

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

ELSŐ ÉVFOLYAM.

PEST, 1856.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA.

MAGYAR NYELVÉSZET

ELŐSZÓ

BEVEZETŐ

ELŐSZÓ

1850. ÉV

MÓDOR ÉS MINTA

TARTALOM.

I. ÉRTEKÖZÉSEK.

	<i>lap.</i>
Mit akar a' Magyar Nyelvészet? — Hunfalvy Pál . . .	1—19.
A' nyelvészetről általában. — Riedl Szende	20—30.
Gymnasiumaink 's az új tanterv. — 6. 8. 9. . . .	31—14.
Nyelvészeti csirák fejlesztése. — 6. 8. 9. . . .	258—272.
Figyelmeztetések a' műszók helyes használatára; 's né- melly nyelvtudományi anyag fölvilágosítása. — Hal- der Konrád.	49—64.
Magyar-árja nyelvhasonlatok. — Mátyás Florián . . .	234—252.
A' finn nyelv ismertetése — Fábíán István	77—95;
97—121; 273—327; 337—361	392—410.
A' többes szám képeztetése. — Riedl Szende . . .	137—150.
Kellgrén, Grundzüge d. finn. Sprache. — Torkos S. . .	377—389.
Mit jelent a' „magyar“ szó? Hunfalvy Pál.	45—48.
A' magyar helyesírásról. — Hunfalvy Pál.	151—172;
177—214.	
A' göcseji nyelvjárás. — Torkos Sándor.	215—225.
Mint értsük Bibor Koszta tudósítását a' kétféle magyar nyelvről? Hunfalvy Pál.	226—229.
A' magyar nyelvjárások és tájszólások. — Hunfalvy Pál .	229—233.
A' magyar ige és jelző. Hunfalvy Pál.	65—76.
Jóakaratu észrevételek és kérdések. — Rosty Zsigmond .	320—333.
Száz finn és száz magyar néptalány. Philofennus. . . .	362—374.

II. KÖNYVISMERTETÉSEK.

Die Classification der Sprachen , dargestellt von H. Steinthal. -- Télfy János	122—132.
Altaji nyelvü ékiratok. — Télfy János	334—336.
De nomine Homeri. Scripsit G. Curtius	173—175.
Görög elemi nyelvtan gyakorlatokkal. Dr. Capellman Alajos után Dr. Liebhardt Luk.	375—376.

III. TANODAI TUDÓSÍTVÁNYOK AZ 185 $\frac{4}{5}$ -KI TANÉVRÜL.

1. A' Pesti kegyes tanító-rendi nagygymnasiumé	136.
2. A' Soproni ág. hitvall. főtanodáé	135.
3. A' Szarvasi ág. hitvall. gymnasiumé	134.
4. Az Egri kath. nagygymnasiumé	251.
5. Annales gymn. gr. catholici majoris Blasiensis	254.
6. A' Nagy-Körösi helv. hitv. főgymnasiumé	255.
7. Az Ungvári 6 osztályu kath. gymnasiumé	256.

IV. KÖNYVJELENTÉSEK.

Die Realien in der Iliade und Odyssee von S. B. Friedrich	175.
Alexandriai Sz. Katalin verses legendája, kiadta Toldy F.	175.
Tanodai lapok	336.
A' magyar nyelv sajtóságairól, írta Gyergyai Ferencz	411.
Homerus u. die Homeriden—Sage von Chios. Hoffmann	411.
Vergleichende Bearbeitung der Griech. u. Lateinischen Partikeln. Fritsch.	411.

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

KIADJA

MÜLLER GYULA.

I. FÜZET.

—*—

A' Magyar Nyelvészeti általában kettőt tárgyal: a' magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közl tehát a' Magyar Nyelvészeti:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtani fejtegetéseket.

II. Különösen a' magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az öszves altaji nyelvfajból, melyhez a' magyar nyelv tartozik; mind egyes altaji nyelvbéli, tehát legkülönösebben magyar nyelvbéli tanulmányokat; mind az altaji nemzetek szellemi sajátosságát kitüntető mondákat, hitregéket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészeti alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, melyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről és a' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint megfog ismertetni, részint megítélni. Történeti és más tudománybéli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítéletnek.

V. Közlelend apró tudósításokat is akármely nyelvfaj köréből; tudós férjfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

Megjelen a' Magyar Nyelvészeti 2 1/2 ívnyi tíz sz. füzetekben. A' részveti arányában az ívek száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénznek az előfizetési név-, cím-, lakhely 's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyvtáruhoz bérmentesen be-
küldendők.

V. példányok pontosan fognak szétküldetni.

Min 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

—*—

PEST, 1855.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

1898

po
kü

TARTALOM.

Lap.

Mit akar a' Magyar Nyelvészet? Hunfalvy Páltól	1
A' nyelvészet általában. Riedl Szendétől	20
Gymnasiumaink és az új tanterv 7. 8. 9	31
Mit jelent a' magyar szó? Hunfalvy Páltól	44

Mit akar a' Magyar Nyelvészet?

„Félre, félre, tudatlanok! félre tí is félszeg magyarkák! Térjete ki az utból, ne is kérdezkedjete: honnan? vagy hová? Gyömbért viszek, nem nektek való!“ Ezen szavakkal mutatta be Kőszeghi Rajnis József „A magyar Helikonra vezérlő kalauz“-át 1781-ben. Mibémutatandók a' „Magyar Nyelvészetet“ nem kiáltjuk hogy: félre, félre! sőt viszontag félünk, hogy mások ne kiáltsák ezt nekünk. Szóba is állunk szívesen a' kérdezővel, ki tudni kívánja, honnan? vagy hová? Minmagunk tanulva tanítani akarván, kérdezzük: mit akar a' Magyar Nyelvészet? 'S ha úgy felelhetünk, hogy vele a' higgadtan gondolkozni szerető olvasó megegyez, a' Magyar Nyelvészet célja elismerésre fog találni, 's vállalatunk nem tetszendik hiábavalónak vagy éppen károsnak. Igaz, mulatságot nem ígérhetünk; alig is találunk, mivel édessgessük az olvasókat és gerjesszünk érdeket. De ha van ember közöttünk, kit a' tudomány érdekel csak azért, mert tudomány, bár első tekintetre hasznot nem ígér is ('s megvagyunk győződve, vannak ilyenek fölös számmal nálunk); ha van olyan ember is, ki inkább szereti a' valóságot, mint megszokott előítéleteit ('s hogy igen sokan ne volnánk ilyenek, ugyan kicsoda kételkedné!): a' Magyar Nyelvészet számolhat részvétre, ámbár nem ígérhet mulatságot, 's nem édesgetheti az olvasót előítéleteinek legyezgetésével.

Mit akar a' Magyar Nyelvészet? Hogy önkéntesen ne látsszunk határozgatni, kérdezzük: mit kell akarni a' Magyar Nyelvészetnek? Erre csak a' lenni kellő magyar nyelv- és történelmi tudomány 's irodalom felelhet helyesen. A' lenni kellő magyar nyelv- és történelmi tudomány pedig országunk és nemzetünk bel és külvizonyai által határoztatik meg.

Országunk belviszonyai okvetlenül követelik, hogy nyelv- és történelmi tudományunk ezen országnak és az azt lakó népeknek nemcsak jelenét hanem multját is lehető teljesen bírja. Ennélfogva

nyelvtudományunk köteles nemcsak a' magyar nyelvről, hanem az oláhok, a' kárpáti és déli szlávok nyelveiről is tudományosan kimerítő munkákat bírni; — a' német nyelvnek Magyarországon és Erdélyben divatozó szakadékait nem is említjük, ott levén a' rop-pant nagy német irodalom, melly már, mint gazdaságilag és iparilag kifejtett ország tőkéji másutt kémlenek foglalkozást és nyereséget, úgy ereszti munkás kezeit a' világ minden tájára, nemis csak magának, hanem szinte az emberiségnek is dolgoz-gatván; — de nyelvtudományunk köteles az apróbb nemzeti hul-ladékok, p. o. az örmények, cigányok stb. nyelveit is fölvilágo-sítani. Illyen és ekkora nyelv-tudományt meg irodalmat követelnek országunk és az azt jelenben lakó népek viszonyai.

'S ez legszorosabb összeköttetésben áll a' történelmi tudo-mánynyal. Kérdezitek: mit tartozik magában foglalni történelmi tudományunk és irodalmunk? A' lenni kellő nyelvtudománynyal és irodalommal felelünk: mert ennek valamennyi része ugyan-annyi és ollyféle részét követeli a' történelmi tudománynak és iro-dalomnak.

Vajjon igazán ennyi tudomány és irodalom kell-e nekünk a' nyelvészet és történelem mezején? A' viszonyok határozzák meg a' nemzetek munkabéli föladatát, 's a' mint származik azokból a' kö-telesség, úgy keletkezik a' kötelesség szorgalmas beteljesítéséből a' jog is. Semmi nép nem bírja voltakép a' földét, ha azt munká-jával nem műveli, 's annak termékenységét anyagi és szellemi tő-kéjével nem szaporítja. A' tudomány és irodalom pedig szellemi tőke, melly szellemi munka által készül és növekszik. Hogyan lehetünk szellemi birtokosai azon történeti térnek multban és je-jelenben, mellyre jutottunk, ha tudományunk és irodalmunkkal egészen el nem foglaljuk? 'S ha mi nem akarunk, vagy nem bi-runk szellemi birtokosai lenni annak, nem fogják-e mások előlünk elvenni? 'S ha mások veszik el, mi marad még nekünk? Avagy fentartható-e különben is a' szellemi jog, a' viszonyok szülte kö-telességek szorgalmas teljesítése nélkül? Eddig talán nem néztük így a' dolgot: de már is sinyljük, hogy nem néztük így. Ha néha néha történt is valami e' tekintetben, azt nem fogadtuk lenni kellő tudományunk egy egy munkája gyanánt; tehát nemis böcsültük, 's nem lettünk általa gazdagabbá. Legfeljebb játszani szerettünk az illyennel, mit szorosan magyar tudománynak nem tartottunk;

mert nekünk csak magyar tudomány kellett! De csak magunkat keresvén minmagunkat elveszítettük. — Azt hiszem, nem szükséges több bizonyosság arra, hogy országunk belviszonyait tekintve csakugyan ilyen és ennyi nyelv- meg történelmi tudomány kell nekünk. 'S az még nem is elég.

Kiolthatatlan vágy él a' tudást szerető emberben, lehető világosan látni a' multakba, 's magának fölelveníteni azon állapotot, melly a' mostani népek előtt uralkodott valamelly földön. Országunk e' tekintetben is vajmi sokat rejt történeti omladékai között. Legelőbb kínálkozik a' török hódítás kora, mellyet úgyszólván még öreg apáink apáji értek, 's melly hát inkább az új történethez tartozik. 1400 — 1700-ig, három egész századig, a' török befolyás nagy tényező volt honunkban. Ezt a' török nyelv tudománya nélkül csak tökéletlenül fogjuk fel, miről hál'istennek, ma már többen meggyőződnek, mint ezelőtt harmincz, ötven évvel. De nem a' török kor az, mellyről itt beszéllek, hanem az Árpád előtti kor, melly visszamenőleg három szakra oszlik, úgy mint: az Árpádtól a' rómaiakig való szakra; a' római szakra; 's végre a' rómaiak előtti szakra. Hunnia, Pannonia, Dacia stb. varázsnevek, mind megannyi országok és külön nemzetek, melyeket nyelv- és történeti tudományunknak el kell foglalnia és bírnia. Mennyi még a' tenni való mindenütt! Történt ugyan már ezen a' mezőn sok, ha összevetjük a' napvilágra hozottat; de meggondolván, hogy a' mi napvilagra hozatott is, nincs még tudományosan egybeszerkesztve, 's azért némileg újra holt anyaggá lett; 's meggondolván, mennyi hever még a' századok porai alatt: azt kell mondanunk, hogy itt is csak megkezdett a' munka, 's kellő folyamatba sem jutott még.

Megemlítettük az egyes munka- és korszakokat, hogy egy pillantással észrevegyük, mi roppantnak kellene lenni nyelv- és történelem-tudományunknak, tekintve országunk belviszonyait.

De még sokkal nagyobbá lesz az, ha országunk külviszonyait tekintjük. Sokat beszélünk mívelt vagy európai nemzetekről, 's hogy nekünk is mívelt és igazán európai nemzetté kell válnunk. Azonban tán nem eléggé világos előttünk ezen beszéd értelme. Az, hogy európai nemzetté legyünk, korántsem fejezhet ki olyantán szemrehányást, mintha ázsiaiak volnánk, 's mint ilyenek, nem tudom, mifélével különböznénk az európaiaktól. Tudom

ugyan, az államrajz emberei ázsiaiaknak nevezik a' magyarokat, 's őket a' zsidó, a' cigány, az örmény néppel együtt valami ellentétbe helyezik birodalmunk ind-európai népeivel; hiszem is, hogy némi szemrehányásképp szeretik azt emlegetni. De az államrajz ezzel maga magát nevetségessé teszi; miután legott az ind-európai szóval a' birodalom többi népeinek is ázsiai eredetét vallja meg. Tudom szintén, sok magyar tudós nagyon tetszik magának efféle állítgatással, hogy ázsiai fajta a' magyar. Ha beszéled neki, hogy nincsen elég tudományunk, ügyességünk, szorgalmunk, 's hogy szegények vagyunk: a' felelet reá, ázsiai fajta a' magyar. Beszéled neki, hogy tulságoskodni szeret a' magyar, 's majd nádszálla is épít gula-reményeket, majd kétségbeesve azt sem lendíti el, mibe lába botlik: ázsiai fajta a' magyar. Beszéled neki, hogy vitéz nép vagyunk: hogy is lehetne különben, hisz ázsiai fajta vagyunk. Így nyelvünk is szép, mert ázsiai; vagy nyelvünk akár ilyen akár olyan, mind azért van, mert ázsiai. Múltán kérdezzük: miben áll azon ázsiaiság? Földirati származást fejez-e ki, vagy egyéb valamit?

Az ázsiaiság nem jelenthet földirati származást, legalább az európai nemzetekre nézve nem. Mert a' góth, skandináv, 's egyéb néven ismert germán faju, 's a' szláv faju népek, szintúgy mint a' régi hellének, és Itáliának etruszk és latin lakosai Ázsiába viszik föl eredetöket. Mai Európában nincsen nagyobb népszakadék, melly nem keletről származott ide; mindnyájan ázsiaiak vagyunk. Földirati származási tekintetben nincs tehát különbség az európaiak között; a' török, örmény, góth, görög, szláv, magyar stb mind kelet felől jött nyugatra. Vagy a' béköltözés elsőbbsége teszen talán különbséget? Nem gondolnám. Aztán nem is könnyű megmutatni, a' mostani európai népek között mellyik lépett első Európába. Mennyire hányta össze vissza a' hun költözés a' népeket! Keletre tolatott, ki nyugat felé tart, 's éjszakra vettetett, ki délnek lakék. Igaz tehát, hogy az ázsiaiság nem jelenthet földirati származást. Mit jelent hát?

Nem jelenthet mást, mint ellentétét bizonyos tulajdonságnak, mellyet európainak nevezünk. Szellemi tulajdonság ez, mellyel szemközt az ázsiaiság ennek híja. 'S miben áll ezen európai tulajdonság? Röviden mondva, először az európai műveltség ketős alkotó részében, t. i. a' keresztyén hitben, melly azonkép

Ázsiából származott, 's a' hellén-római örökségben; más o d s z o r, bizonyos saját vizsgálódó és fejlesztő szellemenben, melly legalább eddig hanyatlani nem tudott, 's melly mintegy folytatása a' hellén szellemnek. Az európai műveltség a' történetek folyamában fejlett szerzeményeket magába fölveszi, nem holt kincs gyanánt, melyet elásson, hanem töke gyanánt, melyet gyümölcsöztessen. Vagyis az európai népek nem tétlen örökösök, kiknél az örökség, mert használni, és annak értékét növelni nem tudják, csak holt birtok, hanem ők munkás örökösök, kik a' századok örökségét úgyszólván újra teremtik, magók szerzeményévé változtatják, 's új szerzések alapjává teszik. Ezen magába fölvevő, átídomító, 's a' nyert birtokot új szerzésre alapul használni értő tulajdonság, az igazi európaiság. 'S ennek mi nagy részét teszi a' hellén szellem, melly a' görög és latin írók tanulása által minduntalan belénk oltatik, azt mindenki tudja, ki az emberiség történeteit olvasni képes. Még a' keresztyén hittudomány is a' hellén tudományon fejlődött ki; bizonyítják az apostoli és egyházi atyák, 's később a' nyugati egyház latin tudósai, kiket Aristotelesz tekintélye vezérlett.

Az európaiság ennélfogva keresztyén hellén alapokról induló 's mindent, szabadon fejlesztő munkásságával, fölvevő és el-sajátító műveltség. Fő jellemvonása a' teremtő cselekvés, melly nem utánoz, nem gyűjt, nem rakosgat csak, hanem melly új szerzésre használja a' meglevőt, mit összegyűjt, 's a' különböző korok és országok szellemi kincseit átídomítva, magáévá teszi. Az európai műveltségben a' történelmileg közvetítő munka igen nagy jelentőségű. 'S ím ezen munka hiányzik a' mostani ázsiai népeknél. Ott az új hit, mint nekem látszik, mindig elfojtotta a volt műveltséget; vagyis a' népek mindannyiszor úgy vették be az újat, hogy véle gazdagabbá nem lettek. Nincsen nálok eleven tudat a' mult időkről; Faraó ösztövére tehenei, mellyek a' kővéreket elnyelik, Ázsiának műveltségi történelme. Némi kivételt tett eleinte az iszlamság, melly erősen kezdett tanulni. A' khalifák alatt a' hellén írókat fordígtatták, olvasgatták; jól tudjuk, hogy különösen a' spanyol arabok útján a' nyugati latin tudomány mennyire gyarapodott. Az iszlamság, úgy látszott ideiglen óráiglan, felülmúlja észtehetséggel a' keresztyén népeket. De hamar megszűnt nála a' történelmi közvetítés; visszahanyatlott az ázsiaiságba. 'S miért szűnt meg nála olly hamar a' felszívó és

közvetítő munka? Egyedül azért-e, mivel a' khalifaság bomladozik, 's mivel az iszlam népek társadalmi és állami körülményei olly viszások valának, millyeneknek most ismerjük? Bizony nem csak azért. Hanem a' felszívó és követítő munka nem volt helyes. Arab fordításaival érték be a' hellén íróknak, kiket közönségesen soha nem tanultak eredetiben érteni: így pedig a' gyönyörű arab szellem megfosztatott az üdítő harmattól. Ha nem eléglik vala a' fordításokat, ha az eredetit is tanulják, 's az arab iskolákba a' hellén nyelv tanulását béviszik vala: bizony egész mássá válik az arab szellem. De úgy nem használt nekik annyit, hogy Arisztoteleszt, Plátont stb. talán épen siriai másolatok után készült arab fordításokban olvasták. Anyagot kaptak, nem időmot; a' hellén szellem, mellyet a' nyugati emberiség tavaszának lehet nevezni, nem hatott üdítőleg az arabra.

Mit jelent már az, hogy legyünk európai nemzetté? Bizonyosan nem egyebet annál, hogy azon felette nagy közvetítő 's magába mindent fölvevő munkában lehetőleg részesüljünk; nem mintha segíthetnénk másokat, senki nem szorúl mi ránk, hanem hogy mi is ollyan munkások legyünk, és szellemileg ollyan gazdagok mint mások. 'S ezzel odaértünk, hol felelhetünk az előbbi kérdésre, hogy országunk és nemzetünk külviszonyait tekintve a' magyar nyelv- és történeti tudománynak meg irodalomnak millyennek kell lennie. Ollyannak kell lennie, hogy benne jól és bőven ki legyenek fejtve mind azon főbb tényezők, mellyek a' keresztyén európai műveltséget alkotják. Bírnia kell tehát elégséges történelmi munkákat az egyes fő nemzetekről, a' történelmi tudat elejétől kezdve mostanig; bírnia kell a' történelmi bizonyosságot kereső és elkészítő segédmunkákat; bírnia kell a' tudományok és művészetek történeteit stb. Nyelvtudományunk és irodalmunk szinte ollyan tartoznék lenni, hogy mindent magában foglaljon, minek segítségével a' régi és az új nemzetek nyelveivel és irodalmaival megismerködhessünk.

Mit akar hát a' Magyar Nyelvészet? Elé akarja-e teremteni, a' mi országunk akár bel- akár külviszonyai tekintetéből hibázik még irodalmunkban és tudományunkban? Nem, azt nem akarhatja; nem is telnék tőle, ha tíz száz akkora volna is, millyenül föllép. De bátorítani, 's ha lehet, irányozni akarja a' munkásságot, melly a' roppant nagy téren imitt amott jelenkőzik, 's hol biztatás nélkül

szüksölködven nyomtalanul eltűnik, hol helyreigazítás nélkül maradván eltéved; közelebb akarja hozni egymáshoz, hogy együtt erősödjék, 's annál sikeresebben pótolhassa iszonyú hiányainkat. Szorítkozik pedig eleinte a' Magyar Nyelvészetre a' hellénlatin nyelv-tudományra és irodalomra 's a' magyar nyelvtudományra, úgy hiven, hogy ezek tudását kell legelőbb öregbíteni nálunk.

Kissé szokatlan még nálunk a' hellén nyelvtanulás; 's a' hellén irodalom és nyelvtudomány, ép azért, mert szinte csak nevérol isméretes, nagy kedvelésre nem talál. De legfelsőbb intézkedés következtében béhozott tudós iskoláinkba, melyekben már egyik fő tanulási tárggyá lett. Nem kell azt többé az iskoláknak ajánlgatni: de igen meggyőzni a' mi embereinket annak mellőzhetlen szükségéről, hogy mikor választaniok lehet, ne tévedjenek választásukban.

Hogy a' magyar tudományban és irodalomban a' hellén nyelvtudomány egyik legelső kellék, az eddig mondottakból is világos. Tudjuk, az európai műveltség ép az által lett hathatóssá, hogy a' mult századok műveltségét magáévá teszi. Úgyde a' mult századokból a' hellén tudománynál és művészetnél szebb hagyománya az emberi szellemnek nem jutott reánk; nincs tehát tanulásra méltóbb emlék a' hellén nyelvnél. A' történetek, 's mondhatni mintapasztalásunk tanúsága szerint is, a' hellén és latin tudomány az európai tudományosság eleje. Már mint ilyen nagy figyelemre méltatik ott, hol a' történeti fejlődés tudata böcsös. De nekünk több a' hellén-latin tudomány; ő az újabb európai állam és egyház, tudomány és művészet történeteinek nagy felét foglalja magában. Mellőzni a' hellén tanulást — pedig a' latin tudomány a' hellén nélkül mintegy ember, ki nagyot hall, keveset lát és feledékeny — annyi, mint megfosztani magunkat az európai szellem egyik legböcsesebb birtokától. Mondtuk már itt, hogy az európaiság leginkább a' hellén nyelv, tudomány és művészet által költetett föl, és tápláltatik folyvást. Az olasz, francia, de kivált az angol, német, holland, svéd tudomány és műveltség beszédesebb tanúság arról, hogysem vagy ismételni kellene a' már mondottat, vagy új erősséggel támogatni. Ha mi valóban tiszteletre méltó helyet akarunk magunknak az európai művelt nemzetek sorában biztosítani, lehetetlen azon nem törekednünk, hogy a' magyar irodalmat

és tudományt is minél előbb és teljesebben meghassa a' hellén tudomány. Nincs senki, sőt nemis lehet, ki e' tekintetből nálunk is szükségesnek nem tartaná a' hellén tudományt.

Amde mit a' közönségre, az irodalom és tudományra nézve általában szükségesnek kell tartani, azt az egyesre nézve nagyon különbözőleg tekintik. Egyesnek, úgy mondják sokan, a' hellén nyelvtanulás magában is haszontalan, de ha számba vesszük az időt, mellyet annak tanulása életrevalóbb tárgyaktól megvon, még káros is.

Haszontalan-e magában a' hellén nyelvtanulás? Untig meg van mutatva, hogy inkább leges leghasznosabb a' magyar irodalom és tudományra nézve. Lehetetlen gondolni, hogy bár minden művelt nemzet Európában leginkább a' hellén tudomány által ért szellemi önállóságra: mí még is a' nélkül lehetünk európainak művelt 's jeles irodalommal bíró nemzetté. — De halkkal. Hát meglevő magyar irodalmunk nem lett-e nagyobb és legsajátabb részint a' hellén tudomány nélkül? — Tudom, így itél hírlap — és folyó lapiróink legtöbbje: csakhogy ezzel is elárulja tudatlanságát. Nekünk is több jelesünk, kik leghathatósabban munkálkodtak a' magyar irodalom és tudomány megalapításán, a' hellén tanulás által emelkedött magasra; emlitem csak Kazinczy Ferenczet. A' ki pedig a' népköltészetet tartaná előmbé: annak viszonzom, hogy az ibolya nem teszi gazdaggá az országot, 's az irodalom és tudomány szellemi gazdagság; de hogy a' gazdag és művelt ember még regényesebben is, hogy úgy mondjam, szereti az ibolyát, és szebb füzérbe köti, mint a' szegény és míveletlen. Olly irodalomról van itt szó, melly az egész emberi szellemet magában foglalja, 's mégis mienk legyen; olly tudományról beszélünk itt, melly a' jelent lehető nagy terjedelemben, 's a' multat lehető nagy mélységben bírja. Illy irodalom és tudomány pedig Európában a' hellén nyelv és tudomány nélkül nem lett még: minek ugyan saját szegény tudományunk és irodalmunk felette hiteles és szomorú bizonyossága.

Azonban a' hallott ellenvetés másunnan erősséget kap. Az ujkor mindenfelé vizsgálódik, 's a' természet könyvét, melly sokáig érthetetlen vala, mind jobban jobban kezdi olvasni. A' természettudományok eddig elé hallatlan fejlődésnek indultak; 's 'a természeti erők felfogása és alkalmazása olly eredményeket hozott ki, hogy nem csuda, ha az ember bámultában félszeg itéletre is

ragadtatik. Továbbá, az ujkor társadalmi rendszerében az anyagi munka, melly a' vagyonosságot közvetlen teremti, méltó böcsülés-re jutott; a' jóllétet az emberi fejlődésnek nemcsak okozata, de oka gyanánt is nézik, 's a' régi közmondás: pénz emberség, ruha tisztesség, most kezd igazán társadalmi elvvé lenni. A' sürgést forgást, termelést fogyasztást, országos és országközi haladást már is hihetlenül emelik a' természeti tudományok eredményei, 's fogjak még inkább inkább emelni. Most az emberi összes tudományok két nagy részre szakadnak, erkölcs- és természet-tudományi részre. Minden, mi államra és egyházra, tudományra és művészetre, tehát szorosan az ember erkölcsi létére vonatkozik, az erkölestudományokhoz, a' többi a' természettudományokhoz tartozik. Az erkölestudományok egyik osztályával pedig, mellyet különösen a' hellén-latin irodalom és tudomány kedvéért remek tudománynak neveznek, vitára kél a' természettudományok azon osztálya, mellyet az anyagi jóllétre közvetlen hatása miatt ipartudománynak lehet nevezni. Mindenfelől hangzik: El a' remek tudománynyal! ide az ipartudománynyal! 'S mert a' remek tudomány, úgy látszik, azon időt bitorolja el az egyes ember életéből, mellyet az különben az ipartudományra szánt volna, tehát károsnak bélyegzik azt.

Az egymást nem-értésből támad legtöbb vita: ezt tapasztaljuk a' remek és ipar tudományok vitájában is. Ha az emberiségnek vagy csak remek, vagy csak ipartudomány kellene: a' vitát úgy lehetne vinni, mint nálunk szeretnék. De minthogy az erkölestudományok olly szükségesek, vagy talán még szükségesebbek is, mint a' természettudományok: a' remek és ipartudományok közötti vita okosan csak arról folyhat, ki mit tanuljon. 'S itt aztán lehető világosan kell látni, és helyesen különböztetni: mert nálunk e' körül nagy zavar uralkodik.

Minden társadalom szükségképen kétféle tanuló és dolgozó osztályból áll: olyanból, mellynek tanulási tárgya és célja maga az ember, 's az ember erkölcsi létére tartozó állam és egyház, tudomány és művészet; 's olyanból, mellynek tanulási tárgya és célja nem maga az ember, hanem annak anyagi eszközei. Hadd nevezzük amaz osztályt szellemi, ezt anyagi munkásnak, vagy hogy még kézzel foghatóbban jellemezzük, amaszt tudomány-keresőnek, ezt pénz-keresőnek. Ha lehető teljes emberre nézve tu-

dakoznánk, mit tartozik tudni, azt kellene felelnünk, hogy az mind a' két osztálynak tudományát tartozik magában egyesíteni. Az ugyan lehetetlen: mégis a' szabad és nemes műveltség annyira mennyire a' teljességre igyekszik. De a' társadalom eme' két osztályát nézván, legott belátjuk, hogy az első, a' szellemi munkás és tudomány-kereső osztálynak a' remek, ellenben a' második, az anyagi munkás és pénz-kereső osztálynak az ipartudomány kell. Van-e még helye további vitának? Nincs.

Mégis lehet kétség arról, ki tartozzék a' szellemi munkásokhoz. Hogy a' tulajdonképi tudósok, kik a' tudományokat míveltik és fejlesztik, bár éhen haljanak is bele, mivel konyhára nem keresnek; hogy a' művészek, költők, írók, legalább azok, kik nem napszámosok, tanárok, lelkészek, államhivatalnokok stb. az első osztályhoz tartozzanak, miután ők akarják az ember erkölcsi létéhez tartozókat intézni, bizonyosnál bizonyosabb: ámbár igen jól tudom, hogy ezek között is nagyon sokan, kiknek lelke aranyvágygyal telt el, az arany nehézsége és rokonsága miatt a' pénzkeresőkhöz szítanak. Ám tessék. Szabad az út kifelé és befelé. De ki az állam és egyház, a' művészet és tudomány érdekeit igazán elő akarja mozdítani, az vesse ki lelkéből a' haszonkereső banau-siát: ki nem hivatalos, maradjon kívül. Tudom azt is, hogy ezen vaskalaposság nem tetszik a' magyar írók legnagyobb részének, kivált annak, melly arra büszke, mit anyja tejével szívott. Szerencsések, kik beérik azzal, mit az anyatejjel szíttak! ilyen példányai a' természetiségnek csak nálunk találhatók: de jaj a' tudomány és művészetnek, jaj az irodalomnak, mellyben azok csevegése határoz; 's kétszeresen jaj a' társadalomnak, melly utánok indul, mert a' tücskök helyére és becsére jut.

Lehet még kétség arról is, az előkelő családok és gazdagok fiai mellyik osztályhoz álljanak? Döntsön kinek kinek természeti hajlama, de ne feledjük, van természetes rend is a' társadalomban. Kik felül vannak, igyekezzenek felül maradni; ha készakarva lejjebb szállanak, magok ellen és a' társadalom ellen vétének. Azért lelkemből utálok én azok idétlenségét, kik a' földbirtokosok és előkelők fiai a' tudós iskoláktól visszatartóztatják, holott ezeket szólítja a' társadalom- és magok iránti kötelesség leginkább a' szellemi munkások közzé. — Ipar! ipar! — Értem azt, 's talám előbb emlegettem sok másnál. De az ipar is munkával jár. Nem

bánom, leghiresebb nemzetség ivadéka tanuljon bár mit is: csak igazán tanulja meg, csak igazán akarjon ezzel is a' társadalomnak és magának használni. Örülni fognék, ha Eszterházyakat, Battyániakat stb. a' szeszégetők vagy ökörhízlalók között látnék a' vegytan és gazdaságtan kitünő ismereteivel forgolódni, 's az ismerésvágyat e' mezőn is, és vele együtt a' pénzkeresetet szaporítani. Minden komoly és hasznos munka dicséretes: ámde minden ilyen munka derék tudást és szorgalmat igényel.

Viszontag nincs okunk örülni, ha előkelő nemzetségeink fiai a' tudós iskolákat csak azért kerülik, hogy görögül ne kelljen tanulniok: holott pedig több és alaposabb tudományyal illendőbb és derekabb vezéreivé válnának a' társadalomnak. 'S vajjon méltatlanabb dolog volna-e az úgynevezett nagy úrhoz, görög tudományban és művészetben is gyönyörködnie, nem csak kutyában, lóban, vagy még nemtelenebben? 's vajjon ilyen tudós nagy urnak neje és gyermekei sokkal szerenesétlenebbek volnának-e olyanéinál, kit gyakran az únalom is vagyon- és böcsület-vesztegésre csábít? Ne hallgassatok hát az értelmetlenek tanácsaira, kik még azt sem vették ki a' szóból, „hogya szomszéd vármegye is van:“ hanem kövessétek inkább azon tanácsot, melly többre és nehezebbre szólít. Higyétek el, a' remek tudomány nemesak legnagyobb ékessége az előkelő életnek, de leghathatósabb eszköz is azon szerep játszására, mellyre az előkelők a' társadalom kebelében hivatvák. Higyétek el tehát, hogy a' gazdagok és előkelők fiai leginkább a' tudós iskolákba valók!

Nem tudjuk, Magyar Nyelvészetünk fog-e valamit hatni arra, hogy megkedveljék a' remek tudományt azok, kik vagyonos létökre tudomány nélkül is élélhetnek: de bizton reményljük, fog hatnia' magyar irodalomra és tudományra. Lesznek néhány kevesen, 's azok száma növekedni fog napról napra, kik az európai művelődés és tudományosság szellemében dolgozni, 's közöttünk is a' nyelvtudományt elő fogják mozdítani. Mert a' nyelvtudomány igen nagy helyet foglal el a' mai összes tudományban. A' nyelvek magokban olyan termények, mellyekben a' legsajátabb emberi természet önként nyilatkozik; 's azért a' nyelvtudomány az emberi természet tudományához tartozik. Már mint ilyen kitünő becsű. Hozzá fűződnek azután egyéb hatalmas érdekek. Az irodalmak az emberi szellem tárházai, mellyek kulcsait a' nyelvtudomány őrzi.

A' nemzetek eredete, rokonsága, szellemi nemessége, homályos első történelme a' nyelvekben van leírva, 's ezt a' nyelvtudomány bírja csak elolvasni. A' nyelvtudomány tehát a' milly nagy, olyan érdekes. Nyugodni sem tud, míg foglalni valója van: 's mí, kik most ébredünk a' nyelvtudományra, ijedten vesszük észre, hová jutottak mások. Különösen a' remek nyelvtudomány a' szanszkritában lelte meg alapját, 's már tökéletes hellén-latin nyelvtudós nem lehet, ki egészen járatlan a' szanszkritában. Magyar Nyelvészettünk arra is figyelmeztetni fogja embereinket, hogy azok, kik előtt alkalom nyílik szanszkrita-tanulásra, ne mellőzzék azt. Mert bizony egyetemi és felsőbb tudós tanodai tanárok, kiktől leginkább várunk nyelvtudományi munkákat, nem fognak a' nélkül ellehetni.

Elmondtuk, miért szorítkozik a' Magyar Nyelvészet a' hellén és latin nyelvtudományra, 's hisszük, a' nyájas olvasó osztozik reményünkben, hogy ez által elő fogjuk mozdítani a' nyelvtudományt és az összes tudományosságot.

Hogy a' Magyar Nyelvészet a' magyar nyelv tudományát tűzi ki czélul, azt igazolni sem kell olvasóink előtt. Tudományosságunk felette csonka maradna, ha különös gonddal nem ápolnók a' magyar nyelv tudományát. Nyilatkozik is régolta nálunk hő érdek az iránt, melly nem fogy, sőt növekszik. Általában jelenleg Európában a' természettudományon kívül a' nyelvtudomány virágzik leginkább; melly kettő hasonlít egymáshoz. Mert amaz a' külső természet önkéntelen alkotásait, ez meg az emberi szellem, úgyszólván, önkéntelen alkotásait vizsgálgatja. Estek ugyan annak előtte is nyelvvizsgálatok egész Európában, úgy mint nálunk: de a' nyelvhasználat, melly korlátolt nyelvismertet mellett sokra nem mehet, vagy tévutakra viszen, csak e' század elejétől fogva, vagyis inkább ennek utolsó három évtizede alatt ért oda, hol eljárása észszerű, tehát igazán tudományos kezd lenni. 'S az észszerű összehasonlítással nyomozó nyelvvizsgálódás egész ujja teremtette a' nyelvtudományt, melly most nemcsak terjedelemre, hanem bizonyosságra, és az emberiség őstörténetét felvilágosító eredményeire nézve olly tekintetes, hogy méltán büszke lehet rá az emberi szorgalom.

Természetes érdek ragadja az embert a' nyelvvizsgálódásra; 's az nálunk sem hiányzott soha. Gerjed pedig e' vizsgálódási ér-

dek minden gondolkodóban nemcsak a' nyelv alkotásának szemlélése, hanem a' nemzet őstörténetei által is; miután kiolthatatlan vágy él az emberben, lehető világosan látni a' multakba. De a' nyelvvizsgálódásnak egyetlen biztos útja a' helyes nyelvhasonlítás. E' nélkül, vagy félszeg nyelvhasonlítással is, milylenre a' tájékozatlan nyelvméret, vagy előítélet csábít, boldogulni nem lehet. 'S a' nálunk megkedvelt nyelvvizsgálódást illy tájékozatlan nyelvméret, vagy előítéletes hiúság vezérlette. Ha tehát nem kell is azt igazolni olvasóink előtt, hogy a' Magyar Nyelvészeti a' magyar nyelv tudományát tűzi ki czélul: de igazolni kell, miért akarja ezt nyelvhasonlításra, még pedig nálunk nem kedvelt és sokak által részint gúnyos részint gyanús szemmel nézett nyelvhasonlításra építeni?

Az emberi tudományban a' tudás mindig a' tanulás útjával viszonylik. Ha helyes az út, a' tudás is, mellyet azon szerzünk, helyes lesz: viszonttag helytelen úton nem érhetünk helyes tudásra. A' nyelvvizsgálódás természetesen hibás vala mind addig, míg a' helyes tanulási utat ki nem találták; ezt meg csak akkor találhatták ki, mikor a nyelvméret már több nyelveket foglalt át. Legelőször megkülönböztették a' nyelvanyagot és nyelvidomot; vagy is látták, hogy a' szók, mint azok beszédünkben előfordulnak, valamiből állanak, mihez ragad tulajdonkép a' jelentés, és valamiből, mi ezen jelentést vagy elváltoztatja, módosítja, vagy csak viszonyítja. Az első a' szótörzs, vagy a' teljesebb taglalás után megtalált szógyök: az utóbbi a' szóidom, melly, ha a' gyök jelentését változtatja, módosítja, képző, ha pedig csak viszonyítja, rag. (Példa: ember-ség-ből jó-t tet-t-él. Ezen három szón észreveszem a' ből, t, és végzeteket, 's tudom, hogy ezek más szókon is előfordulnak, bár mindannyiszor alkalmazkodva azokhoz, p. o. a' tóból halat huztál ki. Ezek nem változtatják el a' gyökök vagy törzsök jelentését, hanem csak viszonyítják; ezek ragok. De az, emberségből szóban ből ragon kívül ott van ség, a' tettél szóban él ragon kívül ott van a' t, melly huztál szóban is előfordul. Ezek nem viszonyítják, hanem némileg elváltoztatják vagy módosítják a' jelentést, ezek hát képzők.) — A' viszonyítók és képzőktől lefosztott szók a' gyökök, a' jelentések alapjai; 's valamennyi

jelentések alapjai a' nyelvben, annak nyelvanyaga: a' jelentést módosító és viszonyító járulékok, és egyéb, még itt fel nem mutatott szenvedők, annak nyelvvidoma.

Megkülönböztetvén a' nyelvvidomot a' nyelvanyagtól, miután többféle nyelveket tudtak már, észrevették, hogy némely nyelvek inkább egyeznek egymással, mint mások; 's látták, mi-
ben egyeznek meg leginkább, 's melyik egyezés legnyomosabb. Az egyezés mutatkozik mind a' nyelv-anyagon mind a' nyelv-ido-
mon, de az nem egyenlően nyomos. Jelesen tapasztalták, hogy a' névmások, különösen a' személyi névmások, igen különböző nyelvekben nagyon hasonlító, szinte azonosak; tapasztalták, hogy ilyenek a' természeti hangok után képzett szók is, valamint az apa, anya nevezések, a' legkülönbözőbb nyelvekben. De tapasztalták azt is, hogy ezeken kívül van egyezés, más szintén első jelentésű anyagszókban, és nyelvvidomban, de csak némely nyelvek között, még pedig úgy, hogy más nyelvek ép ezekben különböznek azoktól, 's viszont megegyeznek egymás között. Annál fogva két rendbeli nyelvegyezést találtak: közönségeset (a' névmások, természeti hangok után képzett szók, apa anya nevezések egyezését), mely a' nyelveket, mint emberi nyelveket illeti, és fajbelit (első jelentésű anyagszók, és nyelvvidom egyezését), mely a' nyelvek fajait jellemzi. 'S tapasztalván ezeket, bizonyossá lett, hogy valamely nyelvet által meg általérteni nem lehet, ha a' fajabeli nyelveket nem tanuljuk; mivel csak ez által foghatjuk föl eredeti voltában a' nyelvanyagot, és ítéltünk a' szógyökökről; 's mivel csak ezáltal leshetjük el, mint járnak el ezen fajnak nyelvei a' nyelvvidom alakításában és alkalmazásában. Ha ezen utat követi a' nyelvtanulás, oda ér, hol az illető nyelvnek és rokonainak mintegy természetét beláthatja, és világosan tudhatja, mit tart maga előtt: de ha nem követi ezen utat, nem jut el soha oda, hol azt beláthassa, 's nem is tudhatja, mit tart keze között.

Hazám tudósai és tanulóji! Lehet-e csak gondolnunk is, hogy a' magyar nyelv tanulás-útja merőben más legyen, mint valamennyi nyelveké? A' józanság fejében kénytelenek vagyunk ráállani, hogy nem. Tehát a' magyar nyelvtudományt is csak nyelvhasználat útján lehet elérnünk.

Azóban az ellen, hogy nyelvhasználat útján igyekezzünk

szert tenni magyar nyelvtudományra, kevesebb kifogást tesznek nálunk: hanem az nem tetszik, hogy bizonyos nyelvekkel hasonlítsuk nyelvünket. Attól való iszonyodtukban inkább eltagadják a' nyelvhasznítás szükségét, vagy pedig a' föld valamennyi nyelvével akarják hasonlítani a' magyar nyelvet, hogy sem „csöcselék néppel“ legyen dolgunk! — Gyermekes hiúság, melyet tudósokról föl sem kellene tenni: de ártalmas hiúság, ha miatta szemet húnyunk!

Vannak-e különböző nyelvfajok vagy nincsenek? 's hogyan győződhetünk meg arról? Nekünk utazni sem kell, hogy különböző nyelvfajok létéről meggyőződhezzünk. Ki a magyar nyelvet az anyatejjel szította és iskolákat járt, tud németül és latinul; ha pedig beszél a' tisztelendő úrhoz, az héberül is tanult. Beszélgessen a' tisztelendő urral azon nyelvbéli tapasztalásról, mellyel maga, és mellyel a' tisztelendő úr bír, 's látni fogja, hogy hasonlítanak ugyan egyes magyar szók is a' német és latin szókhoz: de hogy a' német és latin szók közötti hasonlóság mégis sokkal különb és gyakoribb. 'S látni fogja, hogy arra nézve, mit leginkább kell tanulni a' nyelvtanban, a' magyar nyelv igen nagyon különbözik a' német és latin nyelvtől; 's a' tisztelendő úr azt fogja neki mondani, hogy a' héber nyelv azonképp különbözik mind a' magyartól, mind a' német és latintól; ketten pedig azt is észre fogják venni, hogy a' német és latin némileg egy húron pendül; 's hozzá teszi talám a' tisztelendő úr, ime a' hellén, vagy görög nyelv is olyan módú, mint a' német és latin; valamint emberünk, ki tótul is tud, a' tisztelendővel együtt azt a' tótról is kénytelen állítani. Megtalálhatják tehát egy pipa dohány mellett, hogy a' német, latin, görög, tót vagy szláv nyelvek valamiképp egymódúak; hogy ezektől a' magyar nagyon különbözik; 's hogy a' héber nyelv szintén különbözik mind a' kettőtől, ámbár megegyez a' magyarral némiben, mi nincs meg a' német, latin, görög, szlávban.

Emlékeztessük már a' beszélgetőket, hogy főleg a' nyelv-
idom dönti el a' nyelvek hovatartozását, 's hogy tehát a' nyelvfajakat a' nyelvvidom fő jellemei alkotják. Erre nézve mit láthatunk a' fölvetett nyelvekben? A' tisztelendő úr megmondhatja, hogy a' héber nyelvben katal- ölt, kittél- öldöklött, kuttal- öldöklötetetett; né f e s- lélek, n e f a s i m- lelkek. Mind ketten pedig tudják, hogy w e r f e n- vetni, w a r f- vete, w u r f vetés,

geworfen-vettetett. Ezen és hasonló szóidomulás, mint látjuk, a' szógyök vagy szótörzs belsejében történik, külső ragasztás nélkül is. Ez azon eddig itt föl nem mutatott szenv, melyet méltán belső idomulásnak nevezünk. Illyet a' magyar nyelvben sem a' tisztelendő, sem magunk nem fődözhetünk föl: azt kell hát mondanunk, hogy a' magyar szók belső idomulást nem ismernek. — Továbbá a' tisztelendő úr meg fogja mondani a' héberről, és görögről, 's mind ketten meg fogják mondani a' latin, német, szlávról, hogy belső idomuláson kívül külső idomulás is van ezen nyelvekben, melly, úgy találtuk felebb, képzők, és ragok járulása a' szógyök vagy szótörzshöz. P. o. die furcht des Herren ist der weisheit anfang: timor domini est initium sapientiae. A' vastag bötük részint képzők, részint ragok, a' felebb adott értelmezés szerint. Hogy ezen képzők és ragok általi idomulás a' magyarban is megvan, láttuk. Nevezzük azt külidomulásnak, 's mondjuk ki, a' magyar nyelvben nincs belidomulás, hanem csak külidomulás: ellenben a' héber nyelvben, továbbá az egymódú görög, latin, német, szláv nyelvekben bel- és külidomulás együtt van.

Megtaláltuk a' nyelvvidomnak két fő jellemét, a' belidomulást és a' külidomulást, 's ha meglevő nevezeteket alkalmazunk, amazt hajtogatásnak (flexio-nak), ezt ragozásnak (suffixio, affixio-nak) nevezzük legjobban. E' szerint a' hajtogatás belidomítás, melly a' szógyökben magában történik: a' ragozás külidomítás, melly a' képzők és ragok hozzájárulásával történik a' szógyökhöz. Ezen fő jellemekhez másod rendűek is csatlakoznak. Névszerint a' hajtogatható nyelvek szó nemmel birnak, mi a' magyarban nincsen; viszont a' magyar nyelvben a' gyök hangzóji nemesak nem változhatnak el (mert a' nyelv nem hajtogatható), hanem uralkodnak is a' képzők és ragok hangzójin, 's ezeket magokhoz hasonítják, mi viszont a' többi nyelvekben nincsen.

A' fölvelt nyelvek, mellyeket majdnem minden faluban megtalálunk, három különböző fajhoz tartoznak tehát, mellyek nevei már ismeretesek, ugymint:

A' sémi fajhoz (héber, arab, siriai stb);

indogerman *) fajhoz (szanszkrita. zend, hellén, latin, német, szláv stb nyelvek)

*) Ezen nevezet nem jó, mivel csak kettőt foglal magában, levén ott a' hellén, latin, szláv stb is. Indeurópai meg többet mond kelleténél. Legjobb volna az ári nevezet.

altaji fajhoz (magyar stb. nyelv.) *)

E' szerint a' magyar nyelv más nyelvfajhoz tartozik, mint a' héber, vagy a' latin nyelv. Ha már mindenik nyelvről áll, hogy azt tökéletesen csak a' fajabeli nyelvek összehasonlítása által lehet tudományosan felfogni: kell, hogy a' magyarról is álljon. Ennél-fogva magyar nyelvtudományra sem úgy nem tehetünk szert, ha nyelvünket csak magából akarjuk kifejteni (holott egy nyelv sem teheti a' maga egész fáját); sem úgy nem, ha más fajtabéli nyelvekkel hasonlítjuk azt, nem a' magaeival (holott így a' fajtabéli különbséget, melly lényegét teszi valamelly nyelvnek, nem hozhatjuk világosságra). Nyelvünk maga nem értesíthet nagy rakás szógyökről: mert csak a' rokon nyelvek segítségével tudhatjuk meg a' szógyökök eredeti mivoltát; azért nem is utasíthat eléggé saját nyelvbeli óságaink felfogására, minek másutt több

*) Nincs itt helye az említett nyelvfajok teljesebb jellemzésének, mi tán utóbb fog történni; mikor azok nevezeteiről is adandunk felvilágosítást. Csak azt jegyzem meg, hogy a' külföldi tudósok az ázsiai és európai nyelveket egytagu, ragozó és hajtogató nyelvekre osztják, 's leg-tökéletesebbeknek az utolsókat nézik. Szerintök az egytagú nyelvek azok, mellyek gyökszavai minden viszonyítás nélkül, tehát declinatio és conjugatio nélkül, állanak egymás mellett, de meghatározott sorban, p. o. a' sinai nyelv. A' ragozó nyelvek azok, mellyek gyökszavai az idomító szókat (képzőket, viszonyzókat meg személyi névmásokat) csak külsőleg ragasztják magokhoz, 's azokhoz számítják a' mi nyelvünket. Végre a' hajtogató nyelvek azok, mellyek gyökszavai az idomító szókat annyira felszíjják, hogy megszűnnek szók lenni, p. o. az indogermán nyelvek.

Ezen jellemzését a' ragozó és hajtogató nyelveknek nem tudjuk helyeselni, mivel nem áll azon különbség, mellyet a' ragozó és hajtogató nyelvek idom-szavaira nézve gondolnak; Boller is elter attól a' „Die Declination in den finnischen Sprachen“ című munkájában, lásd: Sitzungs-berichte der Kais. Acad. der Wissenschaften. Philos. histor. Classe, Band XI, Wien 1854, a' 953 stb. lapjain. Mi most az elnevezést sem tudjuk helyeselni. Az indogermán vagy inkább árijai, a' sémi és a' mi (az altaji) nyelveink egyaránt ragozók: de az árijai és sémi nyelvek azonkívül elváltotztathatják gyökeiket is, mit tulajdonképi hajtogatásnak kell nevezni, nem pedig a' casus- és personabeli végzetek fölvételét, vagyis a' declinatio-t, és conjugatio-t (nem tekintve a' gyökök belidomulását) melly csakugyan ragozás. Ellenben az altaji nyelvek, 's köztök természetesen a' magyar nyelv is, nem változtathatják el gyökszavaikat, hanem ezekhez úgy ragasztják a' képzőket, viszonyítókat és személyi névmásokat, hogy meg ezek változtatják el hangzójikat. Vesd össze a' Magyar akad. 1855-ki Értesítője II. számában a' 125—144 lapokat, az 1855-ki Uj M. Muzeum III. füzetében.

példájt hoztam már föl, p. o. monnó, te-to, ise, fes z, stb. Annál kevésbbé tudósíthat a' szóidom lényegének felfogására, miben pedig a' nyelvtan egész sulya fekszik. Bizonyossággal állíthatom, hogy az, ki csak némi figyelemmel olvasta, mit eddig is több alkalommal közöltem e' tárgyról, meggyőződött immár, mikép a' rokon nyelvek tanulása és vizsgálgatása nélkül, sem magyar szótárt, sem magyar nyelvtant nem készíthetünk olyat, melly kiélégítse a' tudományos igényt. — Hiába itt minden makacszkodás; tetszik nem tetszik, azon tanulási útra kell nekünk is térni, melyet a' tárgy természete szab ki.

Melleyek hát az altaji faj nyelvei? Jobban vagyunk már tájékozva, mint lehetett szegény Csománk. Kimutathatjuk az altaji nyelvek földirati terjedtségét, melly valóban nem csekély, 's megmondhatjuk, melly nyelvszoportok teszik az egész nyelvfajt. Teszik a' finn nyelvszoport — (a' szuomi, eszt, és lapp); a' magyar nyelvszoport — (a' magyar, osztják stb); a' török-tatár nyelvszoport, melly felette számos; a' mongol és tunguz-mandsu nyelvszoport; végre a' szamojed nyelvszoport. — Micsoda! ennyi 'csöcselék' néppel legyen-e dolgunk? kiált fel iszonyodással sok tudósunk és nem-tudósunk. — Bizony ennyivel, tisztelt hazafiak. — De az istenért, vallunk-e becsületet velök? így aggódik talám egy is más is. — Nem bizonyára velök, sőt inkább szégyent, ha nem iparkodunk. Hisz egyes ember böcsületét is csak maga ügyekezete és derék mivolta teszi meg, nem más emberé, bár milly közelről volna is rokona: hogyan szolgálhatna nekünk, mint nemzetnek, akár angol, akár parthus, akár szerencsen legkisebb böcsületünkre! Annyit érünk, mennyi becsünk van! Félre tehát a' gyermekes vagy parasztos hiúskodással, melly valóban inkább szégyenünkre van, mint a' lapp rokonság, mert alkalmatlanná teszen a' tudományra, miben legnagyobb szégyenvalásunk áll.

A' magyar nyelvtudomány, melyet a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása útján szerzünk, a' magyar östörténeteket kutató szemeinket is élesíteni fogja, miszerint a' hajdankor szürkületében jobban vehessük ki a' tárgyakat. Hol a' hajdankorról egyéb emlék nem maradt meg, mint szók és nevek idegen íróknál, kik azokat nem is értették mindig: ott az összehasonlító nyelvtudomány egyedüli nyomozó eszköz. Mert annak segítségé-

vel először lehetőleg kitalálhatjuk a' mostani nyelvek régi alakját, mi által nyelv szerint közelebb hozzuk egymáshoz a' rokonokat, kik időjárástával távolabbra estek; azután a' nyelvek szógyökeit és szóidomait minden változataiban megismervén, a' régi íróknál előforduló neveket és szokat is jobban érthetjük, bár csak nemlegesen is. De az őstörténetek vizsgálódásaiban sokszor többre megyünk a' nem-tudás bizonyosságával, mint a' vélt tudás bizonytalanságával. Egyébiránt az őstörténetek felvilágosítása következőn az összehasonlító nyelvtudomány után, beérjük itt azzal, mit az utóbbiak ajánlására felhoztunk.

Magyar nyelvtudományunk és őstörténeteink a' rokon nemzetek nyelveire és őstörténeteire utalván, igen természetes, hogy az egyes altaji nyelvekről külön vizsgálódásokat is igényel a' Magyar Nyelvészeti; valamint azt, hogy az altaji nemzeteket szellemi sajátságát kitüntető mondákat, hitregéket, közmondásokat is közlend, ha módjában lesz. Vállalatunk, melly szinte félve keletközik, sokat nem fog elbirni: de ha részvétre találna, 's kiterjeszködhetnék, mind többet többet ragadna magához a' megmérhetetlen mezőről, mellyre most először lép a' magyar tudomány, és vezettetik a' magyar olvasó.

A' magyar nyelvtudományt keresni akarván, néha vagy épen gyakran is kétségessé válik kezeink alatt, mit már rég megállapítottnak hittünk; a' műnyelvben is kénytelenek leszünk ujat ujat ajánlani, valamikor a' szokásos műnyelv hiányosnak látszandik. De azt fogják tapasztalni olvasóink, hogy nem mindig újítunk, hanem néha vissza is térünk a' régihöz. Nyelvtudományunk nem levén, sokat ok nélkül hagyunk el vagy vettünk be. Ha tehát jobbnak találjuk a' régit, visszahozzuk; 's ha nem állhat meg az új, mellőzzük. Azonban ezt téve, olvasóinkat ítélettevésre szólítjuk föl, kiknek észrevételeit használni fogjuk. Kérdőzgetés és felelgetés útján jobban kisütjük a' valót, 's hamarább érünk köz megegyezésre.

HUNFALVY P.

A' nyelvészetről általában. *)

Úgy hiszem, ellenmondásra nem talállok, ha jelenleg azon — a' külföldön általánosan igaznak elősmert — állítással lépek elő, hogy korunk nagy jelentőségű tudományos mozgalmi közt alig van egy, melly a' nyelvészetet, ime' legfiatalabbik, mert csak jelen századunkban tekintélyes önállóságra felvergődött kedven- czét a' Músaknak, a' miveltetés nagyszerűségében felülmúlni, vagy legalább utólni képes volna. Mintha a' tudományok egén feltűnt volna egy ragyogó, eddig ösmeretlen csillag, melly képes szokatlan fényével földeríteni a' kételyborút, mellybe az emberi szellem, midőn vagy önmagát felfogni, vagy a' népek eredetét, történetét a' mesék bilincseiből kibontani törekedett, majd mindig csalatkozva elmerült; mintha a' nyelvészet hivatva volna azon hiányt, melly az elvont tudományok körében olly nyomasztólag észrevehető, hatalmas föllépésével kitölteni, 's azon szellemi köteleket képezni, melly az emberi tudás különböző ágait egybecsatolja. Azok, kik a' tudományos műveltség előhaladó folyamát figyelmes szemmel kísérik, tudják, hogy a' nyelvészet a' legközelebb lefolyt három évtized alatt Európa legjelesb tudósainak sikeres fáradozása következtében azon fényes polezra emeltetett, melly neki idősb testvérei tanácsában önálló helyt, 's szavazatot biztosít; 's annyira meggazdagodott, hogy jelenleg képes nagy kamatokkal visszafizetni azon tőkét, mellyet a' lélek — 's gondolkodástan, az ember — 's népisme-, a' mythologia, 's történelemtől kölcsön venni kényszerült.

*) Föltetszik talán, hogy ódon helyesíráshoz ragaszkodom. Erre nézve tudósítom tisztelt ügyfeleinket, hogy az ez szók z-jét ezekben hiányjeggyel, **ilyen, olyan** és hasonlóknban bötüktetközéssel pótolom; mert a' szóeredet első tekintet a' helyesírásban, melly után változtatja el a' szép hangzat és hasonítja a' bötüket. — Egyébiránt a' magyar helyesírás alapjainak kikeresése, 's azok alkalmazásainak meghatározása föladata levén a' Magyar Nyelvészetnek, ez szívesen ajánlja lapjait vitatkozásoknak, mellyek elősegítik a' tudományos meggyőződést. Szerkesztő.

Hogy pedig a' nyelvészet felvilágosodott századunk figyelmét minden joggal megérdemli, mindenki elismeri, ki az egyes tudományi szakmányok iránti előszeretettel rendesen karöltve járó elfoglaltságot magáról lerázván magasabb szempontra képes felvergődni, 's méltányolni tudja az emberi nyelvnek- mint a' társadalom egyik legszükségesebb föltétele, minden műveltség alapja, 's a' tudományi és irodalmi kincsek fenntartójának, szóval: a' szellemi élet legczélszerűbb közegének — nagy fontosságát.

A' nyelvben, mint a' gondolkodás megtestesülésében, a' gondolatok nemcsak általában véve, de ezeknek egyes alkatrészei, elemei is híven tükröződnek vissza. Ha a' nyelvből az úgynevezett tulajdon neveket kiveszszük, a' többi hátramaradt nyelvanyag egyetemes érteményű szokat foglal magában, mellyek jelentését, tartalmát meghatározni annyit tesz, mint egyetemes fogalmakat képezni; de egyetemes fogalmakkal a' bölcsész foglalkozik. Ezen tekintetben tehát a' nyelvbuvár a' bölcsésszel egy, 's vele ugyanazon téren találkozik.

Ha továbbá a' nyelvész a' szokat különböző osztályokra sorozza, az egyetemes fogalmak még magasabb körébe lép. A' szóknak ragozás, 's hajtogatás által történt változásai a' fogalmak mindenféle mozgásait mutatják a' legkülömbözőbb viszonyokban, mellyeket a' szókötési szabályok még inkább meghatároznak. Ha tehát a' nyelvbuvár a' nyelv egyes tagjainak egymásközi 's az egészhezi viszonyát, a' szervek, formák jeletéseit fürkészi, szóval, ha bonczolja a' nyelvet: kénytelen egyszersmind a' lélek legtitkosabb műhelyébe lépni, annak munkálkodására mély pillantásokat vetni; melly úton a' nyelvben megtestesült gondolkodás alapjait, 's szellemünkben gyökeredző változatlan törvényeit is kikutatja, tehát majd a' lélek-, majd a' gondolkodástanban fölfödözéseket tesz. Ugyanis, mi egyéb a' nyelv, mint szóló gondolkodás, valamint a' gondolkodás nem-szólo nyelv.

Még nagyobb szerű azon befolyás, mellyet a' nyelvészet a' népisme, 's a' történelemre gyakorol. A' nemzetek eredtek, nőttek, terjedtek, széteszlottak, ujra születtek, 's ismét elenyésztek; — életök egész folyamát az első sóhajtástól az utolsó halálhörgésig velök együtt élte a' nyelv is, 's közös sorsuk számtalan viszhangját híven megtartotta emlékezetében, hogy azokat az

utókornak adja át, 's emlékezéseket idézzon elő, mellyeket a' történelem feljegyezni vagy nem bírt, vagy elmulasztott.

A' népek őseinek szellemei láttatlanúl lebegnek a' nyelvben, 's bár nincs mindegyiknek Homer-, vagy Ossianja, ki életök, küzdéseik, vitézségök, 's elhunytukat halhatatlan dalokban az enyészettől megóvná; 's bár neveik már rég eltűntek, 's elhangzottak a' föld színéről: a' nyelv, melly valaha velők együtt barlangok, vagy sátorokban lakott, 's részt vett költözködéseik hadaikban, itt ott nyomokat hagyott, mellyek bár az idő által tetemesen eltorzítottak, mégis képesek a' szorgalmas nyomozó szemei előtt a' rég elhunyt világnak egy vagy más vonását fölleplezni. A' nyelvész ad felvilágosítást a' népek eredete, földöni terjedése, költözködései, 's egyéb viszontagságai felől ott is, hol a' történelem vagy egészen hallgat, vagy mesékbe burkolózik; csak a' nyelvész képes megoldani azon néphálózatot, melly jelenleg a' földgömböt mozaikként körülövedzi.

De a' nyelvész még más hasznót is nyújt. A' műveltség bölcsője a' kelet; az emberi társadalmat nem különben, mint egyes népek viszonyait illető, sőt föltételező intézményeink, szokásaink, religióink keleti elemeken nyugszanak. Ázsia kebelén feküdtek egykor Európa népei. Ennek bebizonyítására nem kényszerülünk többé mindenféle homályos, 's maig majd egészen elhangzott történeti emlékezésekre hivatkozni, hanem lehet tényleges, az ázsiai és európai nyelvekben fölfedezett adatokra támaszkodnunk. — Ázsiában eredtek a' legnagyobb terjedelmű vallások: Sina ország religiója, Brama, 's Buddha tanai, a' magismus, 's a' tűzimádás. Ázsiában hangzottak Ahura Mazda szavai, Mózes törvénye; ott született a' kereszténység, 's az iszlám. 'S mi több, ezen tanok nagyobbbrészt mai napig is élnek, holott az egyiptomi, görög-olasz, kelt, és skandináv eredetűek ma már csak könyvekből ösmeretesek. Ki nyitja fel tudnivágyó szemeink előtt ime' saját viszonyaink helyes felfogására olly nagy fényt derítő kincseket, hanem a' nyelvek? Csak ezek képesek megnyitni ama láttatlan szellemi ereket, mellyeken keresztül műveltségünk első elemei hozzánk szívárogtak, 's napfényre hozni ama' legfinomabb szálakat, mellyek a' földiratilag legtávolabbi nemzetek szellemeit egymáshoz kötik.

De talán nem is szükséges a' nyelvész nagyszerű jelenté-

kenységét bebizonyító adatok elésorolását még tovább folytatni jelen alkalommal. Ki azon bámulandó eredményeket, melyeket ezen tudomány már eddig is előidézett, elfogulatlan szemmel tekintí, kénytelen megvallani, hogy azon figyelem, mellyben a' nyelvészet jelenleg Európában részesül, nem méltatlanra pazaroltatik, mint talán sokan hiszik.

Két egymástól különböző szempont van, mellyeken a' nyelvtanulás kétféle iránya alapszik, t. i. gyakorlati, és elméleti. Az első irányban mindazok haladnak, kik a' nyelvet csupán eszközül tekintvén az olvasás, írás, 's beszéllésbeni jártasságot iparkodnak elérni, hogy vagy embertársaikkal közlekedhessenek, vagy némelly tudomány- 's művészeti ágba mélyebben pillanthassanak, (ezen indokokból tanulják pl. a' tudósok, az orvosok stb. a' latin, a' görög nyelvet); vagy végre, hogy a' nyelv irodalmi kincseit megérthessék. A' másik, t. i. elméleti szemponton, a' tanulás célját maga a' nyelv képezi, különösen pedig annak bölcsészeti, történelmi megállapíttatása, grammatikai szerkezete, 's az ezen alapuló törvények, mellyek egyszersmind a' nyelv anyagának a' gondolatok kifejezésére mikénti felhasználását meghatározzák; továbbá a' nyelv szelleme, története, más rokon és nem rokon nyelvekhez viszonya stb. A' gyakorlati nyelvtanítás divatban van, mióta emberek léteznek: az elméleti csak jelen századunkban vergődött fel tekintélyes önállóságra, 's lett valódi tudományyá.

A' hellének, kik mindazt, mi a' nyomozó szellem működési körébe tartozik, saját lángelméjüknek megfelelő eredeti modorban szokták felfogni és áthatni, elsőik valának, kik a' nyelvet, melyet az emberi társadalom egyik legszükségesebb föltétele, a' szónoklat, 's általában minden tudományosság vivőjének elősmeretek, nem csak gyakorlati, de elméleti szempontból is a' tanulmányozásra méltónak találták. A' sophisták által virágzásba hozott vitatkozástan a' nyelv hajlékonysága, 's gördülékenységére támaszkodott. Plato, a' bölcsészet fejedelme, 's Arisztotelesz, *) az

*) A' sophisták között leginkább Prodikosz, Protagorasz és Hippiasz nyelvészködtek, kikről az olvasó némi tudositást Plátón munkái I. kötetében talál. (Hellén és római remekírók könyvtára. Plátón munkái. Első köt. Pesten 1854.) Plátón Kratülosz nevű munkájában, melly a' hellenség sokat emlegetett nyelvészeti vizsgálódása, azon kérdést feszegeti, vajjon természetes okszerűségből lett-e a' nyelv, vagy emberi ön-

ókor legtudósabb férjfia, útmutatását követvén a' Stoa felekezetiek, 's az alexandriaiak a' nyelv szellemi alapelemeit, 's főfogalmait saját forrásukban, t. i. a' szellemben nyomozták, 's alapítói valának azon tudománynak, melly ma bölcsészeti vagy általános nyelvtan neve alatt ösmeretes. Ekkép meghatározták a' hellének főpontjait azon szellemi hálózatnak, mellyen az emberi nyelv bámulandó épülete nyugszik.

Azonban nemsokára a' lángelméjü, 's a' tudomány 's művészet körében teremőleg működő hellén nép a' rómaiak által meggyőzetvén, a' világ uralmát ezeknek kényszerült átengedni. A' rómaiak nyílt karokkal fogadták a' hellén tudományt, de túlnyomó hajlammal viseltetvén a' gyakorlati élet iránt, 's az elvont gondolkodást, és szemlélődést kevésre becsülvén, a' nyelvészetben semmi újat nem hoztak napfényre, 's csak azt, mit a' görögök fejlesztettek, saját nyelvükre alkalmazván, honosították. Ezen nem is lehet csodálkoznunk, ha megfontoljuk, hogy a' római nép minden, az elvont gondolkozást ingénylő nyomozástól idegenkedvén, csak gyakorlati célját tartotta szemmel a' nyelvnek; a' miért aztán kevés indító oka vala saját nyelvét a' rokonokkal egybevetni, 's annak alapelveit, mellyek csak egybevetés útján kikutathatók, napfényre hozni.

A' kereszténység megjelenése, 's terjedése az egész szellemi világra új fényt deríte. Az ó világ halálvonaglásában még egynehányszor fölemelte fejét, de hasztalan! a' római állam szíve-reiben a' vér keringeni megszűnt. Új nézetek támadtak a' tudományban, az életben; az egész szellemi művelődés egy különös, t. i. vallási irányt kapott. Az új keresztény tudományosság bölcsőit majdan a' zárdák képezték, mellyeknek a' nyelvészet leginkább azért tartozik hálával, hogy a' sötét középkor viharai közt az ókori irodalomnak a' bárbar népek dühe elől megmentett kincseit, 's ezekkel együtt a' nyelvtani felfödözéseket megóvták az enyészettől, 's megtartották az utókornak. Az ezen korszakban

kényből? — Kratülosz Protagorasz tanítványa, ki meg Herakleitosz tanítványa volt. — Arisztotelesz, mennyiben ismerjük munkájit, tüzetesen nem írt a' nyelvről: de logikai nyomozásai nyelvvizsgálatokon alapulnak; rhetorikája III. könyvének 5. és 6. részeiben, valamint poetikája 20. 21. és 22. fejezeteiben azonban nyelvészködik is. Lásd a' Kisfaludi Társaság évlapjai III. és VII. köteteit.

H. P.

divatba jött vitatkozás a' nominalismus, és realismus közt, bár leginkább szódrincselésre támaszkodott, 's a' —főkép latin—szavak eltorzítása által vállt kitünővé, a' nyelvészetre semmi jótékony befolyással nem bírt. Annál nagyobb fontosságú ezen tekintetben a' keresztes hadjáratoknak azon eddig eléggé nem méltánylott eredménye, mely szerint a' görög, és latin irodalom remekei, melyek a' byzanti birodalomban fenntartattak, a' nyugoti Európában is lassankint elterjedtek. Úgy látszott, mintha a' régiek szellemei sirjaikból feltámadtak volna, 's a' hellén, és római világ virágzási kora visszatérne, annyira elmélyedtek a' tudósok az ókor feltalált, vagy csak akkor érthetőkké vált lapjaiba. A' classicus művek képezték a' tudományosság kezdpontját, 's a' görög és latin nyelvtan, mint az ó irodalom kulcsai — újra terjedelmes műveltetésben részesültek. Minthogy azonban a' fenntartott nyelvtani ösmeretek csak hamar elégteleneknek találtattak, a' tudósok a' nyelv szabályainak meghatározására az irodalmi művekhez kényszerültek folyamodni. Száz meg száz szabály, 's ugyanannyi kivétel 's jegyzet volt e' korlátozott, és csak tapasztalati úton haladó nyomozásnak eredménye. Lehet-e csodálnunk, hogy az ezen modorban kikeresett elemekből összeállított nyelvtan, — mellynek kisszerű szempontját maga a' czél, t. i. egy vagy más remekműnek magyarázata, eléggé mutatja, — magasabb tudományi igényeknek megfelelni nem tudott. Az ekkor keletkezett, sőt ma is divatban levő nyelvtanok legtöbbjei minden tudományos megalapírtatás, és alak nélküliek, 's tartalmuk nem egyéb, mint rendetlen halmaza a' minden alapelv nélkül összerakott szabályok, kivételek, és jegyzeteknek. 'S ezen fölületes eljárás nemcsak a' classicus, de az újabb nyelvekre is, melyek ezen korszakban kezdtek műveltetni, terjeszkedett, 's ifjú vállakra azon nehéz idegen jármot veté, mellytől csak a' jelen században, ha nem is egészen, lehetett megszabadulniok. Az élő nyelvek minden különbség nélkül a' latin nyelvtan mintájára alkalmaztattak, mintha minden nyelvek kifejlődési folyamukban a' latint követték volna! Igy uralkodnak a' rómaiak még sirjokban is a' világon. Legtöbb európai nyelv, a' latinnali rokonságánál fogva eltűrhetete, bár nem minden károsítás nélkül, ezen bánásmódot. De az altaji nyelveket, pl. a' magyart, a' latin ruhában eltorzítva látni valódi kín. 'S a' magyar nyelvtanok legtöbbjei bizonyítják, hogy még ma

sem vagyunk képesek, a' százados szokás által reánk ragadt latin formát lerázni, 's magunkat a' nyelv szellemébe helyezvén, ezen új szempontból fogni fel az egészt úgy, mint annak egyes részeit.

Még a' XVII. század nyelvészeti termései csupán gyakorlati irányúak valának, 's a' magasabb tudományi igényeknek nem tudtak megfelelni. Az előbbi század közepe táján azonban új korszak kezdődik a' nyelvészet történetében. A' bölcseészeti nyelv-tan, mely az ó világ elhúnytával egészen eltűnni látszott, ezen időben ismét fölélesztetett. Locke bölcseésznek. „Az emberi értelemről“ írt nagyhírű munkája leginkább szavakra és a' nyelvre vonatkozik; 's az angol Harris „Hermes“ című műve által nem annyira teremője, mint visszaállítójává lett az ó hellén bölcseészeti nyelvtannak. Az élő nyelvek iránti előszeretet is mindinkább előre nyomult, 's az ázsiai nyelvek tanulása virágozni kezdett. Nagyszerű volt azon műveltetés, mellyben a' nyelvészetet ezen időben nemcsak egyesek, de egész akademiák is részesítették; számtalanok azon tudósok nevei, kik ezen pályán bámulandó szorgalommal fáradozván halhatlanokká lettek. Tündöklő csillagként fénylik közöttök Herder, ki „a' nyelv eredetéről“ érkezése által a' bölcseészeti nyelv-tan iránt még a' nem tudósoknál is, figyelmet gerjesztett, 's kimerítő szavával az érintett kérdést, mint látszik, örök időre eldöntötte. *) Kant átalakítván az eszmék világát, lerontotta az előítéleteket, mellyek az emberi művelődés szabad röptét nehéz bilincsekben fogva tartották, 's kihatván az egész szellemi világra előkészítette azon dicső korszakot, melyet a' tudományosság a' tizenkilencedik században elért.

*) Herder munkája 1770-ben mint koszorúzott pályamű adatott ki, a' berlini tudományos akadémia által. Azólta a' nyelvvizsgálódás lényegesen vagy egészen megváltozott. 'S Grimm Jakob 1851-ben ugyanazon akadémia kebelében újra elővette a' kérdést: a' nyelv eredetéről. (Lásd: Abhandlungen der kön. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1851.) Grimm szavai Herderre nézve ezek: „Endigen kann ich nicht, ohne vorher dem genius des mannes zu huldigen, der was ihm an tiefe der forschung oder strenge der gelehrsankeit abgieng, durch sinnvollen tact, durch reges gefühl der wahrheit ersetzend, wie manche andere, auch die schwierige frage nach der sprache ursprung bereits so erledigt hatte, dass seine ertheilte antwort immer noch zutreffend bleibt, wenn sie gleich mit andern gründen, als ihm dafür schon zu gebote standen, aufzustellen und zu bestätigen ist.“

Kétséget nem szenved, hogy a' Katalin orosz czárnő szorgalmazása következtében 1787—90 években Pétervárat össze-szedett szótár, bár igen elégtelen alapokon épült, a' nyelvhasznolást általában előmozdította. Általános mozgalom támadt egész Európában; a' nyelvrokonság vala a' jelszó, melly körül a' legjelesb tudósok figyelme, 's kutatása csoportozott össze. De épen ezen túlzott buzgalom tévutakra vezette a' nyelvbúvárlókat; igen zavart, 's homályos fogalmak kezdtek terjedni a' nyelvrokonság felől; fogalmak, mellyek fájdalom még korunkban is itt ott olly erős gyökereket vertek, hogy tökéletes kiirtásuk majdnem a' lehetetlenségek sorába látszik tartozni. Régólta figyelmeztek a' nyelvek egymásutáni következésére, mellyet „anya, leánynyelv“ 's több efféle nevezetek alatt szemléltetőbbé tenni iparkodtak: de e' mellett a' nyelvek egymásmelletti voltát 's testvéri viszonyát vagy figyelemre nem is méltatták, vagy a' feljebb érintett származási viszonynyal azonosították. Azon hibában, mellybe Ázsia keresztény népei, pl. a' georgiaiak, örmények, 's az iszlam követői, nemzetségüket Noetól származtatván estek, Európa sok nyelvtudósai osztozának, azon hiedelemben lévén, hogy ezáltal a' sz. írással egyezőleg egy ősnyelv volta leghelyesebben bebizonyítottik, 's a' nyelvkülömbőség magyarázása a' babyloni nyelvzavarra visszavezethető. Azonkívül sok zavart idézett elő azon elfogultság, 's félreértett hazafiság is, melly leszármazását mindig valami dicső elődtől iparkodik lehozni. A' görögök nem állapodtak meg Theseus, Minos, Cecrops, és Codrusnál, hanem ezeken felül Egyptomba, 's Meroe homályiba vitték fel nemzetük származási fáját. A' rómaiak a' trójai vész hősrégéjéhez, 's a' zsidók az első emberpárhoz kötötték származásukat. Csoda-e, hogy ma is vannak népek, mellyek nyelvbúvárlóji történetük első fonalait egészen a' patriarchalis idők kódébe sülyeszteni nem kételkednek. Mintha a' népek méltósága ép úgy, mint egyeseké multjok, és nem jelen állapotuk által föltételeztetnék! Non facit nobilem plenum atrium fumosis imaginibus. Előítéletek 's tudományos kontárság, melly alaptalan eredetiség után hajhász, mindenféle ép olly nevetséges, mint haszontalan véleményeket állítottak a' nyelvek és nemzetek eredetéről, mellyek fölött az idő pálczáat tört már.

De ezen korszakban sem hiányoztak férjfiak, kik az ural-

kodó divattal meg nem elégedvén, az összehasonlítást valódi tudományi szempontból fogták fel. Már Adelung követelte, hogy nem kell csak szókat, szótárakat összevetni, hanem inkább a' nyelvtanokat. A' szók hasonlagossága csak egy, t. i. hangtani támpontot nyújt, melly azonkívül igen sokszor csak látszólagos: holott a' nyelvek grammatikai szerkezetének összehangzása száz meg száz alapot képes adni. A' rokon nyelvek is anyagi tekintetben a' hangváltozási törvények szerint távoznak el lassankint egymástól; 's a' nemrokonok közt is egyes szókat és kifejezmódokat tekintve mindig némi összhangzás tapasztaltatik. Az anyagi hasonlatosság tehát semmi esetre nem elegendő, vagy épen egyedüli ismérve a' nyelvrokonságnak. — És Adelungnak igaza van. Hogy többet ne említsek, hány közös szó van a' magyarban, és a' szlávban? vagy a' lapp, szürjän, és oroszban? mégis ki fogja a' magyart és szlávot, vagy a' lappot, szürjánt és orosz rokonoknak nézni!

A' jelen századnak volt fenntartva a' dicsőség a' nyelvhasznolítást valódi tudományyá kifejleszteni. Az angolok Indiábani hódításai következtében napvilágra jött, 's mindinkább kiterjedt ösmerete a' szanszkrit nyelvnek alkalmat szolgáltatott az eddig divatozott nyelvbuvárlati módszer tökéletes, és alapos átalakítására. E' tiszta 's tiszteletre méltó nyelv a' bámuló Európa szemei előtt egy ó, 's dúsgazdag költészettel bíró irodalmat tárt ki, 's más részről nagy tökélye, 's szigorú szabályszerűsége által magára vonta a' tudósok figyelmét. 'S miután a' jég meg vala törve, 's az út kiegyenlítve, az ind nyelv a' vele szorosan összefüggő, vagy rokon nyelvek messzire terjedő sorára olly bámulatos, eddig nem sejtett fényt vete, hogy ezen nyelvek valódi története olly világosságban tűnt fel, minőben addig egy nyelvbuvárnak szemei sem látták.

Nem is lehet tagadnunk, hogy azon hatalmas lökések közzé, mellyekkel Ázsia Európát különböző időkben, nevezetesen a' Görögön ellen viselt perzsa háborúk, a' kereszténység, népvándorlás, iszlam, keresztes háborúk, Oroszországnak a' mongolok által történt meghódíttatása, Konstantinápoly eleste által megrendítette, a' szanszkrit nyelv okozta mozgalom is tartozik, melly bár tisztán tudományi, 's békés szellemű a' tudós világot bámulatra ragadja. Azon nagyszerű eredmények, mellyeket a' nyelvészet

imez új irányban mai napig szült, sokkal ösmeretesebb, mint hogy azok taglalásába bocsátkoznom szükséges volna, 's azon kitűnő férjfiak nevei, kik a' Heeren és Schlegel által megtört úton olly nagy sikerrel, és dicsőséggel, mint Bopp, Grimm, Pott a' németben; Dobrovsky, Kopitár, Saffarik, Miklosich a' szlávban; Gesenins és Evald a' sémiben; a' roppant tudományú Humboldt V. a' nem-európai nyelvekben stb. haladtak, sokkal számosabbak, hogysen azok elésorolása, 's méltánylása legalább jelen alkalommal fölösleges nem volna.

Ezen roppant mozgalmak nem maradhattak, 's nem is maradtak hazánkban sem viszhang nélkül, bár számtalanok valának azon akadályok, mellyekkel a' magyar nyelvészetnek küzdenie, számtalanok azon előítéletek, mellyeket le kellett rontania. Mint-hogy a' latin nyelv régi idők óta a' tudományos világot kizárólag foglalkodtatta, a' magyar nyelv tudományos nyomozásra nem is méltatott. A' XVI. XVII. de leginkább XVIII. században napvilágra jött nyelvtanok csupán gyakorlati irányúak, 's a' latin nyelv mintájára készülvék. Daczára ennek, már a' XVII. században voltak külföldi tudósok, p.o. a' svéd Olaus Rudbequius, ki a' magyar és finnlapp nyelvek között rokonságot vett észre. Ugyanezt találta Sajnovics János, ki az előbbi század másod felében általánosán elterjedt nyelvrokonsági nyomozások által indítatva, *) 1770-ben „Demonstratio idioma Ungarorum et Laponum idem esse“ czimű művében a' lapp és magyar nyelvek rokonságát bebizonyította. Schlözer állítja, hogy meggyőződése szerint a' magyar és finn nyelvek közti különbség csak olyan, mint ugyanazon nyelv dialectusai között. Sajnovics műve, valamint az ugyanazon irányban haladó Gyarmathy Samuelnek: *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* nevezet alatt 1799-ben napvilágra jött munkája (bár ez sem felel meg a' nyelvészet mai igényeinek) képesek voltak volna, némi fényt gyújtani, 's a' magyar nyelvészetben ép olly mozgalmat előidézni, mint a' szanszkrit a' külföldön. Azonban leginkább a' félreértett nemzetiségi büszkeség, melly ez által az „Isten ostorá“tóli származtatást veszélyeztetve vélte látni, 's mélyen irtózott a' rút

*) Sajnovics nemcsak azért bocsátotta ki művét, hanem mert Laponiában járt, és saját tapasztalásait közönlhette.

külsejű lappok rokonságától, az érintett férjfiak nyomozásainak eredményeiben semmi áron osztozni nem akart. Megemlítendő még Hager: *Neue Beweise der Verwandtschaft der Ungarn mit den Lappen*“ című, 's Bécsben 1793-ikban kiadott munkája, melly ellen Beregszászi Pál írta; *Über die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen*“, mellyben a' magyar nyelvet a' sémi, indoeurópai 's altajiakkal összehasonlítja, de az éjszaki nyelveket mellőzi, 's ekkép a' magyar nyelvészetnek nem igen nagy szolgálatot tesz.

De ezek mind csak előmunkálatoknak tekintendők; a' tizenkilenczedik század nagy jelentőségű nyelvészeti mozgalmai a' magyar nyelvészetre is átalakítólag folytak be. Azon férjfiú, ki hazánkban e' tudományt nemcsak új irányba hozta, de mondhatjuk teremtetten, Révai vala. Dicsekedjenek bár az olaszok Lorenzo Hervas műveivel; az oroszok czárnőjük szorgalmazására szerkesztett összehasonlító szótárral; legyen büszke Franciaország Balbinak: „*Atlas ethnographique*“ művére; az angolok az általuk felnyitott, 's terjesztett ind-irodalmi kincsekre; a' németek Boppra, a' szlávok Dobrovskyra: a' magyar nemzetnek is van férjfia, ki nek bár kisebb terjedelmű, de annál ragyogóbb dicsősége az említettekével minden tekintetben vetélkedhetik, és ez Révai. *) Érdemeit, valamint azon eredményeket, melyeket a' magyar nyelvészet mai napig legjelesb tudósaink, 's legkivált a' magyar akadémia buzgó fáradozásai következtében szült, mindnyájan ösmerjük; de habár meg kell vallanunk, hogy a' magyar műveltség általában a' legközelebb lefolyt három évtized alatt olly bámulatos előhaladást tett, minőt aránylag alig egy nemzet képes felmutatni, mégis tagadnunk nem lehet, hogy a' nyelvészet különböző körülményeknél fogva hazánkban még annnyira nem fejlődött ki, hogy a' külföldével vetélkedhetnék.

RIEDL SZ.

*) Hogy jelen alkalommal Horvát Istvánt, Dankovszkyt, 's a' régiebbek közül Otrókocsit nem említem, csak annak tulajdonítható, hogy én ezen férjfiakat a' nyelvészek közé nem sorozhatom. Ki műveiket elfoglaltság nélkül olvassa, igazolni fogja jelen állításomat.

Gymnasiumaink 's az új tanterv.

A' helyzet és körülményeink e' polyglott hazában minket több nyelvek tanulására kényszerítnek. E' szükség haladásunkra nézve hátrány is előny is egyszersmind, többé vagy kevesbé, a' mint alkalmazásba vesszük. Amazt kiki tudja öntapasztalásból, meg mivel annyi sopánkodás történik miatta; az utóbbira pedig irodalmunk története sok szép tanuságot nyújt, világosan kimutatván, mikép nemzeti nyelvünk azok által lön legsikeresebben művelve, kik több műveltebb nyelvek ismeretével bírtak, 's ahhoz korán könnyű módon jutottak. Goethe ismeretes mondata: „Wer fremde Sprachen nicht lernt, weiss nichts von seiner eignen“ valóban nálunk nagyon is igazolva látszik; mert hogy szép nyelvünk igazi becsét inkább csak a' más nyelvekkel összehasonlítás nyomán ismerők fel 's kezdők érdemleg méltányolni, tudva levő dolog. Mint nem örvendetes tanuságot idézhetjük állításunkra több magyar vidék legkevesbé elvegyült törzseinek feltűnőleg csekély részvétét az irodalom iránt, sőt magát az irodalmi nyelvet is, melly a' tájnyelvek összeolvadásából eredt, természetesen egyelőre az irodalmilag képviseltetés arányában, 's mellyben ennél fogva a' legtösgyökeresb tiszai nyelvmód maig sincs kellőleg méltatva; mert még akkor is, midőn a' kontár szófaragás túlságait megsokalva a' nyelvészet valódi kutforrásához a' népélethez fordult, a' boldogolt Tisza partjain látá legkevesb sikerét kutatásra buzdtításának; minek sajnos következménye Tájszótárunknak e' tekintetben mostanig is betöltetlen hézaga. Szomorú bizonyosság leendett még nagyobb mértékben több nemzeti irodalmi emlék, ha a' véletlen közbejöttével nem sikerül egy és más bár kezügynél levő 's mégis sok időn át félreismerten hentergett nagybecsű nyelv- 's történelmi kincsnek megmentése. Örvendetes bizonyosság ellenben főnebbi állításunkra, mikép nyelvünk 's irodalmunkunk lelkes művelői sorában több olly egyén jeleskődik, kit a magyar nyelvgenius csak serdültebb korában már a' Musák csarnokiban hódíta

meg 's kik úgyszólván Minerva szűz kebelén születtek igazi testvéreinkké, 's lőnek sokban kitűnő szellemi vezéreink. Jól esik tudnunk, hogy illy jeles szellemrokonokkal már Európa szerte számosakkal birunk, kik mint nemes szellemi oltoványok jó gyümölcsseikről ismeretesek.

Fajunk szellemi művelődése csak gyöngén, 's hágyadtan lézenghet odább, ha az európai köz műveltség nagyszerű eredményeit minden kitelhető igyekezettel átszívárogtatni nem törekszik. Mi sikere lehetne hazai tudományosságunknak, ha az elszigetelten bárgyu együgyűségből vagy elfogult konokságból nem emelkedve a' józan haladásu ítéset által tisztult tudományos légkörbe, 's ignorálva a' századok fáradalomteljes vívmányait a' közfejlődési színvonalon alól hiu törekvéssel emésztene fel nagyra képes erőit? Alig több minthogy inasul kontárkodnék majdnem annyi erővel, mennyivel illetőleg munkához fogva talán a' mesterekkel állhatna sorba.

Nem is csupán a' késznek elsajátítása 's reánk alkalmazása immár feladatunk, de ezen felül tettleges részvét is igényeltetik tőlünk a' köztudományosság előbbre vitelében 's tovább fejlesztésében, a' viszonyosság elvénél meg azon nagy egészre vonatkozó kötelemknél fogva, mik valamint a' testben minden egyes, bármi csekély tagot, közremunkálás végett igénybe vesznek, úgy a' szellemvilágban minden legcsekélyebb elemet is aránylagos részvét és működésre sürgetnek.

Nagy indokok hínak föl minket régóta a' szellemi munkálkodás bőven jutalmazó terére, hol megannyi sürgető érdekű tudományszak ajánlkozik kutatásunk tárgyaul. Legkiáltóbban szólít föl pedig a' fajunkat legbensőbben érdeklő 's reánk nézve legkényesebb kérdéssel kapcsolott nyelvészet. E' szakmában az életkérdés égető pontján kívül buzdításunkra szol immár az is, mikép a' tudománynak e' nemében olly térre is átszállott a' buvár figyelem, hol fajunk a' sokaink előtt annyira vonzó vezérszereppel kiáltatik meg.

Ugyanis a' tanulságteljes multak földerítésén fáradozó emberész a' történelmi vizsgálatok szükséges útbaigazítása 's fölvilágosítása végett a' nyelvészetet vevén kalauzul ujabban közép-Ázsiának fensíkjaira szállt a' népek bölcsőihez, hogy hol még aránylag legtöbb homály ködlik az emberiség történeteinek nagy

titkán, mely a' középkort kezdő népvándorlások, valamint Elő-
dél- és Közép-Ázsia változásainak okát rejti magában, 's hol az
emberiség kultörténeteinek legnagyobb része egy csomóba gyűl,
ott tegyen diadalmas szellemi elfoglalásokat. Tehát az Ural-altaji
nyelvészet körében, mellynek annyi történelmi homályt kell föl-
deríteni, a' vezérséget nekünk kell megragadnunk, 's pedig okvet-
lenül, ha tudományos működésünk a' legnagyobb szégyent, tehet-
lenség feletti szégyent nem akar vallani! (Hunfalvy P. „Nyelv-
szeti nagy tenni valóinkról.“ M. tud. társ. hiv. közlöny 1851-ki 4. l.

Ha kell, hogy „a' magyar tudomány kapu legyen, mellyen
át az európai szellem vizsgálatai Közép-Ázsiába kalauzoltassa-
nak,“ kell egyszersmind, hogy az európai tudományos szellem ál-
tal e' kapu biztos közeggé váljék. A' nyugati tudomány világító
szövetneke nélkül nemcsak az idők háttérében levő homályos tör-
ténelmi csomók megoldására nem vezethet tétovázó tudományunk,
de még minmagunkkal sem jöhetünk tisztába, 's talány marad
előttünk nemcsak multunk, hanem jelenünk is. Valóban kimenthet-
len volna hanyagságunk, ha különösen a' nyugat philologiai bu-
várlatainak nagyszerű eredményeit illő figyelemmel kísérni elmu-
lasztanók, 's fölöttébb szánandó vakoskodás lenne azok mellőzté-
vel haladni akarásunk. Ha nem olly főben-járó dolog volna is re-
ánk nézve a' nyelvészetügy mint a' minő, már csak tisztán tuda-
ományos érdekeltetés ösztöne is méltán vonzhatna azon dús szel-
lemi kincstár felé; azon tisztán tudományos érdek, mellynek jeles
példáit láthatjuk a' nyugati tudományosság számos kitünő képvi-
selőiben. Bizonyára nagy intés reánk nézve látnunk, mint tanul-
mányozzák már nyelvünket is Európa jeles tudósai, 's pedig min-
den önzésen felül. A' derék Schott W., Pott F. A., Boller, Karow,
Cassel Felix, Stier Th., Flegler A., 's Pachler Faust megtisztelő
figyelmök magasb eszméleteket ébreszthet bennünk. Ez ösztönök-
nél fogva is tehát a' nyelvészettudománynak magasb szemponto-
kat kellend nálunk is elfoglálnia, 's mint általában minden tudomá-
nyos törekvéseinknek kivergődnie némelly megszokott kiskorú
nézetekből, kiemelkednie több tekintetben elszigetelt látköréből,
mellyben nálunk fájdalom még olyak is tévelyegnek, kiket a' nagy
közönség tudományos tekintélyekül ismer; holott ellenben nem
egy magasb felfogásu iránt olly fölöttébb csekély az elismerés, sőt
nem hiányzik a' rágalom 's rossz akarat gyanusítása legtisztább

azándékuk 's legbecsületesebb irányuk ellenében, mert elég bátrak az előítéletes elfogultság gőzköréből kilépni, 's a' nyegle tudományos kaczerkodást megvetni. — Mind ennek orvosoltatnia kellend egy bekövetkezni szükséges itészeti válság által. 'S ez ugy hiszszük, a' classikai alapos tanulmányok által fog kifejlődni. Ezek terelték másutt is az elromlott izlést, 's a' baliránynak eredt tudományt célszerű ösvényére vissza. Az elbetegült korszellem orvoslását ezeknek köszönik nagyánt a' nyugati irodalmak. Ez oknál fogva elévülhetlen az ő becsők; s már számos kötetekre terjedő az, mit valamennyi korok gondolkozoí az ő remek írók üdvös befolyásáról szebbnél szebben elmondtak, sőt kevés találkozik az újabb idők írói közöl, ki e' jeles mesterek iránti elismerését, tiszteletét, csodálkozását 's kegyeletét nyilvánítani elmulasztotta volna. A' hellen 's latin írók különféle kiadványai, fordítmányai 's fölvilágosító tárgyalatai roppant könyvtárakat kepesek már betölteni. Mit mondjunk tehát azon szánandó gyarlóság ellenében, mely a' jobb szellem ezen örök becsü emlékei, az igazi szépnek elévülhetlen példányai, a' magasabb gyönyör kiapadhatlan forrásaitól az illő becsülés tartozását megtagadni nem áttallja?

Nekünk, kiknél a' mennyiség hiányát a' minőségnek kiválólag kellene pótolnia, mindazt, mi e' szelleműdítő remek irodalomból nyerhető, kétszeres buzgalommal kellene kiaknáznunk. Annál inkább pedig, mivel az átalában minden nemzetre vonatkozó közös érdekeken felül még, különösen saját érdekeink vonznak minket az ő remek irodalom felé. Hogy a' latin kilenczed fél százados multunkat gyökerezte be, ki nem tudja? És a' hellén nyelv 's irodalom mi különös fontossággal bír reánk nézve, erre már többen figyelmeztettek; jelesen Guzmics Izidor „Hellen-magyar literatura“ című értekezésében I. Magyar tud. társ. Évkönyvei I. 's II. k., 's Lichner Pál „Hellen nyelvten,“ VI. l. Toldy F. M. N. irod. tört. I. §. 10. sat. Szellemfejlesztő 's nemesítő jótékony befolyásukat pedig olly sokszor és meghatólag elmondták már tudósaink is, hogy ha kevésbbé volnánk könnyelműek és süketek az üdvös figyelmeztetésre, már csak annak is, mi az „igaz arany bullában“ Hunfalvy Páltól, a' remek becsü „parainesis“-ben halhatlan Kölcseyntől, és Lichner Páltól több helyütt nyelvtani munkáiban és legujabban a' „pozsonyi ev. főiskola 1854. tudósítványában“ a' Szabó István magyar Homeroszát jelesen ismertető cikkben; to-

vábbá Toldy F.-től Czuczor G. magyarított Corneliusa bevezetésében sat. elmondott, több hatást kellett volna eszközölniök érületünkre, 's ez érületnek élénkebb részvételt kellett volna nyilatkoznia legalább a' bírálat által jelesnek elismert classicus forditmányok iránt. — Igy ellenben maig is keserű feladatunk a' kétségbe vonhatlan igazságnak napfény-világos érvei mellett kijezdeni, hol a' minden szellemit megvető materialismus, hol a' blasirt romanticismus, hol a' népiest áholgó, nem tudom miféle korcs izlés, meg egyéb lelki nyavalyák ellen, mik mögött oly mondhatlan szellemi kárunkra a' regeneráló hatalmu remek irodalom, csak mint igen kevesek magán gyönyörének tárgya, háttérbe szorítva, inkább lappangva teng, mint él. — Az uj szervezetű tanodáknak jutott már a' szép, de nem könnyű feladat, a' művészeti izlés és tudományos ítélet érdekében jelentékenyebb lendítést tenni az ohajtott jobb irány felé, hogy a' józan 's tisztább tudományos felfogás köre nálunk is szélesedjék, hogy ne csak méltányolatlan 's félreismert egyesek gyümölcsözhetlen tulajdona legyen az köztünk, hanem minél tágabb körben hatást gyakorló köz szellem, vagy legalább nagy részint azok, kik a' tudomány hiveiül szegődtek, legyenek ama' valódi iránynak méltánylói 's vallói.

Hazánk nem csekély számú tudományos tanodáinak a' gymnasiumoknak legalkalmasb módot nyújt ez érdemre a' vallás-erkölcstan után első rangu tárgyuk a' nyelvészet, az egész gymn. oktatásnak alapja. Mire nézve a' szervező tanterv helyes szempontból indult ki, 's elvben a' tudomány korszerű igényeivel találkozék. — Az elv valósitása, 's a' feladatnak a' kiszabott irányban minél sikeresb megoldása ezentul sürgős teendőnk. Erre kell, hogy czélozzanak őszinte tanulmányaink 's hasznos tapasztalataink. E' kiváló érdekű, 's minden komoly figyelmet igénybe vevő mivelődési emeltyűnek érvényesítése végett kívántuk benyújtani igénytelen nézeteinket, mik hű tanulmány 's észlelő tapasztalat nyomán lőnek sajátunkká. Az ügy iránti buzgó szeretet minden mellék tekintettől független őszinteséggel szólaltat; mert mélyen szívünkön hordjuk amaz Ancillon által is tolmácsolt elv érzetét, miszerint: „In der falschen Richtung der Erziehung und des Unterrichts liegt die eigentliche Wurzel der Gebrechen der Zeit.“

A' fönnebb érintett nézetek folytán, főleg a' reánk nézve oly kiváló fontosságú classicus tanulmányok levén figyelmünk fő tár-

gya, a' gymn. ügy legkényesebb oldalával kellend érintkeznünk. Kérünk félre nem értetni.

Hogy az ó remek irodalom az ohajtott irodalmi 's tudományos regeneratiót nálunk is megszülessen, az nagyánt a' gymnasiumok feladata. Ha a' valódi humanismus e' szellemi gyakordái a' tisztán felfogott *καλοκαγαθία*-t mélyen begyökereztetik a' fogékony ifju keblekbe, néhány év mulva, ha Isten is úgy akarja, ép olly sok öröme derítő leszen tudományos 's irodalmi életünk mint most, kevés kivétellel, szomorra indító, úgymint mellyben elámitott részvét által is ápolgatva, buján tenyészik a' dudva, míg a' jó illatu virág inkább csak árván teng, a' legbecsesb gyümölcs pedig alig nyer méltánylót. — Illy szellem levén még tág körökben honos, nem csoda, ha az új szervezet elveinek teljesb elismerését, 's így kellobb foganatosítását is még némelly különérdek 's balitélet elfogultságai gátolták. De így volt ez másutt is, pedig kedvezőbb körülmények közt. Tanuság erre a' sok küzdelem, melly ez elvek érvényesítése végett sokáig folyt, 's melly annyi tanulságteljes védiratot termett; mik már most számunkra is bő okulást nyújthatnak, csak ne resteljük hasznunkra fordítani.

Lássuk tehát e' kijelölt szempontokból nyelvtanításunk ügyét.

Minél több emeletű leend az épület, annál mélyebb, annál szilárdabb alapot igényel. Mí helyzetünknel fogva több nyelv tanulására vagyunk szorulva, meg egyébkint is igen sok tanulni valónk van, hogy az általában és sajátlag szükséges ismeretekkel birjunk. — Tehát minél mélyebb és szilárdabb alapra van szükségünk.

Mint a' reál irányu számtani oktatás, úgy a' humanisticus irányzatu nyelvtanítás is, az ismerthez kapcsolva a' még ismeretlent, 's mintegy abból fonva ki, vezethet természetes haladással. Evvel ellenkezőleg a' természet törvényeitől eltérő, a' szakadozott és szervetlen oktatás áldatlan munka, szellemtorzító műtét. Nemcsak bármilly nyelvtanításnak, hanem általában minden bármilly irányu szellemfejtésnek egyedül biztos alapja tehát az anyanyelvnek minél világosb tudalma. Ez elvben súlyos vád rejlik az ez előtti tanrendszerünk ellen, midőn anyanyelvünk grammatikailag többnyire csak a' gymnasiumban kezdetett taníttatni latin nyelven.

A' sziv és ész legőszintébb közegének az anyanyelvnek tanu-

lását már a' pályában kezdjük, csecsemői ártatlansággal lesve annak legbájosabb hangjait az édes anyai ajkáról. A' mint érzelmeink 's gondolatink mindinkább tisztulva, élethűbb idomokat nyernek, úgy kell e' nyelvisménknek is fokunkint szabályosulnia, hogy a' kisdédóvodán 'selemi osztályokon át a' jó szerkezetű a. b. c. és olvasó könyvecskék által már nyelvtanilag rendszeres ismeretté tisztuljon, melyet a' gyakorlati oktatás után, ügyes vezérlet mellett mintegy maga fogalmazott legyen a' gyermek; minélfogva a' túlkoráni több nyelvtanítást mint elmezavarót, a' mint már az úri házakban divatos, nem helyeselhetni. Az illy anyanyelvi grammatikai ismeret aztán minél teljesebb, annál biztosb alapul szolgáló a' további oktatásra, mire majd a' más nyelvek tanulása még kölcsönös hatással is leend. 'S föltéve, hogy a' nyelvtanítás kezdettől fogva mindig távol az üres szómagolás, elvont szabály- 's száraz minta-szajkózástól concrét modorban értemény hüvelyezés, eszmederítés 's mondattani alapokon a' már nálunk is megismertetett Wurst-féle modorban történik: a' szellemi tehetségek mindegyikének tetemes fejlődését 's öszhangzó képzelődését idézi elő. Hol e' tenyésztő alap meg van, már ott nem koráni a' tudós nyelvek tanulása a' 10 éves fiura nézve, — mit sokan ellenvetésül támasztanak a' gymn. rendszer ellen, — nélküle pedig a' sokkal idősbre az. Pedig e' termékeny alap megvetése az avatott 's lelkes tanítónak ép úgy sikerülhet nálunk mint másutt, hol az elemi tanodák már régóta kellőleg rendezve, ez irányban áldásosan gyümölcsöznek, hasznosan képezve a' sarjadékokat mind a' polgári életre, mind a' tudományos pályára, mintegy a' gymnasiumok valódi előcsarnokai, a' mint nálunk eddig még csak kevés helyütt; 's ez okból is nem teremheté még meg nálunk az új rendszer, mint némellyek mondják, reméllett „csodáit.“ Hogy a' családi élet legének az otthoni nevelésnek is sok köze van a' gyermek szellemi kifejlődésére, 's hogy ez nálunk még igen ritkán kellő befolyású, mindenki előtt ismert dolog. 'S így alapunk mindig nélkülözi szögletkövét. Az anyanyelvnek a' szervező tanterv által szabott fokig érő ismeretével ellátva, lépven be a' gyermek a' gymnasiumba, kellő oktatás mellett nem sok nehézséggel tanuland bármilly nyelvet, ha buzgalma alkalmasan élesztetik, és szorgalma sikerével is kecségtettetik. A' tudós nyelvek tanulásának pedig, mely itt mindenkire kötelező, ha utóbb más irányra lépend, sem vallja kárát, a' gymnasiumot folytatva pedig,

igen is kamatozó sikerét látandja. Erre nézve a' sok közül csak a' jeles Böckh A. néhány szavát idézzük: „Qui aliquam linguam in pueritia recte addiscit, non solum animi vires acerrime exercet, sed etiam immensam notionum copiam quasi insciens imbibit: quae antiquis litteris in educanda iuventute praerogativa tribuitur, hoc imprimis fundamento niti videtur quod, quidquid recens aetas protulit eximii, non desierunt veteres potissimum scriptores classici esse, tenerique animiis, quae optima sunt, debent imbui, ut pulcherrimis formis repleantur — id (vero) dico classicum, quod, quo magis consideres, eo magis placet.“ Ez idézetben a' tudomány valamennyi igaz avatottjának meggyőződését hiszszük összefoglalva.

Czélkövetelte szükség tehát a' latin nyelvnek tanítása a' gymnasiumban mindjárt kezdettől fogva. Kik ennek hasznát tudományos életekre nézve be nem látják, azok fölvilágosítására szolgáljon VIII százados multunk, a' tudományok összege, 's a' legalaposabb tudósok közös ítélete. A' latint nyomban követi a' német nyelvnek tanítása; ez sajátos körülményeink igénye gyakorlati 's tudományos szempontból egyaránt visszautasíthatlan szükség, mellyen azonban az életforgalom nem kissé könnyít. De mindezen már nem sok a' fennakadó. Hanem mirevaló az a' görög nyelvtanulás a' gyermekeknek? kérdik még számosan, 's az ennek mint fölösleges elmekínzásnak szükségtelensége felőli hiedelem nem kevés befolyással volt mindeddig e' tárgynak iskolai kezelésére is, mellyből itt ott nagyon kirítt a' csupa kötelességszerűség. Mit mondjunk röviden e' sajnos és kártékony halvélemény ellen ama' számtalan vádak közül, mi e' tárgy mellett felhozható?

Kevésre szorítkozunk. A' görög nyelvnek az alsóbb tanodákban tanítása ellen felhozni szokott ellenvetéseket Thiersch Fr. (Über gelehrte Schulen, mit besond. Rücksicht auf Baiern. Stuttgart 1826.) szinte felhossa, 's nyomos érvekkel czáfolja meg. — Továbbá (17. l.) így szól: „Wer aber die griechische Literatur von der lateinischen trennt, und das Studium der Schulen auf diese beschränkt, hat die schoenere Hälfte des classischen Alterthums aus ihnen verwiesen, und lässt sich an derjenigen genügen, welche aus der griechischen abgeleitet... ohne dieselbe nicht einmal

ganz verständlich ist.“ .. És Ruhnken in elog. Hemsterhuisii (l. Op. ed. Brunsv. T. I p. 258): „Recte vir magnus statuebat, Latinam linguam Graecae sic aptam et nexam esse, ut qui alteram ab altera distrahat ac divellat, animi et corporis discidium inducere videatur.“ S az ugyanez által idézett Muretus (in Var. Lect. II. 20.) „Qui graeci sermonis expertes sunt, ne latine quidem scripta penitus percipere possunt“ szint illy előzmény után Wytttenbach in vita Ruhnkenii (ed. Lindem. p. 107) „... ut prorsus sit, quod proverbio dicitur, iter caeci, ejus, qui in Latinis literis sine Graecarum scientia literarum progredi velit, quarum lumine quivis unus et gradus et pasuus illustrandus sit.“ Ugyanez is Biblioth. Crit. Amstel. P. I. p. 22. „Ciceronis vim atque venustatem multis locis ne percipere quidem possunt Graecarum literarum vel rudes vel leviter gnari.“

E' néhány eszmedús szemerkében elég védvet vélünk felmutatni elvünk mellett.

A' balítélet elfogultsága ellen azonban legsikeresebben küzdhetni szemlélhető tényekkel. Illyekkel ohajtván tehát ritkítani ez előítéleti gyarlóságot, mielőbbi gyümölcsöztetése által kell igyekeznünk érvényesíteni e' meghonosítandó új növényünket.

Igénytelen elmélkedésünk úgy is e' szakbeli ügyfelekhez reméll leginkább eljuthatni, a' gymnasiumokban különösen az ó nyelvészetet tanító szakférfiakkal kívánjuk tehát ez uttal röviden közlni, mit a' jó siker érdekében e' pályán hasznosnak vélünk.

Első 's kiválólag figyelembe veendő pontnak vesszük mindenek előtt a' czélnak komoly megfontolását. Ettől függnék az eszközök 's módok. Az eziránt kellőleg eligazodott tanár könnyen belátandja a' különbséget, melly elválasztja az úgynevezett holt vagy is inkább tisztán tudományos érdekű nyelvek tanítási módját az élő vagyis inkább gyakorlati életirányú nyelvekétől. Mint-hogy ezek alaphiányát 's rendszer-ismei hézagait az életforgalom pótolja ki, a' fölszines tanítás kevesbbé lehet káros ezekben mint amazokban, hol mindjárt az első oktatásnak szükséges megadni a' rendszeres alapokat legalább fő, de határozott nyílt 's világos vonalokban; úgy hogy azok mélyen edződjenek a' fogékony elmékbe. E' nyelvtani vázlat mintegy alaprajza a' képnek, melyet az élénk gyakorlat idomítand és színezend ki teljesen élethűvé. Ez elvnél fogva a' régi tudós nyelvek tanítására nézve a' Jacotot 's

Hamilton s. t. efféle tanmodor nem termi meg azon eredményt, melyet az élőnyelvekre eszközölhet. Ezek ingó alapjait a' társalgási érülközések szilárdítják, csorbáit betöltik. A' tudós nyelvek társalgási használata nagy ritkaság; a' hol dívott is fogyatkozóban van, 's vannak hírneves tudósok, kik azt a' classicismus sérelmének tartják. A' latin nyelv beszélése körüli számos képtelenségre elég élénken emlékezünk még. A' mint jelenleg az ügyek állanak, a' tulajdonképi czélon kívül eső törekvés lenne az ó classikus nyelveknek társalgási szandékból tanulása.

A' tudós nyelvek tanulásának fő czélja az ó remek irodalom szellemi kincstárába bejuthatás, a' lelki tehetségeinknek ezáltal összhangzatos fejlesztése 's edzése, szóval jellemünknek az igazi emberségre képezése. E' jelentékeny czélt a' kiindulás első lépése előtt szükség komolyan tekintetbe venni 's reá szünetlenül figyelni, hogy minden lépés úgy legyen intézve, mikép a' szép feladathoz minél biztosabban eljuttasson, 's a' mennyiben a' czél komoly fontossága engedi, minél hamarább 's könnyebben is. Némi óvakodással említjük a' haladásbani gyorsaságot 's könnyűséget, mert e' két hajlam nagyon közel rokon a' könnyelmű lengességhez 's fölszinen kapkodáshoz, melly hivalkodva szeret játékot űzni mindennel, a' mihez fog, 's vagy csak bolygó fényt-hajhász vagy feltörekvés közben a' rögzös ösvényéről leszédül. A' czél szentélyébe valóban soha be nem jut, ki annak eszményét lelkében nem valósította.

A' komoly tanulmány-szülte ó remek irodalom tanulásának kiváló feladata azok kitünő bélyegét a' velök foglalkozó lelkére nyomni. Ez átképződés nem lehet rögtöni 's nem is könnyű. Már a' nyelv tanulásának is kell erre előkészíteni.

E' mellett a' fáradalom 's küzdés nehézségei édesítik a' győzelem gyümölcseit, 's világosan feltűntetik a' siker értékét, mellyre szánt munkánk már magában sem volt sikertelen, mert erőinket fejleszté, 's edzé. Ugy hiszszük, nyomos érvek a' játszva tanultatni kívánó modorok ellen, mellyek — tisztességgel mondván — mintegy számárhídon akarják eljuttatni a' hivatlanokat azon czélhoz, mellyet sem azok sem vezetők számba nem vettek, megfontolásra nem méltattak. Rájok illik a' 'procul este profani,' vagy az 'oldjátok le saruitokat lábaitokról.'

De minket az ósdiság elfogultságával vádoland elveink

miatt a' magát ügynevező új iskola. Csalódik. A' szélsőségektől egyaránt ovakodunk.

Igénytelen véleményünkkel azt akarjuk kifejezni, mikép nemcsak a' valódi kincs illő megbecsülését 's így annak az illő igaz úton keresését kívánjuk, hanem roszallunk minden ámitást, melly illy komoly dolog körül történik akar a' célnak félreismérése akár a' helytelen eszközök alkalmazása által. Mint mindenben, úgy itt fölöttébb szükség jól meggondolni, hogy mit 's miért teszünk.

Tudjuk mi, hogy az algymnasium tanítványai közül többen nem a' sajátlag tudományos pályára készülnek, 's mégis kivétel nélkül helyesen véljük alkalmaztatni mindnyájunkra a' rendszer kötelezését, nemcsak mert irányuk még nem határozottan kitűzött, hanem mivel a' tetemes többség-igényelte általános oktatást jelentéktelen kivételek miatt nem látszik tanácsosnak megcsonkítani, vagy a' gyermeki hanyagságnak utat nyitni olly könnyítésre, mellyet később szomorúan megbánva roszalandna.

A' classicus nyelvek tanulását józan gondolkodással senki sem fogja megbánhatni. Hasznos az a' realtanok végett is, 's üdvös mint hathatós szellem fejlesztő, melly tekintetben a' számtan fölött is kitünő előnnyel bír, a' lelki tehetségekre elevenebb 's teljesebb hatásánál fogva. A' nyugati művelt nyelveknek pedig milly jó alapúl szolgál, eléggé ismert dolog.

Minden kivétel nélkül irányozható tehát e' nyelvészeti oktatás azonnal a' classicismus legméltóbb célja felé, melly a' szellem képezése a' valódi humanismusra, 's ez bármelly pályán is a' legjobb alap. E' magasztos célnak minél inkább megközelítése végett már eleve a' legalkalmasb eszközök használandók fel. A' gondos kalauz minden tétovázást, kitérengést mellőzve, egyenest a' nagy feladat felé irányzandja a' haladást, 's annak minél előbb lehető fölismertetésével buzdítandja a' törekvést. — A' remekirodalom gyöngyeit, mihelyt csak lehetend, fölmutatván legcélszerűbben gerjesztendi a' nemes ösztönt, 's a' nektárcsöppek izlettetésével enyhíti 's felejteti a' fáradtság nehézségeit. Az illy tiszta élvre fogékonynya képezett tanítvány dús jutalmát leli ha még olly nehéz küzdelmének is a' már útközben szedegetett illatos virágok 's izletes gyümölcsök gyönyörében. Továbbá legyen a' nyelvtanítás, különösen a' classicus nyelvek tanítása, kezdetől

fogva önkénytes szorgalomra szoktató minden szellemi tehetségeknek tevékenységre buzdítása által. A' tudomány őszinte megkedveltetése 's az ezen buzgalom-szülte önmunkásság a' tanár legszebb diadala. Virágzóbb nevelő intézetekben a' magán szorgalom olly kiváló fontosságú, mikép a' tanodai előadások csak annak irányzásaul tekintetnek. Ez oldalról dicsértetnek a' százsz tanodák, és számos egyebeken kívül az angol nevelő intézetek, különösen az ó remek irodalomra vonatkozólag. Bővebben értesít e' magán szorgalmi képezés felől Friedemann „Paränesen stb. I. köt. 320—330. l. különösen utalva Gedicke Fr., Mosche L. W. J. e' tárgyat fejtegető irataira.

Ez öntevékenység és czéltudatos komoly tanulmányozás az ó remek irodalom iránt fejthető ki legelőbb, 's ennek nyomán egyéb tárgyakban. Az összehasonlító eljárás a' nyelvészetben, mit a' szervezetes oktatás fölöttébb szükségessé tesz, szinte nem kissé segíti elő az önmunkásságot; 's az egybevető bonczolgatás, gyökeresítés, származtatás stb. e' kutató műtét az ítélő-tehetség élesítésére nem lehet jótékony hatás nélkül.

Illy módokhoz képest már hogy a' czélnek minél jobban megfeleljen a' nyelvészeti oktatás, nagyon hasznos szolgálatot tesznek a' helyesen szerkesztett kézikönyvek, minők: az alkalmas nyelvtan, olvasó könyvek, 's kézi szótárak.

Kiváló fontosságuk pedig az első oktatásra nézve a jó olvasó könyvek, minő még magyar nyelvünkre is alig találkozik teljesen alkalmas. A' hellén nyelvre Lichner Pálé-i és a' Vinterkorn S. fordította Feldbausch és Süpfle-féle alkalmasak a' tárgyaltuk czélnek megfelelni. Ez utóbbinak azonban némi érték csorbitására történt a' Szepesi J. által magyarított Kühner-féle „hellen nyelvtannak“ 3 különvált tanfolyamra szaggatása, mert a' nyelvtani idézetek a' II-ik kiadat szerintiek levén, a' most használatban levő kézikönyvtől elütnek. Szakavatott tanár igen jó sikerrel használandja mindegyiket a' hellen nyelvoktatás kezdetén, útkészítésül Xenophon 's Homeros műveihez. — A' Papp György által 1844-ben magyar tanulók számára alkalmazott Gedicke-féle „Görög olvasó-könyv“ is jó sikerrel használható illy előzményül. A' fönnebb tárgyaltuk czélnek bizonyára inkább megfelelő, mint ugyanannak Károlyi István által 1848-ban sorközölt modorban magyarított kiadása, mellyből csak az első folyam jelent meg ed-

dig. Főnnebb a' hamiltoni modorról kifejezett véleményünk szól erre is, noha elő beszéde némelly állítását életből merítettnek ismerjük el.

Hellen-magyar, 's magyar-hellen szótárunk sem nagyobb sem kisebb alakban még mindeddig nincsen. Több helyről értesültünk készülétek felől, melyek e' nagy hézagot kívánják betölteni, de reményünk 's ohajunk valósulása még mind késik. Vajha a' munkás erők egyesülnének inkább illy vállalat létesítésére, valamint a' latin-magyar szótár végett is, a' helyett hogy elkülönözve ernyednek. *)

Hellen nyelvtanokat birunk Tatay, Lichner, Szepesi 's a' sárospataki 3 tanár szorgalma által.

Az ügyes tanár, mint főtényező a' nyelvtani első oktatásban, bármelly nyelvtani kézikönyvvel is szép sikert bir ugyan létrehozni, 's alkalmasan vezetni a' helyesen felfogott cél felé; még sem közönyös dolog erre nézve bármellyik véletlenül kézbejutott tankönyvvel eredni meg a' jelentékeny feladat megoldására. Nem sok az, mit az egyelőre szükséges rendszer-vázlat betanulása végett az elemi nyelvtannak tárgyalnia kell, de szükség, hogy az minél világosabb 's emlébe edzhetőbb rendben legyen összeállítva. Épen a' kellőnek 's leghelyesb rendben előadása itt a' fő dolog, 's ez az, mit nem minden nyelvtanító talál el, hogy a' sok közül az igazán célszerűt megválasztani, valóban gondba kerül. — Egyik vagy másik tekintetben többen birnak egy 's más előnnyel, de melly a' mértéket egészben megütné, ritka. Alkalmas elemi nyelvtant is csak a' hellen irodalom valódi avatottja adhat, meg ki egyébként is elmélet 's gyakorlat útján szerzett methodicai tapasztalttal bir. Nálunk a' főnnebb érintettük elveket leginkább Lichner Pál tartotta szem előtt, mind nyelvtanában, mind olvasókönyveiben. — Örömet valljuk munkáiban nyilvánított nézeteit ollyanokul, mint melyek az e' nemben legelső tekintélyekéi, 's miket a' gyakorlat által láttunk igazolva. Az illető szakférfiak figyelmét különösen fölbíjuk ez érdemes tudósnk becses tankönyvei iránt.

*) Szerző óhajta bizonyosan valamennyieké, kik tapasztalják, mi roppant hiány irodalmunkban, hogy jó hellén szótárral nem birunk. Különös, a' XVII században érezték a' görög nyelv szükségét, 's Molnár Albert latin magyar és magyar latin szótára több kiadásaiban görögül is adatik a' szók jelentése. A XVIII. században nem kellett a' görög nyelv, 's a' XIX. század első egész fele nem tudott még illyet előhozni nálunk.

Átszürt ítélete velős előszavaiból is élesen kitűnik. Ez eszmedús értekezetekből láthatók ép nézetei, 's gyakorlati fölfogása; rövidség okáért itt számos e' tárgyra vonatkozó mondandóinkkal bizvást fölhagyhatunk, ha a' t. olvasót azokra utaltuk. Tanodáinkban mindeddig Szepesi Imrének Kühner után dolgozott nyelvtana használtatik. Sok köszönet a' fáradhatlan munkatársnak lelkes buzgalmaért. Az alaktani minták világos előállítása különös erdemök a' Kühner-féle nyelvtanoknak. Sok sikerrel használható kézikönyvek ezek. De nagy kár rájuk nézve a' tanfolyamokra szaggatás. Az elemi nyelvtannak minden megszakítás nélküli egészet kell képeznie, tömött kivonatban adni a' főszabályokat, a' nevezetesebb kivételeket pedig jegyzetek gyanánt elkülönítve.

E' világos áttekintés végett nem helyeseljük a' gyakorlatok közbevegyítését, mik a' szabályok szétszórását okozzák.

E' két kifogáson túl még a' fönnebb érintettük czél ellen van az is, hogy végül társalgási mondatkák függesztetnek, meg egyebek, mik nem a' remek irodalom felé irányoznak. — A' három külön apró szótár helyett pedig inkább egy teljesebb vala ohajtandó. — Véleményünk tehát oda megy ki, hogy ha már Kühner, maradt volna Kühner.

A' sárospataki 3 tanár által kidolgozott hellén nyelvtan nincs kezünkönél: mint Krüger nyomain készült kézi könyv jó lehet. Krüger e' szakban tekintélyes író, mint Curtius is, kit Lichner nyelvtanának két harmadában követni jónak látott. — Illy nyomokon, 's meg önálló vizsgálattal, mély tárgyavatottsággal, és a' körülmények illő tekintetbe vételével, mint ezt Lichner is tevő, lehet a' czélnek jelesen megfelelő tankönyvet adni, ha főleg még azon elv is áthatotta a' lelket, miszerint „a' tanuló ifjúságnak csak a' legjobb elég jó.“ (l. Lichner P. Hellen Nyelvtana IV.)

6. 8. 9.

Mit jelent a' magyar szó?

(Felolvostatott a' magyar akademiában jul. 23.)

A' magyar szót m o g e r, m a g e r, m e g e r-nek is találjuk a' régi honi könyvekben: de mit jelent, nem tudjuk.

Az első biztos keleti kútforrások, a' byzantinusok, turkok-nak nevezik a' magyarokat; a' nyugati kútforrások ellenben mindjárt ismerik a' hungarus szót. Névszerint Bibor Kosztá-nál (Constantinus Porphyrogenitus), ki legeslegjobb

kútforrásunk, mindig turkok a' magyarok (De Adm. Imp. 3. 4. 12. 37. 38. 39. 40 fejezeteib.): csak egyszer, a' 37. fejezetben fordul elő a' μαζάροϋς szó, mely azonban χαζάροϋς helyett áll, mint kitetszik a' szöveg következő szavaiból. A' turkok (magyarok) közlekedtek a' patzinakitákkal, a' khazarokkal, bolgárokkal, uzo-kkal, kabarokkal stb. Miféle nyelvűek lehetnek azok? A khazarokról beszéli Koszta, hogy fejedelmük khaga nevet viselt, mint az avaroké; továbbá, hogy a' khazaroktól elszakadt és a' turkokhoz (magyarokhoz) állott kabarok ezeket khazar nyelvre tanították; mert a' turkok nyelve különbözött a' khazar nyelvtől. De bizonyosan azért tanulták meg a' turkok könnyen a' khazar nyelvet, mivel az rokon volt a' magokéval. — Ha a' patzinakiták csakugyan besenyők, ezek nyelve is vagy azonos, vagy igen rokon volt a' turkok (magyar) nyelvvel. Tehát ezen népek mind rokon nyelvűek lehetnek. De az altaji népek közzől mai Oroszországban a' finn, a' magyar és szorosan vett török nyelvű népek találkoztak Koszta idejében. Határt vonni ezen három között, mely kijelölje az akkori állapotokat, most lehetetlen. Van-e csak képzeletünk is arról, hogy 900 körül Kr. u. milyen volt a' finn, a' magyar és török nyelv magában és egymásra nézve? Hogy a' magyarok már akkor bőven érintkeztek a' szláv népséggel, mutatja már a' vojvoda név, melyet azok törzsfejei viseltek: holott a' khazarok fejedelme khagan. Mégis Koszta csak a' magyarokat nevezi turkoknak!

Nevezetes az, mit Koszta beszéll, hogy annakelölte a' patzinakiták kangarnak nevezték magokat nemességük és vitézségük miatt ε'π' ευγενεία καὶ ἀνδρεία — 38. c.) 's hogy a' turkok (magyarok) is σαβαροτάσχαλοι nevet viseltek valami okból ε'κ τινὸς αἰτίας u. o.) 's hogy midőn a' patzinakiták kiverék lakhelyeikből, akkor két részre szakadtak, 's az egyik keletre vonulván még most is tartja a' régi nevet. Miért hívták pedig a' többieket turkoknak, föltéve, hogy nemcsak Koszta nevezte így, — 's mint hitták magok magokat, azt az író nem mondja.

Az úgynevezett Névtelen írja: „Gens itaque Hungarorum fortissima, et bellorum laboribus potentissima, ut superius diximus, de gente scythica, quae per idioma suum proprium Dentumoger dicitur, duxit originem. Et terra illa nimis erat plena — Quapropter tunc septem principales personae, qui Hetumoger vocantur usque in hodiernum diem stb.“ (Anonymi historia ducum Hungariae c. V. Editio Schwandter.) Koszta megerősíti azt, hogy hét nemzetségből állottak; 's utóbb már e' hazában nyolcz nemzetségről tud, melyek a' lakhelyeiket határozó folyókról vették föl neveiket.

A' Névtelen honi nevet hoz fel: Dentumogert és Hetumogert. A' hetumoger annyi mint hét magyar; bizonyítja maga a' szó és a' Névtelen magyarázata. A' Névtelen korában nyelvünkben hang-

zós utóhangok divatoztak még; hét volt akkor hetű, mely hétté lett az utóhang elvetése után; innen elveszti ma is a' hosszú hangzót **k**, **n** és **t** ragok és **s** képző előtt (hetek, heten, hetet, hetes). Hetű most hét, tehát számnév: dentu (moger) más volna-e mintsem számnév? Talán ez is az: hogy nem tudjuk még megmondani, micsoda számot jelent dent, vajjon nem-e elavult tíz név, melyben az utóhang előtt **n** volt, mely is harmincz (harmicz = harm + tíz, helyett) és kilencz (kil + tíz, azaz egy hijával tíz, mint nyolcz = kettő (nyol) hijával tíz) összetett szókban ma is meg van: azért mégis állíthatjuk, hogy dent számnév. Hogy nyol kettőt jelent a' nyolczban, szinte nem tudtuk, míg a' rokon nyelvek rá nem tanítottak, (rá fogják tanítani egyszer az olvasókat is). A' hetümoger és dentümoger szók pedig gyaníttatják velünk, hogy moger vagy magyar köznév, nem tulajdonnév. De hogyan találhatjuk ki jelentését?

A bulgazi a' mongolok és tatárok történeteit adván elő, rokon nyelvű és szellemű népekről írt a' Koszta khazarai-, turkai- patzinakitáival. Bészéll, bár idegen forrásokból, az ujugurokról is, kiket hajdan a' folyók szerint tíz vagy kilencz ujuguroknak neveztek. Származik pedig az ujugur név török szótól, mely összeragadni-t jelent. Abulgazi magyarázza, hogy mikor a' tej megalszik, azt mondják róla: szut ujdí; 's ezt: ragaszkodom az imámhoz, így mondják: imanga ujdum. (Schott úr szívésségéből közölhetem Abulgazi helyét és jelentését.) A' mai török nyelvben jogurt aludt téj. Jogurt szónak gyöke jog, mely azonos az Abulgazi említette uj-jal Már jog és uj, más szók hasonlagossága tekintetéből, magyarban mag, vagy mog: mert p. o. ju magyarul mos (hogy itt a' török szó atóhehentesé magyarban s, azt visszafelé járó példák is mutatják, mert a' magyar fő, fe, fej törökben bas és bes, sőt bej is), jükszek magy. magas; hasonló a' török ur 's a' magyar ver is. Abulgazi említette uj és a' mai török jog tehát igen is lehetett magyarban mog, mag, 's jelelenthetett itt is összeragadni-t. Tobábbá a' mai törökben jogur annyi mint összeragadni, megaludni, jogurlamak összeragadtatni, altatni; ez tehát még közelebb üt az ujugur és moger szókhöz, melyekben azonban ur, erképzők. Ez így levén a' moger, mager, magyar összeragadtat, szövetségést jelent, 's a' hetű moger = hét szövetséges! A' jogur és moger, magyar hangzóji is különösen jól viszonylanak egymással. A' török ujugur u o-ja magyarban is homályos hangzatú, 's azért o, vagy a az első tagban: sőt ha valahol mugert találunk, azon sem kelene csudálkozni. A' másik tag e vagy a-ja (magyar, moger) is azonkép viszonylik a' török ujugur u-jával; lássuk csak a' temetési beszédet, hogy hányféleképp ejtjük most a' régi u-t. Tehát a' hangzók viszonylásánál fogva is egy lehet a' jogur, ujugur és

magyar. Hetu moger szó szerint hét szövetségest tevén, dentu-moger (ha dentü csakngyan tíz) tíz szövetségest jelentene, vagy ha dentu más számot tesz, tehát annyi számú szövetségest jelentene. Ezzel, tagadni nem lehet, a' Névtelen hetumoger-e, melyre különös súlyt szokott tenni, nagy világosságot nyer. Mert vegyük az ellenkezőt, hogy moger nem jelent szövetségest: akkor a' Névtelen hiába emeli ki a' hét magyart. Pedig mindig így szól: „septem principales personae, qui hetu-moger vocantur usque in hodiernum diem.“ Ha moger csak népnév, mely sokaságot illet, bizony a' Névtelen nem akarhatja ezzel kitüntetni a' hét principales personae-t; de miután ezzel tünteti ki a' hét törzsfejet, nyilván moger jelentett valamit, mi eleinte csak a' hétre illett, 's utóbb lett nemzet nevévé. Elfogadván pedig az ujjur név példája szerint, mely szövetségest jelent, hogy a' vele viszonyló moger, magyar is azt teszen, nemcsak a' Névtelen ünnepélyes szavajárását igazoljuk, hanem több dologra is világosságot kapunk.

A' Névtelent Bíbor Kosztával nem könnyű mindenben meggyeztetni: az első keveset tud a' magyarok külső viszonyairól; Koszta többet tud ezekről. A' Névtelen Dentumogerje a' legelsőbb emlékezet mintegy: Koszta tudja, hogy a' magyarokat a' patzinakiták kiszorították első lakhelyeikből; Koszta nevezi őket turkoknak (a' Névtelen az egész nemzetről hungari névvel ír, kik közzől kitűnnek a' hetumogerek), de saját nevöket is tudja, mely szabartoi-aszfaloi volna, mit a' Névtelen nem ismer. A' most érthetlen *σαβαρτοιάσφαλοι* névben görög és nem görög szó vegyült össze. Az *άσφαλοι* szót írjuk csak *άσφαλεις* nek, és helyes görög szót nyertünk, mely biztost, bátorságot jelent. Hát ha az első nem-görög szót ezen másik görög szó meg akarja magyarázni? hát ha ezt írta Koszta: *σαβαρτοι ήτοι άσφαλεις* = szabart-oi vagy biztosak, bátorságosak? 's még egy hát! ha *σαβαρτοι, σαβατοι*, 's ez szabado, úgy hogy az *ρ* csak a' leírók által csúszott volna a' szóba? A' fölvétel olly szép magyarázatot nyújt, hogy kíséreltet érdemes vele tenni. Tudniüllik ezen fölvétel szerint a' turkok annak előtte szabadok-nak nevezték magokat, valami okból, ugymond Koszta, melyet ő nem ért, de melyet mi megsejtünk. Midőn pedig a' khazar fejdelem tanácsára, vagy belső okból is, melyet a' patzinakiták rajtok vett győzelmei nagyon is megérezthettek velök, a' hét törzsfő szövetséget kötött, s' a' hét szövetséges fő, Árpádot (vagy Szalmutzest=Álmost) fejedelemmé tette, bármi korlátolt hatalommal is: szakadás esett a' turkok között; egyik fél nem akart a' szövetséghez állani, 's inkább szeretvén független maradni, kelet felé vette útját. 'S itt rejlik az, miért nevezték magokat szabadoknak. Az altaji népek, 's talán valamennyi népek, bizonyos fokán a' fejlődésnek, csak törzsfejeket ismertek. Szabadok, függetlenek: ámde azért fogyatkoznak is a' jobban szervezett hatalom

alatt élő népek előtt. A' szabad, független turkok akkor érte azon végzet: jókor belátván a' szövetség és némileg szervezett hatalom szükségét, Árpádot tették fejedelmökké, 's utódaik mai napig itt vannak, hova Árpád hozta. Ellenben azok, kik, mint Koszta beszéli, elszakadtak a' szövetségesektől, ámbár nem mondja is, hogy miért szakadtak el (mert ha a' patzinakiták megtámadása elől távoztak el, mit Koszta gondolni látszik, nem volt miért ragaszkodniok régi nevökhöz): megtartották ugyan ideiglen szabad függetlenségüket, de hol van ma hírök? Nem magyarok, nem szövetségesek: elvesztek. Ezen válság éri a' legtöbb népet a' fejlődés azon korában, mellyben a' turkok akkor valának.

Ezen előadásból kitetszik, hogy Koszta és a' Névtelen a' magyarok két idegen és két honi nevét ismerik: t u r k o k és h u n g a r i idegen neveik (miért nevezték így az idegenek, érdekes lesz majdan kikutatni); s z a b a d o k és m a g y a r o k honi neveik. 'S ezen honi nevek nagy világosságot vetnek a' belállapotra; érdekesek még azon körülmény által is, hogy Koszta csak a' s z a b a d o t a' Névtelen csak a' m a g y a r t ismeri. A' szabad szó, melly az ind nyelvből jutott az altaji és a' szláv népekhez (mert s z v a - p a t i a' szanszkritában sui dominus, 's ez a' szlávoknál svobod és slobod, a' finneknél v a p a a, a' magyaroknál s z a b a d) nagyobb körben vala ismeretes; Koszta is ἀσφαλείς szóval értelmezte: ellenben a' m a g y a r, m o g e r csak a' török magyar népnél volt ismeretes, 's talán ez utóbbi a' khazaroktól vette: mert már a' Névtelen is csak azt tudja, hogy a' hét főnököt κατ' ἑξοχ mogernek nevezik.

Koszta elbeszélése szerint hasonlót lehet gondolni a' patzinakitákról. Ők annak előtte k a n g a r nevet viseltek, vitézségök miatt. A k a n g a r szót eddiglen másképp nem tudom értelmezni, mint ha a' finn s z a n k a r i -val, melly harczost, hőst jelent, hozom összeköttetésbe. Finnben, úgy látszik, szint olly magánosan áll e' szó mint a' m a g y a r a' mi nyelvünkben, ámbár értelme világos ott. Nem kell-e gondolnunk, a' patzinakiták törzsi létökben kangarok, szankar-ok valának: ellenben megszünvén független állapotuk, tehát szövetséget alkotván, úgy neveztettek patzinakitáknak. Valami ollyannak kellett azoknál is történnie. Ha a' patzinakiták csakugyan b e s e n y ö k, 's utóbb Pécs táján is laktak besenyők: akkor a' p a t z, b e s -ben öt számnév rejlik, mert finnül v i i s, törökül b e s = öt; 's akkor P é c s, mely latinul q u i n q u e (ecclesiae), németül f ü n f (kirchen), meg volna magyarázva. Még B é c s város neve is mellette van ezen magyarázatnak. V i e n -ből ugyanazon betűváltozás által lett b é c s, melly által a' finn v i i s, v i i e s -ből lett törökül b e s, magyarul öt (pécs). — De elég annak mygsejtetésére, hogy mit leszünk képesek megmagyarázni az összehasonlító nyelvtudomány segítségével. Addig is, míg én és mindnyájan erősebbek leszünk abban, ne feledjük, hogy a' magyar talán szövetségest jelent.

H. P.

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

KIADJA

MÜLLER GYULA.

II. FÜZET.

—*—

A' Magyar Nyelvészeti általában kettőt tárgyal: a' magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közöl tehát a' Magyar Nyelvészeti:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtani fejtegetéseket.

II. Különösen a' magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az öszves altaji nyelvfajból, melyhez a' magyar nyelv tartozik; mind egyes altaji nyelvbéli, tehát legkülönösebben magyar nyelvbéli tanulmányokat; mind az altaji nemzetek szellemi sajátságát kitüntető mondákat, hitregeket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészeti alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, melyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről és a' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint meg fog ismertetni, részint megítélni. Történeti és más tudománybéli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítéletnek.

V. Közlend apró tudósításokat is akármely nyelvfaj köréből; tudós férjfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

Megjelen a' Magyar Nyelvészeti 2 1/2 ívnyi tíz 8-r. füzetében. A' részvét arányában az ívek száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzeket az előfizetési név-, cím-, lakhely 's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyváruhoz bérmentesen beküldendők.

A' példányok pontosan fognak szétküldetni.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

—*—

PEST, 1855.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. SZ.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
500 N. 5TH ST. N.Y.C.

TARTALOM.

Lap.

Figyelmeztetések a' műszók helyes használatára; 's némelly nyelv- tudományi anyag felvilágosítása. Halder Konrádtól . . .	49
Magyar ige és jelző. (Megszerzésül az előbbi cikkhez.) Hunfalvy Páltól	65
A' finn nyelv ismertetése. (Első közlés.) Fábrián István	77

Figyelmeztetések a' műszók helyes használatára; 's némelly nyelvtudományi anyag felvilágosítása.

„Az európai művelt népek csaknem szakadatlanul örökül hagyott tudományában, azok rég hagyományozott tudományos nevezeteiben, az emberiség történelmének határkövei gyanánt, emlékezetek fekszenek, figyeltetők bennünket azon különféle utakra, mellyeken jelentékeny fölfedezések, vagy azoknak legalábbbb csiráji folyadoztak Európa népeihöz.“ — Ha a' XIX. század leghíresebb tudósainak egyike, u. m. Humboldt Sándor (Kosmos, II. k. 149. l.) illy értelemben nyilatkozik: senki sem mérészlendi bizonyosan tagadni valamelly régi eredetű és közönségesen érthető műnyelv vagy terminologia fontosságát. Az illy terminologia lehető kárpótlást ad a' művelt népeknek a' természettel meg nem egyezőleg, bár gyakran ohajtott egyetömös nyelvért; szellemileg öszveköti az idő- és térben, valamint nyelvileg elkülönített népeket; előmozdítja nagy mértékben az eszmék kicserélését; a' fogalmakat leghibzatosabb határok közzé szorítja: 's más részről, mint Humboldt megjegyzi, a' történelmi hagyománynak igen becses javaihoz tartozik. Ambár minden nemzetnek tisztében áll felvigyázni, ügyelni arra, hogy idegen kifejezések alaptalan fölvétele és alkalmazása el ne torzítsa nyelvét, mégsem szabad a' purismusnak korlátlan uralmat adnunk még az egész művelt világon kelendő vagy legalább ismert műszókon sem; e' bevett szokástól nem szabad eltérnünk nyomos okok nélkül: de ha mégis eltérünk, történjék az érett meggondolással, mindenoldalú vigyázattal, hogy az egyik részen feláldozott előnyöket másik részen kellő mértékben viszszanyerjük és helyre hozzuk. Ha valamelly nyelvnek, úgy a' magyar nak helyes joga van nemzeti mű-nyelvre. Nem tekintve az ő különböző eredetét, annak hangviszonyai- és nyelvtani szerkezete is olly lényegesen elütnek a' germán és román népek itt határozó nyelveitől, hogy nem

alkalmazkodhatik az idegen műszavakhoz, 's nem sajátíthatja el azokat hasonló könnyűséggel és hasonló sikerrel, mint más nyelvek.

A' magyar nyelv ragai szilárdabb és szembeötlőbb bélyeggel bírnak mint a' germán és román nyelvek végzetei, 's ha például magyar ragokat függesztünk a' latin vagy görög idomokhoz, abból olly keverék keletkezik, melly körülbelül Horátius e' szavára emlékeztet bennünket: „turpiter atrum Desinat in piscem mulier formosa superne.“ Egy tisztán magyar terminologia javára még számba vétethetnék, miszerint az több- kevesebb szerencsével már létesítve van, úgy hogy a' jelen körülmények közt hasznosabbnak látszik, a' folyót inkább természetes irányába vezetni, mintsem erőszakosan akadályozni. A' következő észrevételek főképp a' nyelvtudományt illetik ugyan; hallgatólag azonban azon komolyságra czéloznak, mellyel egy nemzeti terminologia feladata általában megfejtendő.

A' nemzeti műszók beigtatásánál mindenekelőtt vigyáznunk kell, hogy az öszvefűggést Európa többi művelt népeivel lazává ne tegyük; miértis a' tanításra szánt könyvekben a' hazai szóhoz oda kell mellékelni a' közönséges használatban levő kitévelt (műszót) mindaddig, míg nem a' tanuló részéről tökéletes jártosságot várhatunk abban. E' tekintetben tetemes megrovást kell mondanunk azon szokásra, melly szerint a' görög nyelvtanokban elsőséget adnak a' tisztán görög terminológiának, és ezt aztán oda mellékelik a' nemzetihez; mert hiszen mit használ tudnia a' magyar ifjúnak, hogy a' névmás annyi mint *ἀνθρωπία*, jelen idő = *χρόνος ἐνεστώς*, határtalan mód = *ἐγκλισις ἀπαρέμματος*, előrag = *ἀνῆσις*, kettőzés = *διπλασιασμός*, előjáró = *πρόθεσις* stb. Ezen idő, melly illy szavak betanulására szükséges volna, mindenesetre eszélyesebben használható. *) Egy másik mulhatatlan követelés pedig azt kívánja, hogy a' műszókba egységet és szigorú következetességet vigyünk. Ha p. o. az etymologia helyett szótant, szóelemzést, szónyomozást, szó-

*) Mindenesetre a' magyar műszó mellett ott legyen a' latin, melyet európainak nevezhetni: de a' történeti hagyomány kedvéért, melyet méltán nagyra becsülünk, ki kell tenni a' görög grammatikusok műszavait is, kivált tudományos nyelvtanokban, melyek nem kezdők számára iratvák, 's millyenek talán nálunk is fognak valaha készülni.

fejtést; a' syntaxis h. szókötést, szófüzést, szókötést; a' flexio helyett hajlítást, hajtogatást; a' declinatio h. ejtegetést, névragozást; a' coniunctio h. hajtogatást, igeragozást, hajlítást; nominativus h. alanyesetet, nevezőt; praedicatum h. állítmányt, mondományt; infinitivus h. határtalant, határozatlan; analogia h. hasonlatosságot, hason szabályt; synonymum h. hasonértelmű szót, rokonszót; caesura h. metszet-et, vágat-ot; syncope h. hangugratást, hangzó-ugratást, kilökést, középhagyást és több efféle találunk valamint a' nyelvtanokban, úgy más könyvekben: kellőleg megvizsgálva a' dolgot, ez veszélyes visszáság, mi gyors elhárítást igényel. Itt aztán multhatatlanul szükséges, hogy az illetők a' legczélszerűebb kifejezésekben megegyezzenek egymással, a' helyeseknek talált kifejezéseket aztán általánosan használják, 's a' legnyomósabb okok nélkül ne változtassanak azokon. *) Vannak p. o. emberek elegenden, kik tudják, hogy a' zenith és azimuth borzasztó elferdítései az arab szóknak; 's mai nap csaknem minden művelt német ember tudja, hogy a' planeta és fixstern kifejezések nem felelnek meg az általok jelentett égi testek ter-

*) Bizonyosan minden lelkes magyar író és tanító elméjében visszhangzik az, mit szerző megpendít. A' kik azt tanácsolják nekünk, hogy vessük el a' magyar műnyelvet, azok nem tudják, milyen kincs a' nyelv általában, 's mennyire érzékeny a' nyelv sajátága; azok az embert a' tudomány eszközévé akarják tenni, holott a' tudomány legyen az ember eszköze. A' magyar műnyelv kiegészítése és tökéletesítése tehát elmulasztatlan kötelesség. Hogy az nem könnyű dolog, tanúsítja a' hagyományos, vagy latinos műnyelv, mellytől többé kevesebb eltérnek valamennyien minden tudományban, alkalmasint azért, mivel a' fogalmakat mind élesebben meghatározzák, — mit a' tudomány fejlődésének meg kell engedni. — Szerző tanácsa merő arany, miszerint lehetőleg igyekezzünk kitalálni a' legjobb kifejezéseket. Legjobb azok, mellyek legszabatosabban jelölik meg a' fogalmakat. Ha kitaláltuk azokat, a' közmegegyezés magától lesz; addiglan megegyezést parancsolni lehet, de nem óhajtani a' tudomány érdekében. A' Magyar Nyelvészeti közege akar lenni műszavak javaslásai- és igazításainak; szerző legitt javasol és igazít műszavakat. Az évi folyam végével pedig hű lajstromát igéri a' javasolt és megvitatott műszavaknak, megemlítvén röviden a' védő vagy ellenkező okokat.

H. P.

4*

mészetének; de senkinek sem jut eszébe mindamellett nyelvtisztítást kísértetni itt meg. Így p. o. a' görög nyelvtan különös céljaira nézve az augmentum műszó helyesebb magyar kifejezéssel, mint előrag-gal, lehetett volna adni. Mert ámbár a' szanszkrit augmentum mint a (mi a görög ε-nek felel meg) minden más hangzó előtt, még i és u előtt is eléjön: mindazon által, minthogy a' görög nyelv épen nem ivadéka az ó ind nyelvnek, hanem csak rokonságban van ezzel, még a' nyelvhasználat tudományos szempontjából is nagyon kétséges marad, vajjon ezen idomok u. m. *εὐρίζων* (*ύρίζω*), *εὖεν* (*ύει*), *εἰδρουν* (*ίδρύω*), *εἶπουν* (*ιπόω*) stb. mellyek az előrag műszót igazolnák, léteztek-e valóban; továbbá ama' műszó sérti a' görög öszvehuzási törvényt is, minthogy p. o. az o előhang az augmentum által nem *ou* vagy *eu* (= *eo*), hanem *ω*-vá lesz (nem *οὐπλίζων*, hanem *ώπλίζων* stb.) De mindezen valóban nem csekély hiány mellett is a' már egyszer szárnyra kapott műszónak elhárítása nem látszanék célirányosnak egy megállapított terminologia felsőbb érdekéből. Ezzel azonban nem állítjuk, hogy minden hagyományt kivétel 's további vizsgálat nélkül meg kell tartani; ellenkezőleg, ha valamelly kifejezés ellenkezik az általa kijelölt gondolat felfogásával bármi okból, illy esetben nemcsak szabad, hanem útba kell igazítani a' hibás szokást és használatot; melly utbaigazítás, főkep nemzeti műszóknál, könnyebb és veszélytelenebb szokott lenni, minél közelebbi multban keletkezék a' hiba. Itt azonban soha se feledjük, hogy a' fogalom a' fő dolog, a' szó külső idoma csak mellékes dolog. Azért is műszók ajánlása-, javaslása és megváltoztatására, valamint azoknak máskép értetése, és meghatározására csak annak van joga, ki világos és helyes fogalmakat szerzett már magának a' megjelelendő tárgyakról; csupán a' fogalom 's maga a' dolog mentegetheti az uralkodó műszók változtatásait. A' mi ezután következik, kizárólag azon czélból írtam, hogy a' nyelvtudomány némelly jelentékeny anyagáról — *tempora, modi, genera verborum*, az első és második görög múlt-időközti különbségről, a' hangmozgatásról (*Lautverschiebung*), köthangzóról (*Bindevocal*), hangcseréről (*Ablaut*) és hangfelebbzésről (*Umlaut*), a' magyar és indogermán igeragozás (hajtogatás) közti különbségről, nyelvi szabálytalanságról, a' gyök és fő közti különbségről — hogy, mondom, e' tárgyakról vi-

lágosabb fogalmakat állítsak fel, 's a' felvilágosított fogalomhoz képest a' hibás műszók azonnal kijavíttathassanak, és a' helyesnek talált műszók ajánltathassanak.

I.

Idő (tempus).

Az időnek háromszoros fokozatát: multat, jelent és jövőt, legtöbb nyelv külön idomok, legvilágosabban pedig a' jelentő mód idomai által szokta megjelölni; azonkívül a' nyelvek, egyik többé másik kevésbé, megjelölik még azon viszonyt is (ezt nehogy föleseréljük az idő-fokozattal!), melyben a' cselekvény az időfokozathoz gondoltatik, vajjon az tart-e vagy be van fejezve, vajjon idő szerint határozatlanul (aoristusilag) gondoltatik-e. Így a' latin praesens tartást jelöl a' jelenben, az imperfectum tartást a' multban, a' futurum (futurum durans) tartást jelöl a' jövődöben; a' perfectum két oldalának egyike szerint, mint sajátlagos értelemben vett múlt (perfectum) teljes bevégeztséget jelöl a' jelenben, a' plus quam perfectum teljes bevégeztséget a' multban, a' futurum exactum teljes bevégeztséget a' jövődöben; a' latin perfectum (természetesen a' jelentő módé) azonban másik oldaláról (mint történelmi idő) megjelöli a' múlt fogalmát általában, a' nélkül hogy a' tartás és teljes bevégeztség közti különbség különösen kiemeltetnék. Egyszer mindenkorra még megjegyezzük, hogy itt, hol a' nyelvi időidomok értelme és nevezetéről van szó, csak a' jelentő mód vétetik tekintetbe.

A' magyar nyelv majdnem egészen úgy jelöli meg (legalább megjelölheti) az időnek nyelvtani fogalmait (kategóriáit) mint a' latin; scribo = írok, scribebam = írék, scribam = irandok, scripsi (mint ῥέγραφα) = irtam, scripseram = irtam vala (volt), scripsero = irandottam, scripsi (mint ἔγραψα) = irtam. A' görög annyiban tér el a' latin és magyartól, hogy a' jelenben való befejeztséget idomilag is elválasztja az aoristusi múlttól; a' latin scripsi = irtam mind ῥέγραφα mind ἔγραψα. A' németnek végre van ugyan saját idoma a' jelenben való befejeztséget megjelölésére (ῥέγραφα annyi, mint ich habe geschrieben), de az imperfectumot nem fejezi ki különösen; a'

német mult időbeli idom kifejezi tehát az imperfectumot is, p. o. „ich schrieb“ nemcsak annyi mint scripsi = írtam = ἔγραψα, hanem annyi is mint: scribebam = írek = ἔγραφον. Nem helyesíthető tehát, ha nyelvtan-írók a' paradigmákban egyszerűleg így fordítják a' „vertem“et „ich habe geschlagen,“ holott annyi mint „ich habe geschlagen, és „ich schlug;“ más részről pedig: ich schlug = verék és vertem. Ezen észrevételek helyességének, melyeket természetesen csak az írói nyelv szigorú szabályainak kell méltányolniok, semmit sem árt, hogy a' német dialectusokban és a' laza közlekedési és társalgási nyelv körében „ich schlug“ féle perfectum helyett „ich habe geschlagen-t“ használnak; mert tudnunk kell, hogy a' német népdialectusok egészen elvesztették a' jelentő mód praeteritumát, és helyette a' „haben-nel“ való öszvetételeket használják. Lássuk most, mikép áll a' dolog a' magyar: „félmult, mult, régmult, jövő mult“ műszókkal. Tulajdonképen mit kell gondolnunk a' félmult alatt (német könyvekben; „halbvergangene Zeit“)? Szorosán véve, alanyi szempontból tekintve, van-e félmult? Lehetetlen! Ha valaki átment valamely hídon és a' folyónak másik partján áll, ekkor az ő pillanati helyzete nincs megosztva a' hídon való menetel és a' parton való állás között, ő épen a' parton áll, és a' híd háta mögött van, még pedig egészen mögötte. A' híd a' mult, az álláspont a' jelen, 's a' hasonlításnak némi előjoga van csak keveset sántikálni. Hozzunk fel más esetet és mondjuk, hogy a' félmult szót nem szükséges olly szorosan magyarázni, 's hogy félmult körülbelül annyit teszen, mint az azelőtt és részint még most is használt aligmult (németesen: „jüngst vergangene Zeit.“ Erre azt feleljük, hogy először a' nemzeti műszók ügyét kissé szorosabban kell vennünk, és másodsor, hogy megengedve az elnevezés ama' hanyagságát, ez esetben a' félmult és mult szónak helyet kellene cserélnie, mert a' latin és magyar idomok mint scripsi = írtam legalább részint, a' görög és német perfectumok, mint: ἔγραψα = ich habe geschrieben, kizárólag jelentenek valamit, a' mi épen most, legujabban vagy (tág értelemben) félig elmúlt. Scripsi epistolam = levelet írtam, és megírtam a' levelet, azon pillantatban mondható, hol a' levél végiglen meg van írva: míg a' scribebam = írák stb. nem áll többé olly közel a' jelen küszöbén. Mentegethetőbb volna tehát, ha félmult mint mű-

szó a' scripsi = írtam, és *ἔγραφα* = ich habe geschrieben, ellenben a' mult a' scribendam = írék = *ἔγραφον* és az „ich schrieb“-re alkalmaztatnék. Még harmadik eset is gondolható, miszerint a' „halbvergangene Zeit“ = félmult, az imperfectum (t. i. tempus praeteritum) latin műszó fordításának vétethetnék, és épen a' multságban való tartást akarná jelenteni. Ez esetben alkalmazhatóbb volna a' szorgosabb fordítás: „theilweis vergangene Zeit = részint múlt.“ Egy szótaggal több vagy kevesebb, kevés különbséget tesz a' műszavakban; a' fogalom itt fő dolog, a' szó külidoma mellék dolog. De a' nem-szorgos fordításnál rosszabb volna azon körülmény, hogy így a' félmult semmi arányos viszonyban nem állana többé a' rég mult *h o z* és jövő mult *h o z*. A' jövőmult és régmult alanyi jelentéssel bír és a' jelen mozzanataira vonatkozik; félmúlt azonban mint ilyen fordítás csak magára valamelly múlt cselekvényre vonatkoznék, ennél fogva tárgyilagossága értelmesebb volna és nem vonatkoznék a' jelenre. Végre a' jövőmult = „zukünftig vergangene Zeit“ mint helytelen elvetendő, mert ugyanazon hiányban sínlik mint német előképe. Mert először, minthogy a' jövő itt tulajdonítmányos (attributiv) *) ér-

*) Az adjectivumot attributiv érteményben jelzőnek nevezik sok nyelvtanaink. Nem volna-e jobb az attributumnak megfelelő tulajdonság, tulajdonítmány? A' jelző maga csak annyit mond, hogy jelölhet, vagy jelölzhet valamit; pedig az attributum több. Azután a' jelgyökből legalkalmasabban képezünk a' categoria műszóra kifejezést, — legalább úgy látszik nekem; vagy talán maga a' jelző nem helyes megfelelője a' kategoriának? Nyelvtani jelzők = nyelvtanikategoriák. De vegyük szorosán a' kategoriát. Nyelvi és logikai kategoriák = nyelvi és logikai jelzők; tudnunk kell pedig, hogy Arisztotelesz után a' categoria mind az, mit jelzőnek nevezhetünk, mind pedig praedicatum is nyelvtani és logikai tekintetben. A' latin műnyelv azután a' praedicatumot mind nyelvtanban mind logikában arra használyná mire mink is szoktuk, a' categoria szót különösen még a' praedicatumnak a' subjectum bizonyos fölébe rendelésére is használja, 's beszél judicium categoricum, j. hypotheticum és j. divisivum-ról. Mi már a' praedicatumot nyelvtanban és logikában állítmánynak nevezzük. De állítmány több mint praedicatum. Vajjon nem kellene a' többször megkísértett *m o n d o m á n y t* visszafogadni praedicatumnak, 's az állítmányt a' judicium categoricumra hagyni? Volna e' szerint tulajdonítmány = attributum, *m o n d o m á n y* = praedicatum, jelző (vagy más származéka ezen gyöknek) = categoria, állítmányos, föltételes, osztályos ítélet = judicium categorium, hypotheticum, divisivum.

H. P.

telmü, mint a' fél és rég szók a' félmult és régmultban, fölcseréli az időfokozatot az időviszonynyal, és félig szerencsétlenül járt fordítása a' latin futurum exactum-nak, mi nem annyi, mint tempus exactum, quod est futurum, hanem tempus futurum quod est exactum (idest, quo quid exactum erit); azután nagyon furesa dolog az, hogy, miután egyszer az időt múltra, jelen és jövőre felosztottuk, utóbb megint jövő multról beszéljünk! Ugyanazon jognál fogva, mellyel „jövő múlt időt = zukünftig vergangene Zeit“ mondanak, mondhatnának mult jövőt, jelen múltat, múlt jelen; szóval a' három műszót: mult, jelen, jövő, hat ízben is keverhetnék egymással mint kártyákat. Sehogysem állhatnak meg tehát a' félmult, régmúlt, jövő múlt mint műszók, bukniok kell, és a' mult kifejezés sem maradhat meg magában a' magyar—latin és magyar—görög nyelvtanban mint különös műszó. Minthogy a' magyar nyelv, mint már fönnebb kimutattuk, úgy terjeszti elé az időbeli fogalomjelöléseket, mint a' latin; legczélszerűbb tehát, sőt sürgetőleg szükséges a' magyar műszókat a' latínok szerint, 's azokkal lehető egyezőleg idomítani, annál inkább, minthogy a' latin műszók, kivéve a' futurum simplex műszót, valamint az időfokozatot úgy az idő viszonyt is röviden és helyesen megjelölik. Az imperfectum = tempus praeteritum imperfectum, i. e. temp. praet. quo quid nondum erat perfectum, a' multban való tartást; perfectum = tempus praesens perfectum, i. e. tempus praesens, quo quid perfectum est, a' jelenben való bevégeztséget jelenti stb. A' magyar nyelvtanban félmult, múlt, régmult, jövő mult helyett álljon ezután: végzetlen mult = imperfectum, végzett jelen = perfectum, végzett mult = plusquamperfectum, végzett jövő = futurum exactum. A' végzett mult azt akarja mondani: a' jelen idő előtt végzett, tehát: a' multban végzett, tehát = plusquamperfectum.

A' végzett idő teljesen megfelel csak a' latin perfectum-nak; a' görög és német perfectumok megjelölése végett tehát, a' tanítási szükséglett okáért, a' magyar „végzett“ műszóhoz illető helyen, névszerint a' paradigmáknál, hozzá kell tenni „jelen.“ Mert ne feledjük, hogy az illy idomok mint „ἔγραφα = ich habe geschrieben,“ minthogy a' fő időkhöz tartoznak, csak a' jelenben való végzettséget jelentik, nem történeti vagy

mellék időt egyszersmind. A' görög aoristus megjelölésére némileg alkalmasabb a' független (t. i. múlt), mint a' 'határozatlan' műszó, minthogy e' szó törzsének a' magyar nyelvtan műnyelvében már a' nélkül is többféle rendeltetése van. *) A' német (egyszerű) praeteritum (így mondják t. i. a' német nyelvbüvárok, eltérve a' felületes nyelvmesterektől) szorosabb fordításban múltat tenne. E' kifejezést a' német nyelvtanra nézve a' szókötésnél még inkább megkívánja valamennyi germán nyelv etymológiája. Illy német idomok, p. o. „schlag, riss, bog, gieng, hieng, fieng“ nem tartoznak a' jelen idő rendszeréhez (a' nevezett igék jelenének tőszavai, schlag, reiss, biege, ge(gang), fang, hang); holott mégis azon nyelvek, melyeknek idom szerint is imperfectumjuk van, mint a' szanszkrita, latin, magyar, görög stb. amaz idomot a' jelennek tőszóiból képzik, p. o. junadzsmi és a-junadz-sam, jungo és jung-ebam, ζεύγνυμι és ἐ-ζεύγνυ-ν, ver és ver-e stb. Hogy pedig a' magyar végzetlen múlt etymologiai tekintetben a' jelennek rendszeréhez tartozik, világosan megtetszik főképp az ik-es igék jellemzetes ragain. Így mondjuk: aggód-ék **) valamint ag-

*) A' határ szóból sokféle műszó divatos: névhatározó = articulus, mit névelőnek is neveznek; határozott és határozatlan igeragozás a' magyarban; határozatlan múlt a' görögben, határtalan mód = infinitivus, igehatározó = adverbium; azonkívül használjuk még ezen szót a' számnevek és névmások különböztetésére stb. Lehető igazítás nagyon szükséges.

Elfogadván szerzőnek alapos 's már némileg elfogadott javaslatát, nevezzük független multnak az aoristust; vessük még el a' határtalan módot = infinitivust, melyről alább, és az igehatározót = adverbium, melyről itt. Igehatározók inkább az el, fel, ki, le, meg; rá, hozzá stb. viszonyítók, melyek a' magyar igehez úgy járulnak, mint a' praepositíók az indogerman igehez: az adverbium legyen hát igemellék (utánozván a' névmelléket, vagy melléknevet). Tehát:

maradjon műszónak :

névhatározó = articulus —
 igehatározó = el, fel stb — az
 igével járó viszonyítók —
 határozott
 nem-határozott } igeragozás —
 kifejezésekben

ne maradjon műszónak :

aoristus = független múlt
 infinitivus = modus substantivus
 adverbium = igemellék-
 kifejezésekben.

H. P.

**) Jeles észrevétele a' szerzőnek az, hogy a' magyar nyelvben is a' végzett jelen és végzett múlt (perfectum és plusquamperfectum)

gód-ik; de nem aggód-a, mint helyesen: hajt-a a' hajt-tól; de mondjuk aggód-ott épen úgy, mint hajt-ott a' hajt-tól; ama' jellemzetős ragok azonban a' jelennek rendszerére szórítvák, még pedig úgy, hogy annak minden idője (tempora) és módja (modi) — az infinitivus és participium névidomait természetesen nem számítva ide — mint a' jelen idő, egyszerű jövő, végzetlen mult, foglaló (és parancsoló) mód, ohajtó mód, részesül azokban. Még egy kifejezést kell itt gáncsolnunk komolyan, mely a' futurum durans-t a' futurum exactumtól akarja megkülönböztetni. Ugyanis a' futurum durans-t több latin és német nyelvtan futurum simplex-nek nevezik. A' latin nyelvtanra nézve e' műszónak, ámbár legkisebb arányban sincs az a' futurum exactummal, még van némi értelme; a' latin futurum a' nyelvfejlődésnek történet előtti, inkább ösztönszerű és természetes mintsem öntudatos álláspontján egy idomra egyesítette a' *qu'w* (fui) és *l'evai* segédigék törzseit a' főigével, (p. o. a' mone-bo szó ragjának alapja a' gyök fui, a' leg-et-ének a' gyök i), 's a' futurum durans annyiban nem képez ugyan ellentétet a' cselekvő ige futurum exactumával (mi elég baj ugyan), hanem mégis legalább a' szenvedőnek fut. exactumával. De mit gondoljunk, midőn német nyelvtanok szerzői, mint Heyse K. V. L. (18. Ausgabe der Schulgrammatik. 1854. 191. l.) futurum simplex vagy absolutumról (!) bölcsekednek? Minden német jövő idő összetett, és pedig, nem tartozván többé az eredeti képződésekhez, külsőleg van öszvetéve „werden-nel. Vagy talán a' fut. durans fogalma egyszerű? Épen nem; a' fut. durans két félét jelent: jövőt és tartást, miként a' fut. exactum jövőt és bevégeztséget jelöl. Ha tehát az egyik futuromot meg kell különböztetnünk a' másiktól, mondjunk hát futurum durans-ot a' fut. exactum mellett. Mindabból, miket a' nyelvekben különbözöleg nyilatkozó időidomok értelméről és műnevezetéről mondtunk, világosan kitűnik annak szükséges volta, hogy a' nyelvek egymásrai vonatkoztatásánál a' legnagyobb ovatosságot használjuk. Nevezet szerint mesterkéléssel és logikaiságot fitogtató

különbözik — képzőjén kívül is — valamivel a' jelen időtől és végzetlen multtól. Az egyik különbséget megmondta szerző, 's az az íkes rag, mely csak a' jelenben és végzetlen multban fordul elő, nem a' végzett jelen és végzett multban. A' másik az, hogy a' végzett jelen és végzett multban az első határozatlan személy **m**-re végződik.

szórszálhasogatással nyelvvizsgálatban kevésre mehet az ember; a' nyelvtan nem logika; a' nyelvtani fogalomjelölések és megfelelő szóidomaik nem úgy vannak egyik nyelvben mint a' másokban; a' nyelveket nemzeti és történelmi lefolyásukban kell észlelnünk élesen, de nem előlegi képzelődéssel bánnunk azokkal. Ha már a' magyar nyelv nem akarja elhagyni sehol a' magyar nyelv természetes útját (mit akarnia nem szabad): akkor nem áttallandja a' német nyelvre már hamisan rátukmált, de olly férfiak által mint: Grimm, Lachmann, Schmeller, Weinhold, Haupt és száz más által soha el nem fogadott német műszókat örökre száműzni saját határából is.

II.

Mód.

„A' magyar helyesírás főbb szabályainak (tizedik jav. kiadás, 1853.) 33. lapján c. alatt e' fölírat áll: Parancsoló mód, mint azt más magyar nyelvtanok szinte felmutatják. E' helyett inkább kellene állani: Foglaló (és parancsoló) módnak. Más nyelvek is a' conjunctivus hason idomaival jelölik részint a' két mód értelmét, u. m. per-eam (imperativusilag bizonykodván), per-eas (imperativusnak vélten használva), — eat, — eamus, stb. és (φερ) ἴω, ἴωμεν conjunctivusilag p. o. ut és ὅπως szókkal, 's mellesleg parancsolólag (imperative) jöhetnek elé, mint: menjek, menj, menjünk; épen így: ne vivam (imperativusilag bizonykodván), ne eas, ne eat, ne iveris — és μή ἴωμεν, μή ἐλθῇς, ἐλθῇ (imperativusilag gyérebben használva); parancsolói kérdések pedig: quo eam? quo eas? quo eat? és ποῦ ἴω, ποῦ ἴης (gyérebben) ποῦ ἴῃ stb. Figyelembe veendő tehát, hogy a' magyar nyelv szelleme épen nem volt rászorulva, a' foglaló és parancsoló mód mind két nyelvtani fogalmát (kategoria) idomilag elválasztani (az egyes szám második személyének jál, jél ragjai a' mellett keveset vetnek a' latba); míg a' latin és görög nyelv ezen elválasztást egészen, csak az első személyt kivéve, keresztülvitte. Első személyben ugyanis a' latin és görög ép olly csekély különbséget tesz, mint a' magyar; p. o. eam, eamus és ἴω, ἴωμεν épen annyi parancsolói mint foglaló módi jelentéssel bírnak, mint a' magyar: menjek, menjünk. A' szanszkritának azonban az első

személy számára is sajátos idoma van, mert junadzs-ami foglalo, és junadzsani parancsoló. Kitűnik tehát, hogy a' magyar igeidomok, melyeknek jelzőjök (jellemök) j, valamennyien a' foglalo mód eredeti bélyegét hordják magokon; hogy a' foglalonak kell pótolnia a' parancsolót, nem pedig a' parancsolónak a' foglalt; más szóval, hogy a' magyar nyelv nevezetes ellentétben az indogermán és sémi nyelvekkel nem fejtett ki idomilag parancsoló módot. Mert először a' szenvedő ige első személye, részint harmadik személye is, általában számos ige és ige-idom sokkal közelebb áll a' foglalo mint a' parancsoló mód fogalmi köréhez, úgy hogy itt a' nyelv szelleme sokkal inkább hajlik foglalo mint parancsoló módu idomok képzésére. Másodszor: más nyelvek foglalo idomai, mint a' fönntebbi példák mutatják, igen sokszor szolgálnak a' parancsoló mód megjelölésére, *μη* például rendszeren a' foglalo módbeli aoristus második és harmadik személyével szövetkezik (*μη ποιήσης* rendes szófűzés, *μη ποιήσῃς* ellenben a' legritkább kivételek közzé tartozik); viszontag a' kevesbbé számos parancsoló idomok nem szolgálnak egyszersmind a' foglalo megjelölésére, quominus dic, ut fac és efféle visszás fűzések volnának. Harmadszor az idomokban egyébiránt annyira gazdag nyelvek, mint a' görög és arab, a' parancsoló módra nézve csekélyebb számú idomokkal bírnak; a' görög nyelv nélküli a' parancsoló idomot az első személyre nézve, az arab nélküli azt az első és harmadik személy valamint az egész szenvedő ige nézve; az arab parancsolót szenvedő igében a' condicionalissal kell kifejezni, melly többképen megfelel más nyelvek foglalo módjának. Negyedszer a' szanszkrita nyelvnek van ugyan saját idoma első személyt illetőleg, p. junadzsani a' foglalo junadzsami mellett, de épen ezen idoma a' **ni**-vel **mi** mellett megezáfolhatlanul mutatja, hogy a' szanszkrita parancsoló részint a' foglalo-ból kerekedett ki. Mert ha két efféle idom egyik **n**-nel, másik **m**-mel ugyanazon nyelvben vagy különféle de rokon nyelvekben, kerül elé egymás mellett: akkor a' történelmi nyelvvizsgálat kétségbe vonhatlanná tette, hogy az **n** az **m**-ből lassanként elernyedett *),

*) Hasonló jelenséget tapasztalunk az altaji nyelvekben is. P. o. a' szuomiban az utóhangzó **n** gyakran **m**-ből lett; *sydän* = szív, *sydäm* helyett, *sievín* legmélyebb, *sievim*, és *sievimp* helyett. Így a' szuome *szilmä* magyarul *szem*, *szürjänül* *szin* stb.

miszerint az **n**-es idom az **m**-mes idomból keletkezött későbbben. E' szerint a' latin: **jugum** és a' szanszkrita **svadum** régibb állásponton vannak, mint a' görög **ζυγόν** és **ἵδνυ**; épen így áll a' dolog a' szankrita kettős számu **bhjam** idommal p. o. **bhâra** — **bhjam** (gen. dat. —) átellenében a' görög **φόρο-ιν**-nak, és **cum**-mal a' **ξυν** ellenében; a' **jungebam** és **essem**-mel a' **ἐξευγνυ** és **εἴην** ellenében; a' goth **gibam**-mal, ó felső németsegi **kepames**-szel, közép felső németsegi **buosem**-mel átellenében az új felső németsegi (**wir**) **geben**-nek, **busen**-nek (kebel); így áll a' dolog a' **venimus** és **homo**-val a' franczia **venons** és **on** irányában *) stb. Míg tehát mindezen nyelvekben a' foglalo végtelenül többet nyom mint a' parancsoló, a' magyar nyelvnek ellenkező esetet kellene felmutatnia? Lehetlen! mert az egy részről nemcsak a' magyar és más részről indogermán és sémi nyelvek között, hanem a' kettejük gondolatkörei között is megfoghatlau üreget nyilvánítna.

Úgy látszik, hogy az egyébiránt annyira érdemtelmes Révai is hozzátett a' parancsoló mód kiemeléséhez. Nyelvtana II. k. 700 l. a' foglalo mód **j** jellemzőjét a' felkiáltó: **ej** vagy **hej** alkatrészenek nyilatkoztatja, miből előbb a' parancsoló második személyét, 's aztán ebből a' többbit származtatja. Ez igen csudálatosan hangzik: Hogy ige- és névmástörzsök sokféleképp használtattak afféle szóképzésekre a' nyelv őskorában, az bizonyos tény, de hogy felkiáltások is erre adták volna magokat, ezt egyetlen nyelvbuvár sem hiendi többé korunkban. Igen helyeseu cselekednék tehát a' magyar nyelvtan, ha a' conjunctivusnak haldéktalanul megadná a' maga illető helyét újra.

A' **futurum exactum** ot ollykor foglalo módnak nevezik. Ámbár e' műszó nem a' légből van kapkodva, mégis etymologiai 's (főkép) szókötési okoknál fogva nem állhat meg. Idomilag az egyes szám első személye nem egyezik meg a' foglalo mód fogalmával; **amavero**, **monuero**, **legero**, **audivero** mind jelentő módu idomok; a' latin foglalo mód idomai **amaverim**, **monuerim** stb. volnának. A' szókötés tekintetéből pedig az illy mondatokat,

*) Ha már utóhangban ernyedik **n**-né az **m**, mennél inkább nyelv- vagy fog- vagy torok- betűk előtt. A' **venons** (**venimus**) ugyanazon törvény szerint lett, melly szerint a' magyar vagyunk; urunk lett vagyunk, vagyunk és uromk-ból.

mint Cic. in Verr. 2. 62. Da mihi hoc, jam tibi maximam partem defensionis praeceideris — Cic. ad Attic. 5, 1. Tu invita mulieres, ego accivero pueros. Cic. de Fin. 1, 10, 35. Quae fuerit causa, mox videro — és száz mást senki sem akarand vetni a' foglalo mód hatarába: ki azt akarja, tartani lehet tőle, hogy a' futurum durans-t is foglalo módu szemüvegen nézendı és máskép czímezendi egykor. A' magyar and end ragú jövő, melyet az előbbi századokbeli nyelvészek némi okkal móddal a' foglalo módhoz számláltak, mai nap épen úgy nem vétethetik többé foglalo módnak, mint a' latin futurum exactum sem. Ha p. o. ezt mondjuk (Töpler, Gr. der un. Sprache. Pest, 1847. §. 59.) „az isten megítélendi *) az embereket tetteik szerint“ stb., valóban a' jelentő módban fejezzük ki magunkat. Hibás tehát „er werde sagen-t“ mondan-dal fordítani. A' magyar nyelvnek nincs idoma, mely megfeleljen a' német „er werde sagen“ kifejezésnek, sőt nincs is szüksége arra; az ép olly kevésbé válik szégyenére, mint az indogermán nyelveknek nem válik szégyenökre, hogy a' magyar nyelvvel ellenkezőleg azok nem jelölhetnek meg különbséget az átható igék határozott és határozatlan idoma közt. Egyik nyelvet a' másik nyelv kaptájára ütni korunkban csak a' közönséges nyelvmesterködés vagy tulszárnyaló szemlélködés merészködik. Sajnálatos, hogy e' hibában a' görög és latin nyelvtanok is léledzenek. — A' jövő idó nyelv idomira visszatérőleg megjegyezzük, hogy amaz idomok közül sok egészen vagy részint a' foglalo vagy ohajtó mód körébe esik. Így az and, end ragú magyar idomokban egy képző elem, t. i. az n közösnek látszik az ohajtó móddal, abból könnyen kimagyarázható a' foglalo módhoz inkább közelítő jelentése hajdan; abból magyarázható továbbá, hogy ezen idomból újra foglalo módu imperfectumot, vagy ohajtó módot képezhetünk, a' nélkül, hogy erőszakot tegyünk a' nyelven, tehát várand-ana, verend-ene-t stb. mondhatunk. Illyen a' görög ἄρξω, ἄρξομαι — futurum képzőelme is, hol az i (az i-évai ige töje = i-re) közös a' görög optativussal; maga amaz i elenyészett ugyan a' classicus görög jövő idomból, úgy látszik azonban hogy az idézte elé a' dór nyelvjárás vonkás (circumflex) futurumát, mint: ἄρξῶ

*) A következő czikk alkalmasint megmutatja ennek valódi értelménét.
H. P.

ἀρχεῖν μαι stb. és a' σ megkettőzéseit az epikus futurumban, millyenek : ἔσσεται . ὀπλίσω , ποτέσσεται stb. Hogy amaz i létezett 's megvolt hajdan a' görög jövődőben , világosan megmutatja a' szanszkrita , ha egybehasonlítjuk a' szanszkrita dásjâmi , dásjati dásjatê-t (ê = ai) stb. a' görög δώσω , δώσει , δώσεται-val 's ekkor eloszlik minden kétségünk. Arabban az úgynevezett futurumot jaktub u , ragozására nézve a' subjunctivus modus jaktub a és a' föltételes mód jaktub mellett találjuk. A' latin nyelv e' tekintetben legmesszebb megy , a' mennyiben a' harmadik és negyedik conjugatio cselekvő és szenvedő igéjű futurum durans idomai 's az egyes szám első személyének kivételével a' cselekvő ige futurum exactumának összes idomai , jelentő módú értelemben ohajtó bélyegűek , valamint az első conjugationak egész foglalómódú jelen idője (curem , cures , cures etc.) , talán a' többi három conjugationak foglaló modú jelen idője is (vesd öszv. Vergleichendes Accentuationssystem des Sankr. u. Griech. von Bopp. Berlin, 1854. 71. l. és 269. l. 125 jegyzet), de valamennyi conjugatióban az imperfectum , perfectum és plusquam perfectum foglaló módja világos optativusok. Hogy sim , velim , fuerim , legerimus stb. idomok végződése a' görög optativus jellemző i-jét felmutatják , (tehát az i-re igetőjét) az már magában is világos ; a' cur-em ess-em , lege-rem stb. végzödésekre nézve jegyezzük meg , hogy azokban a' szanszkrita potentialis ai-ja (késöbben ê) , valamint a' görög optativus oi és ai-ja tükrözdik (p. o. λύ-οιμι λύ-αισ-μι stb.) továbbá ne feledjük , hogy a' latin nyelv nem képezett különös conjunctivust mint a' görög v. arab v. ó ind nyelv , hanem hogy a' görög optativus jellemző eleme az i-έναι i-je , használtatott a' latin conjunctivus képzésére. A' german conjugatio conjunctivusa is amaz i által képeztetett ; látjuk ezt p. o. a' goth bair-ai (fer-at , ferai) és bair-i (ferret) , ó felső németsegi per-e és pâr-i , közép felső németsegi ber-e és baer-e , új felső németsegi „(ge) bere (proferat) és (ge) baire-ben (proferret) stb. Ezen i a' közép-, felső és új németsegi nyelvben e-vé homályosodott ; de az erős conjugatiójú igék conjunctivusi praeteritumában p. o. gebäre (proferret) , zöge (duceret) , schlüge (pulsaret) etc. nevezetes nyoma látszik meg , t. i. a' hang felebbzés , a-ból ä , o-ból ö , u-ból ü válván. Tehát a' görög ohajtó és szanszkrita potentialis módok idomzati tekin-

tetben általában megfelelnek a' germán, 's nagyobb részint a' latin foglalo' módnak. Mi több, az o hajtó id om eredeti, i-jével mint már említők, visszatükröződik még a latin jelentő mód idomaiban is p. o. legam, leges, leget; audiam, audies, audiet; legeris, legerit, stb. Most már figyelmezzünk! Minthogy a' történelmi nyelvizsgálat elég világosan bebizonyította, hogy a' szanszkrita potentialis a' görög ohajtó, germán foglalo', a' latin foglalo' nagyobb részint, sőt a' latin jelentő mód jövője is ugyanazonosak szönyomozási tekintetben; minthogy továbbá a' futurum és foglalo' (ohajtó) mód fogalom körei többféleképp érintkeznek és egymásba vágnak: ennél fogva a' germán és latin conjunctivust ne nevezük többé conjunctivusnak, hanem optativusnak, az indicativus futurumát nem ennek többé, hanem I. és II. optativusi futurumnak, vagy az ég tudja minek?! Béfejezésül még egy ujsággal kedveskődünk azoknak, kik szerfözlötti gyönyört találnak a' régi divatú műszók változtatása, forgatásában. Ki egy pillantást vetett a' goth nyelvtanba, jól tudja, hogy a' wollen igének eredetileg nincsen jelentő módu idoma, a' goth viljan (volo) vileis (vis), vili (vult) stb. mind foglalo'—ohajtó módu képzések, épen úgy mint stigjan (scanderem), stigeis (scanderes), stigi (scanderet) stb, 's minden olvasó magától észre fogja venni, hogy a' wollen igének nincs is jelen hanem praeteritum-beli idoma. Most már valamely elemi tanítvány e' mondatról: „Karl will schreiben“ ne mondhasse-e többé, hogy az a' jelentő mód jelen idejében van?! Tanító, ki illyesmit kívánna, nevetségessé tenné magát. Egészen más dolog az, ha a' tanítás magasabb fokozatán szigorú számadást követelünk a' tanulótól olly nevezetes és hajdankori idomokról, millyenek, „will, kann, mag, darf, weiss, memini, odi, οἶδα stb; ha meg akarjuk értetni vele, hogy jelentés és idom milly sokféleképp vág keresztül egymáson a' különböző nyelvekben; az egészen rendén van, annak meg kell lenni. De hibás vagy épen fél észlelésekre rögtön változtatni a' szokásban levő műszókat, p. o. nem futurum exactumot, hanem conjunctivusi futuromot, nem optativust, hanem (Kühner szerint) történeti idő conjunctivusát stb. mondani akarni, ez gyarláság, mit sem a' tanítás sem a' tudomány érdekében nem kell türni.

HALDER KONRÁD,

cs. k. egyet. tanár.

Magyar ige és jelző.

(Megszerzésül az előbbi czikkhez.)

Nagy köszönetet érdemel a' *F i g y e l m e z t e t é s e k* írója, hogy az igenek időjit és módjait fejtegetvén, meggyőzi az olvasót, hogy a' különböző nyelvek hasonló idomai nem felelnek meg tökéletesen egymásnak; 's hogy mindenik nyelv saját szelleme és alkotása mutatja meg csak, mit mivel lehessen azonosítani, és mit mire szabad vonatkoztatni. Úgyde a' végett jól kell ismernünk az egymásra vonatkoztatni kellő nyelvek alkotását és szellemét: különben lehetetlen meghatározni, az egyik miben és mi által felel meg a' másiknak. A' magyar nyelvről nem mondhatjuk még, hogy már kifejtettük alkotását és felfogtuk szellemét: arra nyelvtanaink elmélete 's íróink gyakorlata elég tanúságom. Ha tehát a' böcsös *F i g y e l m e z t e t é s e k* írója nem találta volna el az igazat a' magyar nyelvre nézve, azt nem kell neki tulajdonítani vétkül, hanem nekünk, kiktől nem kaphatta meg nyelvünk teljes és alapos elméletét. Annak oka azonban, hogy még így vagyunk vele, nagy részint maga a' tárgy nehézsége. Egy nyelv sem könnyű, a' magyar pedig épen nem mondható könnyűnek: a' ki annak állítja, igen parányit tud és látott még a' magyar nyelvből.

Megkísértem előadni a' magyar igenek idő- és mód-idomait, igazolván történeti voltukat, 's igyekeztvén meghatározni azok fogalmait. Többecske példákat fogok felhozni, mert a' nyelvekről is áll a' zsoltár mondása: „jom l-jom jabia = nap napnak hirdeti.“ Lássuk azért, mit hirdetnek a' magyar nyelv elmúlt napjai az ige- nek idő- és mód-idomairól.

E l s ő p é l d a .

A' legrégebb nyelvemlékünkben olvassuk: „Látjátok szöm-
tök-hel mik vagymuk. Mennyi milosztben (malasztban) teröm-

teve eleve mű isemőköt adámot, és adotta vala neki paradicsomot házóá (házáva). És mend paradicsomben való gymölcstől monda neki élnie: hean tilotó a egy fa gymölcsétől. Gye mondó a neki, méret (miért) nöm ennék: isa ki napon emdöl az gymölcstől, halálnek haláláal halsz.“

Kiszedünk még következőket: „Kinek adott hatalm odania; — imádjomuk; imádjuk, szabad ucsa = szabadítsa; adjon; es az gymölcsnek olly keserű vala ize, hogy torkukat megszakasztja vala; mend ahhoz járó vagyunk; hogy legyenek neki segéd; birság nap jutva.“

Ezen rövid két halotti beszédben nemcsak a' határozott és határozatlan, 's az ikes nem-ikes igeragozást találjuk kifejtettnek, hanem következő idő-idomokat is:

1) vagyunk	látjátok	járó vagyunk
imádjunk		szakasztja vala
2) vala	teremté	evék
monda	feledé	lön
3) adott		
4) adotta vala		
5) legyenek	vezesse	adjon
kiáltsatok	bocsássa	imádjuk
6) ennék	emdöl (ejendel)	
7) élnie	jutva	

Az 1) alatti idő-idom, a' jelen idő, mindjárt nagy bőséggel mutatkozik, ugymint: vagyunk, szakasztja vala, járó vagyunk, és halsz. A' vagyunk-féle idom egyszerűen jelen időt jelent, mellyet azonban némileg viszonytalanúl is, azaz egyáltalánosan, mint valamennyi időnek helyettesét gondolhatni; p. o. isa es nöm egy ember mulhatja ez vermöt, — isa mend ahhoz járó vagyunk; vagy bizonyos jövődöt fejez ki, p. o. ki napon emdöl, halálnek haláláal halsz.

A' 2) 3) 4) alatti idő-idomok multat jelentenek: tehát már itt három féle, 's ha az 1) alatti szakasztja vala hozzávetjük, négy féle mult idő-idom van, mi nevezetös nyelvgazdagság. Hogy ez a' nyelv szellemében régtől fogva meg volt, 's nem a' latin nyelvből jött belé, mutatja ez idom: szakasztja vala, mellyet lehetetlen volt latinból venni. A' négy idom érteményi különbségeit azonban több példa után fogjuk csak észrevenni.

A' 6) alatti em d ö l mint föltételes jövő idő azért nevezetes itt, mert a' rá következő h a l s z által értelmeztetik. Megtaláljuk tehát itt a' kétféle jövőndőt is, az egyszerűt, vagy bizonyost, melyet a' jelen idő fejez ki, 's a' föltételest, melyre saját idom van. Erről Verseg h y (Magyar grammatika, Budán 1818.) azt ítélte: „Valaha a' magyarnak jövőndő üdeje hihetőképén nem volt. A' deákbul kölcsönöztetett azután az a n d e n d képzője; de ez már csak s z e m e n k i n t kerül elő nyelvünkben.“ Hogy e m d ö l, endöl, = ejendel idomot nem kölcsönözték a' latinból, ezen hely is bizonyítja, melyben előfordul, 's mely latinul alkalmasint így szólna: certo, quo die comederis; comedendus idom semmi esetre nem volt a' latinban. Továbbá az m bötű em d ö l -ben még nagyobb tanuság, hogy honi képző, nem kölcsönvett idom. A' latin endus, andus végzetekben n áll a' d előtt: hogyan irhatott volna m d -et a' kölcsönnevő, holott d és t előtt n -né változik az m? Bizonyosan m az eredeti bötű a' magyar képzőben, 's az író az eredeti m -met olly erősen tartotta meg, mint mí mostan a' számtalan szóban, melyet a' széphangzatos korban számtalannak irtak.

M á s o d i k p é l d a .

A' régi bibliafordítás szerint, mely 1440 körül készült, Ruth könyvének első és második fejezetében olvassuk:

„Egy bírónak napiban, midőn a' bírák fejedelemkednek vala, l ő n éhség a' földön. Azért elmen e ember Judának Bethleheméből, hogy zarándoklana Moábitisnek vidékében. — Es bemenvéjek Moábitisnek vidékébe lakoznak vala ott. És meghala Elimeleh Noeminek férje, 's ő megmarada ő fiaival, kik feleségeket vőnek — moabitidiákat, kiknek egyik hivattatik vala Orphának 's másik Rutnak. Es lakozának ott tíz esztendeiglen 's monnon meghalának. . . És marada a' nemberi ő két fiaitól 's férjétől megvált, 's felkele, hogy ő hazájába menne. . . Mert hallotta vala, hogy úr tekéntette volna ő népét 's adott volna ő nekik étkeket, 's így kiere de ő zarándoklatjának helyéből ő két menyével. 'S immár a' megfordulásnak után vettetvén Judának földébe: monda ő nekik: Menjetek tü anyátoknak házába, tegyen úr irgal-

masságot tü veletek, miként töttetek en halottimmal, 's en velem : a d j o n tünektek nyugolmat lelnetek tü férjeiteknek házokban, kiket vendők vagytok... Orpha megápolá ő napát, 's megfordula : Rut egyesőle ő napával. Kinek monda Noemi : Ime te rokonod megfordult ő népéhez 's ő istenihez, te menj el ő vele. Ki felele : ne ellenkedjél ennekem, hogy meghagyjalak tégedet 's elmenjek; valahova menendesz megyek, 's valahol lakozandol en es lakozom; a' melly föld tégedet meghalvád fogadand, azon haljak meg, 's ott vegyem temetésnek helyét. —

Monda ő neki : honnat az en nekem, hogy malasztot lelnék te szemeid előtt, 's méltolnál engemet zarándok nemberiet esmerned? Kinek az felele : Meghirdettettek ennekem mindenek, mellyeket töttél te napádnak te férjednek halála után, 's hogy meghagyta d legyen te szüleidet, 's a' földet, mellyben születél, 's jöttél a' néphez, kit az előtt nem tudsz vala.

Harmadik példa.

Mindszenthí Gábor naplója az 1540-ki évről, így szól : (lásd Erdélyország történetei tára, kiadják gr. Kemény József és Nagy-Ajtai Kovács István. Első kötet, Kolosvárt 1837.) „1540-ben megértette volt még Budán való léti-ben mű kegyelmes urunk János király ő felsége, hogy Erdélyországban való vajdái Mayláth István és Balassa Imre uraim ő kegyelmek ingadoznának hűségekben. Hivatá is tüstént Verbőcz uramat ő kegyelmét mű urunk ő felsége, mondaná, mi bizonyos hír lönne fölöle. Cancellarius uram ő kegyelme tüstént megjöve urunkhoz, tanácskoznak is együtt délelőstig, azután egybehíván a' többi urakat, megjöve az bizonyos hír Erdélyből, hogy vajda uramék csúfosan elpártolták volna urunktól; mert bizony nagy dolog meghűt királyát, urát elhagyni. Más nap vasárnap urunk ő felsége Izabella asszony nyal szent misét hallgatván az nagy templomban, ahétatosan imádkoztak vala; de asszonyunk királynénk Jaksith Ilona asszonyommal ő kegyelmével elébb mene ki az templomból, nagyon lévén már akkor viselő, és tovább az térdeplést, imádkozást ki nem állván.

Kisérté vala ki asszonyunkat királynénkat Cancellarius Verbőcz uram és Eszék uram, kik midőn kimennének az templomból, és az sok nép látná királyné asszonyunkat jőni, nagy örömhangelőn és kiáltás, mondván: adja isten, hogy legyen magyar hazánknak magyar királyfia. Így méné haza az Mátyás király palotájába vissza királyné asszonyunk ő felsége; jobban is lőn nem sokára. János király urunk ő felsége ámbár nyavalyás lenne már, de kihallgatta végig az templomban az szent misét. Történt vala akkor illy dolog pedig, hogy midőn az pap, hudai prépost uram elvégezné szent áldozatját, és király urunk ő felsége már ki akarná indulni maga is a templomból, a' gyertyák csak egyszerre magoktól kialuvának, a' nélkül, hogy valami szél fútt volna, vagy pedig valaki hozzá nyult volna; ezt magam is láttam — nagy csuda dolgot, de mű kegyelmes urunk ő felsége nem láthatta, miért hogy már az ajtó felé fordult vala; nem is mondottuk neki soha ez dolgot, mert már erősen elbusult vala az erdélyi hírek miatt, és nyavalyás is vala már; mert akkor is szinte szédülve méné ki. Mű is nem kevésé megháborodánk ez nagy csuda dolgon; hallám is vala hátam megett mondani: bizony vége nekünk. De a' sok nép szemeit az királyra függesztvén, nem látja vala az oltáron történt csudát, mert szeretik vala nagyok, kicsinyek mind az királyt urunk ő felségét, és sajnálják vala nyavalyás voltát."

Ezen két darabból, melly századnyi időközben íratott, szép tanúságot vonhatunk ki az igeidők voltára és érteményére. Gyakran előfordulnak ezekben illy idomok: lát, lát vala, láta (sőt láta vala is), látott, látott vala és látott volt. — A' látnak érteménye világos: de lát vala, és láta, meg láta vala; azután látott, látott vala és volt mit jelentenek magokban és egymásránézve?

Már első olvasással lehetetlen észre nem vennünk, hogy a' láta-féle idom történeti multat teszen, 's azért történetek elbeszélésében használják: látott meg nem teszen illyen multat. — Mit teszen: lát vala? mit a' nem történeti mult? Megtaláljuk a' feleletet, ha a' Ruth könyvéből vett darab elejét és utóját a' vulgatával összevetjük.

Egy bírónak napiban midőn a' birák fejedelemkednek vala, lön éhség a' földön. Azért elmen e ember Judának Bethleheméből, hogy zarándoklana Moabitisnek vidékében.. És lakoznak vala ott; ... 's ő megmarada ő fiaival, kik feleségeket vőnek; kiknek egyik hivattatik vala Orphánakstb.

In diebus unius judicis, quando iudices praeerant, facta est fames in terra. Abiitque homo de Bethlehem Juda, ut peregrinaretur in regione Moabitide... Morabantur ibi... remansit ipsa cum filiis, qui acceperunt uxores, quarum una vocabatur Orpha.

Itt a' történeti vagy elbeszélési mult mellett, mellyet a' latin perfectum fejez ki, azt kísérő 's azonközbeni tartást jelentő (latin imperfectum) mult van, 's ezt a' magyar fordító, bizonyosan nyelve által kényszerítve, fejedelemkednek vala — idommal jelölte; ez végzetlen mult.

'S Ruthnak második fejezetéből.

Monda ő neki: Honnat az ennekem, hogy malasztot lénék te szemeid előtt, 's méltólnál engemet zarándok nemberiet ismerned? Kinek az felele: Meghirdettettek ennekem mendenek, mellyeket töttél te napádnak, te férjednek halála után, 's hogy meghagyta d legyen te szülédet, 's a' földet, kiben születted, 's jöttél a' néphez, kit az előtt nem tudsz vala.

Dixit ad eum: Unde mihi hoc ut invenirem gratiam ante oculos tuos, et nosse me dignareris peregrinam mulierem? Cui ille respondit: Nuntiata sunt mihi omnia, quae feceris socru tuae post mortem viri tui, et quod reliqueris parentes tuos, et terram in qua nata es, et veneris ad populum, quem antea nesciebas.

A' magyar fordítás híven ragaszkodik a' vulgatóhoz: még is mi kényszerítette a' fordítót, hogy a' latin perfectumot

hol így fejezze ki:

lön éhség facta est
elmen e abiit
megmarada remansit

hol imígy:

meghirdettettek nunciata sunt
születted nata es?

Bizonyosan a' magyar nyelvben lappangott a' kényszer, melly arra is vette a' fordítót, hogy a' latin perfectum conjunctivi-t egyszer töttél = feceris, 's másszor, a' hogy miatt, meg-

hagytad legyen = reliqueris, által fejezze ki. A' latin perfectum indicativi majd történeti multat jelent, melly a' görög aoristussal egyez, majd végzett jelent: a' magyar fordító, a' magyar nyelvben való kényszernél fogva amazt lőn, elmene stb. által fejezte ki, mint a' felhozott szövegből eléggé látjuk, a' végzett jelent pedig hasonló magyar multa fordította. 'S hogy a' történeti mult erősen éreztette magát a' magyar nyelvben, bizonyítja már a' temetési beszéd, mellyben az elbeszéléssel mindig azt alkalmazza, p. o. teremte ve, hadlava stb.

Az elbeszélési, vagy történeti mult kitetszik Mindszenth Gábor szövegéből is, ki nem fordított latinból, hanem eredetit irt; p. o. hivatá is tüstént Verböcz uramat; . . ő kegyelme tüstént megjőve . . tanácskozának együtt . . megjőve az bizonyos hír Erdélyből stb. 'S ha még egy századdal közelebb lépünk korunkhoz, Pázmány Péter az előjáró levelet Kalauzához így kezdi meg: „Az úr istentől elfajult és undok bálványok után hanyatt homlok rohant sokaságot útra akarván hozni Ezechias király, országának minden szegletire gyors követeket bocsáta, és atyai intésekkel serkegete mindeneket, hogy esetöket megismervén, vétköket elhagyják. . . Gyümölcstelen nem lén némelyekben a' sz. király fáradsága: de sokan a' szép igyekezetet félkedvvel fogadák, sőt gyalázatos tréfával csufolák.“ Lám itt mindenütt az elbeszélési mult van. Ezen, 's a' végzett jelen közti különbséget igen világosan láttuk a' Ruth második fejezetéből felhozott, és a' vulgatával egybevetett helyből; tanuskodjék e' mellett is Pázmány. A' Kalaúz 1637-ki kiadása 673. lapján olvassuk: „Mi üdőben lett vége a' synagoga erősítő isteni ígéreteknél, nem egyaránt magyarázzák. Némelyek az új testamentom első rendelkezés-korra halasztják, midőn a' végvacsorán ilyen szókkal szerzé Christus az újtestamentomot: Ez a' pohár újtestamentom, — melly testamentumot azután halálával megerősíte.“ Itt lett végzett jelen, vagy is, ha tetszik, olly mult, mellymég tart: szerzé, megerősíte történeti vagy elbeszélési mult.

Azon végzett jelen más időkhöz képest ollyan arányba jut, mellyben a' jelen idő van. Innen valamikor a' végzett jelen igenév értelmű, a' mellé adott vala szintén elbeszélési multat jelenthet, p. o. Mindszenth szövegéből: „Történt vala akkor illy dolog pedig, hogy midőn az pap elvégezné áldozatját . . . a'

gyertyák kialuvának.“ Itt a' két idom között alig van értelményi különbség, történt vala tehát történék helyett van.

Lássuk most a' fejedelemkednek vala idomot. A' vulgata és magyar fordítás egybevetése mutatja, hogy a' latin imperfectumot a' magyar fordító ezen idommal fejezte ki, bizonyosan szintén a' nyelvben való kényszernél fogva. 'S ha szorosan nézzük a' példákat, meggyőződünk, hogy ezen magyar idom végzetlen multat, tehát tartós multat jelent. Tanuságos példa Mindszenthi utolsó itt közlött szakasza : „Mű is nem kevésbé megháborodánk (elbeszélési mult) ez nagy csuda dolgon; hallám is vala (kísérő mult) hátam megett mondani : bizony vége nekünk. De a' sok nép szemeit az királyra függesztvén, nem látja vala (hibás, látá helyett) az oltáron történt csudát, mert szeretik vala nagyok kicsinyek mind az jámbor királyt urunk ő felségét, és sajnálják vala nyavalyás voltát.“ Szeretik vala, sajnálják vala lehető világosan kifejezik a' végzetlen, vagy tartós multat, melly akkor még jelen vala, midőn az történt, mit az író elbeszélési multtal ad elő. De e' példában más eset is van : hallám vala. Hogy ez nem azonos időjelző a' „megháborodánk“ és szeretik vala-val, kétségtelen, mégis közelebb jár a' „megháborodánk“-hoz, mintsem az utóbbihoz, azért kísérő multnak nevezhetni. Az árnyéklat, mellyet kifejez, érezhető, 's ez a' többivel együtt nyelvünk történeti előadásra legtermettebb tulajdonosságát bizonyítja.

A' végzett jelen és végzett mult, p. o. láthatta, fordult vala nyilván a' jelenidővel és történeti vagy végzetlen multtal viszonylanak. Jeles példát láttunk a' végzett jelenre a' Ruth könyvének második fejezetéből közölt, és a' vulgatával összevetett helyben. „Meghirdettettek“ a' multa nézve olyan értelményű, mint „meghirdettetnek“ volna a' jelenre nézve. Mind a' végzett jelenre, mind a' végzett multa szolgáljon például Mindszenthi következő helye : „A' gyertyák . . kialuvának . . ezt magam is láttam . . de mű felséges urunk nem láthatta, miért hogy már az ajtó felé fordult vala; nem is mondtuk neki soha ez dolgot, mert már erősen elbusult vala az erdélyi hírek miatt, és nyavalyás is vala már; mert akkor is szinte szédülve mene ki,“ „Láthatta,“ mondtuk végzett jelen idők : fordult vala, a' „láthatta“ miatt; elbusult vala meg a' „mondtuk“ miatt áll,

mint megelőzőji azoknak, vagy végzett multjai a' végzett jelen időnek.

A' föltételes jövőt világosan jelenti a' Ruth könyvéből vett példa: „valahova menendesz, megyek, 's valahol lakozandol, en es lakozom,“ A' vulgata szerint: quocunque perrexeris, pergam; ubi morata fueris, et ego pariter morabor.“ Nem lehet tehát legkisebb kétségünk arról, hogy ezen időjelző nem honi, kivált miután láttuk, hogy a' legalább külsőleg azonos feceris-t a' fordító töttél, 's a' reliqueris-t meghagyta legyen által fejezte ki. A' fordító tehát, ki ezen idomot hol menendesz, hol töttél, hol meghagyta legyen által magyaráította, nem vala értelmetlen utánozó. hanem mind három esetben a' nyelvében való kényszernek fogada szót, melyet ő világosan érez és ért vala. *).

Azonban nyelvünk e' gyönyörű sajátsága, minél fogva, bár összetett idomok által is, a' multnak ennyi árnyéklatait bírja kifejezni, el van hanyagolva; mert annak felfogása nem szilárdult meg tudományos elmélet által. A' legújabb kor, mely az egyszerűségben nem tudom mi tökélyt lát, — holott a' legnagyobb egyszerűség a' legnagyobb szegénység, gondolati és anyagi szegénység, — száműzte a' valá-t, 's hamisan él a' megmaradt idomokkal, mert nem tudja megkülönböztetni a' tudat, tudott és tudott vala idomokat. Legtovább tartott a' föltételes jövő, — melyet most helytelenül egyszerű jövőnek használnak, mi által Halder úr is tévedésbe esett. — Felhozok rá még egy példát, mely tanulságos azért is, hogy a' történeti és egyszerű multnak jelentését megtartja, melyet a' Károlyi-féle biblia-fordítás már nem értett. A' példa Bornemissza ívrétű predikációs könyvéből van véve, melyet Károlyi fordításával összevetek.

Bornemissza.

Károlyi, János ev. XVI, 5—7.

Mostan pedig elmegyek ahhoz, a' ki engemet elküldött. És senki ti közzületek meg nem kérd, hová megyek. De miért hogy ezeket szoltam ti nektek,

Most pedig elmegyek ahhoz, a' ki engem elbocsátott, és senki közzületek nem kérd meg engemet, mondván: hová mégy? Hanem mivel ezeket mondtam

*) Itt sikerült talán helyesen használnom az időidomokat, — 's milly perspektívát nyert a' mondat!

szomorúság töltötte be a' ti szívete-
ket. De én igazságot mon-
dok tinek, használ tinek,
hogy én elmegyek : mert ha el
nem menendek, ama' vigasz-
ló nem jó ti hozzátok; ha pedig
elmenendek, ti hozzátok kül-
döm ötet.

néktek, a' szomorúság elfoglalta
szívete-
ket. De én igazságot szó-
lok nektek : jobb nektek, hogy
elmenjek : mert ha el nem me-
néndek, ama' vigasztaló nem
jó ti hozzátok; de ha elme-
néndek, elküldöm azt ti
hozzátok.

A' példában a' kétféle jövőnek értelménye és egymásközi különbsége újra kitetszik legvilágosabban, hogy kétség sem lehet többé, mellyiknek hol használása iránt. — A' történeti multat pedig Károlyi rosszul alkalmazza. „Hanem mivel ezeket mondám néktek,“ csak mult időről állana, mellyet elbeszél valaki; nem állhat pedig végzett jelenről, millyen itt van. Azért Bornemissza helyesen : „De miért hogy ezeket szóltam tinek“ irt.

Hátra van még felmutatnom a' második és harmadik példából a' különböző módok időjinek vonatkozásait egymásra, mit röviden teszek.

1) Ne ellenkedjél	hogymeghagyjalak, hogy elmenjek
2) elmene	hogy zarándoklana
megjöve a' hír.	hogy elpártoltak volna
3) kialuvának	a' nélkül hogy szél fútt volna
4) meghírdettettek	hogy meghagyta legyen
5) megértette volt	hogy ingadoznának
6) hallotta vala	hogy tekintette volna.

Az 1) alatti példa mutatja, hogy a' jelen idő jelenre vonatkozik, ha jelen időben történik vagy akar történni a' dolog. — A' 2) és 3) alatti példák mutatják, hogy ha a' történeti multa az ezen multnak jelenében történő dolog vonatkozik, ez óhajtó mód jelenében áll (zarándoklana) : ha pedig a' történeti multa az ezen multat előző dolog vonatkozik, ez az óhajtó mód multjában áll. — A' 4) alatti példa szerint a' végzett jelenre a' foglalo mód multja következik. — Az 5) és 6) alatti példák szerint pedig a' végzett multa vagy óhajtó mód jelenje következik, ha jelenben történő vagy történhető dologról van szó ; vagy azon mód multja következik, ha multról van szó.

Azt mondják ugyan sokan, a' foglalo és óhajtó mód használata ügyetlen utánozása a' latínnak. — Lehet, de talán nincs is

ügy. Hogy a' foglaló és óhajtó mód idomai megvannak, tudjuk és látjuk; hogy valamint az idők árnyéklátait elfelejtettük, melyek kevesbbé szellemiek, úgy a' módokét is elfelejthettük, melyek sokkal szellemiebbek, azt bízvást hihetjük.

Gyakorlati kérdés: Ujra behozhatók-e az idő-és mód idomok? Az idő-idomokról kétség sem lehet, ha történeti helyes előadásra igyekezünk. Fejtsük hát ki azokat elméletileg és tanítsuk a' nyelvtanokban: a' leendő írók követni fogják. Most nem követjük, mivel nem ismerjük. — A' mód-idomokat pedig soha sem nélkülözhetjük; tehát ezeket is csak értelmezni kell.

A' mondottak némi felvilágosítására szolgálhat, ha következtetem a' magyar ígének időjit és módjait; ezt azonban hadd előzzék meg a' nyelvtani jelzők (kategoriák).

Nyelvtani jelzők és különösen ige-jelzők.

A' nyelvtani jelzők (grammatikai kategoriák) különböznek az értelmi jelzőktől (logikai kategoriák.) Amazok egyedül a' szók külsejében, tehát a' szók jellemében, állanak: ezek a' szók értelményéből folynak; azért nem találkoznak mindig anyyira, hogy a' nyelvtani jelző megfeleljen az értelmi jelzőnek.

Már nyelvtani jelzők szerint a' magyar nyelv szavai:

névszók	igeszók	viszonyyszók.
nomen	verbum	particula.

A' névszónak magyarban nincsenek nyelvtani jelzői, azaz, a' névszók nem különböznek jellemökre egymástól. De értelmi jelzők szerint a' magyar névszó is:

dolognév	nomen substantivum
tulajdonságnév	nomen adjectivum
névmás	pronomen
számnév	nomen numerale.

A' főnév, melléknév haszontalan utánozásai a' német grammatikai nyelvnek, melyet már félretett a' német nyelvtudomány: minek hurezoljuk mi, kiknek még kevesbbé fejezhetnek ki sem nyelvtani sem értelmi jelzőket. —

Az igeszónak két nyelvtani fő jelzője és több másod rendű

jelzője van. E' szerint az igeszónak két neme (genus) van, hogy ikes vagy nem ikes; 's annyi faja (species) van, hány képző változtatja az igetörzs jelentését. A' két igenem, értelmi jelzők szerint lehet létige, 's átható, magábanható, magáraható (verbum transitivum, intransitivum, reflexivum) ige. — Az igefajak a' képzők szerint ('s itt a' nyelvtani jelző gyakran eltalálja az értelmi jelzőt) lehetnek: cselekedtető, szenvedő, lehető, gyakorító stb. fajok.

A' viszonzások vagy igemellékek (adverbium), vagy foglалók (conjunctio), vagy viszonyítók (post-praepositio).

A' magyar igeinek három sor módjai és idői vannak: csupasz sor, képzős sor és összetett soréi. A' csupasz sort maga az igető, a' képzős sort a' képzős igető, végre az összetett sort a' dologige a' fog szóval együtt kezdi.

Csupasz sor. Képzős sor. Összetett sor.

Jelentő mód. Föltételes mód. —

jelen és jövő idő	tud	tudand	tudni fog
végzetlen mult	tud vala		
történeti mult	tuda		
kísérő mult	tuda vala		
végzett jelen	tudott	tudandott	tudni fogott
végzett mult	tudott vala		

Foglалó és parancsoló mód.

jelen idő	tudjon	tudandjon	tudni fogjon
mult idő	tudott legyen	tudandott legyen	tudni fogott legyen.

Óhajtó mód.

jelen idő	tudna	tudandna	tudni fogna
mult idő	tudott volna	tudandott volna	tudni fogott volna

Dolognévi mód:

tudni, tudnia, tudnod, tudnom, tudniok, tudnotok, tudnunk

Tulajdonságnévi mód:

tudó, tudott, tudandó; tudvám tudvád, tudvája, tudvánk stb.

Igemelléki mód:

tudóan, tudottan, tudván, tudva.

A' képzős és összetett sor idői és módjai az újabb időben sarjazzak ki, azért szintén nyelvünk sajátjai, 's a' nyelvtudománynak kötelessége meghatározni azokat. Én itt még nevezni sem tudom, annál kevesebbé határozhatom meg. De „nap napnak hirdeti.” H. P.

A' finn nyelv ismertetése.

(Első közlés.)

Két célra kíván hatni ez ismertetés: megbarátkoztatni az olvasót a' szuomival, ha tetszik, erre tanítani; 's kitüntetni rokonságát a' magyar nyelvvel, mellynek kérdését, noha ettől nem egy Reguly ur által szerencsésen megszabadítottnak hitte magát, Hunfalvy Pál köztünk újra feltámasztotta.

A' finn, és magyar nyelvek közti ősrakonság, mellynek léteznie kelle, mielőtt a' két nyelv egymástól elválva, mindenik külön utra indult, hogy egymástól mindinkább eltérjenek, nem csupán a' személynévmás, számnevek, és létige (Grimm Jakab szerint ezek a' nyelvrokonság főismérvei l. Geschichte der deutschen Sprache című művét az 5. lapon) és élő, vagy kiholt gyökök azonságában — a' nyelv anyagában — nyilatkozik: de szembeötlők az a' két nyelv épületében, egész rendszerében is. Ugy vevén a' két nyelvet, mint egy 's ugyanazon töről felnőtt bokor két külön ágát, vagy mint egy 's ugyanazon közanyának iker-gyermekeit, azt mondhatni, hogy mindkettőnek rostjai- 's ereiben ugyanazon éltető nedv 's vér kereng. ¹⁾ Ezt mi a' finn nyelv rendszerének részletesebb leírásával hisszük bebizonyíthatni.

Előleges észrevételek.

I. Renwall szerint a' finnek nyelve két tagu nyelv. A' hangsúly mindig a' szó első tagján nyugszik, a' második mindig súlytalan, gyenge. Ha a' szó származtatás, vagy ragozás által négy,

1. Jegyz. A' finneknek sajátos némelly szólás-formáiban is felismerhető az a' szellem, melly azokat, és a' mieinket sugallotta. Például csak néhányat idézünk: kulutan suutani = vásítom számát (kulutan a. m. vásítok); näen nelkää = éhséget látok (mint mondjuk: kárt látok); puurosuu = kásás száj (száju); hera silmä = savó szemű; yhden yhteä = egyes egyedül; antaa kädestä käteen = kézzől kézre adni; vettenyt = elázott azaz: részeg; hepokatko = elszakaszkodott ló, azaz: sovány stb.

öt, hat, hét, nyolcz taguvá válik, a' harmadik, ötödik, hatodik némi hangoztatást nyer, de melly az első szótagon nyugvó hangsulyt nem gyengíti. A' hangsuly, és hanghiánynak ezen változása, vagyis a' hangesés kéttaguvá teszi a' nyelvet, 's azért valamennyire egyhanguvá, de egyszersmind különbözővé, 's hallhatóvá, a' nélkül hogy a' beszédben összefolya, vagy felolvadna, mint a' franczia, nagy alkalmatlanságára az idegennek.

Erre nézve a' finn nyelv gyökszói nagy részt két taguak. A' három taguak, mint: kukkaro erszény, kulikka czelőke (tudicula, fustis a' dunántuli nyelvjárásban), karakka szarka stb. valószínűleg elenyészett két tagu gyökökből lettek. Más részt egy tagu szók a' szuomiban kicsi számmal vannak, 's hogy ezeket a' nyelv nem szereti, kitetszik abból, hogy egy része az egytagu szóknak kéttaguvá kíván hosszabbíttatni, mint p. a' ku, mi, jo névmások a' ka kä (part. encl.) szócskákat kívánják magok mellé, hogy kéttaguakká: kuka = ki, mikä = mi, joka = ki legyenek.

A' magyar nyelv gyökszói nagy részt egytaguak, p. ház, hal, kéz, száj stb. mire nézve a' finn és magyar nyelvek közt, a' gyök-szók tekintetében nagy különbséget lehetne észre venni: de, mert egyfelül a' finnben a' kettős tagu gyök második, rövid hangzóra végződő tagja, annyira gyenge és sulytalan, hogy az a' gyökszótag csupasz utóhangjának, 's ezért lényegtelennek is látszik, miért tájshólásilag el is hagyatik; más felül régi nyelvemlékeink tanuságot tesznek, hogy mai egy tagu gyökeink, 's szavaink átalán hajdantan önhangzóval végződtek, miszerint Barsu, Tasu, Szabolcsu, Zerenchu stb. olvastatik a' mai Bars, Tas, Szabolcs, Szerencs helyett régi iratokban, 's minek számos példái maig fentarták magokat a' nyelvben, minők: apa, néne, öcse, béke, mája, ap, öcs, bék, máj stb. (l. a' M. nemz. irod. történetét Toldy Ferencztől I. köt. 106. l.) nem lehet kételkedni, hogy nyelvünk ősbib korában a' gyökszók tekintetében egyezett a' szuomival, 's nekünk is legtöbb kéttagu gyökeink voltak, mai mássalhangzón végződő egy tagu gyökeink mellől, a' végönhangzó, a' szó első tagján nyugvó szóbeli hangsulynak — accentusnak — a' szó véghangján gyengülése miatt egészen eltűnván, mint ugyanazon okból, a' nép ajkán, ma is gyengülni, rövidülni látjuk a' ragokat, míg ezek (viszony-szócskák) a' személyragok felvételekor elülállván szemlátomást erősödnek; míg például a'

közember így beszél: „kijött a' házbú; templomba van; bátyjáho ment, attú vette = elejtván t. i. a' hangsúly gyengesége miatt a' ból, ban, hoz, tól végbetűit (mássalhangzóit), addig ő is keményebben ejti a' tőszókul álló e' viszonyzócskákat: benne, hozzá, tőle vagy tölle.

II. A' szuomiban minden értelemmódosító változtatás a' szók végén történik. Abban olly előragokat (prae-*fixa* vagy praepositiva particula-kat) minők a' héberben a' beth, lamed, a' görögben a' nélkülöző α ($\alpha\theta\epsilon\omicron\varsigma$) 's az ϵ augmentum, meg a' praepositíók, vagy a' latin, 's németben a' szinte nélkülöző in, un előragok (impíus, ungläubig) nem lelhetni. A' szuomiban szinte, mint a' magyarban minden értelmi változtatás a' gyök- és tőszókhoz toldott szók, szótagok (képző és viszonyragok) által vitetik véghez, még a' tagadás fontos nélkülözése is p. jumalatoin = istentelen, jumalattomuus = istentelenség.

III. A' finn két mássalhangzót nem tud a' szó elején kimondani. Ezért ő, ha illyent kölcsönöz idegen nyelvekből, belőle elvetni szokta az első mássalhangzót, miszerint a' svéd krabba, snikkare, skräddare, flesk, stb. szókat a' szuomiban meghonosítva: rapu, nikkari, räättäri, läski. Csak az abóiak szoktatták magukat a' krapu, krääteri, fläski kiejtésére, ámbár épen ők nem tudják az sk, sp, st, sm, sn-nel kezdődő szókat kimondani, a' stol, spola, snöre szók helyett tuoli, puola, nyöri-t ejtvén. 'S ki nem tudja, hogy épen így áll a' dolog a' magyarral is? ki az idegen szókat, ha azokban a' mássalhangzók halmozódnak, elő- vagy közbevetett önhangzóval lágyítja meg, a' schola stab, griech, grossus szókat így ejtvén: iskola, istáp, görög, garas stb. 's csak az idegenhez szokottabbak ejtenek némelly szót, úgy mint azok, míg a' nép legtöbb vidéken a' krajezár, fris stb. szókat is karajezárnak, firis-nek mondja.

IV. A' finn nyelvben az önhangzóknak sajátos harmoniája van, melly abban áll, hogy az a, o, u al- vagy vastag önhangzók soha sem állhatnak együtt a' szóban fel- vagy vékony ä, ö, y-vel, de a' középi e, i, megfér mind a' kettővel. És ez is így van a' magyar nyelvben. Valamint t. i. a' magyar, ha idegen olly szót honosít, mellyben al- és felhangzók vegyesen állnak, azt egyneművé változtatja, például: az altare-t oltárrá, a' sacristia-t sekrestyé-vé, ugy a' finnek is a' svéd nyelvből kölcsönzött

hyra, sängar, röka szokat hyry, sängyt, ryökkään-né idomítják. Miből következik, hogy a' szóképzés- és ragozássnál a' képzők 's ragok önhangzója mindig a' gyök- vagy tőszó önhangzójához idomíttatik, tehát ha a' gyökben vastag önhangzók vannak, a' képző vagy rag is illyennel járul hozzá; ha pedig a' gyökben vékony önhangzók jönnek elő, a' képző vagy rag is vékony önhangzóval kíván hozzáfüggesztetni, mint akkor is, ha a' gyökben csupán középi önhangzó találatnék. Így p. mint az alhangu hal, ilyeneket nyer képzés és ragozáskor: halas, hallal, haltól, halak stb, a' felhangu kéz is ilyeneket: kezes, kézzel, kéztől, kezek stb. — — ugy a' finn kala-ból is lesz képzés, és ragozás által kalastó (nem: kalastó) copia piscium, 's kalalla, kalalta, kalassa, kalat; a' käsi-ből: käsinen, kätilöin, és kädellä, kädeltä, kädessä, kädet vagy käet stb.

E' törvény olly általánosa a' nyelvben, hogy némelly tulajdonságnevek, mellyek csak összetételben használatnak, két (al és felhangu) idomban divatoznak, hogy a' szóknak, mellyekkel összetételnek, természetéhez idomulhassanak. Illyenek: lainen, és läinen, loinen és löinen; mainen és mäinen; moinen, és möinen; nainen és näinen p. o. suomalaisen = finn, hämäläinen. Nyelvünkben illyen rag a' szor, szer, ször p. hatszor, kétszer, ötször. E' törvényhez szabják magokat a' szuomiban némelly ragochkák is, minők például a' ko, kö (kalako, kyläkö) ka, kä (kuka, mikä) pa és pä (kalapa, kyläpä).

V. A' miben főleg különbözik a' szuomi a' magyar nyelvtől, az, hogy ott a' gyökök nagy változásnak vannak alávetve, miszerint azok végmassalhangzói ragozáskor egészen elváltoznak, vagy épen el is tűnnek; míg a' magyarban a' gyök- és tőszók ragozáskor rendszerint vég önhangzóikon, legfőlebb a' végszótagon szenvednek változást, a' végmassalhangzók pedig ritkán esnek változás alá.

A' finn gyökökben főleg a' k, p, t betűk alávetvék illy változásoknak, meg az a, ä, e, i önhangzók, az o, u, y = ü, ö soha. E' változásokról alább részletesen fogunk értekezni.

A) A' finn névszókrol.

A' névszók önálló, vagy önnállóság gondolt dolgok nevei, tehát személyet vagy tárgyat jelentő szók, tehát dologszók, mi-

nők p. huonet = hon, ház, herra = ur, mäki = domb, puu = fa, pää = fej. stb.

A' logikai különböztetést, miszerint a' névszók tulajdonköz-gyű-összerű — elvont nevekké külön választatnak, itt semmi tekintetbe sem vesszük, nem levén befolyása a' tanra, melyet tárgyalni készülünk.

A' névszók tárgyalásánál I) azok alkotását, II) nemét, III) számát, IV) eseteit, V) ejtegetését vagy ragozását szükség szemügyre venni.

I.) A' finn nyelv névszói a) eredetiek (nomina substantiva primitiva) mint: emä = anya, ijes (ikeen) iga; jää = jég; tähti = csillag; vyö = öv stb. b) származottak (derivata) vagy képzettek (formata) mint: vanhuus = vénség; katsellus = nézés, kacsintás; punos = fonás; tapaja = cséplő stb. melyekhez c) járulnak az összetettek (composita).

A' szóképzés vagy alkotás, mint mondók, a' szuomiban úgy történik, hogy a' képző vagy szóalkotó rag a' tőszóhoz függesztetik, szinte, mint a' magyar nyelvben. És mint nálunk bizonyos szabályok szerint, tulajdonságnevek és igék különféle névszókat eresztenek, a' mint a' névszóknak legnagyobb része ez uton is származott: épen úgy leljük azt a' szuomiban is.

Láttatjuk most a' szuomiban a' nevezetesebb névképzőket.

a) en (innen) kanen, kainen, käinen. Kicsinyítő névszókat alkotó rag; p. isäinen atyácska az isä = atyától; kalanen = halacska a' kala = hal-tól. Illyenek ezek is: kyrsänen, yönen a' kyrsä, és yö éj szóktól. A' lapsi gyermek szótól ered lapsukanen = kis gyermek, gyermekese.

b) uus = yys = aus = ous = eus = ius = äys = eys = iys. Minőséget jelentő névszókat (subst. qualitatis) alkot mindenféle tulajdonságnevekből, mint nálunk a' ság ség képzőrag p. vanhuus = vénség; väärüys = görbeség; viisauus = bölcseség a' vanha, väärä, viisas tulajdonságnevekből.

c) sto = stö, vagy ko = kö. Gyűneveket alkot. p. kalasto = halak sokasága, és halászatra való víz, tó (Fisch-haufen, und Fischerwasser) a' kala; väestö = sereg, sokaság népség (sotaväestö hadsereg) a' väki; kivistö vagy kivikkö = kőhalmaz a' kivi; kuusikko vagy kuusisto fenyves a' kuusi fenyő szóktól; kalmisto = temető a' kalma halotti bűz, rothadság szótól.

d) la, lä. E' képzők¹ által lak- vagy tartózkodás helyet jelentő névszók (nomina domestica) alkottatnak; p. lehmälä hely, hol a' tehenek állnak, tartózkodnak; pappila = paplak; hiirilä = egértanya; Mattila, Simula, Paavola = Mátyás, Simon és Pál lak- vagy tartózkodás-helye. Nálunk hely, helységnevek d raggal alkottatnak; p. Ludad, Tyukod, Kakasd, Ádámd, Tömörd stb. Finnlandban la végzetű hely-nevek: Huttula, Heinola. Ugy látszik e' képzőktől ered.

e) a' lainen, läinen, mely nemzetség- vagy családneveket (nomina patronymica) alkot; p. suomalaisen = finn; venäläinen = orosz; ruotsalainen = svéd; saksalainen = szász v. német; jutalainen = zsidó; mustalainen = czigány, a' musta fekete tulajdonságnéből.

f) tar, tär összevonva a' tytär *) névszóból, mi leányt teszen, keleti Finnlandban nemzetség- vagy családnevek alkottatnak = nen vagy = n raggal, például: e' szókból karhu = medve kettu = róka lesznek a' karhunen, kettunen családnevek, minőkül nálunk sem divatlanok némely állatok nevei. Ezekből Karjalában tar, tär végzettel nőnevek alkottatnak; p. Karhutar stb. de legtöbbször a' hitregékben találkozunk az istennők tar tär végzetű neveivel; p. Tuonetar Tuoninak, halálnak undok leánya; Ilmatar a' lég leánya, az alkotó nőszellem (l. Kalevala. 1. runo.); Miiritär, Hiilitär, Kuutar, Päivätär stb. Nálunk ilyen képző a' né a' nő szónak elváltoztatása; p. szabóné = szabó neje.

g) Igékből, a' részesülőkön kívül, képeztetnek névszók

α) hatást, cselekvést (actio) jelentők = us = ys, os, ös = o, ö képzőkkel; p. hallitus = kormányzás; sytytys = szítás, gyújtás; laitos = rendelés, lunastus megváltás, kasvos növekvés.

β) cselekvőt (actor) jelentők = ja = jä = ia = iä végzettel p. sanoja = szóló; vaastaja = felelő, tekiä = tevő, luojaja = alkotó, lunastaja megváltó stb.

γ) azt, a' minek tétetni kell (agendum) jelentők = inen végzettel; p. tekeminen = tétetni, sanominen mondatni, ottaminen

*) Szerzőnk előadásával megegyeznek a' finn tudósok is. De talán nem áll. Tytär = tochter, svéd szó: úgyde idegenszóból nehezen lett valahol képző. Azután úgy sejtem, nálunk is megvan a' tar, tär képző, ebben: tündér, mely nagyon egyez ilmatar-ral. Sz.

vétetni kellő, tétemény, mondomány, vétel, a' tehát tenni, sanoah szólni, beszélni, ottaa venni igétől.

δ) cselekedetet (actum) jelentők=ma mä végzettel: sanoma mondat (a' mi mondva van), luoma kezdet; vaastama=felelet; tekemä tét, cselekedet.

ε) nélkülözést jelentők (caritiva) igétől eredett matoin mä-töin (ma-toin) végzetű tulajdonságnevekből=mattomuus=mät-tömyys (ma-toin-uus, mä-töin-yys összetett) képzőkkel; p. sanomattomuus=szótalanság; tekemättömyys tétlenség, a' sanomatoin szótalan és tekemätöin tétlen tulajdonságnevekből.

Névszókat eresztenek a' szuomiban az=nto, ntö (nnon,=nnön) tin (timen), o (on), i (in) képzők is; p. luonto természet a luoda teremteni; sääntö rendezés a' säättä rendezni; pesetin szappan a' pestä mosni; tulo jövőtel, és jövedelem a' tulla jön igéktől; sőt számos egyebek is, de az ezekkel szókalkotás, szószármaztatás nem olly általános a' nyelvben.

Két, vagy több önálló szó összetétele által is szoktak a' nyelvekben új szók alkottatni. A' szóalkotás e' neménél a' külön nyelvek különböző törvényeket követnek, egyik több, a' másik kevesebb szabadságot vevén magának illy szóalkotásra. E' tekintetben a' magyar nyelv egy a' legtermékenyebbek közül, egyszerűségére nézve pedig abban kitünő, hogy ebben a' szók minden változtatás nélkül egymáshoz kapcsoltnak; p. faház, konyhasó, ajtósark, kardvágás, tűzkő stb. Ez egyszerűségi szabályt követni látszik a' finn is; p. kuuvälo=holdvilág, maamittari=földmérő; kynttilä-jalka=gyertyatartó; rakkopilli=hólyag-síp (duda) tyttölapsi=leánygyermek; hätäkastet=szükségkereszttség; metsähanhi=vadlud; ristilapsi=kereszt gyermek; sunnuntai=vásárnap; päivättyö=dologtevőnap stb. néha mégis, de ritkán, összetételkor a' birtoki rag van használatban; p. talonpoika=pórfiu, paraszt; maa v. maanherra=hon kormányzó; pappinkokous=papgyűlés (zsinat), mint nálunk is némelly összetétel birtoki értelemben történik; p. kézfej, háztető a. m. a' kéznek feje, háznak teteje: de termékenység tekintetében a' szuomi a' magyar mögött messze hátra marad. Tulajdonság és számnevek ott ritkábban tétetnek össze főnevekkel; p. kaikki-tietävä mindentudó; kaikkivaltiaisuus mindenhatóság, täysi-valtiaisuus teljhatalom, teljhattamuság; kolmiyhteis három egység; kokoveron maa totus fun-

dus, adó alá való föld, stb. még ritkábban névmásokkal p. itse valtaisuus önurság, szabadosság, mint nálunk is csak az újabbkori írók élnek dolognevek meghatározására az ön névmással p. önerő, önszeretet stb. Névszóknak határozókkal összetétele szintegy új divatú a' finnben, mint a' magyarban; p. etupuoli előfél, v. előrés; esihuonet előház; alkulause, és esipuuhet előszó, előbeszéd; alastulo alájövetel stb.

Betűrendi sorozatát adjuk azon eredeti, 's némelly származék, 's összetett finn névszóknak, melyeknek rokonai a' magyarban felismerhetők. (S=sz, y=ü a' finn írásban.)

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
aalto (aallon)	hullám	etu)	
aisti	ész	edus)	előny
aika	idő	edustus)	
aiket	ok	edystys)	megelőzés
aju	agy	etelä	dél
akka	a' halotti beszéd:	evä	ev ²⁾
	akszin ma asz-	haalu	hála
	(akona szony	haava	seb
akkuna	(akna	haavoitus	sebzés
alku	alku	haitta	gát
alus	alom	haisu	bűz
anoppi	napa	haju	hajma
appi	ipa	hahti)	
arvo	(áru	haksi)	hajó
	(ar	hakkinen	csóka
arpi	var	happamuus	savanyuság
autu	üd v	harakka	szarka
ehtoo	est	harja	sörény
elo		hauki	csuka
elet		haukku	ugatás
elemä }	vita, victus, élet	heivä	széna
eläin	állat	himmi	homály
emisä	emse	himeys	homályosság
emä	anya	hiiri	egér

2) Jegyz. Az „ev“ gyök nyelvünkben ma e' származékában él: evez remigat, mi olly képzés, mint a' boroz, söröz, enyvez stb. melyek a' bor, sör, enyv gyökökhez vezetnek vissza. A' finn evä am: pinna piscium usz-szárny, másképp a' finnben: uimuus, uitin, uidus, mik az uida uszni gyöktől származnak. Erre nézve azt gondoljuk, hogy a' m. usz-ni finn uid-a a' m. evez (finn evä) úgy viszonylanak, mint az isz-ik, it-al, ivó; esz-ik étel, ev-ő stb.

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
hiihna	hám	järki	szer
hirsi	gerenda	jäsen articulus	iz
hirvi	szarvas	jätös	hagyás
hius)	haj	kaari	karé
hapena)		kaasu	gőz
horo=lucus —	sór	kaatio	gatyá
humula	komló	kaava	kép (minta)
huippu	csúp	kakkara	göröngy
huonet= domus	hon	kala	hal
hurmet	hurka ³⁾	kallis	halom
hypellinen	csipet	kannus	kantyu ⁴⁾
härkä	ökör	kapu	kúp
härmä	harmat	kasa	kazal
ies (ikeen)	iga	kassa	kócz
ihra	(ír	kassara	kaczor
ihraus	(zsir	kastet	kast
imetys	irezés	katsellus	kacsintás
into	emtetés	kausi	szak
irvi	indulat	kavia)	kepe
	(űr	kavet)	
	(csorba	kenkä	kengyel
isä	(ős, ise a' régi	keno	konyultság
	(nyelvemlékben.	keri	kör
jalka	gyalog	kesä	kajsi ⁵⁾
jalous	jelesség	kettu canis vul-	kutya
jousi	ív	pes	
joutsen	hattyu	keväť	tavas
juusto	sajt	kieli	nyelv
jää	jég	kielo	kila
jäärä	ürü	kielto	tiltás
jälki	jel *)	kippa	kupa
jänti)	ideg	kiitos	köszönet
jännet)			

³⁾ Jegyz. Hurmet, meen vagy urmet, meen, a' szavói és kajani tájszó-lásokban a. m. cruor, sangvis, geronnenes Blut, aludt vér. Ezért soroltuk össze vele a' m. hurka szót, melly vérből készítetvén a' németben: Blut-wurst, a' latinban sangviculus, a' görögben αἱματισμός nevet visel.

⁴⁾ Jegyz. Kannus-uksen am. calcar equitis, m. sark-kantyu. A' lat. calcar a' calx = sark szóra mutatván vissza, mint a' m. sark is, azt tartjuk, a' kan-tyu a' finn kannushoz sorozódik.

⁵⁾ Jegyz. A' finn kesä am. aestas, tempus aestivum. A' m. kajsi csak összetételben él a' barackk-kal, 's Kresznerics szerint kajsi barackk am. persicum aestivum, tehát nyári barackk, hogy megkülönböztessék az ősztől.

*) Jälki és jalo két gyök; egy volna-e a' j e l signum, és j e l e s?

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
kiro	kár ⁶⁾	kuu, luna	hó, hold
kivi	kő	kuu	háj
koho	koh	kuula	hólyag
kohjo)		kuulo	hallás
köhkä)	keh	kyy	kígyó
koi	hol ⁷⁾	kyynnö)	
koira	agár ⁸⁾	kyynnelet)	könyű
koju	gunyó	kynnärä	könyök
korpi	berek	käki	kakuk
kosio	hős	känsä	gomba
koti)		käsi	kéz
kota)	ház	köysi	kötél
kouri	kárász	lakeus	lapály
kukko	kakas	lammi	víz, sár, lam
kurlikka)		lankemuus	lankadtság
kurikka)	czelőke	lpio	lapát
kummi	koma	lappa	lap
kuori	kéreg	lauta)	
kupo	kéve	lavitsa)	lőcza
kuppaus	köppölyözés	lehti	levél
kura	sár	lehto	liget
kurkku	torok	leipä	lepény
kusi	húgy	liekko	láng
kusilainen	hangya	liina	len
kuli	golyó	liemi	lév
kuolo	halál	likous	lágypítás
kuritus	hurítás	lipiä	lúg

⁶⁾ Jegyz. A' finn kiro am. maledictum, verbum exsecrationis vel devotionis, ném. fluch. Ennyit jelentvén a' káromkodás is, a' gyököket összeharthatóknak véltük.

⁷⁾ Jegyz. A' finn koi am. stria lucis, prima lux matutina ad orientem, erster morgenschimmer. A' hol val cras mane, hol nap crastina dies és crastina die, az I betű j-re változván, ha jnal prima lux, mane, aurora, szók gyökereit a' finn koi-val összesorolandóknak tartjuk, mert a' koi és hol, haj gyökök közt idomilag is lehető legnagyobb rokonság vehető észre, 's mert a' hol és haj gyökök, nyilván olly összetételek a' val, nap, és nal-lal, mint egyéb időt jelentő szavaink, p. az éjjel, nappal, reggel, estvel, honnét az éjjeli, reggeli stb. származékok.

⁸⁾ Jegyz. A' m. agár vertago szót a' finn koira, eszt koer, lapp koaire szókkal vetjük össze, ámbár ez átalán kutyát, nem külön fajt jelent, mint az agár. Több példa van arra a' nyelvekben, hogy a' melly szó a' nemnek tulajdonítatik egyik nyelvben, az egy fajnak sajátja a' másikban, p. lamm a' finnben am. ovis, Lamm a' németben am. bárány, agnus.

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
listin furfur fa- rinae	list	mäki	megye ⁹⁾
loitto	lejtő	märkyys	nyirok
luuti	lotyó	mökötys	(mekegés
lukku	lakat	naakka (hakki- nen)	(bekegés
luukka	lőcs	naava	csóka
läpi	lyuk	nainen	moha
läsi	láz	neihty)	férjhez mehető
lästet	laska	neitsy)	nő
löyty	(lelet	niellu	nő = leány
	(leles	niisi	nyeldekő
maksa	máj	nila)	nyüst ¹⁰⁾
marja	(mogya	nilja)	nyál
	(bogyó	nimi	név
mato	mászó, féreg	niska	nyak
mehi)	méz	nivara	nyír
mesi)	méh	noppa	csep
mehiläinen	mező	nuoli	nyíl
metsä, silva	elme	nuolu	nyalás
mieli	meny	nuoti	nász *)
miniä	mocsok	nylkyri	nyúzó
moska	mony	nyljentö	nyúzás
muna	munka	näätä	nyest
muokkaus	mód	näkö	nézés
muoto	minta	ohra)	
muotti	murva	otra)	árpa
mura	morzsa	oikeus	(jog
muru	(molna		(jogosság
mylli (idegen	(malom		
szó)	méreg		
myrkky			

⁹⁾ Jegyz. Mäki (mäen) a' finnben am. collis, tumulus, domb. Nyilván am. a' megye = collis mons minor, domb, innét határdomb, collis limitaneus, dombok halmok levén a' tartományok természetes határai; v. ö. gör. ὄρος határ és ὄρος halom, hegy; tehát annyi is mint limes, aztán domboktól környezett tartomány, vár, honnét vármegye am. districtus, comitatus castri stb.

¹⁰⁾ Jegyz. A' finn niisi am. licium textorum, 's ennyit tesz a' m. nyüst is, honnét niitinen = nyüstös, kaksi niitinen két nyüstös, bilix, kolme niitinen három nyüstös, trilix.

*) A' magyar nász szót a' finn nainen, nőszők, feleséget veszek, szóval kell összevetni, mellyből származik nainen. De rokon szó a' nuoti házasságkötés, és nuodet is, maritus sororis, nálunk süv, mariti frater.

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
oksa	ág	pukki	bak
olemus *)	(lét	puoli	fél
olka (ollan)	(lényeg	puoliso	feleség
olki	váll	punos	fonás
omena	szalma	puretus	marás
osa	alma ¹¹⁾	purina	forrongás
ota	rész	puu	fa
paasto	(tő	puutet	fogyatkozás
paistet	(tüske	pyökki)	bükk
paju	bőjt	pöki)	
pakkainen	fény	pyöritys	pörgés
pala	fűz	pyy = attagen	fogoly
palikka (szláv	fagy	päistärä	pozdorja
szó)	falat	pässi	kos
pankka	pálcza	pää caput	fej
pappius	bögy	pääkkä	fejsze
papu	papság	päitsi capistrum	fék
parras	bab	päärmä	prém
paska	part	pääsky	fecske
pasma	fos	pöksä	viskó
pehmitys	pászma	pönkkä	fenék
peitet	puhítás	pötsi	pocz
pekko	födél	raaka	rúd
pelko	vad	rakennus	rakás
pelto	félelem	rako	rés
perä	föld	rauta ferrum	réz
peso	far	ravatti	kerevet
pesä	mosás	repo	róka
peukalo	fészek	riekuua	rikítás
pii	hüvelyk	riemu	öröm
piha	fog	riepu	rongy
pihti forceps	páhó	riettaus	rútság
pikari	fogó	risti	kereszt
pilvi	pohár	risu	rőzse
pippu	felhő	ruis	rozsa
poika	pipa	rukki	rokka
poro	fiu	ruoska	ostor
porras	pór	ruostet	rozsa
poski	bűrű	rupuli	ripacs
	posga	rupi)	rüh
		ryhtymä)	

¹¹⁾ Jegyz. Magyarban osztály, osztani stb. szókban van meg e' gyök.

*) A' finn gyök ol = val ; a' magyar val nem ereszt dolognevet.

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
rusko)		sota	csata
ruskio)	taurus fuscus ,	suu	száj
ruskas, vacca fus-	riska tehén ¹²⁾	suo	tó
ca		suoja regendach	szín
rutius	redv	suola	só
ruusu	rózsa	suolaket	sóska
rästäs	eszterha	suomu	szin
rytty	redő	sydän	szív
rökäys	ökródzás	syli	öl
saanni	szány	syrjä margo	szél *)
saapukka	sapka	syys autumnus	ősz
sakkari	karcz	syömsyys	evés
saipio	szappan	syötet	étel
saivar	serke	sädet	sugár
sanoma	szó	säkki	zsák
sappi	epe	sääski	} sas
sara	sás	sääksi	
sarana cardo ja-	sark	sääksilainen	
nuae		sääli	sajon
sarvi	szarv	sääri crus,	szár
selja sambucus	szelencze	taana	tanya
nigra		taito	(tudomány
seura	társ	taka	(tudas
silava (szláv-e ?)	szalonna	talo	hát
silta	hid	tallo	telek
silmä	szem	talvi	süldő
sirkku	sáska	tappaja	tél
sirppi	sarló	tappi	cséplő
solmu	csomó	tappura	csap
sorsa	szárcsa	töppy	csöpű

¹²⁾ Jegyz. A' finn rusko v. ruskas névszók : Renwall értelmezése szerint calor rubicundus v. fuscus, 's mondatik a' hajnali (aamurusko) 's esti pirról (iltarusko) vagy is az ég illýkori pirhanyagos színéről. A' rusko, ruskio a' bikáról, a' ruskas a' tehénről mondatván, nyilván ilyen színű bikára, tehénre vonatkozik, szinte mint a' m. riska tehén is Kresznerics szerint am : subrubra (rubro pallida) vacca.

*) A' magyar szerte, úgy látszanék, inkább azonos gyökű a' szuomi syrjä-vel; szerte szélvel, szerte széllal, szerte széltt, vagy szertesztét hasonhangu és hasonjelentésű szók volnának tehát. De a' te utótag lehet az is, mi a' vélté szóban, melly véltve helyett van; így meg igétől származnék az, 's akartva (melly gyakran előfordúl a' régi-eknél), véltve, szertve, hasonlagos (analog) idomok volnának, melyek a' t miatt figyelemre méltók.

H. P.

Finn.		Magyar.	Finn.	Magyar.
tarha	(tár)	udvar	täi	tető
tarvoin		zurholó	tässi	csecs
taska		táska	täty)	tüdő
taula		tapló	täky)	
teetejä		tetető	täysi	telj
teko		tevés	törky	törköly
telki		kilincs	tammi	tölgy (fa)
tenkkä		gáncs	tuumen uber,	tölgy
teppo		tipegés	uni	álmom
terttu		gerezd	uros	(ur
teva mas cervi		teve	usko fides	(hős
ales				eskü
tie		út	uuhi	(ih
tieto		tudomány		(juh
tippu, és tippa		csöpp	vaara mons, petra	vár
tolppa		czölöp	vaiva	baj
torni		torony	vakka	véka
tukko		tök	valaus)	villámlás
tuli		tuli, ¹³⁾ tűz	väläys)	
tuuli		szél	valkia)	világ
tupa		szoba *)	valo)	
tuppi		tok	valkins	világosság
turvet		turfa	vanhuus	vénység
tuska		tusa	vapaus	szabadság **)
tyyns		disznó	varas	orv
tyyny		dunya	vares	varju
tyyty		duda	varjo)	árnyék
tyvi		(tő	verha)	
työ		(tőv	varpulainen	veréb
tähti (talán tet-		tét	vaski cuprum	vas
sző)		csillag	vatsa	has
			vauva	baba

13) Jegyz. A' tuli névszó ma már csak összetételben él a' magyarban, tulipiros, 's nyilván egy a' finn: tuli, lapp dolla dulla, tällä, täll, cse-remisz tol szókkal, 's csak úgy áll a' „tűz-hez, mint a' liba a' zсібá-hoz, miszerint tehát a' tulipiros am. a' finn tuli punainen azaz: tűzpiros, colore flammeolus, feuerroth. Így értjük meg a' Dunán tuli nyelvjárások- 's népdalokban a' tulipiros szoknya, tulipiros pántlika valódi színét.

*) A' szuomi tupa egyez ugyan a' svéd stufva, német stube szóval: de a' magyar megvan a' törökben is.

**) Mind a' két szó, a' szláv szvobod, szlobbad-dal együtt a' szansz-krit szvapati-nak = sui dominus köszöni létét.

H. P.

Finn.	Magyar.	Finn.	Magyar.
veitsi	véső, bicsak	vävy	vő
verejä	verőceze	yhteys	(egység)
veri	vér		(egyesség)
verkko	varsa	yhdistys	egyeztetés
vesi	víz	yhlähsyys	felsőség
veto	(vivés)	yö	éj
	(vezetés)	ääni vox, sonus	ének
vehnä	buza	öljy	olaj
vihma	fin	öljyys	olajosság
vihuri)			
puhuri)	vihar		
vilaus	villámlás		
vitsa)			
veisto)	vessző		
voi	vaj		
voima	velő		
voitto	vitézség		
	(vitélő)		
voittaja	(győző)		
vuodet	ágy		
vuokra)			
vuora)	bér		
vuosi	év		
vyö	öv		
vyöry	örvény		

Összetett névszók:

tulikivi	tűzkő
omenapuu	almafa
pipunkuppa	pipakupak
paskamies	szareMBER
kalankuulo	hallhólyag
kalanypynto	halfogás
verenemäjä	véremő (piócza)
sillanpää	hidfő
kainalo	hónal
kuuvalo	holdvilág
loonatti	ló csiszár
kassapää	kóczfej (kóczos hajú stb.)

A' finn és magyar névszók ez egybevetéséből kitetszik, hogy némellyek közt a' rokonság, sőt ugyanazonság annyira szembeütlő, hogy azt a' nyelvhasznításban egészen idiota is észreveszi, mint például, a' käsi kéz, mesi méz, mehi méh, emesä emse, muna mony, kummi koma, papu bab, vesi víz, voi vaj stb. szókban; de másokban e' rokonság nem olly szembeütlő, sőt, főleg az idomi különbség, néha igen is nagy, mit azonban előlegesen is feltenni lehet, és kell két, egymástól olly régen elszakadt, 's olly különböző befolyások alatt fejlődött nyelv szavairól, minők a' finn és magyar. Az éjszak egyik hideg tartományában megfészelt finneknek, 's az enyhébb egü Pannoniában megtelepült magyarnak beszédműszere milly különböző éghajlati befolyás alatt képződött?! A' két nemzet közösen megtartott szavainak, ezek őserelménél fogva milly különbözőképen lehete a' tárgyakra alkalmaztatniok ott éjszakon, és itt nálunk?! és a' különválása után

tovább fejlődésnek indult két nyelvnek, mindenik saját ösztönét követve, miután szabályait megállapította, lehete-e más szabályok szerint képeznie, viszonyítania a' közösen megtartott ősgyököket és szókat, mint a' mindenik által, egymástól függetlenül megállapított szabály — 's törvények szerint? miket valóban követett is mind a' két nyelv. De ugyanazért a' szók rokonságának felismerhetése végett, kell, hogy szem előtt tartsuk annak és ennek saját törvényeit. Csak egy szót említünk itt példaképen. A' finn vanhuus, és magyar vénség közt alig ismerne az ember rokonságra; de tudván, hogy a' szuomiban az u u s a' magyarban a' s é g nem egyebek képzőragoknál, ha ezek elvettetnek, ott a' vanha, itt a' vén maradnak fenn, mellyeknek ugyanazonsága mellett az idomi rokonságon kívül, főleg az bizonyít, hogy ott a' vanha, itt a' vén annyit tesznek, mint senex, vetus, priscus. *)

Egyebaránt is, hogy a' szók közti rokonságot felismerhesük, szükség, mint Hunfalvy Pál mondja, feltörni a' nyelvek kergét, azaz : szükség szem előtt tartani a' bötűk változásainak törvényeit, mellyeknek alapja magában a' nyelvben levén, a' nyelvhasznításban azokra bizton építhetni. A' felsorolt finn magyar névszók közti rokonság megismerhetése végett, mi a' bötűk változásáról csak következőket jegyezzünk meg :

a) Az önhangzók a' nyelvekben átalán lényegteleneknek mutatkoznak, 's csak arra valóknak, hogy egyediségre emelni segítsék a' mássalhangzót. Ezért, mint saját nyelvünk körén belül váltakoznak az önhangzók, 's rakottya vagy rekettye, galagonya v. gelege nye, csücs v. csücs, kokas v. kakas, ember v. embör-t mondunk a' szó értelmének legkisebb változtatása nélkül : úgy a' finn és magyar nyelv névszóinak egybevetésénél sem akadhatni fenn, ha azoknak önhangzóit különböző osztálybelieknek tapasztaljuk.**)

Ugy látszik, mintha bizonyos törvényt követnének a' mesi

*) 'S a' vanha és vén közötti különbség még jobban enyészik, ha tudjuk, hogy a' finn szó utóhangja a' mienkből elveszett ugyan, de az e megnyújtásával ottvoltát most is jelenti; 's hogy a' finn szóban a' h bötű csak támogatja az n-et, melly magában gyenge volt a' hangsúlyos szótagnak fentartására.

H. P.

**) Juss on eszünkbe, hogy nálunk C s a n á d előbb S u n á d azután C e n á d íratott; hogy i r g gyök hajdan j o r g, 's i g t a t n i hajdan j o k t a t n i volt : 's a' nuoli = nyil stb. legkevesebb fog feltetszeni. H. P.

méz, veri vér, pesä fészek, käsi kéz; de ellenkezőt láttatnak a' vesi víz, läsi láz, käki kakuk, kesä kajszi, säkki zsák, sääri szár stb. A' tuuli uu-ja é-nek felel meg a' szélben, de a' luuti uu-ja o-ra változik a' lotyó-ban, a' puu-é pedig a-ra a' fá-ban. A' kuu egyszer hó (hava)-nak, másszor hájnak felel meg. *) A' diphthongicus uo ó-vá lesz a' suo=só-ban, sőt megmarad a' táj-szólásilag divatos tuó-ban, suó-ban; de a-ra változik a' nuolu=nyalásban, i-re a' nuoli=nyílban, é-re a' kuori=kéreg, puoli félben, a-ra a' kuolo=halálban. Erre nézve a' finn magyar névszók összehasonlításában az önhangzókat nem vettük tekintetbe.

b) A finnmagyar szók összehasonlításánál tehetni azon tapasztalást is, hogy egyikben elő- bel- vagy utóhang (Anlaut, Inlaut, Auslaut), melly szeletből (torok, iny, v. ajak szelletből) vagy sziszegőkből áll, találtauk, míg az hiányzik a' másikan. E' viszony létezik az anoppi nap v. napa, etelä dél, riemu öröm, aalto hullám, härkä ökör, jäsén íz, kuu háj, suu száj, olka (ollan) váll, olki szalma, varjo árny, vuodet ágy, vaiva baj, vävy vő, kivi kő; peukalo hüvelyk, ravatti kerevet, risti kereszt; rästäs eszterha; sappi epe syli öl, syys ősz, ihra zsir stb. szók közt.

c) Néha kilöketik, másszor betoldatik egy mássalhangzó; p. solmu csomó, silmä szem, silta hid, omena alma, liekko láng, pankka bögy, näätä nyest.

d) A mássalhangzók egymással felcseréltetnek:

1) A' k felcseréltetik α) h-val p. kala hal, koti ház, kuula hólyag stb. β) g-vel, gy-vel p. kuli golyó, kakkar göröngy, kaatio gatyá; kurmo gyomor, mäki megye, γ) m, n, ny-nyel p. o. kieli nyelv, sarana sark, karja marha. Mutatja ezt a' finn igének harmadik személyi raga is, miszerint a' szenvedő igének kastetaan magyarul a. m. önteté k, rakastetaan szeretteté k. δ) t-vel, mi a' finn nyelv körén belül is megtörténik. p. täky=táty, rusko-rutto; p. kurkku torok, kevät tavasz, aika=idő, terttu=gerezd stb. ε) sziszegőkkel p. kulikka = czelőke (dorong), kura sár, luokka löcs, rako rés. Van erre is számos példa a' nyelvekben vő.

*) Egyelőre csak figyelmesztetjük az olvasót, hogy a' különböző jelentésű, de azonos külsejű szók gyakran különbéle gyököek. Ilyenek a' finn kuu hó, és ku u háj; a' magyar hó nix törökül k ar, hó luna törökül a j; tammi=tölgy (fa), tuumen=uber, tölgy. H. P.

lat. cado, cecidi, capio cepi; gör. *καίσαρ* ném. kaiser lat. Caesar m. császár, m. pióka = piócza, kammog = czammog stb.

2) A' h felcseréltetik α) sziszegökkal p. haava = seb, heinä széna, harakka = szarka, horo sór, ehtoo est; β) v-vel, mint a' magyarban is kőmihes-t mondanak némelly vidéken kőmives, főhény-t fővény helyett. p. pilvi felhő, naava = moha; γ) b. p. f-fel p. röhinä rőfögés, haisu búz, höyry pára; δ) g, k-val p. lehto liget.

3) A' j felcseréltetik α) gy-vel p.aju agy, jalka gyalog β) sziszegökkal p. verejä veröcze, paju füz, 's viszont fény paistet.

4) Az l felcseréltetik néha sziszegövel p. tuli tűz, ellenben tuuli szél ventus.

5) Az ajakbetük egymással váltakoznak p. pönkkä fenék, és mankó, pilvi felhő, peltö föld, nimi név, liemi lév 'stb. A' szuomiban csak három ajakbetü, m, v, p levén, míg a' magyarban öt: b, p, f, m, v találtatik, e' változásnak gyakor esetei fordulnak elő.

6) Az m felcseréltetik n-nel (vö: mevet nevet) p. narska mustár, suomu szín 'stb.

7) Az n gyakran meglágyul p. niisi = nyüst, nuoli nyíl, muna mony 'stb. Néha cs-re változik p. noppa csepp, naakka csóka.

8) A' p felcseréltetik k-val, g-vel p. läpi lyuk, lipiä lüg, repo róka, pässi kos, tuppi tok; β) u-val (vö: a' finn nyelv körében: koura = kopra) p. tapló = taula.

9) Az r felcseréltetik α) sziszegökkal p. sara sás, sirkku sáska; β) l-lel (vö: rakitsa = lavitsa) p. syrjä szél margo.

10) A' sziszegök egymással felcseréltetnek p. moska mocsok, pääskey fecske, sota csáta, kassara kaczor, vitsa vessző.

11) A' t felcseréltetik α) sziszegökkal p. tuuli szél ventus, loitto láncz, pättärä bérez, suo tó, tässi csees, tappi csap, töppy csöpü, tolppa czölöp 'stb. β) d-vel: tynys disznó, täty tüdő stb.

e) A' szók α) megfordíttatnak (vö. pök köp) p. vuosi év, taka hát, vyö öv, kausi szak 'stb. vagy β) a' gyökbötük átvettettek (vö. kalán kanál, viola ibolya) p. härkä ökör, sakkari karcz, stipendium sacerdotum a rusticis solvendum, arpi var, mieli elme, ruoska ostor, rästä eszterha, pättärä bérez, stb.

II.) A' névszók neméről. Nemi különbséget, minő a' görög,

latin, német stb. nyelvekben a' hím-nő-köznem, sem a' finn sem a' magyar névszók nem ismernekl A'természeti nemi különbség mind a' két nyelvben vagy a) magában a' névszó értelmében fekszik p. mies férj. nainen nő, härkä ökör, lehmä tehén, kukko kakas, kana tyúk, orih csődör, mén; tamma'kancza stb. vagy b) összetétel által határoztatik meg p. miesihminen férfi, tammahevoinen kanczaló, härkä vasikka ökörborju, koiraskoira kan eb, nairaskoira nöstény eb. Csupán a' tar, tär szócska látszik a' szuómiban nőnemű végzetnek, de ez, mint a' magyar né képző, már jelentésénél fogva nőt nőnemű egyént fejez ki. (l. fenebb a' képzők között.)

III.) A'névszók számáról. E' tekintetben is tökéletesen egyez a' finn a' magyarral. Ott, és itt a' névszóknak csak két száma t. i, egyes (singularis) és többes (pluralis) száma vagyon. A' kettősnek (dualis) egyikben sincsen semmi nyoma. (De van a' lappban, oszttyákban; így a' latinban nincsen dualis, de van a' görögben.)

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

KLADJA

HUNFALVY PÁL.

MÜLLER GYULA.

III. FÜZET.

A' Magyar Nyelvészet általában kettőt tárgyal: a' magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's' a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közöl tehát a' Magyar Nyelvészet:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtani fejtegetéseket.

II. Különösen a magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az őszves altajin nyelv fájából, melyhez a magyar nyelv tartozik; mind egyes altajin nyelvből, tehát legkülönböbben magyar nyelvből tanulmányokat; mind az altajin nemzetek szellemi sajátosságát kitüntető mondatok, hitegeket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészet alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, melyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről e' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint meg fog ismertetni, részint megítélni. Történeti és más tudománybeli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítélésnek.

7. Közlend apró tudósításokat is akármely nyelvfaj köréből; tudós férfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

Megjelen a' Magyar Nyelvészet 2 1/2 ívnyi tiz 8-r. füzet-
kében. A' részvét arányában az ívek száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzeket az előfizetési név-, cím-, lakhely's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyvtáruhoz bérmentesen be-
küldendők.

A' példányok pontosan fognak szétküldetni.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

PEST, 1865.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

TARTALOM.

1-4	Az első fejezet (Bevezetés) Tartalma
5-12	A második fejezet (Történelmi áttekintés) Tartalma
13-20	A harmadik fejezet (Földrajzi leírás) Tartalma
21-28	A negyedik fejezet (Kulturális és társadalmi viszonyok) Tartalma

TARTALOM.

	Lap.
A finn nyelv ismertetése. (Folytatás.) Fábíán Istvántól.	97
Könyvismertetés Télfy Jánostól	122
Tanodai tudósítványok.	133

A' finn nyelv ismertetése.

(Folytatás.)

IV. A' névszók eseteiről. A' névszók azon viszonyoknak, melyekbe a' beszédben léphetnek, kifejezésére használtatván, különbféle módosítások alá esnek a' nyelvekben. E' módosítás ragok, vagy önálló szócskák által tételik, melyek számra is különböznek a' nyelvekben. Így a' latinban hat úgynevezett eset (casus) van, a' többi viszony előszócskák (praepositíók) által fejeztetvén ki. A' szuomiban, szinte mint a' magyarban, minden viszonyítás ragok által történik, 's a' mennyi ezeknek száma a' nyelvben, annyi esete van a' névszónak is. A' szuomiban 15, a' magyarban 21 néveset találtatik, mert ennyi különböző viszonyrag függesztethetik e' nyelvekben minden névszóhoz, ha azt úgy kívánja a' szükség; ámbár nem minden névszót használ is a' divat és nyelvszokás mind ezen esetekben.

Következő esetragok találtatnak a' szuomiban :

		Egyes szám.		Többes szám.	
1. Nevező	(nominativus)	—		-t	
2. Határozatlan	(infinitivus)	-ta	-tä	-ita	-itä
3. Birtoki	(genitivus)	-n		-iten	-ten
4. Behagyó	(inessivus)	-ssa	-ssä	-issa	-issä
5. Kiható	(elativus)	-sta	-stä	-ista	-istä
6. Beható	(illativus)	-h-n	(an, än)	-ih-n	
7. Veszteglő	(adessivus)	-lla	-llä	-illa	-illä
8. Távolító	(ablativus)	-lta	-ltä	-ilta	-itä
9. Közelítő	(allativus)	-lle *)		-ille *)	
10. Nélkülöző	(abessivus)	-tta	-ttä	-itta	-ittä
11. Mellékező	(prolativus)	-tse *)		-itse *)	
12. Változtató	(factitivus)	-ksi		-iksi	
13. Állapoti	(essivus)	-na	-nä	-ina	-inä
14. Társító	(comitativus)	-ne *)		-ine *)	
15. Eszközölő	(instructivus)	-n		-in	

*) A' csillaggal jegyzett ragok, közép hangzójok miatt, mind almind felhangzójú névszókhoz járulnak.

A' finn névszó ezen eseteit, 's esetragait összehasonlítván a' magyaréival, úgy találjuk :

a) hogy a' finnben nincs tulajdonító, tárgyi, felható (sublativus), végező (terminativus), elérő (consecutivus) rag; a' magyarban ellenben nincs határozatlan (infinitivus) és birtoki (genitivus). A' nak, nek, mellyel nyelvünkben a' birtokviszony kifejezésére élünk, sajátlag tulajdonító (dativus) rag, a' sajátító é pedig képző, miért az illy ragu nevek tovább ragoztathatnak p. o. lábé, lábénak, lábét stb; és „atyám kése“ csak olyan szó-fűzés, mint az „ő kése,“ 's a' szuómi mindeniket genitivussal ekkép ejti : „isän veitsi, hänen veitsi.“

b) A' nevező eset eltér a' magyartól abban, α) hogy a' finn nevező mindig csupaszon áll: a' magyar pedig felveheti az é képzőt p. lábé, lábénak, lábét, lábéről stb. sőt a' személyragok után is : lábamé, lábaménak, stb. β) hogy a' finnben kettős nevező van mind az egyes, mind a' többesben t. i. a' finn nem ismervén névhatározót, millyen a' magyar az, a' — a' helyett van határozott és határozatlan nevezője: a' magyarnak pedig csak egy nevezője van, az esetet, ha a' nevező nem bizonyos, a' fogalom jelentésében a' névhatározóval, vagy szófűzésileg határozván meg, szinte úgy, mint a' német. Így például kenyér a' magyarban határozatlan, a' kenyér pedig határozott értelmet mutat. Ennek kifejezésére használja a' finn a' leipä nevezőt, amazéra pedig a' határozatlant (infinitus), miszerint ő így szól : hän otti leivän, vette a' kenyeret, és hän otti leipää (határozatlan), vett kenyeret, er nahm Brod, il prit du pain.

c) Tárgyi rag (accusativus) nem fordul elő a' szuomiban; még is, nem ugyan idomilag, de három tárgyeset találtatik abban, az t. i. egyszer az egyes birtoki rag, másszor a' többes nevező által fejeztetik ki, 's kifejeztethetik a' határozatlan által is. Széttétekintvén a' nyelvekben, úgy találjuk, hogy máshol is áll néha határozott tárgyeset helyett genitivus. Így például a' latinban Ciceronál a' recordor ige egyszer ekképpen fordul elő: operae pretium est, diligentiam maiorum recordari; másszor ugyan önála így: homo improbus aliquando cum dolore flagitiorum suorum recordatur. Illyen ez is: „beneficia meminisse“... és „animus meminit paeteritorum.“ Viszont nem áll-e nyelvünkben a' tárgyeset birtokviszony értelmében összekötve ezekben: „teletszaka“ „éjtszaka“

mi sajátlag a' tél és éj (télnek, éjnek) szakát fejezi ki? miből csak annyit akarunk következtetni, hogy valamelly nyelvre, tehát a' finnre nézve is, a' tárgyeset raga nem épen nélkülözhetetlen, mint azt némelly nyelvtudósok vélték,

d) 1. A' finn állapoti rag = n = nä megfelel a' magyar ul rag-nak; de nálunk nevezővel, vagy mint részecskével divatosabbak illy szólásformák; p. hän on pappina = ő van papul, azaz: ő pap; mies löytiin kuolena = ember leleték holtnak v. holtul azaz: mint holt.

2) A' változtató = ksi megfelel a' magyar vá és nak ragoknak, p. sana tuli lihaksi, az igé lön testté; arvaan hänen onelliseksi, tartom őt szerencsésnek.

3) A' közelítő = lle megfelel a' magyar hoz és nak ragoknak, p. minä menen isälleni megyek atyámhoz; ei se kelpa minulle, nem kell, tetszik ez nekem.

4) A' beható an än, han hän megfelel a' magyar ba ragnak. p. mihin käs menet? hova mégysz? kylään, faluba.

5) A' távolító = lta megfelel a' magyar tól és ról ragoknak, p. kaikki on Jumalalta luontu, minden Istentől teremtetett; mistäs tulet? honnan jösz? pelolta, mezőről.

6) A' kiható = sta megfelel a' magyar ból és ról ragoknak, p. minä tulen kaupungista, jövök a' városból; ottaa hatun päästä, vedd a' kalapot fejedről.

7) A' veszteglő = lla megfelel a' magyar nál és val ragoknak, p. kellä hän on? hol van ő? isällä, az atyánál; hän löi sinua kirvellä, ő üte tégedet fejszével.

8) A' benhagyó = ssa megfelel a' magyar ban ragnak, p. olin kirkossa, valék a' templomban; he ovat metsässä, ők az erdőben vannak.

9) A nélkülöző megfelel a' magyar atlan vagy talan képzőnek; talán ennek első tagja a' ta ugyan az is eredetre nézve a' finn ta (tah, tak) nélkülöző raggal; de többnyire a' nélkül szóval adandó vissza. P. olla rahata, pénztelen lenni, azaz: pénz nélkül lenni.

e) Azon különös viszony, melyben némelly viszonyítók a' magyar nyelvben egymáshoz állanak, miszerint a' hova, hol, honnan? kérdésekre összecsoportosulva, olly rendet tartanak, hogy egyik nem állhat a' másik helyett, észrevehető a' finn vi-

szonyragok között is. Így mint a' magyarban a' ba, ban, ból; a' ra on, ról; 's a' hoz, nál, tól különös viszonyban állanak egymáshoz, miszerint ha a' h o v a? kérdésre ba raggal felelek, a' hol, honnan kérdésekre okvetlen ban, ból raggal kell tennem a' feleletet: úgy kell felelnem az egymáshoz illy viszonyban álló = an, ssa, sta, 's = lle, lla, lta finn ragokkal is. Mint a' magyar mondja: megyek a' faluba, vagyok a' faluban, jön a' faluból, úgy a' finn is: menen kylään, olen kylässä, tulen kylästä.

f) De a' finn és magyar névszóragok közt főkülönbség az, hogy ezek a' szuómiban nem veszik fel a' személynévmások birtokos ragjait, de felveszik a' magyarban. Mi ragozván a' hoz, ban, ból, ra stb. viszonyítókat mondjuk: hozzám, bennem, belém, belőlem, reám v. rám, de a' szuómiban az an, ssa, sta, lle, lta stb. nem ragoztatnak.

V.) A' névszók ragozásáról (flexio, *) declinatio). A' finnben szinte mint a' magyarban olyan névejtegetés, minő a' görög, latin, német stb. nyelvekben találhatik, nincsen. A' finn és magyar névejtegetés a' viszony-ragoknak a' tő-szóhozi toldásával történik, 's miként nálunk a' névszó a' többesben mindig k-val, a' kihatás viszonyában mindig bólból, a' távolításában mindig től től raggal toldatik: úgy a' szuómiban a' többes mindig = t-vel, a' birtoki mindig = n-nel, a' határozatlan mindig = a, ä-vel, az állapoti mindig = na = nä-vel ragoztatik. De a' ragozás rendszerében nevezetes különbséget találni a' két nyelv között: t. i. míg a' magyarban ragozáskor a' tőszók alig esnek változás alá (l. előleges észrevételek V.) addig a' finn névragozásban a' tőszók végmássalhangzói egészen elváltoznak, vagy éppen el is enyésznek. Ha min-tául vesszük p. o. e' szót: sonni bika, ez így ragoztatik: nevező, sonni, határozatlan: sonnia, birtoki: sonnín, állap. sonnina: változt. sonniksi stb. 's e' szerint ragozván a' joki folyó névszót, lenne a' nevező: joki, a' határozatl. jokia, az állap. jokina, a' változt. jokiksi stb. ámde e' helyett a' nyelvben ezen idomok divatosak, nev. joki: határozatl. jokea, birtoki: joen, állap. jokena, változt. joeksi stb. t. i. a' rag egy 's ugyan az a' mintaszó-

*) Szükségessé válik határozottabban élni a' flexio szóval, mintsem eddiglen történt. Flexio (hajlítás, hajtogatás) a' szótörzs, v. szógyök belsejében előforduló változás, millyen lehet a' latin, görög, német stb. nyelvekben, p. o. cado, ce-cidi, *λείπω*, *λοιπός* stb. Ragozás a' szók végéhez járuló viszonyítók és névmások ragasztása.

ban, és a' jokiban, de ebben a' ki gyökszótag a' nyelvszokás szerint némely esetekben változik, kivettetik, míg a' magyarban a' gyökszótag a' ragozás egész rendében megmarad p. bika, bikának, bikát, bikától; folyó, folyónak, folyót, folyótól stb. 'S im ez az, mi a' finn névragozásnál könnyen zavarba hozza az embert; 's e' főnehézség csak akkor van elhárítva, ha minden külön név ragozásánál jól tudjuk használni a' gyökszótagot, különösen a' gyökmássalhangzót. E' nehézség könnyebb legyőzhetőse végett szerencsére maga a' nyelv két különböző irányt ad; t. i. vannak a' szuómiban a) névszók, rövid önhangzón végződők, mellyek mind az egyes, mind a' többes nevezőben egyenlő taguak (parisyllabica) 's majd nem mind ugyanazon módon változtatják el gyökmássalhangzóikat, és b) névszók, mássalhangzón végződők, mellyek az egyes, és a' többes nevezőben egyenlőtlen taguak (imparisyllabica) 's majd nem mind más ellenkező módon változtatják el gyökmássalhangzóikat. Erre nézve legjobb a' szuomiban kétféle névragozást elfogadni, mellyeknek ismertetőjeül az egyes, vagy többes nevező (vagy e' helyett az egyes genitivus) ajánlkozik. Ha a' gyökszótag (különösen a' gyökmássalhangzó) mind a' kettőben (az egyes és többes nevezőben) ugyan az, úgy azt a' névszók megtartják az egész ragozás rendében, 's csak a' gyökmássalhangzó eshetik alá néha némi változásnak; ezért az ilyeneket ragozni igen könnyű: de ha a' többes nevezőnek gyökmássalhangzója az egyes nevezőjétől elváltozás, kivetés, szaporítás, lágyítás vagy élesítés, egyszerűsítés v. kettőztetés által különbözik, akkor tudni szükség, mind az egyes, mind a' többes számnak mellyik esetében fordul elő a' többes nevezőnek gyökmássalhangzója, vagy épen nem kell-e elfogadni még egy harmadikat?

1-ső névragozás.

A' mondottak szerint az első névragozáshoz az önhangzón végződő, mind az egyes, mind a' többes nevezőben egyenlő (parisyllabica) névszók tartoznak. Ezekre nézve következőket jegyezzük meg:

a) A' hosszú, vagy tiszta önhangzón végződők, gyökmássalhangzójukat nem változtatják el soha.

b) A' rövid önhangzón végződők gyökmássalhangzója egyszerűsítés, vagy lágyítás által változik. Így az egyes nevező kk, pp, tt, kettős gyökbetűje, a' többes nevezőben egy k, egy p, egy t-

vé egyszerűsítettik; az egyes nevező egyszerű p-je lesz, v, g és j-vé, vagy épen el is vész a' többes nevezőben, a' t, d-re, az s-d-re változik; miszerint a' rakko hólyag, loppu vég, juttu beszéd szónak többes nevezője: rakot, loput, jutut; a' loka sár, hárkő ökor, lapa váll, silta híd többese pedig: loat, härjät, lavat; a' kita gége, torok többese: kidat stb.

c) Az egyes nevező gyökmással-hangzója megmarad, mind az egyes, mind a' többes határozatlan, állapoti, beható, társító, 's birtoki eseteiben. Minden többi eset, az egyes úgy, mint a' többes nevezőhez tartja magát.

II-ik névragozás.

A' második névragozáshoz tartoznak azon névszók, melyek mássalhangzón végződnek, 's többes nevezőjük egy szótaggal nagyobb az egyes nevezőnél (imparisyllabica); vagy többes nevezőjük hosszú zárt hangzója a' betűnek kilöketése által támad, p. o. a' rakas-ból rakkaat lesz, rakkahat helyett. Megjegyezzük itt:

a) Hogy a' második névragozás rendében a' többes nevező gyökmássalhangzója, épen ellenkező módon változik el, mint az első névragozásnál láttuk, t. i. az egyes nevező egyszerű és lágy mássalhangzója megkeményedik vagy élesedik a' többes nevezőben. Tehát az egyes nevező k-ja lesz kk-vá, p-je lesz pp-vé, t-je lesz tt-vé, d-je lesz t-vé, r-je lesz rt-vé; hol nincs mássalhangzó, oda k szökkentetik be; az s neha lesz d-vé, másszor ks-sé, bizonyos esetekben t-vé 'stb. Így a' rakas szerető, saapas csizma, tytär leány, névszók többes nevezője: rakkaat, saappaat, tyttäret; az oas kalász, rengas gyűrű, helvet polyva, lammas birka, parras part, szél, szók többese: okaat vagy okahat, renkaat vagy renkahat, helpeet, vagy helpehet, lampaat vagy lampahat, partaat vagy partahat; a' käsi kéz többes nevezője kädet, állapoti esete kätenä; a' varkaus lopás, többese varkaudet, birtoki esete: varkauksin, 'stb.

b) A' második névragozásban az egyes nevező gyökmássalhangzóját megtartják: az egyes határozatlan, az egyes állapoti, és többes birtoki esetek; minden többi eset az egyesben úgy, mint a' többesben a' többes nevezőhez szabja magát.

Mind az első, mind a' második névragozás többesiben azon változást is szenvedik a' névszók, hogy i betűt vesznek fel a' ragok előtt.

Láttatjuk most a' teljes névragozást mintákon.

A) Ollyan névszók, melyeken ragozáskor változás nem történik.

	I-ső névragozás.		II-dik névragozás.	
	Egyes	Többes.	Egyes	Többes.
Nevező	kala hal	kalat	vieras idegen	vieraat (vierahat)
Határozatlan	kalaa	kaloja	vierasta	vieraista
Birtoki	kalan	kaloin	vieraan	vierasten, vieraitten
Benhagyó	kalassa	kaloissa	vieraassa	vieraissa
Kiható	kalasta	kaloista	vieraasta	vieraista
Beható	kalahan	kaloihin	vierahasen	vieraisiin
			vieraasseen	
Veszteglő	kalalla	kaloilla	vieraalla	vierailla
Távolító	kalalta	kaloilta	vieraalta	vierailta
Közelítő	kalalle	kaloille	vieraalle	vierailla
Nélkülöző	kalata	kaloita	vieraata	vieraista
Mellékező	kalatse	kaloitse	vieraatse	vieraitse
Változtató	kalaksi	kaloiksi	vieraaksi	vieraiksi
Állapoti	kalana	kaloina	vieraana	vieraina
Társító	kalane	kaloina	vierane	vieraine
Eszközlő		kaloin		vierain.

B) Ollyan névszók, melyeken ragozáskor változás történik.

	I-ső ragozás.		II-dik ragozás.	
	Egyes	Többes.	Egyes	Többes.
Nevező	rakko hólyag	rakot	rakas szerető	rakkaat
Határozatlan	rakkoa	rakkoja	rakasta	rakkaita
Birtoki	rakon	rakkoin	rakkaan	rakasten rakkaitten
Benhagyó	rakossa	rakoissa	rakkaassa	rakkaissa
Kiható	rakosta	rakoista	rakkaasta	rakkaista
Beható	rakkoon	rakkoihin	rakkaasen	rakkaisiin
Veszteglő	rakolla	rakoilla	rakkaalla	rakkailla
Távolító	rakolta	rakoilta	rakkaalta	rakkailta
Közelítő	rakolle	rakoille	rakkaalle	rakkaille
Nélkülöző	rakota	rakoita	rakkaata	rakkaita
Mellékező	rakotse	rakoitse	rakkaatse	rakkaitse
Változtató	rakoksi	rakoiksi	rakkaaksi	rakkaiksi
Állapoti	rakkona	rakkoina	rakkaana	rakkaina
Társító.	rakkone	rakkoine	rakkaane	rakkaine
Eszközlő		rakoin		rakkain

Nevező	seppä	sepät kovács	saapas	saappaat esizma
Határozatlan	seppää	seppiä	saapasta	saappaita
Birtoki	sepän	seppiin	saappaan	saapasten (saappaiten)
Benhagyó	sepässä	sepissä	saappaassa	saappaissa
Kiható	sepästä	sepistä	saappaasta	saappaista
Beható	seppään	seppiin	saappaaseen	saappaisiin
Veszteglő	sepällä	sepillä	saappaalla	saappailla
Távolító	sepältä	sepiltä	saappaalta	saappailta
Közelítő	sepälle	sepille	saappaalle	saappaille
Nélkülöző	sepäta	sepitä	saappaata	saappaita
Mellékező	sepätse	sepitse	saappaatse	saappaitse
Változtató	sepäksi	sepiksi	saappaaksi	saappaiksi
Állapoti	seppänä	seppinä	saappaana	saappaina
Társító	seppäne	seppine	saappaane	saappaine
Eszközlő		sepin		saappain

Fenebb (l. előleges észrevételek V.) már megérintők, hogy a' finn névragozásban a' gyökmással-hangzókon kívül az a, ä, e, i önhangzók is, (de soha sem az o, u, ö, y,) néha változást szenvednek, vagy kivettetnek. Ezen kívül vannak névszók, mellyek némely eseteikben összevonatnak, p. o. sisar nővér (néne, vagy hűg) névszónak állapotí esete sisarena, de összevonva sisarna; a' kiitos hála, köszönet, ugyanazon esete kiitoksena, de összevonva kiitosna; a' lapsi gyermek névszónak kiható esete lapsesta, de összevonva lasta van inkább divatban. Vannak végre a' szuomiban névszók, mellyeknek önhangzói vegyesen fordulnak elő a' ragozásban p. az ehtoo est, határozatlana ehtoota, több. ehtoita változt. ehtooksi, több. ehtoiksi; a' tie út névszónak ugyanazon esetei: tietä több. teitä állap. tienä, több. teinä, tieksi több. teiksi stb. de mindezeknek bővebb kifejtését azon íróknak hagyjuk, ki a' magyar közönséget egy finn nyelvtannal megajándékozni szives leend.

Tulajdonság- és számnévszók.

A) A' tulajdonság- (mellék) és dolog- névszók minden nyelvben közel rokonságban állnak egymáshoz. A' latin, görög, német stb. nyelvek köznemű tulajdonság- névszóikat (adiectiva neutra) dolog- névül használják: bonum, malum, καλον, αγαθον das Gute, das Böse stb. A' magyarban is gyakran áll a' tulajdonság- név dolognév gyanánt p. o. szeretem az édeset; viszont a' dolognevek is állanak tulajdonítmányúl dolognevek előtt p. o. faház;

sőt hasonlítani is szoktak p. o. emberebb, ördögebb, legördögebb, 's ez így van a' szuomiban is, hol a' dolognevek szinte felveszik a' hasonlítás ragját p. o. ranta rannan part, a' hasonlítás második fokán: rannempi ki közelebb áll a' parthoz; reuna szél (margo) part, reunempi a' mi közelebb fekszik valaminek széléhez, partjához, reunin a' mi legközelebb fekszik stb. herra herran ur, herrampi nagyobb ur; vö: *κυριος κυριωτερος*. De miből a' dolog- és tulajdonság-névszók közti rokonság főleg kitünik az, miszerint ezek és azok a' viszonyulás ugyanazon szabályai alatt állnak, miért az utóbbiak számára külön ragozási mintákat felállítani sem találtuk szükségesnek.

A' finn nyelvben, szinte mint a' magyarban sajátképi, szám- és részesülő tulajdonság- név találtatik. Így a' suuri nagy, pikku piczi, hyvä jó, paha rossz, iso és isoinen nagy, kiterjedt stb. sajátképi, — ensimmäinen első, toinen második, kolmas harmad, neljäs negyed stb. szám — sanova a' ki mond, mondand valamit, rakastava szerető, és ki szeretni fog, sanottava a' mi mondatik, mondatni fog (jelen), sanonut a' ki mondott valamit, sanottu a' mi mondatott = dictus (mult) részesülő, vagy igéből származott tulajdonság-nevek.

A' sajátképi tulajdonságnév a) eredeti (gyök), vagy b) származott (képzett, alkotott). p. o. a' hyvä jó, paha rossz, pitkä hosszú, harva ritka, valkia fejr, musta fekete stb. eredeti; a' puinen fás, fából való, verinen véres, kultainen aranyos, rahallinen pénzes, rahaton pénztelen stb. a' puu fa, veri vér, kulta arany, raha pénz szóból, inen, ainan, llinen, toin¹⁴ képzók által alkotott tulajdonság-nevek.

A' legszokottabb tulajdonság-névképzők a' szuomiban ezek :

a) toin, töin (a' keleti finneknél ton, tön) birt: ttoman, ttömän, melly által név- és igeszókból (ritkán más tulajdonság-nevekből p. o. hyvä jó, hyvätöin nem jó) nélkülözést jelentő, vagy fosztó értelmű tulajdonságnevek (adiectiva caritiva) alkottatnak, minöket mi a' talan telen, vagy atlan etlen képzővel, mellyel eredetre nézve is egynek látszik, ¹⁴) szoktunk alkotni. p. o. kala-

¹⁴) Jegyz. Mindegyikben jellembetü a' t, melly a' viszonyi ragok közt is, mint nélkülöző rag (suffixum caritivum) előfordul. Kala = hal, kalata = hal nélkül; a' ta rag toin töin képzővé lévén kalatoin = kinek hala nincs; isä = atya isätü atya nélkül, isätöin atyátlan.

toin halatlan, kinek hala nincs, kásátöin kéztelen vagy kezetlen; sanomatoin szótlan, kiittömätöin háládatlan. E' képzőnek mind a' két nyelvben azon sajátága is van, miszerint az általa képzett tulajdonság-nevekhez a' magyarban ság, ség, a' szuomiban uus, yys (bírt. ttomuus ttömyys) új képző járulván, új értelemre is rokon elvont dolognevek jönnek létre p. o. a' raha-pénz-ből lesz rahatoin pénzetlen, ebből rahattomuus pénzetlenség; isä atyából lesz isätöin atyátlan, ebből isättömyys atyátlanság (defectus patris,) a' sanoma igenéből lesz sanomatoin szótalan, beszédtelen, ebből sanomattomuus szótlanság, beszédtelenség; tytymä elégedett-ből lesz tytymätöin elégedetlen, ebből tytymättömyys elégedetlenség.

Értelmökre nézve e' tulajdonság-nevek, mint látók, a' dolog hiát (defectum rei) fejezik ki, 's használtatnak a) személyről p. o. isä atya, isätöin személy, kinek atyja nincs, atyátlan; raha pénz, rahatoin ember, személy, kinek pénze nincs; ilotoin, kinek öröme nincs, szomorú; luvatoin (a' lupa venia engedély névtől) kinek engedélye nincs (cui non licet, qui venia caret); b) dologról, de ritkábban p. o. luvatoin a' mi nincs meg engedve, tilalmas (actio illicita). Főleg igeszókra nézve áll ez észrevétel p. o. sanomatoin a' ki nem szól, szótlan, és mi nem mondatik, mondatlan; vastamatoin a' ki nem felel, és a' mi nem feleltetik. Az értelemnek ilyen, t. i. majd cselekvő személyre, majd tárgyra vagy tárgyúl használt, vagy szenvedőleg álló személyre vonatkozását találhatni nyelvünkben az igeneveknél p. o. ivó ember (a' ki iszik, ivó pohár (a' miből isznak) sokat járt út (melly meg van járva). Ellenkezőleg evvel

b) a' = llinen, lisen birást jelentő mellékneveket (adiectiva possessiva) alkot, 's megfelel a' magyar i, s (as, es, os, ös) ú, ü képzőknek. Így p. az isä atya-ból lesz isällinen atyai (isällinen sydän atyai szív); a' raha pénz-ből lesz rahallinen pénzes, kädellinen = kezű. E' tulajdonság-nevekből is a' suomiban uus, yys, a' magyarban ság, ség képzők által új rokon értelmű elvont dolognevek alkottathatnak. Így a' raha pénz-ből képzett rahallinen pénzes, gazdag-ból rahallisuus pénzesség, pénzes állapot, gazdagság; az isä atya névből származott isällinen atyai, 's kinek atyja van, tulajdonságnévből lesz isällisyys = atyai szivesség (indoles paterna) 's állapota annak, kinek atyja van.

Többire mind a' toin töin, mind a' llinen végzetű tulajdonság-neveknek néha két idoma van, a' mint t. i. a' származtatás az egyes vagy többes nélkülözőjétől, vagy az egyes birtoki, és többes határozatlantól történik, p. o. a' käsi kéz egyes nélkülözője kädetä, honnét kädetöin, kinek egy keze hiányzik; a' többes nélkülözője käsitä, honnét käsitöin kinek kezei nincsenek; az oksa ág-ból lesz oksallinen minek ága van, oksatoin, minek ága nincs, és oksillinen minek ágai vannak, és oksitoin minek ágai nincsenek (ramis carens) stb.

c) = mainen = mäinen némi hasonlatosságot fejez ki. Így a' susi farkas, karhu medve, koira kutya dolognevekből lesz susimainen, karhumainen, koiramainen = olyan forma, olly nemű mint a' farkas stb. Tulajdonság-nevekhez is járul: így a' hyvä jó-ból lesz hyvämäinen = jó féle, jó forma, a' paha rossz-ból = pahamainen rossz féle, rossz forma.

d) Az = inen = hinen képző anyagot jelentő tulajdonságneveket (adiectiva materiae) alkot, melly esetben a' magyar dolognevet használ tulajdonság-név gyanánt p. o. puinen fa ligneus, rautainen vas ferreus, kultainen arany aureus, vaksinen viasz cereus, rukiinen rozs (rukiinen leipä, rozs kenyér) stb. — de efféle tulajdonság-neveknek különféle módosulatai vannak, p. o. a' kalainen vagy kalabinen am. hallal bővelkedő, piscosus (kalainen järvi haldús tó), és haltól piszkos (kalainen käsi haltól piszkos kéz); a' verinen am. véres (verinen leuka véres áll = mentum) és színű coloratus, farben, farbig) p. o. punaverinen piros színű, musta verinen fekete (színű). Nagyító értelmet is olt e' képző a' tőszóba, mellyhez függed p. o. iloinen am. örömteljes, és örvendeztető. Főleg cselekvő igék va vä végzetű jelen részesülőihez járulván, képez intensív értelmű tulajdonság neveket p. o. sanova = szóló, beszélő, honnét sanovainen = szós, mondós, beszédes; nauravainen (a' naurava nevető igenéből) am. jó nevető, nevetős. A' magyar nyelvben is, midőn cselekvő igék jelen részesülőjéhez = s (as, es, os, ös) bírást jelentő képző toldatik, intensív értelmű tulajdonságnevek származnak p. o. a' kapó, csipő, mosó részesülőkből kapós, csipős, mosós p. o. út.

Az = inen képző helyett használtatik a' = nen rag is p. o. kalanen kalainen helyett; de sohasem igeneveknél. Így nem divatos a' sanovanen.

e) Szinte mint a' magyarban, a' finnben is fordulnak elő kicsinyítő tulajdonságnevek. Finnben a' kainen, käinen, vagy oinen képzők kicsinyítenek. Így a' lyhy-ből lyhykäinen rövidke, kaunis szép-ből kaunukainen szépecske, pieni finom, vékony-ből pienoinen. De van

f) a' szuomiban nagyító képző is: suurehkoinen igen nagy, pienehköinen nagyon kicsi, 's mint látszik, itt a' k a' jellembetű, miért a' felidézett két tulajdonság-név: suurehko és pienehkö idomban is használtatik. A' magyarban is nagyító értelme van a' k-nak a' poczók, szemők stb. tulajdonság-nevekben.

g) Nagyító értelmet olt a' töszóba a' va ve képző is; väkevä erőteljes, kaulava vastag nyakú, lihava husos, testes, verevä véres a' väki, kaula, liha, veri szóktól.

h) Vannak ezeken kívül még egyéb, de kevesbé általános, és szabályszerű képzők a' szuomiban; különösen nagyító (augmentativa) értelmet sejtethetni az: = as äs, = las, läs, = lloinen llöinen = kas käs és sa sä képzőkben. Példák: kielas vagy kieläs nyelves (der die Zunge stark gebrauchet), puhelias szós beszédes, sotalas harczos, syöläs evös nagyehető; kivullloinen beteg (morbo, dolore continuo affectus), ilokas örömteljes, lapsikas kinek sok gyermeke van, juustokas a' ki sajttal bővelkedik; kielikäs nyelves, leiväkäs a' ki kenyérrel bővelkedik; kipuisa kinek sok fájdalom van (doloribus plenus), sanoisa bőbeszédű stb. a' kieli nyelv, puhet szó, beszéd, sota csata, harez, kipu fájdalom, ilo öröm, lapsi gyermek, juusto sajt, és leipä dolognevektől.

Most sorozatát adjuk azon finn tulajdonság-neveknek, melyeknek rokonai a' magyarban felismerhetők.

ajuiuen	agyas, eszes	antias)	adakozó
ajullinen	kinek agya van	antelias)	
akkainen	asszonyokkal	arpinen	var-as
	bővelkedő	ava	bő
akkamainen	asszonyi termé-	ehtoinen	esti, estvéli
	szetű	elevä	élő
akkallinen	kinek asszonya	előinen	élemedett
	van, nő	emäinen	anyai
alava	alanti	emällinen	kinek anyja van
alahainen)		ensi	első
alhainen)	alacsony, al	ensimmäinen	első
alainen	alant levő	entinen	előbbi

eteläinen	déli	intoinen	indulatos, jó
etinen (jalka)	elő (láb)		indulatú
haleva	halvány	intainen	szerelmi indu-
halpa	olcsó		latú
hapain)	savanyú	ihrainen	zsiros
happamas)		isäinen	ősi, atyai
harakkainen	szarkás	isällinen	atyás
heikko)		isätöin	atyátlan
hentu)	gyenge	jalkainen	gyalogos, lábas
heviä	gyáva		= lábú
himiä	homályos	jalkava	(hosszú) lábú
hirviä)	szörnyű	jalo	jeles *)
hirmuinen)		juurinen	gyökeres
hiuksinen	hajas, = hajú	juureva	gyökeres, erős
hiuksillinen	hajas	jäinen	jeges, jégből
hoto)			való
honto)	odvas (fa)	järjätön	szertelen
houru)	15) hóbortos	jäseninen	izenkint valói
hopero)		jäsenellinen	kinek izei (tag-
hyödollinen	hasznos		jai) vannak
hyvä 16)	jó	jyrkiä	gyürkés
ijäinen)	= idejü, = korú,	kaarnainen	kérges
ikäinen)	idős	kaartainen	karajos
imelä)	émelyes	kahara (hiuksi-	kondor (haju)
imelet)	vagy	nen)	
imelies)	édeses	kainallollinen	mennyi hón alatt
imeliäinen)			elvihető

15) A' finn houru és hopero m. hóbor (hóbortos) úgy viszonylanak, mint a' taula m. tapló és a' finn nyelv határain belül a' koura és kopra. A' hopero és hourunak értelme a' szuomiknál Renvall szerint: mente captus, stolidus, demens, albern, unsinnig, 's ennyit tesz a' hóbortos is, melynek tehát a' hóbolygós mondsüchtig-hez, mi az akad. 's Bloch zsebszótárában értelmezésére felhozatik, semmi köze. Többire a' hóbor melly család-névül több vidéken él, a' hóbortos származékot úgy eresztí, mint a' göcsör (göcsöre Kresznericsnél am. strigosus; gecseri dülő névkint divik), csiber a' göcsörtös-t, csibertes-t, a' fos a' fostos-t.

16) A' finn hyvä bonus és m. jó között, tekintve külidomukat, rokonságot állítani merésznek látszik ugyan: de e' rokonság kétségen kívül helyeztetik az osztály nyelvben fenlevő jem, jemm idoma által, melly mivel jó=gut és jó s z á g=Same, mag értelemben használtatik, azt mutatja, hogy a' hyvä melléknévnek a' szuomi nyelvben rokona 's tőzsomszédja a' jyvä semen, granum frumenti, a' többesben jyvii frumentum max. secale, épen mint nálunk vidékiesen a' jó s z á g. Ki nem látja ebből, hogy a' h y v=j y v, és (jó) j a v gyökerek idomilag is azonosak?

*) J a l o jeles úgy viszonylanak, mint t a l o magyarul tel (ek).

kaksoinen	kettős	kiverő	
	{ hallal bővelke-	kiperä	
kalainen	{ dő és haltól	käppyrä	görbe
	{ piszkos	kivinen	köves
kalallinen	kinek hala van	kolmas	harmad
kalvet)		kolmainen	
kalmel)	halvány	kolminainen	hármás
kani)		kovero	
keno)	konya	kopera	homorú
kankku	sánta	koverias	
kantura	csajtorás	korpilainen	bereklakó
karkia	kérges	kostia	kastos
karvainen	szőrös	kotinen	házás
katkera	keserű	kova	kemény
kero	körbe való	kukkoinen	kinek kakasa van
keito ¹⁷⁾	olcsó (kótya)	kulokas	(kullogó ,
képiä			(csavargó
keviä	könnyű	kuluinen	költséges
kevyt	könnyed	kuolia)	
kövyt		kuollia)	holt
keimiä	kevély	kuorinen	kérges
kelpo	kellő	kuuinen	sáros
keuru)		kuuinen	havi)
käyrä)	görbe	kuuinen	hajas) kuu
keskuinen)		kuuliainen	szóra hallgató ,
keskinen)	középi		engedelmes
kesäinen	kajsi (nyári)	kuuluisa)	messze hallható,
keväinen)		kuulu)	hires
keväellinen)	tavaszi	kuuma	heyes
kiehkerä	gyors	kuutisen	hatos
kiekka	kögszerű	kuusinainen	hatszoros
kielinen	= nyelvű	kusinainen	hugyos
kielevä	nyelves	kuvainen	(képes
kiemura)	göndör		(képzett
kimura)	kondor	kuvatoin	képtelen , rút
kiero)	keríthető , visz-	kuverius	
kierü)	szakerülő	kupera	1. kovero
kiitollinen	köszönő, hála-	kouru	
	datos	kykkinen	guggó, guggoló

¹⁷⁾ A' keito tulajdonságnévvel egy eredetűnek vehetni a' m. kótya szót, melly összetételben él a' kótya vetye subhastatio szóban, 's értelme, úgy látszik, a' bármi (olcsó) ároni eladásra vonatkozik, kóty ál, el k ó - t y ál származékában 's a' k ó t y o m f i t t y b e n keresvén 's lelvén e' kö- vetkeztetésünk alapját.

kyynen	kígyós	metsäinen	erdős
känsäinen	gombás	metsällinen	mezei, erdei
käriä	rekedt, hörgő	mielellinen)	elmés, kész
käsinen)	kézi	mieleinen)	elmű, akaratu
kätinen)		muria	morzsás, porzsás
käsillinen	kinek keze van, 's kezelő	muu	más
käteinen	kéznel levő	myydin	meddő
käsikäs)	kinek keze van,	myrkkinen)	mérges, mérge-
kätevä)	kezelő, csenő	myrkkyllinen)	zett
käsítőin	kezetlen	määräinen)	kimért, határo-
käviä	kelő, járó	määrällinen)	zott
köysinen	kötélből való	mäkinen)	megyés,
laho	léha, hüle	mäkeinen)	dombos
laiha	lajha	märkä	nyirkos
laiska	lusta	naarainen	nöstény (eb)
lahtia }		naavainen	mohos
lauhtia }		naisillinen	nös, felséges
lauhka }	lágý	naittilles	nöszülhető,
lappia)		neitiä }	férjhezmehető
lakia)	lapos	näivä }	
lauka	lejtő, lútó	näyhä }	nedves
lehtinen	levélből való, = levelű	neitsillinen	szűz, szüzi
lehdellinen	leveles	neljäs	negyed
lehtevä	sok levelű	niljakas	nyálas
leipäinen	kinek lepénye van	niminen	= nevű
lensia	langyos	nimetöin	névtelen
lessu)	lusta	niskainen }	
letto)		niskava }	nyakas
lieminen	leves	niskuri }	
likinen	rokon	niisinen)	nyüstös
lipiäinen	lugos, lugalból való	niutinen)	
loi)	lajha	nuori	nyers
lojo)	lejtős	nyry	nyurga (gracilis)
loitto	minek lakatja van	näköinen	= látszatú, lát-
lukullinen	rövid	näköisä)	szó (néz)
lyhyt	rövidke	näkyisä)	látható (mit néz-
lyhykäinen	lyukas	näljäinen	ni, látni lehet)
läpeinen)		näljakäs	nyálas, sikos
läpiliinen)		näljämäinen	nyálas
maksainen	májás	näätäinen	kissé nyálas
mehinen)	mézes	ohrainen	nyestes (hol sok
mesinen)		oikia	nyest van.)
metinen)		oksainen)	árpából való
		oksillinen)	igaz
			ágas

ollallinen	vállas	puhelias	beszédes
omenainen	almás	puinen	fából való
osainen	oszolható, ré- szekből álló	puolinen	feles. féle
osallinen	osztályos, ré- szes	pyinen	hely, hol foglyok tartózkodnak, pyy, (reich an Hühnern)
osatoín	részetlen	pyörő	pörgő, forgó
ovellinen	minek ajtaja van	pyöriä	pöröghető
pajuinen	fűzből való	päälinen	felső, felette való
pakolainen	futamó, menekvő	päätoín	fejetlen, befeje- zetlen
paksu)	köpezös	päinen	= fejjű, fejes
paksuinen)		päistäräinen)	pozdorjás
paksullainen }	vastagocska	päistäríkäs }	
paksummainen)		pöyhtäri	betyár(superbus)
papuinen	babos, babból készített	pörröinen	borzas
pappinen	papi	raakainen	rudas
paskainen	fostos, piszkos	rampa	csámpás
pasmaínen	pásmánkínt való	raukia	a' ki rogyík
		repoinen	rókával bővel- kedő
pehmyt	puha	riemuinen	örvendetes
pelvollinen	félénk	riemullinen	a' ki örül
peräinen	fartól való	riepuinen	rongyos
pesällinen	fészkes	rietas	rút
peltoinen	ki szántófölddel bir	ruusuinen	rózsás
peukalollinen	hüvelknyi	rukiinen	rozsából való
pieni	piczi	rupulinen	ripacsos
pikku }		ruska }	riska (rubro-pal- lidus)
pikkuinen }	piczi	ruskia }	
pisku }		rusko }	
pikkarillinen	pohárnyi	ryttyinen	redős, ránczos
pilkkuinen	foltos	räsy)	rosz
pilvinen)	felhős	rääsy)	
pilveinen)		rökäinen	görgő (disznó)
pimiä	l. hymiä	saipuinen	szappanból való
piukka	feszcs	savarainen	serkés
pohokas	felfuvalkodott	saleinen)	
poikamas	fiatal	salehinen)	szálkás
porokas	porban, hamu- ban sült	sanainen	szós, beszédes
		sappinen	epés
portainen	bürüs	sarainen)	sásas (carice
poskeinen	posga (arez)	sarajainen)	abun dans)
	melletti	sarvinen	= szarvú
potilas	bágyadt	satainen	százás

siliä		säärinen	= száru
sulja		säärivä	(gyors) szárú
silevä			(lábú)
sulia		säkkinen	zsákból való,
silmäinen	= szemű	säkillinen	zsákkal bővelke-
silmätöin	szemetlen (vak)		dik
siltainen	hiddal bíró	taidallinen	tudós
silallinen		taivainen	értelmes.
siro	szilaj	taivava	
sirkkainen	sáskával bővel-	taidotoin	tudatlan
	kedő.	takainen	hátulsó
sirpillinen	kinek sarlója	takalainen	hátul levő
	van	talvias ¹⁹	ki át élte a' te-
siulava	széles.		let
sotainen	csatázó, hada-	talvinen	téli
	kozó.	talollinen ²⁰⁾	telkes.
sodallinen	csatához tartozó,	taulainen	taplós
	hadi.	tehnyt	(tett) csinált
sokia ¹⁸⁾	vak	tehollinen	tehetséges
solmuinen	csomós	teinen	utakkal ellátott
solminen		tieinen	
soukka	szűk (arctus)	tehoinen	tevő, tett, vég-
soinen	tavas, mocsá-		hezvitt
suoinen	ros	tietoinen	tudós
suolainen	sós	tietöin	útlan
suinen	= szájú	tissinen	csecses, emlős
suullinem	szájjal való.	tiures	sűrű
suulas	(tátott) szájú	tuppinen	minek tokja
suukko	szájók		van
suutoin	szájtalan, szóta-	tulinen	tüzes
	lan	tuulinen	szeles
sydäminen	szivélyes	tuuliainen	
sydämellinen	(bátor) szívű	tuntoinen	öntudatos
sydämetöin	szivtelen	turpeinen	tőzeges
syksynen	őszi	turpeellinen	turfás
syryäinen	minek széle van	tyнки	tonka
syöläs	evős		csonka
syömätöin	étlen	typerä	törpe

¹⁸⁾ A' sokia és vak ugy viszonylanak, mint a' vapaa = szabad. Mégis tartasuk szemünk előtt, hogy a' vapa idegen (szvapati, szvodbod) szóból lett.

¹⁹⁾ Kolmi talvias varsa am. három telet átélt csikó, mintegy harmadtél csikó, mint mondjuk: harmadfű.

²⁰⁾ Talo a' szuomiknál am. major, praedium, fundus, domus rustica, a neki megfelel a' m. telek, honnét talollinen kinek telke van, telkes, puolikas talollinen = fél telkes.

typpi	tompa	vasen	bal, balog
tyrmiás)	dermedt	vaskinen)	vas (rézből
tyrmiä)			való
tyvinen	töves	vatsainen	pocsos
tähtinen	csillagos	verinen)	
täinen)	tetves	verevä)	véres, veres
täellinen)	tudejü	verellinen	vérségi
tätyinen		vesainen	vesszöböl való
täysi		vesinen)	vizes
täysinäinen }	teli	vetinen)	vékony
täysimmäinen }	teljes	vetkä	levivő (deducens
täydellinen }		viетoinen	declivis)
töppyinen	csöpűs, csöpűből		
	való	viria }	
törkynen	törekcs, törkölyös	virkiä }	fürge, virgoncz
ukko)		vöyräs }	
ukkoinen)	agg	virsinen	verses, versből
uusi	uj (novus)		álló (virnyikol)
uutukainen	ujacska	viitinen	ötös
vaivainen	bajoskodó	voinen	vajas
vaivalainen	bajos	vuotoinen	évi, éves
valeva	l. haleva	vyöllinen)	öves, = övü
valkia }		voinen)	ferde
valkiainen }	világos, feje	väärä	kinek vejei van-
valkoinen }		vävyinen	nak
vammainen	béna		
vanha	vén	yhtäinen)	egyedüli
vapaa	szabad	yksinäinen)	
vareksinen	varjas, varjakkal	yktäläinen	egyenlő
	bővelkedő	yöllinen	éjre tartozó
vari	forró	yöinen)	éji, éjjeli.
varjoinen	árnyas	öinen)	

A' tulajdonságnév tulajdonságot fejezvé ki, miután ezzel különböző mértékben birnak a' tárgynak, ha ezek egymással összehasonlíttatnak, ez egybehasonlítás különböző fokozat szerint történhetik. A' hasonlításnak három fokát különböztetik meg: első vagy alap fokot (gradus positivus), második vagy közép fokot (gradus comparativus), harmadik vagy felső fokot (gradus superlativus).

E' hasonlítás a' szuomiban így történik:

a) az alapfokon, mert itt a' melléknév által jelentett tulajdonság egyszerűen fejeztetik ki, a' melléknév képzőtlen marad, úgy mint a' magyarban p. o. vapaa szabad.

b) a' középfok a' finnben m p i képzőt vesz fel, mely tökéletesen azonos a' magyar = b b középfok képzőjével : vapaampi szabadabb.

c) a' felső fok elveszíti a' középfok (p vagy pi) képzőjét, 's i n-nel végződik mindig : vapain. Ez esetben mi a' b b végzetű tulajdonságnév elébe (középfok elébe) a' leg ²¹⁾ szócskát tesszük, p. o. legszabadabb.

A' közép és felső fok képzésének következő szabályait kiemeljük : a) a' középfok képzője a' birtoki esethez járul p. o. a' vapa birtokese vapaan, honnét vapaampi, a' birtoki eset n-je az ajakbetű szomszédságában átmenvén m-re.*) b) A' rövid a, ä-vel végződő kéttagú tulajdonságnevek e' betűiket a' hasonlítás második fokán elváltoztatják e-re p. o. paha rosz, pahempi rosszabb, kova kemény, kovempi keményebb; nöyrä hajlékony, nöyrempi hajlékonyabb; kylmä hideg, kylmempi hidegebb. b) a' több tagú, valamint a' kettős önhangzón végződő tulajdonságnevek megtartják a, ä-jöket, főképen az = ia iä, vagy = ea = eä végzetűek p. o. lihava lihavan testes husos, lihavampi; terevä — vän éles, terevämpi; vapa szabad, vapaampi szabadabb; tervee — veen egészséges, terveempi; makia édes, makiampi; korja diszes, koriampi; selkiä világos selkiampi; kipiä fájdalmas, kipiampi; még

²¹⁾ A' leg szócskát nyelvészeink különféleképen értelmezték. Nagy Jánosnak egy az, az arab leg ingens agmen, copia szóval l. Parallelismusát a' 17. lapon; Jászay azt tulajdonságnévnek veszi, melytől a' leg es eredt, 's ma is hallható Abaujban : leg sül, leg es sül = legkivált, főként jelentéssel. l. Régi m. nyelveml. III. k. 332. l. Mi megkísértjük azt összeállítani a' finn liika szóval, mellynek eredeti értelme : kinövés, csomó, (koivun liika csomó, görös a' nyírfán) dag a' homlokon (liika otsassa), de átvitelen jelent mind azt, a' mi sok, fölesleg (das Überflüssige) innét : liian suuri igen nagy, liian paljo igen sok; összetételben : liika hiukset vendég-haj, liikavieras hivatlan vendég, miszerint ezekben értelme a' fölöslegre, a' kellenél vagy szokottnál többre vitetik vissza; a' liiallinen tulajdonságnév is átvitelen am. nimius, superfluus, insolitus, a' liiaksi és liialta határozók am. nimis, adnimum, liiempi magis nimius stb. Így a' leg és liika idomi és értelmi tekintetben egyeztetethetők.

*) Azért is a' finn másodfokú képző pi, nem mpi; azon pi pedig b-nek nem bb-nek felel meg. Ezen hasonlagosság kétséssé teszi, vajjon bb-e a' magyar képző, vagy csak b? Tudjuk, Pázmány szeret egy b-t írni; egyé b szóban, mi valóságos comparativus, most egy b-t írunk; a' magyar nyelv hangsulya is inkább egy b-t kíván.

H. P.

is úgy, hogy az ia iä végzetűek a' középfokot gyakran azok összevont ee idomaiból képzik p. o. koree, koreempi; kipee, kipeempi. c) Némelly tulajdonságnevek mind a' két érintett módon képzik a' közép fokot, p. o. matala alázatos, matalampi vagy matalempi; turha üres, turhampi vagy turhempi. d) A' felső fok nevezője, mint mondók, mindig in-nel végződik; e) az i (többször et) végzetű tulajdonságnevek az e-t elvetik a' felső fokon p. o. suuri nagy, többször suuret, a' felső fokon suurin (nem suurein); f) az a, ä, e (aa, ää, ee utolsó betűje) i-re változik; az o, u mellé i szuratik be; az eä, ia, iä ei-vé, a' jä ji-vé lesznek a' felső fokon p. o. paha rossz, gonosz, pahin leggonoszabb; pyhä szent, pyhin legszentebb; vapaa szabad, vapain legszabadabb; tervee egészséges, tervein legegészségesebb; heikko gyenge, heikoin leggyengébb; paksu köpczös, paksuin legköpczösebb; korea vagy koria ékes, diszes, korein legékesebb; silea vagy siliä, siljä sima, silein, siljin legsimább.

Némir rendhagyást vehetni észre következő szók fokozásában: pitkä hosszú, pitempi hosszabb, pisin leghosszabb t. i. a' nyelv szokása szerint a' **k** a' **t** mellől kilöketik, miért pitkempi, pitkin nem divatosak. A' paljo sok második foka enämpi (összehuzva enä, mi csak összetételekben fordul elő: enäpuoli) több, enin legtöbb; hyvä jó, parempi jobb, paras legjobb (a' hyvempi jobb, hyvin legjobb kevesbé szokottak). A' moni néhány, némelly, többször sok, nem fokoztatik; az usia, usiampi, usein fordítottván a' szuomi nyelvben e' fogalmak kifejezésére.

Végül megjegyezzük még, hogy a' hasonlítás második és harmadik foka szintugy ragoztatik, mint akármedly más névszó a' finnben, épen úgy, mint a magyarban. Nagyobb világosság okáért egy mintán akarjnk láttatni e' ragozást.

Egyes.

	Alapfok	Középfok	Felsőfok
nevező	rikas gazdag	rikkampi	rikkain
határozatlan	rikasta	rikkampata	rikkainta
birtoki	rikkaan	rikkaamman	rikkaiman
benhagyó	rikkaassa	rikkaammassa	rikkaimassa
kiható	rikkasta	rikkaammasta	rikkaimasta
beható	rikkaan	rikkampaan	rikkaimaan
	rikkahan	rikkampahan	rikkaimahan
veszteglő	rikkaalla	rikkaammalla	rikkaimalla
távolító	rikkaalta	rikkaammalta	rikkaimalta

közelítő	rikkaalle	rikkaammalle	rikkaimalle
nélkülöző	rikkaata	rikkaammata	rikkaimata
mellékező	rikkaatse	rikkaammatsse	rikkaimatsse
változtató	rikkaaksi	rikkaammaksi	rikkaimaksi
állapoti	rikkaana	rikkaampana	rikkaimana
társító	rikkaane	rikkaammane	rikkaimane
eszközlő	rikkaan	rikkaamman	rikkaiman

T ö b b e s.

nevező	rikkaat	rikkaammat	rikkaimat
határozatlan	rikkaita	rikkampia	rikkaimia
birtoki	rikkain	rikkaampiin	rikkaimiin
benhagyó	rikkaissa	rikkaammissa	rikkaimissa
kiható	rikkaista	rikkaammista	rikkaimista
beható	rikkain	rikkampiin	rikkaimiin
	rikkaihin	rikkaampiin	rikkaimihin
veszteglő	rikkailla	rikkaammilla	rikkaimilla
távolító	rikkailta	rikkaammilta	rikkaimilta
közelítő	rikkailla	rikkaammille	rikkaimille
nélkülöző	rikkaita	rikkaammitta	rikkaimitta
mellékező	rikkaitse	rikkaammaitse	rikkaimaitse
változtató	rikkaiksi	rikkaaimiksi	rikkaimiksi
állapoti	rikkaina	rikkaampina	rikkaimina
társító	rikkaine	rikkaaimine	rikkaimine
eszközlő	rikkain	rikkaampiin	rikkaimiin

B) Számnévszók.

A' finnben a' sarkszámok nevei ezek :

yksi	egy	yhdeksän	kilencz
kaksi	kettő	kymmenen	tíz
kolme	három	sata	száz
neljä	négy	tuhat	ezer
viisi	öt	vagy	
kuusi	hat	tuhat	millió
seitsemän	hét	miljona	
kahdeksan	nyolcz		

Jegyzet : 1) A' kolme és neljä-nek ezen idomai is divatosak : kolmi, neli ²²⁾ de csak összetételekben p. o. kolmi jalkainen háromlábu, neli loppinen négyszögü : egyéb esetekben a' kolme (kolmeh) vagy a' többesben : kolmet használtatik.

2) A' seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen, tuhat, birtokesetei a' seitsen, seitsemä, kahdeksa, yhdeksä, kymmen, tu-

²²⁾ A' neli úgy áll a' magyar négyhez, mint a' jel a' jegyhez. Többire az eszt : nelli, lapp nelje, szürjän : nyolj, cseremisiz : nil nilit-ben az l betű uralg; az osztyakban a' d : neda (nieda) vagy t neta net, de itt is az obdori nyelvjárásban az l (nel) visszakerül.

has, tuhansi, tuha számneveknek, de számításban azok használ-
tatnak; néha tuhat a' tuhannen mellett.

A' sarkszámokból, a' két első kivételével, mi végre saját
számnevek vannak, = s (as, äs, es)²³⁾ képzővel lesznek rendszámok
(ordinalia) 's így következnek :

ensimäinen	első	kahdeksas	nyolczadik
toinen	második	yhdeksäs	kilenczedik
kolmas	harmadik	kymmenes	tizedik
neljäs	negyedik	sadas	századik
viides	ötödik	tuhannes	ezredik
kuudes	hatodik	miljonas	milliomodik.
seitsemäs	hetedik		

A' többi számviszonyok kifejezésére kiképzett idom a' szuo-
miban nincsen, azokat hát szófüzés, vagy viszonyítók segítségével
szokták kifejezni.

A' sark- és rendszámnevek ragozása úgy történik, mint a'
névszóké. Némi eltéréseik kimutatása végett, nem teljes mintákon,
azok ragozási módját ím itt adjuk.

Sarkszámok ragozása.

Egyes.

nevező	yksi	kaksi	kolme	neljä	viisi	kuusi	seitsemä	sata
határozatl.	yhtä	kahta	kolmea	neljää	viittä	kuutta	seitsemää	sataa
birtoki	yhden	kahden	kolmen	neljän	viiden	kuuden	seitsemän	sadan
benhagyó	yhdessä	stb.						
kiható	yhdestä	stb.						
beható	yhteen)stb.						
	yhtehen)stb.						
veszteglő	yhdellä	stb.						
távolító	yhdeltä	stb.						
közelítő	yhdelle	stb.						
nélkülöző	yhdetä	stb.						
mellékező	yhtetse	stb.						
változtató	yhdeksi	stb.						
állapoti	yhtenä)kahtena			viitenä)viinnä	seitsemäksi)seitsemänä seitsennä
	ynnä							
társító	yhksine	stb.						
eszközlő	yhden	stb.						

Többes.

nevező	yhdet, kahdet, kolmet	stb.
--------	-----------------------	------

²³⁾ Az = s (as, äs, es) rendszámneveket képző rag egy a' magyar d
(ad ed od öd) 's lapp t szinte rendszámokat képző ragokkal, 's a' finn : kol-
mas, neljäs, viides magy : harmad, negyed, ötöd, lapp: kolmat, neljat, vii-
tat rendszámok képzőik tekintetében is azonosak. vö : búz és бүд (ös).

A' rendszámok ragozásánál csak a' nevező, birtoki, és határozatlan eseteket tüntetjük ki, azért, mert a' ragozás alapját a' birtoki eset képi, 's mert a' tizen felüli számok kifejezésére a' rendszámok határozatlanát használják, ez eset vonzatván a' számnevek által.

Nevező	birtoki	határozatlan
ensimmäinen első	ensimmäisen	ensimmäistä
toinen második	toisen	toista
kolmas harmadik	kolmannen	kolmatta
neljäs negyedik	neljännen	neljättä
viides ötödik	viidennen	viidettä
kuudes hatodik	kuudennen	kuudetta
seitsemäs hetedik	seitsemännen	seitsemättä
kahdeksas nyolczadik	kahdeksannen	kahdeksatta
yhdeksäs kilenczedik	yhdeksännen	ydeksättä
kymmmenes tizedik	kymmenennen	kymmenettä) kymmentä)
sadas } századik	sadannennen	sadannetta
sadannes }	tuhannennen	tuhannetta
tuhannes ezredik		

Ezen alapon következtetjük a' tizen felüli számlálás módját.

Sarkszámok :

yksitoista tizenegy
 kaksitoista tizenkettő
 kolmetoista tizenhárom 'sat.
 kaksi kymmentä húsz
 yksi kolmatta huszonegy
 kaksi kolmatta huszonkettő 'stb.
 kolmekymmentä harmincz
 yksi neljättä harminczegy stb.
 neljä kymmentä negyven stb.
 yhdeksän kymmentä kilenczven
 yksi kymmenettä kilenczvenegy
 sata száz
 satayksi százegy
 sata kolme százhárom
 sata kaksi kymmentä százhúsz
 sata yksi kolmatta százhuszonegy
 kaksi sataa kétszáz
 tuhannen } ezer
 tuhat }
 tuhannenyksi ezeregy
 kaksi tuhatta kétezer

Rendszámok :

yhdestoista tizenegyedik
 kahdestoista tizenkettődik
 kolmas toista tizenharmadik 'stb.
 kahdes kymmenes huszadik
 yhdes kolmatta huszonegyedik
 kahdes kalmatta huszonkettődik stb.
 kolmas kymmenes harminczadik
 yhdes neljättä harminczegyedik stb.
 näljäs kymmenes negyvenedik stb.
 yhdekses kymmenes kilenczvenedik
 yhdes kymmenettä kilenczvenegyedik
 sadas } századik
 sadannes }
 satayhdes százegyedik
 satakolmas százharmadik
 sata kahdes kymmenes százhuszadik
 sata yhdes kolmatta százhuszonegyedik
 kahdes sadas kétszázadik
 tuhannes ezredik
 tuhatyhdes ezeregyedik
 kahdes tuhannes kétezeredik stb.

Mint mondók e' számlálási mód fűzés által történik, 's csak egyszerűsítés kedvéért van, hogy mondják : yksi toista = egy a' másodikból, yksi kolmatta egy a' harmadikból, viisi neljättä öt a' negyedikből stb., mert oda értendő a' kymmentä tíz, mi által kiegszítették az ertelem, 's így : yksi toista kymmentä sajátlag am. egy a' második tízből, tizedből = 11; yksi kolmatta kymmentä egy a' harmadik tizedből = 21; viisi neljättä kymmentä = öt a' negyedik tizedből = 35.

Többire a' finnszámnevek, mint általában minden tulajdonságnév, a' dolognevek előtt ragoztatnak, mi a' magyarban nem történik, miről azonban tüzetesen szólni a' szókötésbe tartozik.

A' sokszorozó számok (multiplicativa) a' tőszámokból a) nainen näinen és lainen läinen által képeztetnek : yksinäinen egyszerű, egyes, kaksinainen kettős kétszerű, kolminainen háromszoros, nelinäinen négyszeres stb., kahdenlainen kétféle, kolmilainen (kolmenlainen) háromféle, moniainen sokféle, különféle stb. Vagy b) összetétel által a' kerta-rran rét réteg szóval : yksinkertainen yhden kertainen egyszeri, kaksin vagy kahdenkertainen kétszeri, satakertainen százrétű stb. Ide tartoznak a' sark és rendszámnevekből = sti végzet által képzett határozók is : kahdesti kétszer, kolmasti háromszor, neljästi négyszer, viidesti ötször, kymmenesti tízszer, tuhanneesti ezerszer; ensimmäiseksi először, toiseksi másodszer, kolmanneksi harmadszor, kymmennennesti vagy kymmenneesti tizedszer, tuhanennesti vagy tuhanneesti ezerszer.

Az osztószámok (distributiva) vagy eszközlő raggal (instructivo) lesznek, mint : kahden = ketten (olimme kahden = ketten valánk), kolmen härman, neljän négyen stb. vagy határozó által fejeztetnek ki : kaksin ketten, kolmin härman, neljin négyen stb. yksittäin egyenkint, kaksittain kettesével, kettenkint (myyn kaloja kaksittain = kettesével adok el halat) kolmittain härman-kint, sadottain százankint, tuhansittain ezrenkint; igékből is származtatva : yksittää, kaksittaa, kolmittaa stb. és yksitellen, kaksitellen, kolmitellen, vagy yksitellä, kaksitella, kolmitella, egyenkint, kettenkint, härmankint (bini, terni quaque vice) stb.

A' töredékek így fejeztetnek ki : fél puoli, harmad (rész) kolmannes, negyed neljännes, ötöd viidennes, tized kymmenes, tizenkettő kaksi toistanes, huszad kaksi kymmenes, század (rész) sadanes stb. Két harmad = kaksi kolmannesta, öt nyolczad =

viisi kadeksannesta stb. 's mind a' kettő (a' számláló és nevező) ragoztatik, p. o. három negyed kolmi neljännes, kiható raggal kolmesta neljänneksestä. A' vegyes számok így ejtetnek: másfél ($1\frac{1}{2}$) puoli toista, negyedfél ($3\frac{1}{2}$) puoli neljättä. Más nyelveket utánzólag az osa = rész szóval is szokták a' törtszámokat kifejezni: harmadrész kalmas osa, öt kilenczed rész viisi yhdeksättä osaa, egy huszonegyedrész yksi kolmatta kymmenes vagy yhdes kolmatta osaa.

FÁBIÁN ISTVÁN.

Könyvismertetés.

Die Classification der Sprachen, dargestellt als die Entwicklung der Sprachidee von H. Steinthal. Berlin 1850 (8-rét 91. l.)

A' nyelvek elosztását családok és törzsök szerint tartják ma az összehasonlító nyelvtudomány céljának. Ehhez azonban még az is szükséges, hogy az osztályozott nyelvesoportokat belső idomkülönbségeik szerint jellemezzük. 'S épen azért fekszik a' tudományos nyelvelosztás alapja a' nyelvek származási viszonyában. (4. l.)

Schlegel Frigyes munkájával : „Ueber die Sprache und Weisheit der Indier“ kezdődik az újabb nyelvtudomány története. Ő három főnemre osztja a' nyelveket: hajtogatlanok-, ragozó- és hajtogatókra. Az első osztályban, például a' sinai nyelvben, a' szócskák, mellyek a' jelentés mellékhatarozását jelölik, önálló 's a' gyöktől egészen független egytagu szavak. A' másodikban egyedül elő- és utóragok által alakul a' nyelvtan, mellyek többnyire még könnyen fölismerhetők 's részint még önmagukban is jelentéssel birnak, jöllehet már magával a' szóval összeolvadni kezdenek. E' két osztályt szervetlennek mondja, ellentétben a' harmadikkal, mint szervessel. Miben álljon azonban a' szervesség természete, azt csak homályosan magyarázta. (5—6. l.)

Pott következő osztályozást állít föl: 1) elszigetelő nyelvek, mellyekben az anyag (gyök, főfogalom) és idom (mellékfogalom, meghatározás) még teljesen elválasztvák egymástól. Ilyenek az egytaguak, mint a' sinai és indo-sinai; 2) ragozó, mellyekben az anyag és idom majdnem csak külsőleg egymáshoz illesztvék; millyen a' tatár, török és finn; 3) sajátlag hajtatók, mellyekben az anyag és idom egymást bensőleg áthatják, úgy hogy mindketten föloldhatlan egységgé olvadnak össze. Az első két osztály szabályon aluli, a' harmadik szabályos; ellenben 4) a' többi nyelvek, 's kivált az amerikaiak, szabály-

tuliak, bekeblezők. Az egész osztályozást pedig élettaninak (physiologiai) nevezi. Azonban, ha a' hajlítás az anyag és idomnak viszonyos benső áthatásában áll, méltán kérdezhetni: miként hatja át $\tau\acute{\iota}\text{-}\theta\eta\text{-}\mu$, és $\lambda\omicron\gamma\text{-}\omicron\varsigma$ -ban az idom az anyagot? Hogyan van itt az anyag és idom egységgé olva ztva? Vagy nem ragadnak-e inkább majdnem csak külsőleg egymáshoz? (7 — 8. l.)

Szerzőnk ezen kérdő ellenvetése még sem olly méltányos, mint ő gondolja. Noha Pott szerint a' hajlító nyelvek alapjellemé az idom és anyag kölcsönös áthatása és egygyéolvadása, innen még nem következik, hogy ne fordulhassanak azokban elő tisztán ragozási tünetények is; mert valamint általános tökélyt nem találunk a' világon; úgy az anyag és idom egygyéolvadását sem lehet olly egyetemesnek gondolnunk, mintha az minden egyes szóban bevégeztetett volna.

Bopp három osztályt vesz föl. Az elsőbe tartoznak a' nyelvek egytagu gyökökkel, összetételi fogékonyság, tehát szervesség nélkül; millyen a' sinai, hol még minden csak mezítlen gyök. A' másodikban állnak a' nyelvek egytagu gyökökkel, melyeknek összetételi fogékonyságuk, 's ez által szervességök is van; millyen a' szanszkrita, 's mindazok, melyek nem tartoznak az első osztályba, kivéve a' sémi nyelveket, melyek a' harmadik osztályt képezik 's nyelvtani idomjaikat nem csak összetét, hanem a' gyöknek csupán belső módosulásuk által is nemzik. (10. l.)

Schlegel A. V. a' hajlító nyelveket ismét összetételiek- és taglalatiakra *) osztja el. Az utóbbiak segédszavakat használnak u. m.: előjárókat, névmásokat, segédigéket. A' görög és latin nyelvek az összetéti nöm példányai; a' latinból származott nyelvek, valamint az angol is, taglaltatiak; a' német nyelvek pedig közép osztályt képeznek. A' taglalatiak kifejlődnek idő folytával többé kevésbé az összetételiekből, melyekben a' lélek minden tehetségeinek egyidejűbb cselekvése 's közvetlenebb sugallása nyilatkozik, mint a' mai taglalati nyelvünkben, hol az okoskodás áll első helyen, 's inkább elválasztva működven a' többi lelki erőktől, jobban is adhat számot saját munkásságáról. — Ha a'

*) Németül: synthetische és analytische Sprachen: magyarul talán foglalati és taglalatinak lehetne nevezni, hogy az összetétel szó compositiót tegyen.

hajdankor lángeesztét összehasonlítjuk a' jelen idők szellemével, olly ellentétet látunk, minő a' nyelvek között létezik. A' nagy teremttő összetételek az őskor sajátjai, a' tökélyesült taglatat a' jelen időknek tartatott fön. (11—12. l.)

Humboldt Vilmos lángeste és gyakorlati szemlélete úgy találta, hogy minden egyes nyelvnek saját szerű idoma van, melly az azt beszélő nép tulajdonságát hűn tükrözi vissza. Minden nyelv egy rendszer, melly szerint a' szellem összeköti a' hangot a' gondolattal. A' nyelvbuvár föladata tehát megtalálni a' kulcsot e' rendszerhez. Mivel pedig a' nyelvmiveltség az emberi szellem fejlődési folyamát leglényegesebben meghatározó tény, azért kell ezen tényt nyomozni és fölfogni, a' különféle rendszerek befolyását a' szellemre előadni, 's így kimutatni, mellyik rendszer mozditja elő 's mellyik gátolja a' szellemet. Erre nézvé szükséges volt a' nyelvrendszerek összeségét úgy rendezni, hogy mindegyik nyelv álláspontjából azonnal annak lényege határozottan kitűnjék, azaz osztályozni kellett a' nyelveket, mi az összehasonlító nyelvtudomány legfelsőbb föladata. (23—24. l.) Mellőzhetlen előzményül fejtegeti azonban Humboldt, vajjon miként viszonylanak általában a' nyelv és szellem? 'S erre azt válaszolja, hogy a' nyelv alkata azért különbözik az emberi nemből, mivel az nem egyéb mint maga a' nemzetek szellemi saját szerűsége. A' szellem és nyelv tehát egy. De megfejtve még sincs ez által a' nyelv és szellem közötti viszony lényege. (28. l.) Szerzőnk ezen észrevételére csak azt mondhatni, hogy, ha a' szellem és nyelv egy, minő viszonyt fejtegetessen közöttük Humboldt? Az talán csak nem viszony, hogy a' nyelv a' szellem nyilvánulása?

A' nyelv és gondolkodás közötti viszonyt illetőleg, Humboldt lángeste találmányára akadunk, a' belső nyelv idomra. Ez t. i. a' nyelvre vonatkozó eszmék tartalma; 's ezen egészen belső 's tisztán érzelmi részben áll tulajdonképen a' nyelv. (29 l.) De az idevágó meghatározások olly tág értelműek, hogy szerintök a' belső nyelv idom nem különböznék a' gondolkodásától. Azért ő nem is képes a' nyelvek különbségének lényegét, terjedelmét, becstét 's egymáshoz viszonyát megismerni; mert miként lehetségesek a' nyelvkülönbségek, ha a' gondolkodási idom mindenütt ugyan az? 31—32 l.

Mellőzván szerzőnknek további czáfolatait Humboldt ellen

(33—51. l.) előadom ez utóbbinak nyelvosztályozását, melyet a' gyakorlat alapján állított föl, 's mellyből egyszersmind kitűnik, hogy Humboldt csakugyan képes volt a' nyelvek különbségét 's egymáshoz viszonyát, ha nem is kimerítő részletekben, megismerni.

A) tökéle- lenebb nyelvek	{	a) Szócskanyelvek; az ige minden jel- lemző kifejezés nélkül.	(malaji-polynéziai, (barmáni nyelv 'sat.
		b) Névmas-nyelvek; az igét hozzára- gasztott névmások által jellemzők.	(az amerikai (nyelvek
B) tökéle- tesebb nyelvek	{	a) elszigetelő	a' sinai
		b) hajtogatók	a) a' sémi b) az indo-európai.

Ezek után szerzőnk saját elméletét adja elő, 's ezen meghatározással lép föl: A' nyelv a' szellem munkássága, hogy önmagát — saját nézleteit és fogalmait — egy önteremtésű általános nézletben visszatüntélyezze, *) 's ezen nézlet mindenféle tagjárások és jelek, de különösen az emberi nyelvben szült hangok által tartatik meg. A' nyelv tehát a' nézletnek — de nem a' fogalomnak — öntudata; azaz ösztönszerű öntudat, melly vissztüntély (59. l.).

Itt azonban méltán kérdezhetjük: ha a' nyelv a' szellem munkássága, melly által az utóbbi saját nézleteit (Anschauungen, intuitiones) és fogalmait vissztüntélyezi, miért legyen a' nyelv csak a' nézletnek, 's nem a' fogalomnak is öntudata? 'S mit jelentsen azon ösztönszerű öntudat, mellyet ő ugyanott valótlán, öntudatlan öntudatnak is nevez? Azt mondja t. i. hogy a' nyelv mint ösztönszerű, 's azért valótlán öntudatlan öntudat, nem fejezheti ki tisztán sem a' nézleteket, mellyek tárgya mindig

*) Visszatüntélyezni = repraesentare, vorstellen; mivel a' lélek visszatünteti, azaz, szellemileg magá elé állítja azt, mi és miként gyakorolt valami reá befolyást. Azért a' vissztüntély jobban fejezi ki a' repraesentatió-t, Vorstellung-ot, mint a' Philosophiai Műszótárban előforduló, előterjesztés, képzés, képzet, bemutatás, képítés. Legközelebb áll a' dologhoz Balog Sámuel előtüntetése. T. J. Mégis tán jobb a' képzés, képzelés szó, melly már Cseerei-től fogva divatos. Visszatüntet a' tükrös is: a' képzés, képzelés-ben öntudatos működés van. Amde visszatüntetés vagy előtüntetés maga helyén szintolly jó, mint képzelés a' maga helyén.

valami egyes, sem az érzéki bizonyosság tapasztalati tárgyát, sem fogalmakat, melyek a' való öntudat szüleményei. Hadd elemezzük szerzőnknek ezen állítását. Ha a' fogalmak a' való öntudat szüleményei, és ha (a' 67. l. szerint) a' barmáni nyelv más fogalomnak a' valósitása mint a' görög: hogyan lehet az, hogy a' nyelv nem a' fogalom öntudata? Vagy miként lehet a' nyelv valótlan öntudat, ha még is fogalmakat valósit?

Szerzőnk három mozzanatot vesz föl a' nyelvben: 1) a' gondolkodási tartalmat, melyet a' nézlet vagy fogalom nyújt; 2) a' hangot, 's általában a' külelemet; 3) a' munkásságot, mely a' két előbbi mozzanatot összefoglalja. 'S ez a' belső nyelvvidom, az eszményes jelölés. Ezt tehát jól kell megkülönböztetni a' nyelvben viasztüntélyezett tartalomnak logiko-metaphysikai idomától. E' szerint a' nyelvtan egészen meg van szabadítva a' logikának spanyol topánkáitól (milly szép!! Ugyan mellyik az a' tudomány, mely a' logikát nélkülözheti?) 's többé semmi vonatkozásban sem áll vele. Mindazáltal mindegyik külön nyelvtan külön néplogika. (Tehát a' grammatika nem logika ugyan, de mégis logika!) Következőleg a' nyelv nem azonos a' gondolkodással, hanem meghatározott módja a' gondolkodásnak, és mint különség tartozik a' gondolkodásnak terjedelmesebb fogalma alá. A' nyelv tehát gondolkodás az önnézletnek, a' viasztüntélynek meghatározásában, 's épen azért a' gondolkodásnak alakja is, nyilatkozata is; mert a' nyelv a' gondolkodásnak ösztönszerű gondolkozása. (61—62. l.)

E' finom, de üres és ellenmondó megkülönböztetések fölfogását a' hegeliánusokra bizom, kiknek törekvéseit: „az állományt az alanyban folyóvá tenni,“ szerzőnk teljesíteni akarván (58. l.), az állomány helyébe az öntudatot állítja, melyet nyelv eszmének nevez.

A' nyelvosztályozás föladata tehát: az általános nyelv eszmének különféle nyelvekben nyilatkozó előhaladását kimutatni. (64. l.) De a' nyelv eszme végetlen szervesség; ő egészen él minden tagban és tagzását nem lehet föl- vagy lemenő egyenes vonalban ábrázolni; hanem ő élőfa, mely mindenfelé elágazik, 's az ágakat sokszerűleg egymásba fonja, noha mégis csúcsa van. Egészben és nagyban tehát világos lesz ugyan a' nyelvek osztályozási fokozata; de egyes esetekben nem fog gyakran sikerülni a' végeldöntés. (66. l.)

Az osztályozási jegy ne legyen valamely egyes meghatározás, melyet önkény szerint szakasztunk ki sok meghatározásból, hanem hassa át és határozza meg az egész nyelvi szervességet; legyen tehát valóban belső meghatározás, mely belőlről kifelé nyilatkozik; 's mivel szervességet kell meghatározni, szükséges, hogy maga is szerves természettel birjon; mint illyent pedig azon ösztön természete szerint kell ama' jegyet meghatározni, mely által a' nyelv a' szellemből kifejlődik. Következéleg itészetet kell gyakorolnunk a' nyelvek fölött, fölfogván azokat mint az öntudatnak folyvásti nyilatkozványait. (67. l.)

A' nyelvteremtő szellemet, vagy a' nyelvnevező népöntudatot belső nyelvészetnek nevezi Humboldt után szerzőnk, 's az hozza elő a' belső nyelvidomot, azaz, valamely nyelv grammatikai kategoriáinak (nyelvtani idomjainak; vagy is, a gondolkodás 's beszélés között igazán létező viszonyok kifejezéseinek) sajátlagos rendszerét. Tehát a' belső nyelvérzet vagy nyelvidom szerint lehet legelőször az osztályozási jegyet meghatározni. A' belidom összekapcsolja magát a' hanggal, 's nemzi a' kül- vagy hangidomot. Ez mindazáltal egyszerre történik, úgy hogy egyik sincs a' másik előtt. A' belidomot physiologiai jegynek mondja, melyet a' morphologiai (külidomi) által még jobban kell megjelölni. (71. l.)

Következéleg azt kell mindegyik nyelvben vizsgálni, vajjon és meddig birta-e valamely sajátlagos népszellem öngondolkodási tartalmának idomát vissztüntéltetni, 's ezen önvissztüntéltet a' hangidomban kifejezni? Minél mélyebben és tisztábban fogta föl a' népszellem az idom lényegét, annál magasabb fokon áll a' nyelve. Az idomszerűt (Formelle) fölfogja ugyan minden nép, de nem a' valódi idomot. Az idomszerűt úgy tekinti mint anyagot, 's a' tartalom mellé helyezi, melyet mint idom nélküli vissztüntéltet. E' szerint mind az idomszerű mind a' (gondolkodási) tartalom egymás mellett álló anyag; 's az illyen nyelveknek csak anyagelemek vannak. Ők az idomot anyagszavak által fejezik ki, 's épen azért idom nélküliek. (72. l.)

Ismét mély bölcseségű homály! A' nyelv kifejezi az idomot, és mégis idom nélküli.

Vannak tehát nyelvek, melyek az anyag- és idomelemeket el nem választják, 's vannak, melyek ezt teszik az igei és név-

mási, vagy a' tárgyi és alanyi gyökök erejénél fogva. A' névmási gyökök, hangilag nagyon hajlékonyak, 's jelentésök szerint fölötte elvontak levén, alkalmas eszközül szolgáltak az elvont nyelvtani kategoriák jelölésére. Sejtethették a' kategoria jelentését a' nélkül, hogy anyagilag kifejeznék, és miután csak szellemi idomot kellett vissztüntéyezniök, könnyen csatlakozhattak az anyaggyökhöz 's olvadhattak vele össze. És ez a' tulajdonképi hajtogatás lényege. Ellenben az elszigetelő és ragozó nyelvek nem tudják az anyagot az idomtól elválasztani és megkülönböztetni. (75. l.)

Azonban ha a' ragozó nyelvekben fölébredt az idomösztön és ez által az izületi erő elengedőleg megszilárdult, hogy több elemet foglaljon össze hangegységgé, akkor két anyagelem összetétei is, melyek egyike az idomjelölés homályos érzetében tétetik a' másikhoz, megkapják a' valóságos hajtogatás küllátszatát. (76. l.)

De én kérdezem szerzót: miként ébredhet föl az idomösztön idom nélküli nyelvekben? Lehet-e hogy a' vakon született emberben a' piros szín ösztöne magától fölébredjen? 's nem ellenmondás-e hasonlóul, hogy az idom nélküli nyelvekben az anyagelemek homályos idomjelölési érzettel birjanak?

A' nyelvérzet belösztone tulajdonképen és eredetileg a' hangidomban tükrözi magát vissza; figyelemre méltó azonban, hogy a' hangidom, mivel leginkább az izületi erőttől függ, a' belső nyelv-idom ellenében önálló hatalommá lesz, 's nagyon gyakran saját-szerű fejlődést követ, mellynek különfélesége szerint különfélekép is hat vissza a' helyő nyelvvidomra, úgy hogy, eredetileg jó hajlama daczára nem működhetik teljes erővel, ha gyöngé izületi tehetség megtagadja tőle a' hangeszközöket, mi által az idom nélküli nyelvek tévutjára hanyatlik vissza, mint az égyptomi. (76 l.)

Szép, szép. De szabad-e kérdezni: miként tévedtek el legyen az idom nélküli nyelvek az idomtól, ha soha sem volt idomjuk? És ha mint szerző fölebb mondja, az idomösztön által szilárdul az izületi erő, hogyan tagadhatja meg ez tőle a' hangeszközöket? 'S mire való ez az egész okoskodás az idom és anyagról szerző értelmében, miután maga vallja, hogy, jóllehet az idomnak igazi becsé és sajátlagos lényege annak physiologiai természetén nyugszik, lehetnek mindazáltal olly nyelvek is hajtogathatók, melyekben nincsenek igazi idomok, például a' finn; 's ellenkezőleg lehetnek tiszta

elvü, azaz, idomot tartalmazó nyelvek, melyek még sem hajtogat-hatók, hanem csak ragozók, például az egyiptomi? Azért maga is helyesnek találja azon állítást, hogy az elszigetelés, ragozás és hajtogatás a' hangelemek összefüggésénél erősebb vagy gyöngébb bensősége által különböznek egymástól. De ezt nem elégelvén, hozzá teszi, hogy szükséges az ezen hangidomulásoknak alapul szolgáló jelentést kiemelni és különféleséget fölfogni, megismervén így a' különféle elveket, melyek azokat előhozták. Csak akkor lehet a' hangidomulások visszahatását a' belső nyelvészetre és a' nyelv hatását a' népszellem fejlődésére megítélni. (77. l.) S ez vitte őt arra, hogy a' nyelveket idomiak- és idom nélküliekre osztályozza.

Van azonban, így folytatja, egy második osztályozási jegy is, t. i. az alany és tárgy közötti viszony. Az előbbinek idoma a' név vagy pontosabban a' nevező eset, az utóbbié pedig a' határozott ige. Az idom nélküli nyelvekben, melyek az anyagot és idomot el nem választják, nincsenek sem igazi nevezők sem valósaágos határozott igék. (78. l.) Milly bámulatos! Tehát a' görög *ἵππος* igazi nevező, de a' magyar ló már nem igazi! E' bámulatra is talál sajátságos választ a' szerző, mondván, hogy a' finn és török nyelvben nincsenek elkülönítve a' nevek- és igéknek nyelvtani, hanem csak az állomány és munkásságnak logikai kategóriái. (81. l.) Derék válasz; csak hogy a' culinarius latinságu magyar ember föl nem fogja józan eszével. *)

Ezek után következőleg osztályozza a' nyelveket :

*) Bátor vagyok figyelmeztetni a' szives olvasót az idei Uj Magyar Muzeum martiansi füzetére, illetőleg az idei akademiai Értesítő 124—152 lapjaira, melyeken az ismertető által érintett tárgy több idevágó felvilágosítással fordul elő, melyeket talán nem felesleges tudni annak, ki a' nyelv- osztályozásról magát tájékozni akarja.

A' nyelvek rendszere, mint a' nyelvészme fejlődése.

		1. mellé- kezők (elszigetelők)			I. Tulsóindiai nyelv	A. Idom nélküli nyelvek.			
A. Anyagot és idomot összevegyítők.	a. Kategóriák nélkül	2. változtatók	(a) tartalom határozásokat szóidomulással kifejezők	1. Nyelvek tökéletlen külakkal.	II. Malaji polynéziai törzs				
					III. Kaffer és Congo-törzsek				
	b. A' lét és munkásság-kategóriáit elválasztók		(c) idom határozásokat a' gyökhöz illesztett anyag-szavak által kifejezők.		IV. Mandsu, Mongol				
			(a) a' gyöknek a' verbum substantivummal összeköttetése által hajtogatók		V. Török nyelvek				
B. Anyagot és idomot elválasztók.	a. Nevet és igét el nem választók	2. Tökéletesebb külakkal.	b)a' gyökhöz végzéseket hozzáképzők.		VI. Ural vagy finn törzs		B. Nyelvek idomokkal.		
			(a) mellékezők		VII. Sinai				
			(b) bekeblezők		VIII. Mejikoi				
	b. Nevet és igét elválasztók		(c) sokat összetevők		IX. Északamerikaiak				
			(a) sokat hozzáképzők		X. Vaszki				
			(b) ragozók		XI. Egyiptomi				
			(c) hajlítók aa) belől jelképileg változtathatók.		XII. Sémi				
			bb) hajtogatók.		XIII. Szanszkrita				

Lássunk most néhány észrevételt, mellyekkel szerzünk ezen osztályozási táblát kíséri.

Némelyek a' IV. V. és VI-ik osztályt az ural-altaji nyelv-törzs neve alatt foglalják össze. Ez annyiban látszik igazoltnak, a' mennyiben egyiptomi — sémi — szanszkritatörzs is említetik. De legyünk tisztában az iránt, hogy mindkét esetben három alak különböző, jöllehet a' gyökszerű alkatrészek szerint test-

véruilt nyelvtörzs van előttünk; mert az ige, tehát a' nyelvta magva, más és más ezen osztályokban. A' török nyelvjárásoknak csak hajtogató verbum substantivumjok van, melyet a' részesülővel lazul összetesznek. 'S ezen verbum substantivum is gyanús; mert ha a' törökök képesek lettek volna egy igét valóban hajtogatni, miért nem tették ezt több, sőt minden igével? — Az urali vagy finn-nyelvek, későbbi csudálatraméltó szerencsés fejlődésök daczára, nem győzhették le eredetileg hiányos elvöket. Külalakilag megközelítik ugyan a' legmiveltebb nyelveket; de élettanilag csak kevéssé emelkednek túl az I.—V. osztályon. Van ugyan háromszor vagy négyszer több esetök mint a' görög nyelvnek, de nincs meghatározott alany- és tárgyesetök, igazi nominativus- és accusativusjok. — Továbbá az igazi idomokkal ellátott nyelvekben vannak mindig bizonyos idomszavak is, például előjárók. Ezeket pedig, ha valódiak, nem lehet leszámaztatni ige- vagy anyag-gyököktől, hanem azok Bopp finom taglalata szerint, rokonságot mutatnak a' névmásokkal. A' finn nyelv azonban egészen nélkülöz ilyen előjárókat, mi elegendő ok arra, hogy egész hajtogatását gyanuba vegyük. Egyébiránt úgy látszik, hogy az indo-európai nyelvek befolyással voltak a' finnre; mert noha ennek névhajlítása igazán altaji, ige-hajtogatása még is olly sok hasonlatot mutat a' szanszkrit idomokkal, hogy Schwarze a' magyar nyelvet a szanszkrit-törzshöz tartozónak vitéta. — Az eddig nevezett népek között tehát (I.—VI. osztály) egy sincs, mellynek világtörténeti jelentőséget lehetne odaitélni. Ez csak a' sinaival kezdődik, hol először találjuk az idom hatalmát. (86—88. l.)

Feltűnő, hogy a' tulsó indiai nyelveket, mert elszigetelők, a' miveltség legalsóbb fokára szorította le szerző; a' sinait pedig, melly szinte elszigetelő, közel állítja a' világtörténetiekhez; 's itt is ingatagságot árul el, azt mondván, hogy a' sinai nyelv minden esetre magasabban áll, mint a' finn vagy urali, a' mennyiben egy új pályafutás kezdetét képezi; de alantabb is áll nála épen azért, mivel ő csak kezdete, a' finn pedig vége a' fejlődésnek (84. l.) De indokolhatja-e a' sinai nyelv magasabb állását? Eddig legalább azt vitétták a' nyelvbuvárok, hogy a' mongol és tatár nyelvben az egytagu szavak (?) keménysége nagyobb hajlékonyság által van szelídítve, mint a' sinai egytagu szavak tompa gyökhangja. — És

miként lehet a' sinai nyelv egy új pályafutás kezdete? Hiszen maga a' szerző mondja (77. l.), hogy az elszigetelés nem válik ragozássá, 's ez nem lesz hajtogatássá történeti időben, mit az egyiptomi nyelv bizonyít, melyet négy évezreden át kísérhetünk. Alakjaiban gazdagult ugyan, de morphologiai és physiologiai elve mindig ugyanaz maradt. — Csak történetelőtti időkben, a' népek keletkezése korában gondolhatni a' morphologiai elv változását, mely a' physiologiait is változtatja, mint a' finnben. De az ilyen változás nem fejlődési eredmény, hanem nyelvteremtés, mely azonban az első születés hiányait ki nem pótolja. (78. l.)

A' II. osztályba teszi a' malaji-polynéziai nyelveket, melyek az alakot és anyagot összevegyítik, tehát idomnélküliek. De ez nehezen fér meg Bopp tanításával, ki az említett és a' szanszkrit nyelvek közötti rokonságot bebizonyította, mely utóbbiból úgy keletkeztek az előbbie, mint a' latinból a' románnyelvek. Tehát ha ki is léptek a' nyelvtani pályából, melyen anyjok mozgott, hihető-e hogy idomiakból idom nélküliekké lettek volna? — 'S miként igazolandja szerzőnk a' II. és XIII. osztálya közötti tátonyt, miután maga nyíltan mondja (4. l.), hogy a' tudományos nyelvvelosztás alapja a' nyelvek származási viszonyában fekszik?

Végre hogyan egyezik meg szerzőnk tanításával, hogy a' VII.—IX. osztályu nyelvek, jöllehet az anyagot és idomot elválasztják, még is idom nélküliek?

Mindezeknél fogva gyöngye alapra van fektetve Steinthal elve, mely szerint a' nyelveket idomiak- és idom nélküliekre osztja, úgy hogy e' sajátáguktól az illető népek világtörténeti jelentősége is függjön. *)

Télffy János.

*) A' Magyar Nyelvészet olvasóji bizonyosan kedvesen fogják venni, ha tisztelt ismertető Steinthalnak újabb nyelvészeti munkáját is, melyben az a' nyelvtant tárgyalja, ismertendi.

Szerkesztő.

Tanodai tudósítványok.

1) Tudósítvány a' pesti kegyes tanítórendi nagy gymnasiumról 1854 $\frac{1}{5}$ tanévben. Pesten 1855.

2) Tudósítvány a' dunántúli ág. hitv. soproni nyilvános főtanodáról az 1854 $\frac{1}{5}$ tanévben. Sopronban 1855.

3) A' szarvasi ág. hitv. nagygymnasium tudósítványa az 1854 $\frac{1}{5}$ tanévről. Szarvason 1855.

A' görög és latin nyelvek, és azok irodalmi fő tárgya a' tudós iskoláknak, vagy gymnasiumoknak. Kötelességük tehát nem csak a' két úgynevezett remek nyelvet tanítani, hanem lassankint, a' külsőségek legyőzésével, azon eszmékbe is behatni, mellyek a' két irodalomban, de kivált a' görögben, le vannak téve. Hisz a' görög nyelv nem azért böcsös előttünk, mivel lehető tökéletes nyelv — ámbár biz azért is mindig fogják szeretni — : hanem mert irodalma a' szellemi érdekek jeles nyilatkozásait, 's az emberi művelődés nagy és kitűnő szakát foglalja magában. A' költészet és bölselem, a' történelem és országlattudomány, a' szám- és mértan, a' földrajz és csillagászat, a' természettudomány és gyógyászat a' régi görögökben tisztelik kezdőiket; némellyei, mint például a' költészet, bölselem és történelem-írás, kitűnő példányait is a' hellen irodalomban találják. Minden nemzet tudományossága okvetetlen megkívánja tehát, hogy a' hellén irodalom eszméjét mind jobban megismerje, azokon erősödjék, 's hely és idő szerint felhasználja. A' tudós iskolák évenként tudósítványokat bocsátanak ki. Óhajtni kell, hogy ezen tudósítványok legalább néha egy egy szemet vagy gyöngyöt tanulmányozzanak a' hellén irodalomból, miszerint ez által is szorgalom ébredjen a' remek irodalmak mezején, melly lelkiüsméretesen okul, azután oktat.

De a' remek nyelvek és irodalmakon kívül a' természettudományt, a' szám- és mértant is művelik a' tudós iskolák. Ha nehéz megtanulnunk, mit más nemzetek a' remek tudomány mezején dolgoztak; mit mondjunk a' külföldi és osztrák-bírodalmi nemzetek

tudományos gazdagságáról a' természettudományban és hozzátartozójában? Mind a' mellett ezekben is tanulva oda kell igyekeznünk, hogy magunk szemével lássunk, és magunk fejével gondolkozzunk. A' tudós iskolák tudósítványai jól, igen igen jól tesznek tehát, ha olykor a' természet- és számtudományok köréből is napvilágra hoznak valamieskét, mit magunkénak mondhatunk, mi nem egészen kölesönnvett vagyon.

Szerény folyóiratunk nem volt még szerencsés sok mult iskolaévi tudósítvány kaphatni: de a' három nevezett tudósítvány is mutatja, hogy teljesödni fog, mit óhajtunk.

A' szarvasi ágost. hitvallásu nagy-gymnasium tudósítványa egyeben kívül értekezést hoz „a' phanerogamák termékenyítése és az embryo képződése“ felől, Dorner Józseftől, természettan- és természetrajz-tanártól. — Örül az ember ilyen czímen, 's ha idiota is a' dologban, szívesen olvassa, a' mi alatta következik. Szerző a' kérdés történeti fejlődését adván elő, megmondja, hogy Schleiden és Amici nézetei tusakodnak egymással, 's így szól előadása végén: „Lehetetlen a' tárgy felett bizonyos véleményhez jutni, ha az ember maga nem néz a' dologhoz, 's kísérleteket nem tesz. Én is tehát hozzáfogtam, 's két nyáron át kutattam a' termékenyítés folyamát. Végre én is egy növényre akadtam, mellyről nem igen nehéz volt meggyőződni arról, miszerint Schleidennek igaza van. Ezen növény *Cochlearia officinalis*. 1852-ben hónapokig dolgoztam, míg végre a' bizonyító praeparatumok előállítása csakugyan sikerült. Én ezeket bemutattam a' nagy. kir. természettudományi társulatnak Pesten, 's a' mikroszkop alatt készített rajzokkal igyekeztem a' termékenyítés processusát a' társulat előtt felderíteni és Schleiden nézetét megállapítani.“

Az olvasó nagyon sajnálja, hogy Dorner úr nem követték, vagy nem követték tette (a' mennyiben talán rajzok kellett volna, mellyeket az intézet nem állíthat ki) magát ezen előadást, vagy Schleiden nézete megállapítását.

A' sopronyi ágost. hitvallásu főtanodai tudósítványban, Dománovszki Pétertől Arisztotelesz anthropológiáját vesszük 8 negyedréti lapon. Nagy tárgyról kis helyre szorított velős értékezés, de melly rövidségénél fogva kénytelen általánoságban maradni, 's mit még inkább lehet sajnálni, nem hozhatta fel

az oda vágó legfőbb idézeteket; miért is úgy látszik az olvasónak, mintha Arisztotelesz felől ugyan, de nem Arisztotelestől olvasna. — A' kis bevezetésben föltetszik az olvasónak, hogy Anaxagorász a' gondolkodást az anyagtól elszakítva írta volna le. Itt már okvetlen szükséges volt az idézet, melly az olvasót utasítsa, miután ez könnyen azt gondolja, hogy a' gondolkodást az eleai bölcsek kezdték tudományosan fejtegetni, nem Anaxagorász, kiről azt laertei Diogenesz nem mondja. Mert lehet, Arisztotelesz valamelyik helyén van arról említés, mit sokan nem vettek észre: az idézet tehát itt igen elkellett volna. — Átmenvén a' tárgyra, értekező előadja, miszerint Arisztotelesz anthropológiája természet-philosophiájához tartozik. A' természet fokozatos kifejlés, e' kifejlésnek csucsa az ember. — „A' lélek entelechia, a' műszeres *) testnek eredeti életelve: vagy a' lélek a' testnek formája és lényege, mozgató és végoka. Mint a' forma az anyaghoz, (itt jegyzet fordul elő: „A formáról és anyagról (Arisztotelesz) a' metaphysikában szól, 's milly szépen!“) úgy áll a' lélek a' testhez. A' lélek szerinte nem maga a' test, de nincs is e' nélkül, 's olly ferdének tartja azon kérdést, hogy a' lélek és test egy-e, mint azt, ha valaki kérdi, hogy a' viasz és formája egy-e? A' test és lélek különbözők fogalmuknál — elválhatlanok lételük-nél fogva.“ A' lélek az élőnek elve: „de az élet különböző fokozatokon fejlődik ki. A' legalsóbb fok a' növényi élet, 's a' lélek, mint ennek alapja, a' tápláló lélek. Ehhez legközelebb áll az állati élet, mellynek minőségi jegye az érzés. E' kettőhöz járul emberben a' *νοῦς*. Ész vagy gondolkodás legjobban teszi ki e' szót.“ — Azután leírja értekező az érzést, a' képzelő erőt, **) mellyből

*) Kérjük a' természettudósokat, vajjon műszer organum-e, természettudományi jelentésben? Előttünk műszer csak *Werkzeug* vagy szerszám, 's műszeres test, nem bánom, lehet minden gép, de nem élő test. Sokan az organumot létegnék nevezik, 's ha elnézzük az idomot, bizony jobbnak tartjuk ezt. E' szerint a' növény, az állat léteges testek, létegzetek: de a' gőzhajó stb. szervezet. Nem tetszenék-e meggondolni e' különbséget? Qui bene distinguit, bene docet.

**) Itt olvassuk: „az emlékező tehetség a' gondolkodás működése által előidézve — a' visszaemlékezés *ἀνάμνησις* reminiscencia.“ — A' magyar nyelv finomúl megkülönbözteti a' vissza- és meg szókat; amaz külső és néha ellenséges viszonyt, ez belsőt fejez ki. Visszaadom, a' mit mástól elvettem; megadom, a' mi mást illet, ha el sem tudtam venni. Így különbség van a' visszajönni és megjönni között. Magyarúl nem lehet visszaemlékezni, hanem csak megemlékezni.

a' kívánság is származik; végre az észt, *νοῦς*-t, melyet Arisztotelesz szenvedő és cselekvő észre oszt.

Utoljára hagytuk az első helyre tett tudósítványt, minthogy abban Horváth Cyrilltől a' legöregebb értekezést találjuk „a' tanodai műbecslésről,” 16 sűrűn nyomtatott negyed-rétű lapon. Ennyi helyen sok jót lehet elmondani; 's Horváth Cyrill, a' jeles pesti tudós iskolának jeles igazgatója, mindig tud és szokott is jót írni. A' feladat: a' becslés, és a' tanodaiság. — A' becslelésnél van tárgy, melynek becse meghatározandó; van egyén, ki a' tárgy becset meghatározza; és tárgy és egyén közötti viszony, melynek ilyen vagy amolyan fokú minőségéhez képest a' meghatározás közelebbisége is különbféle változáson megyen keresztül. „A' műbecslésnél első kérdés, mi a' mű? „A' mű olly tükör, mely által a' bizonyos körülmények között megnyilatkozó emberi szellem más emberi szellem irányában önmagát akarta fölmutatni.” „A' mű az alkotó szellem műveltségének mind szükségképi mind esetéki oldalait vissza fogja tükrözni. A' mi a' műben tökély, az az alkotó szellem műveltségének szükségképi, a' mi a' műben hiány, az az alkotó szellem műveltségének esetéki oldalait tükrözi vissza.” A' tanodai műbecslés főczélja a' nevelés, 's áll viszonyban a' műhöz, melyet becsel; a' növendékekhez, kik előtt becsel; a' nevelés főczéljához, melyet a' műbecslés által is elő tartozik mozdítani. Szerző a' műbecslést fölfogásban, ártérésben és megítélésben találja foglalva.

A' fölfogás külső, mennyiben azon föltételeket fogja föl, melyek a' mű alkotójára befolytak; belső, mennyiben a' művet mint bevégzett egészet fogja fel, nyelve, tartalma és a' kettőnek egymáshozí viszonya szerint; összerű, mely az életet és a' művet tartja szemmel.

Az ártérés a' tárgy szükségképiségeinek ismeretére törekszik. Alapja a' korszellem és annak ismerete, miért fejlődött így vagy úgy a' műalkotó. — Minden valódi mű érdekes tárgy, és vala mely czél megvalósítására törekszik; annál fogva egy valódi mű sem szűkölködhetik becs nélkül.

Azért a' megítélés a' mű czélszerűségének meghatározásával foglalkodik. Az erre megkívántató kellékek: az elv, melyből a' megítélés kiindul; a' módszer, melyel végrehajtatik, 's a' végrehajtás folyamata. Azután a' megítélés, közvetlen, mely a' műnek és szellemnek közvetlen egységén nyugszik; közvetett, mely az okság törvényén nyugszik; végre összerű, mely az előbbieket egészelete, 's mind azt foglalja magában, mi azokban mint lényeges tag előfordult.

Eme' száraz tartalomjegyzetből is látja az olvasó, hogy Horváth Cyrill értekezésében sok van, mi komoly tanulásra érdemes, 's mi a' tanítók figyelmét nagy mértékben igényli.

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

KIADJA

HUNFALVY PÁL.

MÜLLER GYULA.

IV. FÜZET.

—*—

A' Magyar Nyelvészeti általában kettőt tárgyal: a' magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közl tehát a' Magyar Nyelvészeti:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtani fejtegetéseket.

II. Különösen a' magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az összes altaji nyelvfajból, melyhez a' magyar nyelv tartozik; mind egyes altaji nyelvbéli, tehát legkülönösebben magyar nyelvbéli tanulmányokat; mind az altaji nemzetek szellemi sajátosságát kitüntető mondákat, hitregéket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészet alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, melyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről és a' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint meg fog ismertetni, részint megítélni. Történeti és más tudománybéli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítéletnek.

V. Közlend apró tudósításokat is akármely nyelvfaj köréből; tudós férjfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

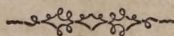
Megjelen a' Magyar Nyelvészeti 2 1/2 ívnyi tíz 8-r. füzetkében. A' részvét arányában az ívek száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzeket az előfizetési név-, cím-, lakhely 's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyvtárhoz bérmentesen beküldendők.

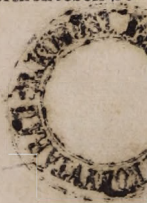
A' példányok pontosan fognak szétküldetni.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

PEST, 1853.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

TARTALOM.

	Lap.
A' többes szám képeztetése a' magyar és rokon nyelvekben. Riedl	
Szendétől	137
A' magyar helyesírásról. Hunfalvy Páltól	151
De nomine Homeri	173
Könyvjelentések	175

A' többes szám képeztetése

a' magyar és rokon nyelvekben.

A' képletek, fogalmak azon vonatkozásai 's módosításai közé, melyeket a' nyelv, mint a' gondolkodás kifejezése, feladatához képest, külön hangok által tartozik megjelölni, méltán sorozható azon ellentét, mely a' képlet határozott egysége 's határozatlan többsége közt gondoltatik. Bár t.i. az egyes és többesszám közötti különbség csak a' képlet határozott 's határozatlan voltát tartalmazza, 's azért lényegesen eltér azon ellentétől, mely pl. a' viszonyragokat, melyek a' tárgy külső, és pedig eredetileg pusztán térbeli, vonatkozásait jelölik, különíti el egymástól: mégis a' gondolkozásban olly tekintélyes, hogy elhanyagoltatása a' nyelvben számtalanszor zavart, 's érthetlenséget idézne elő. Azért minden nyelv törekszik az érintett ellentétet lehetőleg kiemelni, 's megbélyegezni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy miután csak az egyes, és többes szám közti ellentét az, mellynek megjelöltetését a' nyelvtudalom szigorúan követeli, azon kérdés: vajjon az egyes, vagy többes számon történjék-e az érintett megjelöltetés? magában véve közönyös. Így vannak a' magyar nyelvben is szók, melyek egyes számban már többséget jelentenek, tehát határozatlanok; pl. almát veszek, földig ér a' lába stb. Ezeknél szükséges, hogy vonatkozásuk egy tárgyra az egyes számban különös, és pedig egységet jelentő szó által bélyegeztessék meg; pl. egy almát hozok, bal kezem fáj stb. holott a' többi szóknál az egyes és többes közti különbség a' többesnél jelöltetik. Ezt megemlíteni azért tartottam szükségesnek, mert általában szoktunk némelly szóformáknak pl. az egyes számban, a' nevezőnek, a' jelentő mód jelen idejének, az első személynek, a' cselekvő formának stb. nem csak eredetibb, de egyszersmind önállóbb, vagy épen egészen független jellemet tulajdonítani a' többi szóformák irányában; ezt tekintvén, tagadni ugyan nem lehet, hogy az elészámlált szóformák legtöbbjei sokkal önállóbb

módon látszanak fellépni, többnyire semmi rag, (pl. a' nevező) semmi jellemző betűvel (pl. a' jelentő mód jelen ideje, cselekvő határozatlan forma) nem bírnak, tehát csak nemlegesen, t. i. az ellenkező szóformák megjelöltetése által, jellemeztetnek; de ebből nem következik, hogy egészen független állásuak, épen úgy, mint pl. a' rövid hangzó csak annyiban rövid, a' mennyiben bizonyos meghatározott viszonyban van a' megfelelő hosszú hangzóhoz. Így a : á = 1 : 2. stb.

Ha a' mondatban a' névszóval egy fogalomba összekötött szó már magában véve többséget jelent, ezen esetben fölösleges a' többes számot még különösen megjelölni a' névszón. Így a' magyarban: száz ember, számtalan ember stb.; az indogermán és román nyelvekben illy esetekben is a' többség a' névszón jellemeztetik; pl. centum homines, hundert Leute stb.; bár a' németben is némelly esetekben pl. a' mérték és súly meghatározásánál, a' számnév után szinte csak egyes szám használtatik; így: drei Fuss hoch, fünf Pfund schwer stb. A' német „man“ (Mann); pl. man sagt, 's a frank : „on“ (homme), pl. : on dit, szinte egyesben többest jelentenek. Számnevek után egyes számban használtatik a' névszó a' török, gaeli stb. nyelvekben, sőt vannak nyelvek, pl. a' ruhkeng, a' guarenei nyelv déli Amerikában, melyek a' többest csak számnevek, 's egyéb sokaságot jelentő szók által fejezik ki.

Pott *) a' többes szám jelentősége, 's jellemeztetése felől értekezvén, elméleti szempontból legezélszerűbbnek tartja a' többes azon megjelölését, melly bizonyos sokaságot jelentő, 's a' többes minden ragaival közös szó által vitetnék véghez. Ezen szó a' törzs végén a' ragok előtt, melyek úgyis, mint a' tárgy viszonyait jelentők, a' számtól, melly csak a' tárgyak egy-, vagy többségére vonatkozik, függetlenek, 's azért mindkét számban változatlanok maradhatnak, volna helyezendő. Lehetne ugyanis a' többest az egyes irányában az által is megbélyegezni, ha a' többes ragai az egyes ragaitól különbözők volnának; de ha az elsők a' többes szám bélyegét magokban nem foglalnék, azokat az egyesben szintúgy alaposan lehetne használni, mint a' többesben, 's az egyes ragait is mindkét számban. 'S ha ez igaz, mit tagadni alig lehet, nem találunk okot, melly szerint a' többes ragainak, melyek ép azon vi-

*) Etymologische Forschungen. II. Bd. 623. lap.

szonyt fejezik ki, melyet az egyes szám, más hangok által kellene képviseltetniök. Ezekből kitetszik, hogy Pott véleménye a' többes szám legezélszerűbb megjelöltetése felől helyes.

És ezen tekintetben a' magyar nyelv ural-altaji rokonival, mellyek mind többesüket az említett módon képezik, büszkén tekinthet indogermán szomszédjaira, mellyeknek többes számú ragaiban a' többes bélyege csak nagy nehézséggel kikutatható. Az ural-altaji nyelvekben t. i. csak a' többes jegyéről, de nem ragairól lehet szó, miután ezek az egyes ragaival egészen egyenlők, a' többes pedig különös, a' törzs, és ragok közé szúrt jegy által jelöltek. — Hasonló eljárásnak van helye a' névszó mindenféle viszonyainak kifejezése, a' tulajdonságnév fokoztatása, az igezők formái, módjai, idői stb. képzésében, általában mindazon esetekben, mellyekben a' gyök által képviselt főérteménye a' szónak módosíttatik, vagy közelebb meghatároztatik. Ezen nyelvek természetével megegyezik tehát a' többes számnak különös, a' törzshöz toldott, 's a' viszonyragoktól egészen független jegy általi megbélyegeztetése is. Jelenleg nem marad egyéb hátra, mint kikutatni azon hangot, melly a' törzshöz ragasztatván, az ez által kifejezett képlet többségét mutatja.

Minthogy ezen nyomozásnál egyes betűk, és hangok taglalásába kell bocsátkoznunk, szükségesnek látom megemlíteni, hogy azon visszajeszítő közmondás: „a' betű holt“ nem alkalmazható a' nyelvbuvárra, ki az emberi nyelvben, 's ennek számtalan proteusi alakzataiban, mellyeket a' szellem önmagához hasonlókat kereső vándorlásaiban magára ölt, életet bír és akar találni. Ő tudva, hogy élni annyit tesz, mint a' szellemtől áthatva lenni, a' betűben nem holt anyagot, hanem az emberiség közszelleméből szülemlett mennyei lángot, melly a' betűben él, keresi és találja. „Ti a' betűt—úgymond Pott *)—holtak és szellemölőnek rágal-mazzátok? Nézzétek a' művész dolgozó teremében ama' márvány-darabot; lomhán hever ott a' merev, néma, mozdulatlan tömeg. Hol van ebben élet? Térjetekek ismét be évek mulva, 's bámuló szemeitek előtt a' kérdés feloldatik. Eme' tüzes szerelem-isten, emez ábrándozó Psyche, kik kölcsönös lángban egymásba olvadni látszanak, csak árnyrajzok valának a' művész agyfalain, 's most szem-

*) Etymologische Forschungen. 1. Bd. 1. lap.

lélhető alakok, melyeket művészkeze, a' beszélő idomot az anyaggal egyesítvén, ama' hideg, azelőtt jelentéktelen kőből kicsalt, hogy mindenki nézhesse, mindenki örüljön szépségöknek. Még holtnak mondjátok ezen követ? Igen ám ' kételkedem hogy ti benetek van-e élet. Közeledjeteek tehát a' csoportozhoz, ti elfogulatlan nézők, 's engedjéteek, hogy én azt nektek megfejtsem. - Mutato nomine de sèrmone humano est fabula. Ösmeriteek az érzéki gyermeket, 's mégis Urania fiát, ki a' mindig önmagát neki feláldozó Psychét átölelve, könnyü szárnyakon siet a' légelemen át, 's egyesítő istenként, mintegy rózsás kötelekkel a' szellemekeet egymáshoz csatolja. A' betű, a' szó, a' nyelv imez az emberi szellem, 's emberi test összekeléséből származott gyermek, melly mindkét nemzője természetét hordja magán és magában, 's épen csak e' kettős egység által él és van. " Valóban, ha a' betűk — a' nyelv ime' tagjainak csekély számát 's azon számtalan összeköttetésekeet tekintjük, mellyek a' betűkből lehetők, azon végnélküli gondolatokat, mellyek ezen összeköttetéseekben a' betűk, mint momentumok által képviseltetnek, bizonyára az egyes betűneek, sőt azon csekély pontnak, melly az i fölött lebeg, ép olly méltóságot fogunk tulajdonítani, mint a' végetlen messzeségben tündöklő csillagnak, mellyet az emberi szem csak üvegen keresztül ér utól.

A' magyarban a' többes bélyege k, pl. : szeme-k; a' szuomiban t, pl. : silmä-t; esztben a' revali tájejtés szerint : silma-d; szürjänben: sin-jas; votyákban: sin-jos; mordvinben : sülme-t; osztyákban : sem-et *); svéd-lappb : csalme-h; finn lappb : csalme-k stb. A' többes jegye tehát a' különbözö finn nyelvekben : k, h, s, d, t; melly hangok, különbözésök daczára, az ezen nyelvekben divatozó hangváltoztatási törvények szerint, egy alaphangra vezethetők vissza. A' torokhangok átmenetele a' foghangokra és megfordítva, a' finn nyelvekben igen gyakori; a' lehő h képezi azon átmeneti pontot, mellyen a' torok és foghangok kifejlődésükben összetalálkoznak. Így pl. a' szuomi k-nak megfelel a' magyar h ezekben : szuomi kala, magy. hal; sz. kolme, m. három; sz. kuolen, m. halok; sz. kuu, m. hó; sz. kuusi, m. hat; sz. kalmet, m. halovány; sz. kusi, m. húgy; sz. kuula, m. hólyag; sz. kylmä' m. hű, hideg; sz. kuulen, m. hallok,**) stb.—A' szuomi h magyar-

*) Az s mindenütt = sz. **) Lásd a' M. Ny. 86. l.

ban sz ezekben : sz. harakka, magy. szarka; sz. hapain, m. savany; sz. haju, magy. szag stb. A' szuomi t-nek megfelel a' magyar sz ezekben : tuuli, magy. szél; sz. tai, m. szú; sz. terva, m. szurok; sz. sata, m. száz; sz. pata, m. fazék; sz. kuusi, magy. hat stb. A' szuomi k magy. t. ezekben : kurku m. torok; sz. kiellän, m. tiltok. stb. Igy a' székelyek is töpörödik helyett köpörödik, a' köp helyett töp-öt mondanak. A' szuomiban a' törzs „tarpehe“ (szükség) egyes számú nevezőben tájdivatosan : tarve' (tarveh), tarves, tarvet, tarvek hangzik, 's általában szuomiban a' lehő szelletre végződő szókban a' szellet majd sz-re megy át, majd k-, vagy t-vé keményül. Imez egybevetések mutatják, hogy a' látszólagosan egymástól eltérő többes jegyek k, sz, h, d, t, szinte csak különböző jelenségei egy alaphangnak, melyből az ezen nyelvekben divatos hangváltoztatási törvények szerint kifejlődtek, 's melyre ismét visszavezethetők. *Facies non omnibus una, nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.*

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a' rokon, 's egymáshoz legközelebbi viszonyban álló nyelvek is a' hangváltozási kifejlődés következtében lassankint mind anyagi, mind alaki tekintetben egymástól többé kevésbé eltérnek; de e' hangváltozás, bár többnyire külső befolyások következménye, mégis bizonyos meghatározott, 's magában az illető nyelvek szellemében gyökeredző törvények szerint megy végbe. A' nyelv, élete egész folytában mindenféle változásnak alá van vetve; mint minden szerves természeti tárgynak, úgy vannak a' nyelvnek is kifejlődési korszakai, ő is halad, küzd az akadályokkal, hátramarad, nő, virágzik, hervad és elhal; szóval : a' nyelvnek is van története. Egy 's ugyanazon nyelv különböző időkben különböző. Változik a' nyelv akkor is, ha földirati elszigetelés, vagy külső behatások következtében lassankint több ágra oszlik, vagy épen — törzse kiszáradván — csak a' mellékágakban él. Az illy mellékágak azután saját egyéni életet élnek, de ennek alapjai ugyanazon törzsben gyökeredznek, ugyanazon irányt követik, azaz, az illy nyelvek rokonok. Az úgynevezett ural-altaji nyelvek egykor — a' történetet megelőző időben — csak egy nyelvet képeztek, vagyis mint egyének nem léteztek, csak mint csirái egy alapnyelvnek, mely szétoszlátásuk, kifejlődésükkor egészen eltűnt. Az elhunyt anyának árva leányai pedig szétterjedtek a' széles világon, vonásaikat részint az idő,

részint külső behatások többé kevésbé elsimitották; mennél tovább élnek, annál nagyobb a' különbség, mely őket közös anyuktól, és egymástól eltávolítja. A' nyelvbuvár feladata a' lassankinti változás korszakait figyelmes szemmel követni, 's elfogultság nélkül nyomozni, melyik vonás, melyik forma régebb ez vagy amaz nyelvben, azaz romlatlanabb; melyik nyelv maradt leghűbb eredeti első típusához? — Mert az épen kötelessége az összehasonlító nyelvészetnek, hogy a' különbözőket egymáshoz közelebb hozza; azaz : a' rokonnelveket, látszólagos különbözősökdaczára, alapelvök egységére visszavezesse, 's ebből magyarázza.

Ennélfogva a' jelen alkalommal is feladatunk az előszámlált többes jegyek közt azon alaphangot keresni, melyre a' többiek visszavezethetők, 's melyből megfejtethők. Czuczor *) a' magyar k-t megkeményült g-nek tartja, mely g a' „meg“ (meg = latin „plus“, pl. egy meg egy kettő, = $1 + 1 = 2$) kötszóban gyakorlatot, 's többeknek összeköttetését jelenti. Czuczor szerint tehát pl. hely-ek annyi volna, mint hely-eg; azaz : hely meg hely együttvéve; ember-ek annyi mint : ember-eg, azaz : ember meg ember stb. Hangtani tekintetben a' többes k-nak ime' megfejtése nem tűnik fel; minthogy a' g-nek megkeményülése k-vá a' nyelvekben általában 's különösen a' finn nyelvekben divatos; 's azon ellenvetés, hogy a' magyar nyelv egész terjedelmében nem találkozik egy példa sem, melyben a' g mint többes képző fennmaradt volna, megezáfolja azon tapasztalás, mely szerint a' nyelvek fejlődési történetéből elég alkalmunk van meggyőződni, hogy újabb képzések a' régebb, eredetibb képzéseket egészen kiszorítják, pl. a' régi esmeg, ma általában ismét, a' nekil = nélkül stb. — Pott **) a' magyar k-t szinte eredetinek tartja, 's megfejtésére a' „ki“ névmást, mely vala-ki (ali-quis); akár-ki (mint a' latin qui-vis, minthogy a' latin vel-vel a' „velle“ szóból, a' magyarban: akár-akár, az akár szóból); „kiki“ (quis-quis) szóalakokban határozatlan érteménynyel bír, használja; mert — úgymond — vessük össze a' „kiki“-t, mely nem egyéb mint a' „ki“-nek megkettőztetése, 's határozatlan mindenséget jelent, a' „ki-k“ szóval (a'

*) Uj magy. Muzeum.

**) Etymologische Forschungen. 2. Bd. — 625. lap.

„ki“-nek többesével), melyben csak a' többség alapfogalma rejlik, a' nélkül, hogy a' határozatlan sokaság mindnyájokra vonatkoznék; — ezen két kifejezésben a' fogalom ugyanazonsága első pillanatban szemünkbe tűnik: a' kiki-ben szintugy mint „kik“ szóban a' sokaság megjelöltetése ugyanazon szó ismétlésében áll. Vannak nyelvek, melyekben a' többes szám általában a' törzs ismétlése által fejeztetik ki, de ezen eljárással összekötött nehézség, főkép a' hosszabb szóformáknál világos; miért is más nyelvek csak a' szó egy részét ismétlik. Ha továbbá megfontoljuk, hogy a' névmás bizonyos tekintetben általánosb képviselője a' névszónak, nem találjuk feltűnőnek, hogy épen névmást választott a' nyelv a' többes szám megbélyegzésére.

E' szerint tehát pl. ember-ek annyi mint ember-ki; határozatlanúl, mintha a' névszó: „ember“ ismételtetnék. A' „ki“ névmás ennél fogva a' többes képzője. Pott emez állítását Boller *) helytelennek tartja, mondván, hogy a' magyar nyelvben a' személyes kérdő (ki) névmáson kívül, még egy más szóforma, mely dolgokra vonatkozik, t. i. „mi“ van használatban, (akár-mi, quidvis; valami, ali-quid; sem-mi stb.) és nem találunk alapos okot, mely a' nyelvet akadályozta volna, hogy ugyanazon elv szerint a' dolgokat jelentő szók számára egy más többes jegyet is képezzen, t. i. m-mel. — Bár Bollernek ezen ellenvetését, mely épen azon véleményen alapszik, hogy a' „mi“ szóforma a' „ki“-vel egykorú, 's nem későbbi idők fejleménye, érvénytelennek találjuk, ha megfontoljuk, hogy — mint régi nyelvemlékeink bizonyítják — valaha a' „ki“ minden különbség nélkül személyről és dologról használtott; mégis Pott fenemlített véleményében, mely első pillanatra is kevésse megerőltettnék látszik, addig nem osztozunk, míg reményünk van a' magyar k-t más — könnyebb, 's egyszerűbb — módon kimagyarázni.

Lönnrot **) a' finn nyelvekben divatozó többes képzők eredetijének a' szuomi t-t nézi, 's azt ekkép származtatja: A' harmadik személyü névmásnak jellembélyege a' személyragozás és ige-hajlításban a' lehő h, vagy s (sz); leginkább az első. A' többes t

*) Sitzungsberichte d. k. Akademie d. Wissensch. XI. k. 957. l.

**) Egyike azon finn tudósoknak, kiket egész Európában tisztelnek, mig nálunk némelly fenhéjázó törpe csak piszkos, halzsíros finneket ismer. Lönnrott többek közt a' Kalevala szerkesztése által lett híressé. H. P.

nem egyéb, mint az sz-nek, h-nak megkeményülése. E' megfejtés a' fentebb említett Pottéhoz mellékelhető, mert a' határozatlan „ő“ szinte nem egyéb, mint a' határozatlan „ki.“

Kellgren *) az eléadott véleményt pártolja.

Boller **) a' k, h, sz, d, t többes képzők eredeti elemének szinte a' szuomi t-t ismeri, 's megfejtését kétféle úton kísérti meg. Szerinte a' t vagy maradéka egy — sokaságot jelentő — névtörzsnek, mely esetben a' finn nyelvekben is a' többes az egytagú, 's általában a' kifejlődés alacsonyabb fokán megmaradt nyelvek módjára képeztetnek: vagy a' t-t a' hajlító nyelvekben uralkodó elvek szerint kell kimagyarázni. Az első szemponton a' chinai, tibet, barmán, sziam, 's az egész malaji-félszigeti nyelvtőhöz tartozó nyelvekben divatos képzése a' többesnek, melyhez a' mongol: nar, ner; a' török-tartár: lar ler, sőt a' finn nyelvek körében is a' cseremisiz vülä, v'lä soroztatható, ötlik szemünkbe. Így a' sinai „tő“ (sok) 's a' barmán „tő“ (sokaság) többest képeznek, azon különbséggel, hogy az első a' névszó elé, a' másik a' névszó után tétetik. A finn nyelvekben is találkozunk egy kifejezés, mely értelménye és hangjáról nézve az említett „tő“hoz közel áll. A' cseremisiz: „uta“ bőséget, 's az ebből képezett melléknév: „ut-la“ sokat jelent. A' magyar tö-bb szóforma mutatja, hogy a' törzs „tő“ mely még tömérdek, töméntelen ***) stb. szókban is fennmaradt, sokaságot jelentett. E' szerint a' szuomi: ihmise-t, 's a' barmán: lu-tó, emberek sokasága, alakilag egyenlő kifejezések. — Ha pedig a' finn többes képeztetését, az ezen nyelvekben, főkép. a' szuomiban nyilatkozó magas kifejlődésre hivatkozva, a' hajlító nyelvek elvei szerint akarjuk magyarázni, következő támpontokat találunk. Az egyipt, 's általában a' sémi nyelvtőhöz tartozó nyelvek csak két nemet különböztetnek meg egymástól, 's ímez ellentét által fejezik ki a'

*) Grundzüge der finnischen Sprache. 63. lap.

**) Sitzungsbericht der kais. Akademie der Wissenschaft. 1853. XI 957 S. u. ff.

***) Nekem úgy látszik, e' két szónak nincs közvetlen köze a' tö-bb gyökhöz, hanem megfejtethető a' török-tatár nyelvből. Tömérdek, temérdek talán a' török-tatár demir, temer-ből lett, 's azért jelentett hajdan vas-tagot, valamint ez fortis-t. Töméntelen talán a' tatár tumen = 10,000 = igen sok, 's úgy lett mint: egyetlen, számtalan.

személyes, cselekvő, 's az élettelen, elvont közti különbséget. Ez utólsó, t. i. a' nőnem megjelöltetésére egy névmási törzset „t“ használnak. Így az ó egyiptben : „nefer,“ bonus, der Gute; 's „nefer-t“ bona, die Gute; és elvonva bonum, das Gute. Szintígy arabul : tajjib-un, ein Guter, 's tajjib-at-un, eine Gute, ein Gutes. Elvont értelemben ímez utóbbi képzés a' többest képviseli, bona; mint az egyipt : „che-t nib-t nefer-t,“ aliud omne bonum, valóban annyit fejez ki, mint : alia omnia bona. Ép így használtatik az indo-germán nyelvekben a' „t“ mint a' névmási törzsek köznevet jelentő bélyege. Így elvontan szanszkrit : anja-t; görög : ἄλλο(τ); latin : aliu-d; goth : alja-ta; — magy : más, általában minden vonatkozás nélkül egy meghatározott tárgyra. Ugyanez áll az as, is, us, elvont képzőkről, mellyek mind a' t-nek lágyításai, 's ha bizonyos szóformákhoz ragasztatnak, többséget jelentenek; pl. görög : δοτῆρ-ες, latin : dator-es stb. Ama' mutató t (s) pedig nem csak a' hajlító nyelvekben találtatik, de a' finn nyelvekben is megvan, sőt az utóbbiakban is elvont névszókat képez, pl. a' magy. épül-et, akar-at stb., miért nem lehetne tehát az alakilag azonos képzés magyarázatára ugyanazon kifejlődési utat igénybe venni? Ez Boller véleménye.

Ha pedig figyelembe vesszük, hogy, mint a' magyar szók egybevetése a' nekik megfelelő szuomi szókkal kétségen kívül helyezi, a' szuomi k-nak átváltoztatása a' többi torokhangok- sőt foghangokká a' magyar nyelvben ép olly gyakori, valamint ritka a' szuomi t-nek átmenetele a' magyar torokhangokra, pl. k-ra; — hogy továbbá a' magyar alhangú névszók a' többest rendesen „ok“-kal képezik; már e' hangtani tekintetből hajlandók vagyunk hinni, hogy a' magyar többes képző a' magyar nyelvben eredeti, és pedig a' „sok“ szóból, (melly cseremiszen : suka, szuomiban : kokó, törökben csak) származik. E' szerint tehát pl. asztal-ok annyi mint asztal-sok; magyar-ok, a. m. magyar-sok. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a' magyar „k“ többes képző nem annyira többséget, mint különbféleséget jelent, és csak a' különbféleség által többséget; mi onnan is kitetszik, hogy azon esetekben, melyekben az egyneműség fogalma uralkodó, a' többség nem a' „k“ által, hanem más módon fejeztetik ki. Így pl. ezen mondatban : „az ember halandó,“ mellyben épen az emberek egyneműsége, t. i. a' „halandó“ jegyre nézve gondoltatik, a' többség az egyes szám-

által fejeztetik ki. Így a' test részei — melyek szinte egyne-műek — az egyes számban többséget jelentenek. Így van ez az úgynevezett gyűjtő névszókkal is; pl. almát hozok, gyöngyöt veszok; — melyek többese, pl. almákat hozok, gyöngyöket veszok stb. nem csak többséget, de külömbféleséget is jelent. A' „k“ többes képző alapérteménye tehát — mint látszik — külömbféleségre vonatkozik. Hogy a' „sok“ szó is eredetileg nem annyira sokaságot, mint külömbféleséget jelentett, igen valószínű; miután az egyne-műek többségére vonatkozó „több“ szóalak, nem a' „sok“-nak második foka, mi „sok-abb“ volna, hanem inkább más — maig elavult — gyökre „tő“ mutat; a' sok-nak nincs második foka, valamint a' latin varius, diversus tulajdonságneveknek sincs; továbbá a' külömbféleség fogalmának megjelölésére semmi önálló gyökünk nincsen (külömbféle, mindenféle a' „kül, külön 's mind, minden törzsekből származnak). A' „sok“ törzsnek íme' meghatározott érteménye azonban lassankint szélesebb körre terjedett, úgy hogy függetlenül állva ma a' latin : multus, német „viel“-nek megfelelő; bár mint többes képző külömbféleséget jelentő árnyéklátat legtöbb esetben mai napig megtartotta. E' szerint „sok ember“ annyit jelent, mint „multi homines“; „sok ember-ek“ a. m. sok ember-sok, melly mondatban az első önálló „sok“ határozatlan sokaságot, a' második „sok“, mint a' többes bélyege, egyszersmind külömbféleséget is jelent, tehát annyit, mint : multi et vari homines. Így sok-ak, = multi et varii; több-ek, = plures, et varii külömböznek a' sok-an multi, több-en plures kifejezésektől.

Megjegyzésre méltó, hogy a' Kanadában élő algonkini nyelvben a' többes bélyege szinte k, melly a' hangzóra végződő törzsekhez minden kötjel nélkül, a' mássalhangzóval végződőkhez pedig kötjellel, — tehát ép úgy, mint a' magyarban — ragasztatik; pl. alisinape ember, többesben : alisinapek; minis sziget, többesben : minis-ik stb. *).

De bármellyik legyen is az eredeti szó, mellyből a' finn nyelvekben divatozó többes képzők hangváltozás útján kifejlődtek : annyi bizonyos, hogy egy forrásra mutatnak. A' szuomi és lapp nyelvben azonban ezen képzők csak a' nevezőre, 's az evvel egyenlő tárgyesetre vannak szorítva, a' többi esetekben a' többes mutatója

*) Memoires de l'Amerique septentrionale par Mr. le Baron de Lahontan. 1703 Tom. II. 215. lap.

i; pl. szuomiban többes nevező : silmät, beható : silm-i-hin, kiható : silm-i-stä; benhagyó : silm-i-ssä stb. Ezen „i“ a' többi finn nyelvekben is előfordúl mint többes képző. Az első és második személyes névmás többese a' magyar, szürjän és votyákban: „mi, ti,“ a' mordvinban szinte; „min, tin,“ a' törökben is az első és második személyü névmás többesében (biz sziz) az i találta-tik. *) De legkitünőbbben szerepel az „i“ mint a' többes szám képzője, a' birtokragokban. Ezekben t. i. a' tárgy többsége az i által bélyegeztetik meg a' szuomi nyelvben úgy, mint a' magyarban; pl. m. : hibá-m, szuomi : vika-ni; (hiba a' törzs; 's m az első személyrag egyes számban; valamint a' szuomiban a' törzs : vika, 's az első szem. rag egy. sz. -ni) többesben : magy. hibá-nk; szuomib. : vika-mme. De ha a' tárgy többesben gondoltatik, a' többséget az i mutatja; pl. : vika-i-mme, magy. hibá-i-nk, a' második személyben : hibá-i-d stb. Ezekből világos, hogy a' magyar birtokragokban előforduló, 's tárgytöbbséget jelentő i-nek megfejtése, mint az Fogarassi „Művelt magyar nyelvtana“ 86-ik lapján olvasható : „Mind ezen szóknak (enyéim, tieid, övéi stb) a' birtokegységben egy közös betűjük (é), 's a' birtoktöbbségben két közös betűik (ei, éi) lévén — ki nem látja, hogy világosan az egy önhangzó egy birtokot, a' kettő pedig több birtokot jelent?“ egészen alaptalan.

A' finn nyelvekben tehát — mint láttuk — kétféle többes képző van; a' magyarban is, t. i. k és i. A' k-nak jelentését feljebb taglaltuk, jelenleg azon kérdés ötlük előnkbe, mit jelent az i, 's mi által különbözik a' k-tól? Ezen kérdés feloldása fogja egyszersmind az okot megmagyarázni, melly miatt nyelvünk két egymástól különböző többes képzőt kénytelen használni. Mert, hogy a' nyelv fölösleges formákat teremtene, 's használatban tartana, a' gazdálkodási törvény, melly általában a' természetben és a' nyelvben érvényes, nem engedí föltennünk. Már feljebb említettük, hogy a' k képző értelménye a' sokaságon kívül még egy más árnyéklattal is bir, t. i. különb-

*) Nem lehetek egy véleményben a' tisztelt szerzővel. A' szem. névmások többesei nem i, hanem v, így: m^ü, t^ü, ü vagy m^v, t^v, ü, mellyeknek megfelelnek egyfelől a' finn myö, työ, hyö, 's másfelől a' töröktatár biz vagy miz, és sziz. Tehát a' többes rag ezekben v=z, melly a' finn yö-ben lappang. Lásd a' Magy. Akad. Értesítő 230—223. l. az 1855-dik évről.

séget jelent, 's azért némely szóalakoknál nem alkalmazható. Láttuk továbbá, hogy az első és második személyű névmásnak többese nem k-val, hanem -ivel képeztetik. És ezen szóforma, (mi *) nyújthatja nekünk a' kívánt felvilágosítást, melytől a' fellebb érintett kérdések feloldása függ. Az én-nek többese nem lehet én-sok; mert az én-nek többese tulajdonkép nem is gondolható; tehát csak annyit jelenthet: én + azok, kiket az énhez tartozóknak képzelek. És valóban, ha pl. mondom: „mí tanuljuk a' magyar nyelvet,” a' mí alatt: 1. az ént, 2. azokat, kik ugyanazt teszik, mit én, 's ezen tekintetben az én-hez közelebb állanak, mint a' többiek, értem. A' mí szóban tehát az i többséget, de egy-szersmind a' többeknek az én-hezi tartozóságát jelenti. Ugyanez áll a' birtokragokról is; pl.: könyv-ei-m, annyit jelent, mint könyv-több, 's tartozó az én-höz; könyve-i-d; = könyv több, 's tartozó a' „te”-hez. stb. stb. Az i tehát a' többségen kívül még mellékárnyékatul valamihöz tartozóságot is foglal magában. E' szemponton első pillanatra szemünkbe ötlük az i, mint a' tulajdonságnév legszokottabb képzője, mely szinte valamely személyhez, vagy helyhez tartozót jelent; pl.: király-i, haza-i, pest-i, duna-i, stb. Ki nem látja itt a' képzés és hang azonosságát? — Nemde pl. duna-i annyi mint Dunához tartozó; királyi a. m. királyhoz tartozó? — De azt mondhatná valaki: Igen ám, a' tulajdonságnévképző i a' törzs által kifejezett képlethözi tartozóságot jelenti ugyan, de hol van benne a' többség értelménye? — Mi egyéb — kérdelem — a' tulajdonságnév képeztetése névszóból, mint általánosítása ama' határozottabb értelménynek, melyet a' névszó képvisel? A' tulajdonságnév nem egyéb, mint általánosított, határozatlaná vált névszó, valamint a' névszó nem egyéb, mint meghatározott, egyedített tulajdonságnév. A' tulajdonságnév olly általános és határozatlan értelményű, hogy ép e' miatt önállólag nem is fordulhat elő mint alany a' mondatban, ha csak névszóra nem támaszkodik. És ha a' többes képzése szinte nem egyéb, mint egyes számnak egy tárgyai vonatkozásának általánosítása, nem lehet feltűnő, hogy az i többes- és tulajdonságnévképzőt végalapjában azonosaknak nevezzük. Az i az indogermán nyelvekben is részint többest, pl. domin-i, serv-i; részint mellékneveket, melyek

*) Ha állani találna, mit az előbbi jegyzetben mondtam, némi változás érne az itt előadott magyarázatot.

szinte mint a' magyarban valamihöz tartozót jelentenek, pl. patr-i-us, atya-i, stb. képez. A' rag ja a' szanszkritban gyűjtőszókat képez; pl. rath-ja=multitudo curruum; a' görögben *ια*; például: *μυρμηκία, νεοττία, σποδιά*; a' latinban az ia szinte majd elvont szókat, majd gyűjtőneveket képez; pl. audac-ia, milit-ia stb. Ezeknél fogva — az i és k többes képzők közti különbségre nézve — hajlandó vagyok hinni, hogy az i-nek értelménye inkább összeadó, a' k-é pedig sokszorozó; valamint a' latin quatuordecim ($4 + 10$); és quadraginta (4×10); — és mindenesetre mindkettő többséget jelöl.

Jelenleg nem marad egyéb hátra, mint imez i-nek származtatását kikutatni. — Kellgrén *) hajlandó az i-t is akkép magyarázni, mint Lönnrot a' t-t magyarázza; t. i. a' harmadik személyű névmásból, melly a' magyar „nek-i,“ valamint általában a' jelentő mód jelen idejében határozott harmadik egyes személyű képzésekben, pl. kér-i, keres-i stb. maig fennmaradt. A' mandsuban a' harm. szem. névmás i; ugyanazon személyt képviseli a' törökben; 's a' mordvinban a' jelentő mód jelen idejének bélyege. Kellgren szerint tehát a' t, k, s, 's az i többes képzők ugyanazon eredetűek, 's ugyanazon, t. i. harmadik személyű névmás különböző jelenségei, mellyek ugyanazon névmás eredetileg volt kettős alakjából fejlődtek ki.

Boller **) is az i magyarázatára az i névmás-törzset, melly a' magyar i-tt, i-nnen, i-de, 's a' harm. személyrag ja, je alakjaiban fennmaradt, veszi igénybe, 's ugyanazon megfejtést, mellyet a' t-nél megkisértett, alkalmazza itt is.

Én hajlandó volnék emez i-t az i-s szóból, melly szinte hozzátartozót jelent, származtatni, őszintén megvallván, hogy, bár állításom nem merészebb; mint a' fenemlítették akármellyike, mégis kétségtelen voltáért síkra szállani nem mernék, sőt az i magyarázatát addig bizonytalannak tartom, míg reá a' rokon nyelvekben biztosabb alapok fel nem fődöztetnek.

Lássuk még a' többes képeztetési módját a' többi ural-altaji nyelvekben. A' törökben a' többes képzője lar, ler; a' mongolban: nar, ner; od, öd, vagy csak d, hangzóra végződő törzsek-nél leginkább „sz“; a' mandsuban, melly a' többest csak élő lé-

*) Grundzüge der finnischen Sprache. 63. l.

**) Sitzungsberichte d. k. k. Ak. d. W. 1853. XI. B. 960.

nyeknél jelöli meg : ta, te, sza, sze, szi és ri. Ezen képzők legtöbbjeinek a' szuomi t-vel rokonsága első pillanatra szembe tűnik. A' mongol d, od, öd; a' mandsu ta, te a' szuomi t-vel azonosak; a' mongol sz, a' mandsu sza, sze csak lágyításai a' t-nek. Hát a' szi, ri mandsu képzőkben nem találjuk-e a' többest jelentő i-t az sz, r-eli (mint a' t lágyításai) összeköttetésben? Az sz-nek átmenetele r-re az indogermán nyelvekben divatos. Így a' német többes r csak lágyítása a' szanszkrit többes képzőnek „sz“-nek. Így latinban : honos, honor-is, tempus, tempor-is, amat-ur = amat-se stb.; nem lehet-e ímez átmenetelnek helye az altaji nyelvekben is? Ha ez igaz, azon esetben a' szi, ri képzőkben a' többes bélyege kétszer volna kifejezve. Illy kettős kifejezést találunk a' magyar mi-nk, ti-k szókban; 's a' török bizler, szizler névmásokban a' többes háromszor van kifejezve (i-z-ler). A' török lar, ler 's a' mongol nar, ner képzők a' többi altaji nyelvekben nem fordulnak elő; mi csak azt mutatja, hogy ezen képzők később származtak, 's — mint az említett nyelvek saját természetényei — az egész nyelvtőre nem alkalmazhatók.

Még azon hangtani tüneményeknek megfejtése, mellyek a' többes képzésénél a' magyar szóknál eléfordulnak, marad hátra, mit más alkalommal szándékunk tárgyalni.

Riedl Szende.

A' magyar helyesírásról.

(Mindjárt itt alkalmazom az ebben és az utóbbi füzetben következő vizsgálatokból eredményező helyesírást. A' „Magyar Nyelvészet“ olvasóji legyenek szigorú bírák, kik önnomozásaik és tanulmányozásaik után is szeretnek meggyőződni, 's hadd segítsék világosságra hozni a' valóságot. Az ne retentsen vissza senkit, hogy úgy nehézzé tesszük, a' mit olly egyszerűnek és könnyűnek gondoltunk. A' nyelv nem könnyű, nem egyszerű, az igen nagyon nehéz; a' nyelvtudomány azért öreg tudomány. Pillantunk be csak p. o. a' viszonyítók természetébe és idomulásába (a' VI. szakasz alatt), 's legott tapasztaljuk, milly szövevényes a' tárgy. Azért lehető kimerítő és a' tények összeségét befoglaló vizsgálatok kellenek, melyek megigazítsák és kiegészítsék azt, mit ezennel közlök.)

I.

Miolta a' Tudós Társaság által meghatározott helyesírási szabályokat elhagyogatják, azolta növekedött a' zavar, melly előbb csak az élet és tudomány között volt meg, 's behatott az elméletbe is, úgy hogy most nem tudjuk, mit miképen írjunk; 's elevenen érezzük mindnyájan, hogy mentül hamarább segíteni kell a' bajon. Azonban egyetlen orvosság az igazán helyesírási tudomány. Ezt keresik is, de nem nagy sikerrel. Ez idén, tudtomra, két kísérlet látott világot, Gyurits Antalé („A' magyar helyesírás szabályai. Fejtegeti Gyurits Antal. Pesten 1855.“) és Lonkay Antalé („Írjunk egyenlően,“ az 1855-ki Pesti Napló 1601. 1603. 1606. 1607. 1611. 1613. 1614. és 1616. számaiban). Az elsön meglátszik a' történeti fejlődés iránti tisztelet, melly nem kapkod ujitások után, hanem meggyőződést keres. Legfelsőbb elve, hol jól felfogtam, a' magyaros ejtés, melly akkor határozzon, mikor tudományunk kifogy. A' másik kísérlet a' haladási elvet vallja, de nem mondja meg, miben áll a' haladás a' nyelv dolgában, vajjon egyszerűsítés-e, vagy a' valónak felfogása és kifejezése, bár ellene volna is az egyszerűsítésnek? Akárki belátja,

hogy magában az egyszerűsítés pusztítás is lehet : azt nem szabad hát szertelenül üzni. Van ezenfelül Lonkay kísérletében valamely törekvés, összehasonlítani a' magyar helyesírást a' francziával, angollal stb., 's ez által a' magyarnak elsőségét kimutatni amazok fölött. Ez is csiklandós dolog, miután a' franczia és angol nyelvek olyan létegzetek, mellyekhez a' magyarnak nincs köze, 's mellyekhez azt hasonlítani sem lehet. Van-e, 's mennyi gáncsolni való az eredet nyomainak megőrzésében, melly a' franczia és angol helyesíráson kitetszik : azt mi magyarokul ne merjük határozgatni.

Mondván, kevés sikerrel keresik a' helyesírás tudományát, távul van tőlem azt gondolni, hogy én találtam el a' valóságot. A' helyesírás nem önálló valami, hanem a' nyelvtudomány eredménye, minél fogva az egyedüli alapja a' helyesírásnak. Kiszakasztasztani a' nyelvtanbul a' helyesírást, 's ezt annak tökéletesítése nélkül akarni megigazítani, hiú törekvés : úgyde nyelvtanunk is addiglan tévedőz, míg nem lett a' magyar nyelvtudomány. *) Hogy pedig az meg volna már,

*) Sokan megbotránkoznak azon, hogy ismételve állítgatom : nincs még magyar nyelvtudományunk, mivel csak most kezdjük tanulni a' rokon nyelveket, tehát most kezdjük mind a' nyelvtudományi épületre tartozó és kellő anyagot egybehordani, mind a' tudománykodás eljárását kitapogtatni. A' nyelvtudomány olyan, mint a' természettudomány. Erre az emberiség létele oltá megvoltak a' tények, de csak újabb időkben kezdték helyesen felfogni, 's meglett a' természettudomány ; arra, jelesen a' magyar nyelvtudományra is, a' nyelvek támadta oltá megvoltak a' tények, de mi nem tudtuk, vagy tudni sem kívántuk, azért nem is foghatuk fel, 's nem tehattünk szert valódi nyelvtudományra, melly csak helyes nyelvhasználat útján keletkezik. — Sokféle kifogást hallok ellene. Az egyik azt mondja : Bizony, van nyelvtudományunk ! De megezáfolja a' helyesírás zavar is, melly különben nem volna. — Bolond az egész nyelvhasználat ! így szól a' második. Ehhez semmi okoskodás nem férhet, azt magára kell hagyni. — De mondja egy mély belátású politikus : Veszedelemes dolog a' nyelvhasználat, az nemzet elleni törekvés ! Süveget emelvén a' mély belátás előtt folytatjuk a' tények tanulását, mellyek a' politikus szeme láthatárán kívül esnek. — Hunfalvy Pál a' nyelvhasználat nehéz tudományának „a b ez“-jét sem tudja még, szól a' negyedik. Annak igaza van, 's én teszek róla lehetőleg. De ha kifogást tevő uram maga nem tanulja ezen dolgokat, nem ér semmit kifogása, mert nem bir tudományomról itélni. — Azonban akár mit mondanak is, rajta, ügyfeleim, tanulgassuk a' meglevő tényeket, 's ha Isten is úgy akarja, lesz nyelvtudományunk.

azt legalább a' Magyar Nyelvészet nem vitatja; annál kevesbbé mondhatom magamrul : íme, kitárom a' magyar helyesírás szabályait, mellyekköz semmi kifogás nem férhet. Csak figyelmeztetni akarom a' közönséget a' nyelvtudomány és illetőleg nyelvtan azon részeire, mellyek különösen meghatározzák az ejést vagy élő beszédet, 's az azt jegyekkel kifejezni törekvő helyesírást. Ama' részek pedig a' szóisme (etymologia), hangsúly (accentus), és a' széphanzzat (euphonia). E' három együtt uralkodik az élő beszéden, hol az öntudatos hordozója a' nyelvszellemnek : ott pedig, hol elkezd homályosulni a' nyelvszellem, a' tudomány köteles fölkeresni azokat, 's úgy megigazítani az élő beszédet. Tehát a' nyelvtudomány, melly nemcsak az élő beszédet, mint a' nyelv jelenét, hanem multját és a' rokon beszédeket is kutatja, sokszor kénytelen megigazítani az élő gyakorlatot; meg is igazítja mindennütt, hol a' tudomány uralkodik. Elöttünk hát az elhíresztelt helyesírási elv : *Úgy írok a' mint beszéllek*, 's *úgy beszéllek a' mint írok*, semmit sem nyom; az kerékbe futó mondás, melly a' maga kérdésével felel magának.

A' szóisme, hangsúly és széphanzzat meg annyi részei a' szótannak, 's a' helyesírára nézve, mellyet meghatároznak, nem egymást kirekesztő, hanem egymást kiegészítő tényezők. A' szóisme a' szók eredeti állományát keresi, és úgy terjeszti elénk, mint az rideg magában volna. De az élő beszédben a' szó gyéren fordul elő illy ridegen; az más, szinte rideg szóval léteges új szavá lesz, 's a' lelket, melly az új szót eleveníti, a' hangsúly adja belé, mint azt a' ragoknál és képzőknél tapasztaljuk. A' mi még a' hangsúly elevenítése után is darabos marad, azt a' széphanzzat simítja ki. Egymás után kell ugyan eléadnunk a' három tényezőt: de hatása az élő nyelvre nem egymásutáni, hanem egyidejű. Mint-hogy azomban a' hangokat bötükkal fejezzük ki, azokrul is meg kell emléköznünk; 's így szólni fogunk a' bötükrül, a' szóismérül, a' hangsulyrul és a' széphanzzatrul. Egyébiránt figyelmeztetést adunk, nem kimerítő tudományt; de úgy is béketűréses olvasó kell nekünk, ki az egésznek elolvasása után, 's akkor is kímélettel fog ítélni.

A' b ö t ü k.

A' magyar nyelv hangjai többfélék és különbözők lévén a' latin nyelv hangjaitul, melynek bötüjével most élünk, az írásjegyek nem fejezik tökéletesen ki nyelvünk hangjait. Pótolni és össze kellett rakni az egyszerű jegyeket, — 's most talán másítani szeretnénk egyen máson, mi már nem könnyű dolog.

Ismeretösek a' hangzók osztályai :

alhangúak : a o u á ó ú

felhangúak : e ö ü é ő ü

közlőhangúak : é i é í

Az ékezetes hangzók az ékezetlenek irányában nem csak nyújtottak, hanem súlyosak is; az ékezetlenek közt azonkívül u, ü, i gyengék vagy könnyűek, a' többiek erősek vagy nehezek, mit alább megfogunk érteni. — Az í, ú, ü-rül azt állítja Gyurits (6. l.), „hogy egyáltalában szükségtelenek, mert külön hangot nem képeznek, 's egyedül csak nyújtásai a' rövideknek.“ Ellenben á, ó, é, ő külön hangzók, nem hosszabbításai a' rövid a, o, e, ö-nek (7. l.) — Igaz ugyan, hogy az e és é, a és á között nagy ejtési különbség van, mert az é és á nemcsak súlyosak az e és a-hoz képest, hanem némi hangváltozást is mutatnak ez utóbbiak irányában : mégis egy hangnak módosúlatjai, mit ezerek közül kikapott ezen példák bizonyítanak : két és kettő, hét és hetet, béke és békét; fagy és fázik, nyár és nyarat, szalma és szalmát. Í, ú, ü hasonló törvényből lettek, 's nem szabad azokat kénykedv szerint rövidíteni vagy nyújtani. Az ékezetes hangzók ugyan is mikor nem gyökbötük, hangpótlásból és hangvételeből erednek. Ez utóbbiról alább a' maga helyén lesz szó; az elsőt itt tárgyaljuk röviden.

A' hangpótlás valamely elejtett utóhangot vagy elenyészett belhangot pótol. A' felmutatott példák közül nyár, hét az utóhang elejtése által lettek nyújtott hangu szókká, mert ezek gyöke nyara, hetü, melly utóbbiról hiteles bizonyságunk is van nyelvemlékeinkben, a' híres „hetü mogerek“ kifejezésben; és ezekhez tartozik minden szó, mellynek tárgyesete vagy harmadszemélyü birtokraga rövid hangzóval jár, lévén az a' nevezőben hosszú, p. o. madarat madár, szekeret szekér, meszet mész, sarat

sár, stb., ajtaja ajtó, erdeje erdő stb. — Elenyészett belhang pótlását látjuk a' két és fázik szókban. Amaz kektbül lett, mint a' rokon nyelvek példája bizonyítja, 2) a' k belhang elenyészvén, a' nyelv azt az e megnyújtásával pótolta. Ez fa g y z-bul lett, mellyben a' gy belhang elenyészése támasztotta az á-t. Ezekhöz tartozik minden szó, mellyben a' hajdani ajt, ojt, ujt, ejt képző most ít képzővé lett, néhány kevés kivétellel; p. o. tanojtani vagy tanéjtani, utóbb tanétani, most tanítani. Minden olvasó százával emlegetheti az ide tartozó példákat. Mennyire nyomós-nak tartja ezekben a' nyelv a' hangpótlást, mutatja több régibb író szokása, és helylyel helylyel a' mai ejtés, melly az i-t követő t-t kettőzteti, így: tanítottani, hogy kitüntesse a' pótlást, mellyet a' gyenge í-re nem akart bízni. Lesz alább több alkalmnk, a' hangsulyrul beszéltünkben látni, mint váltja fel a' mássalhangzó kettőzése a' hangzó megnyújtását azon egy okbul, p. o. hozzám hoz-bul, és vélem vel-bul. Látjuk immár ezekbül is, hogy a' nyújtott í korántsem az, mellyet tetszés szerint lehet nyújtani vagy

2) Lásd az idei Akad. Értesítő 348. és 349. lapjait, hol az olvasó meggyőződhetik, hogy kekt-nő-bül lett kettő, és kekt-bül lett két. Szuomiban vagy finnben a' gyök kahte. — Az idei Akad. Értesítő 347. lapján, Bopp szerint, a' szanszkrita una v i n s z a t i -t, (latinul undevinginti) a' nyolcz és kilencz számnevekhöz mint hasonlót mellékeltem, hogy t. i. mint a' nyol = kettő és ez = tíz, tehát nyolcz annyi mint kettő (hiján) tíz, úgy a' szanszkrita una-vinszati = egy (hiján) húsz. Mert Bopp „Ueber die Zahlwörter im Sanskrit, Griechischen, Lateinischen, Lithauischen, Gothischeu und Altslavischen“ című értéközésében — lásd Abhandlungen der k. Akad. der Wissenschaften zu Berlin, aus dem Jahre 1833, a' 164. lap. — úgy nyilatkozott, hogy a' szanszkrit una szó, jöllehet „vermindert, weniger, mangelnd“-et jelent, lehetőleg megegyez a' latin „unus“-sal. — Azonban ugyan csak Bopp „Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache; zweite Ausgabe, Berlin 1845“ azt tanítván ezen könyv 125. lapján, hogy az una-vali összetételekben az egyet (êka) mindig oda kell érteni, így: êkônavinszati (êka-unavinsz.) = egy hiján húsz; 's hogy más számok is előztetik meg az una szót, p. o. pancsa = öt, görögül πέντε ebben: pancsônanszatam = pancsa-una-szatam = öt hiján száz: — nem látszik helyesnek, az említett szanszkrita összetételt a' magyar nyolcz, kilencz összetett szókhoz hasonlítani, una e' szerint nem számot, hanem csak „vermindert, weniger“ stbit jelentvén. — Egy úttal kijavítok itt egy két nyomtatási hibát az idei Akad. Értesítő 140. lapja legutolsó sorában, hol jau, jê, je helyett olv: jê, jasz, jani; és a' 4-dik sorban alulról szasz helyett olv. sza, görögül ο'.

rövidíteni. Hasonlagos ezzel az ú, mikor hangpótlásból hosszú, habár ez belhang elenyészése miatt ritkábban történik is, az ú ilyenkor többnyire í-re változván. De a' Toldy által „Immaculata“ cím alatt kiadott hét szent beszédben a' 7. lapon olvassuk: „mint ezt sok szent írások bizonyítják.“ — Tehát az í, ú, ü olly szükséges bötűk nálunk, mint az é, á, ó, ö. Az ó ö-re nézve megjegyezzük még, hogy hajdan v által szokott megnyomósulni, melly helyett most l áll, p. o. bovdog, ovdani; most boldog, oldani. Illyenekben a' v vagy l nem gyökbötűk, vagy léteges bötűk, hanem járulékbötűk; a' s z ű r j ä n nyelvben a' hosszú hangzó vagy helyette a' v és l járulék által megnyomósított hangzó igen gyakori ³⁾. A' ki, be, fe, szókbán szintillyest tapasztalunk, mint annak helyén látni fogjuk.

A' mássalhangzók közt több ikerjegyű bötünk van, u. m. cz, cs, zs, sz, gy, ly, ny, ty. Az első négy ikerjegyű bötű eredeti is, mivel előhangban is előfordulnak, p. o. czáf, csűf, zsizsik, szép; a' többi négy közül a' gy és ny is eredeti, mivel előhangban is elő szokott fordulni, p. o. gyöngy, nyelv; de a' t y-t és l y-t alig találjuk előhangban. ⁴⁾ Ebből az következik, hogy bár minden ikerjegyű mássalhangzó a' bel- és utóhangban két más hangbul

³⁾ Például: sz ű r j. ló vagy lov, magy. lél-ek, élet, s z u o m. hānki; sz ű r j. pó vagy pov, magy. fél-(ni), s z u o m. pelj-(ätä); sz ű r j. szó vagy szov, magy. só, s z u o m. suola; sz ű r j. ú vagy uv, magy. al, alatt, s z u o m. ali; sz ű r j. kű vagy küv, magy. nyelv, s z u o m. kieli; sz ű r j. nű vagy nűv, magy. nő, (nöl), s z u o m. neitsy, nais-(en); sz ű r j. mű vagy műv, magy. elme, s z u o m. mieli; sz ű r j. vű vagy vűv, föl, s z u o m. yly; sz ű r j. tő vagy tőv, magy. tél, szél, s z u o m. talvi, tuuli; sz ű r j. pő vagy pöv, magy. fél (ajtófél), s z u o m. pieli; sz ű r j. kő vagy köv, magy. kötél, s z u o m. köyte (köysi) stb.

Alkalmunk van itt a' 93. lapon levő jegyzethöz azonos külsejű szókat fölemlíteni. A' magyar fél timet, fél dimidium és fél trabs p. o. ajtó fél, egészen azonos: de ha összevetjük a' szuomi vagy finn és szürjān hasonmásaival, kiténik a' különbség. Félni s z u o m e u l p e l j - ä t ä , szürjān ű l p o v - n ű , p o l ö m , vagy p o l ä m f é l - e - l e m ; fél dimidium, s z u o m e u l p u o l i , szürjān ű l p ó , p. o. egyféle, szürj. ötpó-sza; fél trabs, ajtófél, s z u o m e u l p i e l i ; p. o. oven pieli, = ajtófél, szürjān ű l p ö v . Ezen fél trabs-bul lettek az „út-fél, úton út-félen, félre áll“ stb. szólások, s z u o m . i s p i e l l ä n félen vagyok, félre hajlok, p. o. p a t a p i e l t ä ä a' fazék (pat = faz-ék) félen fekszik. Lásd az idei Ákadem. Értesítő 345. és 356.357. lapjait.

⁴⁾ Kresznerics megszámlálván a' gyököszókat — pedig gyakran csatlakozik, 's más felül nem mindent gyűjtött össze — úgy találta, hogy : cz-

olvadt is össze : az előhangu *cz*, *cs*, *zs*, *sz*, *gy*, *ny* mégis eredeti hangok nyelvünkben, tehát nem lettek *t + z*, *t + s*, *d + j*, *n + j*, 's a' többibül; valamint az előhangu „*s'*” sem lett *s + h*-bul, mint Gyurits vélekedni látszik. *) 'S ha a' *gy d + i* vagy *d + j*-bul eredett is a' bel-és utóhangban, mégsem kellene *dj*-vel írni, mivel *gy*, mint a' *cs*, *zs*, *s*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty* ínybötűk.

Kérdés már a' helyesírásra nézve, vajjon nem lehetne-e az ikerjegyű mássalhangzókat egyszerű jegygyel kifejezni? Bizony lehetne, csak találjunk ki elfogadható egyszerű jegyeket. A' *c-s-t* és *cz-t* legott lehetne egyszerű jegygyel írni, ha *cs* helyett a' régi biblia fordításban divatozott jegyet, és *c z* helyett az egyszerű *c-t* akarnók használni. Ez utóbbit sokan használják már : miért nem használják az elsőt is? Csak nem vetik meg azért, mivel hajdan már divatozott? Elöttem az legnagyobb ajánlása annak. E' két bötű egyszerűsítésével is sokat nyernénk : a' többi ikerjegyet úgy is meg kell tartani, míg helyes egyszerű jegyeket nem találunk ki. Egyébiránt ez ügy korántsem olly nevezetös, mint sokan képzelik, 's nyelvünk alkata és eredeti termete nem károsul, ha örökké meg kell is az *sz*, *zs*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty* mellett maradnunk.

A' s z ó i s m e.

Általmenvén az írásra, első kérdésül ötlik föl: mit írjunk ki? Mert írásunk rendszere kétféle jegyeket használ : hangjegyeket és értelem-jegyeket. A' hangjegyek a' bötűk, az értelem-jegyek a' vessző, pont, kérdő jegy stb. Mit fejezünk hát ki az írással? Bizonyosan a' szokott értelem-jegyekön kívül csak azon hangjegyeket, melyek a' szók testét leírják : de nem

vel 98 gyökszó kezdődik, *cs*-vel 183, *zs*-vel 48, *sz*-vel 178, *gy*-vel 64, *ly*-vel 3, *ny*-vel 69, *ty*-vel 3. *Ly*-vel kezdődik : *lyány* (leány), *lyuk*, *lyűki* (pomilio); *ty*-vel kezdődik : *tyú*, *tyúk*, *tyules* (helynév). *Tyúk* tiknek is ejtetik, a' törökben *tauk*. A' görög szó *ταῦς* = *pavo*, = Pfau nyilván egy a' török *tauk* és a' magyar *tyúk*, *tikkal*.

*) Kresznerics szerint *s*-vel 203 gyökszó kezdődik. Leggyakoribb a' *k* előhang 419, és a' *p* előhang 408 gyökszóban; a' *f* csak 218, a' *b* pedig 296 gyökszóban fordul elő mint előhang.

fejezhetünk ki szófüzéseket, vagyis nem szoktunk írásbeli jeggyel megjelölni valamely szófüzés jelenlétét vagy minőségét. Ezt legitt alkalmazni fogjuk.

I. Legtöbb, 's majdnem legnagyobb ellenközést okoz helyesírásunkban a' hiányjegy elhagyása vagy kitevése. Régebb időben, és a' T. Társaság szabályai két hiányjegyet használtak, egyikkel a' „z“ bötűnek kihagyását, másikkal n a k n e k elhagyását fejezven ki : most közönségesen mind a' kettőt mellőzik. — Félre tévén minden akár kényelmi akár az írás szép külsejét néző tekintet, mi itt a' helyes? Ha az írás csak a' hangjegyeket tartozik kifejezni, a' szófüzéseket pedig nem fejezheti ki jegyekkel : világos, hogy meg kell jelölni a' szó testéhez való bötűnek elhagyását; ellenben n a k n e k elhagyását, mely nem a' szó testéhez tartozik, hanem szófüzés miatt áll vagy nem áll ott, nem kell megjelölni. Hogy a' hiányjegy kitételével az a'-t e'-t értjük, az olvasó észreveszi; azok hiányjegyének kitételét tartjuk szükségesnek.

1. Mert az egész szó a z e z, mely mint névhatározó anynyira rádúl az azt követő dolognévre, hogy „z“ bötűje az ejtésben a' dolognév előhangú mássalhangzóra változik. E' tényt többféleképp nyilatkoztatta ki a' magyar írás. A' régi bibliafordítás ponttal jelölte meg a' z-nek átváltozását; a' krakói A B C z könyv és mások kitették az elváltozott bötűt, p. o. „am mi üdvözítőnk,“ — „ab bor.“ Utolsó másfél század alatt legközönségesebben hiányjegyet használtak, bár nem minden kivétel nélkül, mert akadt, ki azt elhagyja vala. Most mint szükségtelent mellőzik, 's Gyurits a' mellőzést ezzel támogatja : „Ha már egyszer nem írjuk t e s t 'é, tett'é, fű s t 'é, a' testté, tetté, füstté helyett, bizonyosan az „a“ és „e“ mellől is elmaradhat a' hiányjel, annál is inkább, mert a' nyelv természete szerint az „a, e, hogy, s,“ szintűgy eredeti, mint a z, e z, h o g y a n, és“ (27. lap). Ezen okoskodásban szó van a' bötűk halmozása és a' szók eredeti teste felől. A' bötűk halmozása bizonyos határig érhet csak, minek Gyurits a' 8. lapon fejtegeti okát, 's miszerint az ejtés két mássalhangzónál többet nem hallathat egy hangegységgel; azért írunk tetté (tett-vé) helyett tetté-t. Azonban ezen szabály kivételt enged. Széltiben írunk : áll t a m, s z áll t a m -ot, mert nem akarjuk elrontani a' szó testét; sőt fű s t t é, t e s t t é -t, így kell írunk, mikor mivé? kérdésre

vonatkozik, az s-nek simuló és félhangzós természete miatt, hogy megkülönböztessük a' füsté, testé-tül, mikor kié? kérdésre áll. — A' másakra nézve, miszerint „a, e, h o g y, s“ szintűgy eredeti mint az, ez, h o g y a n, és, megjegyezzük, hogy itt a' szók termete hamisan van felfogva. H o g y a n képzővel és raggal el-látott szó ⁶⁾, melyben a' kepző a' rag elhagyása után is megma-rad, mint p. o. j o b b i s gyakran j o b b a n helyett áll, haszonta-l a n pedig és hasonlók, haszontalan ul helyett : tehát h o g y n a k és h o g y a n n a k semmi köze nincsen az-hoz és ez-hez, melyek nem képzős, nem ragos szók. Csakis az és ez eredeti, mit a' magyar nyelv rakás tanúval bizonyít, p. o. arra, annak, azzal, vagy avval stbivel, melyek az-ra, az-nak, az-val-bul lettek. Ha helyes-írásunk a' szók testét tartozik kifejezni, a' két szó a z, e z mellől nem hagyhatja el a' hiányjegyet. — A' ki azután a' másik vég-letre ugranék, 's a' z-t kiakarná írni, vagy a' rákövetkező bötüt kettőztetni — mert mi furesa emberek vagyunk — : azt a' szép-hangzati szakra utasítjuk.

De a' sok hiányjeggyel eltarkítjuk az írást, a' s z e d ő is ká-romkodik rá! Ez többek közt Lonkay kifogása is. — Áll ez, csak hogy nem helyesírási ok. Mit mellőzzünk kényelembül mit ne, ba-jos megmondani; nemis tartozik a' nyelvtudományba. Az angol író, mint tudjuk, sok haszontalan bötüt ír, mégsem hagyja el, 's mi több, gyönyörű munkákat ír. — Én a' tudomány dolgában mitsem adok a' kényelemre, 's azért kénytelen vagyok, a' szóismét vall-ván, a' szók testéhez ragaszkodni.

⁶⁾ Honnan tudom ezt? A' haszontalan összehasonlító nyelvészet-bül. A' ki, mi, melly visszavivő és kérdő névmásokon kívül ott van h o i s, de csak ragos és képzős állapotban. Ezen h o -nak megfelel a' szuo-miban ku = ki, a' szürjānben kü vagy kö = ki, a' törökben ha = ki. Legszokottabb ragokkal és képzőkkel

ma g y a r b a n :	s z u o m i b a n :	s z ü r j ā n b e n :	t ö r ö k b e n :
hollyan	kullainen	kü-csöm (kiesoda)	—
hol, hon	kulla	kün, kön,	kani
hova	kunne	kü-tsze	kanda
honnan	kusta	kü-tüsz	kandan
hogy	kuin	kü-dz	kandse
hogyan stb.	kuiten stb.	kü-dzi stb.	—

A' bötük változásaira nézve, hogy h = k, lásd a' 93. lapon a' d) alattit.

2. Az az ez mutató névmások többféle képzővel és raggal fordulnak elő, p. o. olyan ilyen, úgy így, ott itt szóban. Lyan lyen, vagy ly (olly, illy) és gy képzők; t helyet jelentő rag. Eme' szók t. i. az-lyan, ez-lyen, az-gy, ez-gy, az-t, ez-t-bül lettek. Kinek a' rokon nyelvekből vont bizonyítás nem tetszik, olvassa a' már említett „Immaculata“ cím alatti szent beszédeket, hol többek közt a' 7. lapon találja: „Az ellenten (illyentén) szülő kegyik hozzá hasonlatost szíl,“ 's a' 9. lapon: „Hogy ez ellen (ilyen) ki az eredetbín vonzja, származzék istennek törvényének megtörő sziléktül;“ valamint a' 6. lapon: „Nem gyötrettetik kénnal sem ett (itt), sem jövendőbe:“ 's meg fog győződni, hogy olyan, ilyen, úgy, így, ott, itt csakugyan az-lyan, ez-lyen, az-gy, ez-gy, az-t, ez-t-bül lettek. Meg kell hát ezekben az ly-t és t kettőztetni, egyike a' képzőé vagy ragé levén, másika az átváltozott z-bül származván. — Az így úgy pedig azt tüntetik elé, mit felül hangpótlásnak neveztünk: a' nyelv nem akarván megkettőztetni a' gy mássalhangzót, az elenyészett z-t a' hangzó megnyújtásával pótolta. Nyelvünk ezen eljárása, mellyel a' hangzó megnyújtását a' mássalhangzók kettőzése helyett alkalmazza, nem épen ritka, 's mindkettő egy okból foly. — Illyen, olyan hasonlagosak tehát erre arra, ennek annak, ennyi, annyi, ekkor akkor (ez-re az-ra, ez-nek az-nak, ez-nyi az-nyi, ez-kor az-kor) szókhöz, mellyek irányában nevetséges arrul vitázni, hogy e, a, lényegesek, a' z pedig, nem tudom, micsoda vendégbötü.

Hogy írjuk e' szokat: milly vagy millyen és melly? Ezek is mi és lyen-bül alakulván, 's bennök eredetileg z nem hasonulván ly-höz: tehát nincs helye a' kettős ly-nek. — Milly, millyen-re nézve, úgy mint mennyi-re nézve, nem világos előttem, vajjon mi + lyen és mi + nyi-bül, vagy min, men-bül és az illető képzőből származnak-e: azonban a' melly csakugyan mi + lyen-bül lett. Mind a' mellett ezekben is részint hangsúly, részint hasonlagosság miatt megkettőztetjük az lly-t. A' hasonlagosság minden nyelvben, a' mienkben is némi hasonló esést idéz elő. Azért (ha egyéb ok sem volna) az

ilyen olyan	} hasonlagossága szerint ejtjük és írjuk:	} millyen, melly mennyi mekkora meddig.
ennyi annyi		
ekkora akkora		
eddig addig		

'S mit a' hasonlagosság nem döntene el, azt a' hangsúly eléggé pótolja, mint alább látni fogjuk.

Az eddig addig, és ide oda különös figyelmet érdemlnek. Ha taglaljuk őket, az első kettő ez + ig, az + ig, a' másik kettő ez + de, az + da elemekre oszlik: pedig az írás és ejtés ezekben megfordítva használja a' kettőztetést. Ha gondoljuk, hogy az elsőben a' hangsúly miatt van kettős d: miért nincs a' másikon is? Nyelvünk nem bírja megfajteni, a' mit ezeken látunk: de megfajti ám a' török nyelv. Törökben de g annyi, mint nálunk ig; de, da pedig annyi, mint nálunk be, ba, a' török hol és hova kérdésre egy viszonyraggal felelvén. Innen, úgy látszik, nyelvünk viszonyragai ellenére mondjuk: ide haza van, oda haza van, itt haza, ott haza helyett, mi szokatlan. Pedig jól mondjuk így, de törökösen. De g rag annyi lévén mint ig, ez-deg, az + deg-bül szabály szerint lett eddig, addig; 's hasonlatosságot követve mi + deg-bül lett meddig. (Ez utolsót taglalván, csak mi + ig-re bonthatjuk a' magyar nyelv terén, mi + ig-bül azonban lehet még, de soha sem meddig: ámde mi + deg-bül alakulhat meddig.) A' de g-ben nem tetszhetik föl az, e' hangzó; ig rag is é g volt nálunk: de ebben és abban a' hangsúly i-re gyöngítötte az e-t, mit alább megfogunk érteni. — De a' da rag szinte törökös, mint mondtuk, sőt az e z, a z, melly azon ragot fölveszi, törökösnél törökösebb. Ugyanis törökben ez az úgy hangzik: o és ol, melly a' ragok előtt a-nak iratik és ejtetik: de a' magyar mintegy a' török o-t választván, ezt minden pótlás nélkül ragozza de és da-val. — Mire vetemődöm a' haszontalan nyelvhasználással? még az kellene, hogy nyelvünk tényeit a' törökkel magyarázzuk! így kiált fel talán imitt amott azon bölcsesség, melly maga előtt szántsándékkal eldeszkázza a' világot, 's nem akarja hinni, hogy deszkafalain túl is van még világ, még pedig szomszéd világ. — A' nyelvhasználás nem az, minek tí tartjátok, hanem azon világhírű tényen épül, miszerint a' nyelvfajok egyegy egészet tesznek, mellynek az egyes nyelvek csak egyegy része. Az egyes nyelvek azonban nem úgy kapták ki az illetőséget amaz egészül, hogy végei be nem nyulnának a' többi rokon nyelvek határaiba; sőt illetőségök dereka is hasonló és egyfajta lévén a' többi rokon nyelvek illetőségével, 's annak valódi természete csak a' többiek felfogása által derülhetvén ki: egyes részeik, úgy lát-

szik, a' most földiratilag legtávolabb lévő rokon nyelvek illetőségéből kerültek ki, 's azonkép vannak meg itt vagy ott, mintha csak 'oda haza' volnának. A' magyar nyelven különösen meglátszik a' hajdani szomszédság, mert mondhatni róla, hogy fele finnes és fele törökös. A' ki a' magyar nyelvhasznító tudományt finnismuskak nevezi — mert a' kis hiuság ebben talál legnagyobb czáfolatot a' nyelvhasznítás ellen, — az még azt sem tudja, mit szidjon; szintűgy nevezhetné turkismuskak.

II. Sok szavunk van, melyekben nemcsak rövid, hanem megnyújtott hangzó után is kettős mássalhangzó jár, p. o. hallani, állani, szállani, beszélni, remélni, segélni stb. bosszu, hosszú, rossz stb. Széttaglalhatván ezeket, meglátjuk a' kettőzés okát: azért föl lehet tenni, hogy ott is megvan oka, hol a' széttagolás nem sikerül. P. o. hallani a' temetési beszédben hadlawa, az osztyákban kudlem: megvan tehát a' kettős l oka; a' finnben pedig azért (a l hosszú u-ra változván, 's egyik l megmaradván) kuulen, nyújtott hangzó két mássalhangzó helyett. — Így állani a' szürjänben szuv-nü (az előhangban sz levén a' hangzó előtt, mire számos példa van) nemcsak a' mi nyelveinkben, hanem másokban is, p. o. 'ηδύ' szanszkritul szvadú), melyben al = u, és a' másik l = v, a' 3) jegyzet szerint. A' szürjän szó közvetítése által a' finn seis-oa is, melyben a' belhangu „s“ megfelel a' szürjän belhangu v-nek, 's a' magyar belhangu l-nek, megfejtí a' magyar áll-ani szót. — Beszélni, segélni beszéd-teni, segéd-teni-bül; remélni remény-teni-bül lettek. — Bosszu, hosszú hajdan úgy irattak: bosz-ju, hosz-ju, miből ju képzősége kitetszik, melynek előhangja sz-re hasonult. Szintűgy lehet gyanítani, hogy rossz-zban is képző lappang. — Kérdés: kettőztetve írjuk-e mind azokat, melyek ezen rovat alá esnek, vagy pedig válogassunk bennök, mint a' mai szokás, mely hall, áll, száll-ot ír ugyan, de nem beszél, remél, segél-öt? Felelet: Hol a' szóisme kettős mássalhangzónak okát fölismeri, ott azt ki kell írunk, különben írásunk nem helyes. — De úgy a' t ragos idomban nagy bötütorlat lesz majd, ha beszéltem stbit kell írni! — A' ki beszéltem, reméltem-et nem akar ejteni és írni, írja így: beszéltem stb. a' kettős l nem az ejtés, hanem a' szóisme végett ott lévén; hisz úgy írjuk az álltam, szálltam és hasonlókat is, állottam, szállottam helyett.

Az l bötű nagyon gyakori igeképző, mert segítségével névszókbul igezők lesznek, mint a' beszéd-leni, segéd-leni példák is mutatják. Ha már egyik l a' törzs utóhangjából lesz, 's a' másik képző: a' kettős l okszerűsége világos. De van igen sok eset, hol egyik „l” nem származik a' törzsből, 's mégis a' képző l nem áll egyedül. Például javallani, drágállani, sárgállik stb. Ezekben kell-e kettős „l”? A' feleletet több példával készítsük elő. Tagolni és taglalni, foglalni; boldogulni, zöldülni, sárgulni. Bizonyos sorokra szedvén azokat, világosabban fogjuk fel: a) sárgulni, sárgítani, sárgállik (sárgáll), sárgáll; boldogulni, boldogítani, boldoglik (boldogl), boldogoll; javul, javít, javall; zöldül, zöldít, zöldellik, zöldell. b) tagulni, tagolni, taglalni; országulni, országolni, országglalni.

Az a) alatti példák tulajdonságnevekből lett igék, melyeknél ül képző azzá levést; ít (ajt, ojt, éjt, lásd a' hangpótlást) azzá tevést; állik, ellik, lik annak való lételt; végre all, oll, ell képző annak való ítélést vagy tartást fejez ki, a' mit a' törzs jelent. A' két utolsó képző két l-vel van kitéve: helyes-e? Ha boldoglik közszokásu volna, bizonyosan azt jelentené, hogy boldog 's úgy érezzük talán mindnyájan, hogy a' lik képző teljesen elég, 's nem kellene boldog ollik, minthogy úgy annak való tartást és lételt együtt találunk, mi nem fér össze. Viszontag boldogoll, javall stb, úgy érezzük, inkább megkívánják a' kettős l-et. Szóismei okot nem talállok rá; lehet, hogy a' hangsúly ezt inkább nyomja, mint amazt, mi valószínű. Ugy kell tehát eldönteni a' kérdést, hogy a' lételt jelentő képzőt egy l-vel, a' valaminek való tartást, ítélést jelentőt pedig két l-vel kell írni; azért legyen boldoglik, sárgálik, zöldelik, 's boldogoll, sárgáll, zöldell, javall stb. Magátul értetik, hogy nem minden igének mindenik képzős idoma közkeletű egyszersmind.

A' b) alatti példák dolognevekből lett igék, melyeknek első képzője ül szinte azzá levést jelent, mit a' törzs kifejez, tehát tagul = taggá lesz, tagokra oszlik, országul olyanná lesz, mint országban szoktak lenni, p. o. országul a' nép, azaz, idegen szóval, a' nép civilizáltatik⁷⁾ A' másik képző ol azt teszi mintegy,

⁷⁾ A' civilisatiót polgárisodásnak nevezik. Alig lehet esetlenebb szó ennél. Tudnunk kell, mit jelent a' roman nyelvekben a' ci-

hogy úgy bánik vele, mint taggal, országgal, innen országolni annyi, mint gubernare, regnare; tagolni annyi mint tagokra szedni. A' harmadik képző a' másodiknak gyakorítója, p. o. tagl, gyakran és inkább vagy kicsinyenkint tagol; országlal szokatlan e' jelentésben, de gúnyos kifejezésnek jól járna. — Az ül képzőrül, melly mind a) mind b) alatt megvan, jegyezzük meg, hogy ú vagy ü-je okvetlen nyújtott, még pedig, ha más okbul nem, a' hangsúly miatt, mellyet a' képzőkön érzünk, minél fogva különbözik is az a' hason hangú ul ragtul, p. o. országul, tagul, als Land, als Glied; ellenben országúl, tagúl, er wird zu Land, Reich, er wird zu einem Gliede stb.

III. Hol két iker mássalhangzó találkozik, ki kell-e írni a' két ikerjegyet, vagy összevonva is írhatjuk. P. o. írjuk-e: ilyen, vesszen, vagy ilyen, vesszen? Erre nézve kövessük azok véleményét, kik a' ragot a' képzőtül az által akarják megkülönböztetni, hogy a' képzőt összevonva, a' ragot egészen kiírva teszik ki, tehát így: ilyen, vesszen. A' szók megszakitása mellett a' teljes kiírás kell.

IV. Nagy küzködés látszik meg helyesírásunkon és ejtésünkön az ö és e miatt. Nyelvünkben tulajdonkép három ejtésbeli e van, tudniillik az a-nak megfelelő ä, a' közlő e és az ezen kettőből egyaránt eredhető é; van ezeken kívül az o-nak megfelelő ö. Minthogy írásunkban az ä-t e-nek írjuk, 's a közlő e-t sem különböztetjük meg; minthogy továbbá az erdélyi szokás az o-nak megfelelő ö-t is e-nek ejti, (p. o. kérek, kérők helyett, mivel tu-

vilisatio. Jelenti az azon műveltséget, mellyet az emberek városban és államban nyernek, — mivel a' római nyelvben civitas annyi, mint állam és város, és civis annyi, mint állam és város tagja —; másodszor jelenti azon előnyös rendtartást, igazgatást stb. is, mellyek csak államban lehetségesek, 's mellyeknél fogva az államban lakók az úgy nevezett vad emberektül különböznek. Ezen kétféle jelentésit a' deák civilizációnak hogyan fejezhessük ki leghelyesebben? Mikor az egyes emberrül van szó, nevezzük azt művelt embernek, francziául „homme civilisé“: mert e' jelentésben akár németül, akár magyarul civilisált emberrül beszélleni, majomi utánozás, polgárisult emberrül beszélleni pedig még nevetségesebb. De mikor néprül és állami intézkodésekrül beszéllünk, hogy civilisáltak, akkor az országúl ige ajánlkozik, melly tökéletesen megfelel a' fogalomnak. E' jelentésben beszéllünk országúlt népekrül és vad népekrül. A' civilisatio tehát nálunk műveltség és országultság, mit jó volna megszoknunk.

dok-ot mondunk) 's a' tiszamelléki írók ezt tartották tiszta magyar ejtésnek; annál fogva történt, hogy nyelvünkön eláradott az ízléstelen egyhangúság, melly Varjasban dicsőítőt is talált, ki „elegiam veri nominis“t írt következő czím alatt: „Megtért embernek énekje, mellyet nem régen szerzett, és eggy megkeseredett, de reménységgel teljes lélek képében tett fel egy nevezetlen ember Debreczenben.“ Ez elegia öt soros ötvenöt versszakból áll, csupa e hangzóval. Varjas dicsékszik véle, hogy, úgymond, „quum possem septem vocalibus uti, nullam ex iis, praeter unam vocalem, per totum carmen adhibuerim, qua lege ligatam nullam aliam orbis eruditus vidit elegiam.“ Kazinczy Ferencz azt mondja ugyan az előbeszédben, (lásd: Magyar régiségek és ritkaságok 184. lapján) „hogy a' magyar nyelvben sok az e, az nem mutatsem többet sem kevesebbet, mint hogy a' magyar nyelvben sok az e; az pedig annyira nem ok a' kevélyködhetésre, hogy inkább pirúlni kényszeríthet bennünket:“ mégis, úgy emlékszem, rosszállotta valahol az ö-t, holott megfelelt az o-nak. Mi itt a' helyes?

Az e által lett egyhangúság nem foly nyelvünk eredeti alkotásából, jóllehet a' hangzókat gyöngíteni szerető ejtés, miről a' hangsúly tanában fogunk beszélni, a' szók utóhangjait e-re, i-re nyomja le. Tudják és érzik már ezt a' gondosabb nyelvtanok, 's p. o. a' Tudós Társaság által közrebocsátott „Magyar nyelv rendszere“ (lásd a' második kiadást, 1847-rül), 's legujabban I h á s z egri tanár iskolai nyelvtanának több kiadásai e-vel különböztetik meg a' közlő e-t és az o-nak megfelelő ö-t. A' két helyesírási dolgozat is, mellyet Lonkay és Gyurits bocsátottak közre, ajánlja a' keverést, miszerint hol lehet, ö-t írjunk e helyett. Én visszaélésnek sem nevezhetöm a' könyér, embör, köll stb. ejtést kenyér, ember, kell helyett, mint Gyurits: mert vidéki ejtést más vidéki ejtés ellenébe állítván, mellyiknek tulajdonítsunk több jogot? Kíváncos tehát magát a' nyelvet kihallgatni, 's azután hol az az alhangu képzőket és ragokat o-val tünteti föl, ott a' megfelelőket ö-vel írni és ejteni; hol pedig azokat a-val tünteti föl, ott a' megfelelőket e-vel írni, 's ez által azon vidékek ejtését támogatni, mellyek azt teszik. Ha lapozhatok, lovagolok jó és szép: fődözhetők, nyergelők sem lehet ros és rút. Sokak előtt 'nevezetös' (mert hangzatos) föltetszik talán: de legalább' nevezetösen, (hang-

zatosan) nem kellene rosszallani a' ,nevezetesen' helyett: — Légyen az elég figyelmeztetésül.

V. Sok szóra nézve az ejtés és írás azért hibás, mivel a' nyelvtudomány nem bírja megigazítani, vagy mivel nem figyelmeztünk arra, mikor igazítana is bennünket. Felhozok erre néhány példát.

1) A' k é n t ragrul mind nyelvtanaink, mind szótáraink beszélnek: de ha szeme közzé nézzünk a' szónak, nem állja ki tekintetünket. Mit is jelentsen voltakép az: atyak é n t, ruhak é n t stb? Hogy atyá n t, ruhá n t annyit tenne, mint atya gyanánt, ruha gyanánt, értjük; hogy atyakép ruhakép némileg hasonló jelentéssel bírna, szinte látjuk: de mi legyen atyak é n t? A' k é n t re nyilván a' k é n t e l e n és ö n k é n t szolgáltatott okot, 's ha ezekről hátrafelé okoskodunk, azt találjuk, hogy k é n y a' gyök, melly arbitriumot jelent. Ebből lett ö n k é n t sua sponte, és k é n t e l e n invite, malgré soi. Ezeket tehát helyesen így kell írni: ö n k é n y t, k é n y t e l e n. Megtalálván a' gyököt és annak jelentését, belátjuk, miszerint abból nem származhatik a' k é n t rag. Nem régen tényekre is akadtam, mellyek a' k é n t ellen tanuskodnak. A' Máté-evangelium szürjén fordítását kezembe kapván mult nyáron, azt találtam benne, hogy k o d, k o g y rag a' magyar k é n t rag jelentésével bír, mikor az kép vagy gyanánt értelmű. P. o. 28. fej. 3. versében: „csuszsem völü csard-bi-k o d, i paszköm jedsüd lümko d,“ szószerint: (a') kép vala villám-tűz-k é n t, 's(a') ruha fehér hó-k é n t. 6. fej. 8. versében: „en loő najak ö d,“ ne legyetök ö k k é n t. 'S így több helyen még más raggal is, mit a' szürjén nyelv elbír, p. o. 7. fej. 15. vers. „pücskösznanüsz emösz lyök köinkodösz,“ belsejökben (vannak) gaz farkas-k é n t-ek, farkasok-k é n t. Már e' tény bizonyossá tette, hogy a' magyar k é n t rag nem származik a' k é n y gyökből. Azomban kijött a' többször említett Immaculata, 's lám, ennek 5. lapján olvassuk: „Melly eredetbínszálla fejenkéd mireánk.“ 14. lapján: „Parancsolá azért neki, hogy az ő foganatjának napját esztendőnkéd szolgálná.“ A' 40. lapján: „'S leejtvén oszton (T o l d y magyarázata szerint azután) k o n c z o n k é d el akarák hánni.“ — Ezután már semmi kétség, hogy a' k é n t ragot a' szürjén k o d, k o g y, és a' magyar régi k é d szerint kell értelmezni, 's ha lehet, helyreállítani a' régi magyar írást.

2. A' délibáb ismeretes. Kassai József, magyar-diák szó-

könyvében déli bábának írja, 's fejtegeti amúgy szokása szerint. Párizpapai nem hozza fel a' szót, de Kresznerics deli-bábának írja. Mellyik írásmód jobb? Keressük előbb a' szónak értelmet: déli-e vagy deli a' bába? Nem déli, hanem deli, mint helyesen gyanítja Ipolyi Arnold is, Magyar Mythologia 90. lapján: a' deli pedig a' törökben és magyarban egyaránt megvan, 's jelent a' törökben: vitézet, hőst, de bolond-ot is, mivel a' török néphit szerint a' bolond, Isten által közvetlenül lelkesült, 's azért „Isten bolondjának“ nevezi, 's ennyibena' szó megfelel a' régi görög daemoniacus-nak. Nálunk is deli, delia és dalia Kresznerics szerint strenuus, miles decantatus, insignis. A' delibáb pedig bizonyítja, hogy nálunk szintén daemoniacus az, 's nagyon jól fejezi ki azon hitregei fogalmat, mellyet népünk a' delibáb-delibábával összeköt. A' dél fogalmával semmi köze nem lévén, tehát írjuk és ejtsük delibábnak.

3) Az ,egy' szón, 's te gy, hi gy és ezekhez hasonlókon észre lehet venni, hogy az írás nem felel meg a' kiejtésnek. Lássuk előbb az elsőt.

Az ,egy et' mindnyájan keményebben hangoztatjuk, mint az írásjegyek szerint kellene; ,egy embert' úgy ejtjük, mintha egy ember volna írva; 's valóban így írták ezt még Kazinczy Ferencz és kortársai. Érdemes összehasonlítani néhány rokon nyelvnek első hét számát (a' nyolczas és kilenczesek összetételtek), hogy testeit világosan felfogjuk. A' finn és eszt szókat az illető nyelvek helyesírásával írom ide, mellyről csak azt kell tudnunk, hogy finnben az y = ü, továbbá finnben és esztben az s = sz, a' kettős i i, u u = í, ú. A' többi számneveket magyarosan írom, mint azokat ejteni kell.

Votyák	Szürjän	Magyar	Finn	Revali eszt.
1. og, odüg	öt, ötik	egy	yksi (yhte)	üks, üht
2. kük	kük	kettő	kaksi (kahte)	kaks, kaht
3. küjn	kujm	három	kolme	kolm
4. nily	nyoly	négy	neljä	nelli, neljä
5. vity	vit	öt	viisi (viite)	viis, viit
6. kvajty	kvajt	hat	kuusi (kuute)	kuus, kuut
7. szizim	szizim	hét	seitsemän (seitsemä)	seitse.

A' finn és eszt számnevek első szótága mind hosszú, vagy hangtorlat (positio) vagy hosszú hangzó miatt, mint az 5. és 6.

Ezt a' votyák és szürjän számokon nem látjuk ugyan, mégis az 1. vagy két tagú, vagy, mint og, öt teljesebb hangzójú. A' magyar számok is általában a' kétaguságot és a' hosszú hangzót szeretik; az öt és ha t rövidek ugyan, de kemény mássalhangzóra, t. i. t-re végződnek. Csupán az egy gyöngébb a' többieknél, 's kirí a' rokon nyelvek egyesei között is. De ha a' mai ejtést és a' nem rég divatozott írást latba vetjük, meggyőződünk, hogy a' magyar egynek hangzója tulajdonkép hangtorlat által erősül, mit a' mostani írás nem fejez ki. Mit kell hát erre nézve tenni? Legokosabb a' régi írásmódot újra bévenni: ha pedig az nem tetszenék, világosan kell tanítanunk, hogy az egy-et sokkal hangtorlatosabban ejtjük, mint a' 'nagy' szót, 's azért a' kötött beszédben hosszú szótagnak vehető.

A' te gy, hi gy és hasonlókra nézve is ellenközés van az élő beszéd és elfogadott helyesírásunk között; azért azok, kik inkább azt tisztelik, mint émezt, különbözőkép segítenek magokon, p. o. Ács, kitől a' Wakefieldi papot vettük magyar fordításban, a' hi gy szót hi dj-nek írja, bizonyosan az ejtésnek hódolván. Mert hogy 'azt te gyem, azt hi gyem' így hangzik: 'azt teggyem, azt higgyem', talán senki sem tagadhatja. Mi ezekben a' helyes? hi gy-e vagy hi dj avagy hi ggy? te gy-e vagy te dj avagy te ggy? A' hi dj, te dj nem helyes, mivel ezen szók egész ragozásában nem mutatkozik d; hi gyj, te gyj, melly az előbbinek mása, (mert a' j jellem alkotja ezekben a' gy-t, 's mi helyesen választottuk ezt, mivel gyengébb a' dj-nél, 's jól fejezi ki azon félbötűt, melly a' hi, te-gyökhöz tartozik) — szinte sok volna. Legajánlatosabb a' hi ggy, teggy, ha egyéb eszközt nem találunk azon erő kifejezésére, mellyet az ejtés megszokott éreztetni. Azomban találunk helyes eszközt rá, tudniillik a' hangzónak megnyújtását; légyen tehát: té gy. ví gy, hí gy, lé gy stb. De itt is a' hangsúly működik, azért ennek bővebb előadását a' következő szakra kell hasznítani.

3) Az í t képzőrül, mellyben hangpótlás van, mivel ojt, ajt, éjt, ét-bül lett, 's azért mindig nyújtott i-vel irandó, már a' bötük tanában beszélünk.⁸⁾

⁸⁾ Ne hagyjuk ki vizsgálásinkbul a' bötü szót, mellyről egész beszédünk foly. Miért gondolom, hogy azt inkább ö-vel, hogysen közép

VI. Külömbözőleg írjuk a' b e, f e, k i, l e szók képzős vagy ragos idomait is. A' Magyar nyelv rendszere a' 259. lapon k i e b b, l e e b b-et ír, minélfogva hasonlólag b e e b b-et és f e e b b-et is kellene írni. De annyira sért itt az ü r (hiatus), hogy szinte már e' miatt is hibásnak tartanók. Vizsgálgatván ezen fölötte nehéz szók

e-vel kell írunk? — Ez tiszteletes régiségünk maradványa, melly az utóhangot megörzötte, 's kicsinyítője a' b o t u-nak, mellyet most csak b o t-nak ejtünk. B ö t ü tehát kis bot, 's jelentötte eredetileg vagy a' kis botot, mellyre rótták az írást, vagy a' berótt jegyet, vagy mind a' kettőt együtt. Szürjänben b e d a' bot. Hogy a' régies botu nagy és b ö t ü kis botot jelentett, bizonyítja még több élő példa, mellyben az alhang nagyot, a' felhang kicsinyt jelent, p. o. k a v a r és k e v e r, d a r a b és d e r e b (a' régi bibliafordításban, János evang. 6. részében : „Gyöhetek (gyűjtsétek) fel a' d e r e b e k e t, hogy e l n e v e s z j e n e k“), c s a l és c s e l. — A' b ö t ü t b e és t ü szöbul alkotni, minthogy b e t ü z-ték, t ü-vel beszurdalták volna az írást, a' nevetségös szószármaztatáshoz tartozik, mellynek nincs fogalma a' nyelv szelleméről. A' b ö t ü, mint kis bot, történeti voltát bizonyítják még azon tanúságok, mellyek a' székelyek közt legtovább megmaradt eredeti írásrul emlékeznek, p. o. Hunyady Mátyás idejében élt T h u r ó c z i, k i P a r s I. cap. 24. a' székelyekről mondja : „Hi nondum scythicis literis oblii, eisdem non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar utuntur.“ A' „Repertorium libr. III. Joannis Boemi de omnium gentium ritibus“, 1520-ban Augustae Vindelicorum-ban kijött könyv, folio LI. beszéli a' magyarokrul : „Habent et privas literas, sed romanis libentius utuntur.“ — Székely István, a' „Chronica Mundi“ czimű, Krakkóban 1558-ban kijött könyvében, a' 142. levél másodoldalán írja : „Holott mind e' napiglan lakoznak, és nem magyaroknak, ha aem székelyeknek hivattatnak; kik még most is különböznek a' többi magyaroktól, törvényekkel és írásokkal, kik hunniabeli módra székely b ö t ü v e l élnek mind e' napiglan.“ Ha e' két tanúság csak a' külön b ö t ü k l é t e l é t bizonyítja, Szamosius (Zamosius), k i e r d é l y i, mint Székely Istv., az „Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum“ 1598-ban kijött munkájában, a' 13. lapon l e i s írja azokat : „Siculorum scriptura . . . initium a summo faciens, horsum se capessit, literis deorsum tententibus, ac tam subtili complexione implicatis, ut paucissimis multa absolvatur sententia,“ — 's ezzel Thuróczi előadását megerősíti. Ugyan ezt teszi O l á h M i k l ó s (élt 1493 — 1568), k i A t i l a czimű munkájában írja a' székelyekről : „Ad explicandam animi sui sententiam praeter usum papyri et atramenti . . . notas quasdam bacillis ligneis (bötü) incidunt, aliquid inter se significantes : quibus ita incisis apud amicos ac vicinos vice nuntii, epistolaeve utuntur.“ (Lib. II. cap. XVIII.) A' b ö t ü igazán k i s b o t, 's jelenthette a' rótt írást szintügy, mint a' botoeskát, mellybe rótták; tőlünk pedig megérdemli, hogy róla megemlékezzünk.

természetét, kitaláljuk majd, mint kelljen azokat ejteni és írni. Kezdjük a' legkönnyebbel.

A' fe gyök mint dolognév j, v és l képzővel: fej, fő vagy főv (lásd az idei Akad. Értesítő 338. lapj.) és fel vagy föl, mint már említettük a' bötűtanban és a' 3. jegyzet alatt. A' fej, fő, főv idomok ismeretösek, a' fel, föl sem ismeretlenek, p. o. a' tejfel és tejföl, felföld, felszél stb. összetételekben, és ,valaminek felje vagy följe' szólásokban. A' fej és fel, föl új képzőket vehet föl, p. o. fejebb, legfejebb; felebb, legfelebb, vagy fölőbb, legfelsőbb stb. Már itt kiviláglik, hogy fejebb-et vagy föl-felebb-et kell írni; feebb rossz, mivel a' bb képző nem járul közvetlen a' gyökhöz, különben fébb volna. — Mikor hol és hová? kérdésre felelünk, azt mondjuk: oda fel van, felment. Ezen l rag, nem képző, mit az előbbitől jól meg kell különböztetni.

Mondjuk és írjuk: bemenni, kimenni, lemenni stb. sokan mondják: fe-menni, de nem írjuk így. Miért nem? Ha az első három így jó, ennek is így kellene jónak lenni. — Mikor eme' szók igeviszonyítóul ⁹⁾ állanak, tö- vagy gyökidomukban fordulnak elő; tehát ,fe-menni' kellene lenni: de az írói szokás erőt vett az élőbeszédén, 's felmenni, felhatni-t írunk, a' bemenni, kimenni, lemenni-nek daczára. Pedig valóban, ha ,belmenni' rossz, mivel kelletlenül többet fejezne ki, ,fölmenni'-rul is az állana, ha a' szokás nem győzne. — A' be, ki szintén fölveszik a' j és l képzőket, bár divatjuk nem olly közönséges, mint a' fő, főv, fej, fel, föl szóké. De mondjuk: ,valaminek belje, külje, 's mondjuk: bejebb és belebb, kijebb és külebb; belső, külső. Ezekben a' v (j) képzős idom l ragot veszen föl, így: bévül, kívül, jóllehet az elsőt, a' felül hasonlóssága szerint, inkább l képzős idomban használjuk l rag előtt is, így: belül; azonban kívül szokott, nem külül. Bévül szóval él többek között Szeder Fábián a' Palóczokról irt értéközésében (Lásd Tudomány. Gyűjtemény 1835-ki éve II. kötetét.) Megvan tehát a' bévül szintűgy, mint a' kívül. Mindketten viszonyítóul hangsúlyvesztett bül, kül-lé válnak, p. o. nél-kül, eb(ez)-bül. Így lett a' ra, te gyökökből, (mellyekben az a és e úgy váltako-

⁹⁾ A' névviszonyítók, mikor az ige körül szolgálnak, szinte külső, helybeli viszonyokat jelölnek, ámbár legszellemiebbre vonatnak is: lehet tehát azokat igeviszonyítóknak nevezni is, mi talán jobb, mint ige-határozó. Lásd a' Magyar. Nyelv. 57. lapján észrevét.

zik o, e-vel, mint fe, be, ki szókbán az ö és ü, e-vel és i-vel változik) rav-ul=ról, rul, töv-ül=től, túl, mirül a'hangsúlytanban.

Le gyök nem sarjaszt ki származékokat, csak lejebb van szokásban, mit sem lelebb, sem leebb-nek nem szabad írni.— E' vizsgálatbul kitetszik tehát, hogy bejebb vagy belebb, fejebb vagy felebb, fölöbb, kijebb vagy külebb, lejebb-et kell írni és ejteni.

VII. Melly szokat írjunk nagy kezdő bötűkkel? A' Magyar nyelvrendszer az iránti szabályait meg kellene változtatni annyiban, hogy állítanók: Minden szorosan vett saját nevet nagy kezdő bötűvel írjunk, akár dolog- akár tulajdonságnévül fordul is elő; ennél fogva, p. o. Pest városa, Pesti ember; Magyarország, és a' Magyar nyelv: viszontag: pestiesen beszél, magyarosan gondolkodik. A' nomen propriumságot elvenni az adjectivumtul, ellenközik a' dolog természetével. Ebben hát, nem gondolva a' német avulni kezdő szokással, a' latin 's az angol, franczia, olasz stb. könyvekben uralkodó divatot lehetne, sőt kellene követni.

VIII. Tetemös visszavonás mutatkozik a' vendég- vagy idegen nevek írásában, melly azonban csillapulni fog, mihelyt elfogultság nélkül látunk a' dologhoz.

Nyelvünkben korán erős hajlam tűnt ki minden, kivált földirati nevet és helynevet magyarosan ejteni és írni. Bécs, Párizs, Olaszország, Spanyol- Porosz- Lengyel- ország, Nándorfejérvár, Bodony (Viddin), Brassó stb. hangos bizonyosságok. Ebben kár volna meggátolni a' nyelvnek folyását, 's gáncsolni a' Róma, Korszika stb. írását. A' személynevek és más nevek nem annyira állandók, ezekre a' magyaros írás nem alkalmazható. Mit tegyünk? Legokszerűbb a' T. Társaság által kiadott Magyar nyelv rendszerében a' 22. lapon kitett szabályokat követni, mellyek így szólnak:

„A' meg nem magyarosodott diák szók és nevek eredeti írásmódjokat minden változtatás és hozzátétel nélkül megtartják, p. o. Cicero, Lucullus, corollarium, documentum, principium.

„Az élő europai nyelvekbeli azon szók és tulajdonnevek, mellyek nincsenek megmagyarosodva, eredeti írásmódjokat szinte megtartják, p. o. Shakspeare, Ximenes, Voltaire, Fillangieri, Schiller, caprice, nuance etc.

„A' melly idegen nevek a' magyar betűformától fölötte eltérő nemzetek nyelveiből valók, a' hová a' keleti és némelly nyugati p. o. orosz, szerb, illyr nemzetek számláltatnak, azok kiejtésöknek leginkább megfelelő magyar módon irassanak.“

Valóban nem tudhatom, miért alkossunk a' keleti nevek írására némileg új bötüsört, mit Gyurits ajánl? 's írjunk azokra nézve tz-t, ts-t, cz és cs helyett, 's angolos sh-t a' magyar s helyett? Azonkép nem tudhatom, miért írjuk a' keleti neveket azon írók helyesírása szerint, kik legelőször, 's többnyire rosszul írták le azokat? Az okosság a' Tudós Társaság szabályát helyesli, mert fölteszi, hogy nálunk is akadnak emberek, kik a' keleti nyelveket tanulván, azok neveit magyarosan fogják tudni leírni. Azt tapasztaljuk, hogy a' földirat- és nyelvismeretek napról napra igazodnak és terjeszködnek; ezen alaposabb ismeretek szerint változik az idegen nevek és szavak helyesírása is. Az ujkori europai nemzetek nem érik be a' szóhagyománynyal, hanem saját vizsgálódásaik és tanulmányaik által gazdagodnak, 's az idegen hangokat közvetlenül hasonlítják a' magok nyelveik hangjaival. Még a' latin nyelv hagyománya sem köt meg senkit a' görög nevek és nyelvre nézve. Külömben is azt, mikép írták a' rómaiak a' görög neveket, nem lehet a' közkézen forgó könyvekből, hanem csak a' régi feliratokból tudni; 's volna nekünk is több módunk hozzá, nem kétlem, mi is nagy tarkaságot vehetnénk rajtuk észre.

Egy kifogás éri mindenesetre az idegen nevek írását, bármelly módot fogadjunk is el rájuk nézve: a' szigorú következetőséget nem fogjuk elérni. Azonban ez a' jobbnak keresésében nem akadályozhat bennünket.

Ennyit a' szóisméből vett figyelmeztetésül, melly meggyőzheti az olvasót, hogy a' helyesírás igazán eredménye a' nyelvtudománynak, 's a' nehéz dolgok nem legkönnyebbike. A' h a n g s ú l y, mellyhöz tartózkodva nyúlok csak, új nehézséket fog előmutatni: ámde az lelke a' fejlődő nyelvnek. Lássunk erről a' következő füzetben.

Hunfalvy Pál.

De nomine Homeri. Commentatio academica Scripsit Georgius Curtius. Kiliae, 1855.

Azon bévezetésben, melyet Szabó István fordította Homérosz Iliásza előtt olvasunk, fel van hozva, mint igyekeztek már a' régiek megfejteni a' Homérosz nevet. — A' költő neve, úgy mondták, Melészigenesz volt, de vakságáról Homerosznak nevezték a' kümeiek, mivel ezeknél a' vak *ὁ μῆρος* (Bévezetés XXII. lapj.) Mások meg mondták, Melészigenesz azért neveztetett Homerosznak, mert gyermekkorában, midőn Szmürnét az ellenség fenyegeté, 's a' lakosok futni készülének, ő is futni, futni = *ὁ μῆρεῖν*, kiáltozott 's ettől fogva lett neve Homérosz. (Bévez. XXVII. lapj.) A' régi-ektől eltért Welcker, ki *ὁ μοῦ* és *ἄρεν*-ből eredzteti a' nevet, miszerint *ὁ μῆρος* vagy költemények szerzőjét, vagy költemények szerkesztőjét, összeillesztőjét jelentse.

Curtius idézett értékezésében leginkább Welcker véleménye ellen okoskodik; (megczáfol ugyan legujabb véleményt is, melyet Holzmann fejtett ki, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung I. 408. stb. lapj. 's melly szerint Homérosz megfelelne az ind nyelvű számázasznak, azaz a' költemények gyűjtőjének). Azt vitatja, hogy ha a' közönséges *ὁ μῆρος* szón kívül (melly mint *ὁ μῆρης* benható, szenvedő érteményű, 's összeadottat, összeillesztőt, tehát hitvest jelent) átható érteményű is volt, ennek utolsó szótagján kellene okvetlen lenni a' hangsulynak, miszerint *ὁ μῆρός* volna, mint van *στρατ-ηγὸ -ς, ναυ-πηγὸ -ς, ὑμνωδὸ -ς* A' hangsúly helyéről vett okoskodáson kívül vitatja Curtius a' szó egyes részeit. Az első rész nem annyira *ὁ μοῦ*, mint ezen genitivus törzse *ὁ μο-*, melly számtalan szók elibe adatott. *ὁ μο-* egy gyökű *ἄμα*-val, 's különbözik *σύν*-től, mit példák legvilágosabban bizonyítanak: *ὁμόφωνοι* egy azon hangot ejtők, a' *ἑνύφωνοι* pedig egyesítik a' hangot, úgy hogy a' többféle hang egészset tegyen, tehát a' *ὁμοφωνία* ellentéte *πολύφωνία*, ellenben a' *συμφωνία* ellentéte a' *διαφωνία*; magyarul *ὁμόφωνοι* egyhangúak, *σύνφωνοι* összehangzatúak. Ezen különb-

ség fennforog minden ὁμο- és συν-vel való összetételekben, p. o. ὁὠν νυμος egynevű, azután egyhangú szók, mellyek különbözőt jelentenek, mint a' magyar h ó = luna és h ó = nix, t ö l g y = quercus és t ö l g y = uber stb. συνώνυμος ellenben egy jelentésű, de különböző hangú szók, p. o. főveg és kalap. — Továbbá fejtegeti Curtius, hogy a' ὁμο- névszókkaal tétetvén össze tulajdonságneveket = mellékneveket származtat, mint ὁμοήθης, ὁμότιμος, ὁμομήτριος, ὁμόφρων; — igeszókkaal tétetvén össze, majdnem csupa szenvedő jelentésű igéket származtat, úgy hogy a' cselekvő jelentésűek vagy felette gyéren találtnak, vagy későbbi koraak. Ezekből következteti: „Itaque id maxime discriminis inter utramque vocem intercedere videtur, ut ὁμο- consortium quoddam significet ab initio actionis jam exstans, συν etiam communionis ipsa actione demum effectae signum esse possit. Eam ob causam omnia vocabula quae aut res vel compositas, vel coagmentatas, vel conjunctas, aut ipsam conjunctionem vel nectendo, vel miscendo, vel collocando, vel denique scribendo effectam, aut homines quolibet modo componentes vel conjungentes designant, praepositam habent συν non ὁμο- voculam: συμπαγής, σύγκρατος, συμφερός, — σύναμμα, σύνθεσμος, σύνθεσις, σύνταξις — συνθέτης, συγγραφεύς. Quae vero aliter se habere videntur, accuratius inspecta huic regulae contraria non sunt, ut homericum ὁμ-ηγερέες, quod jam habet conveniendi notionem, ea jam in stirpe inest, itaque praefixo illo ὁμο- non efficitur, sed augetur; eodem fere modo quo ἄμα cum verbo ἐπεσθαι conjunctum ejus significatum non immutat, sed paululum definit tantum et confirmat. Ita cum res se habeat, sequitur, poetam istum breviora carmina in majora corpora conjungentem non ὁμ-ηρον sed potius συνηρόν, sive συνάρτην vel συνθέτην nominandum fuisse.“

A' ὁμηρος (ὁμο-ηρος) szó másik részét illetve megmutatja Curtius, hogy az ἄρ igének azon idomai, mellyek egyeztetni, illesztetni jelentésűek, vagy kettőzöttek, mint ἀραρῆιν, ἀράριζεν, vagy sigmás aoristushoz tartozók. Ha összevetjük az ἀραρεῖν szót ὀρορεῖν, λελαχεῖν, λελαθεῖν, ἀναχεῖν, δεδαεῖν szókkaal, 's ἀράριζε-t az ἀκάχιζε, ἐδίδασκε-val, 's ἄρσαι-t ὀρσαι, λῆσαι, στήσαι, βῆσαι, szókkaal, meggyőződünk, hogy az ἄρ gyöknek főjelentése b e n h a t ó volt, mint megtetszik az ἄρ-ηρ-ώς, ἄρ-μενο-ς, ἄρ-τι, ἄρ-τιο-ς, ἄρ-θ-ρο-ν, ἄρ-θ-μό-ς, ἄρ-ι-θ-μό-ς, stbiben. -- Mind ezekből

folyna, hogy "Ὅμηρος annyit tehetett, mint a' német geselle, gehelfe, „quibus nominibus poetae medii aevii se salutabant. — Sed ejus vocis pluralem numerum veri simile est ante singularem fuisse. Reputatis enim iis, quae Boekhius in prooemio indicis lect. Berol. aestat. a. 1834 de Homeridarum gente, quae Chiï fuit, luculenter exposuit, sic fere nomen Homeri ortum esse existimaverim, ut primum poetae inter se conjuncti et apti ὁμηροὶ vocati sint, ii deinde gentis sodalitio inito patronimicum Ὅμηρίδαι nomen acceperint, postea vero ex civilium gentium more eponymus quidam inventus sit "Ὅμηρος, qui gentis potius quam suam personam sustineret." E' szerint is Homérosz nem tulajdon — hanem köznév, 's Curtius fejtegetése nagy hihetőséggel bír.

Könyvjelentések.

Die Realien in der Iliade und Odyssee, von J. B. Friedreich. Zweite mit Zuzätzen vermehrte Ausgabe. Erstes Heft. Erlangen, 1856.

Mindenik tudós tanodában fejtegetik és olvassák Homéroszt, 's több tanító, ki a' hirdetett munka első kiadását nem ismeri, szívesen veszi talán, hogy figyelmessé lesz jelen második kiadására. A' könyv a' Homéroszban előforduló világ- ember- és dologismét tárgyalja, melyre a' tanítónak minduntalan szüksége van. Mert itt találja I. a' világ- és földismét; II. az ásványokat, növényeket és állatokat; III. az embert, p. o. családi életében, azután mint rabszolgát, mint vendéget, továbbá ruházatját, foglalatosságait, művészetét, hadakozását; állami és vallási intézeteit stb. IV. a' hősköt; V. az egyediségeket; VI. az isteneket. Mindenik füzet (lesz pedig három) 17—18 nagy 8-rétű ív; ára 22 ezüst garas, könyvárusiank számítása szerint 1 fr. 28 kr.

Alexandriai Sz. Katalin verses legendája, ugyan azon szentnek két kisebb prózai életével együtt. Régi codexekből, nyelvjegyzekkel kiadta Toldy Ferencz. Pesten, 1855.

Ezen verses legenda mint nyelvemlék is a' magyar nyelv tanárait, és a' magyar nyelvtudománnyal foglalkozók figyelmét

nagy mértékben megérdemli. A' mű korát a' tudós kiadó irodalmunk harmadik, vagyis a' Mátyás és Jagellók korába helyezi.

Az előadás ügyesebb és költőibb, mint sok XVI-dik századbeli verses munkában : 's mindenesetre irodalmunk történetében nem kevésbé tündöklő jelenet. — Az igen szép kiállítású 18 ivnyi vastag 8-rétű könyv ára csak 1 fr. 20 kr.

Mutatványul közöljük a' prologust.

Istennek kegyelmessége
 És öneki dicsősége
 Igen nagy ő szenti kezett,
 Mert nekik anni jót szőrzött
 Hogy, mint szent Pál megjelenti
 Haló ember nem értheti;
 Mert mint fényes mennyországban
 Győzedelmes szentegyházban
 Elnék mennyei étekkel,
 Mondhatatlan örömekkel :
 Azonképpen ez világban,
 Vitézködő szentegyházban,
 Míg világ világul leszen,
 Nevek dicsőséges leszen.
 És jóllehet úristennek
 Minden szentinek halála
 És nevéért vallott kénja
 Dicsőséges, drágalátos :
 De mint mutatá igazsága,
 Bévebben áll boldogsága
 Az olly szentíhez jelenvén,

Kik itt ez világban élvén,
 Őtet sebösben szerették,
 Kemémb kénokkal keverték.
 Ha kediglen meggondolják
 Ez ő nemes jegyösének
 Katerina nevű szíznak
 Isteni szent szeretetét,
 Kemény kénnal végezetit :
 Nagynak leljük ő szerelmet;
 Még olly nagynak ő sérelmet.
 Azért okosság jelenti,
 Hogy ő szent mivelkedeti
 Földön vőnek dicséretöt,
 Mennysországban dicsőséget,
 Nagyobbat egyéb szenteknél
 Fényesbet egyéb szízeknél,
 Kinek csoda foganatját,
 Ez világban nagy jó laktát,
 Halálával egyben tévén
 Lássuk meg ez írásnak alatta.

N y o m t a t á s i h i b á k .

46	lap	alulról 19	sor	a tóhéhent	olv.	utóheh
124	„	alulr.	8	„ érzelmi	„	értelmi
127	„	felülr.	12	„ nyelvészetnek	„	nyelvérzetnek
„	„	alulról	9	„ idomnélküli	„	idomnélkülit
129	„	felülr.	4	„ összefüggésénél	„	összefüggésének
„	„	felülr.	10	„ nyelvészet	„	nyelvérzetre

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

KIADJA

HUNFALVY PÁL.

MÜLLER GYULA.

V. VI. FÜZET.

— 222 —

A' Magyar Nyelvészeti általában kettőt tárgyal: a' magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közöl tehát a' Magyar Nyelvészet:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtani fejtegetéseket.

II. Különösen a' magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az özves altaji nyelvfajból, melyhez a' magyar nyelv tartozik; mind egyes altaji nyelvbéli, tehát legkülönösebben magyar nyelvbéli tanulmányokat; mind az altaji nemzetek szellemi sajátágát kitüntető mondákat, hitregéket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészet alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, melyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről és a' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint meg fog ismertetni, részint megítélni. Történeti és más tudománybéli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítélésnek.

V. Közlend apró tudósításokat is akármely nyelvfaj köréből; tudós férjfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

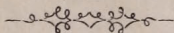
Megjelen a' Magyar Nyelvészeti 2 1/2 ívnyi tíz 8-r. füzetében. A' részvét arányában az ívek száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzeket az előfizetési név-, cím-, lakhely's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyvvarushoz bérmentesen beküldendők.

A' példányok pontosan fognak szétküldetni.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

PEST, 1856.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

1892

NEW YORK

1892

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION
1892
NEW YORK
1892

1892

1892

TARTALOM.

	Lap
A' magyar helyesírásról. Hunfalvy Páltól	178
A' göcseji nyelvjárás. Torkos Sándortól.	215
Toldalék. Hunfalvy Páltól	226
Magyar árja nyelvhasonlatok. Mátyás Floriántól.	234
Tanodai tudósítványok.	252

A' magyar helyesírásról.

II.

A' hangsúly.

I. A' magyar helyesírás második intézője a' hangsúly. Ennek mivoltárául csak harmadéve győződém meg, 's kezdém emlegetni akadémiai értékozásimben. Most tüzetösen akarom kifejezni, mennyiben már kitelik tőlem. A' tárgy bajos, és hozzá sem nyúlok még, ha helyesírásunk ügye szigorúan nem követeli.

A' képző és rag fogalmai ismeretösek az olvasó előtt; mindnyájan tudjuk, hogy a' képzők meglévő szótörzsből új szókat képeznek; a' ragok ellemben csak viszonyítják a' szókat, légyenek bár azok eredetiek, vagy képzők által származottak. Tekintvén a' képzők és ragok külsejét, azt vesszük észre, hogy részint magok változnak el, részint változást okoznak a' szókon, melyekhez járulnak. Már ezen szók vagy magánhangzó, vagy mássalhangzó végzetűek. A' képzők és ragok változásai, mennyiben azok elváltoznak, mindig előállanak, bármivel végződjenek is az őket fölvevő szó: ellemben ezen csak úgy történik változás, ha hangzóval végződik; a' mássalhangzós végzetű szó változatlan marad tehát a' képzők és ragok előtt; a' segédhang el- vagy el nem hagyatása nem lévén szótörzsi változás. P. o.

- 1) béke, béké-s, béke-ség, béké-re, béké-tül, béké-m, babona, baboná-s, babona-ság, baboná-n, baboná-rul, baboná-d, fekete, feket-ül, fekete-ség, feketé-re, feketé-rül, feketé-je, tompa, tomp-ül, tompa-ság, tompá-ra, tompá-val, tompá-tok;
- 2) bölcs, bölcs-(e)bb, bölcs-(e)ség, bölcs-be, bölcs-bül, bölcs-(e)m, bátor, bátr-(a)bb, bátor-ság, bátor-ba, bátor-bul, bátr-(a)m, rév, rév-i, rév-nek, rév-vel, rév-etlen, rév-(e)im,

dol(o)g, dol(o)gi, dolog-nak, dolog-gal, dolog-talan, dolg-(u)nk, ér(e)z, érz-ő, érz-ő-s, érz-ő-s-ség, érz-ő-höz, érz-ő-m, tud, tud-ó, tud-ó-s, tud-ó-s-ság, tud-ó-hoz, tud-ó-m, stb.

A' felhozott példák nem mutatnak nekünk újat, hanem csak szem elé akarják állatni a' legeslegszerkeletesebb tényeket, bogy könnyebben elmélkedhessünk azokról. A' hangzós végzetű szók annyiban szenvednek változást a' ragok és képzők előtt, mennyiben az utóhangzó megnyúlik; 's ez által az e és a hangja el is változik. S á g és s é g képző előtt azomban (babonaság, feketeség) nem nyúlik meg a' hangzó; ül és ül képző elnyeli azt (feketül, tompul). A' felhozott nem-hangzós végzetű szókön nem veszünk észre semmi változást, miután a' segédhangzók, melyeket rekesz által kitüntetünk, nem tartoznak a' szók törzséhez. De vannak mind név- mind igeszók, melyek látszólag hosszú hangzóval végződnek, valóban pedig v mássalhangzót rejtenek abban; ezek előtüntetvén a' v-t, rövid hangzójuakká lesznek némely rag előtt; p. o. ló, ló-nak, lov-at, lov-ak; fúni, fuv-ok, fuv-unk stb. A' ragok ellemben bármilyen végzetű szóhoz járulnak is, mindig változást szenvednek, mit legott belátunk, ha önálló voltukat tekintjük. Kiemelvén a' be, büi, rul, tul, val, hoz viszonyító-, és az m, d, ja, nk stb. személyragokat tudjuk, hogy amazok önállóan bennem, belőlem, rólam, tőlem, velem vagy vélem, hozzám; a' személyragokról pedig tudjuk, hogy a' személyi névmásokból lettek. A' szók elváltozását, mikor ragképen állanak, nem lehet tehát nem látni. A' képzőkre nézve föl-tetszhetik az említett példákön, hogy s előtt elváltozik a' hangzó (békés, babonás), s á g, s é g előtt meg nem változik el. Volt idő, mikor házban, házhoz-ot irtak, mivel a' ragok önálló szavai ikermássalhangzóval tűnnek elő. Lassankint elhagytuk ezt, 's így írjuk: házban, házhoz. De mai napig legtöbbben írnak: háztól, házról-t stb. ámbár a' közéletben nem igen halljuk ezt, 's p. o. nagy emberünk is, Széchenyi István, mindig gabnárul-t írt. Nem igen merünk még hozzám helyett hozám-ot írni, ámbár az egyszerűsítés barátjai el-elkezdtek már: mégis nagyon járja a' közém, közzém helyett. Elfogadott szabály szerint írjuk: enyém, tiéd, izében: de a' magyar enyim, tied, izibe-t ejt. Mi már a' helyes az e' fajtájú szók ejtésében és írásában? Kinek van igaza, az elfogadott nyelvtani szabályoknak-e, vagy az élő gyakorlatnak? Keressük rá a' feleletet.

II. Nyelvünk egyik legvilágosabb sajátsága az, hogy mennyiséges nyelv; minél fogva abban minden magán- és más-salhangzó természetes súlyával szerepel, 's egy mássalhangzó egy akadályt, kettő kettőt rak a' hangzó után (az ikerjegyű bötü ez, cs, sz, zs, gy, ly, ny, ty, ds egy egy mássalhangzó); 's a' nyújtott hangzó annyi súlylyal bir, mint két rövid hangzó. Ebből foly, hogy a' hangtorlat, vagyis két méssalhangzó, annyit hat az előző hangzóra, mennyit a' megnyújtott hangzó magában hatott volna. P. o. lapda vagy labda szóban az első a' következő két mássalhangzó által olyan mennyiséggé lesz, millyen a' 'három' szóban az á; továbbá e m b e r e szóban az első e a' rákövetkező m és b miatt annyit nyom, mint a' középső és utolsó e együtt véve. — A' megnyújtott hangzó utáni hangtorlat nem lehet már annyi hatással reája, mint rövid hangzóra, az ejtés általában csak egy hosszú időt, 's ezzel egyenlő két rövidet fejezhetvén ki. Azért állani vagy állni, beszélleni vagy beszéllni szókban az á és é egyenlő mennyiségű a' háltni, élni szókbeli á és é-vel; jóllehet bizonyos, hogy azokon az ejtés hosszabb ideig mulat, mint egyszerűen megnyújtott á és é-n, mivel ott a' kettős l-et is hallatni akarja, melly szóismeikből van ott. Ezenkép megkülömböztethetünk három mássalhangzót is, ha simuló vagy olvadó bötü kezdi meg a' hangtorlatot. Például ebben: reményem füstté lett; a' megtörtént soha sem lesz már nem-történtté — az s és n után jól vesszük ki a' kettős t-t.

Mint hogy mennyiséges a' mi nyelvünk, azt a' művészies beszéllő és szavaló úgy tartozik ejteni, hogy az éles fül szinte megolvashassa a' bötüket. Ha nem birjuk mindig annyira kivenni a' hangokat, az onnan van, hogy a' helyes magyar beszéd és szavalás gyérebb, mint kívánatos volna.

Mennyiséges lévén a' nyelv, vajjon merev és hajthatatlan-e, minden léteges alárendelés nélkül, olyan mint a' harangszó hangjai? Nem merev és hajthatatlan a' mi nyelvünk; van abban léteges alárendelés, van belsőség, 's az a' hangsúlyban rejlik. Mert mindenik szó és mondat, természetl, h a n g e g y s é g. Az nem egy hang, hanem a' szót és mondatot képező hangok egysége, melly a' hangok egymás alárendelésiből ered. Ha mindenik szóban és mondatban illy hangegység van, kell mindenütt hangnak lenni, melly kitűnjék a' többiek közzül, 's ezen többieket bizonyos rendben követköztessen maga után. Azon kitűnő hangrul mondjuk, hogy

hangsúlyos. A' hangsúlyt mind szóban, mind mondatban a' kitünő vagy kitűnni kellő hangra tesszük tehát; 's ez mondatban egész szó, szóban egy szótag. De ugyan mellyik szó tűnik ki a' mondatban, mellyik szótag a' szóban? Könnyű arra úgy felelni: A' fő szó és a' fő szótag tűnnek ki, mellyekhez az értelem a' fő jelentést csatolja, sőt kénytelen csatolni; de csak a' szóban könnyű azt kitalálni, mivel abban változhatatlan a' rend; a' mondatban szép szabadsággal helyezük a' szokat egymásután, 's ezen szabadság törvényeit kitalálni nem könnyű. Azt lehetne gondolni, hogy mit a' szó kicsinyben kényszerűséggel tart, azt a' mondat is nagyban teszi. Mit tanít p. o. a' látogatathatnálak szó? Ebben öt képző van: gat, tat, hat, n, a, és két személyrag: l és k. Az öt képző a' lát törzsnek jelentését módosítja; a' két rag pedig viszonyítja, azt fejezvé ki, hogy a' képzők által módosított cselekvés kire irányul mint tárgyra, 's ki által? A' szó, úgy mint áll, azt jelenti, hogy lát az első értelmet, gat a' második értelmet tartalmazza, mert látogatásról van kérdés. Ezt a' tat és hat képzők úgy értetik velünk, hogy a' látogatást mással (tat) lehet (hat) tétetnünk, de bizonyos föltétel alatt, mit a' ná összetett képző fejez ki. Állhatnának-e más rendben is a' képzők? Igen; az első és második értelem változtával szükségkép megváltozik a' képzők rende is. Lehet ugyan is kérdés láttatásról, lehet láthatásról. Az elsőről lévén kérdés, úgy mondhatom, hogy azt gyakran lehet tétetnem bizonyos föltétel alatt, 's így következnek a' képzők: láttatgathatnálak; nem így: láttathatgathatnálak. A' másiról lévén kérdés, a' gat képző nem foglalhat helyet a' szóban, minthogy nem követheti a' hat képzőt, hanem mindig megelőzi: úgyde a' láthatás fogalomban szükségkép a' hat-ra esik a' második értelem, a' gat képző kiszorul tehát, 's a' szó ez lesz: láthatnálak. De mindannyiszor azt tanítja a' például fölvetett szó, hogy a' törzs után, mellyen az első értelem nyugszik, okvetlen következik a' második értelmű képző; ez után a' föltét és a' tárgy, kinek vagy minek történik a' törzsben kifejezett cselekvés; utoljára a' cselekvő személy, melly itt a' mondományt képviseli. — Vajjon a' mondatban nem következnek-e ugyan azon rendben a' szók, mellyben itt a' képzők és ragok állanak? Bizonyos az, hogy a' mondatban is az első értelmű szó legelül áll, 's ezt követi a' második értelmű 's így tovább. De mellyik az első ér-

telmü, mellyik a' másod értelmü szó a' mondatban? Erre Szilágyi István, a' Magyar szókötés szabályaiban (Pesten, 1846.) azt feleli: A' szórend a' mondatban vagy közönséges (logikai), vagy nyomatos. A' közönségesben „a' mondat fő részeinek állásrende az eszmék elmébeni keletkezése renditül függ“ (57. lap.), minélfogva mit előbb tartozom gondolni, azt előbbre is kell tennem, p. o. „Vörösmarty az eperjesi magyar társaságnak Salamon királyából egy példányt küldött.“ — Ezt a' „látogattathatnák“ mintájára vévén, úgy találjuk, hogy közönséges szórendü mondatban első helyen áll az alany, melly okvetlenül első értelmü szó (Vörösmarty = lát); másod helyen az, kin vagy min történik valami (az eperjesi társaságnak = l tárgyi-személyrag); leghátul a' mondomány (adott = k személyrag), 's közben a' többi szók. A' mondatban tehát a' másod értelmü szó az, mi az igeszóban a' mondományi ragot előző tárgyi rag. — De nyomatos rendü mondatban nem ezen egymásutánban következnek a' szók, hanem abban, mellybe az írónak vagy beszélőnek indulata, különös érdeke stb. természetösen rakja. Mert p. o. „mondatban rendesen első hely az alanyé, második a' mondományé: de midőn a' mondomány által képviselt eszmét akarjuk feltüntetni, — minthogy természet szerint azt vesszük előbb észre, mi leginkább érdekel, következőleg azt is jelentjük ki először — a' mondományt kell első helyre tennünk.“ Szilágyi Istv. 31. lapj. Ezen természetösség leginkább a' mondatok összeköttetésébül foly, 's ezt, úgy látszik nekem, sem Fogarasi, sem Szilágyi nem méltatta eléggé. ¹⁰⁾

Azomban nincs szó a' helyesírásban a' mondatbéli hang-

¹⁰⁾ Fogarasi első volt, ki az Athenaeum 1836. első felében *εὐφρονα* cím alatt ügyeközt a' magyar szórendet tudományosan meghatározni. Szerinte a' hangsúlyos szó után álljon közvetlenül a' mondomány; a' mondat többi részei aztán elől vagy utól állhatnak. A' hangsúlyos szó kitalálására pedig azt ajánlja, hogy vagy kérdéssé változtassa az ember a' mondatot, vagy keresse ki, hol állana a' tagadás, ha tagadó volna a' mondat. A' melly szóval kérdeziünk, vagy a' melly eléje a' tagadást teszszük, az a' mondatbéli hangsúlyos szó. — E' főszabályt azután sok felvilágosítással bővítette, lehetőleg akarván meghatározni a' tárgyat. — Fogarasinak ezen munkája, és a' szövegben idézett Szilágyié nagyon böcsös adalékok a' magyar nyelvtudományhoz.

egységrül és hangsulyrul, mivel az a' szók külsejére nem hat. Nékünk itt a' szóbeli hangegységgel és hangsulylyal van dolgunk, mert ez hat a' szók külsejére, melyet bötükkal kifejezünk. Azért nem is beszélünk itt az indulati hangsulyrul, mely akár csudálkozást, akár ijedést, akár kérdést, akár egyebet fejez ki, 's független a' szóbeli hangsulytul. — Melyik szótagon találjuk a' szóbeli hangsulyt? Miután a' szó részei, melyek képzők és ragok képiben a' szótörzshöz járulnak, meghatározott rendben az első és másod értelmű képzők szerint következnek egymásután: a' szóbeli hangsulyt mindig a' szótörzsön találjuk, minthogy ezzel jár az első értelem. Egy hangegység foglalja tehát össze a' képzőket és ragoakat, melyek kiegészítik a' szótörzst. A' hangegység a' szótörzsnek a' képzők és ragok fölötti uralkodásából ered; a' hangsuly a' szótörzsön van, 's ezért azt mondjuk, hogy nyelvünkben az értelmi hangsuly uralkodik.

III. De van-e igazán hangsuly a' magyar nyelvben? Nem hallatlan-e az, 's mivel hallatlan, nem hamis-e? Nálunk sem hallatlan a' hangsulyról beszéd. Fogarasi a' mondatbéli hangsuly után igazodott el nyomozásiban; Szilágyi István is elismeri azt, de fogalmi alapot szerez alája. A' szóbeli hangsulyt pedig megemlítték már Toldy a' Kisfaludy-Társaság VI. kötetében, 's legujabban Greguss Ágoston „Magyar vers-tanában.“ De korántsem azért van hangsuly a' magyar nyelvben, mivel azt néhányan állíttatták, hanem azért van, mert jól létegzett nyelv nem is lehet el hangsuly nélkül. Hol képzők és ragok valami szótörzsszel, hogy úgy mondjam, élő szóvá lesznek: ott a' hangsuly az élő szónak lelke. Hisz e' nélkül a' képzők és ragok meg annyi külön szók maradnának, 's szóalkotásnak, szóidomnak legkisebb híre sem volna a' nyelvben. Ámde a' magyar nyelvben van szóalkotás és szóidom; van abban tehát hangsuly is, még pedig értelmi, mely a' legtermészetesebb.

Némi kitérés a' hangsuly többféleségire világosabbá teszi talán a' dolgot. Bopp (*Vergleichendes Accentuationssystem, nebst einer gedrängten Darstellung der grammatischen Übereinstimmungen des Sanskrit u. Griechischen.* Berlin, 1854.) azt tanítja ezen munka előbeszédében (V. lap.), hogy a' tökéletesb nyelvekben háromféle hangsulyrendszer van: az értelmi (logi-

sches), szótani (grammatisches), és hangesési (rhythmisches).

Az értelmi hangsúlyrendszer a' szótörzsre, vagyis azon szótagra helyezi a' hangsúlyt, mellyel az első értelem jár; 's Bopp azt mondja, hogy az ind-germán vagy árijai nyelvfajban, 's lehet talán valamennyi nyelvek között, csak a' germán nyelvek követik azt. — Ezen értelmi hangsúlyt mellyikünk nem tudja a' német és angol nyelvből? p. o. gebet adjatok, és gebet imádság a' hangsúly által különböznek egymástul, melly a' szótörzsöt kiemeli. Némi kivételt tennének a' ufstehen, a' usgehen stb. szók, mellyekben az első tag több hangsúlylyal bír, mint maga a' szótörzs; mi hasonlókép előfordul a' magyarban is, hol megenni, kimenni és hasonló összetett szók az igeviszonyítót (ki, meg, el, be, fel) szintén hangsúlyozzák: de az csak megerősíti az értelmi hangsúlyrendszer fogalmát.

A' szótani hangsúlyrendszer a' szók osztályait szokta megjelölni, nem tekintvén a' szótörzsöt. Ez a' szanszkrita és görög nyelvben uralkodik. Mi tudjuk a' görög nyelvből, hogy p. o. ποῖος millyen, miféle? ποῖός valamillyen; hogy παιδίá gyermeki játék, de παιδία gyermeki kor, βίος élet, de βίός nyíl; hogy bizonyos képzők mindig magokra veszik a' hangsúlyt; hogy ellemben az az igeszókon lehetőleg hátravonul, jóllehet a' vég-harmad tagnál hátrább menni nem bír, sőt ha az utolsó tag hosszú, a' végmásodikon kénytelen megállapodni. A' szanszkrita nyelv, úgy tanítja Bopp, szabadabb e' tekintetben, 's p. o. बुद्धिः a' mi = tudhatnék, vagy tudni kívánnék, szóban az első tagra teszi a' hangsúlyt, mire a' görög nyelv nem képes.

Az esési hangsúlyrendszer csupán a' helyet nézi a' szóban, melly a' szótagnak jut. Ennek hódol a' latin nyelv, melly a' sok tagu szóban a' végharmadra szereti rakni a' hangsúlyt, nem gondolván semmit a' szó jelentésivel vagy idomával; hacsak a' végmásod tag nem hosszú, melly is magára vonja a' súlyt. P. o. legimus szóban a' hangsúly az első, legibamus-ban pedig a' végmásod tagon van.

Ezen előadásbul tanuljuk, mit különben a' német, franczia és olasz nyelvek példája is hirdet, hogy az egy fajhoz tartozó nyelvek nem vallják azon egy hangsúlyrendszert. Így ha körül-nézünk az altaji faj nyelvei között, arrul értesülünk, hogy a' finn,

*Ezek csak főhangsúlyok, nem mások.
Dátum: 1874. évi a. november 15.*

a' lapp, a' szürjän stb. nyelvek megegyeznek a' magyarral a' hangsulyra nézve; de a' jakut nyelv a' végszótagot hangsulyozza, mint a' francia; a' török is azt teszi, bár több kivétellel. Látjuk továbbá azt is, hogy a' magyar, finn, szürjän, lapp nyelvek a' hangsulyrendszer elvében a' germán nyelvekkel is megegyeznek, mit Bopp nem tud, kinek figyelme az ind-germán vagy árjai nyelvekre van irányozva. De folytassuk a' kitérést.

Azt mondja talán némely olvasó, hogy a' magyar és német hangsuly között nagy különbség van, mert a' magyar nyelv sokkal inkább mennyiséges, mint a' német. — Az igazság ez. A' magyar nyelvben a' mennyiség és hangsuly mintegy egyenlő hatásuak, vagyis, az egyik olyan erős még nálunk mint a' másik. Tusakodnak tehát egymással, a' nélkül, hogy a' hangsuly győzhetne mindig. Nálunk a' rövid szótag is, ha az a' törzs, hangsulyos, a' képző vagy rag pedig hosszú lehet. P. o. apám, anyám szókban a' hangsuly az első tagon, melly rövid, áll; a' másik tag, melly ragos, mennyiségileg hosszú. Itt a' hangsulyos tag nem csonkíthatja meg a' másíknak mennyiségít, sem maga nem lesz, hangsulya segítségével, hosszúvá: viszont a' ragos tag, mert hosszú, nem vonhatja magára a' hangsulyt. Ellenben a' német nyelvben a' hangsuly győzni kezd már a' mennyiségen, de még nem győzte le azt. Tehát a' hangsulyos tag annyit ér abban, mint a' hosszú: de a' hosszú tag nem lesz még rövide, mivel hangsulytalan. Az angol nyelvben tökéletesen győzött már a' hangsuly. A' francia nyelvben, úgy látszik nekem — ámbár nem vizsgálgom — szintén csak kezd győzni a' hangsuly, jöllehet a' német és angol hangsulylyal ellenkezőleg a' végtagra szokott esni; mert a' nyelv még hallat mennyiséget a' hangsulyon kívül is. 'S az, hogy a' magyarban a' mennyiség még egyenlő jogu a' hangsulylyal, lehetett oka azon figyelmetlenségnek a' nyelvtanítók részéröl, melly miatt homályban maradt eddig ezen tárgy. Elősegítötte azt bizonyosan a' latin és görög idomu versírás is, melly csak a' mennyiségre nézett. Megvan a' magyar nyelvben is a' hangsuly, nemcsak azért, mint-hogy minden jól létegett nyelvben okvetlenül megvan, hanem mert érezzük és valljuk is hatását; mint láttuk a' felhozott példákon (l. I.).

IV. A' szótörzsön nyugszik a' magyar hangsuly, melly egyiséget hoz a' szóba, 's azért értelmi az. De ha figyelmezzünk a'

magyar ejtésre, azt találjuk, hogy a' több tagu szókban a' törzs hangsúlyán kívül más hangsúly is van. P. o. a' „látogatathatnák“ szóban világosan érezzük, hogy lát tagon a' főszó fekszik; de az ejtés kiemeli némileg a' tat és ná képzőket is. Ennek a' mennyiség nem lehet egyedüli oka, mert gat és hat is hangtorlat miatt annyit érnek, mint tat vagy ná: más okának kell tehát lenni. 'S van is következő. Az ejtés a' képzők és ragok hosszú sorából azokat kénytelen kiemelni, melyek az első és második értelmén kívül leginkább irányozzák a' jelentést; azok pedig a' felhozott példában tat, mely azt fejezi ki, hogy mással tétethetem a' látogatást, 's ná, mely azt jelenti, hogy meg'bizonyos föltétel alatt tétethetem azt. Ehhez járul még más ok is, nyelvünk mennyiséges voltából, mely az ejtést lejteti vagy lengedi (trochaeus, dactylus) szakadékokban lejteti. A' „látogatathatnák“ szóban ki nem érzi elül a' lengedit, 's utána a' két lejtőt? Nyelvünk ezen törekvése, miszerint a' legfőbb értelmi súlyon kívül az irányzó értelmet is kiemelve, 's azt lehetőleg a' hangesséssel egyesítse, mind végig látható az ejtésen; azért is alkalmazkodik olly szépen a' görög és latin versidomokhoz. A' magyar nyelvben kétféle hangsúlyt kell tehát megkülönböztetni: az értelmet és ejtést (logicus, euphonicus); amaz a' főértelmet, ez az irányzó értelmet fejezi ki.

A' fölvetett tannal ellentétben látszik azon tünemény a' magyar nyelvben, hogy bizonyos idomnak hosszú utóhangja van, mint tudó, szülő, ajtó stb. 'S minthogy ezen idom fölötté gyakori, majdnem megszokjuk az ilyenekben a' hangsúlyt a' mennyiséggel egyesíteni. Mégis nagy hiba volna nem hangsúlyozni az első tagot, melylyen okvetlenül van az értelmi hangsúly. Egyébiránt föl is tetszik a' hosszú utóhang. Miután nyelvünkben hosszú á-val nem végződik semmi szó, úgy látszanék, egyéb hosszú hangzóval sem kellene egy szónak is végződnie. — Szorosabb utánanézés a' rokon nyelvek tanúságával együtt meg is győz bennünket, hogy a' hosszú utóhangzók mind összehúzásból lettek. Jelesen az úgynevezett részesülők utóhangja aja, eje, vagy ava, eve-ből lett ó, ő-vé (a' temetési beszédben „eleve“ élő helyett van, mint „teremteve“ teremő, ma teremő helyett van; erdeje, ajtaja, bírása is a' régi erdej(e), ajtaj(a), bíráj(a) idomok maradványai); a' többi hosszú utóhangzók pedig a' v és j ernyedésiből nőttek meg, p. o.

lov-bul lett ló, tav-bul tó, sav- vagy saj-bul só, innen s a j talan annyi mint só talan, hiv-bül lett hí, lev-bül lett lé stb.

Mint áll a' hangsúly a' finn nyelvben? Ennek törzsszavai többnyire kétagúak: a' magyarban az utóhang rendesen elenyészett. A' finn nyelv tehát még inkább lengedi vagy lejtői esésű. Collan ¹¹⁾ és Eurén ¹²⁾ tanításai szerint a' finn nyelvnek is kétféle hangsúlya van: tonicus és euphonicus. Amaz a' törzstag, tehát a' szónak első tagján; ez a' harmad, ötöd, szóval a' feletlen tagon van, néha a' negyedik és hatodikon is. Ennélfogva két és három tagú szó csak tonicus és euphonicus hangsúlyu. Ennyiben megegyez a' finn hangsúly a' magyarral; de úgy látszik nekem, erősebben és határozottabban nyilatkozik a' mienknél, jobban kedvezvén neki a' nyelvfolyása, — mit itt csak megemlítek. — A' lapp nyelvben is az első szótagon van a' legerősebb hangsúly, a' harmadik, ötödikön stb. gyengébb gyengébb.¹³⁾

V. A' képzők és ragok többnyire önálló szókból lettek; legalább a' személyi ragokrul tudjuk bizonyosan, hogy személyi névmások voltak; sok viszonyragnak is máig őrzi meg nyelvünk önálló törzseit. A' képzők homályosabb eredetűek: azomban nincs kétség benne, a' rokon nyelvek ismerete azoknak is föl fogja deríteni törzseiket; lehetnek mindazáltal olyan képzők is, melyek mint a' bimbók, soha sem voltak ágak, p. o. az i, j, v képzők. Vannak összehúzott ragok és képzők is, például a' ból, böl, kül ragok, melyek nyilván bévül, kívül-bül, 's ezek megint bev, kiv és l-bül lettek; mint fej, fev vagy fe-bül, l rag hozzájárultával lett föl, fel. Ezek hasonlagossága szerint nál is talán návul, vagy nájul, mint ról = rávul stb. Így a' képzők: vány, mány, más, úgy látszik, va és ma igeragból és ny képzőből alakultak, miszerint tanítva, irtva vagy ortva 's több efféle ny-vel tanítványt, irtóványt vagy ortóványt hozott elő; a' ma rag nincsen ugyan külön meg nálunk, de megvan a' törökben és szuomiban vagy finnben, p. o. ez utóbbiban

¹¹⁾ Collan F a b. Finsk Språklära, förra delen. Helsingfors 1847. A' 40—42. l.

¹²⁾ Eurén M. A. Finsk Språklära. Åbo 1849. A' 29—33 l.

¹³⁾ Castrén M. A. Vom Einflusse des Accents in der lappländischen Sprache. Petersburg 1845.

luke m a = olvas m a , melly rag nálunk n y és s képzővel társul, 's lesznek olvas m á n y , tudom á n y , tudom á s , vallo m á s stb.

Mi teszi az önálló szókat képzőkké 's ragokká? A' hangsúly, melly azokat önállóságukbul kivetközteti. Mikép esik meg a' kivetköztetés, 's mennyire bírja a' hangsúly azt végrehajtani, ez további vizsgálódásunk föladata.

A' tárgy, mellyen vizsgálódunk, a' nyelvnek mai állapota és a' történeti fejlődés, melly előhozta ezen állapotot. Vizsgálgatván ezeket, azt lehet találni, hogy hangzóink között, azon különbségen kívül, mellyet a' hangegyezés az a, o, u; — e, ö, ü; — é, i között alkot, ¹⁴⁾ súlyra nézve is van különbség. Tudniillik, minél teljesebb a' hangzó, annál több súlylyal bír. A' hangzók teljességit pedig a' távulság határozza meg, melly azok és a' mássalhangzók között van; mert mentül közelebb jut valamelly hangzó a' mással-

¹⁴⁾ Az idei M a g y a r S a j t ó januar 15-kei Athenaeuma kifogást teszen a' M. Nyelvészet 152. lapján említett hangzó-felosztás ellen, hogy k i n e m m e r í t i a' hangzókat, és k ö v e t k ö z e t l e n . — Az elsőre nézve áll, hogy az előszámlált hangzókon kívül még többeket is használ az élő, különösen táj-beszéd: de ott nem volt helye meghatározni a' hangzók számát, hanem azok osztályait, 's azon megnyujtott hangzókat kellett fölhozni, mellyeket az írás ki tud fejezni. — A' másakra nézve, nem követköztelen, ha a' fölhangu e-bül származó é-n kívül a' közlő e-nek megfelelő é-t is elősoroljuk, jóllehet az írás nem különbözteti meg; mert világos, mikép a' béké-nek szó másik é-je más eredetű, mint a' fazék vagy fazok, ajándék vagy ajándok, deréknak szóké. — Olvassuk még ott: „K ü l ö n n e m ű hangzók közt is vannak cserék, sőt nyujtások is, p. o. dönt, dütt, düll; fojt, fujt, fül; alma, óma stb.“Nincsenek itt k ü l ö n n e m ű hangzók, hanem e g y n e m ű e k; az alhangúak, ha úgy tetszik, egy nemét, a' fölhanguak más nemét, a' közlőhangúak harmadik nemét tevén azoknak. Ezen megigazítást szükségesnek tartván, én is tudom, hogy az egynemű hangzók egymásra f e r d ü l n e k (ez volna talán erre alkalmas műszó, h a n g c s e r é -nek inkább azt kellvén nevezni, ha egyik nemű hangzó más neműre változik), sőt meg is nyulnak, de részint hangpótlásbul; midőn valamelly mássalhangzó magánhangzóra ernyed, p. o. a l m a , = óma (hol az l, v-re ferdült (mert a' félhangzók is egyneműek), a' v pedig u-ra ernyedött, melly azután az a-val ó-ra olvadt össze; így a' francziában c h e v a l , többes cheval-s helyett c h e v a u -(s)x); részint más okbul. — Egyébiránt igen szeretöm az észrevételeket és kifogásokat, mert ezek másokat is gondolkodásra ösztönöznek. mi nagyon kellő portéka nyelvtudományunkban.

A' 17-dik számban kifogás van az a', e' hiányjeles írás ellen is, mire azért teszek észrevételt, hogy világosabban kifejezzem magamat. — A' szó termete vagy teste alatt én csak a' törzsöt vagy gyököt értem, nem a' kép-

hangzókhoz, annál többet többet vesz hangja teljességibül. Azért legteljesebb hangzók az a és a' megfelelő e, minthogy legtávolabb esnek minden mássalhangzótul. Kevesbbé teljesekek az o és a' megfelelő ö, mivel közel vannak az u, ü-höz. Ezek pedig, úgymint az u, ü legkevesbbé teljesekek, mert határosak a' v-vel, melyre azért igen könnyen el is változnak. A' közlő hangzók között e teljesebb hangu az i-nél, mely határos a' j-vel, azért el is változik arra. Kiki tapasztalja, mikor az u, ü, i-t ejti, milly közel jár a' hang a' v és j-höz; ezért azok legkevesbbé teljes hanguak, és könnyűek is. Innen van, hogy a' rendes ikerhangzók: au, ou, eu, ai, oi, ei; nálunk csak aj, oj, ej, az u többnyire összeolvadván az a és o-val, és ó-t eredőztetvén. Tehát a' szülő létegek határozzák meg a' hangzók súlyát. Minthogy pedig a' megnyújtott hangzók a' megfelelő rövid hangzókánál mind teljesebb hanguak, mondhatjuk azért először, hogy a' nyújtott hangzók mind súlyosabbak a' megfelelő rövid hangzókánál; tehát á súlyosabb a-nál, é súlyosabb e-nél, í súlyosabb i-nél stb. Másodszor a' rövid hangzók magok között is különböznek, mert a, o nehezek, u könnyű; e, ö nehezek, ü könnyű; az é is nehezebb i-nél. Így kell tehát súlyra nézve osztályozni a' hangzókat, hogy:

súlyosak; á, ó, ú, é, ő, ü, í,

nem súlyosak: a, o, u, e, ö, ü, é, i

nehezek: a, o, e, ö, é,

könnyűek: u, ü, i.

Magátul értetik, hogy a' súlyosak, melyek egyszersmind nehezek, mint á, ó, é, ő, többet nyomnak azon súlyosaknál, melyek nem nehezek, mint ú, ü, í. — A' hangzók ezen különbségei elősegítik a' hangsúlynak működését, mikor önálló szóbul képzőt vagy ragot idomít. Mert

1) A' képző vagy rag hangzója a' hangegyezésnél fogva olyan-ná válik, millyent a' törzs hangzója megkíván. Innen: babona-s á g, békes é g. Nyelvünk története bizonyítja, hogy ezen hangegyezési változás nem volt mindig úgy, mint most látjuk; bizonyítja, hogy ez

zöket és ragokat is. 'S a' hiányjel tulajdonkép nem azt mutatja, hogy elvág-tuk a' z-t, vagy hogy összehúzás esett a' szóban, hanem azt, hogy a' z áthasonult a' következő mássalhangzóra, mint, senki' szóban az m n-re hasonult, a' következő k miatt. — Az, hogy annak, ki ismeri a' szöveget, nem kell hiányjel, többet bizonyít a' helyesírásnál; mivel úgy a' gyorsírási jegek is elegendők volnának.

maig sines kivétel nélkül. P. o. babona-ért, béke-ért. Az összetett szók ezzel különböznek a' ragozott szóktul, hogy a' hangegyezés alól kivétetvék; vagy hogy megfordítva az első szó alkalmazkodik az utolsóhoz, p. o. köstök, börstörő. De vannak kivételek is, mint: ünnepe, ötven, hatvan stb.

2) A' hangsúly a' képző vagy rag mennyiségít lehetőleg gyengíteni törekszik az által, hogy a' súlyos hangzóból nem sulyost, 's a' nehézbul könnyűt alkot. P. o. arról helyett arrul stb. De hol a' hangzók gyengítése nem lehet, ott

3) Erősíti a' törzsöt, 's lesz légyen, legyen helyett, hozzám, hozám helyett stb.

4) Elveszi a' képző és rag hangsúlyát, mellyel az, önálló szó képiiben birt, 's a' törzsre vonja, mit hangzós végzetű szóknál ki is mutat (neveztük azt hangvételnek a' 154. lapon); innen lettek fa-bul; fá-k, fá-t, fá-nak stb. A' melly képző és rag még annyira önálló, hogy mennyiségileg nem akar gyengülni, arrul a' hangsúly sem mégyen által a' törzsre.

5) Általában a' hangsúly, mennyire csak lehet, megcsonkítja az önálló szót, mellybül képzőt vagy ragot alkot.

A' mondottakat legvilágosabban látjuk az ige- és névmások mondomány- és tárgyragok, mód- és időképzők alkot-ják. A' mondományragok az én (ek), te (d, sz, l), ő (öv, vö, ja, n, ik), műk, tük, űk (nök) személyi névmásokból lettek. Tudván, hogy az egyes szám második személyű mondományragjai d, sz és l, p. o. tudod, tudsz, tudál, mellyek közzül csak d és sz áll közelebb a' te névmáshoz: nem tetszhetik föl annak első és harmadik személyű mondományragjainak elütése az önálló én és ő-tül. A' többes ragjai nem változtak el annyira, mivel azok épségit az utóhangu k, mint jellemzője a' többesnek, őrzötte meg. Általában az önálló szók raggá való ernyedtében és csonkultában a' jellemző vagy érteményhatározó elem uralkodik a' többiekön, mellyek azért ahhoz hasonulnak lehetőleg, mint látni fogjuk. — A' tárgyragok, mellyek a' mondományragok előtt foglalnak helyet: a' második személyű l, p. o. tud-l-ak, mellyben k mondományi, l tárgyi rag; 's a' harmadik személyű v a, j a (v, j), p. o. tud-j a, a' temetési beszédben hadl a v a = hallá. Igaz-e, hogy ezekben harmadik személyű tárgyrag van, melly ő-ből lett? Igaz, mint a' második felvilágosításban kifejtjük. — A' módképzők ket-

tő: ha és n. As első a' ha kérdő mutató névmásbul lett, mely hány, hányadik képzős idomokban, minden ha, valaha stb. összetételekben, 's a' föltételező ha szóban önállóan él. Ennek h bötűje többféleképp változik, úgymint j-re, p. o. tudj, tudjon, tudjak = tud-h, tud-hon, tud-hak; sziszegőre, még pedig t után, mellyet, ha rövid hangzó előzi meg azt, magához hasonít, így lát, lás-s, lás-son, lás-sak; mes-s, mes-sön, mes-sek; fus-s, fus-son, fus-sak stb. lát-j, lát-jon, lát-jak; metsz-j, metsz-jön, metsz-jek; fut-j, fut-jon, fut-jak stb. helyett; — ha pedig hoszszú vagy iker hangzó előzi meg a' t-t, nem hasonítja magához, p. o. borít, borít-s, borít-son, fojt, fojt-s, fojt-son stb. melly esetben hajdan és most is vidékenkint a' t némult el, 's a' ha marad meg, így: fordí-h, fordí-hon, borí-h, borí-hon stb. Kölömben sziszegő után hasonló sziszegővé lesz, p. o. vadász-sz, vadász-szon; fűz-z, fűz-zön; ás-s, ás-son stb. Hogy ezen változékonny képzőnek önállója ha, bizonyítja a' finn nyelv is, mellyben az ka, p. o. sanokoon szól-jon, sanokoomme stb. szóljunk stb. sano' (sanok helyett) szólj, stb. 's mellyben több összetételben is él, p. o. koska = ha, suinkaan soha stb. — A' másik módképző n, mellynek mivolta előttem homályos; összetársul az időképzővel. Ugyanis egyik időképző a, e, p. o. tuda, kére; 's ezzel társulván a' módképző n, lesz tud-na, kér-ne. A' másik időképző t, p. o. tud-t-am, kér-t-em, kér-t, tud-o-tt; ennek sem tudom még mi-voltát. Az itt ki nem fejtett tárgyat megérthetőbbé teszik a' következő összeállítás és fölvilágosítások:

Mondomány-ragok

tárgy-rag nélkül.

Mondomány-ragok

l tárgy- ja, va, v tárgy-raggal.

	tud	tud	tud
	tud		tud-va, tud-ja tudja
Képző	tud-sz		tud-öv—sz tudod
nélkül.	tud-ek tudok α.)	tud-l-ak	tud-öv—k tudom β.)
	tud-nők tudnak		tud-ja—ök tudják
	tud-túk tudtok		tud-ja—túk tudjátok γ.)
	tud-műk tudunk		tud-ja—műk tudjuk

t u d - h a = tudja

h a módképzővel	tud-j(a)-n tudjon	tud-ja-v	tudja
	tud-ja-el tudjál	tud-ja-v—sz	tudjad
	tud-ja-(e)k tudjak	tud-ja-lak tud-ja-v—k	tudjam δ.)
	tud-ja-nők tudjanak	tud-ja-v—nők	tudják
	tud-j(a)-tűk tudjatok	tud-ja-v—tűk	tudjátok
	tud-j(a)-mők tudjunk	tud-ja-v—mők	tudjuk
a (e) időképzővel	tud-a	tuda	tud-a-va tudá tudáva
	tud-a-(e)l tudál	tud-a-v—sz	tudád
	tud-a-ek tudék α.)	tud-á-lak tud-a-v—k	tudám
	tud-a-nők tudának	tud-a-ja—(ö)k	tudák
	tud-a-tűk tudátok γ.)	tud-a-ja—tűk	tudátok
	tud-a-mők tudánk	tud-a-ja—mők	tudók ε.)
n mód- 's a idők.	tud-n-a tudna	tud-n-a-va tudná, tudnája	
	tud-n-a-(e)l tudnál	tud-n-a-v-sz tudnád	
	tud-n-a-ek tudnék α.)	tud-n-á-lak tud-n-a-v—k	tudnám
	tud-n-a-nők tudnának γ.)	tud-n-a-ja—(ö)k	tudnák, tudnájok
	tud-n-a-tűk tudnátok	tud-n-a-ja-tűk	tudnátok
	tud-n-a-mők tudnánk	tud-n-a-ja-mők	tudnók ε.)

α.) Az első személybeli k rag, mint hasonmása é n, nyilván é hangzóval van, így: é k, melly azomban csak a' történeti multban és óhajtómódban nyilvánul; mert csupán tuda-ék, tudna-ék-bül lehet tudék, tudnék. Külömben elváltozik vagy elenyészik az é k hangzója, mint az ö v ragé.

β.) Ezen ö v tárgyrag érteményhatározó, azért v-höz hasonló a' k rag, 's lesz a' kettőből ajakhangú m, így: tud—ö v + k = tudom. A' második személyben v + sz-bül d lesz, p. o. tudod, tudatod. — De vajjon így kell-e származtatni az m és d (l) ragot? Az előttünk levő összeállításbul észreveszszük, hogy hol csak mondományragok vannak, ott az egyesnek harmadik személye személyrag nélküli, vagy csupasz törzs, mint t u d, vagy mód- és idő-képzős, mint t u d a, t u d n a, de személyrag nélküli. El- lemben tudlak, tudjalak, tudálak, tudnálak világosan mutatják a' mondomány-rag előtt és az idő- és módképzők után az l tárgyra- got. Kérdés, nem kell-e az úgynevezett határozott igeragozásban

is mindenütt tárgyi ragot föltennünk, melly a' személyi ragtul különbözik, mint tudlak stb. ben k az l-től különbözik? Már ezen határozott igeragozásban a' harmadik személy személyraggal bír, p. o. tud-ja, tuda-va, tudna-va, vagy tudnája. Ha a' mondományragok sorában az egyesnek harmadik személye személyrag nélküli: ezen tudja, tudája, tudnája rag talán szinte nem mondományi rag, hanem tárgyi rag, mint l a' tudlak-ban. 'S ha így van, ezen tárgyi rag szintűgy megvan az első és második személyben is, mint az l tárgyi rag; következésképp azokban mind tárgyi mind mondományragnak kell lenni. Azért gondolom, hogy a' (tud)-ja ragnak megfelelő öv ragot kell az első és második személyben, 's a' többes valamennyi személyeiben a' mondományi ragok előtt találnunk.

Hát a' névszók ragjainak m, d-jét is úgy fejtegetjük? Mindenesetre nagyon különös, hogy hol a' harmadik személyrag megvan, ott az első személyrag m, a' második d vagy l, p. o. lak-ja habitatio ejus, lakod, lakom h. tua, mea; és lak-ik habitat is, lakol, lakom habitas tu, habito ego; még különösebb az, hogy a' névszók többeseiben olyanféle rag látszik meg, minőt a' tudom és tudod mondomány-ragjai előtt sejtek, mert ám, úgy mondjuk: lak-ja-im, lak-ja-id, lak-ja-i, lak-ja-ink stb. 'S jegyezzük meg, a' névszók nem cselekvő érteményűek, mint tud, lát, ül, áll stb. igék, hanem szenvedő érteményűek: úgyde a' szenvedő vagy magára ható érteményű igék, mellyek az egyes harmadik személyében ragosak, szintén m és l raguak. Végre a' foglaló és parancsoló mód harmadik személye ragos, így: tudjo-n, 's lám második személye tudja l, a' hasonlagosság ellenére. — Azomban itt is, mint számtalan helyütt csak figyelmeztetni akarok, föl föl emelintvén a' fátylat, melly nagy és nevezetős történeti fejlődést rejt maga alatt.

γ.) Tudják, tudjátok; tudának, tudátok, tudánk, tudnál, tudnának, tudnátok, tudnánk mind azért birnak nyújtott á hangzóval, mivel a' ragok volt hangsúlya erre vonult. Az ilyen, a' hangsúly ölvétele által megnyújtott hangzók különböznek tehát a' segédhangzóktul, millyen az a a' tudjátok, tudjanak, vagy az o, ö a' tudom, kéröm, kérem stbiben, mellyek soha nem vehetik magokra a' ragok volt hangsúlyát, vagyis nem nyúlhatnak meg.

δ.) A' tudja, tudjad, tudjam, tudják stb. különböz-

nek a' tudja, tudod, tudom stb.-től, jóllehet nem mindenik személy bírja kifejezni a' különbséget. Az elsőben a' ha képzőn kívül ott van a' tárgyi ja, va rag is; a' másodikban nincs meg a' ha képző, hanem csak a' tárgyi rag van meg. Már a' lát szó, 's minden t utóhangú ige, ki tudja fejezni e' különbséget, így: látja, látod, látom, látják stb. és lássa, lássad, lássam, lássák stb. Amott csak a' tárgyi rag van meg a' mondományragokkal: itt meg a' ha képző is van a' tárgyi ragon és mondományi ragokon kívül.

ε.) A' tudók és tudnók idomok tudájamuk, tudnájamuk bul lettek, mit a' tudava, tudája (vesd össze a' hadlavat) és a' tudnája idomok bizonyítanak. Azokban tehát az ó-t úgy kell megfejtetni, hogy először a' ja tárgyi rag fölszívott az a képző által, 's lett tudá, azután a' muk mondományrag mu-ja összeolvadt az á-val, a' közbülső m hangzóra ernyedvén, mint-hogy rokon a' v-vel, 's lett ó. Ennyire működött a' nyelv lelke, mely a' törzsekből 's a' képzők és ragokbul léteges egységet akart teremteni; 's a' nyelvnek azon lelke a' hangsúly által nyilatkozik.

Látjuk emezekből, hogyan törekszik a' hangsúly önálló szókbul képzőket és ragokat az által teremteni, hogy kiveszi azokat önállóságukbul. Ez azomban nem egyaránt sikerült még; sőt három különböző fokait kell látnunk a' képzők és ragoknak. Mert ezek vagy egy bőtűre szorultak már össze, p. o. a' t, k viszonyítórágok (almá-t, almá-k); a' k, sz, m, d, i személyi ragok (kére-k, kér-sz, kérem, kéred, kéri); az s, i, n, és a képzők (almá-s, alma-i, tud-a, tud-n-a). Vagy még szótágok, p. o. legtöbb viszonyító rag: ba, ban, bul, ra stb. a' többes személyragok: ök, nők, tük, mük. Vagy egész szók, legalább nagy önállóságot megőrzött képzők és ragok, p. o. ság, ség, jóllehet eredetök homályos már; ért, kor, kép stb. Világos példáját a' már tökéletes raggá lett és még azzá nem lett szók különbözetének a' beli és be azonos gyökű ragok szolgáltatják. Beli, béli önállóbb még, be tökéletes rag már, 's íme az elsőbbik semmi változást nem okoz a' szón, mellyhez járul, mert mondjuk: hazabeli, vagy hazabéli: ellemben be okoz változást azon, mert mondjuk: hazába, vagy hazában.

A' képzők és ragok ezen elszámlált változásait, mellyeket a' hangsúly működésének tulajdonítunk, a' következőkben alkalmazva

fogjuk tekinteni. Lássunk tehát először némelly képzőket, azután a' személyi és viszonyító ragokat.

VI. A' képzők közzül csak némellyeket emelünk ki, melyekről azomtan a' többiekre is lehet következtetni.

1.) Vány, vény, mány, mény. Ezek, mint gondoljuk, összetett képzők. A' hangegyezés törvényénél fogva alkalmazkodnak ugyan a' törzs hangzójához, de a' mennyiségből nem engednek. Sulyosak tehát, 's a' nyelv eljárása ezek körül igen tanulságos. Ha a' törzs kéttagu, az elég erős a' sulyos képző elbírására; innen tanítmány, tanítvány, olvasmány stb. szókban a' törzs minden változás nélkül marad. De ha egytagu a' törzs, az talán kivétel nélkül kéttagúvá válik segéd hangzó által, — melly azomban néha helyrehozott hangzó is — hogy elbirhassa a' sulyos képzőt. Innen: szövevény, vélemény, tudomány, tartomány, hagyomány, szökevény, gyűlemény, esemény stb. szó, vél, tud, tart, hagy, szök, gyül stb. törzsökből. 'S nagyon nevezetős, hogy gyűlve, esve, hagyva stbiből lesz gyűlevény stb. Legvilágosabb itt a' nyelvnek azon iparkodása, hogy a' törzshöz igtatott hangzóval megerősítse a' hangsulyos tagot, 's ez által ellensúlyozza a' nehéz képzőt. 'S azt látjuk, hogy a' magában mennyiségileg hosszú törzs sem elég annak ellensúlyozására; ezért van tartomány, vélemény. Mit tartsunk hát az újabb időben felkapott növényről? Ugy-e azt, hogy az nyelvünk érzékenységit sértő csinálmány? Még növény sem jó, ha tartmány, vélemény nem jó; annál kevesbbé növény az. Légyen tehát ismét növevény növény helyett! A' kik ezt csinálták, bizonyosan úgy okoskodtak, hogy nőlévén a' törzs, vény a' képző, tehát növény helyes, növevény pedig elavult vendéghaj, mit a' haladás eldobhat. — Azomban, ezt vethetik föl ellenem: ott van remény, bálvány, kormány, sövény, fővény, szegény, legény, leány stb. mind könnyű törzs sulyos képzővel; miért nem lehetne növény? A' felhozott szók nem tartoznak az előbbiek rovatába, melyek ige-törzsűek: azért ezeknek taglalását meg sem kísérhetem. Lehet hogy itt reme, söve, főve, szege, lege, lea stb. a' törzs és csak ny a' képző, de bizonynyal nem tudom; kormány, bálvány pedig mint honosultak, nem is eshetnek magyar nyelvtani taglalás alá. Gyöngéd figyelemmel kell megvizsgálni a' szókat, ha nyelvünk hűrrezgéseit érezni akarjuk.

2.) Más, más hasonlóan összetett képző, 's ugyan azon erőködésre készítik a' törzsöt, melyre vány, vény, mány, mény képzők. P. o. tudomás, vallomás stb. Vajjon ezen vány, más, mány, képzők elvesztik-e úgy a' hangsulyt, hogy az a' törzs utóhangzóján kitünjék? nem tudom, miután egyedül igetörzsökhöz járulnak, ezek pedig nem végződnek csupasz hangzóval.

3.) A' s á g, s é g képző, úgy látszik, valamivel könnyebb az előbbinél, azért egyszerűnek, nem összetettnek gondolhatjuk. Innen hosszú törzshöz segédhangzó nélkül járul, p. o. szükség (nem szükség, mert a' törzs szűk), í n s é g: ellemben szüleség. Ujra figyelmet kérek. A' mely törzsökhöz a' s á g, s é g közvetlenül járul, azok hosszúak, tehát: ínség, szükség, ha mindjárt a' hangtorlat miatt szükségtelennek tartjuk is a' hangzónak megnyújtását, illetőleg megsúlyosítását: ellenkező esetben a' törzs rövid, illetőleg könnyű, 's pótló hangzóval nehezül meg. — A' s á g, s é g képző azomban elég önállással bír még, hogy el ne ereszszesulyát; innen békeség, babonaság, mi különbözik a' békés-ség, babonás-ságtul.

4.) Az s és i képzők némileg ellenkezők, mennyiben az s eleszti haugsulyát, 's lesz béke, békés, babona, babonás, alma, almás, körtve, körtvés. Ellemben az i nem teszi azt, alkalmasint mert magának sem volt hangsulya; mi azt mutatná, hogy az i képző nem lett önálló szóbul, tehát igazi bimbó a' magyar szótörzsökhöz; vagy ha volt is önálló szó, az régen átszellemült, hogy testi súlyát nem bírjuk többé megérzeni. Tehát: almai, körtvei, mai stb.

5.) A' bb középfok képzőjét nemcsak a' régi bibliai fordítás, hanem még Pázmány is gyakran egy b-vel írták. Most is egyéb, külömb, és az l és s utóhangú szók, mint ékesb, közelb stb. egy b-vel vannak. Kazinczy Ferencz egyik levelében gáncsolja Kiss Jánost, hogy egyéb-b-et ír, holott ez nem középfok. Pedig az, mint a' latin *uter, alter*, 's a' görög *εἰς* középfokú idömok: miért is, ha igazán bb a' középfok jelleme, az egyéb szót is egyéb-b-nek kellene írni. Azomban bb, mint láttuk, nyelvünk által sem igazoltatik: avvagy külömb, közelb stb. nem lehetnének. Ha kitálalhatnók az önálló szót, melybül ezen képző lett, talán az eligazíthatna. Egyébiránt, miután az önálló szók előhangja szokott képzőül maradni, kettős mássalhangzó pedig magyar szót nem

kezdhet meg: ebből is azt gondolhatjuk, hogy nehezen lehet bb a 'kérdéses képző. Az egyhangú szók hangsulya is csak b-t követel, p. o. nagyob, kiseb, melyet sokan kisseb-nek írtak, az első tagot kellvén hangsulyozni, nem a' másikat; a' kéttagú szók még kevesebbé birhatnak meg bb-vel, p. o. rövidebb, hamisabb, rövid-b, hamisab helyett, mivel az első tagon lévő hangsuly a' harmadik tagot inkább gyöngíteni, mintsem erősíteni törekszik.

Meglévén ezen képző a' finn, eszt és lapp nyelvekben is, azok példája felvilágosítást adhat. A' finn középfok képzője (lásd a' Magy. Nyelvész. 115. lapj.) pi, melly az utóhang elhagyása után, mi a' magyarban rendesen megtörtént, csak p; ez meg azonos a' magyar b-vel. Mert a' finn m p i-nek m-je a' törzs utóhangjából lett, p. o. vanha = vén, előbb vanhen-re változik, azután veszi föl a' pi képzőt, az n-et a' p miatt m-re hajlítván: vanhe m p i tehát igazán vénebb, nem vénebb. — Az eszt nyelv rev a li járásában m a' középfok, mi szintén a' b mellett tanuskodik; mert m = b = p. A' d o r p a t i nyelvjárás közelebb simul a' finnhez, 's b-t használ képzőül, melly előtt a' birtoki n hasonlókép m-re hajlik. P. o. h i d e g finnül kylmä, esztül külmä, a' közép fokban így vannak: finn. kylmempi, eszt. rev. külmem, eszt. dorp. külmemba, tehát magyarul hidegeb. — A' lapp nyelvben Castrén idézett munkája szerint a' középfok képzője b, p. o. n u o r r a nyers, ifjú, birtoki raggal, nuora, középfokban nuorab. De ha a' mássalhangzós végzetű szó, a' képző és törzs közzé segédhangzót szúr, a' középfok képzője bu, 's a' b az előző tag hangsulya miatt kettőztetik, különben nem; p. o. c s a l m i s z szemes (mert c s a l m e szem, finn. silmä), csalmisz a b b u szemesb, mivel a' hangsuly az első és harmadik tagon van: ellemben v ö g a l a s, vögalasab, mivel a' hangsuly nincs a' végmásodtagon. — Mind ez azt bizonyítja, hogy a' középfok képzője csak b, nem bb, melly utóbbi egyedül a' hangsuly miatt állhat. Vajjon nem a' hangsuly okozza-e nálunk is a' b kettőzést? 's ha igen, nem kellene-e tudnunk az eseteket, mikor okozza ezt a' hangsuly? Úgy látszik nekem, igen-nel kell felelni. Hogy az egytagú szók középfoka a' hangsuly miatt is b-t követel, az világos; tehát nagyob, kiseb: hogy azomban ebben a' szóban: legnagyobbat, a' hangsuly miatt a' bb helyes, szintén áll, mert nyelvünk folyása lejtí esésű lévén, a' hangsuly az első és harmadik tagon van. (Utóbb meg fogjuk mondani, hogy

az igeviszonyítók be, meg, ki, fel, le és a' felsőfoku leg a' szótörzs hangsúlyát magokra veszik.) Az egy tagu több, jobb, szebb szók, mellyek a' középfok képzőjével együtt is csak egy taguak, nem bizonyítják az ellenkezőt, sőt megerősítik a' kifejtett nézetet. Valamint nagyobb egy b-vel jó, az első tagon lévő hangsúly miatt: azonkép több stb. két b-vel jó, mert a' hangsúly a' törzsön van, mellyet az a' közép fokban két b-vel akart megsulyósítani. ¹⁵⁾ Sőt hamarább, felettébb stb. a' megnyujtott végtag miatt szintén jók lehetnek két b-vel, hasonlagosak lévén a' lapp csalmiszabbu idomhoz, hihető lévén, hogy elvesztötték az utóhangot.

Idéiglen megelégszünk azzal, hogy kimutatjuk, miszerint

¹⁵⁾ E' három szó taglalása erősen bizonyít az egy b mellett. Jó-bul azért lett jobb, mivel gyöké jó v vagy já v, mellyhez b járulván, lett jó v b, 's a' v-nek b-vé áthasonultával, lett jobb. Jó v mellett jó g is dexter, és rectus értelmében divatozott, mellynek g-je vagy képző, vagy a' v-nek helyettese.

A' több-nek gyöke nem lehet tő, töve, stirps és apex (ki a' nyelvekbeni polarisatiót kutatja, nálunk is eleget találta, p. o. tő stirps, 's tő, tū apex, csend stille, és csend ül es erschallet stb.) hanem hasonló hangzatú, de más jelentésű szó, talán tő m vagy tö v, melly sokaságot vagy határozatlan számot tett. Ebből lett tömb vagy tövb, 's áthasonulás után több. A' töményes, töménytelen szót, mert erre is gondoltak a' tő b b' származtatásánál, vendégszónak kell ismernünk, melly a' törökperzsa tümen, vagy tümen = 10,000 hasonmása. Innen nálunk is tömény ezer = myrias, sok ezer, töménytelen = számtalan: mert kész szót kölcsönözvén vagy fogadván el a' nyelv szokás, azt nem taglalhatja, 's nem él vele szó szerinti, vagy szóismeai értelemben. — A' temérdek, crassus, validus más gyökü, 's nyilván egy a' vas-taggal, melly hasonlókép validust, most crassus-t teszen. A' temir, temér a' törökben vas, 's minálunk dek vagy deg képzővel úgy szerepel mint vastag. Temérdek sok annyit tesz, hogy valde multum, a' temérdek maga nem jelentvén számot vagy sokaságot, hanem csak erősítvén a' számjelentő szót. Lehet, hogy vastag sok ember rül is beszélltek, vagy maig beszéllenek tájankint.

A' szebb nem lett igyenesen szép bül, hanem valamelly egyszerűbb idombul. A' szép-ben összehúzás lappanghat, (mint a' két-ben, melly kek-t-bül lett, lásd: Uj magy. Muz. 1855-ki folyam. 348. 349. lapj.) a' b képző előtt nemcsak az e megnyujtása szünt meg, hanem a' p b-vé is áthasonult. Lásd a' szép szónak találkozását a' szemmel, Uj Magy. Muz. 1855. folyam. 353. lapján.

szóismeileg a' bb-nek nincsen helye, hanem csak hangsúly miatt. Azomban míg a' hangsúly tana nem lesz elfogadva és kifejtve, a' szokást nem merjük megtámadni, mely itt mint sok helyütt, a' szükségést a' szükségtelentül nem bírván megkülönböztetni, a' kivételeket szabálylá tette.

6. A' tt igeképző hasonló kétség alá kerül. Azt a' finn nyelv csak igenévszóban ismeri, p. o. sanonut szólott, a' ki szolt, sanottu, szenvedő idom, szolatott; az eszt is csak igenévszóban használja, p. o. vallonud a' ki öntött. De a' török és jakut nyelvekben a' t, mint nálunk, igebéli mult időnek képzője egyszersmind, ¹⁶⁾ p, o. vágтам, vágтál, vágott, törökül: bicstim, bicstiñ, bicsti; jakutul: bízstim, bízstiñ, biszti, (mibül nyelvünkben a' bicsak és bicskia szó van meg). Ezen képző tehát nyilván csak t, mely a' finn sanottu idomban a' rákövetkező u hangzó miatt kettős. Miért használjuk mi a' tt-t a' vágott, vetett stbiben, hol a' hangsúly nem követeli? Ha mondtam, állottam, vetettem és hasonmásaikban jó is a' tt, talán ugyanazon okbul, melybül a' finn nyelv is sanottu-t mond: de mivel igazoljuk a' vágott, mondott, állott, vetett-et? Itt is beérem a' figyelmeztetéssel, maradván a' szokás mellett, mely hibás lehet.

VII. A' személyragok névszókhoz és igezőkhoz járulnak.

A.) A' névszók mással- vagy magánhangzó végzetűek; mindkétfélek utóhangja megint vagy természettel hosszú, vagy pótlást fejez ki, mit a' személyragok (és a' t, k viszonyragok) hatása nyilvánít. P. o.:

I.	II.	III.	IV.
had had-a-m	nyár nyar-a-m	ló lov-a-m	fa fá-m
láb láb-a-m	agár agar-a-m	só sav-a-m	alma almám
láp láp-o-m	kanál kanal-a-m	daru darv-a-m	dara dará-m
szem szem-e-m	hét het-e-m	lé lev-e-m	béke béké-m
csép csép-e-m	kéz kez-e-m	tő töv-e-m	récze réczé-m
vér vér-e-m	híd hid-a-m	nyű nyűv-e-m	lepe lepé-m
stb.	stb.	stb.	stb.

¹⁶⁾ A' magyar nyelv egyik különböztetője a' finnektől az, hogy két mult ideje van, holott ezeknek csak egy van, p. o. kele és kelt, a' finnben csak käy, (mintegy káli); a' törökben megvan a' t képzős mult, így: geldí = kelt, jakutul kälti, vagy bötühasonulással källi.

Az első rovatban mássalhangzós végzetű szók vannak, melyekben a' személyragok (és a' t, k viszonyragok) semmi változást nem tesznek, mert azok mássalhangzós végzete miatt nem vehetik rájuk a' hangsúlyukat, sem meg nem rövidíthetik azok végtaghangzóját, mivel az természettel hosszú. A' második rovatbéliék végtagjának nyújtott hangzója megrövidül a' személyragok előtt, mivel az nyilván összehúzás által lett hosszúvá. A' személyragok előtt, legalább részben, helyreáll a' veszteség, azért megszűnik a' pótló nyújtás. A' harmadik rovat alattiak annyiban megegyeznek a' másodikéival, hogy a' személyragok (és t, k viszonyragok) előtt azok is elvesztik a' pótlást képviselő hangnyújtást; de különböznek abban, hogy ezek mássalhangzót, amazok pedig hangzót tüntetnek elő ezen ragok előtt. Egyébiránt nevezetös, hogy a' második és harmadik rovatbéliék ezen változása egyedül a' személyragok és a' t, k viszonyragok előtt, nem a' többi viszonyragok előtt is történik. Továbbá, e' két rovatbéliékre a' személyragok volt hangsúlya szintúgy nem vonul, mint nem az első rovatbéliékre: ezeknél a' mássalhangzós vég tiltja ezt, a' két rovatbéliék pedig beérik a' helyrehozott bötüvel. — A' negyedik rovatbéliék magánhangzóval végződnek, 's erre rávonul a' személyrag volt hangsúlya.

Magok a' személyragok mindig megrövidülnek, 's az által könnyebbé válnak. Így lett mink, vagy mük, vagy mí-bül nk; ök-bül ok, ök; tik, vagy tük, vagy tí-bül tok, tök; én-bül m, te-bül d, ő-bül ja, a, e. Ezen rövidülést a' raggá-létel okozza; mert elveszván a' hangsúly, a' szónak lelke vesz ki belőle, 's a' test, melly most eszköz, kénytelen könnyebbülni, hogy a' szótörzs, mellyhöz rag képiben fog járulni, megbirhasson vele. Hogyha nem birhat véle a' nyelv, vagy még egyszer megkönnyíti a' ragot, vagy a' szótörzst nehezíti. Lássuk erre a' külön eseteket.

1. Minthogy a' személyragok után viszonyragok is követköznek, 's ezek hangsúlya emezekre hárul, mikor magánhangzóval végződnek: a' két rag együtt gyakran nehezebbé válik a' szótörzsnél. P. o. tag, taga, tag á b a n; hét, hete, het é b e n; íz, ize, iz é b e n. Ezekben a' két rag nyilván nehezebb a' szótörzsnél, mellyen pedig okvetlenül honol az értelmi hangsúly, 's mellyet azért lehetőségig ki kell emelni. Hogy segít magán a' nyelv? Az á-t a' ,tagában' nem gyöngítheti, mert az a bötü legmozdulhatla-

nabb és legnehezebb hangzó: kell tehát, hogy a' törzsöt megsnyósítsa; ha pedig ezt sem lehet tennie, a' vita a' hangsúly és mennyiség között nem egyenlíthető ki. A' felhozott példa fölveszen erősítést, 's mondjuk: tagjában. 'S mintha ezennel okát sejténők annak, miért jár néha j-vel a' harmadik személy a ragja 's miért kettőzteti meg a' szokás az s-et ugyan ezen személy a, e ragja előtt? Nyelvünk lejtí esése, melyet a' hangsúly előhoz, kívánja meg ezekben a' szótörzs megerősítésit; azért tagja, botja, zabja; fegyveresse, szabadossa stb. helyesebb hangzásúak, mint taga, bota, zaba; fegyverese, szabadosa: némelyekben a' j elhagyását el sem tűrhetjük. — A' hete, ize példákban a' törzs nem bír megerősülni, azért is a' ragok hetében, izében szóokban annyi súlylyal nyomnak, hogy szinte fölbillentik a' törzsöt. Mit csinál ez ellen az élő szokás? Hetibe, izibe-t ejt, 's gyönyörűen megfelel a' hangsúly követelésinek. Nem írhatnók-e így? Sőt inkább, ha el nem tagadhatjuk a' hangsúly létét, 's az általa követelt szép hangesést. Az értelem miatt megterhelvén a' ragot n-nel, így szabad írni: hetiben, iziben.

Tekintsük hosszabb szókön is a' hangesést: 1. babonaság, 2. babonasága, 3. babonaságával, 4. békeség, 5. békesége, 6. békeségével, 7. állhatatlanság, 8. állhatatlansága, 9. állhatatlanságával, 10. rettenthetlenség, 11. rettenthetlensége, 12. rettenthetlenségével. Az 1. szón a' főhangsúly a' törzsön van, ez kétségtelen; de a' többi három tag közül melyik bír még hangsúlylyal? A' harmadikat illetné a' hangsúly, de az a' s ág mellett szinte elvesz. Itt a' hangsúly és mennyiség közötti vita igen észrevehető: mert fülünket nem sérti, ha az első három tagot lengedivel ejtjük, 's utána megpihen az ejtés a' s ág-on: de a' lejtí ejtés a' n a-ra teszi a' lehető hangsúlyt, 's ez a' helyesebb. A' 2. szón megszűnik a' kétség, mert a' szó mintegy magátul lengedire és lejtire oszlik. A' 3. szó végfelében megint előáll a' kétség, mert azt a' hangesés szintén lengedivel szeretné kimondani, mint az első felet, ha az á engedhetne. A' 4. és 5. szó hasonlít az 1. és 2.-hoz, csak hogy a' szó eleje lejtí, nem lengedi. A' 6. szón elhárul a' kétség, mely a' 3. szó végfelében volt, mert első fele lejtí, másik fele pedig lengedi, minthogy é, i-re gyöngülhet, 's ejtethjük: békeségivel. A' 7. szón a' főhangsúlyon kívül van hangsúly a' harmadik tagon is, mert a' szó lejtiből és andalgóbul (molossus) áll. A' 8. szón az

andalgó természetösen lépőnek és lejtinek enged helyet. A' 9. szó lejtí, lépő és tomboldi-félébül áll, ¹⁷⁾ (trochaeus, spondeus és antibacchius): ezen tomboldi, melly ellenkőzik némileg a' hangeséssel, a' 12. szóban az é-nek i-re gyöngülése által lengedire változik.

2. Említettük, hogy nevezetős a' t és k viszonyragok egyezése a' személyragokkal, mikép szinte mondhatnók, hogy ezek olyan ejtegetést tanúsítanak a' törzs-szón, millyen az indgerman nyelvekben fordul elő. A' személyi névmások: én, te, az egyes számú tárgyi esetben, és a' többes számú nevezőben hasonló tanúsítanak. Engem, vagy engemet; téged vagy tégedet valóságos ejtegetései az én és te-nek, mellyekben torok utóhangot kellene fölvennünk. Mink, mük, mí, tík, tí sem származnak ragozás útján az én és te-bül. A' négynek személyragos idomai: enyém, tiéd, miénk, tiétek. Ezekben is a' ragok súlyosabbak a' törzsoknél, a' hangsúly tehát, mint az élő szokás mutatja, enyim, tied (tee d-bül a' széphangzat csinált tied-et), mienk, tietek-re gyöngíti a' személyragok előtti képzőket.

3. A' nek, vel, hoz, höz, ben, bül, rul, tül, be, ra viszonyítók különös figyelemre méltók, mikor személyragosak, mert legvilágosabban előtűntetik a' hangsúly hatását, melly lehetőleg erősíti a' szótörzsöt, a' ragot pedig gyöngíti.

Nek és vel-höz járulván a' személyragok, lesz nekem, velem, 's abban a' két tag egyenlően nehéz. Ámde a' hangsúly az elsőn van; miért is valamikor a' kifejezés megkívánja, nékem, vélem-et írunk. Ez tehát nem hibás, mint némelyek gondolják, sőt nyelvünk szellemi voltának kifolyása. Különösebb figyelmet igényelnek a' nek személyragosai. Ha rövidnek hagyjuk az első tagot, így lesznek azok: nekem, neked, neki; ha megsúlyosítjuk, így lesznek: nékem, néked, nékie. Miért? Neki szabálytalan, neke, vagy nekje helyett: rövid lévén az első tag, a' hangsúly gyöngíti a' ragot, 's e-t i-re változtatja. Nekie, melly a' nekje-nek hasonmása, nem is lehet a' hangsúly miatt, mivel a' rövid előtag két

¹⁷⁾ Greguss Ágoston magyar verstanából veszem ezen vad, de jó szokat. A' görög elnevezések szokottabbak ugyan a' deák poeta előtt, de nem kevesbbé vadak: nem árt tehát a' magyar vadakhoz szoknunk inkább, mint az idegen vadakat megszeretni ott is, hol mellőzhetjük.

rövid utótaggal nem bír meg. De viszontag néki e jó, mint neki rossz, az i csak a' rövid neki-ben lévén a' maga helyén. Külömben is néki annyi, mint valaki, 's némelly annyi mint valamelly.

Hoz, köz-nél a' személyragok előbb pótlást idéznek elő, mert hozám, közém stb. lesz, nyilván azért, mivel a' két szó eredetileg utóhangzóval végződött, mit a' köz-rül a' finn keski bizonyít is. De a' pótlás által az utótag az elsőhöz képest föltette nehezzé vált: a' hangsúly megkettőzteti tehát a' z-t, melly talán, a' finn keski-nek tanúsága szerint, eredetben is kettős volt. Így: hozzám, hozzád, hozzája stb. közzém, közzéd, közzéje stb. törvényes idomok; elvágás által hozzája, közzéje helyett hozzá, közzé divatozik, mint a' régi látája, kéréje, látnája, kéréje helyett most látá, kéré, látná, kéré-t mondunk és írunk.

A' ben, rul, tül-nél is úgy segít a' nyelv, hogy a' ben utóhangját, az n-net, megkettőzteti, így: bennem, benned, benne stb. a' rul és tül-nek pedig megnyújtja eredeti hangzóját, így: rólam, rólad, róla, tőlem, tőled, tőle stb.

A' bül, be, ra törzseit beleszurással erősíti, így: belőlem, belőled stb. belém, beléd stb. reám, reád, reája stb. Tehát ezen szók igazán kimutatják nyelvünk leleményes voltát.

Egyébiránt ezen előadásbul is kitetszik, hogy a' viszonyszók l-je képző. Világosan mutatják ezt a' be, fe és ki gyökök, melyekből a' j vagy v képző önálló szokat képez, p. o. fej (a' többi nem divatos); az l képző pedig viszonyítókat, p. o. bel, fel, kül. Vesd össze az V. szám alattit is a' 186. lapon.

B.) Az igeszók két nemre oszlását (lásd a' Magy. Nyelvészet 76. l.) itt határozottabban kell kifejtenem. Az igék első vagy alap jelentésiből indulván ki, azt mondjuk, hogy azok a' jellemző idők egyes számu harmadik személyében vagy fölveszik a' személyragot, vagy nem. A' mellyek nem veszik föl, azok az első igenemhöz tartoznak; a' mellyek fölveszik, a' másik igenemet tészik. Jellemző idők pedig azok, mellyekben a' két nem különbsége kitűnik, úgymint a' jelen, történeti mult 's a' föltételes jövő, (l. Magy. Nyelvészet, 76. l.) p. o. jelen idő: tud, hallik, teszen, alk-usz-ik; történeti mult: tuda, hallék, tön, alk-v-ék; föltételes jövő: tudand, hallandik, tevend vagy téjend, teend, alk-

v-andik. Az első igenemben a' történeti mult egyes számu harmadik személye csupán a' képzőt: a, vagy e, veszi föl, p. o. tuda, éle, de a' másik nemben az a' képzőn kívül a' személyi ragot is fölveszi, p. o. hallék, mi halla-ék-bül lett. Ugyanezt látjuk a' jelen és föltételes jövőben. Közönséges idők azok, melyek ki nem tüntetik a' két nem külöbségét; ilyenek a' végzett jelen, a' végzett mult, 's a' jelentő módon kívüli multak, p. o. tudott, látszott, ment, alkudott.

Ha az ígétörzsöt tekintjük, melyhez a' személyragok és az időképzők járulnak, észreveszszük, hogy némelly törzsök kis változást szenvednek, mások meg a' törzs és a' rag és képző között vendégbötüt fogadnak. Erre nézve, úgy látszik nekem, a' két igenemet négy rovatba lehet sorozni, úgy hogy az első két rovatba essenek azon törzsök, melyek változás nélkül veszik magokhoz a' személyragokat és képzőket; a' harmadikba pedig azok, melyek törzsén némi változás látszik meg azok előtt; a' negyedikbe végre azok, melyek a' ragok és képzők elé vendégbötüket raknak. Ezek a' négy rovatok:

I.	II.	III.	IV.
tud	hall-ik	megy-en (men)	alk-usz-ik, alk-ud-ik
lát	rémli-ik	vagy-on (val)	al-usz-ik
vet	bomli-ik	hisz-en hűn	fek-űsz-ik fek-sz-ik
lép	öml-ik	tesz-en tön	menek-öd-ik menek-sz-ik
áll	háml-ik	visz-en vűn	cselek-öd-ik cselek-sz-ik
jár	vedli-ik	lesz-en lön	törek-öd-ik törek-sz-ik
ül	csukli-ik	jő jövők	nyug-od-ik nyug-sz-ik
vél	csúsz-ik	lő löv-ök	gyanak-od-ik gyanak-sz-ik
foglal	mász-ik	szó szöv-ök	gyarap-od-ik gyarap-sz-ik
avat	esz-ik	fő, föl, főv-ök	csillap-od-ik csillap-sz-ik
nevet-ni	látsz-a-ni	le-n-ni	alkudni vagy alkunni.

Mind a' négy rovat, majdnem kivétel nélkül, a' határozott vagy tárgyi ragozást is fölveheti, p. o. tudlak, tudom, tudod, tudja; bontlak, bontom, bontod, bontja; hiszlek, hiszem, hiszed, hiszi; megfekszem, megfekszed, megfekszi stb. A' személyragok az alapjelentésben mindenütt rövidek: de a' tárgyi ragozásban, és midőn időképzőkkel olvadnak össze, meg is nyulnak, p. o. tudják, tudék = tuda + ék, tudók = tuda-ja-muk stb. Lásd a' 190. 191. lapot. Lássuk most egyenkint a' négy rovatot.

Az első rovatban a' személyragok és időképzők semmi változást nem idéznek elő: mégis a' hangsulynak tulajdonítom, hogy több egytagu igegyők a' csupasz törzsöt megnyújtja, p. o. ad, hágy, nyér, mér, kél stb. ad, hagy, nyer, mer, kel helyett. Ezen szók utóhangja gyöngé mássalhangzó; a' megnyújtás pedig csak a' csupasz törzsön történik meg: lehet hát sejteni az okot, miért történik az; a' hangsúly meg akarja erősíteni a' gyöngé törzsöt, hogy hangvesztés (enklisis) alá ne jusson.

A' második rovatból nincs mit megjegyezni. A' látszik, tetszik, félszik 's több effélék, azért nem tartoznak a' negyedik rovatba, mivel az sz-et mindenütt megtartják, holott a' negyedik rovatbéliak nem tartják meg, p. o. látszik, látszék, látszott, látszandik, látszani; ellemben fekszik vagy fekszik, fekvék, feküdt, fekvendik, fekünni.

Legnevezetösb igék a' harmadik rovatbéliak. A' rövid magánhangzóval bíró törzsek annyira gyengék, hogy utóhangjuk nagyon változik. A' hosszú magánhangzóval bírók ezt csak megrövidítik némely esetben. Tehát a' rövid magánhangzós törzsekre a' hangsulynak is legtöbb hatása van, innen: mén, megyen helyett, mégyek, mégy, megyek, megy helyett, méne, mene helyett; a' m e n e t e l-ben a' nyújtott hangzót két rövid pótolja, mely tétel vétel, létel stb. vagy tét, vét, lét stben okvetlen megvan. „Mi haszon a' Sz. Háromságrul mély elmélkedéssel vetekednek, ha alázatosság nélkül léjendesz, kiért a' Sz. Háromságnak kelletlen léssesz?“ — „A' mély elmélkedések bizony szentté és igazzá nem térsznek, hanem a' tekéletes élet térszen Isten előtt kedvessé.“ (Krisztus követése. Nagy Szombat. 1759. a' 10. lap.) Ezen igék kitűnnek a' történeti mult által is, mit azért föl is hoztam a' rovatban. A' v a l i g e nem nyújthatja meg az a-t, hanem inkább o-ra változtatja (volt), mely a' rokon nyelvek tanúsága szerint úgy is eredetibb abban; mert finnben ol, törökben is ol

A' hosszú magánhangzós törzsek a' névszók harmadik rovatbéliakhoz hasonlítanak, mert megrövidítik a' magánhangzót a' személyragok előtt. Azt mondhatná valaki, hogy lövünk, jövünk stb. megczáfolja a' hangsúlyról nézetemet, minthogy nehéz rag előtt rövidnek marad a' törzshangzó, mely rag nélküli állapotban (lő, jő) hosszú volt. Nem czáfolja meg az a' hangsúlyról nézete-

met. Itt a' nyelv beérte a' helyrehozott bötüvel — löv, jöv-bül lett —, bár így küzködni kell is a' hangmennyiséggel; melly küzködést nyelvünk nem kerül elein kimondtuk, hogy a' magyar nyelv mennyiséges: a' a' hangsúlyos szótag nem hosszú még.

A' negyedik rovat a' hangsúlyra nézve nem mutat semmi különöst, de szóismei tekintetből meghányható. Az igék alapido-ma vagy minden képző nélkül, vagy csak az igét alkotó képzővel van, p. o. tud, lát, vet minden képző nélküliek, szemel, ige-alkotó képzővel van; ezek hát a l a p i d o m ú a k, mellyekből azután, az illető képzők által, a' s z á r m a z o t t i g e i d o m o k lesznek, p. o. tudhat, tudat, tudathat stb., szemel, szemelhet, szemelget, szemelgethet stb. Azt mondtuk, az alapidom jellemző időjének egyes számu harmadik személye határozza meg az igenemet, miszerint azon igék, mellyek abbeli személye személyrag nélkül van, az első nembe, azok pedig, mellyek abbeli személye személyraggal van, a' másik nembe tartoznak. Ennél fogva az I. alatti igék az első nembe valók; a' II. és IV. alattiak a' másikba valók, a' III. alattiak megoszlanak, az en végzetűiek a' másik, a' többiek az első nemhez tartozván. Még több eltérés is fordul elő ezekben, de nem időzhetünk azokkal. A' IV. alatti igék már a' törzs és személyrag között toldást mutatnak, melly nem igealkotó, nem is származott igeidomot tevő képző. Vajjon az igealanyra vonatkozik-e? úgy hogy ezekben kétféle rag volna, mondományi (m, l, ik stb.) és alanyra (melly itt tárgy) vonatkozó (űsz, őd, sz, a' k utóhang után v) rag? p. o. fek-űsz-öm vagy fek-űd-öm, vagy fek-sz-em stb. fek-v-ém, fek-v-endik stb. Bizonyossággal mondhatom, hogy ez is azt támogatja, mit fõntebb a' 192. lapon megérintöttem.

VIII. A' viszonyragok — e' nevezést általában minden névszói ragra értvén, jöllehet a' többes szám nevezői ragja nem viszonyrag — mondom, a' viszonyragok az idomulás háromféle fokán állanak jelenben. Ugyanis mentül önállóbb még a' viszonyragi szó, annál kevesbbé fogyott természetben, 's annál kevesbbé lett még idom-jelzővé, 's viszontag.

Az idomulás első fokát mutatják 1) ért, ként, ig, mivel a' törzs hangzójához nem idomúlnak még. Mondjuk tehát: bor-ért, erényért; százan ként, egyenként; házig, kertig.

Az élő szokás azomban elkezd már gyöngíteni a' nehezeket, kivált ha könnyű szótörzshöz járulnak; innen azért helyett a' közbeszédben az ír, az ér-t hallunk; 's a' ként ragot írásban is gyöngítjük már kint-re, így százankint, egyenkint. A' ként kintről bővebben szólunk: jóllehet az ért és ig is fejtegetést érdemelne, ha itt mellőzni nem kellene.

A' ként-re nézve a' 160. lapon levőkhöz biztosabb ítézés végett hozzátesszem még a' következőt. A' naponta, naponként és a' hajdani, kegyelmedént alkalmas külömböztetésre vezetnek. Naponta, füente, ifjanta, hajdanta, régente, eleinte stb. világosan hét időragot mutatnak, n-et és ta, te vagy t-t, melyek néha a' harmadik személy ragjához fűződnek, mint: eleinte.

Ezek jelentése a' korában szóval is kifejezhető, így: naponta helyett nap korában; füente helyett fűkorában stb.

De hármankint, négyenkint, hetenkint, házankint, fejenkint, közönkint, naponkint stb. azt mutatják, hogy itt megszámlált tárgyakról van szó, 's a' számnevek vagy számot jelenteni akaró nevek sajátságos többes ragjához járul a' kint rag. Hárman, négyen, heten, sokan stb. viszonyíthatlan többesek, melyekhez járul a' kint vagy ként. P. o. hányankint jöttek? Annyiankint.

Vége az „atyaként“ félek hajdan ént raggal voltak, mit többek közt a' Nyelvtudom. pályamunkák I. kötete, 96. lapján, 's a' Magyar nyelv rendszere 160. lapján is megmondanak, különösen így az utóbbi: „Az ént (int) a' régi nyelvben a' ként értelmében használtatott, p. o. Bertalan papnál a' zsoltárok 1508-beli fordításában így fordul elő: „Isten irgalmazz nekem tennen irgalmasságot ént; én lépésemet igazgasd te szép beszéd ént; fizessen nekem te szived ént; eleveníts meg engem te igéd ént;“ melly rag e' szókban: szerént, szerint, alkalmásint ma is megvan.“

Tudván, hogy hajdan a' kéd rag megvolt, de a' Magyar Nyelvészet 160. lapján felhozott példaként megszámlált tárgyakról használtatván, nem mondhatjuk Csatóval, (Nyelv. pályamunkák I. köt. 96. l.), hogy az ánt, ént rag ma gyakran felveszi a' k-t (!), mi hallatlan tény volna nyelvünkben: hanem meggyőződünk, hogy a' zavar úgy történt, mint a' Magyar Nyelvészet 160. lapján előadtuk. Főlelevenítvén a' kéd-et, ezt,

vagy a' megszokott k i n t-et megszámlált tárgyakról kellene mondanivaló, melyek a' számnévi többessel fordulnak elő: az é n t pedig ott szerepelne, hol hajdan: az egyes nevező, a' személyi ragok és a' k többes rag után. — Csakhogy a' k é p rag meg ne tréfáljon. Atyá k é p, mi k é p, azon k é p stb. mást teszen, mint a' heten k é n t, vagy heten k é d, 's mást, mint az irgalmasságod é n t.

2) Mutatják ezen első fokot k é p és k o r is, melyek azokban még önálló szók, 's talán nem is tartoznak még a' viszonyragok közé; p. ő. nap k é p, köd k é p, tavasz k o r, tél k o r stb.

Mind ezek előtt a' névszó utóhangzója meg nem nyúlik, tehát: atyaért, atyaként, atyaig, atyakép, atyakor. Ért és ig már hangsúlyvesztés félben vannak, ezért halljuk és írjuk már: atyáért, atyáig is.

Az idomulás második fokát mutatják: n á l, v á, ü l, nek, be, ben, b ü l, hoz, rul, t ü l, vel.

Ezek már nem önálló szók, ha csak személyragok nem járulnak hozzájuk, kivéve ü l (és ig) ragot. Mindnyájan a' törzs hangzójához idomúlnak, p. o. láb n á l, gyermek n é l, ház b a n, kert b e n stb.; mindnyájan a' törzs utóhangzójára eresztik hangsúlyokat, p. o. atyával, békével, anyához, nejéhez stb.; végre mindnyájan a' szótörzs hangsúlya miatt megrövidülnek vagy meggyöngülnek, n á l és v á-t kivéve, melyek hangzója, mert eredetileg is á és é, nem hajlik. Innen halljuk az egész országban: attul, ettül, anyátul, atyárul, békérül vagy békirül, enyimbül, tiedbül; innen van, hogy a' v e l, b e n, h o z ragok utóbötűjét is fölötté gyöngén ejtik. — Vajjon a' helyesírás elfogadhatja-e az országosan élő szokást? El, de csonkítás nélkül. Írjuk tehát: helyesírásrul, házbul, nőtül, mint írjuk: házban, nőhöz stb. A' ki azért ír háztól-t, mivel t ő l e m vagy t ü l e m-et (mindig hosszú hangzóval) ejtünk és írunk: annak házban, kerthezz-t is kell írnia, mivel úgy ejtjük és írjuk, hogy: bennem, hozzám. Hisz től = hozz, de tül = hoz.

Az idomulás harmadik és legfelsőbb fokán vannak 1) a' t és k ragok, melyek nevezetőségét kimutattuk már, 's 2) az n és tt helyragok. Mint legkevesebbé önálló szók még inkább szenvedik azt, mit a' második fokon állók. De a' tt helyragról megjegyzésünk van. Miért írjuk azt tt-nek, p. o. fe-

lett, alatt, között, Győrött, Kolosvárott? A' hangsúly ellenzi azt; szóismeit okot sem találunk rá. Mert ezen rag egy a' török da de raggal, melyet a' magyar ide, oda szókbán is találunk (lásd: Magy. Nyelvész. 161. lapj.): szóismeileg ezen helyrag csak t lehet. 'S ha a' sokkal gyöngébb bötü n elég a' helyrag jelentésire, p. o. azon, félen, nyáron, télen stb. annál inkább lehetne az erősebb t elég. — Talán nem csatalkozom, állítván, hogy az itt ott szók ejték tévedésbe a' nyelvtant. Ezekben kettős lévén a' t, azt vélték, hogy felett, alatt, Kolosvárott stben is kettősnek kell lenni. De tudván az itt ott-nak ez-t, az-t-bul eredtét, melyben az egyik t a' z-nek hasonulásából lett, nem támogathatjuk ezekkel a' helyrag kettős t-jét. 'S hogyan van, hogy az ejtés nem írat velünk között, mint írat: közzém, közzéje stb.? Nyilván azért, mert abban az utóhang könnyű, nem kell tehát a' belhangot erősíteni. Azomban döntsön az élő nyelv; a' legközönségesebb írói szokás sem lehet győző, ha hibás.

IX. Némelly viszonzyszók, névszerint: be, ki, föl, vagy fel, meg, le, az igék jelentésit is viszonyítják, 's illyenekül hol előttök, hol utánok állanak az igéknek. Azok mindig hangsúlyosak, mit onnan is lehet tudni, hogy főkép irányozzák az igék jelentésit (vesd össze a' IV.). Mert ha elül állanak, p. o. meg olvasom a' levelet, ki megyek a' házból, el ne mulaszd kötelességedet stb. nemcsak hogy nem kisebb hangnyomatúak a' törzsnél, melly előtt vannak, hanem szinte nagyobb súlylyal bírnak emennél; ha pedig követik az igét, p. o. mikor olvassam meg a' levelet? hogyan menjek be a' házba? stb. azzal együtt nem tehetnek egy szót, mert az ige csak képzőjével és ragjaival olvad egy szóvá, úgy hogy mind az, mi a' személyragok után következik, már külön szó. Ezen igeviszonyítók hangsúlyát tanúsítja külsőleg a' be, melly annak kiemelésére gyakran be-vé lesz. Például, hogy ezer meg ezer közzül csak egyet hozzak fel: „Meg nem elégszik a' szem a' látással, a' fül sem töltetik be hallással.“ (Krisztus követése. Nagy Szombat. 1759. a' 12. lap.)

Hangsúlyra nézve tartozik ezekhez a' leg is, melly a' tulajdonságnévszók felsőbb fokát fejezi ki, 's mert elül áll, azért hangsúlyos.

X. Van egynél több szó, melly szóismeileg nem járna két mássalhangzóval: de a' hangsúly követeli azokban a' kettőztetést.

Illyenek a' melly, millyen, milly, lásd a' 160. és 161. lapot; illyenek a' több, jobb, szebb, ha nem a' szóeredet okozza ezekben a' kettős b-t. — A' mit ezekben a' hangsúly a' mássalhangzó kettőzése által ér el, azt némelly egytagu igetörzsben a' hangzó megnyújtásával viszi ki, p. o. nyér, kél, stb., lásd a' 204. lapot.

Ennyi az, mit a' magyar hangsúlyrul felhozok. Ezt röviden így lehet kifejezni: A' magyar hangsúly, a' hol lehet, megerősíti a' törzsöt, 's gyöngíti a' ragokat és képzőket. A' megerősítés eszközei a' hangzók súlyosbítása, vagyis megnyújtása, és a' mássalhangzók kettőztetése; a' gyöngítés eszközei a' hangzók megkönnyebbitése, mi úgy történik meg, hogy o-bul u, ö-bül ü, é-ből i lesz; 's hogy a' nyújtott hangzók rövidékké válnak.

Kérdés: jól vallattam-e a' nyelvet, 's jól értöttem-e vallo-mását? Ha igen, a' helyesírást a' szerint kell változtatni, a' mint a' nyelv maga kívánja. Kérem azért az illetőket, lessék meg elő-ítélet nélkül a' nyelvet, 's közöljék a' mit annak vallomásaibul ki-vehetnek.

Még néhány szót a' széphangzatrul.

A' s z é p h a n g z a t.

A' rideg nyelvtan, melly a' hangsúly-okozta változásokat nem tiszteli, annál kevesbbé figyelt a' széphangzatra; pedig erre is elég ösztönt mutat a' nyelv. A' nép szerte danol, tanál, a' nyelvtan ellemben dalol, talál; a' nép azt mondja, legalább sok helyütt: hiszel, teszel stb. bomolsz, romolsz stb., a' rideg nyelvtan ellemben követeli a' hiszesz, teszsz, bomlol, romlol-t stb., pedig az l nem egyedül az ikes igék második személye, mert tudtál, tud-ál, szintén azt veszik föl. Azomban egyelőre lehet gondolnunk, hogy valamint a' hangsúly nem mindenütt erősítheti a' törzsöt, és gyöngítheti a' képzőt és ragot, hanem fenmarad a' tusa közte és a' mennyiség között: úgy a' széphangzat sem bír minden darabos-ságot elsimítani, hanem folyvást küzd a' szóeredettel. Mégis győ-zött némellyben, p. o. ümög-bül lett üng, isemük-bül ösünk, vagy-muk-bul vagyunk stb., miket a' nyelvtan is tisztel. Másokban el-rontotta ez a' széphangzatot, p. o. a' régi szántalan már most

számtalan. Lessük meg tehát a' széphangzatot is, ha el lehet-e fogadni némellyeket, a' miket ajánl, p. o.

1) Az előző mássalhangzó alkalmazkodjék a' következőhöz, ha ez jellemző. Légyen p. o. szaggatni, szakgatni helyett; faggatni fak(fok)-gatni h. ládd látod és látd helyett; különben különben helyett; valamint megfordítva senki, semki helyett van; így van szerkeszt, pedig szerkez a' törzs. Kétségesek vannak itt is. Például írjuk: folytatni, a' foly törzs után; de viszontag írjuk: fojtani, nyujtani a' fül és nyúl törzs után.

Nagy hasonítási erőt gyakorol az n. P. o. sok vidéken annak, adnak helyett, mit rosszallunk: de a' tenni, lenni, vinni, venni és affélékben győzött már az n a' gyök változó mássalhangzóján. Fekünni, alunni-ért sem tudunk már haragunni.

2) A' z az ez-ben mindenütt áthasonul a' következő szó vagy rag kezdő mássalhangzójához, jöllehet az önálló szók előtt csak hiányjeggyel jelöljük ki; p. o. a' kert, és arra, afféle stb.

3) A' széphangzat két mássalhangzó közzé egy harmadikat szúr, hogy kikerekítse az ejtést, p. o. korántsem; hasonló a' görög *ἀνῆρ*-bul *ἀνδρός*, *ἀνρός* helyett. Itt a' t azért van, hogy kitöltse az n és s közötti hézagot, melly az által lesz, hogy a' s e m hangvesztés (enklisis) által a' korán-hoz szorosan simul. Így: hogys e m-ben is keményebben hangzik a' gy, mint p. o. a' nagy szóban.

4) A' széphangzat nem tűrheti az ürt (hiatus), melyet a' rideg nyelvtan meghágy. Azért leebb, kiebb stb. helyett légyen lejebb, kijeBB; képzőü, hangzóu stb. helyett képzőjű, hangzóju. Szint olyan ür tátong a' hosszú hangzó és a' rag között ilyenekben: almá-i, fá-i, almáji, fáji helyett. Ezekben a' j már szóismei okbul is szükséges, hogy a' ragot az i képzőtül meg lehessen különböztetni; mert hollója a' többesben hollóji, de hollói i képzővel van, 's tulajdonságnév.

U t ó - s z ó.

Eddig csak Gyurits és Lonkay helyesírási közleményeit emlegettem, nem tudván, hogy sokkal nevezetösb kísérlet is van még, úgymint Nádas k a y L a j o s: „A' magyar helyesírás és szóragozás szabályai. Pesten 1855.“ Több tekintetbül figyelmet

érdemlő munka. Szerzője nyomozni kezd, 's ha a' nyomozás terin maradván, a' rokon nyelveket is, legalább a' szuomit tanulandja, sokat helyesebben fog látni. A' nélkül elvei nem folyhatnak mindig a' tárgy természetéből, melly kizárja az önkényt; mert a' nélkül gyakran igazán nem tudja, mit tart kezei között. Úgy járt p. o. a' 34. lapon: „Vajjon volt nak mi volt eredeti alakja? Felelet: az idő elmúltát jelentő ó, és a' cselekvés vagy létel elmúltát jelentő t, tehát: ót, ebből lett vót, mint a' népajk maig is ejti, 's később l fölvételével volt, mi tisztán a' fönnebbi két betűnek vagyis szónak (mert meg van bennük a' dualismus: alak és értemény, test és lélek) az ó és t-nek jelentését egyesíti magában.“ Úgy a' 42. lapon, hol i közelséget és o távolságot jelentő gyökekről beszéll, mellyek mindenféle képzőket fölvesznek. — Az ilyenekre vállat vonít a' történeteket tanuló nyelvész. — Nádaskay azt állítja az 1. és 2. lapon, hogy a' nyelvtudomány azon törvényeket fürkészi, mellyek szerint a' szók a' külvilághoz és egymáshoz viszonyulnak; azaz, mellyek szerint a' szók érteménye meghatároztatik — ebben áll a' szók viszonyulása a' külvilághoz —, 's mellyek szerint ragozzuk és összefűzzük azokat — ebben áll a' szók egymáshoz viszonyulása. Állítja tovább, hogy a' nyelv művelésinek két ága van: anyaggyűjtés és a' kész anyagnak szervesítése. — Ebben egyfelül több önkényre feljogosítás van, mint kijuthat nyelvésznek vagy nyelvművelőnek, másfelül azon merészség is nyilatkozik, melly egyed bül akarja a' fajnak, s őt a' nemnek mi voltát meghatározni, mi a' böleselkedő nyelvészet örökös botlasztója. Ha azon törvényeket akarjuk fürkészni, mellyek szerint a' szók értelme meghatároztatott, elég-e arra a' magyar nyelv, vagy elég-e az altaji nyelvfaj is? Például, hadd mondják meg nekem azon törvényeket, mellyek szerint az altaji nyelvekben a' szótörzsök háromféle hangzó-sort tartanak, 's ezekhez idomítják a' képzőket és ragokat! Mondják meg, miért nálunk fej, a' mi másutt kopf, ellemben nálunk láb, mi másutt fuss, holott fej és fuss közelebb áll egymáshoz, mint láb és fuss? Vagy a' magyar futni közelít a' német fuss-hoz? Ha igen, szeretném tudni, miért fut a' láb? Bajos, igen bajos az alak és értemény viszonyulását meghatározni. — A' szervesítés szóban is nagy önkény rejlik. Mi nem szerve-

síthetünk semmit a' nyelvben, csupán megtanulhatjuk a' nyelv szervezetit (még pedig az egybehasonlító nyelvészet útján), 's megtanulván azt, egyszersmind a' helyes veleélést határozhatjuk meg.

Önkényre szolgál a' helyesírás törvényeinek abbeli különböztetése is, hogy azok nyelvtudományiak és közegyezményiek, „ez utóbbiak érvénye ott kezdődvén, hol az elsőbbeké megszűnik.“ (2. l.). Tartok attul, hogy a' közegyezményi törvények felforgatják a' nyelvtudományt, 's elvesztjük a' réven, mit a' vámon nyertünk.

Csakis ezen alaphoz tulajdoníthatni, hogy Nádaskay p. o. a' 29. l. az á é ragot egyes harmadik személyragnak nézi, holott az a' ja, je személyrag nélkül is megálló viszonyrag, mit a': hová, Győré, Pesté (lásd az 1855-ki akad. Értesítő 210. l.) bizonyítanak; hozzája helyett csak összehúzás által lesz hozzá, mint kéréje, kéréje helyett lesz kéré, kéré; — hogy a' 30. 31. és 32. lapon a' föl és fél viszonyítókat, melyek úgy mint ki és kü egy gyök-ből sarjadzanak, összezavarja a' fél, dimidium, altera pars, szóval, melly semmi más rag előtt nem vesztí el ékezetét, csak t és k, meg a' személyragok előtt, mellyből tehát soha nem lesz felé, (de félből lesz felé, felett stb.) 's mellynek nyílt e-s származékai: felez, feles, p. o: feles szám, numerus par, felelni stb.; — hogy az elő viszonyítót kiküszöböli, 's az el-t egynek tartja az öl szóval, miszerint előtt annyi volna, mint öltött = ölben; — hogy az 59. lapon az enni inni szokat úgy tünteti elő ragozás közben, mintha azok élő gyökei csak e és i volnának stb. stb.

A' hiányjelt Nádaskay a' nak nek helyébe kívánja rakni. — Igaz, a' szemnek írunk: de még igazabb, hogy azt akarjuk a' szem elé írni, mit a' fül hall, tehát a' szók testét akarjuk leírni, nem a' szófűzést, — különben a' gyorsírási jegyek is helyesírási jegyek lehetnének.

Egyébiránt igen sokat helyesen ad elő szerző, mit itt elő nem sorolhatok. De azt meg kell említenem, hogy több helyütt beszél a' hangsulyrul, névszerint a' 63. lapon így: „Némelly igeképző előtt h a n g s u l y v é g e t t az igető végmássalhangzója megkettőztetik, például süpped, csöppen stb.“ — és a' 67. lapon, hol ön-é-n-t-rül mondja, hogy hangsuly végett ön-é-n-t-et

írunk (Nádaskay is fölismeri a' ként képző helytelenségét); az 53. és 55. lapon pedig jól ragozza a' lenni, tenni, venni, menni szókat, mint a' hangsúly követeli, jóllehet okát nem mondja meg.

Ezen találkozás is bizonyosság előttem, hogy a' hangsúlyrólótan, melyet tökéletlenül adtam elő, biztos alapon nyugszik. De ha van alapja, ki fogjuk találni egész módját is, 's behozni nyelvtanunkba azon szellemet, melly az élő nyelvben hat, 's mellynek föl nem ismerése okozta a' legnagyobb ellenközést tanunk és gyakorlatunk között. — Öhajtván és reménylén, hogy sokan fognak elmélkedni és nyomozódni a' megpendített tárgy körül, 's tudván, mikép a' viszonyítók legbajosabbak, ezek némelyeinek valódi vagy lehető gyökeit és szokott származékait sorolom ide, hogy könnyebbítsem az elmélkedést:

be	bévül	bül;	bel	bel-ém;	bel-ül	belőlem,	belső;	ben	bent.
ki	kívül	kül;	—	—	kív-ül	kívülem,	külső;	kün	künt
(fe)	fejül	fel;	fel	fel-ém;	fel-ül	felőlem,	felső;	fen	fent.
(fő)	(fövül)	föl;	föl	föl-ém;	föl-ül	fölőlem,	fölső;	fön	fönt.
le	—	—	—	—	—	—	—	len	lent.
ta	távul	túl	—	—	—	—	túlsó;	—	—
tő	(tövül)	tül;	—	—	—	tőlem	—	—	—
ra	(rávul)	rul;	—	—	—	rólam	—	—	—
na	—	nál;	—	—	—	nálam	—	—	—

Ezek közt a' (ta), túl, túlsó nem tartozik a' viszonyítók közé, mert az mutató névmás: ta, vagy to, mellynek azomban nálunk csak származékai vannak meg, mint te társának is, így: té to a = tevé, tová = tá-tó p. o. Veraneznál a' 69. lapon: „Hogyha fejeket szeretik, té-to a a' házakbul ki ne bujdossanak“; — tél-túl = itt ott; tová, tovább = oda, odább. A' gyök te to megvan a' rokon nyelvekben, p. o. a' szuomiban, így írva: tä, tuo, 's azt jelenti, mit a' mi ez az névmásunk. Meg kell tehát ettül a' tül, tőlem stb. viszonyítót különböztetni, melly már azért sem származhatik ta vagy to-tul, mivel a' személyragokkal tőlem, nem tólam. A' be gyökü bül összetett viszonyítóban is fordul elő: közbül, és származékában: közbülső. Nevezetős a' felhozott gyökökben, mint a' ta toban is, a' hangzók a és o, e és ö, i és ü közti habozása, melly világosan kitűnik a' származékokbul. — De mondja talán valaki: A'

magyar nyelvben nincsen egyéb hangsúly annál, melyet a' beszéllő rak a' szókra vagy ennek tagjaira, midőn bármi okból majd ezt majd azt kiemeli. P. o. ezen fiúk kalaposa k, de nem kalaposok; 's azon emberek ott nyergösök (nyergések) nem nyergösök (nyergések). Hogy itt a' beszéllő kitüntesse az értelmi különbséget, azért hangsúlyozza a' megjegyzett tagokat; 's ezenkép más okból más tagot emelhet ki." — Az így okoskodót a' 182. lapra figyelmeztetjük, hol világosan érintöttem a' hangsúlyozások különbségeit, mondván, hogy csak azon szóbeli hangegységgel vagy hangsúlylyal van dolgunk, mely a' szók külsejére hat. Ennél fogva tagadnia kellene azon tényeket, melyeket arra felhoztam. Azomban a' fölreértés kikerülése végett tudja meg jól, mikép ha többször említém, hogy a' képzőnek vagy ragnak volt hangsúlya a' törzsszó utolsó hangzójára megyen, csak ennek megnyújtását értem. Egyébben talám hibáztam is. Így a' 167. és 168. lapon a' gy-t könnyebbnek állítottam a' g-nél: pedig a' gy, ty, ly, ny a' hozzájuk olvadt i-vel nehezebbek, mint g, t, l, n. — A' 163. lapon b.) alatt nem helyesen adtam elő az ú l képzőt, mely nem jár dolognévhöz ilyen értelemmel, hanem csak l képző. T. i. a' dolognévhöz járuló l, p. o. fejel, szemel, orrol, fülel, kezel, hasal, lábol, botol, országol, tagol vagy taglal stb., ezzel való foglalatosságot jelent többféle érdemnyben: de a' tulajdonságnévhez járuló l (vagy ll?) olyanul lételt vagy olyannak ítélést jelent, millyen a' tulajdonság. Olyanná levést pedig csak tulajdonságnévhez járuló u l fejez ki; tehát: sárgúl, országosúl, civilisaltatik stb. 's ezen képzőnek van áthatója is, p. o. sárgít, országosít stb. E' szerint a' civilisatio országosultság, országosulás.

HUNFALVY PÁL.

A' göcseji nyelvjárás.

Valamint honi költészetünk, miután sok ideig, majd a' remek, majd az olasz, német és francia költészetet követte — sőt utánozta volna, újabb időben megvetve minden idegenszerűt, 's tárgyát és színeit egyedül csak a' nép életéből, érzéseiből merítve, önállóság, népszerűség és eredetiségre törekedett: úgy nyelvészetünk is, melly régebben a' latin nyelv kaptájára akarta verni a' magyar nyelvet, később pedig sorban a' föld majdnem minden nyelvével hozta rokonságba, legujabban egészen más eljárást követ, mert nem győzvén a' magyar nyelv eredetiségét bámolni, mit sem akar tudni más nyelvek 's ezekeli rokonságról, hanem mindent magából a' nyelvből akar megfejtetni, és csak azt tekinti egyedül forrásnak.

Nem akarom vitatni, mennyire érvényes egyiknek törekvése, másiknak eljárása; csak azt jegyzem meg, hogy fölösen támadtak már ítészek, kik a' baljóslatu: „retro“t hangoztatják ifju költészetünk elé, állítván, hogy a' remek művek utmutatása nélkül önállóság helyett önfejűség, népiesség helyett parragiasság és eredetiség helyett bizarrságra jutván, veszte felé siet.

Igy a' nyelvészetben is érezni kezdtük már, hogy; „bár minden bötűnek legyen is valami jelentése, 's bár nem atomistikai parányokból legyen a' magyar nyelv alkotva, hanem folyó 's mozgalmas elevenség legyen is az minden kicsided részeiben —“ — mégis olly sűrű homály borong még nyelvünk sok részletei felett, mellynek kifejlesztésére az maga elég világot nem adhat.

Ám az összehasonlító nyelvészet a' rokon nyelvek tanulása

mellett nem akarja egyoldalulag a' magyar nyelv kutatását, vizsgálását és önmagávali hasonlítgatását kizárni; sőt inkább, meglevén győződve, hogy, valamint a' rokon nyelvekkel összehasonlítás a' magyar nyelvben sokat képes megfejteni 's megmagyarázni, úgy viszont a' magyar nyelvnek bővebb tanulmányozása 's önmagávali hasonlítgatása amazokra is nem kis fényt vet: nagyon is érdekében kell fekünnie, hogy nyelvünk gazdag kincse minél inkább kiaknáztatván, használhatóvá tétessék.

E' téren különösen újabb időkben sokan fáradtak és fáradnak, részint a' reánk jutott ereklýékből kutatván a' nyelv régibb állapotát-, részint általános szabályai — a' külömbféle nyelvjárásokban felmerülő eltéréseinek összegéből törekedvén megismerni annak szellemét és mostani idomát. — Ámde ha tagadni nem lehet is, hogy a' fáradságot már is szép süker koronázta, mégis e' téren még több munkás is elfér, és különösen az egybe hasonlító nyelvészeti szolgálatában még elég a' teendő. *) — Én is a' munkások sorába állottam csekély örömmel, vajha az általam szedett 's ez úttal felmutatandó pár kavicsban is találtathatnék bár csekély arany is, melly szaporíthatná a' tudomány tőkét,

Erintöttem immár, 's azt hiszem, elég lesz csak érintenem, hogy a' nyelvjárásokban felmerülő, a' nyelv általános szabályaitól eltérő sajátságok kutatása, a' rokon nyelvek tanulása mellett — nagyon sükeres, sőt merném állítani, elkerülhetetlenül szükséges eljárás, valamelly nyelv szabályainak megismerésére 's megállapítására. Mert hisz minden nemzetnél, mielőtt egy általános nyelv lett volna, többféle — egymástól jobban kevésbé eltérő nyelvjárások divatoztak, még az irodalomban is, egyenlő joggal és érvénnyel; és csak később, ezeknek egybevetése által alakult az irodalmi nyelv 's állapították meg ennek szabályai, — nem mindig a' leghivatottabbak által, 's így tán nem is mindig a' legjobban. Azon kívül sok idom veszett el, sok gyök halt ki a' nyelvnek idegen nyelvekkel érintkezésében, 's más, sokszor idegen, sokszor új, de rosszabb szavak és szólások csuszta be nyelvünkbe, mi annak mindinkább tarkább 's idegenebb színt kölcsönöz, 's eredeti szamatjától majd megfosztja. Mi természetesebb tehát, mint-

*) Bizony sok még a' teendő, 's azért igen szívesen fogadjuk ezen értéközést.

hogy újra visszamenjünk a' nyelvjárásokhoz mint forrásokhoz, 's azokból pótoljuk a' tudomány hiányait, javítsuk annak hibáit, 's hogy azokból gazdagítsuk, műveljük, 's részint visszaállítsuk olly sok előnnyel dicsekvő szép nyelvünket!

Ezen szempontokból indulva, kívánom én a' t. olvasó becses figyelmét a' tudomány által még nagyon kevésbé méltányolt göcseji nyelvjárásra fordítani, remélvén, hogy, ha nyelvünk gazdagítására vagy javítására nem sokat nyerhetünk is tőle, még is példája által sok ballépéstől megóvhatja azt, — de az összes nyelvészetre nézve sem lesz érdek és haszon nélkül.

Beszéltetik ezen nyelvjárás főkép Zala megyének Göcsej nevű járásában, de kiterjed Vas megyének felső részére, az úgy nevezett Hegyhátra, 's egész Zala, 's részint Somogy és Veszprém megyékre; és Toldy Ferencz szerint *) a' palócz nyelvjárásnak egyik ágát képezi, mellyel együtt valószínűleg „a' közönségesen elveszettnek tartott hun vagy kún nyelv“ maradványa.

Toldy Ferencz ugyanis Constantinus (Bibor Koszta, irt 950. körül Kr. u.) tudósítása után, a' magyaroknak két nyelvét veszi föl, 's azt állítja, hogy a' palócz nyelvjárás 's tehát a' göcseji is: „mindenesetre közelebb áll a' hun magyar néptő régi nyelvéhez, mellyel részint még a' XI. század emlékeiben is találkozunk, mint ama' másik nyelvjáráshoz, mellyet Constantinus a' magyarok „másik nyelvének“ nevez, 's mellyet mi előkelőleg „magyar“ vagy különböztetés okáért „új magyarnak“ nevezhetünk. — És ha közelebbről tekintjük ezen nyelvjárás sajátosságait, különös ejtéseit 's régies idomait, ha összehasonlítjuk a' szuomeval (finnel), mint a' rokon nyelvek legváltozatlanabbikával, valóban azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy jelleme csakugyan őszérű, 's az „új magyar nyelvtől“ annyira eltérő, miszerint az régiebb, épebb korában inkább más nyelvnek, mint csupán nyelvjárásnak volt tekintendő. Más részről azonban olly idomok, szók és szólamok is találtnak benne, mellyek egy idegen nyelv rontó befolyását föltételezik, 's azt bizonyítják, hogy a' régi nyelv kifejlődése nem volt léteges. E' nyelvjárásnak mindkét oldala — bár utolsó csak nemlegesen — nagyon érdekes levén, lássuk mindegyiket részletesben.

*) Magy. Nemz. Irod. Tört. I. 21. és 22. lap.

A' mi először ezen nyelvjárás régi alapját illeti, annak az új magyar nyelvtől eltéréseit következőkben lehet összpontosítani:

I. A' nyelv anyagára nézve. Itt nagy szerepet visznek 1) a' kettős hangzók, melyek annyira különbözvé teszik a' göcseji nyelvjárást az új magyar nyelvtől hangzására nézve, hogy e' tekintetben köztük majdnem azon viszonyt lehet felvenni, mely van a' magyar és szuome, 's az indogermán nyelveknél a' svéd és uj-felnémet közt. A' magyar nyelvnek ugyan is az i hangzóval összetetteken kívül semmi más kettős hangzója nincs, a' göcseji nyelvjárásban azonban — egyezőleg a' szuoméval — sokkal számosabb divatozik. Ugyanis:

i é, szuome i e ebben: kieli; *) p. o. riét rét, riécze récze, kiét két, hiét hét, ién én stb.

u ó, szuome uo, ebben: puoli, p. o. tuót tót, suó só, suó szó, nuóta nóta stb.

ü ö, szuome y ö ebben: yö, työ, p. o. füöz — főz, gyüöz — gyöz.

Ezen két utolsó kettős hang az: ol, öl szótagok helyett is áll sokszor, p. o. füö—föl, küö—kell, utuósuó—utolsó, kuóbász—kolbász, vuót—volt. Toldy Ferencz ezen kettős hangzókat csak a' nyelv különös előszeretetéből származtatja, mely szerint az egyes hangzó eleibe, ha azt nyujtani akarja, egy más hangzót tesz mintegy előhangnak: azonban én ezen kettős hangzóknak mélyebb alapját sejtem, tekintetbe véve, hogy:

fél timet a' göcsejben fíl; de fél, szuomeul puoli=fiél.

szél margo szíl; de szél szuomeul tuuli=sziél.

ló equus lú, de tó szuom. suo=tuó.

lő = lú, azonban főz szuom. paista=füöz.

bőr = bür, hanem szőr = szüör és soha szür,

mi arra látszik mutatni, hogy ezen nyelvjárás öntudatosan 's mintegy belső szükségből alkalmazza a' kettős hangzókat.

2) A' kettős hangzókon kívül ezen nyelvjárásnak egyik sajátága az, hogy mind a' hangzókat, mind a' mássalhangzókat a' szavakban fölcseréli, nagyon sokféleképp változtatja és fejezi ki.

E' szerint tehát:

é=i p. o. kír—kér, szíp—szép, mihe—méh, kíp—kép, ílet—élet,

*) Lásd ezen és a' következő finn szók jelentését a' 84—91. lapokon.

ides—édes, kezit—kezét, fejit—fejét.

é=ö p. o. főrfi és firfi.

ó=ú p. o. lú—ló.

ó=i p. o. Csapi és Csapó, Dobri és Dobró, helységnevek Zalában, ugrí füles=ugró füles, tréfásan nyúl helyett, mint mondják a' székelyek: tapsi füles, 's Komáromban: kurta gyesznó. — Szánti—szántó.

ö=ü p. o. lú—ló, kú—kő, bú—bő, bőr—bör.

a=e p. o. vesárnep—vasárnep, perányi—parányi, nepestig—napestig; mint mondjuk ünnepe—üdvnap; csek—csak és e—a p. o. e' ház, e' fa.

a=o különösen mint a' harmadik személy ragja p. o. házo—háza, lábo—lába, káso—kása.

e=ö p. o. föl—fel, pör—per, örre vagy öre—erre, mörrre vagy möre—merre, ütöttö—ötötte, szűrtö—szürte, közö—köze.

e=i p. o. csillegető, cselegető—csenegető (lopogató).

i=ü p. o. kü—ki, üdö—idő.

i=e p. o. vella—villa, Pesta—Pista.

o=i p. o. micsida—micsoda, kicsida—kicsoda. *)

Megemlítendő e' helyen, hogy némelly szavak, mellyek közönségesen alhanguak, ezen nyelvjárásban felhanguak, 's viszont, p. o. röhenyi—rohanni, dölögtevüő nap**)—dologtevő nap, nepestig—napestig, csek—csak, kórézni—kérészni=böngészni, töhönye—tohonya, galegenye—galagonya stb.

A' mássalhangzók közül legtöbb változásnak van kitéve az I. A' szótagnak végén ugyanis sokszor egyszerűen kimarad, p. o. ná—nál, tú—túl, ve—vel, fi—tem—féltem; a' miért is aztán viszont sokszor, különösen az o után, bele is toldatik olly helyen is, hová épen nem való, p. o. csolk—csók.

Többszörre azomban elmaradván, az előtte álló hangzót kettős hangzóvá teszi, mint már előbb is láttuk. Így lesz az ol-bul uó, öl-bül üő. Azomban ol többször ú-vá is változik, p. o. dúgoz

*) Szokássá vált a' csoda szót csodának írni, talán azért, mivel kicsoda, micsoda-t mondunk. Pedig e' kettőnek semmi köze egymáshoz, mint a' göcsejiek is bizonyítják. A' csoda szót a' keleti szlávoknál is találjuk; a' kicsida, kicsoda szók pedig sajátágosak nálunk és a' török nyelvben.

H. P.

**) Az összetett szókban más okból változnak a' hangzók. Lásd a' 189. lapot.

—dolgozik, dúga van—dolga van, gondútam—gondoltam, parancsúta—parancsolta. — Azonkívül:

l=r p. o. verüő—velő, Velem egy mély völgyben fekvő helység neve = verem (?).

l=n p. o. hun—hol?

lly=ll p. o. mell—melly, illen—ilyen, miell—mély, pálla—pálya, pisztol vagy pisztuó—pisztoly,

A' j többnyire gy, p. o. gyün—jön, gyiég—jég, kírgyek—kérjek.

A' gy ellenben sokszor h-vá vékonyúl a' szó végén, melly aztán a' jövő szó mássalhangzójává áthasoníttatik; a' miből azt kell következtetnem, hogy a' gy nem mindig a' d-nek lágyítása, hanem sokszor g-bül származik. Erre mutat: egy=yksi göcsejben =eh, így: ekkis (eh-kis)=egykis, esszó=egyszó stb. Példa még: naffa (nah-fa)=nagy fa, hovvuót (hoh-vuót)=hogy volt stb. Ekként több mássalhangzó is szelletté vékonyúl a' szó végén; sokszor pedig megtörténik, hogy egyik szellet helyét a' másik pótolja, p. o. fej, fő, fűj=fü(v)—fűjjet=füvet, ho=hoz, néha hol=hoz.

Az n többnyire ny-nek ejtetik, p. o. szány—szán, bányom—bánom, fenyé (gyakran hallott szó)—fene, 's a' dolognévi mód is nyi, sőt néha ny a-ra is végződik, p. o. ennyi, tennyi, mennyi, innya, hinya stb. Az m néha kimarad a' szó elején, p. o. eg=meg eseg=esmeg—ismét. A' t a' szó végén többnyire elhagyatik, p. o. miér, aziér, kerbe=kertbe stb. Ide tartozik még

3) Ezen nyelvjárás abbeli szokása, hogy szereti összehúzni a' szavakat. Mondják ugyanis: há—hová, eggyü—eggyüvé, 's Zala megyében sok helység neve végződik fa—ra, melly összevonás a' falvából u. m. Alibánfa, Apátfa, Boldogfa, Bodorfa, Bötöfa, Fityefa, Góganfa, Keményfa, Misefa, Mikefa stb. Így mondják még: Zalapatka=Zalapataka, Zalapa=Zalalapa, a' Zala patak lapos részén épült falu neve.

Ellemben sokszor egy egy utóhanggal meg is toldja a' szót, p. o. mihe—méh, mája—máj, szarva—szarv, mit aztán így ragoz: mihíje, májája, szarvája stb.

II. A' nyelv idomaira nézve. Legelőször feltűnik e' részben, mit Toldy Ferencz a' már idézett helyen „a' hangrendszer gyakori elhanyagolásának“ nevez. Hallunk t. i. ilyen szavakat: férho—férjhez, kiná—kinél, hegyhó—hegyhez, vellával—villával stb., 's

olly sértően hatnak ezek füleinkre, hogy e' miatt a' göcseji nyelv-járás épen nem mondható széphangzatúnak. — Toldy Ferencz ezt a' „régí nyelv nyomának“ mondja, és én tökéletesen egyetértek vele. Azomban én nem abban látom a' régi nyelv nyomát, hogy a' hangrendszer elhanyagoltatik, hanem egészen másban. Tudjuk, hogy az uraltaji nyelvek, eltérőleg a' föld többi nyelveitől, hangzóikat három osztályba sorozzák, 's hogy egyik osztálybeli hangzó nem türhet más osztálybelit egy szóban. — Ezen hangrendszer 's illetőleg hangvonzás az érintett nyelvek minden ágaiban következetesen van érvényesítve a' legkisebb részletekig, 's ha némelly nyelvekben a' hangvonzás törvényét enyészni látjuk, akkor ezt csak a' szláv, mint idegen szervü nyelv befolyásának tulajdoníthatjuk, 's mindenesetre romlásnak 's újabb időbe eső nem léteges kifejlődésnek kell neveznünk. Nem lehet tehát a' hangrendszer elhanyagolását a' régi nyelv jellemeül tekinteni, 's az illy szavakban, mint: vesárnap, perányi stb. világért sem mernék a' régi nyelv nyomára ismerni, hanem azt egyenesen romlásnak kell mondanom. *) 'S ha mégis a' fent említett idomokat (fírho, vellával stb.) a' régi nyelv nyomának tartom, azt következő észlelet által igazolhatom. Mondják ugyanis:

velláve, kapáve, lúve, ökörre vagy ökörve, stb.

de soha sem: késsal, székkal vagy székkal stb.

Hasonlókép mondják: kertná, kiná, enná, öcsiémná, nem pedig: ház né vagy nél, hugomnél, annél.

Mondják továbbá: hegyho, fírho, kiho, öcsiémho; de soha: házhe vagy hez, hugomhez, bátyámhez stb.

Igy soha sem hallani: házben, házból, kertba, kertbúl, atyámtúl, öcsiémtúl, hanem mindig: házban (legfeljebb házba') házbu, kerbe, kerbü, atyámtú, öcsiémtú stb.

Ebből azt bátorkodom következtetni, hogy vel, nál és hoz régi gyökök és a' viszonyítóknak eredeti alakjai, mellyek változatlanul azért függednek a' törzshöz, minthogy még nem változtak tökéletesen ragokká, mint a' kor és kép viszonyítók, mellyeket még most is változatlanul ragasztjuk al és felbangu törzshöz. — E' mellett szól azon körülmény is, hogy a' személyi-

*) Talán ennek sem kell mondani, mivel ezen szókban közlő az e, millyen a' szuoma e, melly nem ä.

névmások viszonyításánál, hol mint tudva van, a' viszonyragok egyedül állanak a' személyragokkal, míg a' többi viszonyítók a' személy szó miatt mind felhangu alakjukban ragoztatnak, a' fe-
nebbi viszonyítók közül a' nál és hoz alhangúan használtatik. Mondjuk tehát: nekem, tőlem, belőlem, bennem és velem, de: ná-
lam és hozzám. — Abban áll tehát szerintem a' régi nyelv nyoma,
hogy ezen három viszonyító: vel, nál, hoz, még mint gyök tekin-
tetik, bár értelmét már nem tudjuk, 's mint kor és kép még
most is a' törzs által változást nem szenved. *)

Tekintve már most a' személyragokat, érdekes ezen nyelv-
járás abbéli szokása, hogy a' személyi névmás birtokosához a' har-
madik személyben is hozzá teszi a' személyragot, mint az első és
másodiknál, így: enyém, tiéd, öveje. **) Ezen személyrag azon-
kívül a' birtokos é után mindig hozzátétetvén, így: kiejé? — a'
püspökejé, sat., azon állítás bizonyítására szolgál, hogy ezen é
nem, mint régebben tanítottak, viszonyrag, hanem a' személyi-
névmás harmadik személyből származott birtokos képző.

Sajátszerű még a' személyragok képzése körül, hogy azok-
nak többes száma mindig az egyes hangzójával képeztetik, u. m.
házam, házank; rétem, rétenk; velem, velenk; tülem, tülenk;
köztem, köztenk; teszem, teszszék (teszszük); tegyem, tegyék
(tegyük); kirem, kírgyék (kérjük)***) sat. - házo, házok, kezé, ke-
zék (kezük) sat. Melly képzésmód, minthogy sokkal következe-
tesb — sokszor a' széphangzat rovására — mint a' közönségesen
bevett, már ezért is, de különösen a' régi nyelv maradványainak
(emlekezzenk, urank stb.) bizonyítása szerint, mindenesetre régi-
nek tekintendő. — Egyébiránt az ige idomai a' szorosan vett gö-
cseji nyelvjárásban a' rendesektől nem igen térnek el, 's itt csak
azt említem meg, hogy az ikes igék első személye többnyire k-val
ejtetik, p. o. eszek, iszok, emlékezek stb., hogy a' névi mód néha
n y a-ra is végződik, p. o. innya, hinya (inni, hini), 's hogy a'
szenvető mód nem a' közönséges ragozással, hanem segédigével
képeztetik, miről 's még némely más eltérésekről még később.

*) Figyelmeztetjük az olvasót a' 205—208. lapokon elmondottakra.

**) Nem: ö v é j e ? mert ezt várná az ember.

***) Vajjon ejtik-e a' mult időt is a, e-vel? A' palóczok voutunk-ot
mondanak voltunk helyett. H. P.

Érdekes azomban, hogy a' göcseji nyelvjárás egy különös segéd-igét, vagyis inkább egy segédigét nagyon különösen használ. A' göcseji ember magosabb beszédben ugyanis így mondja: a지어 fogtam e-gyünnyi, vagy: mire oda mentenk, e-fogott szalannyi“, mi egyszerűen csak azt jelenti, hogy: azért jöttem el, és mire oda mentünk, elszaladt. Úgy látszik, hogy ezen segédige valami készséget vagy gyorsaságot akar kifejezni, 's mindig csak a' mult időnél használtatik. *) Megemlítendőnek tartok itt még egy különös idomot, melly bár, nem a' göcseji nyelvjárásban divatozván, ide közvetlen nem tartozik is, azomban még sem egészen érdektelen. Az ormányságban Baranya megyében, mellynek nyelve Toldy Ferencz szerint szinte a' palócz dialectushoz tartozik, a' tulajdon-ságnév legfelső foka nem leg, hanem náj, néj, talán: nál, nél által fejeztetik ki, p. o. náj naobb=nál nagyobb, legnagyobb, néjszebb=nél szebb = legszebb. **)

Ha most már előrebocsátott állításom másik részére, hogy t. i. a' göcseji nyelvjárás nem létegesen fejlődött ki, térek át, röviden arra kell utalnom, hogy ha egy nyelv, más létegetű nyelvvel jut érintkezésbe, ez arra olly befolyást gyakorol, hogy egy részt sok olly szavak, idomok és szólamok csúsznak abba, mellyek szellemével meg nem egyeznek, másrészt pedig önálló idomait elveszti 's mindinkább segéd igékre szorul, egy szóval, hogy szervezete elromlik. Illy romlást talál Roediger Gesenius jeles tanítványa a' heber nyelvben ***) összehasonlítva az arabbal, sőt ez utóbbiban magában

*) Ezen göcseji nyelvszokás épen megegyez a' szürjān nyelvbelivel, melly így is használja a' p o n d-nü = fogni szót. P. o. Enovt-üsz Nazaret, voi-sz i pond-üsz ov-nü Kapernaum kar-ün; elhagyá Nazaretet, jöve és foga (fogott) len-ni (lakni) Kapernaum város-án (városában). — Angeljasz voi-sznü i pond-üsznü szluzsit-nü szülü; angyalok jövének és fogának szolgálni neki. De a' szürjan nyelv a' jövendőt is kifejezi ezen segédigével, mint a' magyar. P. o. kütszedz pond-a terpit-nü tijanösz; hod-dig (meddig) fogok (lak) türni titeket? Szüja pond-asz pürt-nü tijanösz, az fog füreszt-ni titeket. — Még tiltólag is, p. o. en pond-ö su-nü asz kosztün, ne fog-ja(tok) szol-ni mag közöttök (magatok között). H. P.

**) Ezen náj, néj, ha ugyan ment á' szláv befolyástul, nem látszik azonosnak a' nál, nélel, hanem tán hasonmása a' legnek, mellynek az megértésére szolgálhat egyszer.

***) Nem tudom a' bibliai hébert érti-e R. vagy az ujkorít, mellyen p. o. L u z z a t o írt, 's mellyre R a p o p o r t Schiller h a r a n g j á t for-

is hasonlítva a' régi arabbal. Illy romlást tapasztalunk a' ném nyelvben, ha összehasonlítjuk az ó-felnémekkel és a' svéddekkel, 's illyet kell észrevennünk a' magyarban is — bár kis mértékben (név- és igeviszonyító stb.) — ha azt a' rokon nyelvekkel összehasonlítjuk. *)

A' göcseji nyelv kifejlődésére régibb időkben kétségtelenül a' szláv, de ujabban tán a' német nyelv is hatott, melly állításnak első része a' történelem tudósításain kívül a' Zala megyei faluk, vizek stb. egészen szláv hangzatu nevei, másik része pedig a' sok német szavak és szólamok által bizonyittatik. Találhatunk ugyanis illy nevű helységek, u. m. Szeptek, Batyk, Dötk, Szepezd, Adriancz, Palin, Igricze, Berzencze, Váliczka, mellyek nyilván a' szláv elem uralkodására mutatnak, bár most ezen helységeket általában magyarok lakják. — A' német és más idegen szavakat és szólamokat illetőleg, mellyeknek becsempészésében mutatkozik egyrészt az idegen nyelvek rontó befolyása, azok olly nagy tért tudtak maguknak az eredeti magyar szavak és szólamok kinyomása által biztosítani, hogy a' dunántúli nyelvjárás 's főképp a' göcseji e' miatt még a' népdalokban is csúfoltatik, 's nevetségessé tétetik. Leginkább mutatkozik azonban az idegen nyelv rontó befolyása a' nyelv létegetlen kifejlődésében, vagyis, az idomok elvesztése és gyöngülésében, melly szerint a' magyar nyelv gazdagsága főképp az ige idomaiban annyira megfogyott ezen nyelvjárásban, hogy az ige csak jelen 's múlt ideje létezik, és a' szenvedő mód csak segédige által képeztethetik. Nem mondják e' szerint soha: menék, menendek, mentem volt, kérék, kérendék, kérettem, kérettem stb., ezen idomok tökéletesen ismeretlenek a' göcseji nyelvjárásban, és mindent csak e' két idommal: mentem és menek, legfelebb maj menek-vel kénytelen kifejezni. A' szenvedő mód mindig leszek és lettem segédigével képeztetik; tehát: kirve leszek,

dította? Nem lévén kezemnél R. munkája, megvallo, nem is értem a' mondottat.

H. P.

*) Ezt bővebben ohajtuk egyszer olvasni; mert így mondván, kétesnek látszik. A' magyar és a' rokon finn nyelvek viszonyítója között nem tudok idombéli különbséget; hogy a' magyar ige is úgy veszi föl a' viszonyítókat, mint az indgermán nyelvek, ebben még nem látok idomromlást. Ez volna az úgynevezett segédigék használata: de viszontag ebben a' finn nyelvek állanak a' magyar megett, p. o. mikor a' szuomi mondja: ei saa olla = nem lehet.

H. P.

kirve lettem, aziér lett behiva stb., 's ezen képezésmód annyira elterjedt, hogy még a' műveltebb nép között sem lehet soha más szenvedő idomot hallani. — Így vesz el lassankint idegen létegetű nyelvek befolyása által egy idom a' másik után, így szegényedik meg idővel a' nyelv, 's így szorul mindinkább segédszavakra, nem bírván már ragokkal kifejezni a' viszonyokat.

Hasonlólag romlottak el a' román nyelvek és a' német; mert míg a' latin 's görög, úgy a' régi német sőt a' svéd nyelvnek még most is a' főnévnél viszonyragjai, az igénél sok egyszerű idomai és szenvedő módjai vannak: már az olasz, spanyol, francia és német nyelv kénytelen a' névszó viszonyait a' névelővel, 's az ige idomait 's módjait segéd igékkel kifejezni.

Nagyon érdekes a' nyelvészre nézve, ha a' nyelvek belső történetét kutatva, mintegy szemmel látó tanuja lehet a' nyelv fejlődésének, változásának, 's ha mintegy előtte foly le a' nyelvromlás processusa: ám de másrészt fájdalom is tölti el keblét és fölkiált: „Őrizd meg kincsedet óh nemzet, mellyet nyelvedben birsz, 's ne engedd, hogy egyik gyöngye elveszszen a' másik után!“

TORKOS SÁNDOR.

Toldalék.

A' közlött értékozás alkalmat szolgáltat némellyek elmondására, mellyeket tanulmányaink jelen állapotjában nem árt szemünk előtt tartani. Lássuk ugyanis, mint értsük Bibor Koszta tudósítását a' kétféle magyar nyelvről? 's miért szükséges a' magyar nyelvjárások és tájszólások kinyomozása?

I.

Mint értsük Bibor Koszta tudósítását a' kétféle magyar nyelvről?

Bibor Koszta nemzetünk első történeteire nagy böcsü munkája (de administrando imperio) igen zavart és töredékes alakban jutott reánk. Abban többi között a' 39. fejezetben a' magyarok nyelvéről is mond valamit: Ἰστέον ὅτι οἱ λεγόμενοι Κάβαροι ἀπὸ τῆς τῶν Χαζάρων γενεᾶς ὑπῆρχον, καὶ δὴ συμβᾶσαν τινα παρ' αὐτῶν ἀποστασίαν γενέσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καὶ πολέμον ἐμφυλίον καθιστάντος, ἡ πρώτῃ ἀρχὴ αὐτῶν ὑπερίσχυσεν, καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπεσφάγησαν, οἱ δὲ ἐξέφυγον καὶ κατεσκήνωσαν μετὰ Τουρκων εἰς τὴν τῶν Πατζινακιτῶν γῆν, καὶ ἑλληλοῖς συνεφιλιώθησαν, καὶ Κάβαροί τινες ὠνομασθήσαν. ὅθεν καὶ τὴν τῶν Χαζάρων γλῶσσαν αὐτοῖς τοῖς Τουρκοῖς ἐδίδαξαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἔχουσιν, ἔχουσι δὲ καὶ τὴν τῶν Τουρκων ἑτεραν γλῶτταν. „Tudni kell, hogy az úgynevezett kabarok a' khazarok nemzetségiből valók. Mert esetleg hatalmuk ellen szakadás történnén maguk között, 's belháboru ütven ki, a' volt hatalom (ἡ πρώτη ἀρχή) győze, 's a' lázadók része leváगतék, része pedig megmeneküle, 's kijöven a' turkokkal (magyarokkal) kezde lakni a' patzinakiták földén (t. i. hol az író idejében a' patzinakiták, az előbb pedig a' magyarok laktak vala), 's meg-

egyesülvén egymással, k a b a r o k n a k neveztetének némellyek (? nyilván, a' menekültek közül). Azért megtaníták a' turkokat a' khazar nyelvre, 's mai napig tartják ezen beszédet (Kosztá Takson idejében íra, kit névszerint ismer a' 40. fejezetben); de tartják a' turkok nyelvét is."

Homályos az utolsó kifejezés. Koszta nyilván a' khazar és a' magyar (turk) nyelvről beszél; az utolsó görög szókat pedig úgy lehet érteni: „de tartják a' turkok másik nyelvét is“, — 's úgyis: „de tartják a' másik nyelvet is, úgymint a' turkokét.“ Mellyik elfogadhatóbb? Bizonyosan az utóbbi értelem, minthogy Koszta sehol egy szóval sem említi, hogy az ő turkjai (magyarok) két nyelven beszélének vala; miből aztán következne, hogy Koszta itt három nyelvről, a' khazar nyelvről, mely a' kabaroké, 's a' turkok két nyelvről tudósít. Csak a' khazar és a' turk nyelvről van itt szó, mellyeken Koszta idejében az egyesült turk-kabarok beszélének. — Már kérdés: a' khazar nyelv millyen volt? nyelv-járása a' magyarnak, vagy külön, alkalmasint rokon nyelv? Föl-téve, hogy a' turk és khazar csak nyelvjárásai voltak egy nyelv-nek, hogyan került két nyelvnek híre Konstantinápolyba? Vala-melly nyelvnek nyelvjárásai nem meg annyi külön nyelvek gyanánt tűnnek föl az idegen előtt. Továbbá a' nyelvjárások igen közel esvén egymáshoz ('s mentül hátrább megyünk, annál inkább kö-zelítenek egymáshoz), azok kölcsönös eltanulása nehezen ragadja meg a' távullévő idegennnek figyelmét. Kénytelenek vagyunk föl-venni, hogy a' turk (magyar) és khazar két külön önálló nyelv volt, mivel Kosztának kettőről volt tudomása; de rokon nyelvek voltak, mellyeket a' két feleközetben eltanultak egymástul.

Toldy úr azt írja ugyan Magyar irodalmi története I. köte-tének 21. 22. lapján: „Alig kételkedhetünk többé, hogy itt a' ka-zar nyelv alatt egyenesen a' palócz nyelvjárást kell érteni, mely-lyen va l a m i n t r é g e n t e n a' palóczok, besenyők, kúnok, kazarok, jászok és székelyek szólottak, úgy mai napiglan szólnak azoknak külön időkben Magyarországba letelepült utódaik a' palóczok, barkók, gö-csejiek, duna-drávai palóczok, a' csángók Moldvában, a' székelyek Erdélyben.“ „Alig hibázhatunk, ha e' palócz nyelvjárásban keressük a' közönségesen elveszettnek tartott hún vagy kún nyelvet; mindenesetre az közelebb áll

a' hún-magyar néptő régi nyelvéhez, mellyel részint még a' XI-d. század emlékeiben is találkozunk, mint ama' másik nyelvjárás, mellyet Constantinus a' magyarok másik nyelvének nevez, 's melyet mi . . . u j - m a g y a r n a k nevezhetünk." — De bajos, fölötte bajos ezt történeti nyomozások k é t s é g t e l e n e r e d m é n y é n e k tartani. Ha a' khazar nyelv a' palócz vagy kún nyelv volt, melly közelebb áll a' hunmagyar néptő régi nyelvéhez, (mellyel a' XI. századbéli nyelvelméleinkben is találkozunk), mint a' magyarok másik nyelve: nagyon különös, hogy a' mai széke-lyek nyelve — mint látni fogjuk —, kik pedig a' hagyomány szerint, Atilla hunjainak igenes maradékai, nem palóczos. Még különösebb, hogy a' XI. századbéli emlékek inkább a' hún-khazar, vagy palócz nyelven iratvák, mintsem a' magyarok másik nyelvén, holott ez a' számosabb rész, 's a' mi több, Árpádék nyelve vala, mellyen, azt kell fölvennünk, íratta Sz. István a' szükséges vallási könyvecskéket: mert azt még gondolni sem lehet, hogy a' fejdelem nem a' maga nyelvjárását, melly egyszersmind a' számosabb résznek nyelve vala, használtatta légyen! — Nem úgy van; a' mit most palócz nyelvnek mondunk, az a' közönséges magyar nyelv, mellynek régiebb mivoltát a' palócz nyelvjárás őrzötte meg némileg. Bibor Koszta előadásából nem lehet két magyar nyelvjárást kihozni, hanem csak azt, hogy az ő idejében a' magyar nyelv mellett a' khazar is divatozott, legalább némelly részcinél az egyesült turk-kabaroknak.

A' külföldiek néha a' magyar nyelv rokonságát a' törökkel, azon viszonybul akarják megfejtteni, mellyben Koszta szerint a' magyarok a' khazarsággal állának. — Hogy a' khazarok török nyelvűek lehettek, nem tagadom. Mégis bátran állítom, hogy azon léteges sajátságot, mellynél fogva a' magyar nyelvet az úgynevezett finn és török nyelvek között helyet foglalónak taládom, nem lehet ama' külső viszonybul megfejtteni. Csak kettőt hozok fel például. A' finn nyelvekben csak egy mult idő van, ez: sano-i, sano-it, sano-in (az s=sz), melly a' magyar történeti multnak: szól-a, szól-ál, szól-ék, felel meg; a' magyarban ezen kívül t képzős mult is van: szól-t, szól-t-ál, szól-t-am. Viszontag a' török-tatárban megvan ezen t-képzős mult: szöjle-d-i, szöjle-d-ün, szöjle-d-im = szolt stb., de nincs meg a' szóla, sanoi-féle mult. Továbbá a' török-tatár nyelv a' tagadást is képző gyanánt teszi

az ige-törzshöz, 's azután ragozza, így: szöjle-m-ez, szöjle-m-ezsin, szöjle-m-em (mintegy: szöl-nem, szöl-nemesz, szöl-nemek); a' finn nem teszi ugyan a' törzshöz a' tagadást, még is ezt ragozza, így: ei, et, en, 's a' törzsöt ragozatlan hagyja, így: ei sano, et sano, en sano; a' magyar egyikképen sem ragozza a' tagadást, mert mondja, nem szol, nem szólsz, nem szólok stb. Láss többet a' finn, magyar és török nyelvek jellemző sajátságairul az 1855. Értesítő 235 — 246. lapjain.

E' szerint már Árpáddal is bejöttek volna törökös nyelvű csapatok? Hová lettek, midőn németek, tótok, oláhok a' legrégibb időktől fogva megtartották nyelveiket közöttünk? Dehogy jöttek már akkor és később törökös nyelvű csoportok hazánkba! a' kik bejöttek, azok mind magyar nyelvűek voltak! így okoskodnak történeti nyomozóink. — Hagyján, nyelvényomozásaink a' magyar nyelv történeteibe behatván, sokra fognak feleletet hozni: előbb tanuljuk megismerni a' rokon nyelveket, de nyelvjárásainkat és tájszólásainkat is.

II.

Miért szükséges a' magyar nyelvjárások és tájszólások kinyomozása?

Mindenik nyelv sok anyag- és idomszókat sajátít el magának azon nyelvfajból, mellyhöz tartozik, 's inkább bőviben, hogysen szűkiben van mindkettőknek. A' némileg gazdag nyelven okvetlenül nagyobb szám ember beszéll, ki nem lakhatik együtt. Azért vidékenkint némelly anyag- és idomszók inkább divatoznak, mint másutt: a' hangok ejtése is módosul, vagy az ősi határozatlanságbul határozottságra fejlődik. Így támadnak a' különbségek egy azon nyelvben. Míg irodalom nincsen, az így keletkező nyelvjárások igen számosak lehetnek; 's ha természeti vagy önkényes választékok, p. o. hegyek, vizek, országlat, — népfoltokra osztják az eredetileg egybetartozó tömeget: a' különböző nyelvjárások mind inkább ki fogják rekeszteni egymást, 's vagy keletkező irodalmak által meg annyi különböző nyelvekké válni, vagy, ha irodalom nem készül, a' satnya ingatagságban megmaradni, 's lassankint elenyészni. Azomban ellenkező uton is eredhettek a' meglevő

nyelvjárások, hogy különböző, de rokon népfoltok forradtak egybe. Tehát a' nyelvjárások valamelly nyelv anyagán és idomain keresztül vonuló külömbségek, mellyek részint a' bötük változásaiban, részint más szók használatában, részint sajáttságos szófűzetekben állanak.

Mi a' tájszólás? Ez egyes szók különös ejtése, vagy másutt nem divatozó szók és szójárások különös használata, melyek kirínak ugyan a' közönséges nyelvből, de annak egész alkatját nem módosítják.

Ezen külömbséget a' nyelvjárás és tájszólás között szem előtt tartván, kell hogy a' nyelvünkben meglevőket mentül előbb ki-nyomozzuk és összegyűjtsük, mert nagyon vesznek már. Mi történt már eddiglen e' dologban?

1. Horváth Ádám írt: A' magyar nyelv dialectusairól, lásd: Jutalom feleletek a' magyar nyelvről, a' Magyar nemzeti muzeum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire. Két kötet, kiadta Horvát István. Pesten 1821. Horváth Ádám két fő dialectust tanált, a' dunait és tiszait, mellyek szerinte leginkább ez által külömböznek egymástul, hogy a' dunai beszéd l-et, ö-t és ü-t, a' tiszai ellemben ly-t, e-t és i-t ejt ugyan azon szóban. Részletesen pedig felosztja a' dunai beszédet: dunamelletti megyékbélire, göcsejire, és baranyaira; — a' tiszait: debreczenire, hegyaljaira, napkeletiebb felső tótos megyékbélire, és erdélyire. A' palóczságot nem tudja beosztani, azt mondván róla, hogy „úgy el van hintve az egész országban, hogy Erdélyben is feltalálhatni.“ A' székely beszédről meg azt írja a' 45. lapon, hogy: „Az írásban keveset külömböz a' többi magyar Erdélytől, hanem vagynak némelly különös szavai, és a' kiejtése a' magánhangzók kelletlen megnyujtásával és a' süvöltő mássalhangzók vastagításával durvább.“

2. Gáti István munkája: Elmélkedés a' magyar dialectusról, lexiconról és helyesírásról, a' Jutalom feleletek II. kötetében. Ezen író szerint is kétféle dialectusa van a' magyar nyelvnek, tudósoké és írástudatlanoké. Az írástudók dialectusai a' tiszamelléki és dunamelléki: — az írástudatlanok dialectusai: a' felföldi, az alföldi, a' görgői

az éjszaki részekén, a' székelyi Erdélyben. Gáti is azt tartja a' székely beszédről, hogy közel jár az alföldihez.

Ezen két írófő nagyon bántják a' görög nyelv dialectusait, azok szerint osztályozzák a' magyar dialectusokat is. Előadásai mind a' mellett azért is böcsösek, hogy bizonyonyosan sok egyes szó már elveszett volna nálok nélkül.

3. Plánder Ferencz a' Tudom. Gyűjtemény 1832-dik évi III. kötetében ugyan azon nyelvjárást kezdte ismertetni, melyet Torkos, „Zala vármegyei göcseji szóejtés, és annak némelly különös szavai“ cím alatt. 'S ámbár ő azt írta: „A' göcseji szóejtés, melyből sokan annyit kívánnak tanulni, mióta a' nemzeti kisebb iskolák megszorodtak, és az olvasás a' köznépek között is inkább elterjedt, teljes elenyészéséhez közelget; csak az anya egyházaktól távolabb eső, és tulajdon iskolamesterek nélkül szűkölködő helységekben, millyenek a' pékai plébániában, hallani még illy és ehhez hasonló szólásokat: Gyorkó bátyám, gyúj gyúj, gyűő törgye meg a' kied gyárását, de cséros a' kied gatyája, kiss gyángyi luczvár vigye el, de megnyelvelte kiedet a' Gyankóék Gyurkája;“ - nagyobb részen a' göcseji szóejtés már egészen kihalt: — mégis, úgy látjuk, van még ott szedni való. Plánder ismeretéből kiemeljük a' 9. és 10. szakaszt, melyek Torkos által nem tapasztalt tényeket közölnek. „Megkettőzteti Göcseji a' többes számot, p. o. fiaim, leányaim, földeim, szekereim stb.“ „Eltávozik Göcseji az írói közönségtől némelly szavakban a' comparativus alkotásában is. Illyen szép, messzel, sokkal, mivel nem mondja: szép, szebb, hanem: szebb, messzel, messzelebb, eggyül, eggyüllebb, sokkal, sokkallebb; valamint az írói közönségnél közel, közelebb.“

4. Szeder Fábán a' palóczokról értekezött a' Tudományos Gyűjtemény 1835-d. évi folyamának II. kötetében. Ebből az olvasó világos fogalmat szerezhet magának a' palócz nyelvjárásról; ez hát eddigelé, tudomra, legjobb munka volt e' nemben.

5. Következő évben Gegő Elek meglátogatván a' moldvai magyarokat, a' csángó nyelvjárást hozta emléközetbe, „A' moldvai magyar telepekről“ című munkájával, melyet a' M. T. Társaság 1838-ban kiadott. Fájdalom, Gegő nem nyomozta ki a' csángó beszédnek sajátosságait, mit Jerney János

sem tett, ki 1844-ben fordult meg Moldvában, lásd Jerney János Keleti utazását, Pesten 1851. Azon csángó mese és dalokból, melyeket Erdélyi népdalgyűjteménye I. kötetében a' 424—431. számok alatt találunk, nem sok különöst tanulunk. De Gegő is állítja munkája 78. lapján, hogy a' csángó telepek nyelve „az egyes betűk, ígék hajlítása, szókötés, ragok 's a' beszéd több részeire nézve a' székelyekétől nem különbözik.“ Úgy látszik tehát, hogy a' csángó beszéd leginkább a' cs és s bötük cz-nek és sz-nek ejtése által válik ki, tájszólások lehető bősege mellett, melyek kinyomozása legérdekesebb tennivalója a' magyar nyelvészetnek.

6. Magyar tájszólás, kiadta a' M. T. Társaság 1838-ban. Ez ki nem tünteti a' vidékeket, összehordván, mi külön külön sajtáságos. Legnagyobb hiánya, hogy nem közli a' szójárásokat is, melyek által a' tájszók életet nyernek.

Mind ebből azt sem tudjuk még, vajjon a' székely beszédben nyelvjárást keressünk-e, vagy csak tájszólásokat, 's vajjon a' csángó beszéd kiválik-e annyira, mint a' palócz és göcseji beszéd? Eddigi tudomásunk szerint e' két szólam legkevesebbé támogatja Toldy véleményit, hogy ezek a' palócz nyelvvel a' Koszta említette kabarok nyelvének utódjai volnának.

Nemcsak a' nyelv történeteire, de a' nyelv természetének kinyomozására is fölötte szükséges a' nyelvjárások és tájszólások minél előbbi kikutatása, minthogy az irodalmi nyelv nálunk a' népnyelvet hamarabb enyészteni el, mint bárhol. Ez ugyan nagy részt onnan is van, hogy a' magyar nyelvjárások nem szaggatják annyira el a' nyelvet, mint azt más nyelvekben látjuk: mégis okvetlenül nálunk is voltak nyelvjárások, melyek tudása igen sok világosságot vet a' nyelv mivoltára. Mert valamint az életíró nem képes az ember jellemét jól és természete szerint leírni, ha annak gyermekkori és ifjusági viszontagságait nem ismeri, melyek azt idomították: úgy a' nyelvészet is a' nyelvjárások és tájszólások lehető teljes tudomására kénytelen töreködni, ha a' nyelvnek mai állapotából hamis okoskodásokra nem akar tévedni.

Torkos Sándornak itt közölt czikke újra kezdi ismertetni a' nyomós göcseji beszédet. Reményljük folytatni fogja, mivel jól tudja, milly szükséges a' nyelvjárások ismerete a' bötük tanában, sőt az egész nyelvtudományban, nem tekintve is a'

nyelvgazdagodást, mely azomban szinte még nyomósabb is. 'S ő különösen alkalmas arra, mivel foglalatoskodik a' rokon nyelvekkel is. Mert hogy a' nyelvjárások kinyomozására mi segítségül van a' rokon, különösen finn nyelvek tudása, nem sejtik nálunk; szeretjük hinni, hogy Torkos úr, példájával meg fogja mutatni azt a' készülő magyar nyelvészeknek.

Minden nyelvjárásról nyelvjárási szótár kell, mely híven hord fel minden szót és szólást nyelvjárási ejtése és füzése szerint. Hogy ezen szótár biztos forrás legyen, a' legnagyobb gonddal jegyezze csak azt be, mit valósággal beszél a' nép, nem azt is, mit, úgy látszik, okoskodás ntján ki lehet sütni. P. o. Torkos szerint a' göcsejiek a' fél timet szót fél-nek ejtik, de a' fél dimidium szót fiél-nek. Nagyon jeles tapasztalás ez, mert íme a' szuome-finnben, mint T. is megjegyzé, a' timet szó pëlj, közép é-vel, mely a' közönséges magyarban é, így: fél, de a' göcsejiben i, így: fil: viszontag a' dimidium szó a' szuome-finnben puoli, a' göcsejiben fiél, 's csak a' közönséges magyarban szintén fél. *) A' nyelvjárási szótár csak akkor felel meg tehát a' nyelvész várákozásának, ha híven följegyzí a' külömbiségeket, mellyek a' nép beszédében előfordulnak. Szed'er Fábíán nem jegyzött föl hasonló külömbiséget, millyen a' fil és fiél közötti: de miután a' palócz nyelv a' hosszú á, é, ó, ő hangzókat uá, ié, uó, üö-nek ejti, mint a' göcsejiek, kiknél Torkos szerint uá hibáznék (ha ez el nem kerülté figyelmet), lehet, hogy a' palóczok nem külömböztetik meg azt, mit a' göcsejiek.

Talán követik mások Torkos példáját, 's kinyomozzák a' székeky beszédet, mely ha nem talál is nyelvjárás lenni, de tájszóokban és tájszólásokban fölötté gazdag lehet. Hát a' csángó beszédnek hol és mikor akad értelmös nyomozója? Hogy el ne késsünk! A' tájszólások leginkább a' szók és mondatok szaporítására szolgálván, nem kevesbbé nyomósak. Nyissuk meg tehát mentül előbb nyelvtudományunk eme' forrásait, 's merítsünk azokbul mentül értelmösebben.

HUNFALVY PÁL.

*) A' két szónak finn származékait lásd a' M. Ny. 88. lapján, hol pëlko félelem közlő e-vel, 's puoli fél dimidium, puolisó feleség áll. Az igéket az igék között fogjuk találni.

Magyar árja nyelvhasonlatok.

A' remek, azaz hellén-latin nyelvészet egyik tárgya lévén folyóiratunknak, örömmel közöljük ezen árja szóhasonlatokat, jóllehet nem arra irányzanak is; mert úgy hiszszük, ezzel is utasítjuk a' remek irodalommal és nyelvészettel foglalkozókat a' szanszkritára, melly nélkül már alig van el a' hellén-latin nyelvtudomány. Nyelvészetünk több okbul szorúl rája; részint az általános nyelvtudományra nézve, mellyet nem szabad nélkülözünk, ha igen sajnos félszegségbe nem akarunk jutni, minek aztán minmagunk éreznők kárát; részint a' magyar egybehasonlító nyelvészetre nézve, mennyiben az altaji nyelveket egyfelül össze kell vetni az ind-germán nyelvekkel, másfelül pedig megkülömböztetni azoktól; végre különösen a' hellén-latin nyelvtudományra nézve. Sokat használ, ha mindjárt eleinte elfogulatlanul tekintjük a' tárgyat. Szükségesnek tartom tehát felvilágosító észrevételekkel kísérni a' következő szóhasonlatokat, hogy olvasóink azt lássák bennök, mit az író beléjük rakott. Reménylven azonban, hogy nagy készütségü társunk ind tudományát hellén-latin nyelvészetünk gyarapítására is fogja fordítani ezentúl, 's többször lesz alkalma magyar olvasónak igen kívánatos értéközésekhez: egybeállatjuk a' szanszkrita bötü-rendszert a' göröggel, hogy kitessék, mikép írjuk le magyar bötűkkel a' szanszkrita jegyeket.

H a n g z ó k.

Szanszkrita :					Görög :									
egyes	{	rövidek	a	i	u	r ⁱ	α	ι	υ;	ε	ο			
		hosszak	â	î	û	rî	ᾱ	ī	ū;	η	ω			
ikerhangzók			ê	âi	ô	âu	{	αι	ει	οι	υι;	ε	η	ω
								αυ	ευ	ου;	ηυ	ωυ		

M á s s a l h a n g z ó k.

torokhangok	k	k ^h	g	g ^h	n _g	h	$\left\{ \begin{array}{l} \kappa \quad \chi \quad \gamma; \quad \xi \end{array} \right.$
ínyhangok	cs	cs ^h	ds	ds ^h	n ^h	j, ç	
nyelvhangok	t	t ^h	d	d ^h	n	r, s	$\left\{ \begin{array}{l} \tau \quad \vartheta \quad \delta; \quad \lambda \quad \nu \quad \rho; \quad \sigma \quad \zeta \end{array} \right.$
foghang	t	t ^h	d	d ^h	n	l, sz	
ajakhangok	p	p ^h	b	b ^h	m	v	(π φ β; μ ; ψ

Egybehasonlítván a' szanszkrita és görög hangzókat, észreveszszük, hogy amazok között nincsen rövid e és o, a' görögök között pedig van ε és ο. — A' szanszkrita a megfelel azért a' görög α, ε, o-nak, p. o. b^haran = φέρων, b^harat = φέρων, patisz = πόσις, manasz = μένος; megfelelhet a' szanszkrita a még η és ω-nak is, p. o. matisz = μῆτις, b^haran = φέρων. Ezen jelenségből azt kell kihozni, hogy az a, i, u léteges és alaphangzók lévén, ε, ο később fejlődtek ki; a' görög hangzók tehát későbbi, a' szanszkrita hangzók korábbi állásúak. Továbbá a' szanszkrita ê ô, a i és a u-bul lettek, azért ikerhangzók, mellyek eleresztvén az a-t, i és u-ra változnak megint. A' rⁱ tulajdonkép r, alig hallható i-vel. — A' nássalhangzókat tekintve viszont a' szanszkriták mutatnak több új fejlődést, mellyek nincsenek a' görögben. Illyen újabb fejlődések: az íny- és nyelvhangok; azután a' görög csak a' kemény bötűket: κ, τ, π-t lehesíti χ, θ, φ-re, a' szanszkrita mind a' kemény, mind a' lágyakat lehesíti (a' magyar írásban fölibe tett apró h fejezi ki a' lehet). A' szanszkrita írás a' szóló létegekhöz képest sokszorosította az n-t is; n_g és n^h megfelelven a' görög γ-nek, p. o. ἀγγελος szóban, 's a' latin n-nek sancio, sanctusban; a' többi két

n megfelel a' görög *ν*-nek. A' nyelvhangokat a' bötük alá tett ponttal különböztetjük meg; az ind nyelvtanítók *fejhangok*-nak nevezik, mivel az íny fölé nyomott nyelvvel ejtik ki azokat. — Sziszegő hang három van: az ínyhangu *ç*, melly a' hasonmás szókban *k*, latin *qu*-nak felel meg, 's úgy ejtendő mint *szh*, p. o. *daça* = *δέξα*, *çvan* vagy *çun* = *ζών*, németül *hund*, *açvasz* = *equus*; a' foghangu *sz*, melly a' görögben is többnyire *σ*, néha *h*; és a' nyelvhangu *s*, mellyet Bopp *sch*-nak ír. Bopp a' lehes bötüket kis horoggal különbözteti meg a' nem lehesöktől; mások *h*-val fejezik ki a' lehet. — Van még más *n* is a' szanszkritában, mellyet *anusvâra*-nak (utóhangnak) és *anunâszika*-nak (orhangnak, *anu âvâ*, *utó és nâszika nasus*) neveznek, 's az *n* fölibe tett ponttal jegyeznék, miről, ha elő talál fordulni, külön fogunk megemlékezni.

Magyar-árja nyelvhasonlatok.

Embernek ép oly *) jellemző tulajdona a' beszéllés mint a' gondolás. Szavak nemcsak legszabatosb közlőji a' meglevő gon-

*) Oly, ily, mely, mily, egy l-el, csinosabb, következetesebb írásmód, mint kettővel. Okaim következők:

1. *Ly* nem egyszerű hang, mint *gy*, *ny*, *ty*, mellyek egy beszédműszer által alakíttatnak; hanem összetett *l*- és *j*-ből, nyelv- és ínyhangbul. Ezek tisztán beszélőnél egygyé soha nem olvadnak. Nem csak hasonlók, hanem egyenlők ezen végszótagok: *ko-muly*, *o-molj*, *pő-röly*, *ő-rölj*; 's elég nehéz kimondásuak, hogy a' kettős *l*-t mellőzhessük.

2. Ha egy *l*-el írjuk, nem lesz szükség ragozaskor egy betűt kihagynunk, ugyanazon hang háromszor ismétlésének elkerülésére; — azért írjuk *egy* és nem *eggy*, nehogy írunk kelljen *eggygyel*, pedig itt a' *gy* ép oly egyszerű hang, mint a' *g*.

3. Hogy ezek: *komolyan*, *pőrlőm* beszédben és versben rövid közepűek, *omoljak*, *öröljek* pedig hosszúak, oka nem az *ly* hang egyszerűsége, hanem a' törekvés, azon folyékonytságot akadályozó hangot csupa *l* vagy *j*-re változtatni: *komojan*, *pőröjöm*; míg a' ragozottj épen marad *omojjak*, *öröjjek*. Ezt követi a' szokás ily, mily eredeti *ly*-jével is: *ijjen*, *mijjen*, *mejjet*; csakhogy itt táj-

dolatnak, hanem némileg tényezőji is a' keletkezőnek; 's ba nem is minden tekintetben, de magasb érteményben igaza volt annak, ki a' gondolatst önbeszélgetésnek nevezé. Együtt jár mindkettőnek fejlődési menete; a' nyelvállapotról biztos a' következtetés a' műveltségi állapotra. Így ha a' görög nyelvet szótárilag tekintjük, bölceleti műszavainak tömege, és saját kifejezések a' vágyak és indulatok legfinomabb árnyéklataira, e' nemzetnek bölceleti hajlamát 's költői képzettségét tanusítják; — ha Plato és Arisztotelesz, Ilias és Odyszea nem ismertetnének is. A' latinban ilyenmü kifejezések többnyire kölcsönöztek; annál szaporábbak a' mezőgazdasági és törvénykezési kitételek, vonatkozással a' római nép kitünő gyakorlati jellemére.

Az emberi méltóságot a' cselekvés nemessége alkotja, ezt a' gondolat felsége előzi meg; mellynek megfelelő közlőnye a' beszéd lévén, — nem hiú munka a' nyelvművelés. Midőn a' nyelvművész új szókat alkot, 's ezeket új viszonyokba sorozza, egyuttal új gondolatokat, ismétárgyakat is közöl; 's ez ősmódja a' nyelvművészetnek. A' szorosb érteményű nyelvészet a' már meglett nyelvényanyagot értelmezi, osztályozza belérték vagy külhasználat, eredetiség vagy származat tekintetében. Mindkettő szükséges té-

szólám szerint az l is szerepelhet: ille n, mellet, 's ép ezért nem szükséges hozzá y, mert ezt már képviseli az l.

Író a' M. Nyelvészet 160. lapján mondottakra figyelmeztetvén, felhozott okainak elsejére és harmadikára megjegyzem: a) hogy ezen négy hang: ly, gy, ny, ty mind az i-nek hozzáolvadásából lett, 's ha ly különbnek látszik, mint p. o. ty, az csak az l folyékonyaságából ered, 's ny-rül is áll; de súlyra nézve mind egyenlők. b) Mindnyája egyaránt különbözik az lj, gj, nj, tj-től, mellyek hangtorlatok, mit az éjtés bizonyít, ha nem akarnók is a' szóismét segítségül venni; p. o. az ly, 'komolyan' szóban gyöngébb, mint az lj, 'omoljon'-ban, a' gy gyöngébb a' 'nagyot' szóban, mint gj a' 'magja' szóban, ty gyöngébb az 'atya' szóban, mint tj a' 'botja' szóban. Nem lehet tehát összezavarni ezeket. — A' másik ok nem ok, mert ha kell, három mássalhangzót is írunk egymásutún, p. o. álltam. De az ikerjegyű bötük kettőzése kellemetlen lévén a' szemnek, összevonva írjuk azokat, így: lly, nny, ggy, tty, 's mikor a' rag megint illyet kíván, nem írjuk ki; ámbár ha nagygyal-t írunk, írhatnánk mellylyel-t is. Csak erre nézve van szó arról, mi csin os, mi nem.

H. P.

nyező nemzet értelmi fejlődésében. Egyik ismegazdagságot eszközöl; másik a' létezőnek helyes felfogását 's fejlesztését közvetíti; mindkettő a' tetteknek czélt világosít, 's eszközválasztást könnyít.

A' melly nemzet műveltségének eredetét és okait nagyobb részt önmagában bírja, annak nyelvészete is kizárólag nemzeti: példák az Árja-Görög-Arab nemzet nyelvészete. Ellenben, nemzetnek, melly idegen befolyások által jutott műveltségi fokára, nemzeti nyelvészete nem elegendő. Nála az ős nyelvművészet alkot ugyan új szokat; de a' gondolatok, mellyeket általok visszatükröz, idegen agyúi; a' szóvonatkozatok elütnek a' nemzeti gondolás szokott menetétől; a' tárgyakat, mellyeket ismertet, kész nevekkel együtt veszi által; így módosul a' nemzeti nyelvnek anyaga, idoma. Ha már a' nyelvészetenek általában feladata, belátást eszközölni a' műveltség eredetébe, menetébe, 's közvetíteni fejlődését; szükség e' beható idegen elemekről kimerítő ismeretet szereznie. Illy foglalkozás a' hasonlító nyelvészet.

Magyar nemzetünk művelődési multjára, 's nyelve jelen alakultára, idegen befolyásokat kénytelen elismerni. Mellyek azok? A' történelem őt görög, szláv és német szomszédságban találja, érintkezésben latin térítőkkal. Az előtt hol volt, mint volt, mély hallgatás; Persia említetik csak. *) Csalatkoznék azomban, ki csupán az említett népek nyelvéből minden különzebb nyelvtünetényeinket megfejtethni vélné. Történhetett már az előtt, sőt történt is nemzetünknek keveredése műveltebb és műveletlenebb népfajokkal, mi harcziás szokásaiból önkint következik. Hogy pedig a' műveltségnek legalább olly fokán állott, mint az akkor itt tanyázó német és szláv, történelmi adatokból bebizonyítható. Erősíti e' tudatot a' hasonlító nyelvészet is, melly keleti művelt nép-nél ráismer, pallérozódást feltétező több magyar szavainkra, mellyeket korlátolt nézet jelen szomszédainktól hisz kölcsönözteknek.

A' hasonlító nyelvészet érdekes volta már magában szembe-tűnő; magyaroknak különösen érdekes a' keleti. 'S itt két főczél vétethetik: rokonság-keresés, mellynél fogva nyelvünk más nyelv-családba soroztatik: — 's tájékozás nemzeti művelődésünk erede-

*) Érdekes volna tudnunk, mellyek ezen emlegetések Nesz tor és Biber Kosztá említésein kívül?

tének és menetének kérdésében. E' két czél határoz a' hasonlító nyelvek választásában. Az elsőre csak hasonlat kell bármilly vad népnél; a' másodikra csak művelt nyelv használható. *)

Eddig nyelvkatatóink, úgy látszik, csak rokonságot vadásztak. Többet szándékolt a' Magyar tudóstársaság 1847-ki óriási jutalom kérdésével, midőn a' magyar nyelv viszonyát kívánja feltüntetni: „az indo-európai, sémi, ural-altaji, 's az egytagu nyelvtörzsekhez“, melyre meg is kíséreltetett a' felelet. Illy munkának kellő teljes kivitele meghaladja egyes ember erejét, ha igaz, hogy a' hasonlító nyelveknek felületes, szótári kutatása nem elegendő. Valamint a' kézi — úgy a' szellemi munkaosztás is előbb, és könnyebben vezet célhoz. De azt, hogy mennyire lesz ez elérve, vagy csak megközelítve is, több illő készségű szakférfiak szorgos buvárlatai után, majd egy távol utókor ítélheti meg.

Avatottabb és kitartóbb szellemekre hagyván a' fajrokonság tüzetes tárgyalását, e' vázlat hasonlatokat emel ki a' magyar — 's az emlékeinek mind régisége, — mind belbecsénél fogva tekintélyes árja nyelv között. **)

Az árja nép, emlékezetet meghaladó korban, két családra oszlott; keletire és nyugotira. Mindkettő árjának nevezé magát (= úr, nemes); nyelvökben szójárasi — vallásukban és erkölseikben lényegesb a' különbség. A' keleti képezi az Ind nemzetet; szellemi termékeinek tömege roppant, 's szanszkrit literatura név alatt ismeretes. Nyelve három szójárást mutat: 1. A' védai szójárást a' Szanhiták- és Brahmanákban. 2. A' szanszkritot a' későbbi eposzban és didacticus munkákban. 3. A' prakritot,

*) Engedelmeivel tisztelt társunknak, nem úgy kell beszélni; vak-tába se egyiket se másikat nem szabad kikapni, hanem csak azt, melyre a' dolog kényszerűsége hajt. H. P.

**) Bátorodom figyelmeztetni az 1855-ki akad. Értesítő 124—152. lapjaira, hol az ind-germán, vagy értekező szerint árja-germán nyelvfaj és az altaji nyelvfaj közösségéről bővebben szoltam, melyről az illető nyelvfajok különbségeire, 's utóbb az altaji nyelvfaj sajátására és természetére kell általmenni. — A' következő szóhasonlatok legkisebb nyomát sem mutatják annak, hogy az árja népektől akár vallási, akár országlati műveltség jutott volna a' magyarokhoz; egykét szó, melynek honosulási korát sem tudjuk, nem bizonyít. H. P.

népnyelvet, melyből mutatványok fordulnak elő a' drámákban. A' védákról itt csak annyit, hogy négy van: Rig-Jadsur-Száma és Atharva-véda. E' három utóbbinak szanhitá része nyomtatásban is megjelent, 's hozzáértők kezein forog; szerkesztési koruk ezer év körül Krisztus előtt; számos kifejezései már K. e. 400 tájban annyira elavultak, hogy megértésökre különös commentár kelle. Ilyet írt a' világ legrégibb grammaticusa Jászka „Nirukta“ cím alatt. A' szanszkrit = szervezett, ékes (összetéve ebből s z a m = görög συν és krit = latin creatum, csinált) közéletben volt divatozása kétségbe vonatik, csupán irodalmi nyelvnek tartatván, mire neve is mutat. A' prakrit = latin. pro-creatum, természeti nyelv; köztársalgási nyelv volt.

A' nyugoti árja vagy méd-persa nyelvmaradványokban az előbbinél szegényebb, négy fő szójárásra különbözik: 1) Az Aveszt a nyelvére, vagy zendre; 2) Az ó-persa történelmi nyelvre az elsörendü ékiratokban. 3) A' parszira a' Szasszanidák vég- és az arab hódítás első korában. 4) Az új-persára a' 10-dik századtól fogva K. u. Az Avesztát Anquetil du Perron hozta Európába a' mult század második felében; értéséhez Bournouf francia tudós törte meg az utat; megvan szövege és fordítása több kiadásokban. A' persa ékiratokat 50 évi tanulmányozás után Grotfend, Lassen, Benfey és Rawlinson megolvasták, fordították, elemezték. A' parszi, zend és arab betűkkel vallásos iratokat fordít pehlviből; közlött egynehány illy töredéket Spiegel parszi nyelvtanában. Az új persa irodalom tárva áll minden kedvelőnek. A' pehlvi, sémi és árja keverék erősebb sémi jelleggel; kiadta ezen Westergaard a' Bundehes-t, 's értekezett felőle legujabban Haug. (Göttinger gelehrte Anzeigen 1854.)

S z á m h a s o n l a t o k.

Számítási rendszerünk alapjai közösek az árja nyelvekéivel. Egy = szanszkrit éka, zend aêva, pehlvi advak és aivak, parszi jak, ik, î és ê, újpersa jek. A' görög έν, latin un, német ein, szláv jeden, távolabb áll.

Hat = szkr. sat vagy sas, zend khsvasz, parszi sas, új. ses. A' görög ἕξ mutatja, mikép változhatott sat-nak s-e h-vá.

Hét = szkr. sapta, zend hapta, par. haft, új. heft.

Tíz = szkr. daça, par. dah, ujp. deh, hindi disz.

Husz = szkr. vinçati, par. vîszt, görög εἴκοσι.

Száz = szkr. és zend çata, par. és ujp. szad. Távolság állnak a' görög ἑκατον, latin centum, szláv szto: a' német meg sem közelíti.

Ezer = szkr. sahaszra, zend hazanra, par. hazar, ujp. hezar. A' görög, latin, német, szláv megfelelő szavát nem innen származtatja.

Azon állítás, hogy a' két első szám, a' két személyes névmással (én, te) az indo-germánoknál gyökileg azonos, részben a' magyarra is illeszthető. Mint áll a' szanszkrit ékához (egy) aham (én): úgy áll magyarban egyhez én; persa jek-hez men. A' görögben, latinban és németben a' számnév és névmás idomot cseréltek: ἔγω—ἐν, ego—un, ich—ein. Itt is a' magyar az árjához közelebb áll. Későbbi fölfedezések világot fognak vetni a' kettő-nek és te-nek kölcsönös viszonyára; az árja nyelvekben szembetűnő az.

Ezen számhasonlatokra több észrevételem van. Először számítási rendszerünk, vagy helyesebben mondva, az altaji nyelvek számítási rendszere alapjai inkább különböznek az árja nyelvekétől, hogysem megegyeznek azokkal. Hét hasonlat van felhozva, mi nagyon kevés az összes számnevekhez képest; 's még ezek közt is a' 7. és 20. számneveké alig áll, a' 10 és 100-é pedig keveset nyom, 's így ezen itt felhozott hét hasonlat bizonyítékát erősen rontja már azon hét első számnév, melyeket a' M. Nyelvész 167. lapján olvashatni. Másodszor különbözik az altaji nyelvek számrendszere az árja, és az összes ind-germán nyelvekétől abban, hogy amazok csak hétig birnak egyszerű szóval, a' nyolczas és kilenczes számnevek mind összetett szók lévén, miről az olvasó elég tudomást szerezhet magának az 1855-ki Értesítő 347—350. és 361. 362. lapjain; ellemben az ind-germán nyelvekben a' nyolczasok és kilenczesek egyszerű szók. Ebből azt lehet következtetni, hogy az altaji népek legrégiebb időben, mikor még külön laktak vala az ind-germán és sémi népektől, csak hétig

számlálának, vagyis hogy hetes számrendszerük vala (miben már igen nevezetős különbségi vonást látunk), 's utóbb tértek a' tizes rendszerhöz, de szintén még eloszlásuk előtt, mert most mindnyájánál megvan. Innen magyarázható az egyszerű és összetett tizesek sokfélesége az altaji nyelvekben, mit az olvasó az Értesítő idézett helyein megláthat. Hogy mind a' mellett találkoznak hasonló számnevek az altaji és indgermán nyelvekben, az bizonyos, sőt természetös az 1855-ki Értesítő 124—152. lapjain elmondottak szerint: de ezen találkozás igen kis részét teszi az említett két nyelvfajnak: a' jellemző és sajátos épen a' különbségen alapszik. — Lássuk most az egyeseket.

1) A' szanszkrita êka = 1 hasonlóan látszik ugyan a' magyar egy szóhoz, de hasonlít a' héber echa d és az arab vahid-hoz is, mi legott meggyöngít minden különös viszonyról okoskodást a' magyar és az ársjai népek között; annál inkább, mert az 'egy' hasonmásai meg vannak a' finn nyelvekben is. Egyébiránt a' szanszkrita êka-t fölismerjük a' görög *ἐκάτερος* = kettő között az egyik, *ἐκατος* = sok között egy egy = mindenik, melyek a' szanszkrita êka tara hasonmásai, és *ἐκατον* összetett szókban is.

2) A' szanszkrita sat rokonnyelvű társaival együtt inkább hasonlít a' héber ses és arab szitte-höz, mint a' magyar és ennek rokonnyelvű társaihoz, lásd az 1855-ki akad. Értesítő 350. lapját. Még inkább különbözik a' szapta a' hét-től, 's ennek rokonnyelvű társaitul, lásd az idézett évi Értesítő 353. lapját.

3) Több mondani valónk van a' daça = tíz-ről. Ez a' szürjében dasz, a' votjában is dasz, 's e' két szó: tíz és dasz, közelít a' szanszkrita daça-hoz. Kitetszik tehát a' hasonlatosság. De tudjuk meg ám azt is, hogy a' daça-ban a' ç, k-val viszonylik, 's így közelebb áll ezen szóhoz a' görög *δέκα* (a' szanszkritában *deka* lévén eredetileg), 's a' latin *decem* = dekem. Azért találunk h-t a' felhozott nevezetekben, p. o. dah, deh; vesd hozzá a' német zehen-t. Továbbá ne felejtjük el, hogy magyarban a' tíz szó nincs maga, hanem van-nal osztozik, mely többszer fordul elő, így: (tíz, nyol-cz, kilen-cz, hú-sz, harmin-cz) negy-ven, öt-ven, hat-ven, het-ven, nyolcz-ven, kilencz-ven. 'S ezen van tizet jelent a' török, uigur, jakut, csuvas és osztyák nyelvekben, lásd az 1855. Értes. 362. l.

4) A' húsz és vinçati között legkisebb hasonlatosság sincs. Mindkettő összetett szó. Húsz két tizet jelent, lásd az idézett Értesítő 347. és 348. lapjait, 's legközelebb áll hozzá az osztyák k^h úsz, k^h ósz, a' vogul kúsz, a' szürjän küszj és a' votják k üjz. Mind ezekben az előrész k ok, k u k, h u k lehet, a' másik rész tiz = sz. A' szanszkrita vinçati pedig áll dvi-bül, mi vin-re csonkult, és szati-bul, mi meg a' daçati, daçat, daçan-nak csonkultja, lásd Bopp: Kritische Gramm. der Sanskrita-sprache, Berlin, 1845. a' 121. lapon, és Vergleichendes Accentuationssystem des Sanskrit u. Griechischen, Berlin, 1854. a' 262. lapon. Ezen daçat szóban a' ç szinte k-bul lett, azért a' görögben *ἐξοσι* húsz, mi a' dór nyelvjárásban *βίχατι* = *ἐλχατι* (lásd Matthiä: Ausführliche Griech. Gramm. 1835. I. köt. 51. lapján), tehát annyi, mint dvi = két és kati = tiz. Így a' vi-ginti, zwan-zig stb. mind = két tiz. A' húsz és vinçati első részeik tehát épen nem hasonlók egymáshoz, ha azok is az utóbbiak, melyekről a' tiz szám alatt beszéltünk.

5) A' száz és çata közötti hasonlatosság nagynak tesz első látásra, de ha mélyebben vizsgálódunk, több eredményre találunk. Tudniillik a' magyar szónak hasonmásai ezek:

magyar	száz	finn-szuom	szata	eszt	szadda
osztyák	szöt, szät	cseremisiz	südä	lapp	csuotte
jakut	szűsz	tatár	gyusz	török	juz
csuvas	szjur	szürjän	szjo	votják	szju

lévén, méltán föltetszik a' sziszegő előhang uralkodása: pedig a' szanszkrita çata-nak előhanga k volt, mit a' görög *ἐκατον* (mi tulajdonkép = egy száz, szanszkr. *ekaçata*, mit a' fejebb említett *ἐκατρεπος* és *ἐκαστος*, de még inkább a' *δια-χόσιοι*, *τρια-χόσιοι* = kétszáz, háromszáz stb, bizonyítanak) a' latin centum, kentum, a' német hundred stb. is nyilvánítanak, (mint a' szanszkr. çvan, çun = *κύων*, canis, hund). Tehát ellenkezőleg a' görög *ἐκατον*, a' latin centum, a' német hundred stb. közelebb állanak a' szanszkrita çata legrégiebb alakához, mint a' magyar száz stb. 'S már ez egy eredmény több nyomós kérdést támaszt. Igaz-e, hogy az altaji nyelvek 'száz' nevezete a' szanszkritából származik? Ha igaz, azt kell fölvennünk, hogy az előszámlált tizenkét altaji

nyelv azon időben kölcsönzé azt a' szanszkritátul, mikor ennek európai testvérei már elszakadtak vala tőle; mert ezek k-val ejtik a' százast, melly ejtés az ősi szanszkritáé, amazok pedig sz-szel ejtik, melly az ujjabb szanszkrita ejtés. De úgy azt is föl kell venni, hogy az előszámlált tizenkét altaji nyelv együtt vala még, mikor ezen számnevet kölcsönzék a' szanszkritátul, különben a' Léná mentében lakó jakut sz ű s z-je, a' Duna mentében lakó magyar sz á z-ja 's Europa nyugat-éjszakán lakó finn sz a t a-ja megfejtethetlen maradna. — Nem biztosabb-e azt fogadni el, hogy a' számnevek, névmások és több más anyagszók a' sémi, ind-germán és altaji nyelvek közös ősi sajátosságából származnak? Ha döntőleg nem bírnunk is felelni: legalább azt tanuljuk a' felhozottakból is, hogy nem lehet csak egyik altaji nyelvet egybevetni az indgermán fajtával 's viszontag, különben nem láthatjuk meg az egész tényt; egyzersmind azt is sejtjük, hogy az alapos nyelvhasznítás igen nevezetős palaiontológiára fog vezetni.

6) A' magyar e z e r nem látszik altaji szónak, mert nem fordul elő a' törökben és finnben; az tehát közvetlen a' perzsáktul vagy örményektül származhatott ide.

7) Végre azon állítása több külföldi tudósnak, hogy a' három első szám a' személyi névmás három személyeivel azonos gyökű volna, belátásom szerint alaptalan. Mert ha állana az, annak az emberi szellem valami ős, természetös ösztönéből kellene folynia, 's a' sémi és altaji nyelvfajokban szintűgy nyilatkoznia, mint az indgermánban. De valamint én a' héber és arab 3. számnév és a' harmadik személybeli névmás között legkisebb hasonlatosságot nem fődözhetek föl: úgy az altaji 2. és 3. számnevek és a' második és harmadik személyi névmások között, tudniillik a' k e t t ő, k a h t, k ü k stb. stb. és a' t e, s z i n stb. között, a' h á r o m, k o l m e, ü e s stb. és az ő, h ä n, o stb. között sem bírok hasonlatosságot észrevenni. A' látszó hasonlat tehát, ott hol van, esetlegi, úgy hiszem. Ezen hosszú félbeszakasztás után igen rövid jegyzetekre fogunk szorítkozni, ha kellend valamit megjegyezni.

S z ó h a s o n l a t o k.

Á b r a = ujp ābrah (facies exterior pilei, vestis, simil.)

A d = szkr. dā fmult adāt (adott), pehl. dat, ujp. dad.

A g y a g = ujp. adsak.

A k a s z t ¹⁾ = ujp. agaszta (függő, akasztott).

A k o l ²⁾ = szkr. agára (lak), ujp. aghal.

A l u d ³⁾ (álmod) = pehl. armunatan.

A m a (mut. n.más) = szkr. amu ⁴⁾ (ille),

A n y a = szkr. ambâ, nanâ.

A t y a = szkr. tâta, tâtja: pl. Kârur aham, tato b^hisag, upala-praksinê nanâ, költő én, atyám orvos, molnárné anyám. — Jászka Naigh VI. 6.

A r a n y = szkr. hiranjah, ajah (Naigh I. 1.), zend zara, zaranja, ujp. zer.

A s s z o n y ⁵⁾ = ujp. ohzun (mulier sterilis).

A z (mut. nmás) = szkr. aszau ⁶⁾.

Á g = szkr. ânes^h (kinyujtani).

Á p (ol) = szkr. âp (táplálni).

A r (víz) = szkr. arnah (fluctus), gyök: rⁱ.

Á r (érték) = zend areza, aredsa, gyök: ere (nyerni).

Á r v a = szkr. arb^ha (puer, pupillus), görög ὀρφανος, latin orbus.

Á r t = szkr. ard^h (vexare laedere).

Á r m á n y ⁶⁾ (árt-mány) = zend anromainjusz (ártó szellem), parszi aharman, ujp. ahriman.

Á s í t ⁷⁾ = szkr. çvasz (spirare) ujp. āsā (ásítás).

B.

B a b u k a = ujp. bobek (upupa).

B a j = szkr. b^hajam (veszély).

¹⁾ A k a s z t nem gyök; képzős törzsöket nem szabad hasonlítás alá vetni, hanem a' gyököket külön és a' képzőket is külön kell tekinteni.

²⁾ A' gyök akl, o csak segéd hangzó, innen aklom, aklod stb.

³⁾ A' gyök al; ud, vagy usz-ik már képzőféle, lásd a' 203. 204. lapot; innen al-hat-ik.

⁴⁾ A' szkr. amu, aszau egy gyök alá tartoznak, 's ha egybe akarjuk vetni a' magyarral, nem amaz-t kell venni, hanem az-t, 's ezt a' szkr. adasz = idem, szóval összehasonlítani.

⁵⁾ A' gyök ak, mellyhöz szony, (szin, achszin) képző járnl. Lásd az 1853. Értesítő 299. lapj. Ezen gyök a' szkr. akka-val vethető össze.

⁶⁾ Ha ártmány = ártomány, akkor ez is az is az előző szóval egy gyökűek.

⁷⁾ Nem ásít, hanem szusz illenék a' szkr. çvasz-hoz.

- Balga = szkr. bálisja (butaság).
 Bak = ujp. bo, hindi bok, szkr. varkara (hegyi kecske).
 Barbély⁸⁾ = ujp. berber (seborvos).
 Barát⁸⁾ = szkr. bhratri, zend brátar, bráta, par. brát (fivér).
 Barázda⁸⁾ = ujp. barza (vetés, földművelés) gyök: barziden (magot vetni), ebből a' magyar da raggal, — mintegy vetőde, vetőhely.
 Barna⁹⁾ = szkr. varna (szin) bah^hruvarna (barnaszínű).
 Bám (ul) = ujp. bāmesz (ácsorgó, bāmész).
 Bán = ujp. bān (összetételben űr, másképp úr, jeles férfi).
 Bárány = ujp. bara vagy bere (innen birka).
 Bársony = ujp. barza (ruhakelme selyemből és gyapjúból).
 Becs = szkr. b^hads (tisztelni).
 Beszéd = szkr. b^hâsâ, b^hâsita, ujp. bezle (tréfa beszéd, élcz), ó-görög βᾶζειν, beszélni.
 Betyár = ujp. betjār, betjāre (csúf, szörnyű tekintetű), zend paitjāra (ellenkező).
 Beh¹⁰⁾ (indulatszó) = ujp. bih (jó). Hasonlítás fokképző is, mint nálunk a' bb, p. o. „tuvāngerānrā bih miszer seved“, a' gazdagoknak könnyebb lesz.
 Bez (bezzeg) = ujp. bez (hegytető, magas).
 Béka = szkr. b^hêkah, par. vāk, ujp. bākha (teknyősbéka), choli bek, béka takaró = hínár.
 Békó = ujp. bekhav (láncz).
 Bér = szkr. b^hri (vinni, nyerni, táplálni), b^hriti (bér).
 Bércz = szkr. brihat (magas), zend berezat gairi (magas hegy = Albords), berezanh (magasság), ujp. berz, p. o. „csu khorsid ber zed szer ez berz i koh“ midőn a' nap felütéjét a' hegy magasáról (bérczéről). Sah-nāme.
 Biling = ujp. birigh (szőlőfürt).
 Billikom¹¹⁾ = ujp. boluk, bolutek, (törökös ejtéssel bölük).

⁸⁾ Idegen szokat nem tanácsos a' magyar egybehasonlító nyelvészet alá fogni; de azért lehet azoknak eredetét kutatni.

⁹⁾ A' barna, ha brunus, brauntul nem ered is, még sem hasonlítható össze szóval, melly szint jelent.

¹⁰⁾ Ebből nem igen faraghatjuk a' fokképzőt.

¹¹⁾ Alkalmasiat a' német czéhektől kaptuk a' „willkommen poharat“, mellyet a' magyar billikomnak nevezett.

- Birtok = szkr. vrit (birt), vritam (szerzemény).
 Bódog = szkr. bhûti ¹²⁾ (szerencse).
 Bolond = ujp. bol, p. o. „menbolem“ én bolond vagyok.
 Bor = ujp. bara, bar (szesz ital rizs- vagy köleslisztből), —
 bardan, parādān (bor) puri azra (bor, sajátkép: szűz fia).
 Borza = ujp. borza (galbanum) berzi (börsöny).
 Borostyán = ujp. barsan (hedera).
 Borsó = ujp. borcsak.
 Boszú = ujp. boszu (átok) boszūden (átkozni).
 Bőr = ujp. par.
 Buborék = szkr. barbura, bubura, br̥buka.
 Bug (galamb-bug) = ujp. bűds (turris, columbarium).
 Búza = ujp. bolsz (gahnanem, mellyből harisza nevű étet
 főznek).
 Bű = ujp. bui (szag), bujiden (szagot terjeszteni, bűzölögni).
 Bűn = par. vinah.
 Bűrű = szkr. prithu; zend pretu, pehl. puar, ujp. pul, ghiláni
 szójárással purd (hid).

Cz.

- Czemende = ujp. csemende (kényesen, — szerelmesek mód-
 jára járó), csemiden igébül.

Cs.

- Csal = szkr. csâla, csâta (csaló), ujp. dsual (csalás), „der
 dsual suden“ (csalatni).
 Csap ¹³⁾ = ujp. csap (elhagyni, elcsapni).
 Csap = ujp. csapat (pof), csapav (becsapás, dúlás).
 Csat (angol) ¹³⁾ = szkr. csatati (megy, jár), csatajâmi (elhajtom)
 magyar csá! (ökörhajtó).

¹²⁾ Ezen szkr. szónak gyöke bhu, melly a' magyar val(ala, vagyok, volt) és a' görög $\varphi\upsilon'$ - ω -val egyezhető. A' bódog alkalmasint — bai, török. gazdag, dog képzővel.

¹³⁾ Csap, csat egy gyökű is lehet, mennyiben jární-t jelent. Csap = üt és csap = jár hasonlangu, de különböző jelentésű szók; kicsapni, csapás-nyom, csapat mind a' jární jelentéssel birnak, a' törökben is,

- Csacs(og) = szkr. csaks (szólni), par. csasíd (szólt, mondott).
 Csákán = ujp. csavgān (görbefejú bot).
 Csek(ély) = ujp. cseke, csekke (kevés, egy csepp), csegis (csepegés), a' k és p felcserélve, mint kedeg—pedig.
 Cseléd ¹⁴⁾ = szkr. cseti, csetaka, hindi csira, ujp. csele.
 Csem(ege) = szkr. csam, dsam, ds^ham (enni).
 Cseresznye = ujp. cseraszije.
 Csésze = szkr. csasaka (pohár).
 Csik(land) = ujp. sikunds (csipkedés, csiklandás).
 Csillag ¹⁵⁾ = ujp. csiragh (lámpa) csiragh i shepher (csillagok nap és hold).
 Csira = zend csithra, ujp. csíhr (mag, csira).
 Csöcs = szkr. csucusukā, ujp. csucusu, hindi csucsi.
 Csőd = szhr. csî, csita (gyűjteni), csetajāmi (gyűjtök), csud, csodajāmi (ingerlek, izgatok).
 Csörg = ujp. csereng (csörgés), cserengiden (csörögni):
 Cúcs = szkr. csûdā (tető, hegycsúcs).
 Csuha = ujp. csokha (gyapju köntös, szerzetesek öltönye).

D.

- Dada (vén) = ujp. dada (vén szolgáló) dado (verna),
 Dana = ujp. dana (örömlárma), dana girifte (víg, vidám), dani (vígság), daniden (vigan járni).
 Derék ¹⁶⁾ (ut) = ujp. dere (főüt).
 Déd = ujp. dede (nagyapa).
 Dob = ujp. dap.
 Dong = ujp. dang (zörgés).
 Dorosmás = ujp. durust (asper, horridus).
 Dohány = ujp. dokhan (füst) „dokhannusan“ dohány füst élvezők.
 Dörgés = ujp. terek, tarak.

¹⁴⁾ A' cseléd szót a' magyar nyelv a' keleti szlávoktól vette; azért ezek és az ind nyelvek között kell megállapítani a' viszonyt.

¹⁵⁾ A' magyar csillag, csil és dagbul lett; az első megvan a' finnben s: kiil; az utóbbi képző, melly bov-dog, gaz-dag, vas-tag, hi-deg stb. szóban előfordul.

¹⁶⁾ Derék nem jelent utat, hanem törzst, 's csak átvitelesen lehet derék út, derék ember, derék ló stb.

Dupla ¹⁷⁾ = ujp. dubala (kettős).

Darálni (csevegni) = ujp. darajiden, par. darait (mondott).

E.

Egész = szkr. açesa, par. edsads; pehl. aka.

Ember ¹⁸⁾ = szkr. ri, görög ἀνθρω, ujp. ebr (férfi).

Enyv = ujp. enfends.

Eredj ¹⁸⁾ (menj) = szkr. ri (menni) zend erē.

Erő(s) = szkr. vir, rids, vrids, úrds (erős lenni), zend arsz, erez, ereds, erezu (firmus, rectus).

Ereszt ¹⁸⁾ = zend. herez (dimittere), herezajen (ereszjenek), par. feresztid (eresztett, küldött).

Evés ¹⁹⁾ = ujp. ās.

Ez = par. esan (ezek).

É.

Égni = szkr. êds (fényleni, világítani), ujp. êk (szikra).

Én = szkr. aham, zend azem, ujp. men, em.

Érdem (erény) = ujp. erdem.

Érték (-ért) = szkr. art^ham, aszjart^hê (az-ért), zend aretha, ujp. erz.

Ész = szkr. aszu, zend uç, uça, uçi, uçi darena (depositarius intelligentiae, észárnok).

Étel ¹⁹⁾ = szkr. asnâmi (eszem), ujp. āva, atale (étel neme).

F.

Fa = par. van.

Falu = ujp. pahlav, pahu, p. o. „jeki lesker āmed zipahu bi-dest“ egy hadsereg jött a' városból a' térre.

¹⁷⁾ Az idegen szót nem kell magyar szók gyanánt nézni.

¹⁸⁾ Ha az ember és a' szankr. ri között kétséges a' viszony: de bizonyosan az eredj és ereszt szónak, melyek egy gyökűek, nincs közök a' ri és herez stb.-höz.

¹⁹⁾ Az étel és evés egy gyökűek, tehát egy gyökűekkel hasonlíthatók csak.

- Felle g = szkr. p^haligah (Naigh. I. 10).
 Felhő ²⁰⁾ = arab-persa pilhavāji (légelefánt).
 Félni = szkr. bhi, bhīru (félő).
 Fényes = szkr. b^hanasz, gyök bhā, bhānu (fény, nap).
 Férij = szkr. b^huranja (tápláló), gyök b^hri, vara (férj) gy. vrī
 (választott).
 Föld = szkr. b^hutala. ²¹⁾
 Futni = ujp. pujiden,
 Fűz(fa) = szkr. vetasz, zend vaetadsō, pehl. vith, ujp. bid.

P.

- Pacsmag = ujp. pācsmak.
 Pajta = ujp. pājga (stabulum).
 Pajzán = ujp. pājzen (leno).
 Papucs = ujp. pāj-pus (lábbeli).
 Pácza = ujp. pāza. ²²⁾
 Parancs = ujp. ferman, perman, szkr. pramāna ²³⁾, par. framan.
 Paraszt = ujp. pereszt, peresztiden (szolgálni) igéből, peresztē
 (szolgáló) par. paraszt.
 Par(-ányi) = ujp. pār, pāra (particula).
 Pecsénye ²⁴⁾ = szkr. pacs (sütni, főzni).
 Peszme g = ujp. pesmek (nyalánkság, édesség).
 Penig ²⁵⁾ = ujp. pen (de, azomban, mi illeti —).

²⁰⁾ Ha nem akarunk játszani, nem szabad a' felleget más, a' felhőt is más szóval egybevetni; mert ha az arab-persa lég-elefánt nem azonos a' szkr. phaligah-hal, föl sem kell hozni.

²¹⁾ Bhutala áll bhu és tala-bul; a' 'föld' pedig nem látszik képzőnek, mivel az finnben pelt; pellet porhanyó föld, humus; pellervoin pedig földi szellem.

²²⁾ A' pácza, pácza akar-e lenni? Ha igen, a' szláv paliczát utasítjuk a' perzs. paza-hoz, mert ezek között folya a' per.

²³⁾ A' szkr. pramana áll pra — prae, és ma — met-i-or-bul — mérték; azután előszabás, parancs. A' szankr.-bul lett a' ferman stb.; de hogy ebből lett-e a' parancs is, az ellen már az utóhangu es szól.

²⁴⁾ A' pecsenye is szláv. De a' szkr. pacs lehet és összeköttetésben a' finn paist, a' török pis, az ujpur basik és a' magyar fő-(l)z szóval.

²⁵⁾ Penig, kedig, pedig egyaránt divatozott; melyik az eredeti? Annak keressük azután rokonát.

Pénz ²⁶⁾ = szkr. panasz (pretium) peçah, ujp. pesiz (obolus minimus ex aere).

Pis = ujp. pesenk (viz kifolyása), pisāb, pisār, pisjār (urina).

Podva = ujp. pod, poda. puda (lignum putridum, fomes).

Póráz = ujp. poráz (lorum jugi bovini).

Poshad = ujp. pusziden (rohadni, hervadni).

Pörsenés = ujp. perus (pustula).

T.

Tál = szkr. tála, ujp. tāl (paropsis ex auro, argento, aere).

Támé(talan) ²⁷⁾ = ujp. tām (kevés) talan tagadóval, magyarban sok.

Tárkony = ujp. tarkon (dracunculus hortensis).

Társ = ujp. tās.

Tehén = szkr. d^henu, zend daēna (vacca).

Tér = ujp. teren (planities).

Tinó = ujp. taven (jármos ökör).

Tiszt = ujp. deszt (kéz), átvitt érteményben hatalom, jelesség, fejedelemség, uralom, p. o. „deszt bedeszt burden“ tisztségről tisztségre emelni; desztur (a' fejedelem tanácsosa, vezére — tisztur) ²⁸⁾ a' tűzimádóknál pap.

²⁶⁾ Nem tudom származtatni a' szláv penyáz szót, melynek másának tartják a' magyar pénz szót, ha ez inkább nem lett a' pensa olasz-diák szóból, mely Sz. István és Sz. László törvényeiben gyakran előfordul. De a' pénz és szkr. panasz között, melynek gyöke pan = venni, játszani, fogadni, pana vétel, fogadás (panasz nominativusi sz raggal van) semmi szóis-me rokonság nincsen; ha volna is, azt a' latin pendere, pondo és a' szanszkr. pan között kellene keresni.

²⁷⁾ Támétalan v. támentalan lehet, hogy a' töménytelen-nek hasonmása. A' talan nem mindig tagadó, p. o. egyetlen fija van, azt jelenti, hogy csak egy fija van,

²⁸⁾ Alig lehet valami tetszetős, mint desztur = tiszt-úr. De az a' baj, hogy úr a' perzsában jelent-e urat? Továbbá a' perzsa összetett szók i közbevetésével lesznek. Desztur tehát szó szerint kezelő, de engedelem is, 's annak legkisebb köze sincs a' tiszt-el. Tiszt eredetileg illendőt, tekintetést jelent, mint hasonmása a' finn siist; tiszt-viselő olyan jelentésű szó, mely mely bepillantást enged a' régi magyarok létebe.

- Tokló = ujp. tokli (hat hónapos bárány).
 Torma = ujp. tarmos (csipős ízű növény, némelly étekben használtatik) és torma (raphanus).
 Tör = ujp. tord (res fragilis).
 Törk(öly) = ujp. terkiden (törődni, zuzódni).
 Túzok = ujp. tuztok (avis phasiana).
 Túz(ni) = ujp. doziden (varrni), doz, dozaj (varró, tűző).

MÁTYÁS FLORIÁN.

Tanodai tudósítványok.

1) Az egri kath. nagy-gymnasium V-dik évi programja az 185¹/₅-ki tanévre.

Ez Szalay Alfredtől „igénytelen tervet hoz a' latinnyelv sikeresb kezelésére.“ A' Magyar nyelvészet alig örülhetne valamin inkább, mintha ezen „igénytelen tervet“ minél többen a' nyilvános és magán tanítók közül nagy figyelemmel olvasnák, 's magokévé tennék a' szellemet, mely abban lehel. A' nyelvtanok, bár millyenek legyenek is, magok nem vezethetik a' gyenge tanulót a' nyelv alapos megtanulására, hanem csak „a' tanító, ki a' holt betűnek életet ad. Ő az iskolának napja, mely az ifjú kezdőnek értelmét az utolsó réteggig fölvilágosítja, keblét fölmelegíti és lelkes közremunkálásra indítja; ő az, ki miként a' madár fíjait, családja növendékeit ágról ágra fokozatosan, míg azon magasra emelte őket, honnan tiszta kilátással birnak, honnan áttekinthetik a' láthatárt, szóval uraikká lesznek a' tanulmányozott tárgynak.“ Szerző nyolcz szám alatt, az 5—17. lapokon, előadja, mikép kellene az első osztályban a' latin nyelv tanítását vinni, 's ez által azon biztos alapot lerakni, melyre aztán mindig sikerrel lehessen építeni. Az előadás olly világos, még példákkal is támogatva, hogy lehetetlen azt bárkinek is meg nem értenie. Nyomrul nyomra mutatja az utat, melyet kövessen a' tanító. Az egésznek kellene kiírnunk, ha összefüggőt akarnánk belőle közleni. A' tanítás titka, a' helyes egymásutánon kívül, ab-

ban áll, hogy a' tanító vegye tízkörömre a' dolgot, száműzven minden gépiességet, melly legott érthetlenséget támaszt a' tanítványok körül.

Az olvasmányokra nézve, miután, úgymond, az ó remek írókban gyenge ifjak felfogására valót nem találunk, az szerzőnek javaslatja, hogy „szerkeszszünk 1-ső és 2-dik oszt. növendékek számára kérdés- és feleletekben gyermekéletből merített párbeszédet, válaszszunk a' latin sz. írásbul alkalmas darabokat, megtartván t. i. ezekben is a' fokozatos menetelt; a' 3-dik és 4-dik oszt. növendékek számára szedjünk ki a' sz. atyák irataiból szép deáksággal, de nem klasszikai tömötséggel és magassággal írt részeket; a' felső tanodában azután tárjuk fel a' már gyakorlott növendéknek a' klasszikai írmodort, szinte fokozatos menetelben.“

A' latinnyelv tanulásának czéljára nézve alkalmasint eltérő vélemények vannak; minden bizonynyal a' tudós iskola igen fél-szezen fogná fel feladatát, ha vagy egyedül, vagy leginkább csak a' klasszikai írmodort tárná föl a' gyakorlott növendékek előtt. Meghányható kérdés volna az is, mily-lyen korban kellene a' fiúnak (köz iskolákban) kezdeni a' latin tanulást. Mert ámbár meg van alapítva a' 8 évi gymnasium, még is szabad gondolkozni a' tárgyul, — miután a' nevelés és tanítás soha nem válhatik olyan fait accompli-vá, hogy sinai vagy ind merevségbe sülyedjünk, vagy Mohammed tanítványakép alla h a k b a r! felkiáltással fejezzük bé egész elmélködésünket. Végre magyar tudománybeli életkérdés: vajjon ellehetünk-e valaha magyarul írt tankönyvek, szótárak, kiadások, szóval tudós supellex nélkül, még ha iskolákban a' magyarul tanítás nem lehetne is. — Non scholae sed vitae discimus. Minden egyebet mellőzve, a' kath. és protestans egyházak nagyon meg fognák sínyleni, ha papjaik és tanítójik valaha olly idegenek lehetnének illető nyájaik között, mint missionariusok idegen nyelvü tartományokban. Ugyde annak be kellene következni, ha nem lennének magyarul írt jeles tankönyvek, szótárak stb. lehető nagy számmal. — Bár idézne föl Sz. úr derék értéközése többnél több nemes tanítási buzgalmat, 's több oldalú elmélködést, mellyek közre lépnének.

2) *Annales gymnasii gr. catholici majoris Blasiensis pro anno schol. 1855. Edi-*

dit Tim. Cipariu — — Gymnasii director.
Blasii 1855.

Ezen „évkönyvben“ I. szám alatt „de latinitate linguae valachicae“ című értéközést, II. sz. alatt a’ gymnasium megnyitásának századévi ünnepélyén elmondott oláh beszédet találjuk. Bennünket az I. szám érdekel: mert Magyar- és Erdélyország nyelvészeti tudománya előtt az oláh nemzet és nyelv is nagy nevezetösséggel bír. Szerző 5 negyedréti lapon következőket érintget:

Minden nép eredetéről leginkább nyelve tanusít. Az oláh nyelvről mind külföldi, mind belföldi írók helytelenül ítélték, mert vagy a’ szók keveréke tévesztötte ítéleteiket, vagy a’ nyelv idoma nem volt eléggé tudva előttök. Az oláh nyelvben előfordulnak ugyan is vendégszavak a’ görög és a’ szláv nyelvből; (‘s ez utóbbibul került vendég szavak részint egyházaiak, minthogy a’ dunafejedelemségekben sokáig a’ szláv egyházi nyelv uralkodott, részint bolgár szavak); továbbá az epírot, vagy albaniai, a’ magyar, német és török nyelvből; a’ dák nyelv szavait, úgymond szerző, mindeu előtt meg kellett volna említenie, de azokat nem lehet többé kiismerni, — „sed quia vocabula dacica ob defectum monumentorum amplius distinguere nequeunt, praetermitti omnino debuit (classis vocabulorum dacicae originis).“ Ezen sokféle szavak miatt nem bírtak helyesen ítélni az oláh nyelvről azok, kik azt tudományosan nem ismerték. De a’ nyelv idoma egészen a’ római nyelv, — „quod formam linguae valachicae attinet, eam prorsus romanam esse, is tantum inficias ire poterit, qui linguae hujus formam ignorat.“ A’ kik hozzátudnak, mint Kopitar, Diez. a’ roman nyelvek közzé számították az oláhot. — Az idomon kívül, a’ nyelv szavainak legnagyobb része is római eredetű; közte sok van olyan is, melly hiányzik a’ többi roman nyelvekben, sőt „multorum etiam interior seu radicalis forma cum antiquiore vocabulorum latinorum ante classicam latinae linguae aetatem conspirat ita, ut evidens sit, linguam valachicam non modo romanae originis esse, verum etiam directe ex latina anteclassica derivatam fuisse.“

Ez utolsót nem fejezi ki világosan szerző, vajjon úgy kell-e azt értenünk, hogy az oláh nyelv már a’ Scipiók korában kezdett képződni: vagy úgy. hogy rajta a’ latin nép nyelv (melly bizo-

nyosan nem volt egy Cicero vagy Tacitus nyelvével) nyomai látszanak meg. — Egyébiránt szerző külső bizonyítékot a' magyar elnevezésben is találhatott volna; mert talán nem ok nélkül nevezi a' magyar a' valachust oláh-nak, és az italust olasz-nak. *)

3) Második tudósítvány a' nagy-kőrösi hely. hitv. evang. főgymnasiumról 185⁴/₅-ki tanévben. Szerkesztette Warga János igazgató. Kecskeméten 1855, 4-r. Ebben olvassuk „A' régi görög világot“ Kiss Lajos tanártól, 6 lapon, és „A' tanintézet életrajzának folytatását.“ Mi az elsónél mulatunk egy keveset.

Hogy e' kis munka igen általános lehet csak, a' czímből olvashatjuk ki: de talán előtervét foglalja magában több év alatt következő tudósítványi dolgozatoknak, mit nagyon óhajtunk. Mert Kiss olly egyszerű világosan és kedvesen írta ezt, hogy részleteit lehető nagy számmal szeretnők birni. P. o. a' dór és ión (nem jón) népség közötti különbséget Thuküdidesz szerint előadván, mi kedves olvasmányt nyujtana Kiss, ha a' tárgyra szorítkozik; 's mi tanulssággal lépne föl a' hellén nyelv tanárai előtt, ha Thuküdidesz I. könyvének ide vágó részeit fejtegeti! Vagy mi gyönyörű, 's több tudósítványi dolgozatban sem kimeríthető tárgy volna az, mit szerző a' görög szellem az alanyiség általi buktatásául említ, 's különösen hogy millyen volt Szokratesz viszonya a' görög szellemhez.

Az előtervnek tartható értéközést három szakaszban adja elő Kiss, a' görög szellem kifejlése, Görögország virágzása és Görögország enyészete címek alatt. (Ezen három időszak azonban nemcsak a' rövid ideig tartó görög történelemben látszik meg mint szerző írja, hanem valamennyi népében, a' legtovább virágzó sinai vagy csinei birodalomében is). Talán teljesül ohajtásunk, hogy többet fogunk olvasni szerzőtől.

4) Az ungvári jelenleg hat osztályú c. s. k. kath. gymnasium ötödik évi értesítő vénye az 185⁴/₅ tanévről. Ebben a' 2—34. lapokon

*) A' *Revue des deux mondes* 1856-ki második füzeté *Quinet* Edgar-tul nevezetős cikket hozott, „les Roumains“ czím alatt, melyből a' Magyar Sajtó folyó évi febr. 6. és 9-ki számai több érdekest közöltek az oláhságrul.

Balugyánszky József „történelmi vázlatok a' városok eredete és elpusztulásáról“ című értekezést közöl.

A' városokat méltán, szerzővel együtt, fő-fő tényezőnek tartjuk az emberiség történeteiben: de azért sem beszélhetünk akkép róluk, miszerint a' hegyek a' föld felületének történelmében első helyre, a' folyóvizek másodikra, 's a' városok harmadikra esnek; 's miszerint „az őshegységek a' földnek csontalkotványa gyanánt tekinthetők; a' folyamok érrendszere; a' tartományok husos bélhártyája, a' városok pedig életműszervei- 's fejekint képzelhetők.“ De ezek csak a' bévezetésben fordulnak elő. — A' városok eredetét azok neveiből mutatja fel szerző, hol a' kétségtelen történelem nyomán, hol szájhagyomány szerint, 's itt nem kis tudományt tanúsít az író. Azomban, különösen az utóbbi forrásra nézve — mert van csinált szájhagyomány is — nagy vigyázattal kell eljárunk, 's ilyeneket, p. o. hogy Pozson Pisora, Sopron Semproniusra emléköztet, nagyon cum grano salis venni; mert Ranzanus, Bonfinius stb. és Szirmay Hungaria in parabolis-a soha sem lehetnek kétségtelen történeti kútforrások. — Az előadás szinte tulságig virágos. Nyomtatási hibául nézzük az 5. lap. olygarchia-t, mikép azt az összes magyar hirlapirodalom hibásan írja, oligarchia helyett, és a' 18. lap. etimon, etymon kelyett. A' fetisch és hissar szókat nem tudom miért ne írjuk fetis-nek és hisszar-nak; igaz, se így se úgy nem értjük magyarul, de legalább jól ejtethetjük.

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

KIADJA

HUNFALVY PÁL.

MÜLLER GYULA.

VII. VIII. FÜZET.

—222—

A' Magyar Nyelvészeti általában kettőt tárgyal: a magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közöl tehát a' Magyar Nyelvészeti:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtan ifejtegetéseket.

II. Különösen a' magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az öszves altaji nyelvfajból, mellyhez a' magyar nyelv tartozik; mind egyes altaji nyelvbeli, tehát legkülönösebben magyar nyelvbeli tanulmányokat; mind az altaji nemzetek szellemi sajátságát kitüntető mondákat, hitregéket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészeti alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, mellyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről és a' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint meg fog ismertetni, részint megítélni. Történeti és más tudománybeli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítéletnek.

V. Közlend apró tudósításokat is akármelly nyelvfaj köréből; tudós férjfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

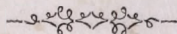
Megjelen a' Magyar Nyelvészeti 2 1/2 ívnyi tíz 8-r. füzetében. A' részvét arányában az iverk száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzeket az előfizetési név-, cím-, lakhely 's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyvtárhoz bérmentesen beküldendők.

A' példányok pontosan fognak szétküldetni.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

PEST, 1856.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

TARTALOM.

	Lap.
Nyelvészeti csirák fejlesztése.	257
A' finn nyelv ismertetése. F á b i á n I s t v á n t ó l	273
Jóakaratu észrevételek és kérdések. R o s t y Z s i g m o n d t ó l	328
Közlések. T é l f y J á n o s t ó l	334

Nyelvészeti csirák fejlesztése.

Azon elvek nyomán, miket e' folyóirat I. füzetében (31—44. l.) a' classicaí nyelvészetről, 's annak gymnasiumainkban czél-szerű kezeléséről a' tovább eszméltetés reményében egyelőre átalában érintettünk, már most érdekes részletek fejtögetésébe lehetne bocsátkoznunk ama' terjedelmes téren, mellyre ott csupán utaltunk 's némi távolról kitekintést nyitottunk, ha azon tudatban gyönyörködhetnénk, mikép a' megpöndített húrok öszhangzatos rezgést keltének, 's az illetők teljes részvétével találkozáván, foganattal viszhangzanak, 's nem csupán egypár, tán épen az ügyletek körén kívüli szíves figyelő helyeslé mondottainkat, mikben ugyan mí a' kötelességismerés igénytelen érdemén kívül mitsem helyezünk; mert minden ép 's elfogulatlan gondolkodásnak önkint ajánlkozik mindazok belátása, az azokból folyó következményekkel együtt, 's így sorainkban nincs ollymi, a' mi a' fölfedezés érdemére méltó volna, sőt aligha van valami eddig elmondatlan; — de épen ez az, a' miért nézetünk méltánylását igénybe venni bátorzkodunk, mellette látván tanúskodni elméletet 's tapasztalatot, nyomatékteljes tekintélyeket, a' kül- 's belviszonyok minden részről igényeit.

Állításunk igazolása végett elég, számos egyebet mellőzve, legközelebből Halder Konrád jeles bírálataira hivatkoznunk (l. az esztergami gymn. 1855. programm 13—27. l. „Rathschläge

zur Behandlung der Griech. Sprache an Magy. Gymnasien stb.), valamint a' tanhatóság utasításaira is.

Mindezek megfontolása után eléggé kiderül, mikép az ajánlott elvek bármelly irányban véve, minden oldalról helyeslésre méltók, 's elfogadást, életbeléptetést igényelhetnek. De mi mindezek daczára sokáig bajlódunk a' kezdet nehézségeivel, 's mintegy a' küszöbnél látszunk tétovázní. Kétségtelen, hogy az utbaigazodás nehézségei bizonyára mindig legsúlyosabbak. — Nem ok nélkül ismételtetett már számos illy üdvös elv századok óta a' legkitünőbb tudósok által minden fejlettebb irodalomban több vagy kevesebb módosítással; mert mindig voltak, kiknek számára ha nem is új érvekkel, legalább új tekintélyekkel nyomatékolkva, bár némileg más alakban, de lényegében ugyanazt koronkint újra meg újra előadva, igen is szükséges volt és leend még ezentúl is. Az igaznak jelleme ugyan a' változatlanság, 's pedig annál inkább, minél általánosabb; de a' lényeg külleme módosul a' körülmények 's helyzet viszonyaihoz képest. Ezt tudva, nem olly nehéz már nekünk megtalálnunk a' célhoz juttatót, ha az utánjárást nem rösteljük; hisz vert csapású ösvény mutatkozik minden irányban. Csak az irányok megválasztásához kell ép ítélet, 's hol ez még ingadozik, bizalom a' jó akaratban, mit fölismernie nem nehéz annak, ki szintillyennel bír. Némi bajt okoz, hogy a' balirányoknak is megvoltak mindenkor 's vannak maig 's lesznek ezentúl is szószólói, kik néha szóval 's egyéb indokkal igen is hathatóságok. Egy részt ez is okozza az elmaradozást; noha nem egészben szükség-telen illy ellentét, melly mint fényhez az árny mérséklő befolyással van, még jobban kiemeli amazt. — 'S így foly az eszmetisztító harc végetlenig, mint minden tudományban, úgy a' nyelvészetben, sőt itt kiválólág, mint a' régi közmondás tanúsítja: Grammatici certant . . . E' hosszas küzdelmeknek sok becses sikerét nyerhetjük mi könnyű szerrel 's rövid uton. Századok vívmányai tárulnak eléink, ha szellemünket kitárjuk irántuk; 's birtokunkká lesznek jutányos áron. De nekünk még az igazi akarat végett kell küzdenünk, hogy az a' kész után nyuljon, 's azt folhasználja; 's ez a' legbajosabb küzdelem: az átalakulás vajudása; (hic labor hoc opus), az inertiót mozderőre birni, az érzéki hajlamokat szellemiekké finomítani, — mens agitat molem, — de nem játékszerű könnyűséggel; midőn jókora emelkedés igényeltetik, az óriás

Antaeus ellenében Herkules kell. Külömben csak hosszas türelem a' gyöngye pótszer, 's gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo. Folytonos surlás, ösztönzés lendítgethet odább odább . . . Ez oknál fogva a' kitisztázott elvek is gyakori ismételtetésre szorúlnak kivált ott, hol a' gyakorlat az elmélet mögött tova szeret maradozni. Illy állapotban a' célra legszükségesebb belső ösztönök fölélesztése 's szilárdítása végre is csak szünetlen lelkesítés által eszközölhető a' minél világosabban kimutatott szellemi érdekek fejében. — Minél gyöngébb hatalom a' buzdító szó az ösvényt gátló merev rögek ellenében, annál sürűbben alkalmazandó azok leküzdésére. — Sokszori hangoztatás és sugallás által sikerül majd lassankint némi emelkedésre bővölnie, addig pöngetve a' jobbak előnyeit, míg a' régi balítéleteket elnémítva, mindinkább háttérbe szorítja a' helytelen 's a' röstségnél egyéb alapra támaszkodni nem képes „szokályt.“ — Ne vegyék tehát illető bíránk fölösleges beszédességnak a' fő dolog körül kissé tovább időzgetésünket; elfoglalt állásunkban legbensőbb meggyőződésünk szerint a' bevezetés bír legnagyobb fontossággal, 's csak jól fölismert körülményeinket tartjuk szem előtt, midőn praegnans eszméket, 's messze odább utaló elveket tömött mondatokba szorító laconismus helyett kissé föleresztettebb modorban szólunk, a' hellén bölcsészet fejedelmét követve némileg, ki az eszmetisztázás 's akaratra hatás érdekében nem kimélte a' szót, mit egy kitűnő hazai tekintélyünk is szép sikerrel gyakorlott; — kiket méltán szem előtt tartva, szélesebben szólunk azon szerves hatás végett, melyet eszközölni 's eszközölni ohajtunk. A' kissé kitérengve keringő beszéd tán mélyebben örvénylik be a' szívbe, 's nem is olly könnyen esik ki abból, mint a' szófukarul oda lövelt vagy épen melleleg elvillantott bármi jó tanács. Az alaprajznak élénkebb színezését sajátos körülményeink tanácsolták. Vajha a' nyelvészeti füzetek sürűbb megjelenésével a' kellő hatást sokszorosabban lehetne eszközölni; Lichner Pál véleménye szerint több sikert eredményezne a' sürű, bár apróbb löveg, mint a' nagyobb, de ritkább. *) Az észlelő elme a' látszó kitérengésben is lelend több ollyat, mi tüzetesen épen kiszemelt tárgyunkhoz szól, t. i. a' nyelvészeti

*) Valamíg nálunk a' szerkesztő nem szedő is egyszersmind, addig sok, igen sok nem eshetik az ő rovására.

tanmodorra vonatkozót, melyre terelgetni épen szándokunk. Illy apródonkint 's gyakori ismételtetéssel forraszthatja t. i. a' tanár már Quintilianus igénye szerint is a' tanonc szellemébe, mit abban meggyökereztetni kíván, 's naponkinti gyöngéd öntözgetés 's ápolgatás által növesztheti a' beültetett magvakat izmos virolmányokká.

De már ott nem is olly akadémós a' munka, hol még elfogulatlan lelkekkel állunk szemközt, mint a' megrögzött 's egynémelly tekintélylyel is nyomatékolt balitéletek irányában, holott pedig épen irányadókat akarunk képezni. Ha tabula rasa volna előttünk, mennyivel könnyebben boldogulnánk; de régi tévelyes tanok ferde fogalmai messzűnven nyúlongnak be újabb tanszervezetünkbe, miknek gyomlálgatásával 's nyesegetésével van nagyrészt dolgunk; 's így csak ildomos, de szüntelen küzdéssel hatolhatni odább a' naphév és éjszaki szélről szóló aesoposi mese épületes tanulsága szerint, fokonkint melegítő hatással víva le az előitéletek ködmenét.

Tárgyunkhoz közelebb lépve már előttünk a' nyelvészetügy a' maga legvalódibb valóságában áll, midőn a' feléje vezető ösvényt tanodáinkban egyengetjük, úgy a' mint az a' történelem 's bölcsészetnek, a' szellemi élet e' kiváló tényezőinek fáklyafénye 's az összes műveltségnek hatalmas viteltyűje. — Ez oknál fogva tulajdonítunk annak a' tanodai tárgyak közt olly nagy fontosságot, ohajtván, mikép az eddig űzött kevés sikerű gyakorlatnál czélszerűbb kezelés szerezzé meg e' kettőnek is, valamint a' többi velők rokon tudományoknak átalálan azon értelmes méltánylatot 's avatott buzgalmat, melly azokat valóban illeti.

Nézetünk szerint a' nyelvészet a' tudományos tanodákban az, mi a' reáloktatásnak a' számtan. E' két alap különbözteti meg a' két irányt, habár az emberi közös érdekeknél fogva azok aztán sokképen egymásba átszövődnek. De tulajdonkép mint Dahlman is állítja, a' nyelvtani és számtani elemek, a' betűk és számjegyek, képezik a' választut eltérését a' reál és szorosan tudományos czél felé, noha kölcsönös egymásra hatással 's kimért arányban elegyülve (l. Berl. Jahrb. Erzieh. u. Unt. 1847. Nov.).

Betűk és számjegyek a' csodaszerű parányok a' tanár műhelyében. Milly roppant horderő ez igénytelen látszatú jegyekben! — A' tanárnak áll különösen tisztében minél teljesebben fölis-

merni művészete ime' hatékony elemeinek fontosságát, 's mint a' világos fogalom igényli. nemesak a' jegyeket, hanem a' jegyek jegyeit is, mik mind módosító befolyásuak a' műkezelésre, czéltudatos lelkiismeretességgel figyelembe venni. Mondassék bármi az iskolai apróskodás ellen: mi illy fontos mesterségben inkább az elnagyolást kárhoztatjuk, melly átöröklött hibánk számtalan 's olly nehezen kivetkőzhető balságnak szülő oka. Itt is megvan ugyan a' Scylla és Charybdis, de a' finom tapintat, mint kiváló kelléke a' tanárnak, egyaránt mellőzni értendi a' két szélsőséget, 's a' hasztalan bibelődés, meg a' mindenben könnyelműleg átlebbengés bünetől egyaránt óvakodik, 's nem lesz sem ok nélkül töprengő pedant, sem üres ámító. — Nem pedant mindamellett, ha műparányaira olly nyomatékot helyez, minőt a' zenész hangjegyi jelentékeny apróságaira, miket számtani pontossággal számít a' hangkellem és öszhang érdekében; 's ha olly szigorral latolgatja azokat, mint ügyes vegyész chemiai elemkét az ohajtott szép eredmény előállítása végett. — Gúnyolhatja az értelmetlen azt a' legesekélyebbekre is kiterjedő gondosságot „betűnrágódás- vagy betűnyargalásnak“: — de nekünk nyelvtanároknak tudnunk kell, milly fontos apróságok e' kis szemerkék, 's mit képes kiállítani azok helyes rendezése. — Az iskolásdiságnak illyesekre czélt hetyke gunyoltatása mindig szomorú jelenségekben tünteti ki fogalmi kábaságait. Tudomány, művészet 's gyakorlati élet egyaránt boszulva volt e' léhasággal; a' summa papavera carpum, 's a' nos poma natamus-féle főnhéjjázás ritkán nyult a' dolog tövehegyéhez, nem jutott a' tárgy beléhez. Mennyi minden sínli ezt nálunk! Legkiáltóbb tanunk erre az irodalom. E' bajnak jövőre való gyógyszere a' principiis obsta. — Ez okból a-b-c-éskedünk itt hosszabban, az illetők engedelmevel, kik nyomós indokainknál fogva megtürendik a' terepélyes tölgyek árnyában e' gyöngéd eszmecsemetékét jövőre czélt hasznos gyümölcsök fejében. Az érzés és elmetápláló hangoknak szemlélhető jegyei a' betűk, rokonítva a' szám- és hangjegyekkel, teszik a' tanárnak művészeti szertárát. Ezeknek bölcs kezelésében áll az ars artium. Szebbnél szebb szóvirágokkal bokrétázták már föl ez eszmét képzelemdús írók. — Nekünk csak azon elmés nevelőt szabadjon földéznünk, ki játékszenvedélyes urfi tanonczát azon ígérettel kecsegteté a' szorgalmas és gondolkodó olvasásra, miszerint így majd a' bűvészet legszebb mód-

jára tanítandja őt meg; ennek folytán egykor a' feszült kíváncsiságú ifjú kezébe egy nagy könyvet adván, ezt kérdé tőle: Mit látsz a' föltárt nagy könyvben? Nemde apró mozdulatlan fekete jegyeket, mellyek lekötve állanak előtted? Ámde olvasd csak figyelemmel e' holt betűsorokat, 's mondd el, milly képzeteket támasztottak azok elmédben? . . . Nemde most másképp tűnnek eléd e' sorok? mintegy eleven képek látszanak azokból kibontakozni. Mi az, mi életre varázsolta azokat? Nem a' te összegyűjtekezett elméd-e, melly most új eszmékkal, gondolatokkal 's képzelmekekkel gazdagult ez olvasmánybul? 's minél többet fogsz olvasni illy figyelemmel, annál több illy szép gondolat birtokába jutsz; a' mi holtnek látszék előbb, megelevenedik előtted; mintegy föltámad 's elvonul előtted a' mult kor viszontagságos eseményeivel 's híres embereivel együtt; kikről olly örömet hallasz egyetmást, azok mintegy élethűen eléd állanak, 's beláthatsz lelkökbe úgy mint még éltökben sem ismerhetted volna fel őket stb. Érzed-e már e' szép bűvészet hatalmát, 's tudod-e már mit jelentenek azon varázshatalmú hősökről regélt mesék, midőn életre idéz a' hős bűvös álomba merült szunnyadókat? — Látod kis Faustom, így bűvöl a' szellemerő életet a' dermedt anyagba, melly nélküle mozdulatlan, mint tagjaid lennének lelked kiköltöztével. Im vedd e' könyvet vállaidra, súlyra nem nehezebb az, mint előbb, 's mégis értéke mennyivel becsesebb, ha átolvasád; 's ha pedig áttanulmányozod, csekély fáradságod díjául, annak lelánczolt szelleme szolgálatodra áll, téged kísér, ha urává tetted magadat. — Milly nagy jutalom aránylag kevés fáradságért!

Ha e' műtét a' gyakorlat sikamlós terén is illy könnyen menne, mint e' példában, hogy csak kimondva 's azonnal megtéve sikerét lelné, mint a' bűvös boeskorral tovaugrás „hipp, hopp! ott legyek, a' hol akarom“ —: sokan üznék e' hatalmas bűvészetet, 's nem lett volna szükség azt még nekünk elmondanunk. De mint minden példázat csak hasonlat és czélzatos, úgy ez is oda mutat, hogy a' tanítónak, főleg hol nem kézzelfogható dolgok körül fog, mint p. o. a' nyelvtanításnál, bizony ezermeisternek kell lennie, és a' szellemfejtés nehéz munkáját igazán bűvészi leleményességgel könnyítenie. Csakis úgy bűvöltethet általa a' holt betűkből élő szellemképeket, ha e' bűvölő tehetséget, t. i. az értelmet, fölfogást, képzelőerőt 's ítéletet tevékenységre kelté, meg az érzel-

meket is helyesen kifejté. De épen ez a' bökkenő. E' végett a' gyermek kedélyvilágában olly otthonosnak kell lennie, hogy annak át meg át ismert egész valóját, minden mozzanatát, minden vonzalmait mestersége tárgyához értse terelni, 's azokkal mint mennyi szálakkal lelkét oda kötni a' nélkül, hogy az az erőszakolás kéyszerét érezze, hanem mintegy bűvkörébe varázsoltan, 's fölgerjesztett élénk vonzalmával önkényt csüggyön 's ragaszkodjék ahhoz, mit lelkébe akarunk ültetni; folyton növekvő vágyat, szomjat érezen annak minél teljesebb megismerése iránt, esengjen utána, 's lelkesülten törekedjék önmaga is erejének belülről kifejtésével. Ezen kicsinyes dolog az, a' mi jobbára igen elnagyoltatik, 's mire nézve mi úgy ajánljuk a' lelkiismeretesb figyelmet, mint a' legfontosabb, mint a' legfőben járó dologban. A' mi itt el van kontárolva, nehéz azt azután helyre mesterkéltni, ha még olly ügyes mesterséggel 's bűvtehetséggel is, úgy mint melly bizonyos ellenerőkön már többé nem bír hatalommal.

Tudjuk, hogy a' varáznak is meg van a' maga ideje, kora, mellyen túl nem fog. — Az elme 's a' szív olly zárt szekrény, mellyet csak belülről lehet fölnyitni, kívülről erőszakolással elronthatni tán megjavíthatlanul, de megnyitni nem könnyen sikerül. A' nyelv és számtanítás kulcsok a' szellem kincstárába; de bűvtehetség kezelje azokat, melly a' megnyitandó lélekbe záron keresztül képes behatni. Csak szerencsés adományú lélek eszélyes és lankadatlan küzdelmének sikerül az igazán, 's főleg a' szíven át, mert a' szív bimbájában szendereg a' gyermekelme csirája; ott kell azt fölbúvárlani, a' hajlámok, vágyak szövédékein át behatva kebelvilágába, anyai gyöngéd tapintattal hozzáférni, belopózni, 's a' kedély melegágyába hinteni az észfejlesztő magvakat, 's a' kedély melegében megfürdött észsugallat tavaszi verőfényével ápolgatni, növeszteni. — Illy veteményen aztán lesz áldás, ha a' fejlesztés fokunkint odább szintilly az anyatermészettől kölcsönzött, 's a' lelki állapothoz helyesen alkalmazott módon történik, olly mérvben haladva, a' mint az a' megvetett alapon természetesen lehetséges; ellenben a' szökkenésekkel hagyott hézagok tetemes kárral betöltetlenül maradnak, 's a' fölé halmozottat süpesszik.

Ki nem gyanítja ebből, milly adag szükséges már a' legalsóbb elemi tanításnál is abból, mit igazi bölcsészetnek nevezhetni,

t. i. melly nem szívtelenül rideg okoskodásokban ábrándozik, de annál ügyesebb a' lélek minden rejtekeibe behatni, 's abba tavaszi napként életet tenyészítő tevékeny erőket ihlelni. — 'S minő a' mag, olyan lesz a' növény, 's annak gyümölcse, föltéve hogy alkalmassá képeztetik a' föld is, mellybe vettetett, 's folyton kellőleg tápláltatik, mi természetesen szinte nagyánt az oktatás dolga. Nem természetes-e, hogy az üres toklászból, polyvából mi sem kelhet ki? pedig olyat veteményez az abstract lelketlen tanítás, melly gyarló kézművesként napszámol a' legmagasztosb művészet terén, hol eleven alkotásról, szellemi plastikáról van szó. — Ki nem látja a' lelketlen abc, a' holt nyelvtanítás szomorú eredményét? — 'S vajjon túl vagyunk-e már azon? — — Ki mivel nem bír, olyasmit másnak sem adhat, tartja a' régi közmondás. Ehhez képest nem ok nélkül állítható, mikép minden oldalról kedvező körülményeket téve föl, a' tanítás eredménye meglehetősen egyenes arányú a' tanár szellemi képességeivel. Ez oka, hogy ugyanazon tantárgy betanítása ugyanazon viszonyok közt a' tanári képességhöz képest végtelenül különbözőleg sikerül, 's hogy az iskola egyéb sikerrontó befolyásoktól megóva, hűen tükrözi vissza a' tanár szellemét. Ki a' fogékonyabb lelkekbe önmagát ülteté át kicsinyben, 's kedvező körülmények közt eszméi 's érzelmeinek ép magvai egész nagyságukban növendnek ki azokbul, mint ép tölgy magvak az alkalmas földből, mellyet mint jó kertésznek szinte tudnia kell előkészíteni. Innét az elv, hogy az erkölcstannak minden tanár irányában nagy követeléseai vannak, 's hogy a' szívben kell minden szellemi magvat begyökereztetni.

Mi képtelenség volna már ezek után azon igényben, miszerint az elemi nyelvtanítás úgyszólván az összes szellemképzést magába ölelje, 's azt úgy folytassa is szünetlen hatással a' lélek valamennyi képességeire, 's mindnyáját összhangzatosan fejlesztve? Sőt ellenkezőleg, képtelenségnek hiszszük kellő sikert várni bármelly egyéb tanítástól ott, hol a' nyelvoktatás alapjában el van hibázva. — Ha a' széptani, bölcsészeti, történelmi, sőt természettani oktatással nem vívhatunk ki a' rájuk fordított idő 's fáradságnak megfelelő sikert, bizony mindez nagyobb részint az eltévesztett elemi nyelvoktatás rovására esik. — Ha ifjaink fejletlenek a' tisztán megértés, fogalmazás, ítézés 's evvel karöltve járó ízlés dolgában; ha nemcsak szóbeli, hanem írásbeli előadásaikban

logikátlanság stb. mutatkozik, 's mindennemű eljárásukban rendszerhiány tűnik ki: e' balság oka nagyjant sok részben feneleklik a' kevésbé ügyes nyelvoktatásban, melly a' betűket nem birta meg-eleveníteni, fogalomüres szavakat élettelenül magoltatott be, a' gépileg összefüzogetett mondatok velejét, az ítéletet 's ezek lán-czolatából az okoskodás külömbféle módjait kifeledé, sohasem fi-gyelmeztetett azon végtelenül külömböző színezetek 's árnyékla-tokra, mik nemcsak a' szófűzés, hanem a' szóhangoztatás változa-tai által keletkeznek, 's mik, mint a' zenében a' hangmódosulatok, ép olly lényeges dolgok a' beszédre nézve; tán nem is gondolt ama' szoros viszonyra, mellyben a' szóló művészetek a' képzőkkel állanak mint elválaszthatlan szellemrokonok. — A' beszédben észlelendő zenei rhythmus melodia, hangerő, színezés stb. tán esze-ágában sem volt. — —

Egynémelly ügytárs tán mosolylyal fogja hallani ez igénye-
ket az elemi nyelvtanításra vonatkozólag, 's egykedvűleg azon
túlesigázott követelmények közé sorozandja, mik a' gyakorlati
téren nem honos elmélészek által néha nagyon is bőkezűleg mé-
retnek a' munkában külömben sem szűkölködő tanár rovására. —
Azomban ez iránti megnyugtató végett tudatjuk, miként elmél-
ködésünk egyátalában a' gyakorlat fáradalmas teréről jó; épen a'
tanítás izzasztó munkája közepett keletkezött, 's minden egyes
állításában a' tapasztalás biztos tanúságával van igazolva. Ugy
hiszszük, a' tanügygyel kizárólag 's őszintén foglalkozás közti kö-
zel 20 évi észlelgetés följosít az illykép szilárdult meggyőző-
désnek tartózkodás nélküli elmondására. — Igen is t. ügyfelek —
mert őszinte tapasztalat nyomán, mellyet az oktatásnak legelső
kezdetétől fokont föllépesőző pályáján külömbféle körülmények
és viszonyok közt bizony nem könnyeden szereztünk, — 's foly-
tonos kísérlet szilárdította meggyőződéssel bizton állíthatjuk, mi-
kép mindez érintett kellékek nagyjant a' nyelvtanítás körébe tar-
toznak, 's pedig a' lehetőséghez képest már az elemi nyelvtanítás
körébe is, 's onnan tovább mindinkább számtani progressioval,
épen úgy, mint az a' természetben, például a' magbul kikelt cse-
metében szemlélhető; a' mint t. i. az a' parányi kis mag már a'
leendő fát mintegy magában foglalja, 's a' csirafejlés nyomán
szervesen növi ki, vagy mi még inkább az állati élet szerves fej-
lődésében szemlélhető: akkép kell az elemi oktatásnak is az első

kezdet óta szervezatosan fejleszteni a' szellemi ültetvényt, hogy valóban azzá nője ki magát, a' minek magvából kikelt vala. — Nagy eszmék magvait képes a' gyöngye gyermeki lélek magába fogadni, 's szerencsésen eltalált módon képezve azokat, aránylag növeszteni is a' nélkül, hogy a' nagy birtok terhét megsínlené. Az elemi oktatás nézlettetve érezteti inkább, mint észlelteti az eszméket, 's csak később lesznek azok tudalommal. — Mennyit képes a' gyermek tudni a' nélkül, hogy tudná, mit tud! 'S ez így van jól, — csak az öntudat beálltával látja be soknak értékét, mit rég lelkében hordott már. Az eszméket érzékítve vinni be a' gyermek lelkébe, 's az érzelmeknek erősbitendő alajában maradandókká szilárdítani 's tenyészetnek eredtetni a' tanár művészete, és ebben áll remeklése.

E' szempontok, úgy véljük, sejtethetik némileg, miben áll a' helyes fogalom szerinti iskolai nyelvtanítás, hogy, mint illő, ültetvényes kertje legyen a' viszonyok igényelte igazi műveltségnek nemcsak, sőt — mi a' szorosabban tudományos irányú gymnasiumtól megkívánható — a' komolyabb tudománynak 's irodalomnak is, úgy hogy avval kölesönös viszonyban álljon a' tanárok közvetítése által. — 'S e' közvetítői szerep kijelöli egyszersmind ama' messzeágazó igényeket, mik már a' látszatra igénytelen helyzetű elemi tanár felé is néznek átalában is, de különösen és sokszorosan a' nyelv 's főleg az alapul szolgáló anyanyelv tanítását illetőleg. Igények, mellyek kizárólag jelen viszonyainkhoz képest az új tanrendszer mellett lépnek föl sürgetőleg, 's visszautasíthatatlanul. — Már a' régi időkben is birnia kellett a' jó grammaticusnak a' szépművészetek helyes ismeretével: hogyne volna szükséges ma az ismeretek tárgyainak ennyire elszaporodtával, 's a' tanelvek eddigi fejleme arányában, hogy a' tanár a' képzettség azon színvonalán álljon, mellyre tanonczait irányozni föladata? hogy a' szakmájához tartozó tantárgyakat a' lehetőleg végfejezőkben ismerje, 's a' legjobbnak kijelölt modor szerint tanítsa, mellyet t. i. minden oldalról megfontolás és gyakorlat egyaránt legalkalmasbnak tüntet föl? szóval, hogy eleve tisztában legyen az iránt, mit, hogyan 's miért?

Nem mí feszítjük illy magasra az igényeket minrovásunkra, nem is bármelly állású egyesek követelése, hanem az idők szelleme, a' körülmények hangosan intő szózata, mellyet ha valakinek,

bizonyára a' lélekben járó dolgokkal hivatásszerűleg foglalkozóknak, a' szellem választott embereinek, a' nemzetüdv őreinek kell leginkább megérteniök. — Ne mondja senki, hogy ez igények gúnyos ellentétet képeznek a' tanári állással. Ugyan ki számíthatná ki a' szellemügy érvényét anyagi értékre viszonyítva? 'S így hol jutalmazák azt méltólag? És nekünk ez olly sokkép elmaradott honban tudnunk kell, mikép törekvésünk nagy részben még a' szellem méltóságának jövőbeni elismeréseért küzd. — Kit magasb nézletek nem gyulasztanak a' szent küzdelemre, annak keblében nem hangzik a' valódi hivatás szózata. Ügyünkhöz pedig valóban apostoli lelkesültség kell; igazi ügyszeretet, melly kimeríthetlen a' türelemben, melly fönnenről nyer erőt 's buzdítást. Gyakran van szó a' tulterheltségről, idő- 's munka-aránytalanságrul; és nem minden alap nélkül, ha a' szerves és öszhangzatos fejlődést kellőleg fontolóra vesszük. — A' rendeletek ellen nem tehetünk. Rajtunk áll azonban a' kijelölt körülmények közt 's kiszabott irányban a' legjobb expedienst föllelni 's követni a' kitűzött czél elérésére; hogy se a' tárgyak sokasága eszmezavart, se a' tanórák nagyobb száma megúnást ne okozzon; hanem ellenben a' változatosság felüdítést, a' világos, derült előadás és plastikai tárgyszemléltetés 's mintegy eszme-érzékítés eleven, mélyen bedzódó 's tiszta fölfogást eszközöljön, 's mindez a' tudvágyat éleszsze inkább, mint lankaszsa, sőt a' magán szorgalmat is kifejtse 's biztos téjékozás által irányozza. Mindezekre a' tanár leleményes tapintata a' körülményekből merítheti leginkább ezerféle segédmodjait, hogy a' hol a' szükséges alaposság kára nélkül lehet, lehetőleg könnyítsen a' nehézségeken, egyengesse 's kellemesítse a' külvömben rögzös ösvényt. A' főnebbi czélzatokban némi szemintés rejlik azokra; de egészbeni föltételök a' tanár olly egyénisége, melly minden szellemi képesség lehető teljes kifejettséggével mint eleven példány 's mintegy eszményszerű képviselője azon tökélynek, mellyre a' tanonezot emelni rendeltetése. Ekkor aztán nemcsak minden szava varázsszerűleg hat, hanem minden mozdulata 's pillanata képez. Szellemi tárgyaitól áthatott egész valója ihl. Nincs hathatós tekintély a' szellemi fensőség érezhető hatásánál, melly ösztönzés nélkül is hódít. — De hova is tértünk a' nyelvtanítástól? — Csak annak alapja körül forgunk. Az elemi nyelvtanításba foglaltuk az egész oktatást, 's olyasmit feszege-

tünk, minék hijával semmi tanítás nem remélhet kellő sikert; honunkon kívüli elhírhedt intézetekben is láttuk ez igazság szomorú példáit, hol gyakran az illy fő föltét hiányát mesterkéltszínlelések csak gyarlóan palástolni, de pótolni nem valának képesek. Sok tanulságos példát idézhetnénk abból a' fönnenmagasztalt tudományos országból is erre vonatkozólag, — mik mind óvólag intők arra, hogy nem látszani, hanem lenni legyen a' jelszó.

Az oktatás jó sikerének leghathatósb biztosítója a' tárgyalatuk kellék. Igaz ugyan, hogy még a' legnagyobb mértékben befolyásos tanerőnek is fáradságba, 's bizony feszült munkába kerül ama', hogy úgy mondjuk, nagy kőnek elmozdítása, melly a' kifejlés stadiumát elzárja, 's melly alatt mintegy a' fölszabadulás felé esengő szellem fogva tartatik; de az illy eleve nem kímélt fáradság legalább dús sikert nyújt, és sok későbbre halasztandott 's hovatovább súlyosbodó munkától fölment: holott az ellenkező eljárás nemcsak olyasmit okoz, mi a' növényvilágban tapasztalható, hogy a' kifejléssel idején túl elkésett csemete csak elcsúnten növekszik, satnyán virágozik, gyümölcsöt pedig épen nem érlel; sőt itt a' kellőleg át nem hatott, a' jóra meg nem hódított lélek az üdvös befolyás elől mindinkább elzárkózik, hibás tapintat által elidegenítve, ellenszenvében mindinkább megkérgesedik, 's az ellenkező balirányt daczos törekvéssel fejti ki magából, melylyel aztán nehéz a' legtehetségösb bűverőnek is megküzdeni. Terjedelmes részletekben lehetne ez oldalról tapasztalatinkat taglalnunk. De ki nem lát ifjaink tetemes részében olly lélekirányt mind erkölcsi mind tudományi szempontból véve, mellyet sem a' tanrendszer, sem akármellyik tanár akarva nem sugalt lelkébe? — Pedig indító 's támogató ok nélkül mi sem keletkezhetik, 's bár igen képtelen dolog volna mindezt az iskolai tanításra hárítani, midőn az nagy mértékben a' tanodán kívül, különösen a' családi élet számtalan hiányaiból keletkezik; mégis lehet a' tanodának is némi része abban, ha nem is egyenes, legalább indirect módon, t. i. hogy nem bír a' ferde kinövések ellenében ama' szellemerőt, ama' bűvhatalmat kifejteni, melly azokat kiírtsa, elfojtsa, vagy legalább túlsúlyozza; — ha nem tölté be lelkét úgy, hogy hézag a' balságra ne maradjon; — ha nem foglalá el a' szellem valamennyi képességeit összhangzatosan stb.

Ebből foly már az is, mikép a' tanárnak a' létesítendő siker

végett föladatában áll a' kellő tudományos készülétek mellett egyszersmind biztos belátással birnia az élet különböző rétegeibe 's viszonyaiba, ismernie a' kor irányait, hogy az azokban lappangó elemeket czéljára alkalmazhassa, fölhasználva abból a' jobbakat, leküzdve az ellenkezőket, mint működése akadályait. — Ki az üdvöst tenyésztetni akarja, annak utjából irtania kell a' károst. — Élet és tudomány két különböző birodalom, néha 's néhutt igen különböző. Milly mélyen kell pedig mindkettőt átismernie a' valódi szellem-kalauznak, 's milly messze kitekintenie az iskola szűk ablakain! Ezek elmondásával tán nem egy helyütt kényes érintkezésbe is jöttünk tanviszonyainkkal. A' szent ügy érdekében tartozni véltünk ez őszinteséggel; rég nyomja lelkünket azon kő, melly pályánk küszöbére is nehezül. Mondandóink végett a' szempontokat ki kelle jegyöznünk. Illyen levén a' tanítás föladata, 's a' tanár köre általában, mindenek előtt ohajtandó, hogy az igazi hivatás elfogulatlan öntudatával birjon az illy nagy munkához fogó; különösen az olly tantárgyakra vállalkozó, melyektől a' szellemfejtés dolgában legtöbb igényeltetik, leglelküisméretesben számoljon képességével: quid valeant humeri, quid ferre recusent.

A' nyelvtanításra esik pedig a' főnebb mondottak szerint a' szellemfejlesztés dolgában a' kiváló nyomaték. — Az összes oktatási eredmény végett tehát különös érdekében áll a' tanári testületnek e' nagyfontosságú tárgyra a' legalkalmasb tanerőket, ha másképp nem, áldozattétellel is megnyerni, 's azokat mint kiváló munkaosztályosokat minden lehető módon közrészvétellel elősegíteni, ha főleg kezdők, tapasztalataikkal, észleleteikkel gyámolítani stb.

Nemcsak az ügy, de a' testület, sőt a' tanegyenek minden becsesb érdekei kárukat vallják az e' körüli meggondolatlan vagy önző eljárás által. — Bizony mí semmi csodálni valót nem látunk abban, ha még a' kétszerezett óraszám daczára sem mutatkozik figyelemre méltó siker olly tanintézetekben, hol a' tantárgyak csupán óra-calculus vagy egyéb mellékes tekintetek 's érdekek szerint osztatnak föl a' valódi képesség kellő számbavétele nélkül, vagy csupán látszatos ügyesség vagy nem öntudatos hajlam kezessége mellett, p. o. illy jó hiszemből: hisz a' latinnyelvet a' régi tanítás szerint folyékonyan beszéli, ezt meg amaszt a' nyelvet pe-

dig anyatejjel szította be stb. — Milly gyöngé kezeség mindez, a tapasztalat tanúsítja. 'S mégis, hogy nem ritkán szolgál indokul, látható nem egy iskolai tudósítványból is.

Kétségtől, hogy elengedhetlen föltét a' tanítandó tárgynak tudása; de e' tekintetben is igen nagy a' különbség. Ha már az intensio 's extensio közt forog a' kérdés, mi habozás nélkül amannak nyújtjuk az elsőséget, elég tapasztalatunk levén arra nézve, mikép a' tanítás sikerének nem egyszer ártalmára volt már a' széles ismeretű tanár, ki ép ez okból csekélylette az iskola szűk körét, 's olly magosan szállongott terjedelmes tudománya régióiban, hogy a' tanoncok bámulni igen, de utolérni nem valának képesek. Mit eredményez pedig az illy tanítás, látható nem egy széllel bélelt ifjuban, kinek annyi mindenféle zúg fejében, mit azomban fejletlen elméje el nem sajátított, sőt értelme sem fogott föl; csak mint tarka álmokképekről álmodozik a' tanodában hallottak felől, de helyesen, kitisztázottan igen keveset bír azokból előadni. A' tanárnak utolérhetlen lebegése némelly tanoncban csüggedést, másokban hasonló kétkediséget idéz elő. Efféle tudományos nyegleség miatt gúnyolta a' mult században egy tudós fő a' külegyetemekből nagy hűhóval hazajött ifjakat, hogy mind a' 32 széllel eltelve érkeznek vissza, 's nagy adag fölfuvalkodottságon, 's önhittségen kívül alig hoznak egyebet magukkal. — Bezzeg ha a' terjedelmes és mély tudomány mindig egyesülni bírna ama' szerény komolysággal, mellyet az igazi lelki fönségben olly jól esik bámulnunk, 's melly nem fitogtatás végett hinti szét a' tudomány magvait, hogy elvakítson, hanem szelíd mérsékkel 's kitűréssel mindig 's mindütt épen a' kellőt 's kellő mérvben és aránnyal nyújtja át olly móddal, hogy az minél mélyebben a' lélekbe hasson, meggyökerezze és termékenyítsen! De hogy a' jelen tulajdonok illy szerencsés találkozása még nem igen lehet gyakori, a' fontossághoz képest kevésbé méltányolt pályán, azt tán a' körülmények gondos egybevetése után alig lehet csodálnunk. — Igenis, ha a' tanár lehető legmélyebb alapú szakismerete mellett olly általános műveltséggel is bír, mellynél fogva a' nyelvtanítás folytán előforduló majd e' majd ama' szakba vágó eszmék helyes fogalmát képes a' megnevezésbe foglalni, 's így mindig egyszerűsmind concret ismeretét is adni a' tárgyalás alá került szónak; 's ha a' káros egyoldalúságtól jótékonyan megóvó öszhangzatos

képzettség minden tehetségeit áthatván, egész lényébe átolvadott: úgy az a' valódi tudományosság fönséges bélyegét nyomta, 's az illy igazi szellemdús férfiú, mint valódi birtokosa az elsajátított tudománynak, 's hogy úgy mondjuk, megtestesítője azon tudományos szellemnek, melyet a' tanoncokba átsugalni hivatása, magán tükrözvén a' leghathatós b példányt minden mozzanatával, épületes befolyást fog gyakorolni, sőt tudtán kívül is hat, 's pedig olly mérvben, a' hogy sok úgynevezett tudományos tekintély, ki csak fejében hordja a' tudományt, — eröködő rábeszéléssel sem képes. — Ebben véljük rejleni egyszersmind a' szóval 's tollal, a' közvetve 's közvetlen tanítás közti nem csekély különbséget.

Illy fejlettség a' mint hosszas törekvés eredménye, úgy eleve kivált ifju tanegyénben nem is követelhető még, de igen is annak bizonyos kezessége a' helyes irány, buzgó törekvés és képesség legalább a' gyakorlat útján juthatni a' kellőhöz; mert hisz tanítás közben tanulhatni leginkább, 's az igazi öntökélyesítés pályája, mondhatnók, tulajdonkép a' tanítással kezdődik. Illy példányszerű mestereket leginkább látszanak igényelni a' classica nyelvek, úgymint melyek nemcsak az életforgalomtól semmi gyámolítást nem nyernek, sőt a' gyakorlati életviszonyok sokban tévelyes irányánál fogva inkább ellenes befolyással károsíttatnak; hanem mivel az ezekeli kizárólag 's nem épen eltalált irányban foglalkozás igen könnyen téveszthet azon egyoldalú elfogultságra, mely még ott is ront, hol építeni akar. — Ugy hiszszük, mikép arra nézve, hogy valaki a' rég multat föltámaszsa a' jelennek, 's évszázadokat hidaljon át biztosan, sok 's komoly tanulmány szükséges, főleg a' két korszaknak, t. i. a' melyet 's a' melynek számára üdvös hatásúvá tenni akarunk, biztos ismerete; és a' szellem összefüggő haladásánál fogva mennyi közbeeső veszi itt még igénybe figyelmünket! Itt emelkedik ki a' tanár irányában különösen a' mit, miért, 's hogyan kérdés. — Csak ezek tiszta tudatával kerülheti ki eszélyesen azon kényes érintkezéseket, mik napjainkban ismét Scylla 's Charybdis közé szoríták a' classica philológiát. Korunk két kiváló iránya t. i. komoly követeléssel lépett föl az ó remekirodalom ellenében; mindegyik igényeinek fölismerése, hogy lehetőleg méltányolhassuk egyikbe, mint másikba alapos bepillantást szükségel, hogy az ég 's föld közti ösvényen biztosan haladhassunk, sem a' szellem rügyeit rágó férgeket, sem a' tápadó

anyagi tér fölött röpködő lepkék számát nem sokasítva. — Ez okból, mi az őś hajdan szellemkincseinek haszna korunkra nézve, azt a' tanár legfölfoghatóbban saját valóján tüntetheti föl, ha t. i. a' classicaí műveltség gyümölcseit saját őszhangzatos képzettségén tükrözi elő 's teszi nézlelhetővé.

De tán sok is már a' példázgatás vázlatunkhoz. Nagyon szívünkön fekvő ügyet vettünk szószólásunk tárgyául, — innét az árjongság jóakaró beszédünkben

Az ennyire nagy fontosságú nyelvoktatásra efféle elvek nyomán vállalkozóknak azonfölül különösen szükséges az összes nyelvoktatási ügy könnyítése végett, minél bensőbb összekötésben állniok, mi a' jelen tanszervezetnek külömben is sarkalatos elve, 's gyakori értéközletek által egyesíteni nézeteiket, 's tenni közössé a' legjobbnak ismert tanmodort azon kölesönhatással, melylyel tárgyaik egymáshoz viszonylanak, hogy az egészet egy szellem vezesse, sőt azon benső egység mutatkozzék még a' részletesekben 's esetékesekben is.

Meglátják majd az e' nyomokon haladó tanárok, mennyi eszközölhető már az elemi nyelvtanítás által is a' tanítandó nyelvek halmozottságának daczára az eléggé nem ajánlható nyelv-párvonalosítás, 's műszók általánosítása, meg azon közös kulcs fölfedezése 's kezelése által, melly a' látszó bonyodalmakat lehetőleg elhárítani 's mindent helyes rendben eligazítani segít: meglátandják, mennyire igaz mindaz, mit a' széplelkű Thiersch hosszas tanulmány 's tapasztalat nyomán a' classicaí műveltségről olly találólag mond (l. Über Classische Bildung.), hol többi közt igen helyesen jegyzi meg, hogy: „In der Arithmetik macht freilich zweimal zwei vier; in den Sprachstudien aber macht die Verdoppelung der Stundenzahl nicht eine Verdoppelung des Wissens stb.“

Nekünk pedig égető szükségünk volna a' lehető legrövidebb uton minél terjedelmesb 's mégis minél alaposabb ismeretek szerzésére jutnunk, hogy a' pálya derekán el ne esteledjünk. — E' sürgető föladatunk egyéb módjai 's eszközeiről még folytatólag közlendjük igénytelen nézeteinket. 6. 8. 9.

Sajtóhibák az I. füzetben „Gymn. 's az új tanterv“ czikkben:

31. l. 21 sorban kimaradt a' nyelv. olvasandó: megsokalva a' nyelvészet a' nyelv valódi stb. 25. sorban olv. emlék is, ha stb.

A' finn nyelv ismertetése.

(Második közlés.)

A' névmásokról. *)

A' névmások értelmökre nézve a' szuomik nyelvében is hét-félék: A) személyi, B) mutató, C) visszahozó, D) kérdő, E) visz-zaterő, F) határozott és G) határozatlan szám-névmások, mely-lyek felvesznek minden névragot, kivéve a' társítót és mellékezőt, mint mellyek a' névmás jelentésével nem járhatván, vagy épen nem, vagy nagyon ritkán toldatnak névmásokhoz.

A) A' személynévmások (mint a' névmások általán) a' beszéd legeredetibb, 's egyszerűbb részét teszik, 's régiségük, a' többi közül, abból tetszik ki, hogy alaphetűikre nézve a' nem törzs-ro-kon nyelvek névmásai is egymással csodálatosan megegyeznek. Így például a' finn se (sinä) magy. te (és sze, sza, ebben: vedd-sze, addsa), lat. tu, gör. *τὺ* (*σὺ*), ném. du, szanszkr. tua, héber anta stb. közt meglepő az öszhangzás és megegyezés.

I. Az önálló személynévmások (pronomina personalia sepa-rata) a' szuomiban ezek: minä = én, sinä = te, hän = ő, mely-lyeknek ragozási alapjául a' minu-, sinu-, häne — egyes birtoki eset szolgál, mint következő mintán láthatni:

*) Lásd a' 77—95. és 97—121. lapokat.

32. l. 15. sorban: illetőleg h. olv. illőleg.

36. l. 35. s. Ez elvben... rejlik az ez előtti stb. (a z törlendő).

37. l. 18. s. képzelődését helyett olv. képződését.

37. l. 21. s. olv. a' sokkal idősbre is az.

38. l. 28. s. vádak h. olv. védok közül.

39. l. 11 s. pasuus h. olv. passus.

40. l. 11. s. bejuthatás, a' lelkithehetségcinknek stb. (a' törl.)

40. l. 22. s. feltörekvés közben a' rögös ösvény stb. (a' törl.)

41. l. 12. s. mindnyájunkra h. olv. mindnyájukra.

43. l. 22. s. nyelvtanító h. olv. nyelvtaníró.

	E g y e s.			T ö b b e s.		
Nevező	minä	sinä	hän	me	te	he (mö tö hö)
Határozatl.	minua	sinua	hüntä	meitä	teitä	heitä
Birtoki	minun	sinun	hänen	meidän	teidän	heidän
Benhagyó	minussa	sinussa	hänessä	meissä	teissä	heissä
Kiható	minusta	sinusta	hänestä	meistä	teistä	heistä
Beható	minuun	sinuun	häneen	meihin	teihin	heihin
Veszteglő	minulla	sinulla	hänellä	meillä	teillä	heillä
Távolító	minulta	sinulta	häneltä	meiltä	teiltä	heiltä
Közelítő	minulle	sinulle	hänelle	meillen	teillen	heillen
Nélkülöző	minuta	sinuta	hänetä	meitä	teitä	heitä
Változtató	minuksi	sinuksi	häneksi	meiksi	teiksi	heiksi
Állapoti	minuna	sinuna	hänenä	meinä	teinä	heinä
Eszközlő	minun	sinun	hänen	meidän	teidän	heidän

Jegyzetek. 1) A' többes nevezőnek, úgy látszik, szabályszerűleg met, tet, het-nek (t levén a' többes rag) kellene lennie, mi aztán a' me, te, he egyes nevezőt föltételezi. Eurén erre nézve megjegyzi (Finsk Språkklära 62 l.), hogy közbeszédben hallhatni is gyakran a' minä, sinä, hän helyett e' rövidebb egyes nevezőt: mä, sä, hä, melly tovább így ragoztatik: határozatlan: mua (miua) sua; birtoki: mun, sun; veszteglő: mulla, sulla, hällä, távolító: multa, sulta, hältä; közelítő: mulle, sulle, hälle; de lehet, hogy a' met, tet, het, az egyszerű többesnek szintén olly tetéztet idomául lenne tekintendő, mint a' minő a' magyar mük (mink), tik a' mü (mi), tü (ti) egyszerű többes mellett, miután a' me, te, he rendszeren többesben használtatnak.

2) Tájszólásilag (szavolában és karjalában) a' minä, sinä helyett mie, sie vannak divatban, mellyek tovább így ragoztatnak: miun, siun; miulla, siulla stb. többesben myö, työ, hyö, vagy meidät, teidät, heidät (meiät, teiät, heiät); a' birtokesetben: meidän, teidän, heidän helyett inkább: meijän (néha meijäh, meijät) teijän (néha: teijäh, teijät) heiän (néha: heijäh, heijät) használtatnak.

II. Az altaji nyelveknek egyik jellemző sajátága, miben a' sémiekkal (héberrel) is találkoznak, az, hogy a' személynévmások, megrövidített alakjaikban (ragok képeben) névszók, igék és részecskékhöz függesztik (pronomina suffixa, affixa); igékhez

ugyan a' cselekvő, részecskékhöz a' hely, idő, szám és módbeli körülmények közt levő személy, névszókhoz a' birtokló személy, tehát a' birtokviszony, kifejezése végett.

Van ugyan a' finnben is, a' magyarban is önálló névmás a' birtok kifejezésére: minun enyém, sinun tied, hänen övé, meidän mienk, teidän tietek, heidän övék, szinte mint az árjai nyelvfajokban: meus, tuus, suus, noster, vester; mein, dein, sein, unser, euer stb. még is a' mit ezek így fejeznek ki: meus pater, mein Vater, mon père, azt az altajiak ekkép ejtik: isä-ni (finn), atyá-m, (magyar), ätjä-em vagy ätjä-äm (cseremiszt), ata-m (oszttyák); 's csak teljesebb szólás szerint mondjuk mi a' névhatározóval: az én atyám (hajdan csak: én atyám) a' szuomik is: minun isäni. *)

A' mondottakhoz képest a' finnben, szinte mint a' magyarban, a' személyragok kétfélék: mondományiak (suffixa praedicativa) és birtokiak (suffixa possessiva). Amazok ige-, ezek névszókhoz járulnak monnó nyelvben.

A' finn személyragok im itt következőknek:

a) mondományi ragok

α) jelentő, foglaló 's föltételes módban.

E g y e s	T ö b b e s
1. sz. n	mme
2. sz. t	tte
3. sz. önhangzó	vat (vät).

*) E' ragok kétségkívül úgy támadtak, hogy a' névmás a' névszók, igék 's részecskék után hirtelen mondatván, azokkal lassankint összeforrott, eredeti vagy lényeges betűit értvén itt a' névmásoknak, mint például az összeforrást látjuk illy példákban: metszesz (mondja a' rábaközi) e' helyett mit teszsz; mestrom, mestorom, e' helyett: mester uram. Illy összeforrás van még a' szobajtó, utezajtó (szoba, uteza ajtó) szókban is. A' németben ilyenek: du hast's, a' görögben: πατήρ μου πατήρ μου helyett, 's a latinban: eccum, Plautusnál ecce eum helyett fordul elő. F. I. Itt meg kell különböztetni az összehúzást a' ragozástul, miről bőven a' 189 stb. lapokon.

β) Ohajtó módban:

1. n (ni)	mme
2. s	tte
3. h-n (n)	h t (t)

b) birtoki ragok.

1. ni	mme
2. si	nne
3. nsa (nsä)	nsa (nsä)
sa se	sa se

Mind a' mondományi, mind a' birtoki ragok, nyelvanyagi 's nyelvvidomi tekintetben összehasonlíttatván, a' magyar nyelvével azonosoknak mutatkoznak. *)

*) A' finn egyes számú első személyi rag n (igéknél), ni (neveknél), hol néha szintén csak n) ; magyarban igéknél m *) és k (eszem, hordok) neveknél m, melyek a' minä, min személynévmásból forrodtak az igék és névszókhoz. A' többes számú első személyi rag a' finnben me (a' minä többes nevezője) a' magyarban unk, ünk, mi a' mük tetézett többesből lett mük — ümk, unk) mint ümög-ből ümg vagy üng). — A' második személy monnó számú ragja a' finnben t, s, si, a' magyarban sz, d, l (igéknél) és tök tuk tők (a' te-nek tetézett többesei) nyilván a' sinä és te névmásból eredvén, az sz, t, d, l betük rokonságára nézve, azonosoknak tekinthetők. — A' harmadik személyrag a' finn igéknél az egyesben önhangzó, a' többesben vat, vät, névszóknál: sa sä (nsa nsä), magyarban ja, je (i, e, a, többesben ok, uk, ök, ük, jok, juk, jök, jük), mind visszavihetők a' finn he, hö (hän) magyar ő a' halotti beszéd idétt vö (heon tilutoa vv-t ig fa gimilce to) harmad személyi névmásokra. A' h és v felcserélődésére nézve, a' magyar nyelv körén belül vö: kőmihes = kőmives, főhény — fővény.

Többire az egyes harmadik személy önhangzóját az igéknél így fejtegetik a' finn nyelvészek is: a' 3-dik személyi névmás nevezője he (többes het) függesztetvén az igékhez, annak e betűje az igető zárhangzójához áthasonúl, a' h pedig elenyész, miszerint a' sanon szölok (szölom) ige egyes 3-dik személye saj. sano-he, melyből sano-h-o végre sanoo, a' foglaló módban sanonehe, ebből sanonee lett. (l. Finsk Spra^klára af. G. E. Eurén. Abo 1849. 80. l.)

*) Az m, d 's a' többi tárgy-mondományi ragok eredetéről lásd a' 190—192. lapokat.

Most némelly észrevételeket teszünk, 1) a' mondományi, 2) a' birtoki ragnévmásokra nézve.

1) a) Mint épen megérintők, a' szuomiban az ige egyes számú harmadik személye mindig önhangzón végződik: mindazáltal a' jelentő, foglaló és feltételes módokban bir az más személyragot is t. i. hosszú vagy rövid, de éles hangú szótag után pi, egyéb rövid szótag után vi ragot. Így saapi kap, fog, nyer, vesz, rakastapi szeret, ompi van; saa, rakastaa, on helyett; sanovi szól, tulevi jó (sanoo, tulee helyett).

b) A' nyelvjárásokban a' többes mme, tte helyett áll néha mma, tta, ttä (sanomma, sanotta, sanoimma, sanoitta; sanomme, sanotte, sanoimme, sanoitte helyett) az aligmult időben néhol (savo- és karjalában) csak ma mä vagy épen a, ä (tulima, tulia; tulimme helyett) — a' többes harmadik személy vat vät raga helyett csak t (tulit, sanoit, tulivat sanoivat helyett) — az ohajtó és parancsoló módban a' h-mme h-tte helyett me te (sanokame sanokate; sanokaamme, sanokaatte helyett). Ezen kívül némelly tájsházásokban a' többes második és harmadik személyragát tte, vat, vät; tten, vatten, vätten-re változtatják (sanotten, sanovat-ten; sanotte, sanovat helyett) 's a' jelentő mód jelen idejének többes harmadik személyében a' köthangzót megtartják (sanoavat, sanovat helyett).

2) A' birtoki ragokra nézve pedig, mellyek használatuk tekintetében nagyon eltérnek a' magyar birtoki ragoktól, ezeket jegyezzük meg.

a) A' szuomiban e' birtokragok a' viszonyítók után járulnak a' névhöz; a' magyarban pedig a' tőszóhoz függednek, 's reájok követköznek a' viszonyítók. A' finnek tehát így ragoznak: ka-la-ssa-ni mintegy hal-ban-am, míg mi így helyezzük el a' birtoki és viszonyragokat: hal-am-ban.

b) A' birtokragok által kifejezni kellvén a' viszonyt, miszerint mind a' birtokos, mind a' birtok (biró személy és birt dolog) egyes és többes számban lehetnek; ennek jelölésére a' szuomik a' birtokos egységét vagy többségét a' személy névmás (személyi ragnévmás) egyes vagy többesével; a' birt dolog egységét vagy többségét a' birt dolog nevének rendes egyes vagy többesével fejezik ki; a' magyar pedig a' birt dolog többségét közbeszúrt

i-vel, mint a' birt dolog többségének jellembetűjével jelöli meg. A' finn tehát így szól:

kalassani = halamban, mintegy: hal-ban-am, egy személy, egy birtok.

kaloissani = halaimban, mintegy: hal-ak-ban-am, 4 személy több birtok.

kalassamme = halunkban, mintegy: hal-ban-unk, több személy 1 birtok,

kaloissamme = halainkban, mintegy: halak-ban-unk több személy több birtok.

Mint hogy e' birtokragok függedésökkor a' szóban némi változást okoznak, azért ragozásukra nézve is megjegyezzük:

a) Az egyes nevező és birtok eset, meg a' többes nevező nem levén máskép, mint viszonyraikra (n t) nézve egymástól megválaszthatók, mellyek, midőn a' birtokragok hozzájuk járulnak, elvettetni szoktak, azért e' három eset egymáshoz mindenben hasonlít, p. o. kala = hal birtoki esete: kalan, többese: kalat; az n és t viszonyítók a' birtokragok elől elvettettvén, mind a' három esetben lesz: kala-ni, mi aztán tesz: halam, halamé, halaim.

b) A' vég mássalhangzó, mint épen látók, mindig elvettetik a' birtokrag elől, p. o. talo = telek, major, birtoki esete talon, behatója: taloon, többese: talot; a' birtokragok elől elvettettvén az n, t végmássalhangzók, személyragozva lesz: talo-ni telkem, majrom, a' behatóban: taloo-mme majorunkba, talo-nne majrotok. Elvettetik a' h is, ha a' szó ez által záratik, p. o. kalalleh = halnak személyragozva lesz: kalalleni, kalalle-mme stb.

c) A' birtokrag, ha ez szolgál is végszótagul, nem tesz változást a' gyökmássalhangzón, p. o. pata = fazék, patamme = fazokunk, patanne = fazokatok, patansa = fazokuk (nem: padamme).

d) A' változtató eset -ksi ragja a' birtokragok előtt -kse-re változik. Így kala-ksi-ból lesz kala-kse-ni, talo-ksi-ból talo-kse-ni.

E' ragozás mintáiul a' kala = hal és leipä = kenyér szótat vesszük,

nevező:	kalani (halam)	kalas (halad)	kalansa (hala)
határozó:	kalajani	kalajas	kalajansa
birtokos:	kalani	kalas	kalansa
benhagyó:	kalassani	kalassas	kalassansa
kiható:	kalastani	kalastas	kalastansa

beható:	kalaani	kalaas	kalaansa
veszteglő:	kalallani	kalallas	kalallansa
távolító:	kalaltani	kalaltas	kalaltansa
közelítő:	kalalleni	kalalles	kalallensa
nélkülöz.:	kalatani	kalatas	kalatansa
változó:	kalakseni	kalakses	kalaksensa
állapoti:	kalanani	kalanas	kalanansa
társító:	kalaneni	kalanes	kalanensa

nevező:	kalani (halaim)	kalas	kalansa
hat.:	kalojani	kalojas	kalojansa
birt.:	kaloini	kalois	kaloinsa
benh.:	kaloissani	kaloissas	kaloissansa
kiható:	kaloistani	kaloistas	kaloistansa

stb.

nev.:	kalamme (halunk)	kalanne	kalansa
hat.:	kalajamme	kalajanne	kalajansa
birt.:	kalamme	kalanne	kalansa
benhagyó:	kalassamme	kalassanne	kalassansa
kiható:	kalastamme	kalastanne	kalastansa

stb.

nev.:	kalamme (halaink)	kalanne	kalansa
hat.:	kalojamme	kalojanne	kalojansa
birt.:	kaloimme	kaloinne	kaloinsa
benh.:	kaloissamme	kaloissanne	kaloissansa
kih.:	kaloistamme	kaloistanne	kaloistansa

stb.

leipäni	leipäs	leipänsä
leipäjäni	leipäjäs	leipäjänsä

leipäni	leipäs	leipänsä
leivässäni	leivässäs	leivässänsä
leivästäni	leivästäs	leivästänsä
leipääni)	leipääs)	leipäänsä)
leipähäni)	leipähäs)	leipähänsä)
leivälläni	leivälläs	leivällänsä
leivältäni	leivältäs	leivältänsä
leivälleni	leivälles	leivällensä
leivätäni	leivätäs	leivätänsä
leiväkseni	leiväkses	leiväksensä
leipänäni	leipänäs	leipänänsä
leipäneni	leipänes	leipänensä

leipäni	leipäs	leipänsä
leipijäni	leipijäs	leipijänsä
leipiini	leipiis	leipiinsä
leivissäni	leivissäs	leivissänsä
leivistäni	leivistäs	leivistänsä
	stb.	

leipämme	leipänne	leipänsä
leipäjämme	leipäjänne	leipäjänsä
leipämme	leipänne	leipänsä
leivissämme	leivissänne	leivissänsä
leivistämme	leivistänne	leivistänsä
	stb.	

leipämme	leipänne	leipänsä
leipijämme	leipijänne	leipijänsä
leipiimme	leipiinne	leipiinsä
leivissämme	leivissänne	leivissänsä
leivistämme	leivistänne	leivistänsä
	stb.	

E' ragozásban a' nyelvjárások, mellyek a' finnben nagyon kifejlődvék, különféle változásokat tesznek. Így

a) Vidékiesen, de írói nyelven is, az egyes szám ni, si, nsa személyragai helyett n, s, ns, ez utolsó mellett Wiborg környékén

sa, sä, se vannak divatban, tehát az osani, osasi, osansa helyett osan, osas, osans vagy osase; taloni, talosi, talonsa helyett talon, talos, talons vagy talosa; leipäni, leipäsi, leipänsä helyett leipän, leipäs, leipäns vagy leipäsä. A' szavoiak a' harmadik személyrag véghangzóját megkettőztetik, 's n-nel toldván közbe vetik a' h bötüt: osaan vagy osahan; leipään vagy leipähän. — A' többes számú mme, nne ragok a' különböző nyelvjárások szerint = m, me, mma, mmä és n, nna, nnä-re változnak. Így az osamme = részünk helyett divik az osam, osamma; leipämme kenyerünk helyett leipäm, leipämme — osanne részetek helyett osan, osanna, leipänne kenyeretek helyett: leipän, leipännä; a' talomme helyett talome és talomma is hallhatók. A' többes számú harmadik személy raga, mindenben hasonlít az egyes számú harmadik személyhez.

b) A' szavoi és karjalan nyelvjárásokban az egyes számú első és második személyi rag ni, si, megfordítva in, is alakban jönnek elő, miszerint kalani halam, kalasi halad helyett kalain, kalais, leipäni kenyerem, leipäsi kenyered helyett leipäin és leipäis mondatik. A' runókban osasi, leipäsi vagy osais, leipäis helyett néha osansi, leipänsi olvasható.

Fönnebb mondók, hogy a' személyragok részecskékhöz (névutók, határozókhoz stb.) is függednek a' szuomiban. Erre nézve itt röviden megjegyezzük, hogy vele e' tekintetben a' magyar tökéletesen egyez. P. sisässä = ben, bent (benett) sisästä belől, sisähän belé, személyragozva: sisä-ssä-ni bennem (ben-ett-em) sisä-ssä-s benned (benetted) sisä-ssä-nsä benne; sisä-stä-ni bel-öl-em, sisä-stä-s belöled, sisästänsä belöle; sisä-hä-ni belém (be-le-én) sisähäs beléd, sisähänsä beléje; sisässämme bennünk, sisästämme belölünk, sisähämme belénk stb. Sivutse = mellett személyragozva: sivutseni, sivutses, sivutsensä mellettem, melleted, mellette; kautta = által, kauttani általam; alleni (alaleni) alám (alle alalle alá) edessäsi előtted; kansamme velünk (kansa nép és val vel) allani alattam, altansa (aleltansa) alóla stb.

De van e' ragozási módban a' szuomik nyelvének azon sajátága, melyet a' magyarban nem lehetni, miszerint t. i. némelly részecskék, minők például että = hogy, jossä = ha, vajha, kusta honnét, kussa = hol stb. felveszik az egyes számú első és második személyragot. Így lesz: ettän (että minä helyett) a. m. hogy

én; ettäs (että sinä helyett), a.m. hogy te, jossan a.m.: ha én, vajha én; jossas ha te, vajha te, kustan = honnét én, kustas = honnét te; kussan a' hol én, kussas a' hol te stb. különösen kérdéseknél, a' kérdés kiemelése, nyomosítása végett, a' második személyi rag szokott a' kérdő szócskához függesztetni, p. o. koskas (e' helyett: koska sinä) tulet? mikor (te) jösz? tulet-kos (tulet-ko-s = jösz-e-te) am. te jösz-é? menetkös (menet-kö-s mégysz-e-te) te mégysz-é? stb. stb.

B) Mutató névmások.

a) Tárgymutatók: tämä ez, se az, tuo amaz, sama ugyan az. Ragoztatnak ekképen:

	E g y e s.			T ö b b e s.		
nev.	tämä	se	tuo	nämät	ne	nuot
határ.	tätä	siitä	tuota	näitä	niitä	noita
birt.	tämän	sen	tuon	näiden	niiden	noiden
benh.	tässä	siinä	tuossa	näissä	niissä	noissa
kih.	tästä	siitä	tuosta	näistä	niistä	noista
beható:	tähän	siihen	tuohon	näihin	niihin	noihin
eszk.	tämän	sen	tuon	näin	niin	noin stb.

A' tämä némelly vidékeken összevonva is dívik: tä, mellynek birtoki esete tän; a' partvidékeken tai, birtoki esete: tain, ismét máshol: taa, birtoki esete: taan, vagy tää, birtoki esete: tään. A' többes nämät v. nämäh ragozáskor elveti a' mä szótagot, 's niiden v. näitten birtoki esete mellett, a' näijen is hallható. A' karjalan nyelvjárásban nämät helyett naa v. nää is dívik, mellynek birtoki esete: naien v. näihen.

A' se benhagyó 's kiható esetei szabályszerűleg sissä és sis-tä volnának, de a' siinä és siitä divatosak. Többese ne (sajátlag n-et) ragozáskor az e-t i-re változtatja, miszerint birtoki esete: niiden, de niiten és niijen is szokásban vannak.

A' tuo Abo körül toi, ragozva toin, tota stb. többesben noit, birt. noiden, de e' mellett noitten és noijen is. Minthogy pedig többesében három önhangzó (u, o, i) jönne össze, azért ragozásában az u elvettetik, 's noita, noiden, noihin, noin használtatnak a' nuoita, nuoiden, nuoihin, nuoin helyett, de a' keleti finnek in-

kább az u-t tartják meg, kiknél hát a' nuita, nuiden, nuihin, nuin divatosak.

A' sama rendes ragozású. Határozatlan: samaa, birt. saman, többese: samat, határozatlan: samoi.

b) Millyenségmutatók. Ezek a' tárgymutató névmásokból képzés által lesznek: tämmöinen illyen, semmoinen ollyan, tuommoinen amollyan (összetéve a' täma, se, tuo és muotoinen összevonva moinen, möinen-ből, miszerint értelme: huius vagy illius formae = talis) tälläinen v. tälläinen illyenféle, sellainen ollyanféle, tuollainen amollyanféle (a' tämä, se, tuo és lainen läinen-ből alkotva, miszerint értelme: huius v. illius generis, indolis, lai — honnét lainen — annyt tevén, mint genus, indoles) és tänkaltainen illyenforma, senkaltainen ollyan forma, tuonkaltainen amollyanforma (a' tämä, se, tuo és kalta forma indoles kiholt gyökből) täänlaatuinen, senlaatuinen, tuonlaatuinen (a' tämä, se, tuo és laatuinen = rendű rendes szóból) täännäköinen, sennäköinen, tuonnäköinen (a' tämä, se, tuo, és näköinen speciem habens mel-léknéből) stb. Mind ezek rendes ragozásuak.

C.) Visszahozó névmások (pronom. relat.): joka, melly, a' melly, és ki, a' ki (a' jo és ka szócskából összetéve), néha ezek is: kuka a' ki, mikä a' mi; és a' hasonlítás ragával toldott jompi (jo-mpi, mint nyelvünkben is illyen az: egy-ébb) a' mellyik. A' joka (és kuka 's mikä l. ezeket a' kérdő névmások között is) szóban csak a' tőszó (jo) veszi fel a' viszonyragokat, 's kivéven az egyes és többes számú nevezőt, meg birtok esetet, egyebütt a' ka szócskát el is veti. A' jompi a' hasonlított melléknevekkint ragoztatik.

E g y e s.

T ö b b e s.

nevező	joka	jompi	jotka	jommat
határoz.	jota	jompaa	joita	jompia
birtoki	jonka	jomman	joiden)	jompien)
			joitten)	jompain)
benh.	jossa	jommassa	joissa	jommissa stb

D.) Kérdő névmások: ken = ki, kuka = ki és mellyik, mikä = mi (was, was für ein) 's közölük a' ken személyre a' kuka inkább, a' mikä mindig dologra vonatkozik. Ide tartozik még a'

kumpi (kumpanen, kumpainen) mellyik (a' kettő közül). A' milyenségekérdők: kummoinen (kunka muotoinen cuius formae) mimmoinen (minkä muotoinen), millainen, minlainen (minkä lainen cuius generis, indolis?) millinen v. miltinen millyen stb. mint látszik, a' kuka, mikä és muotoinen meg lainen szókból alkotvák.

A' millyenségekérdők rendesen ragoztatnak; a' ken, kuka, mikä tövei a' ke, ku, mi levén, csak ezek ragoztatnak, a' ka kä szócskák ezenkívül csupán akkor, ha a' ragozásban töveik egytaguak, függednek kozzájok, tehát az egyes és többes nevezőben, meg az egyes birtoki esetben.

E g y e s.			T ö b b e s.		
nev.	kuka	ken mikä	kutka	ketkä	mitkä
határ.	kuta	ketä mitä	kuita	keitä	mitä
birt.	kunka	kenen minkä	kuiden	keiden	miden
benh.	knssa	kessä missä	kuissa	keissä	missä
eszk.	kun	ken min	kuin	kein	min stb.

Mi ugyan mindhármát felsorolók a' többesben, de itt a' nevezőt kivéve, csak egy alak (a' kutka-é) van. Többire megjegezzük még: a) hogy mind a' három alakban, a' többes birtoki eset, ha használtatik, a' kuiden, keiden, miden mellett lehet kuitten, keitten v. keijen, mitten v. meijen is. b) a' ken egyes birtoki esete kenen v. kennen, összevonva ken, 's hozzá a' kä is ragasztatik: kenkä; c) több más esetei is így összevonvák: a' távolító keltä, veszteglő: kellä, változtató: keksi, állapoti: kenä, a' hosszabb kenneltä, kennellä, keneksi, kenenä helyett állnak.

A' kumpi, a' jompi módjára, a' hasonlítás másod fokán álló melléknevekként ragoztatik, l. a' visszahozó névmások közt jompi-t ragozva.

E.) Visszatérő névmások (pronom. reflexiva). Ezek a' szuomiban a' birtoki névmásokból lesznek személyragok által; így a' minun enyém, sinun tied, hänen övé névmásokból lesznek: minuni = magam (saj. enyém-én vagy mein ich), sinus magad (saj. tied-te), hänenä maga (saj. övé-ő), de csak némely esetekben fordulnak elő, ekképen ragozva:

E g y e s.

nev.	minuni	sinus	hänänsä
határ.	minuani	sinuas	hüntänsä
közel.	minulleni	sinulles	hänellensä
beható	minuhuni	sinuhus	hänehänsä

T ö b b e s.

meillemme	teillemme	heillänsä
meitämme	teitämme	heitämme
meillemme	teillemme	heillemme
stb.	stb.	

Helyettök inkább használtatik az itse, melly Hunfalvy szerint anyagilag a' török öz-hez hasonlít, 's mint a' magyar nyelvbeni visszatérő névmás (magam) gyöke mag, bél jelentéssel bír (l. a' magyar, finn és török nyelvek összehasonlító leírását a' magy. akad. hivatalos közlönyében 116. l. Uj m. Muzeum 185 $\frac{1}{2}$. V. vagy februariusi füz.) Ragoztatik ez is rendesen; de többese ritkán jó elő; a' tájsházásokban itte, ihte, ihe', itse', itsek, itseh stb. alakokban is él.

E g y e s.

nev.	itseni magam	itses	itsensä
határ.	itsiäni	itsiäs	itsiänsä
birt.	itseni	itses	itsensä
benh.	itsessäni	itsessäs	itsessänsä
kiható:	itsestäni	itsestäs	itsestänsä

T ö b b e s.

itsemmé magunk	itsenne	itsensä
itsiämmé	itsiänne	itsiänsä
itsemmé	itsenne	itsensä
itsessämmé	itsessänne	itsessänsä
itsestämmé	stb.	

F.) Határozott számnévmások a' szuomiban: joka, összetelben am. mindenik, mindegyik (jeder, quisque), jokainen mindenik (quilibet), kaikki mind, kukin = kiki, mindenki, kumpikin, jompikumpi valamellyik, egyik (a' kettő közül) mind annyian állítók: a' tagadó senki = ei kukaan, semmi = ei mikään. — Mo-

lempi, molemman, monnó (molnó, valamint kektnő-ből kettő), mindketten.

A' mi ragozásukat illeti: a' joka összetételben változatlanul marad; a' kaikki rendesen ragoztatik, tehát határozatlan: kaikkea, birtoki esete: kaiken, többese: kaiket, birt. kaikkien v. kaikkein stb. — A' kumpi és jompikumpi a' jompi és kumpi-ből összetéve, úgy ragoztatik, mint ezek (l. fennebb C. és D. a.) tehát határozatlan: jompaa kumpaa, birt. jomman kumman, behagyó: jommassa kummassa stb. — A' kukin és kumpikin ragozva: kullenkin, kuhunkin és kummankin, kummassakin stb. — A' jokainen úgy ragoztatik, mint a' nen végzetű melléknevek, tehát határozatl. jokaista, birt. jokaisen, behagyó: jokaisessa stb. stb.

G.) Határozatlan számnévmások: joka valaki (quidam), többesben: néhány; kenkään, kukaan valaki, mikään valami, muutama (muutamainen) muutan valaki, többesben: néhány; moni, monias, moniahta (monikahta) némelly, néhány; joka-ikinen mindenik's bárki, akárki, kuka-ikään v. ikänänsä akárki, akármi stb.

A' joku a' jo és ku-ból van összetéve, 's mindkettő ragoztatik, így: határozatlan: jotakuta, birt. jonkun, állap. jona kuna, behagyó: jossakussa, kiható: jostakusta, beható: johon kuhun stb. Többesben nem igen szokott, 's ekkor értelme: néhány (aliquot).

A' kenkään, kukaan, mikään névmásokban csak a' ken ku mi ragoztatnak (l. fennebb a' kuka, ken, mikä D. alatt) hozzájuk toldatván, mindenik esetben a' kaan, kään, így a' határozatlanban: ketäkään, kutakaan, mitakään, birt. kenkään, kunkaan, minkään veszteglő: kellekään, kullakaan, milläkään stb.

A' muutama, muuan, határozatl. muutamaa, muuatta, birtok: muutaman, muuamen, beható: muutamaan, muuameen, többes határozatlan: muutamia, muuamia stb.

A' moni határozatlan: monta, birt. monen. A' monias határozatlan: moniaa, birt. moniaan stb.

A z i g e s z ó k r ó l .

Az ige a' beszédnek azon része, melyben alany (subiectum) és mondomány (praedicatum) egy és ugyan azon szóban együtt

találatnak. Igy: szeretek feloldva am: én (alany) szerető (mondomány) vagyok, (e' mondományi ragnévmással toldott létige a' kapocs copula, melly a' mondományt az alanyba betestesíti). Mint-hogy pedig a' mondomány az alanyra különféleképen viszonyúlhat, a' beszéd rövidítésének okáért e' viszonyúlást is a' nyelv képző ösztöne mesterien kifejezte; — mire nézve az igeszó legtöbb nyelvben a' beszédnek legmesterségesebb része, ámbár ebben sem járt el minden nyelv egy, 's ugyan azon uton. Melly uton járt legyen a' tekintetben a' szuomi? jelen cikkben kifejtteni megkisértjük.

Mindenek előtt minőségükre nézve vizsgáljuk az igeszókat. A' beszédnek e' legfontosb részében, még inkább mint egyéb részeiben, nagy különféleséget lehet észrevenni. Különböznek az igeszók származásuk, érteményök 's ragozásukra nézve, miszerint azoknak különféle nyelvtani, vagy értelmi jelzőik (kategoriáik), képzőik 's idomaik által egymástól megkülömböztetett nemei (genera), fajai (species) találatnak.

A' finn igék: a) eredeti, máskép gyökigék (primitiva, radicalia), b) vagy képzett, máskép származott igék (formata, derivata). Igy például eredeti igék a': lukea olvasni, juoda inni, syödä enni; származottak a': luettaa olvastatni, luettella olvastatgatni, juolahtaa hamar és kicsit inni, juottaa itatni, juoskella iszogatni, syöskellä eszegetni, syöttää etetni, syötellä etetgetni, épen úgy, mint a' magyarban; mert ennek is, mint a' szuomik nyelvének, dicsősége abban áll, hogy az ige által kifejezett cselekvés legfinomabb árnyéklatainak jelölésére képes különféle igéket alkotni, 's különféle igefajokat előállítani, mellyeknek helyes használata által sajátos fontosságot, rövidséget, szabatoságot 's tartalmasságot adhatni a' beszédnek. Igy alkottatnak a' finnben cselekvő (activa), míveltető (factiva), kicsinyítő (minutiva), kicsinyítve gyakorító (minutiva frequentativa), hirtelen, mintegy pillanatban véghezmenő cselekvést jelentő (subita, momentanea), a' cselekvés nagyságát kifejező (augmentativa) stb. igefajok,

Értelmi jelzők (logikai kategoriák) szerint mindezen igefajok áthatók (transitiva), benhatók (intransitiva) vagy magokba visszatérők (reflexiva), mellyekhez a' létige (verbum substantivum) csatlakozik. Igy átható a' myyn eladok (ich verkaufe) ige, mert az ezen ige által kifejezett cselekvés (eladás) áthat valamelly

tárgyra, p. o. lóra; benhatók a' seison állok, és istun ülök ígék, mert az állás, ülés cselekvénye magában az alanyban megmarad; magába visszatérő a' muuttain változom, változtatom magamat (ich verändere mich), mert a' változás cselekvénye visszatér magára az alanyra. Ezen értelmileg különböző ígék mindenike továbbá vagy cselekvő (activ), vagy szenvedő (passiv), miszerint a' szuomiban átható-cselekvő (transitivo-activa), átható-szenvedő (transitivo-passiva), benható-cselekvő (intransitivo-activa), benható-szenvedő (intransitivo-passiva), magokba térő cselekvő (reflexivo-activa), 's magokbatérő-szenvedő (reflexivo-passiva) ígék találtatnak.

Idomára nézve a' finn ige háromféle, mi által a' ragozás is ugyanannyifélévé határozottatik.

A) Közönséges, melly magában foglalja az ígék legnagyobb részét, vagyis minden átható 's benható ígét.

B) Magábatérő, melly magában foglalja a' magábatérő (reflexiv) ígét.

C) Tagadó, melly magában foglalja a' tagadó szócskának ragozását, összeköttetésben mindenféle ígékkel.

Az igeképzés stintén úgy történik a' finnben, mint a' magyarban ti: a) képeztetnek ígék α) igeszókból, β) névszókból, γ) viszonzószókból; b) képeztetnek ígék bizonyos képzőragok által (ezek a' törzshöz todatván), vagy a' törzs gyökbetűjének (ön vagy mássalhangzónak) változtatása által; mert azon kívül, hogy nyelvünkben is többféle ragszócska találtatik, különféle igefajoknak rendszerinti alkotására, észrevehetni azon módot is, melly szerint egy önhangzónak megkettőztetése által annak értelme specifice megmásítatik. Így például a' nyafog-ban a' vastag hangzó által a' nyafogás nagyságát, a' nyefeg nyifog-ban a' vékony hangzó által annak kicsinségét, kevesebbségét érezhetni kifejezve; míg a' lobban, roppan, surran ígékben a' b, p, r gyökbetűk kettőztetése által a' cselekvés egyszerisége van megjelölve — minek nyomát leljük a' szuomiban is, hol a' rendszerinti igeképzők mellett, a' törzs hangzójának változtatása által, szinte alkothatni új ígéket.

A' finnben tehát alkottatnak:

I. Igék igékből.

a) Gyökigék, ha két különböző hangzóval végződnek, benható (intransitiva) értelműek, p. o. oppia (opin), tanulni, kulkea

(kuljen vagy kulen) kullogni, huokua (huovun) lélekzeni, syttyä (sytytyn) gyulni, lenteä (lennen) röpülni, ontua (onnun) sántulni.

b) A' származott igék, ha aia, eiä, eia, ia végzettel birnak, magokbatérö (reflexiv) jelentésűek, p. o. kummaraia hajlongzani, magát meghajtani (sich bücken), kummarraa-tól hajtani, laseia ereszkedni, laskea-tól eresztetni, kuleksia kóborolni, kulkea-tól, purreksia harapózni, purra-tól harapni.

c) Az a ä átható, az u y (ü) benható igék jellembetűi, miszerint a' kokoan (koota) átható, a' kokoun pedig benható ige lévén, amaz am: gyüjtök; emez pedig am: gyűlök; így a' lisään is am: növelek, szaporítók, lisäyn am: növekedem, szaporodom; vaivaan (vaivata) kínzok valakit, bajt szerezek valakinek, vaivaun kínlódom, bajlódom, muutan (muuttaa) másítók, változtatók, muuttun vagy muuttaun (muuttua, muuttuta) változom, megmásulok stb.

d) Az eredeti átható igéken kívül (verb. prim. transitiva) benhatókból (l. a) alatt) alkottatnak áthatók, a' két különböző hangzónak egyfélévé változtatása által, vagy ha hozzájuk t betű függesztetik. Így a' kántyä fordulni, oppia tanulni, ontua sántulni, lenteä röpülni benhatókból lesznek a' kántää fordítani, opettaa tanítani, onnuttaa sántítani, lennettää röpíteni átható igék.

e) Míveltető igék (verba factiva, causativa) szinte, mint a' magyarban t képző által lesznek mindenféle igékből. Így a' parantua javulni, oppia tanulni, tehdä tenni, juoda inni, nähdä nézni, lypsää fejni, juosta (juoksen) futni igékből t képzővel lesznek: parannuttaa (parannutan) javítani, teettää tetetni, juottaa itatni, näettää nézetni, lypsättää fejetni, juoksuttaa (juoksutan) futtatni.

Minthogy pedig a' finnben is, a' magyarban is az egyszerű átható igék idomra nézve a' míveltetőkhöz hasonlítanak (l. d) alatt) erre nézve némelly igék kettős t képzőt vesznek föl, p. o. a' kylpeä fürdeni, juoda inni, sytyä gyujtani igékből a' kylvettää am: fürösztetni, juottaa am: itatni, sytyttää am: gyujtatni, a' kylvetettää am: fürösztetni, a' juotattaa am. itattatni, a' sytytättää am. gyújtattatni.

f) Gyakorító igék (verba frequentativa) 's a' fogalomfejlődésnek megfelelőleg, kicsinyítők (deminutiva) képeztetnek l (elen) által, melly Boller szerint (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften d. phil. hist. Cl. Band XIII. Jahrgang 1854. III. Heft. 501 l.) a' liika (l. ezt a' Magyar nyelvészet III.

füzet 115 l.), még bizonyosabban a' török és jakut la intensívraggal van összefüggésben. Így a' kiitän dicsérek, köszönök, kastan nedvesítek, átvitelesen keresztelek, juotan itatok, sanon szölok, kysyn kérek kérdek, juoksen futok stb. igékből lesznek e' gyakorítók: kiittelen dicsérgetek, kastelen nedvesítgetek, juottelen iszogatok, sanelen gyakran szölok, beszélgetek, kyselen kérdezgetek, kéregetek, juokselen futkozok, futkározok.

Efféle igékkel néha a' viszonyító (reciprocus) vagy magábatérő (reflexiv) cselekvés értelme egyesül, p. o. tappelen (tappelevat = küszködnek, inter se se configunt, egymást ütik, vagdalkoznak) riuttelen (riutelevät veszeködnek, czivakodnak); opetelen tanulgatok (doceo me), kääntelen fordítgatom magamat.

Képeztetnek e' fajbeli igék α) gyökigékből, p. o. az otan-ból veszek, ottelen veszegetek vevegetek, käyn-ből járok, kelek, kävelen járogatok, sétálok, rakastan-ból szeretek, rakastelen szeretgetek; β) miveltektből p. o. a' juotan-ból itatok, juottelen itatgatok, syötän-ből etetek, syöttelen etetgetek.

g) Folytonosságot jelentő igék (verba continuativa) i (in) képző által alkottatnak. Így a' ryypään-ből hörpentek, ryypin folyvást, egy huzomban hörpentek; a' hyppään-ből ugrom, hypin folytonosan ugrom, ugrándozom. Ereszt magábatérő (reflexiva) igéket is, p. o. riisuin levetközöm (ich ziehe mich aus) a' riisun levetem igétől.

h) Hirtelen, mintegy pillanatban véghezmenő cselekvést, mozdulást jelentő igék (verba subita, momentanea) képeztetnek h (ahdan ähdän, ahta ähtä) által, többnyire hangutánzó szókból, de egyéb igékből is, 's megfelelnek nyelvünkben többnyire a: roppan, cseppen, durran, toppan-féle igéknek, p. o. seisahdan hirtelen állítok, paukahdan pattan durran, pusahdan buggyan, haukahdan kaffant, ugat (kutya egyszer), riahdan riad, rivvan, seikähden retten, jyrahden rezzen stb., melly esetben a' benható is, ha szükséges, kiemeltethetik az u által, p. o. seisahdun hirtelen oda állok (ich stelle mich hastig).

i) Ugyan ezen értelem oltatik a' tőszóba az aisen äisen képzők által, miért hangutánzó szókból ezekkel és h-val alkottatnak új igék: repäisen hirtelen lerepeszt, lohkaisen hirtelen letör, vág, potkaisen hirtelen rüg, kysäisen hirtelen kérd, valkaisen hirtelen világít, világosságot csinál (valkia).

k) Az o (on, en) képző által a' cselekvés nagyságát jelentő igék (augmentativa, intensiva) alkottatnak, 's hozzájuk csatlakozik a' durvaság 's heves indulatosság mellékértelme. Így lesz viskon erősen dobok (actus iaciendi validus) a' viskaan vetek, auvon feltátok (auvon suuni feltátom szájamat), az avaan nyitok, puskon öklelek a' pusken bökök, ratkon szétszakítok a' ratkin széttépek igékből.

II. Igék névszókból.

a) Átható igék képeztetnek = n (= nnan = nnän, ntä, ntä) rag által. Így a' paha rossz, para (divatlan, de a' hasonlítás fokán ettől van a' parempi jobb), vanha vén, vähä kicsiny, kova kő, ene, enä (enempi nagyobb) névszókból lesznek a' pahennan rontok, rontom; parannan jobbítok; vanhennan vénhesztek; vähennän kicsinyítek; kovennan keményítek; enennän nagyobbítok — áthatók — melyek a' fenebb megérintett szabály szerint, az a, ä betűk u, y-re változtatván, benhatókká lesznek: pahennun (pahenen) romlom, parannun (paranen) jobbulok, vanhennun (vanhenen) vénülök, vähennyn (vähenen) kicsinyedem, kevesbülök, kovennun (kovenen) keményülök, enennyn (enenen) nagyobbodom, nagyobbulok stb.

b) Áthatók alkottatnak a' sta, stä (stan, stän) képzők által is, melyeket hason módon benhatókká változtathatni: így az ahdas szűk, szoros, seiväs karó, oma tulajdon, vahva erős, szilárd, paljas sima, läpi lyuk, kaunis szép névszókból lesznek az ahdistan szorítok, seivästän karózok, omistan tulajdonítok, sajátítok, vahvistan erősítok, szilárdítok, paljastan simítok, lävistän lyukasztok, kaunistan szépítok — áthatók — és az ahdistun szorulok, omistun sajátjává leszek (proprius fio) vahvistun erősödöm, paljastun simulok, lävistän lyukadok, kaunistun szépülök stb. benhatók.

c) Nem különben lesznek áthatók a' ta, tä (ttan, ttän) benhatók a' tu ty (ttun, ttyn) képzők által, p. o, kuri fegy, rippi gyónás, valta hatalom, rauha béke, nyugalom, tuhka hamu, pelko félelem, kirja írás, viha harag, ruoho gyp stb. névszókból a' kuritan fegyezek, ripitän gyóntatok, valloitan hatalom alá vetek, meghódoltatok, rauhoitan békítok, megnyugtatok, tuhotan tuohitan hamvazok, pelotan félelmitok, kirjotan v. kirjoitan írok, vihoitan, vihoitan haragítok, ruohoitan gyepesítok — áthatók — vi-

hastun haragszom, ruohotun gyepesedem, füvesedem, pelästyn v. peljästyn félemedem stb. benhatók.

Jegyzet. Ide tartoznak azon tan, tän végzetű igék is, melyeknek osztó értelme vagyon, minők például az yksi egy, kaksikettő, neljä négy, kappa köből (gabona mérték), kannu kanna stb. szóból képeztetnek: yksitän egyenkint adok, osztok (vereinzeln) kaksitan kétfelé osztok, neljitän négyezek, négy felé osztok (vierteilen), kapotan köblönkint mérek, kannutan kannánkint adok, mérek.

d) Ne állapotí rag (essivus = magyar ul, ül) névszókból igéket képez, melyek az állapotbani megmaradást fejezik ki, p. o. valkenen fejár (fejéről) vagyok; virkenen, virgонецzáz lesznek.

e) A' ksu, ksy, tájszóféleségre ksi a' ks változtató esetragból és u (y) középígekké jellembetűjéből összetéve (ksun, ksyn, ksin) jelenti, hogy valami valamivé lesz, valaminek tartatik, vagy is olly értelmű igéket alkot, minők a' magyarban = ll által szoktak képeztetni: p. o. ouduksun idegenellem (pro aliēno, insolito habeo) paljoksun sokallom; pahaksun (pahaksin) rosszallom, az outo idegen, paljo sok, paha rossz névszókból.

f) Ugyanazon ks rag a' gyakorító vagy kicsinyítő l (skel = en néha betoldott n- és causalis t-vel, ske-n-t-el-en) képzővel egyesülve, a' nagyító vagy kicsinyítő értelmén kívül a' viszonyosság (Gegenseitigkeit) értelmét is az ígébe belé oltja: oleskelen gyakran vagyok, tartózkodom valahol (mintegy leddegélek, a' lét ígének lenni idomából alkotván e' gyakorító, de nálunk szokatlan ígét), paineskelen veszeködöm; juokselen vagy juoskelen futkozok, juoksentelen v. juoskentelen futosgatok; juoskelen v. juoskentelen iddogálok, iszogatok.

g) Az oi, öi, oitse, öitse (oin, öin, oitsen, öitsen) három vagy többtagú névszókból alkot különféle igéket, p. o. satuloin vagy satuloitsen nyergelek, viheriöin v. viheriöitsen zöldülök, tarinoitsen mesélek, pisaroitsen csepegek, ahkeroitsen szorgoskodom, penikoitsen kölykezem, mataloitsen alázatosá teszek, alázok stb. a' satula nyereg, viheriä zöld, tarina mese, pisara csepp, ahkera szorgos, penikka kölyök, matala alázatos névszókból.

h) Végre rr (rran rrän: rta rtä) képzők által színeket jelentő névszókból (puna piros, sini kék, viheriä zöld stb.), olly sajtáságos ígék támadnak, minők a' magyar -ll-ik rag által alkot-

tatnak: punerran pirosollik, veresellik, sinerrän kékellik, viherrän zöldellik (viridem refero colorem),

III. Igék viszonzszócskákból. Mind a' finn, mind a' magyar nyelv kevés igét képzett viszonzszókból. A' puhki át, által, auki nyilván, läpi át, által (és lyuk) ala = al, yli = fel, fen szóból képzett igék imezek: puhkaisen átfúr, tör, lyukaszt, aukaisen hirtelen kinyit, leipäisen v. läiväisen áthatolok; alennan alacsonyítok, alázok, alennun v. alenen alacsonyodom, ylennen magasztalok, felemelek, ylennun v. ylenen magasodom, felemelkedöm, halki-ból halkeen ketté repedek, halkoon v. halvon, halkaisen halaisen ketté hasítok stb. stb.

Nem minden ige bir azon sajátsággal, miszerint a' felsorolt képzőket felvevén, ezen értelmi változások 's árnyéklatok minde-
nikét kifejezhetné: — hanem, mint a' magyarban, egyik ige ki-
sebb, a' másik nagyobb számmal képes azokat magához fogadni; de vannak igék, mellyek a' legtöbb alakban divatosak. — Mutat-
ványul felhozzuk:

muutan	változtatok	(átható)
	másítok	
muutun	változom	(benható)
	másulok	
muuttaun) változom	
muuttain) másulok	(magábatérő)
muuttelen)	
muutteskelen) változtatgatok	(gyakorító)
muuttelein	gyakran változom	(gyak. magábatérő)
muutahdan	hirtelen változtatok	(egyszeri átható)
muutahdun	hirtelen változom	(egyszeri benható)
muutahtain	hirtelen változom, másulok	(egyszeri magábatérő)
muutellehdan	hirtelen változtatgatok	(gyakorító egyszeri)
muutahtelen	hirtelen 's többször változom	(egyszeri gyakorító stb.)

Vannak ellemben a' szuomiban olly igék is, mellyek mint csupasz származékok élnek, az eredeti ige v. gyök, mellyből ké-
peztettek, egészen hiányozván. Illyenek: tottelen törődni, szót
fogadni a' totan szokatlan igétől; rukoelen vagy rukoilen esdek,
kérek, könyörgök a' rukoan szokatlan igétől, melly a' rukka sze-

gény, nyomorú névszótól ered; palvelen szolgálatni valakit stb. Ilyenek a' magyarban: bujál-kodik, incesel-kodik, bölcsel-kodik, mellyek a' ma már divatlan bujál, incesel, bölcsel igéktől származnak.

Most betürendben felsoroljuk a' finn-magyar eredeti vagy származék igéket, mellyek a' nyelvanyag közös voltáról tehetnek tanúságot.

aaltoon hullámozik	haavaan sebhettek, sebesíték
ahkailen áhít, ohajtozik	hairan)
aikahdan jajgatok	hairaisen) érintek
ajan hajtok	haisen bűzöl, bűzlik *)
ajattelen) észlelni vagy	haittaan gátol
ajuan) agyra venni	halistun halványodom
alustan alapot vetek	hankin)
alennan alázok	hankitsen) igyekezem
alenen alázatos leszek	
aleennun alázom magamat	hapatan)
annan adok	hapoitan) savanyítok
aristan érzékennyé teszek	happanen savanyodom
aristun érzékeny leszek	harvenen gyérülök, harva gyér
arvaan)	harvennan gyéritök
arvelen) árát, értékét, érdemét ta-	hatotan) hetlekatlálók (blatero
arpelen) lálgom valaminek, ta-	hotuilen) confuse loquor)
arvaelen) lálगतok	haukun ugatok
arvoitan találgattatok, becsültetek	haukahdan ugatok (egyszer)
	hehotan)
edistyn előre megyek, haladok	hekotan) hahotázok
elän élek	hahotan)
eleskelen éldegélek	hohotan)
eletän éltetek	heiditän szédítek
emäntelen anyáskodom	heitän hajítok (iacio)
ennetän (vaaran) előzők	hevellän hízelvegk **)
ennustan előre mondok, jósolok,	hikoun izzadok
sejtek	himennyn homályosodom
	himennän homályosítok

*) A' h és az ajakbetű (b) változására nézve vö: finn. heinä, lat. foenum, finn hyörin = pyörin sürgök, forgok, m. bér, finn hyry (vuora) szókat.

**) A' he v és hiz gyökök úgy állnak egymáshoz, mint a' m. szó, szov, tör. szöz, finn vapaa, m. szabad.

hiotan izzasztok	hävin)	
hirmustun borzadok	häviän)	szegényedem *)
hopotan höbötölök (schnell plap- peru)	ijestän igázok, igába fogok	
hornaan hortyogok	ihraan zsirozok	
hosun husángolok (virgis caedo)	ilmaun nyilvánulok	
husánggal verek	ilmoitan nyilvánítok **)	
hotaissen henyélek	imellän émelgyössé teszek	
huinaan henyélek	imen emni (honnét emő — csecs- emő)	
huhkaan huhogok	imetän emtetek	
huhun) susogok	innottelen)	
huhuan) suttogok	intoilen)	indítok
husutan)		
hututan)	huszít	
hurvitan)	joudum jutok	
hurvittelen)	julkenen nyilvánodom	
huudan hívok, hajdan hiüni	julistan nyilvánítani **)	
hyrään hörgők	juon iszom (ivom)	
hyydyn hülök, fagyok	juotan itatok	
hyydän hütök	juovun ittasodom	
hyyrrään bérelek	jäädyn jegesedem	
hyödytän hasznót hozok, hasznára válom	jäädän jegesztem, jegessé teszem	
hyörin (pyörin) sürgők, forgok (geschäftig umher laufen)	kaapin)	
hälvenen csillapodom	kaavin)	koptatok
hämärrän) homályosodom (al- hämäröitsen) konyodom)	kaappaan)	
hävällän)	käappään)	kapok (hastig raffan)
havallan)		
höpötän höbögök, höbötölök	kaikun kiáltok	
häpeen szégyenlek	kaikutan kiáltással ijesztek	
	kajaan kajbálok	
	kalaan)	
	kalastan)	halászik
	karautan kergetek	
	kartan kerülök	

*) A' két törzs häpy, hävyn szégyen, és hävin, häviän szegényedem bizonyítják, hogy az illető magyar szók gyöke: **szégy** és **szege**.

H. P.

**) A' finn két gyök egy magyar gyöknek felel meg.

H. P.

karttaan)	kiroon, kiron káromlani
karstaan) kártok, gyaratok	kiusaan kisztek (irrito, sollicito)
katson kacsintok (nézek)	kivitän kövezek (steinigen)
keitän kotyvasztok (főzők)	kohoan, ota forrok, felfuvalkodom
keletin kelepelek, csacsogok	kohotan forrasztok, koholok **)
kellään gyalázok	kokoan gyűjtök
kelpaan kellek, kellő vagyok	kokoun gyűlök
keritsen nyírek *)	kolmetan három rendre osztok
kerjään kérek, koldulok	komaan)
kerjäelen kéregetek	komajan) kongok (dumpf tönen,
kerkiin) ker-ni, mi nálunk szo-	komisen) hohl schallen)
kerkeän) katlan, de	komahdan hirtelen kondulok
keritän) kergetek	komautan konditok
kerskaan kérkedni	kopahdan koppanok (egyszer)
keskeyn középen maradok	kopautan kopogatok
keskitän középen hagyok	kosin)
kevitän könnyíték	kosian) hősölök (leányt kérek)
keveennyn könnyűvé leszek,	kosion)
könnyebbedem	kuljen kullogok, megyek
kiellän tiltok	kulutan költök, elhasználok
kieppaan követni	kuolen halok, meghalok
kierun) kerengek, gurgok	kuoletan megölök (halatok)
kierryn) (circum agor)	kuopin kaparok
kierrän köröngetek, körbe hajtok,	kuorin kérgezek (kérget lehántom)
tekerek	kuorrun kérgesedem
kiillan) csillogok,	kuorsaan hortyogok
kiilun) csillámlom	kuulen) hallok,
kiilutan csillogtatok	kuultelen) hallgatok
kiiluttelen csillogtatgatok	
kiipeen kapaszkodom	kuuleskelen hallgatódzom
kiitän köszönök, meghálálok és	kuulutan hallatom, hirdetem
dicsérek	kuulun hallik, hallatszík
kiljun és kiljahdan kiáltok	kuden hugyozom (hugyik, hud-ik)
kirisen) csikorgok	kuvaan képezek (effingo, formo)
kirskun)	kykyn guggolok
kiristän (p. hampaitani) csikorga-	kykystän guggoltatok
tok (fogaimat)	kynnän szántok

*) vö : kieli — nyelv.

H. P.

**) A' magyar koh és a' szuomi koho egy gyökü szók, mellyek alap jelentése a' forrás; de a' magyar a' tűzhelyt jelenti, hol olvasztanak, a' szuomi inkább a' forrásnak eredményit, habot. A' magyar kohnya v. konyha kohbul lett.

H. P.

kättelen	kezet adok	lämmitän	hevitök
käyn	kelek, járok	löydän	lelek
kävelen	keldegelek, járkálok	löydyn	lelödöm
köytän	kötök, kötözök	löydytän	lelödttetem
köytistän	kötöztetek		
lankeen	lankadok, lerogyom	madan	mászok
langetan	lankasztok, elejtek	makaan	fekszem, alszom
lapioitsen	lapátolok (saj. ások)	menen	menek, megyek
laukoilen	libegek	meneskelen	mendegélek
lehdin	levelezek	mielin	elmélek
lennän	lengek	mielitän	kivánok, gondolok
lepsin	lépcserek (lente progredior)	miellän	elmélködöm
lepsun	lebegek	muokkaan	munkálok (mühsam bereiten)
leputan	libegtet	murennan *)	morzsolok
liehun	lobog	murratan	morzsoltatok
lienen	leszek (lenni)	murahdan	morranok (subito mur- muro)
likoan	lágyluk	murrulan)	
lioitan	lágyluk	myrään)	morgok
lipun) lobogok,	mutaisen	metszek (seco)
lipuan) lebegek	mutisen	moczczanak
liputan	lebegtetek, lobogtatok	muutan	másítok, változtatok stb.
loikun	lóggok, lóggázok	myydyn	meddölök (desino lac emittere, ut vacca)
loiskun	locsogok	myrkitän	mérgezek
loiskutan	locsogtatok	määrään	mérek
loiskahdan	locscsan (a' viz)	määrítän	méreték
luen (luven)	olvasok	möhötän	mekegek, bekegek (rauce
lykkään	lökök	mökötän)	et abrupte balo, ut capra)
lyön) lövök (ferio,		
lyyn) ico)		
läpytän	laftolok (kutya)		
lämpeän	lämpenen, lämpiän he- vülök	nain	nőszöm, házasodom
		naitan	házasítok

*) A' törzs mur tör, innen murtaa törni, murrán török; a magyar hasongyökö mor, mur kis töretet, töréket jelent, 's az első sz-vel jár – morzs, a' másik murva szóban divatos. Egyébiránt ezen törzs a' természeti hang után csinált szók nagy osztályába tartozik: görögül ὄνη, ὄνηννυ; latinul freg, frango, német-angolul brech, brech, break; törökül kir, magyarul tör stb. H. P.

**) Az részv betűk felcserélődésére szinte vannak példák a' nyelvekben, mikre nézve Hoeffernél (Beiträge zur Etymologie und vergl. Gramm. der Haupt-Sprachen des indogerm. Stammes 350. l.) a' lat. creta 's szanszkrit च्वेता (glänzend, weiss) összehasonlítva hozatnak fel.

napin) csipek,
 naappaan) leszakasztok
 nauran nevetek **) (a' 298. l.)
 nauratan neveltetek, nevetést
 okozok
 nauvun nyávog (macska)
 neidyän nedvesitek
 nielen nyelek
 nieleskelen nyeldesek
 nieletän nyeletek
 niiten nyesek (kaszálok)
 nimitän nevezek
 nirisen csörgök, csurgok
 nohitan) noszolok
 nohotan) noszolok
 nukun nyugszom (dormio)
 nuolen nyalok
 nuolitan nyilakkal felszerelek
 nyljen nyúzik
 nykin és nyin nyüvök, tépek
 näen nézek, látok
 näetkelen nézdegelek
 näyn látszom
 näivähdyä nedvesitek
 näljästyn nyálasodom
 neljitän négyezek, négy részre
 osztok
 nelistän) négykézláb megyek,
 neljästän) vágatok

 oikenen igazulok, egyenesedem
 oikaisen, v. oikasen igazítok
 oksin ágat vágok
 oksennan okádok
 oksetan okádtatok
 oleskelen gyakran vagyok (tar-
 tózkodom valahol)
 orvitsen árvává teszek
 osin osztok
 ositan)
 osettelen) osztogatok

 paasen fájdalmat szerzek
 paastoan (fasten) büjtölök

paisun peczczedek (fel v. meg-
 peczczed, tumet)
 paisutan peczczedtté teszek
 pakenen futok
 pakastan fagyat nevelek
 pakoan fakadok
 pakahdun hirtelen fakadok
 parskun fercsenek
 paskutan fercsentek
 paksunnan vaskossá, vastaggá
 tesztem
 paksunnun vaskosodom, vasta-
 godom
 palan pállom (pállik, uror)
 paskennan fosom
 pauskahdan posszan (subito tono)
 pehmenen puhúlok (pehmä puha)
 pehmitän puhitok
 peitän fődök
 peitätän föletek
 pelkään félek
 peljätän félelmeim
 peljästyn félemedem
 penään fenýitek
 perään farolok (regredior posti-
 cum versus)
 perstaun purzsásodom
 pesen mosok
 pesin) fészkelek, fészket
 pesitän) rakok
 pieksen pacskolok, paskolok
 pieksetän pacskoltatok
 piennän finomítok, finommá, ki-
 csinnýé teszek
 pihdistän fogóval szorítok
 piipitän bibogok (pinio ut aviculae)
 piipotan bagdacsolok (saliens cur-
 ro, ut lepus)
 pilveilen felhősödöm
 pirskun)
 purskun) fercsenek
 priskun)
 pistän piszkálok
 pissan peselek (mingo)
 pissataan peseltetek

poden fájok, fájni	pyörin pörgök, forgok
pohvaan pöffeszkedik	pyöritän pörgetek, forgatok
poin fiadzom	pyörähdän pördítek (hirtelen)
puhun) fuvok és	pyöräytän pörögtetek
puhallan) beszélek *)	päällistän fölül rá teszék
puhutan fuvatok, beszéltek	päätän (be)fejezek (caput impono, — végzek)
pujaan bujom	pääsen fejlem, feslem
pujahdan bujom (hirtelen)	päästan fejtek, szabadítok
pujotan elbujdosom	pöhisen puffadok, pöffedek
pukkaán 1) bökök (cornibus ferio ut aries) 2) bökölök (sich bücken)	pöhistän pöffesztek, puffasztok
punon fonok	pökin) bökök (ferio, ut vervey
punoelen fonogatok	pökkään) cornibus)
punetan fonatok	pönkkään manköval támasztok (suffulcio)
puolikoitsen) felezek	pörrötyn) borzassá
puollun) (halbiren)	pörhötyn) leszék
puollan felelek, respondeo	pörrötän borzazok
puollustan felén (pártján) állók valakinek	pöylin bögök
puraan)	raadan és raatelen ragadok
purajan) forrok	rappaan rabolok
puren marok (mordeo)	rakennan rakok
putoan pottyán	rampaan csämpássá teszék
putisen potyog (kicsinyenkint)	raukaisen rogyasztok
puunnun fásulok	raukean rogyom
punnutan fásítok	rehotan) röhögök
puutan fogni, összefogni	reikotan)
puutun fogódzom, érek	revin repesztek
puutun fogyok	repelen)
puututan fogyasztok	repeilen) repesztgetek
pystän fogok, a' késről, hogy vág	repeän repedek
pyydän fogok (capio) **)	
pyytelen fogdosok	

*) A' finn: puhun mint a' m. fujok, fuvok eredeti értelme szerint am. spiro, flo, 's mondatik például a' szélről: tuuli puhuu — a' szél fuj; a' pásztorról, ki kürtjét, sipját fujja — painen puhun torvea, pillia stb. — de használtatik a' beszélőkről is, ki a' szókat, mintegy kifújni (verba efflare) látszik, péld. puhun v. puhuttelen häntä beszélek vele; mit azért véltünk szükségesnek kiemelni, mert a' fúj igének illy használata nálunk sem épen szokatlan, mint a' népies „bizonyt fújni = Isten bizonyt mondani“ szólásformából kitetszik. A' héber: phuach ige is, melly az altaji 's sémi nyelvekben messze elágzott e' gyökcsaládhoz tartozik, használtatik a' fuvásról és beszédéről egyaránt (l. Gesenii lex. man.)

**) Ezen szók puutan fogok, összefogok, puutun fogódzom, érek, puutun fogyok és pyydän fogok különösen találkoznak. H.P.

repäisen) *) repeszek	
reväisen) (hirtelen)	
riahdan riadok	sanoilen szölok, beszélgetek
riemuitsen örülök, örvendek	sapen epés vagyok, haragszom
rievun) rikogatok	siedän szenvedek
riekun) rikogatok	siemennän szemezek (besaamen)
risuan rőzsét szedek	sihisen zuhogok
rohdun rühesedem	sihtaan szítálok
ropahdan roppanok	siilaan szűrök
ropisen ropogok	silenen simulok
ropistan ropogtat	silitan simítok
rouhdun ragad (rüh)	silmään szemlélek
ruhdon rügni	silloitan hidalok
ruostun rostásodom	sirisen csörgök
ruskoitan riskáva tesztek (infusco,	sivun simulok, simítok
rufo)	sodin csatázok
ryngytän rengetek, ringatok	sohahdan sohanok, suhanok
ryven heverek	sohisen suhogok
ryypään hörpölök (sorbeo)	solmuinen csomózok, csomóba
ryöin (ryökia) ökrödzöm (rülpsen)	kötök
ryövän rabolok	soin zengek, zöngék
räkitän ragyogok	sorun zörgök
röhin rőfögök	suhisen süvöltök
rökästän görgök (libidine aestuo,	suorin, suoritan sorba rakok, so-
ut scrofa)	rozok **)
sadatan szidok	sulaan olvadok
saipoitsen szappanyzok	sulatan olvasztok
salin szelek	suljen (sulkea) csukok
sammun szünök	suolaan sózok

*) Ezen hat ige mind hangutánzó, lásd a' 297. lapon lévő jegyzetet. Mutatványul, milly gazdag ilyenekben a' finn nyelv, közlök egy verset egyházi énekből, melyet Eurén finnül irt nyelvtanában olvasunk:

Kivet kovat kalliolla,
kankahilla
rikki ratki murretaan;
rauta kaikki repäisevä,
raateleva
ruostehelta raadellaan.

Kemény kövek a' sziklákban
homokdombban
rip- rop morzsra töretnék;
vas, mindennek repesztője,
megrágója
rozsdátul megrágatik.

A' magyar fordítás utánóvzán az eredetit, kimutatja a' hangutánzó szókat.

H. P.

**) A' szuomi suora megfelel a' magyar sornak, melly nemcsak — series, hanem igenösség és egyenlőség is. Sorban lenni annyi, mint úgy és ott lenni, a' hogy és hol más van.

H. P.

suudin) szádlok	taidan tudok
suuditsen) (obturo)	takaisen hátráltatok
suutan szájba tömök	takaun hátrálok
suunnin szándékozom	taltaan tiltok
suvaitseu szenvedek	talvitun telelek
synnin szülök	talvelen) tétre fordul
sytytyn gyulok, gyulladok	talveilen) (az idő)
sytytän gyűjtök	tansaan tánczolok (tanzen)
syystän őszödöm (mint : tavaszodom)	taputan tapogatok
syön eszem	tapaan, tavata tapasztalok, tanálok
syötän etetek	tapan csépelek, csapok
syöksen szökök	tarjoan kitárok *) előadok
sadan v. sataan sietek	tarvon)
sahin)	tarpoan) zurbolok 1)
sahisen) zihálok	tassaan)
särjen török (frango)	tassahdan) csosszanok 2)
särvän)	teen teszek
särpään) szörpölök	teeten tetetek
sävähän) szeppenek	temmaan)
säikähän) (terrefio)	tempajan) tépek
säädän szedek	tiedän tudok
säälän sajnálok	tihun (tihkua))
	tihvun) zokogok
	tihraan tördelek

1) Rennvallnál (suomalainen sanakirja) tarvon-rpoa am: pisces conto ago. fugo pisces in rete, pertica aquam concutiens. Kresznericsnél (magyar szótár) zurbol am. halászatkor a' vizet zavarja; 's zurboló am. a' finn tarvin, tarpimen, v. tarvoin, tarponen, contus, pertica. — A' t u r b o k o l még jobban egyez azzal. „Bezzeg nem csekély vízben tapogat ám ez a' jámbor, hanem ugyan a' partmallyát t u r b o k o l j a.“ Pázmány. H. P.

2) Tassukka am. a' népies csoszka; csoszka ember — homo levi pede incedens.

*) Másutt figyelmeztettem már arra, hogy a' tár szóval nem vagyunk tisztában. A' finn, vagy szuomiban ott van t a v a r a jószág, gazdaság; t a r h a kerített hely, t a r h o a' mi kitáruul, kéznél van, árus. Ezen három különböző szónak mi felel meg nálunk? Az ismeretős t a v e r n i c u s bizonyítja, hogy t a v a r nálunk is kincset jelentött; t a v a r n o k tehát kincstartó, 's ebből lett a' t a v e r n i c u s szó. T a v a r n o k összehúzás által t á r n o k - k á lett. Még a' t á r h á z is, sz. t a v a r a - h u o n e azt hirdeti, hogy tár jószágot, kincset, eleséget jelentött; nem különben a' t á r s z e k é r. Ezen jelentésű szót már elbölcselködtük; mert most t á r = ház, mellyben valamit tartunk, 's a t á r s z e k é r? — A' b e t á r n i, k i t á r n i, t á r a s z t a n i megfelel a' finn t a r j o a n -nak. H. P.

tipahdan esöppenek
 tiputtelen)
 tiputan) csöpögtetők
 tipun csepegek
 tirisen esörgök (rieseln)
 tirskun)
 priskun) trüsszenek
 torailen torolok és dorgálok
 totun szokom (t=sz és k)
 tuen (tukea) segíték
 tuhisen suhogók, süvöltők
 tukin dugok (obturo)
 tupin döfök
 tunnen tudok, tudni, tunni
 tunnustan vizsgálhatok
 tutkin tudakozom *)
 turmellun romlok
 tormelen rontok
 tuuletan szellőztetek
 tyrmäyn dermedek
 tyveän tövesedem

tyretän türtetek
 tyreyn türök, elállók
 taitelen hajtogatok
 täydyn telem (plenus fio)
 täytän töltök és teljesítek (füllen és erfüllen)
 täydytän töltetek
 tydyn töltök
 tyrtyñ (tul)telem**)
 uin (uida) uszom
 uiskelen)
 uiskentilen) uszkálok
 uitan)
 uittelen) usztatok
 uneksun álmodom
 unetan altatok
 uppoan süppedek
 uudistan újítok
 uudistun ujulok
 uskotan esketek, hitetek
 uskon esküszöm, hiszek ***)

*) Tehát taidan, tiedän, tunnen, tutkin és származékaik részletesebben fejezik ki azt, mit az egy tud gyök jelent. H. P.

**) A' hasonhangú szókhöz tartoznak azok, melyek látszólag azonosak, de a' rokon nyelvek által különbözőknek mutatkoznak. Itt a' täy si törzs származékaihoz a' tyt és tyr t-éit is soroztam. A' magyar telikben nyílt e = ä van, ez megfelel a' szuomi täy t t y y-nek. De töltetni a' tyt és tyr t-nek hasonmása. Ezenkép kél, kelek, nyílt e-jü szó, de felköltetni, pénzt költeni, és verset költeni ö-vel járnak. Pénzt költeni szuomeul: kulutaa rahaa, kél meg käy; a' vers-költést nem tudom még származtatni. H. P.

***) Emlékezik az olvasó a' magyar szó értelmezésire a' 45—48. lapon. Kiegészítésül szolgál a' Névtelen mondása: „Et more paganismo in eodem loco occiso equo pinguissimo magnum aldumas fecerunt.“ Mit jelent az áldomás, egyedül ivást-e? Nem, hanem áldozatot, alkunak megerősítésit, mint a' maig divatozó áldomás pohár is hirdeti. Az erdélyi Compilátában (Pars III. Tit. VIII. Art. XIV.) olvassuk, hogy a' székelyek között az áldomás-ivás még újabb időben is törvényszerű bizonyíték vala. — Áldomás tehát nem ivás; a' rokon nyelvek megmondják nekünk, hogy az esküvést jelent. Törökben az eskü and, 's and ic smek azaz esküinni, annyi ott, mint meg eskünni. Lám a' török szólás épen úgy jár, mint a' Névtelen 'aldumas fecerunt'-ja, és a' maig divatozó áldomás-ivás, vagyis eskü-ivás. Az áldani-nak első jelentése tehát eskünni, melly értelemben megvan a' szó, mint Schott úr

vannon áldok, esküszöm	verehdyn véresedöm, veresedöm,
vannotan áldatok, esketek	pirosodom
vaalastan világosodom és világo-	vetyn vizesedöm
sítok	vetytän vizesítök, öntözök
vaihetan váltok	vien viszek
vastaan viszonzok, felelek	vietän vitetök, csábitok
valitan vádoló (váldoló)	vierin) forgok (volvor,
valitsen választok	vieryn) ut rota)
vaikenen veszteg vagyok (silesco,	vieritän forgatok
desino)	vilaan)
vaivoan bajt szerzek	vilaelen) villogok
valhenen) világosodom,	vilahdan villanak, villámlom
valistun) fejéredem	vilkutan villogatok
valoan világítok	vingun vinyogok
valahdan villanak	virkenen fürgév, virgonczczá le-
vammaan bántok, bénítok	szek, üdülök
vanhenen vénhődöm	vitsaan vesszöt vágok
varistan forrasztok	viuhun) füttyülök, visítok,
varistun forralok	vuhisen) süvöltök
varjoan árnyékozok	voittelen vajjal kenek
vedän viszek, vezetek	voivun bágyadok (viribus deficio)
vetäyn vitetem, vezettetem	voivutan bágyasztok
vedätän vitetök, vezettetök	vouraän) bérlek
veristän vérezek, véressé teszek	vuokraän)
verestän véres, veres, piros va-	vuodan folyok
gyok	vuodatan folytatok, öntök
vuorotan váltogatni *)	vyöryn pörgök, forgok

szívességibül tudom, az egész altaji nyelvfajban. Szuomeul v előhanggal *vala* — eskü, áld; esztül *van d*; törökül, mint láttuk *and*; mongolul *andagan*, *andagar* és *andagai* az eskü. Eskünni *szuomeul vanna* is (tehát ott *vala* és *vanna* — áld, and); esztben *vanduma* — áldomás, ott *ma*, itt *más* lévén a' képző. — A' magyar *áldani*-nak *benedicere* jelentése másod értelmű tehát, 's talán azon fogalom rejlik benne, hogy ki istennek áldott (tett) fogadását teljesíti, viszonyzást várhat istentől. Innen áldozni nyilván nem volt egyéb, mint istennek valamit eskü mellett vagy nélkül följánlani. A' régi magyarok tehát a' juramentum *sacrificium* és *benedictio* fogalmait egy gyökből származott szókkal fejezték ki. — Az is ide tartozik, hogy a' szuomi *usk* o hitet, fidest jelent, 's hasonmása a' magyar *esk*, *eskü*-nek. E' szót *ess*-nek is találjuk, *k*, *s*-sé változtával, mint a' szuomi *keski*-bül a' magyar *közz*, *köz* lett, *köz* helyett.

H. P.

*) *vuoro* vál, váltás. Ebben az *uo* a' palócz *ua*-hoz hasonlít, mert a' palócz váltani-t *vuáltani*-nak ejtene. De úgy ejti az *aat*-t a' finn szavolan is.

H. P.

vyörytan pörgetek, forgatok	yhdyn egyesülök, egygyé leszek
vyötin övezek, abroncsolok	yhdistän egyesítek
värjättelen várakozom, késém	yödin éjjeledem, éjjelezek
väslyn färadok	yöditän éjjelre fogadok valakit
väsytän färasztok	

A' finn ige módidomai (modus verbi). Azon módot, mely szerint az alany cselekvése, szenvedése vagy állapota^a a' mondomány által kifejeztetik, igemódnak nevezik. A' szuomiban az igeinek következő módjai találtnak:

a) Jelentő mód (modus indicativus), melyben az alany cselekvése, szenvedése vagy középállapota, mint létező, határozottan jelentetik. Különös jellembetűje, szinte mint a' magyarban, nincsen; p. o. sanon szólok (szólom), sanoin szóltam.

b) Foglalo mód (modus coniunctivus, concessivus), midőn az alany cselekvésének belső, vagyis az alanytól függő lehetősége, tehát a' cselekvés vagy szenvedés csak kétesen, 's határozatlanul fejeztetik ki. Jellembetűje = ne *); p. o. sano-ne-en szóljak, sannottaneen szólattassam, mondassam.

c) Feltételes mód (modus conditionalis), melyben az alany cselekvése, szenvedése vagy középállapotának külső, vagy is az alanyon kívüli feltételektől függő lehetősége fejeztetik ki. Jellembetűje — isi, — mely az igető és mondományi ragok közé tol-datik, p. o. sano-isi-n (jos taita-isi-n) monda-ná-m (ha tud-ná-m).

d) Ohajtó mód (modus optativus, precativus), mely az ohajt, a' vágyat fejezi ki, vajha az alany munkásságát nyilvánítaná. Jellembetűjére nézve (ko, kö) rokonnak látszik a' parancsolóval. Hozzá a' mondományi ragok közvetítő nehezettel járulnak, p. o. sanokoomme (sanoko-h-omme) szólanánk; kätkeikööte (kätke-ikö-h-ötte) rejtenétek el magatokat.

*) A' ne, mint ohajtó v. feltételes (optativus 's potentialis) módrag fordul elő a magyar (ad-né-k, ad-ná-m, jö-né-k — ad-ne-ik, ad-ná-im, ö-ne-ik) 's cseremiszt (tnl-ne-m jönék, tynem fizetnék, l. Elementa Gramm. Tscheremissae conscripsit D. M. A. Castrén. Kuopio 1845. p. 43.) nyelvekben. Értelmezésére nézve pedig Boller (Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Vissenschaften. Band VIII. 504. l.) abból, hogy önhangzója a' magyarban á, é-vé megnyújtatik, mi ai, ei diptongust feltételez, azon következtetést huzza, hogy benne az e' potentialis v. optativ értelmű, az n pedig gyökrag. (Lásd a' 191. lapot is. H. P.)

e) Parancsoló mód (modus imperativus), melyben a' mondomány parancsolólag sürgeti, hogy az alany munkásságát nyilvánítsa. Jellembetűje $h = k$ (ka, kä) vagy s, p. o. sanoh (sano') szólj, sanotta-kaan mondassék; saa-pa-s (tästä) vedd (innét) *)

Ezen módokban a' mondomány szükségszerű kapcsolatban lévén az alanyval, átalok képeztetik a' határozott ige (verbum finitum), míg ellenkező okból a' határozatlan (verbum infinitum) a' névi (nominalis) mód (a' név dolog v. tulajdonság lévén, a' dolognévi és tulajdonságnévi mód) által képeztetik, mint olyan átal, mely a' cselekvést, szenvedést v. közép állapotot átalánosságában, azaz: tekintet nélkül a' kül v. bel föltételre, fejezi ki.

f) Dolognévi mód (modus substantivus), melyben a' cselekvés, szenvedés v. közép-állapot úgy állíttatik elő, mint önálló dolog, vagy mint egy az idő határai között jelenkező tünetény, 's megfelel egyéb nyelvek infinitivusa, gerundiuma 's supinumainak, mire nézve szinte mint ezek, igenévszókint kezeltetik a' nyelvben, vagyis: felveszi az esetragokat. Jellembetűje kettő van: ta, tä vagy te, és ma, mä **) melyek öt alakban használtatnak, jelesül: I. a' ta, tä a' határozatlan és változtató esetekben; II. a' te a' benhagyó és eszközlőben; III. a' ma, mä (mely továbbá ise kicsinyítő képzőt vesz magához, sanoma, sanomise, sanomaise), az

*) Hogy a' finn $h = k$, s, és magyar j (elváltozva s, sz, z, gy: köss, támassz, zuzz, alugyál) parancsoló mód jellembetűji azonosak, e' betűk szelleti természetéből, 's ezen alapvó váltakozásuk módjából is sejthető volna, ha azt kétségen kívül nem helyezné a' finn, mordvin, 's magyar parancsoló módok összevetése: finn elä (eläh), mordvin: eräk, magyar: élj (l. Boller idézett értekezésében 506. l.) — Lásd még a' 189—190. l. is.

**) A' ta, te, t, dolognévi mód jellembetűje Boller szerint elemei, 's értelmére nézve a' classicus nyelvek a' e infinitivusának alapul fekvő a s, s raggal, még inkább a' celta ad infinitivus jellembetűjével rokon (l. idézett Értekezésében 507. l.) 's a' ma, mä képzőtől abban különbözik, hogy az a' tartós cselekvésre vonatkozik; a' ma, mä pedig a' cselekvés tárgyilagosságát fejezi ki, 's azt, miután az idő határai közt egyes momentumai szerint véghezment, egyedesíti; mihez képest eredetére nézve nem egyéb a' mi (finn: mi-kä, sürjän: myi, cseremis: me stb.) magyar mi névmásnál, mely nyelvünkben is a' sem-mi, vala-mi, továbbá az al-om, ör-öm, or-om, foly-am szókból is képződül szolgál, 's tárgyat jelent, mely végre határozatlan tárgyra vonatkozik az ige határtalan módjában is: szól-ni, ven-ni 's a' többi.

egyes számban a' nevező, birtoki, benhagyó, kiható, beható, veszteglő, távolító 's nélkülöző; a' többesben: a' benhagyó, kiható veszteglő, távolító, tehát majdnem minden esetben, úgy, hogy a' ragozás némi kiegészítéseül, IV. a' mise idomból még az egyes és többes nevező, és határozatlan vétetik; végre V. a' maise idomban a' többes benhagyó, kiható, veszteglő, távolító esetek divatosak.

g) Tulajdonságnévi mód (modus adiectivus), mellyben a' cselekvés a' dolog tulajdonságakint fejeztetik ki, megtartatván az idő fogalma. Jellemére (va, vä *) a' jelen és jövő időkben; nu' ny', nut nyt a' cselekvő; u, y a' szenvedő multban **), 's használatára nézve azonos a' magyarral; tuleva am. jövő (jövendő), mennyt am. ment (azaz: mult), sanottu a' mi mondatott; syöty a' mi megéve volt.

*) A' va, vä = magyar ó, ő, melly hajdan szinte va, ve idomban használtatott. Így: hadlava choltat; teremteve istentul, áll a' halotti beszédben a' ma divatos: hallá holtát; teremő istentől helyett; miszerint tehát a' finn: e l ä v ä mindenestül ugyan az, a' mi a' magyar é l ő hajdan e l e v e (l. u. o. a' 3-ik versben) 's melly ma is fen van az e l e v e n (ele-ve-n vivens, vivus) szóban: elävä hopia = eleven (ezüst) kényeső; 's szerte dívik az igemelléki módban: élve, élvén, vivendo, vivens. Többire az ó, ő = va vä, Boller szerint (l. idézett Ért. 508. l.) azonos az ő = ille személynév-mással, mi kitetszik abból, hogy a) a' keleti finn nyelvekben az ezt helyettesítő sj (sürjän-votják) z (mordvin) zje (eseremisiz) stb. stb. jellembetük névmási természetet áruznak el, 's a' betűk ismeretes cserélődésénél fogva a' harmadszemélyi névmással egyeztethetők; b) a' magyar nyelvben az ugynevezett részesülő, eredetökre nézve nem levén egyebek az igék jelentő módbeli időinek egyes harmadik személyeinél (l. a' magyar nyelv Rendszerében 228. l.) az ó ő megfelel az a, e, á, é igemondományi harmadszemélyi rag-nak: hallá, teremté (halla, teremte) a' halotti beszéd 3-ik és 9-ik verseiben: hadlava és teremteve, mi nyilván az ő hajdan vü (tilotua vvt-t = tiltá vót l. u. o.) = ille harmadszemélyi névmás maga. (Hogy hadlava = hallá, teremteve = teremté szóokban tárgyi rag van, lásd a' 191. 192. l.)

**) A' cselekvő idomi mult nu' ny' jellembetűje előtt n-ut alakban is, miszerint a' nu' ny'-ben a' kihangzó szellet által a' meglágyult t betű van helyettesítve. A' nu' ny'—nut nyt, továbbá elemezve — n—u', n—y', n—ut, n—yt, a' torokhang (n) kifejlett betűnek vétetvén (v. ö. bozót, bozontos), az ut, yt (üt) nyilván azonos a' magyar mult idő s mult részesülő t (att, ett, ott, ött) jellembetűjével, melly a' finn szenvedő multban, talán mert ezt a' szenvedő t képző közvetlen megelőzi, hehezettel sem pótolva, színe elvettetik.

A' finn igenévi módjaira nézve megjegyezzük: a) hogy a' tulajdonságnévi va vä, vagy az infinitivusból képeztetik akképen, ha annak a, ä végbetűit va, vä-re változtatjuk, miszerint a' sanoa szólni, imeä emni, szopni, imettää emtetni, tietää tudni, istua ülni infinitivusokból lesz: sanova szóló, imevä emő, imettävä emtető, tietävä tudó, istuva ülő; vagy a' jelentőmód jelen idejétől p. o. vastaan viszonzok, felelek; hakkaan vágok (inf. vastata, hakkata) igékből lesz: vastaava felelő, viszonyzó; hakkaava vágó stb.; b) hogy a' nut, nyt idom az infinitivustól ered, az a, ä végzet nut nyt-re, a' kemény ta, tä végzet pedig nnut nnyt-re változván. Így lesz a' sanoa szólni, pyytää fogni infinitivusokból sanonut = a' ki szolt, pyytänyt a' ki fogott; a' hakkata vágni, revetä tépni, szakítani, repeszteni infinitivusokból: hakannut a' ki vágott, revennyt a' ki tépett, szakított; de a' tulla jöni-ből tullut (tulnut helyett) a' pestä mosni-ből pessyt (pesnyt h.) olta lenniből ollut (olnut helyett) a' ki volt; nehdä nézni- tehdä tenni-ből nehnyt a' ki nézett, tehnyt a' ki tett, csinált stb. c) ez igenevek viszonyításánál szükség szemügyre venni mindazon szabályokat, mellyeket fenebb a' névszók viszonyítására nézve feljegyeztünk, mert ezek is valóságos névszók levén, ugyanazon szabályoknak alávetvék. Tehát ezek is összevonathatnak, 's lehet sanomahan, sanohon helyett sanomaan és sanoon; és sanoessa, sanoen, sanottaen helyett sano-issa, sanoin, sanottain.

Összevetvén a' finn ige dolog- és tulajdonságnévi módjait, a' magyar ige úgynevezett határtalan módjával és részesülőivel, úgy találjuk:

a) Hogy nyelvünk saját szellemét, 's alkotását tekintve, e' módokra nézve inkább egyez a' rokon szuomi nyelvvel, mint a' mellyeknek rájárára eddig csigáztatott; mert mik egyebek a' magyarban is a' tudni dolognévi, a' tudó, tudott tulajdonságnévi, a' tudván, tudva igemelléki módoknál? (l. a' M. nyelvészet II-dik füzetében a' m. ige és jelző című czikket 76. l.)

b) A' mi eltérés e' tekintetben a' két rokon nyelv közt talál-tatik (mint talál-tatik a' rokon latin és görög közt, melly utóbbi-nak gerundiuma, 's supinumai hiányozván, ezeket infinitivussal fejezi ki) abban áll, hogy a' magyar dolognévi módban csak a' há-tározatlan mód létezik, melly a' személyragokon kívül (írni, írnom,

irnod, irnia, irnunk, irnotok, irniok) egyéb ragozást nem enged; a' finn határozatlan pedig viszonyítókat vevén fel, névszóvá válik: sanoa szólni, a' változtató esetben: sanoa-ksi = szólni-nak, a' benhagyóban: sanoessa szólni-ban, az eszközlőben: sanoen szolván, hajdani divat szerint szinte személyragozva: szolvám, szolvád, szolvája stb.

c) A' tulajdonságnévi módnak jelen (mi szintén, mint a' magyarban, a' jövőt is kifejezi) és mult időre vonatkozó két idoma, mint fenebb már megérintők, nemcsak jellembetűi, de használata tekintetében is tökéletesen egyez a' magyarral, miszerint tuleva vuosi am. jövő év. 's mennyt aika am. mult (ment) idő; sőt tökéletesen egyez abban is, hogy a' viszonyragokat, sőt ha egyébiránt az ige érteménye megengedi, a' hasonlítás ragait is fölveszi, p. o. tukeva erős, izmos (a' tuen tukea gyámolítok, segíték igétől), tukevampi erősebb, izmosabb, tukevin legerősebb, legizmosabb (vö. buzgó, buzgóbb, legbuzgóbb) oppinut tanult, oppineempi tanultabb, oppinein legtanultabb.

Az ige időiről (tempora verbi). Az időviszonyok kifejezésére a' szuomiban csak két módnak t. i. a' jelentő (indicativ) és tulajdonságnévi módnak van különös kiképzett idoma: egyik a' jelen (és jövő), más a' mult idő kifejezésére.

A' határozott igének módjai is, kivevén a' jelentő módot, mind csak a' jelen időt fejezik ki, a' többi időviszony kifejezése összetétel v. szófüzés által levén lehetséges. Van hát a' szuomiban

a) Jelen idő (tempus praesens), melly szintén mint a' magyarban a' jövő (futurum) kifejezésére is szolgál. Előjő minden módban, de nem a' dolognéviben, p. o. sanon szólok (most, vagy azután), sanonen szóljak, sanoisen szólnék, sanokoon, sanokaan szóljak, sanova szóló v. szólandó.

b) Végzetlen mult (imperfectum) a' multban kezdett, de folyvást tartó, tehát végzetlen cselekvés jelelésére: sanoin, sanoit, sanoi = szólék, szólál, szóla (szólám, szólád, szólá). Jellembetűje a' finnben is, a' magyarban is önhangzó (a' finnben i, a' magyarban a, e), melly az eredeti v. származék igető, 's személy ragok közé beszuratik: sano-i-n szól-é-k (szól-á-m).

c) A' multnak (végzett jelen, perfectum, és végzett mult plusquam perfectum) idői a' segédige jelen és végzetlen mult ide-

jéből, 's a' megfelelő tulajdonságnévi mód mult idomából tétetnek össze, miről alább fogunk tüzetesen szólni.

Az ige szó számai 's személyeiről. Az igeinek, mint a' névszónak, két száma van, t. i. egyes (singularis) és többes (pluralis); személye pedig monnó számban három: minä, sinä, hän, me, te, he = én, te, ő, mi, ti, ők, melyek ragok képében járulnak az igeik cselekvő idomaihoz, p. o. sano-n, sano-t, sano-o, sano-mme, sano-tte, sano-vat szól-ok (szól-om), szól-asz (szól-od), szól (szólja), szólunk (szól-juk), szól-otok (szól-játok), szól-nak (szól-ják); miért a' személynévmást, hanem ha nyomosítás vagy kitüntetés kedvéért, szintén mint a' magyarban, az ige előtt is kitenni, nem szükséges.

Mind ez másképen van az ige szenvedő idománál, miről alább. Az igeik személyeit illetőleg itt még megjegyezzük (l. egyéb-iránt a' személynévmásoknál a' mondományi ragokat.)

a) A' jelentő, foglaló, 's feltételes módokban az egyes számú harmadik személy ritkán van különös személyraggal megjelölve; a' foglaló és jelentő mód jelen idejében csak akkor nyer ragot, ha hozzá egy önhangzó függesztethetik, melly maga az ige zárhangzója, megkettőztetve szokott lenni, p. o. sano-o, sanone-e. Ez megtörténhetik az összevont igeéknél is (verba contracta) összevonatlan alakjaiban, p. o. vasta'a-a, herkeä-ä stb. de nem divatos.

b) Az ohajtó mód egyes második személyraga s, melly a' szótagot zárván, a' megelőző k bötüt vagy meglágyítja, vagy azt s, l, n, r bötük után ilyenekre átváltoztatja, p. o. a' syön eszem igeinek ohajtó módu egyes második személye syökös meglágyítva syö'ös; a' puren harapni, tulen jöni, panen tenni igeiké, purkos, tulkos, panhos helyett lesz: purros, tullos, pannos stb.

c) A' parancsoló mód egyes második személyében mind a' mód- mind a' személyrag hiányzik, de ekkor a' hehezet (h) hiányjellel pótolva találtatik, p. o. tule' = jer, sano' = szólj, syö' egyél (tuleh, sanoh, syöh helyett).

A' finn ige viszonyítás v. ragozásról (coniugatio). Az igeinek mód, idő, szám és személy szerinti módosítása igeviszonyításnak, 's mivel e' viszonyítás mód, idő és személybeli ragok által történik, igeragozásnak neveztetik. E' viszonyítás 's ragozásban szem előtt kell tartani az ige-töt, mert ehhez járulnak az igeinek mindennemű viszonyképzői és ragai.

A' magyarban az ige-tő mindig a' jelentő mód jelen idejének pusztá harmadik személye, p. o. nyer, tanít, tör (tör-ik) stb. Nehezebb ezt fellelni a' szuomiban, hol az ige-n is előtünik azon sajáttság, melyet a' névszón vettünk észre, miszerint annak gyökmássalhangzói elváltoznak (meglágyulnak, keményednek, kiesnek vagy áthasoníttatnak) 's ehhez képest törekedtek némelly finn nyelvészek a' ragozási rendeket (coniugatiokat) meghatározni.

Azonban tekintvén, hogy a' finn ige jelentő módja jelen időbeli első személyének más raga nincs, mint az -n személyi rag, ez elvettetvén, ha a' gyökmássalhangzó, mely kiesett, meglágyult, megkeményedett v. áthasoníttatott, visszaállítatik, előttün az ige-nek töve. Így az uin uszom, pesen mosok (mosom), sanon szólok (szólom), tarinoin mesélek (mesélem) stb. ige-k töji, elvettetvén az -n: ui, pese, sano, tarinoin. De itt meg kell jegyezni, hogy

a) Ha az -n betűt egy vagy több tagú ige-ben közvetlen két önhangzó előzi meg, akkor az az összevonattak (contracta verba) közé tartozik, 's össze nem vont állapotában a' két önhangzó közt aspiratio van, p. o. vastaan viszonyzok, felelek, lupa-an ige-ek, kauppa-an vásárlók, veszek (vasta'a, lupa'a, kauppa'a).

b) Annak kitudhatása végett, ha és mennyiben van a' jelentő mód egyes első személyében a' gyökmássalhangzó elváltozva, valamint a' névszóknál, úgy itt is bizonyos alak szükségeltetik, 's ez a' dolognévi módnak határozatlan esete (melly az ige határozatlan módjának — infinitivus — nevezete alatt a' szótárakban megjegyezve találhatik), mert ha az ige gyökmássalhangzója az infinitivusban kemény, akkor az a' jelentő mód jelen idejének egyes első személyében lágyulva találhatik; 's viszont, ha az ige gyökmássalhangzója az infinitivusban lágy, akkor az a' jelentő mód mondott ideje 's személyében keményedve találhatik. Így péld. a' rikkoa törni, lukea olvasni, alkaa kezdeni, sopia illeni, antaa adni határozatlan módbeli ige-k jelentő módu jelen időbeli egyes első személye: rikon, luen, alan, sovin; ellem-ben a' leikata metszeni, ma'ata feküdni, mitata mérni, sorrata feketíteni stb. ige-k jelentő módu jelen időbeli egyes első személye: leikkaan, makaan, mittaan, sortaan, mert első esetben az infinitivus kemény, a' másikkban pedig lágy mássalhangzókkal bir, azért a' jelentő mód jelen idejének egyes első személyében az első esetben lágy, a' másikkban kemény mássalhangzók találhatnak.

Jegyzet. E' változásoknak bővebb tárgyalását ez uttal mellőzzük, a' felvett tárgy fonalát nem akarván megszakítani.

c) Az infinitivusról tudni kell, hogy annak képzője, melly előtt a' mássalhangzók változnak, a' szuomiban ta, tä, melly két önhangzó közül kilöketik, ezenkívül a' megváltozott ige aspiratiót nyer az elenyészett esetrag pótlékaul.

Ezeket az igető kinyomozhatása végett előre bocsátván, annak keresése módját következőkben felmutatjnk.

Határozatlan mód.	Jelentő mód.	Igető.
(syötä) syödä enni	syön	syö
(leipota) leipoa kenyeret sütni	leivon	leipo
(kysytä) kysyä kérni, esdeni	kysyn	kysy
(kaivata) kaivaa ásni	kaivan	kaiva
(heitätä) heittää dobni, hagyítani	heitän	heitä
(puhalta) puhaltaa beszélni,		
fujdogálni	puhalla	puhalla
(kumartata) kumartaa hajlongani	kumarran	kumarra
(luketa) lukea olvasni	luen	luke
(vastatta) vastata ellenkezni, felelni	vastaan	vasta'a
(makata) maata feküdni	makaan	maka'a stb.
(maatta)		

E' kettő nähä nézni, látni, tehdä tenni eltérnek e' közönséges szabálytól. A' jelentő mód jelen idejének első személyében amaz: näen nézek, látok; emez teen teszek; tövük még is: näke, teke.

Az ekképen fellelt igető, szinte mint a' magyarban, rendszeren ragoztatik, a' meglágyult gyökmássalhangzó megtartatván a' jelentő mód jelen idejének első és második személyében, a' parancsoló mód második személyében, és az egész szenvedő idomban; de nem a' határozatlanban, és a' nevezett módok egyes és többes harmadik személyében; a' megkeményedett gyökmássalhangzó pedig az egész jelentő és ohajtó módban, a' parancsoló mód egyes második személyében, meg a' dolognévi módban, de nem a' határozatlanban.

Mielőtt a' ragozási mintákat láttatnók, szükségesnek leljük

nagyobb világosság okáért az igéket köthangzóik, kötmássalhangzóik, 's szótagjaikra nézve is osztályozni, *) mert e' tekintetben is némi változásoknak alávetvék. Itt a' finn igék hat külön osztályba sorozódnak.

a) Az első osztályba tartoznak az egytagu igetők, mellyek a' jelentő mód végzetlen mult idejében (imperfectum) 's a' feltételes módban α) a' hosszú önhangzót rövidre változtatják, egy oda vont i által azt kettős hangzóvá tevén, p. o. saan kapok, nyerek, a' végzetlen mult időben lesz sain, a' feltételes módban saisin. β) a' kettős hangzójúak (sajátlag ugynevezett diphthongicus igék) elvetik az első gyöngébb önhangzót, a' második aztán az oda vont i-vel uj diphthongust képez. Így a' vien viszek, húzok, syön eszem, juon iszom igék elvetvén első önhangzójukat (az i, y, u betűket) a' végzetlen mult időben lesznek: vein, söin, join (nem viein, syöin, juoin), a' feltételes módban: veisin, söisin, joisin. γ) a' kettős hangzójú, de nem sajátlag úgy nevezett diphthongicus igék vagy y, vagy i-re végződnek. Olyan csak egy van a' nyelvben, a' käy = kel ige, mellynek y (ü) végbetűje az érintött időkhöz v-re változik, 's lesz: kävin, kävisin; az i végzetűek pedig elvetik az i-t, ha reájok i következik. Így lesznek az uin úszom, puin ütök igék a' jelentő mód végzetlen mult idejében: uin, puin (ui-in, pui-in helyett) a' feltételes módban: uisin, puisin (ui-isin pui-isin helyett).

Ide tartoznak a' több tagú igék is, mellyeknek teljes = tsen tövét oi, öi kettőshangzó előzi meg, 's amaz elvettétvén, kurtított idomban jelenhetnek meg, p. o. tarinoin (tarinoitsen) mesélek, beszélek, hedelmöin (hedelmöitsen) virágzom, viheriöin (viheriötsen) zöldellek, zöld vagyok (vireo, viridis sum), mellyek a' jelentő mód végzetlen mult idejében lesznek: tarinoin, hedelmöin, viheriöin, a' feltételes módban: tarinoisin, hedelmöisin, viheriöisin. De e' rövidített idom ritkább a' teljesnél.

b) A' második osztályt teszik azon igék, mellyek köthang-

*) Minden törzs a' finnben önhangzóval végződik, melly köthangzó-nak mondatik, 's melly a' megelőző mássalhangzóval (kötmássalhangzóval) együtt a' kötszótagot képi. Így a' mene-vät — mennek, eunt, mene törzsében az e betű a' köthangzó, az n a' kötmássalhangzó, a' ne a' kötszótag

ződik tekintetében semmi változást nem szenvednek. Illyenek: sanon szólok, neulon varrok, toivon reménylek, kudon szövök, lähestyn közeledem, rikastun gazdagszom, sammun szünöm, kialszom (mint a' tűz) stb., melyek tehát az érintött időkben lesznek: sanoin, sanoisin, neuloin, neuoloisin stb.

c) A' harmadik osztályba sorozzuk azon igéket, melyek α) a' jelentő mód végzetlen mult idejében az a, ä betűket elvetvén, ezek helyett i-t vesznek fel. Illyenek: otan veszek, fogadok, voitán győzők, nyerek, vedän huzok, heitän vetek, hagyítok, dobok, istutan ültetek, peletän félemítek, ijesztek stb., melyek elvetvén az a, ä-t, lesznek a' mondott időben: otin, voitín, vedin, heitin, istutin, peletin (nem ota-in, voita-in stb.). β) kötmássalhangzójukat, különösen a' t betűt, ha ezt két önhangzó vagy l, n, r betűk előzik meg, s-re változtatják, de meg is tarthatják. Illyenek: kääntää fordítani, kumartaa hajlongani, kyntää szántani, muuttaa másítani, változtatni stb., melyek tehát a' mondott időben lesznek: käänsin, kumarsin, kysin v. kääntin, kumartin, kyntin (néha: kynnin) muutin.

d) Negyedik osztály. Ide számítandók azon igék, melyeknek köthangzója i, minők revin (repiä) széttépek, kuorin hámtok (kérgét leveszem valaminek), nuolin nyalok, purjehdin vitorlázok stb. Ezeknek köthangzója (i) a' jelentő mód végzetlen mult idejében, 's a' feltételes módban az időképző i elől elvettetik, lesznek hát revin, kuorin, nuolin, purjehdin, repisin, kuorisin (reviin, kuori-in, repi-isin, kuori-isin helyett).

e) Ötödik osztály. Ide tartoznak azon igék, melyeknek köthangzója e. Ez α) a' jelentő mód végzetlen mult idejében 's a' feltételes módban az ideképző i betű előtt kiesik, miszerint az olen vagyok, kävelen sétálok, járkálok igék mondott idői lesznek: olin, olisin, kävelin, kävelisin (olein, oleisin, kävelein, käveleisin helyett); β) a' foglaló, ohajtó, parancsoló dolognévi (I, II) és tulajdonságnévi (II) módokban is kiesik olly szótagok előtt, melyek t vagy k v. n-nel kezdődnek (de két tagu törzseknél csak bizonyos esetekben, melyekben az e-t megelőző mássalhangzók veendők tekintetbe). *) Igy tulen jövök ige e módjai tullen, tulkoon,

*) Ezen esetek előszámlálvák a' nyelvtanokban, l. Eurén „Finsk Språkklära“-ját, 14. 15. l.

tulkaan, tullut (tulnut), de a' poden betegeskedem ('s több más igéé), potekoon, potekaan, potea, potenut stb.

Ide tartoznak a' többtagu = nen végzetű igék is, melyek az n és k betűk előtt elvetik az e köthangzót, 's a velők találkozó n betű a' k és t előtt átmegy t-re p. o. a' vähenen (vähene helyett) kevesbítek, gyengítek; ohajtó 's parancsoló módja: väheneköön, vähenköön, vähetköön.

f) A' hatodik osztályba tartoznak az összevont igék (verba contracta). *) Ezekről megjegyezzük, hogy α) kötmássalhangzójuk átváltozik n-nel kezdődő szótagok előtt n-re, t vagy k előtt t-re (tájszólásilag k előtt k-ra is), p. o. a' saarna'an (saarna'a), a' foglaló módban lesz: saarnannen, az ohajtó 's parancsolóban saarnatkoon (tájszólásilag: saarnakkoon, a' dolognéviben: saarnatta (saarnata); β) kötmássalhangzójuk (hehezet = aspiratio), a' jelentőmód végzetlen mult idejében átmegy s-re, de eltűn a' feltételes módban, p. o. saarnasin, lepäsin, lupasin = saarna-isin, lepä-isin, lupa-isin; γ) az összevont igék, ha összevonatlan alakjaikban használatnak, nincsenek alávetve e' változásoknak, követik tehát a' közönséges szabályokat, mik szerint a' halajan ragozva lesz: halajin, halajaisin, halajanut stb., de ez divatlanabb; δ) az összevont igékben a' köt-mássalhangzót megelőző szótag mássalhang-

*) Kétfele összevont igék ismereteseik a' szuomiban: a) melyeknek két utolsó önhangzója ugyanaz. Illyenek: saarna'an szónokolok, szent beszédet tartok (predigen), lepä'an nyugszom, pala'an visszafordulok, térek hala'an ölelek, átkarolok. Ezen igéknek kötmássalhangzója hehezet vagyis j lévén, összevonatlan idomukban ez szemlélhető: saarnajan, lepäjän, palajan, halajan, 's mint látszik, összevonatásuk a' j-nek kilöketése által eszközöltetik, mi alatt a' két rövid önhangzó (a-a, ä-ä) egy hosszúvá (aa-ää) összevonatik; b) melyeknek két utolsó önhangzója különböző, az utolsó mindig a vagy ä, az első közönségesen e (tájszólásilag i), p. o. rupean (rupian) illetek, megfogok, (ragadok) valamit, hozzá fogok (kézdek) valamihez; herkeän (herkiän) megszünöm, alább hagyok, kokoan gyűjtök. Ezeknek összevonatása az által eszközöltetik, hogy a' két rövid önhangzó közül az utolsó áthasonnítatik az elsőhez, mi által a' két rövidből egy hosszú önhangzó képeztetik. Így a' rupean, herkeän, kokoan-ból lesz rupeen (vagy rupiin), herkeen (vagy herkiin) kokoon. Ezeknek tehát köthangzójuk egy önhangzó, a' kötmássalhangzó pedig teljesen hiányzik.

zója gyakran meglágyul, p. o. makaan (makaa helyett) maka'koon, maatkoon, maka'nut, maannut.

Most már felmutatjuk az igeragozás mintáit az igék eme' hatféle osztálya szerint. *)

*) A' 311. lapon álló jegyzetre vonatkozólag itt mondhatunk el némelly tudnivalókat, kiegészítésül a' 101. lap. a.) és 102. lapon levőhöz. A' szótörzsök betűjinek lágyulása és keményedése a' szuomi nyelv legfinomabb érzékenységét tanúsítja. A' nyelv az önhangzók és mássalhangzók között lehető arányosságot akar fentartani, 's azért úgy méri azokat egymáshoz, hogy hosszú (kettős) vagy nyílt önhangzó két mássalhangzóval vagy egy keménynyel érjen föl. Innen, ha mond: h u k k u u vész, a' két k a' hosszú (kettős) u miatt van ott; első személyben már lesz u n; meg rövidülvén az u, nem marad meg k k, hanem mondják: hukun, hukut. Így l u k e a olvasni-ban a' kemény k ott van, mert e nyílt hangzó, azaz más hangzó következik rá; de az első személyben az e zárttá lesz, tehát a' k lágyul, 's mondják: l u j e n, vagy szokottabban: l u e n, l u e t, l u k e e, l u e m m e, l u e t t e, l u k e v a t. Megfordítva p u h j e t a pukkadni, az első személyben e h e n, vagy e e n-re végződik, azért megkeményül a' j. 's mondják: puhkeen. De a' mint k változik, úgy változnak t és p is. Csak t és s után nem lágyulhat meg k és t, tehát: itkee sír, itken sírok, itku sírás, itkun sírást; kastaa nedvesít, keresztel, kastan. — Azt talán nem is kell mondani, hogy a' betűk lágyítására és keményítésére nézve az igeszók és névszók egyenlő szabályok alá vetvék. Következő tábla mutatja a' betűk eme' változásait:

I.	II.	I.	II.	I.	II.
k-ből lesz —		lp-ből lesz lv		rss-ből lesz rs	
ik — j		mp — mm		t — d	
kk — k		pp — p		ht — hd	
lk — l, lj		rp — rv		lt — ll	
nk — ng		lss — ls		nt — nn	
rk — r, rj		mss — ms		rt — rr	
p — v		nss — ns		tt — t	

és viszontag.

A) Közönséges

1) Cselekvő

Igető.		I. saa kap, nyer, vesz stb.	II. sano szól	III. muutta másit, változtat
Jelentő mód.	Jelen idő.	E. saan saat saa	sanon sanot sanoo	muutan muutat muuttaa
		T. saamme saatte saavat	sanomme sanotte sanovat	muutamme muuttatte muuttavat
	Végzetlen-mult idő	E. sain sait sai	sanoin sanoit sanoi	muutin muutit muutti
		T. saimme saitte saivat	sanoimme sanoitte sanoivat	muutimme muutitte muuttivat
Foglaló mód.	Jelen idő.	E. saanen saanet saanee	sanonen sanonet sanonee	muuttanen muuttanet muuttanee
		T. saanemme saanette saanevat	sanonemme sanonette sanonevat	muuttanemme muuttanette muuttanevat
Feltételes mód.	Jelen idő.	E. saisin saisit saisi	sanoisin sanoisit sanoisi	muuttaisin muuttaisit muuttaisi
		T. saisimme saisitte saisivat	sanoisimme sanoisitte sanoisivat	muuttaisimme muuttaisitte muuttaisivat

igeragozás.

idom.

IV. repi repsz, szakit	V. tule jó.	VI. lupa igér.	
revin revit repii	tulen tulet tulee	lupaan lupaat lupaa	nyerek, szólok st. nyersz nyer
revimme revitte repivát	tulemme tulette tulevat	lupaamme lupaatte lupaavat	nyerünk nyertek nyernek
hasznoló a	tulin tulit tuli	lupasin lupasit lupasi	nyerek stb. " "
jelen	tulimme	lupasimme	"
időhez.	tulitte tulivat	lupasitte lupasivat	" "
repinen repinet repinee	tullen tullet tullee	luvannen luvannet luvannee	nyerjek stb. " "
repinemme repinette repinevát	tullemme tullette tullevat	luvanнемme luvannette luvannevat	" " "
repisin repisit repisi	tulisin tulisit tulisi	lupaisin lupaisit lupaisi	nyernék stb. " "
repisimme repisitte repisivát	tulisimme tulisitte tulisivat	lupaisimme lupaisitte lupaisivat	" " "

Igető.		I. saa kap, nyer, vesz stb.	II. sano szól	III. muutta másit, változtat
Ohajtó mód.	Jelen idő.	E. (saa'on) saa'os saakoon	(sano'on) sano'os sanokoon	(muutta'on) muutta'os muuttakoon
		T. saakoomme saakootte saakoot	sanokoomme sanokootte sanokoot	muuttakoomme muuttakootte muuttakoot
Parancsoló mód.	Jelen idő.	E. (saakan) saa' saakaan	(sanokan) sano' sanokaan	muuttakan muuta' muuttakaan
		T. saakaamme saakaatte saakaat	sanokaamme sanokaatte sanokaat	muuttakaamme muuttakaatte muuttakaat

D o l o g n é v i m ó d.	I. Változtató	Határtalan	T ö r z s : (saata)	(sanota)
			saada saadaksi	sanoa' sanoaksi
	II. Eszközölő	Benhagyó	T ö r z s : (saate)	(sanote)
			saadessa saaden	sanoessa sanoen
	III. Veszteglő	Egyes	T ö r z s (saama)	(sanoma)
		Birtoki	saaman	sanoman
		Benhagyó	saamassa	sanomassa
		Kiható	saamasta	sanomasta
		Beható	saamaan	sanomaan
		Távolító	saamalla	sanomalla
		Nélkülöző	saamalta	sanomalta
		Többes	saamatta	sanomatta
		Benhagyó	saamissa	sanomissa
		Kiható	saamista	sanomista
		Veszteglő	saamilla	sanomilla

IV. repi repezst, szakít	V. tule jő.	VI. lupa igér.	
(repi'ön)	(tullon)	(luvatkon)	vajha nyerjek stb
repi'ös	tullos	luvatkos	"
repiköön	tulkoon	luvatkoon	"
repiköömme	tulkoomme	luvatkoomme	"
repiköötte	tulkootte	luvatkootte	"
repikööt	tulkoot	luvatkoot	"
(repikän)	(tulkan)	(luvatkan)	nyerj stb.
revi'	tule'	lupaa'	"
repikään	tulkaan	luvatkaan	"
repikäämme	tulkaamme	luvatkaamme	"
repikäätte	tulkaatte	luvatkaatte	"
repikäät	tulkaat	luvatkaat	"
(muuttata)	(repitä)	(tulta)	(luvatta)
muuttaa'	repää'	tulla'	luvata'
muuttaaksi	repiäksi	tullaksi	luvataksi
(muuttate)	(repite)	(tulte)	(luvatte)
muuttaessa	repiessä	tullessa	luvatessa
muuttaen	repien	tullen	luvaten
(muuttama)	(repimä)	(tulema)	(lupaama)
muuttaman	repimän	tuleman	lupaaman
muuttamassa	repimässä	tulemassa	lupaamassa
muuttamasta	repimästä	tulemasta	lupaamasta
muuttamaan	repimään	tulemaan	lupaamaan
muuttamalla	repimällä	tulemalla	lupaamalla
muuttamalta	repimältä	tulemalta	lupaamalta
muuttamatta	repimättä	tulematta	lupaamatta
muuttaniissa	repimissä	tulemissa	lupaamissa
muuttamista	repimistä	tulemista	lupaamista
muuttamilla	repimillä	tulemilla	lupaamilla

Dolognévi mód.	Egyes	Törzs (saamise)	(sanomise)
	Nevező	saaminen	sanominen
	IV. Határ.	saamista	sanomista
	Többes		
	Nevező	saamiset	sanomiset
	Többes	Törzs (saamaise)	(sanomaise)
	Benhagyó	saamaisissa	sanomaisissa
	V. Kiható	saamaisista	sanomaisista
	Vesztglő	saamaisilla	sanomaisilla
	Távolító	saamaisilta	sanomaisilta
Tulajdonságnévi mód.		saava saanut	sanova sanonut

A' finn dolognévi mód öt különböző törzstől származott alakjai, felvevén az esetragokat, ezeknek eredeti értelme szerint, az ige fogalmát különféle viszonyokban fejezik ki, épen úgy, mint-ha mi mondanók: szólni-nak, szólni-ban, szoltól, szólni-ra stb., de ez nem lévén divatban nálunk, a' szuomi dolognévi mód felsorolt eseteit, az ige határozatlan módja, vagy ebből származtatott névszó által körül írva, fordíthatni. Nagyobb világosság okáért, a' szókötésből itt szükségesnek tartjuk következőket kiemelni:

A' dolognévi mód I-ső alakjában a' változtató ksi (saadaksi fogynak), melly mint névrag is (l. a' Magyar nyelvészet II. füz. 99. lapon) épen úgy, mint a' magyar nak, nek, néha valamelly tárgy felé irányzást, célzást fejez ki (v. ö. minek hozattad e' vizet? inni, — mintha mondanók: inninak), az igefogalom célra vitetését, fordíttatását jelenti, p. o. veimme kaloja kaupunkiin niütä siellä myydäksemme = vittünk halat a' vásarba a' végett, hogy ott eladjuk (mintha mondanók: eladnunknak).

A' dolognévi mód II-ik alakjában:

a) A' benhagyó (saadessa) eset ssa ssä = ban ben ragja, mint névrag, valaminek beljében való lételt jelent, 's átvitetik az időre is (v. ö. télben, nyárban, 's a' latin ubi helyhatározót: ubi voles, accerse. Terentius in Andr.). Erre nézve igenévszó-viszonyítótul használtatván, megfelel a' latin gerundium in do-nak, a' magyarban pedig mikor, midőn, ván, vén képzőű igenévszókkaal értelmeztethetik: p. o. ostin hevosen tullessani Pestista = midőn

(muuttamise) muuttaminen muutamista	(repimise) repiminen repimistä	(tulemise) tuleminen tulemista	(lupaamise) lupaaminen lupaamista
muutamiset	repimiset	tulemiset	lupaamiset
(muuttamaise) muuttamaisissa	(repimäise) repimäisissä	(tulemaise) tulemaisissa	(lupaamaise) lupaamaisissa
stb.	stb.	stb.	stb.
muuttava muuttanut	repivä repinyt	tuleva tullut	lupaava luvannut

(mikor Pestről jövék, Pestről jöttömkor v. Pestről jöttömben v. Pestről jöven — veniendo) lovakat vettem.

b) Az eszközlő (sanoen) módot, eszközt jelent: Jesus vastasi sanoen = Jézus felele mondván; väysi juostensa = futván elfáradá; Numantalaiset hukkuivat polttaiten = a' Numantiabeliek égvén (égés által) vesztenek el.

A' dolognévi mód III-ik alakjában:

a) A' birtoki (sanoman) a' pitää (ritkábban: täytyy) kell (oportet necesse est) személytelen igékkal, szükségét fejez ki: minun pitää ottaman, vagy ottaa = vennem kell (oportet me sumere, mihi sumendum est).

b) A' behagyó (sanomassa) foglalkozást jelent, mint néha a' neki megfelelő magyar ban ben is (v. ö. a' tudományokban fárada), p. o. kirkkoherra oli kappelissa saarnamassa = a' lelkész a' kápolnában vala predikálni (predikálással foglalkozva); de kirkkoherran saarnatessa (dolognévi mód II. behagyó esete) az időre vonatkozólag am. mikor, mialatt a' lelkész predikál.

c) A' kiható (sanomasta) eredeti értelméhez képest, az ige fogalmában is, valamitől távozást, eltérést, tiltást, megszűnést, lemondást stb. fejez ki, p. o. palvelia lakasi kutsumasta vieraita = a' cseléd felhagyott a' vendégeket hívni (hívással); hän kielsi minua siitä tekemästä = ő nekem megtilta ezt tenni (eltilta ennek tevésétől); he tulevat oppimasta = ök a' tanulásból jönnek stb.

d) A' beható (sanomaan) eredeti értelméhez képest, az ige-

fogalmában hatást, törekvést fejez ki a' cselekvés véghezvitelére, p. o. palkolliset lähettiin kalastamaan = a' cselédeket küldém halászni (lat. piscatum).

e) A' veszteglő (sanomalla), mely névszóknál, mint a' magyar nál, nél, valamely tárgy mellett, vagy annak közelében veszteglést, nyugvást, működést fejez ki, az igefogalomban tartósságot, késlekedést jelent, mit mi is az igenévszóban, ben ragú ily idomával: menöben, menőfélben szoktunk kifejezni, p. o. hän oli lähtemällä = menöben van (menni készült), minä tapaisin hänen kuolemalla = halófélben találtam őt; de jelent módot is, p. o. lintu kulkee lentemällä = a' madár röpülve halad.

f) A' távolító (sanomalta), mely névszóknál eredést, távozást jelent, az ige fogalmában azt fejezi ki, a' mi a' cselekvés határozott pontjától (fr. après avoir) méretik, vagy arra nézve mondatik; p. o. tekemältä se kävi poikki = ez, a' mint megcsináltatott, eltörött; tapamalta hän pääsi = a' mint megfogatott, kiszabadult; nämät langat ovat hyvät kehräämältänsä = e' fonál jó fonatására nézve, vagy fonatásánál fogva.

g) A' nélkülöző (sanomatta) az ige fogalmában is hiányt, fogyatkozást jelent (fr. sans avoir-aimé, fait stb.) p. o. hän jätti työnsä tekemättä = ő munkáját csinálatlanul (bevégzetlenül) hagyá; piteli kuuma rautaa poltaimatta = megfogá az izzó vasat a' nélkül, hogy magát megégette volna.

A' dolognévi mód III-ik alakjának többes számú benhagyó, kiható, veszteglő esetei ugyan azt fejezik ki, mit az egyes szám ezen esetei, de a' cselekvés ismétlése, többszörösítésével: p. o. vierasten kutsumissa on palvelia usein = a' cseléd gyakran van vendégeket hívni.

A' dolognévi mód IV-ik alakjában:

a) A' nevező (sanominen) alanyul használtatván, szükségét, kötelezettséget fejez ki: p. o. minun on tekeminen = nekem ezt (kötelelességem) tenni. A' többes nevezőhez az ismétlés, többszörítés értelme csatlatkozik, p. o. tämän päivän tekemiset = e' napnak teendői.

b) A' határozatlan (sanomista) szinte alanyul használtatik, de határozatlanul, 's részletezve: minun on tekemistä = nekem (kötelelességem) tenni, csinálni.

A' dolognévi mód V-ik alakja csupa kicsinyezője lévén a'

a' dolognévi mód III-ik alakjának, ennek benhagyó, kiható, veszteglő, távolító esetei átalán azt fejezik ki, a' mit a' dolognévi mód III-ik alakjának ugyanazon esetei, de a' fogalom szorosabb meghatározásával, p. o. neito pelästyi kynttilöitä virittimäissensä = a' lány épen gyertyagyujtáskor (épen midőn gyertyagyujtással foglalkozék) megijede; olin putomaisillani = épen leesőben (leeső félben) valék; mies pelastetiin tapettamaistansa = az ember szabadon ereszteték megöletése elől, ezaz: az ember szabadon ereszteték, épen midőn megöletnie kell vala.

2) Szenvedő idom.

Finnben az igékbe szenvedő értelem t (d) betű által oltatik, szintén mint a' magyar nyelvben, melly egyébíránt caussalis értelembe dítik az altaji nyelvfajokban, 's ugyan ezért átható, 's míveltető igék képzőjeül is használtatik, p. o. rakastan szer-et-ek (átható), rakastattaan meg-szerettetek (valamit valakivel — amari facere — míveltető), 's tőlök a' rakastettaan szerettetem (valakitől — amari — szenvedő), a' szuomiban csak t (két önhangzó közt tt) betűt megelőző önhangzó (e), a' magyarban pedig a' személyrag (am, em, om, öm) által találtatik megkülönböztetve.

Ennél fogva eredeti, saját és kizárólagos jellembetűje a' szenvedő idomnak nem lévén, szükséges a' t-nek egy általános értelmet tulajdonítani, melly szerint a' tünemény külhatás eredményeül tekintendőnek mutatkozzék. A' t-nek illy jelentését Boller (a' többször idézett Sitzungsberichte 449. l.) abban leli, hogy a' t használtatván úgy is, mint névképző, általa olly névszók alkottnak, mellyek részint okozatot (a' cselekvés eredményét, p. o. ote, otet sumtum v. captum quid; kääne, käänet fordulat stb.) részint eszközt (Werkzeug) kétféle jelentésben: mint mozdító v. mozdított (als Bewegendes und Bewegtes) jelentenek, p. o. (jouman) käytet (sör) élesztő = Hefe (mi által az ital mozgásba hozatik), side' kötél. *) Innen igeképzőül használtatván, általa szen-

*) Nyelvünkben is a' t, mint névképző, a' cselekvés eredményét (tárgyát) fejezvé ki, szenvedő értelmű névszokat alkot: irat, rovat, vitet, sütet, tudat a' cselekvő munkásság (írás, rovás, vivés, sütés, tudás) eredménye.

vedők alkottatnak, ha a' tárgyról (mellynek esetrága a' magyar nyelvben szinte t), ellenben műveltetők, ha az alanyról, vonatkozással az eszközlő tárgyra, mondatik. Így p. syödään leipää = étetik kenyér (es wird gegessen Brod), — az evésnek tárgya (t, tt) a' kenyér; syötän leipää = etetek kenyeret, azaz: én teszek valakit eszközzé (tt), etetek vele (kenyeret). A' t-nek ez objectiv állásából a' cselekvéshez, magyarázhatni meg azon sajátságát a' szuomi nyelvnek, miszerint abban a' szenvedő ige személyesen (az összetett időkben) és személytelenül (az egyszerű idők jelentő módjában — a' jelen és végzetlen multban kizárólag) használtatik. Oka 's alapja ennek abban áll, hogy az ige személytelen használatakor az ige mondományi része egy elvont dolognevet képez, melynek természetes alanya a' szinte elvont hän (ő) személynév más; ellenben az összetett időkben az ige mondományi része részesülül tűn fel, melly mint tulajdonságnév, özszerű alanyt (concretum subiectum) vonsz magához; melly kétféle képzés végre azon tüneményben léli magyarázatát, miszerint a' nyelvekben az elvont képzések özszerű értelemre gyakran átmennek (esus = quod editur = alimentum). A' benható (intransitiv), 's magokbaterő (reflexiv) igék szenvedő használatának alapját is a' szenvedő t-nek adott értelmezésében lelhetni fel, t. i. ezen igékben a' cselekvés külhatás okozatául tűn fel (l. alább a' magábatérő igeragozásról).

A' mi a' szenvedő ige ragozását illeti, mód és időragai ugyanazok, melyek a' cselekvő igenél előjönnek, kivén a' tulajdonságnévi módot, hol nnt, nyt helyett u, y fordul elő: — de személy és számkülönbséget nem ismer, a' cselekvés kifejezésére minden vonatkozás nélkül a' személyre (alanyra): minä, sinä, hän, én, te, ő, egyetlen (tehát személytelen minua, sinua, häntä) alakja lévén p. o. sanotaan mondják (man sagt, lat. fertur dicitur), sanotiin mondák (man sagte); de az átható igék a' foglaló, feltételes, ohajtó és parancsoló módokban felveszik a' személyragokat, 's ekkoron értelmök tisztán szenvedő, p. o. rakastettaisin szerettetném, rakastettaisit szerettetnél, rakastettaisi szerettetnék, rakastettaisimme szerettetnének stb.

Többire a' szenvedő ige ragozásakor a) a' határozott ige h betűje a' személyragból (h—n) kilöketik, 's ekkor az összevonás közönséges módon történik: syödähän, syötihin, syötehenen özs—

szevonva: syödään, syötiin, syöteneen; b) a' jelentő módban a' t betű meglágyul; c) az igető a, ä betűje a' végzetlen mult idő i képzője 's a' tulajdonságnévi u, y előtt szinte kilöketik.

I g e t ő :		rakastetta szerettetni	sanotta mondatni
Jelentő m. jel. idő		rakastetaan szerettetik stb.	sanotaan mondatik stb.
Jelentő m. végz. mult		rakastetiin	sanotiin
Foglaló m. jel. idő		rakastettaneen	sanottaneen
Feltét. m. jel. idő		rakastettaisiin	sanottaisiin
Ohajtó m. jel. idő		rakastettakoon	sanottakoon
Parancsoló m. jel. idő		rakastettakaan	sanottakaan
E g y e s.			
Foglaló mód	jelen idő.	rakastettanen	sanottanen
		szerettessem stb.	mondassam stb.
		rakastettanet	sanottanet
		rakastettanee	sanottanee
		T ö b b e s.	
		rakastettanemme	sanottanemme
		rakastettanette	sanottanette
		rakastettanevat	sanottanevat
E g y e s.			
Feltételes mód	jelen idő.	rakastettaisiin	sanotaisiin
		szeretletném stb.	mondatnám stb.
		rakastettaisit	sanotaisit
		rakastettaisi	sanotaisi
		T ö b b e s.	
		rakastettaisimme	sanotaisimme
		rakastettaisitte	sanotaisitte
		rakastettaisivat	sanotaisivat
E g y e s.			
Ohajtó mód	jelen idő.	(rakastetta'on)	(sanotta'on)
		szerettessem stb.	mondassam stb.
		rakastetta'os	sanotta'os
		rakastettakoon	sanottakoon
		T ö b b e s.	
		rakastettakoomme	sanottakoomme
		rakastettakootte	sanottakootte
		rakastettakoot	sanottakoot

Parancsoló mód	jelen idő.	E g y e s.	
		(rakastettakan)	(sanottakan)
		szerettedél	mondassál
		rakastetta'	sanotta'
		rakastettakaan	sanottakaan
		T ö b b e s.	
		rakastettakaamme	sanottakaamme
		rakastettakaatte	sanottakaatte
		rakastettakaat	sanottakaat

D o l o g n é v i m ó d.	I. határozatl. változtató	törzs : (rakasteta) rakastettaa rakastettaaksi	(sanottata) sanottaa sanottaaksi	szerettetni, szólatni stb.
	II. benhagyó eszközlő	törzs : (rakastet- taa) rakastettaessa rakastettaen	(sanottate) sanottaessa sanottaen	szerette- tem, szeret- tetel stb.
	E g y e s birtoki benhagyó kiható beható	törzs (rakastetta- ma) rakastettaman rakastettamassa rakastettamasta rakastettamaan (rakastettamahan)	(sanottama) sanottaman sanottamassa sanottamasta sanottamaan (sanottamahan)	szerettet- nem stb.
	III. veszteglő távolító nélkülöző	rakastettamalla rakastettamalta rakastettamatta	sanottamalla sanottamalta sanottamatta	
	T ö b b e s benhagyó kiható veszteglő	rakastettamissa rakastettamista rakastettamilla	sanottamissa sanottamista sanottamilla	
	E g y e s nevező IV. határozat- lan Többes nevező	(rakastettamise) rakastettaminen rakastettamista rakastettamiset	(sanottamise) sanotteminen sanottamista sanottamiset	

Dolognévi mód	T ö b b e s	törzs (rakastetta- maise)	(sanottamaise)
	benhagyó	rakastettamai- sissa	sanottamai- sissa
	V. kiható	rakastettamai- sista	sanottamai- sista
	veszteglő	rakastellamaisilla	sanottamai- silla
	távolító	rakastellamaisilta	sanottamai- silta
Tulaj- donság- névi mód.	I.	rakastettava	sanottava
	II.	rakastettu	sanottu
			szeretendő szeretett

(Folytatása következik.)

Jóakaratu észrevételek és kérdések.

Valamint sok mások, úgy én is örömmel láttam és fogadtam a' „Magyar nyelvészet“ keletkezését és szép szellemi örökkel folytatását; mind a' mellett el nem titkolhatom, hogy a' mint az eddigi füzetekből sokat okultam, úgy más részről némelly észrevételek fordultak meg agyamban, szinte némellyeket nem vagyok képes egészen felfogni, vagy megérteni. Minthogy pedig több mások is lehetnek hasonló helyzetben, bátor vagyok a' tisztelt szerkesztőséget, t. cz. Fábíán István urnak a' „finn nyelv ismertetése“ czimű értekezései tárgyában, felvilágosításért megkeresni.

1-ör. A' tudós közlő ur a' finn nyelv ismertetését igéri, azomban a' második szóban már szuomi nyelvről beszél. — Erre nézve az a' kérdésem, mi meghatározottan a' finn, 's mi a' szuomi? — Eddig úgy tudtam, hogy finn nyelvek nevezet alatt az eszt, karjeli, osztyák és sok mások értetnek.

2-or. Némely helyeken szuomi, másokon suomalaisen iratik: — mellyik az igazi helyes írás, mód és hangoztatási kiejtés?

3-or. Tisztelt értekező ur a' szuomi nyelvre tanítást ígér, — ez több, mint a' „Magyar nyelvészet“ határai közt elférhet, mert arra egy terjelmes, kimerítő grammatika szükségeltetik. — De önmaga igen eltér ígéretétől, mert az egyszerű bötük, és ket-

tős vagy hármas magánhangzók miképi kiejtését sem közli; már pedig ezt annyival inkább szükségesnek látnám, mert csak ennek tudása esetében tudnám fölfogni általa fölhozott több finn vagy szuomi szavaknak magyar gyökkeli hasonlatosságát, avagy épen azonosságát, melyet így, őszintén megvallom, belátni egyáltalán képes nem vagyok, — p. o. seura = társ. — Egy földolgot érint ugyan t. F. I. ur, de csak a' czikkje végén, és mintegy esetleg odavetve, t. i. „a' szuomiban csak három ajakbetű, m, v, p lévén, míg a' magyarban öt: b, p, f, m, v találhatik, e' változásnak gyakor esetei fordulnak elő.“ Illy nyelvészi nagy fontosságú dolgot előre kellett volna bocsátni és jól kiemelni, mert csak ennek jó szem előtt tartása mellett lehet elhinni, hogy p. o. a' magyar falat hasonlít a' finn pala-hoz. — De egyébként is a' fentebb idézett kifejezést helyesnek nem találom, mert csak akkor lehetne gyakori változás eseteiről szólni, ha a' szuomi nyelvben mind az öt ajakbötűk meglelnének, de így a' változtatásnak nincs tárgya. Az én nézetem szerint helyesben így lehetett volna ama' eszme kifejezhető: több szavak, melyek más nyelvekben b vagy f-el iratvák, a' szuomiban v vagy p-vel iratnak.

4-er. A' 87-ik lapon állíttatik: mehi, mesi = méz; ámde a' 91-ik lapon iratik: mesi = méz, mehi = méh; — melyik az igazi értelmezés? — Továbbá a' 87-ik lapon mehiläinen = méh; -- már pedig a' 82-ik lap szerint lainen, läinen = nemzetség és család neveket tesz, — ennél fogva mehiläinen = méh lakót vagy méhcsaládbelit tenne; — az első előttem furcsa, a' másiknak volna értelme. — Én azt gondolom, ha a' lainen egyikkel összeköthető, akkor inkább mondathatnék mesiläinen, mi mézben lakást jelentene; — ennél fogva ez iránt sem vagyok tisztában.

Egyáltalán pedig bátor vagyok a' meghatározásokban (definitio) egész szigorúságot ajánlani, mert először e' tárgybeli könyvek hijával lévén, máshonnan fölvilágosítást nem szerezhethünk; másodsor, mert a' finneli rokonítás valami különös, megelőző rokonszenvvel úgy sem dicsekedhetvén, ha az azzal megbarátkozni akarók, más tárgyban megbocsájtott határozatlanságot vélnek észrevehetni, akkor magokat önmagok előtt igazoltaknak vélvén, tőle elfordulnak: holott a' tiszta, szabatos előadás meggyőző, és hatását az ész előtt még nem akarva is kicsikaró lévén, a' kívánt sikert bizonyosan megteendi.

Reménylem, hogy tisztelt Hunfalvy Pál ur ezen, jó szív, és okulni akaró vágyból eredt nézeteim és kérdéseimet rosز néven nem vévén, engemet, 's hiszem, velem együtt több másokat, kellő fölvilágosítás nélkül nem hagyand, mire egyszersmind rokon érzelemmel megkérem.

ROSTY ZSIGMOND.

Szivesen felelök a' kitűzött kérdésekre.

1) A' finn és szuomi név. Finn-nek nevezik a' legrégiebb időktől fogva külföldi, u. m. latin, svéd, német stb. írók azon népet és nyelvet, mellyről itt szó van: de a' finnek magok suominak, ejtsd szuómi-nak (vagy magyarosan szóminak, mert a' finn uo megfelel a' magyar ó-nak) nevezik nyelvöket, így: suomen kieli, és országukat, így: suomen maa. Kétkedés nélkül használhatjuk tehát hol a' finn, hol a' szuómi szót magyar iratinkban. — A' suomi szóhoz lainen, (läinen) képző, melly megfelel a' magyar belinek, járulván, lesz suomalainen vagy suomalanen, azaz szuómibeli, vagy szómibeli, mellyet mind a' nyelvről, mind az azon nyelvön beszéllő, vagy azon országban lakó emberről mondanak; suomalainen kieli és suomalainen mies annyi, mint: szómibeli vagy szómi nyelv, szómibeli vagy szómi ember. — Ujabb időben a' tudomány a' nyelvek rokonsága után a' népek rokonságát kezdvén határozgatni, finn nyelveknek és népeknek mind azokat nevezik, mellyek rokonok a' szómi nyelvvel és néppel; 's így lett, hogy a' lapp, eszt, karjel, szürjän, votják, mordvin, cseremisiz, osztják stb., sőt a' magyar nyelv is finn nyelvek alatt járnak a' tudományban. Ennél fogva a' finn és suomi (szómi) név két jelentéssel bir, tulajdonnal, mikor egyedül a' Finnországi nyelvről és népről beszéllünk; 's közönseggössel, mikor a' finn nyelvvel és néppel rokon nyelvekről és népekről beszéllünk.

Azomban a' finn nevezet ez értelme nem legközönségösebb, tágabb ennél az altaji nevezet, melly alá foglaljuk azon összes nyelvek és nemzetek fáját, mellyek nyelvei a' szó-nem hía, a'

hangzók háromféle sora és a' szótörzsök belső hajlatlansága által különböznek mind az indgermán, mind a' sémi nyelvektől, 's viszontag együvé tartoznak magok között. Az a l t a j i nevezet magában foglalja tehát a' mongol, a' török-tatár és a' finn nyelveket és népeket; 's ha a' magyaron és tán némely más nyelvön külön sajátságot találunk, melly nincsen a' mongolon, töröktatáron és finnön, teszem a' kettős igeragozást a' magyarban es mordvinban: ezeket külön csoportul kell a' mongol, töröktatár és finn csoportok mellé adni. Ezek így lévén, midőn egyes nyelvről beszéllünk, 's azt finn-nek vagy suomi-nak (szuómi, szómi) nevezzük, okvetlen a' tulajdonképi finnet kell érteni: midőn pedig f i n n n y e l v e k ről beszéllünk, a' finn csoporthoz szorosan tartozó nyelveket értjük.

2) Hogyan kell írni a' suomi szót? A' finn vagy szómi nyelvben csak s van, melly hangjára megfelel a' magyar sz-nek; s u o m i tehát magyarul írva s z u ó m i. Szómi nyelvű szöveget nem szabad magyar-helyesírással írni: de egyes szókat, mellyeket mintegy honosítani akarunk, nemcsak szabad, sőt kell is magyarosan írni. Ennélfogva a' suómi-t írhatom magyarosan s z u ó m i-nak, vagy magyarosban s z ó m i-nak; a' s u o m a l a i n e n t így hagyva, finnösen kell írni, de ha magyarosítani akarnám, s z ó m a l a n-nak írnám, és írhatnám.

3) A' harmadik szám alatt több foglaltatik, mi csakugyan terheli Fábíán urat, 's engemet, ki helyrehozhattam a' hiányt. T. i. Fábíán ur nem adja elő a' bötütant (jóllehet cikke folytában a' 91—94. lapokon felhoz több tudnivalót), mellőzhetőnek gondolván azért, minthogy az akad. Értesítőben 1851. óta többször említöttem egyetmást belőle. Pedig tudnunk, legalább reménylenünk kellett, hogy lesz olyan olvasónk is, ki most kezdi megismerni a' finn nyelvet. Rosty ur figyelmeztetése jókor jöve tehát; 's előadom itt röviden a' finn vagy szómi bötüket, egybehasonlító tekintettel a' magyarra.

H a n g z ó k.

a) rövidék:

Szómi

Magyar

alhangu	a	o	u
felhangu	ä	ö	y(=ü)
közlőhangu	e	i	

a	o	u
e	ö	ü
é	i	

b) hosszúk:

aa	uu;
ää	yy;

ii

á	ó	ú;
é	ő	ű;
		í

Ezekből természetösen monnó nyelvben a o; aa; á ó, é ő nehezek és sulyosak, u uu, y yy, i ii könnyűek (lásd a' 188. lapot). A' nehezek vagy sulyosak egyesülvén a' könnyűekkel, ikerhangzók támadnak.

c) ikerhangzók:

1) ai	oi	ui)
äi	öi	yi	ei)
au	ou	eu	iu)
äy	öy	ey	iy)

aj	oj	uj	ej
áj	—	—	éj

2) uo	yö	ie	—	—	—	—
-------	----	----	---	---	---	---

Az 1) alatti szómi ikerhangzókbán az első elem tulnyomó, a' 2) alattiakban a' másik elem tulnyomó, mi az említett sulybeli különbségből foly. A' magyar ikerhangzók csak az 1) alá tartoznak, 's kevesebb számmal vannak, mint amazok.

M á s s a l h a n g z ó k.

Torokhang	k	g	j	h
Foghang	t	d	n	
Nyelvhang	s(sz)	r	l	
Ajakhang	p	m	v	

k	g	j	h
(t ez,	d z,	—	n fogh.
(ty es,	gy ds,	ny	ly inyh.
sz	s, zs	—,	r l
p	f, m	b,	v

Látjuk ebből, hogy hangzókbán a' szómi, mássalhangzókbán a' magyar nyelv dúsabb. Nem lévén f a' szuómiban, mintegy természetös, hogy sok f előhangu magyar szó abban p előhangu, p. o. fej pää, fa puu, fész-(ek) pesä, félni peljätä, faz-(ék) pata stb. ámde, jöllehet megvan h monnó nyelvben, mégis sok h előhangu magyar szó amott k-val kezdődik, p. o. hal kala, hó, hold kuu, háj kuu, hol kulla, halni kuolla, hallani kuulla stb. Eddigelé alig sejtjük a' törvényöket, melyeknél fogva fejlődtek a' megfelelő hangok a' rokon vagy épen azonos szókban; de mennél jobban tanuljuk a' rokon nyelveket, annál mélyebben pillanthatunk mind azoknak, mind édes nyelvünk alakulásába. Így például nem tudom én, miért a' méz szómiul mesi, de a' kéz käsi; a' vér veri 's a' víz vesi; miért fél, dimidium ott puoli, 's fél timet pelj; szél pedig tuuli? A' bötük változásai tehát nem függnék a' megfelelő bötük számátul, mint Rosty úr gondolni látszik. — Általában pedig tökéletlen lesz minden hasonlításunk, és saját nyelvünk fejtegetése, valamíg az egész altaji kört nem fogjuk lehetőleg jól ismereni. Ámde az egészet csak részenként lehet megtanulni és ismertetni.

4) Me hi vagy mesi-e méz? Mind a' kettő jelent mézet, 's a' 91. lapon álló mesi = méz, 's mehi = méh kétködést okozhat. A' magyar csak gyengén különbözteti meg az apis-t a' mellett, a' méhet a' méztül; látni, hogy e' két szó tulajdonkép egy. Szuómiban a' me hi és mesi mézet jelent, a' méhet pedig mehiläinen, mehiäinen, mesiläinen, mesiäinen; söt mettiäinen-nek is nevezik. Tehát me hi is méz, nem méh, 's lehet, hogy a' 91. lapon nyomtatási hibából tétetött z helyett h, mit aztán nekem kell felróni.

Általában megismerjük, hogy sok kifogás lehet nyelvészeti czikkeink ellen; készek vagyunk tehát akármikor és akármiben is hibánkat vagy tudatlanságunkat kiigazítani, ha kitelik tőlünk. Tanulva tanítunk: ez gyöngeségünk, hadd legyen ez mentségünk is néhány évig.

HUNFALVY PÁL.

Közlések.

Altaji nyelvü ékiratok.

A' nyelvtudomány ép oly becses, mint nehéz magyarázatu kincsre akadt a' perzsa birodalom régi emlékein megőrzött ékföli-
iratokban (Keilinschriften), mellyek elemei, ékidomu alakokból állnak. Eddig már ötnemű ékföli-iratokat fedeztek föl, de csak az első neműt, melly t. i. a' legegyszerűbb, tudták tökéletesen meg-
fejteni, főleg pedig Le Brun, Niebuhr, Porter, Grotefrend, Bur-
nouv, Lassen, Westergaard, Rawlinson, Botta, abban állapodván meg, hogy ennek nyelve az árja fajból való. A' második, nehe-
zebb nemű ékföli-irat fejtegetéséhez Norris Edwin fogott, tárgyalván a' behisztuni vagy biszutuni föli-
ratot, mellynek szövegét szittyainak tartja „Mémor on
the Scythic version of the Behistun In-
scription“ című munkájában (London 1853. Harrisonnál),
mellyet Dr. Haug Bonnól a' Götting. gelehr. An-
zeigen 1855. évi 77—81. darabjaiban ismertet. Norris
nézete szerint ezen föli-
rat nyelve a' tatár- vagy ugurtörzshöz tar-
tozik, és pedig legközelebb áll a' volgai finnhez. Holzm ann
ellenben (Zeitschr. der deutsch. mordenlând. Gesellsch. 8-ik köt.
2-ik füz.) sémi szavakkal vegyített árja-perzsa tájnyelvet lát benne.
Dr. Haug szerint azomban sem sémi, sem árja kifejezési modo-
rokat nem tartalmaz. Ez utóbbi nyelvtörzs előjárói (praepositio)
helyett csupa utójárók (postpositio) fordulnak abban
elő; esetvégzései egészen mások, mint az árja nyelvekéi; a' sémi
status constructus-nak nyomát sem találni benne;
az időképzéseket nem eszközli augmentum, reduplicatio, hang-
változtatás által mint az árja, sem a' személyvégzések elő- vagy
utóigtatása által mint a' sémi, hanem ta, ti szócskákat használ,
mellyek többnyire még a' személyképzők után állnak; a' szenvedő
igét pedig ka hozzáfűggesztése által képezi, mi mind az árjában,
mind a' sémiben hallatlan. Ellemben majdnem minden idomulásai
összhangoznak a' finn-tatár vagy ural-altaji nyelvekéivel, a' mint
Norris joggal állítja. Az ékirás utójárói meg vannak többnyire

a' tatár nyelvekben is. Így mar = tól, tól, ból, ből törökül beri = innen (időileg és helyileg), mongolul ber = által, miatt, mand-suul baru = felé. — Va = ban, ben, mandsuul be, mongolul be-n (mindkettő accusativusi rag). — A' na genitivus képzőnek megfelelő a' török nin, ning, mongol in, un (u), mandsu ni, i, finn —n, magyar n-k. — Chupa = ez, mandsuul uba = ez, tuba = az. — A' ta, ti, tu szócskák, mellyek az ige-egyökhöz ragasztatva, az alig-mult idő képzői, megfelelnek a' töröktatár di-nek. — Az éknyelv multidejének a' képzője pi, melly azonos az ugyan illy rendeltetésű mongol be-vel, és a' mandsu bi-vel, melly utóbbi azomban, ha m tétetik elébe, jelen időt jelent, p. o: jabu-mbi = ő megy, jabu-me-től = menni. Ezen idom tökéletesen megfelel az éknyelv tarna-mpi-nak (ismerjen, ismerne). — A' parancsoló mód 3-ik személyképzője sni szinte megegyezik a' török nyelvekkel, hol szun-ra változott. — A' ra szócska éknyelvünkben a' jövő idő és határtalan mód képezésére szolgál; hasonlóul mandsuban ra, re, ro képezi a' jövőt, mongolban pedig ra, re a' supinumot. — Az éknyelvi vara (ugy van) öszhangzik a' török var-ra (levő, itt van). — Azonkívül számtalan szót csak a' tatár nyelvből lehet megmagyarázni. Vannak ugyan árja szavak is az éknyelvben, és pedig árja hajlítással, de ezek ép olly idegenek, mint a' török nyelvbe fölvetett sok perzsa és arabs szó.

Meglevén így határozva a' második nemű éknyelv tatár volta, azon fontos kérdés merül föl, vajjon a' régi perzsa birodalom mellyik népének tulajdonítandó e' nyelv? Miután ama' birodalomban csak három főnép volt: perzsák, médok és babylon-assyriusok, 's miután a' babylóniak nyelve a' sémi családhoz tartozott, egyedül a' perzsák és médok között lehet választani. Eddig ezen második nemű éknyelvet m é d i a i n a k neveztek, az első neműt pedig ó-perzsának. De miután az előbbinek tatárjellembe van bizonyítva, nem állhat többé ezen megnevezés. Azonkívül az ugynevezett m é d i a i szavakból kitűnik, hogy azok az á r j a családhoz tartoznak. N o r r i s azért a' kérdéses éknyelvet s z i t t y á n a k nevezi. De ez nagyon általános fogalom 's épen azért helytelen a' név is. Dr. H a u g azelőtt p á r t h i-nak tartotta, de most visszavonja állítását, mivel a' p á r t h o k több századdal későbbben tűntek föl világtörténeti nép minőségében a' kérdéses fölíratok bevésése után. Így tehát csak a' perzsákról lehet szó;

hogy pedig ezek e r e d e t i l e g valóban tatártörzs voltak, azt Dr. H a u g máskor fogja bebizonyítani. *)

TÉLFY JÁNOS.

T a n o d a i l a p o k.

Tanodai lapok, heti közlöny mindennemű tan- és nevelő-intézeti igazgatók, tanárok, reál- és néptanodai oktatók stb. számára. — Több jeles szakférfi, 's különösen H a a s Mihály, cs. k. iskolatanácsos közremunkálása mellett, tulajdonos felelős szerkesztő L o n k a y Antal. Kiadja H e c k e n a s t Gusztáv. — Előfizetési ár májustól decemberig postán küldve 2 ft 40 kr. p. A' Tanodai lapokat nem azért említjük, hogy ajánljuk, mert bárminők volnának is azok, magok magokat ajánlják, mivel tanodai lapok, melyek a' legszentebb ügy körül forgolódnak: de megemlítjük, hogy részünkről is figyelmeztessük rájuk a' közönséget. A' buzgó szerkesztőnek „teendőink“ című bevezető cikke általános ugyan, 's talán nem meríti ki a' legfontosabbakat a' gymnasiumi, reáltanodai és népnevelési ügyben: ámde viszonyaink szükségessége általánosságra kényszeríti a' vállalatokat. Az előttünk levő négy első szám főbb cikkei ezenkívül:

Bajtay Endre, mellyel Sárváry Béla „jeles tanférfiak és tanügybarátok csarnokát“ megnyitja. E' felette érdekes előadást szigorúbban történetinek ohajtanók, mivel úgy a' tényeket több hussal adhatta volna. Bajtay tacitusi szigort érdemel; de talán úgy írva, nem férne be a' Tanodai lapokba.

A' reál-tanodák és a' technikai intézetek keletkezése, feladata és hatása Néveri Károly tul, és

Iskolai nevelő tulajdonai Márki Józseftől, legsajátában derekai az eddigi számoknak: de az előbbinek csak eleje közölteték eddig. — Ha nem volna annyira kíváncs az érdeklő változatosság, a' nemzeti színház évnegyedes (igen tanulságos) szemle helyét inkább Bajtay kimerítőbb életrajzának kívántuk volna, de ujra előáll viszonyaink szükségessége.

A' lapok becsét két férfinak, ugymint H a a s Mihály cs. k. titk. tanácsos és Májer István pestvárosi egyetemes fő- és elemi tanodák igazgatója, közremunkálása nem kevésbé öregbíti. — D i e n e s Lajostul pedig igazán néptanodai csemegéket kapunk azokban.

*) Ezen, a' mi nyelvtudományunkra nézve felette nyomós tudósítást, reményljük, nem sokára Podhorsky úr teljesebbé fogja tenni magából Norris munkájából, 's ki fogja egészíteni az altaji nyelvekből merített adatokkal.

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

KIADJA

HUNFALVY PÁL.

MÜLLER GYULA.

IX. FÜZET.

A' Magyar Nyelvészeti általában kettőt tárgyal: a magyar nyelvtudományt, leginkább a' rokon nyelvek tanulása és összehasonlítása által; 's a' hellén és latin nyelvtudományt. E' kettővel, úgy hisszük, leghamarább lehet és kell a' tudományunkban és irodalmunkban érezhető hiányt némileg pótolni.

Közel tehát a' Magyar Nyelvészeti:

I. Általános nyelvtudományi és nyelvtan ifejeztegetéseket.

II. Különösen a' magyar nyelvtudományra nézve mind összehasonlításokat az öszves altaji nyelvfajból, melyhez a' magyar nyelv tartozik; mind egyes altaji nyelvbeli, tehát legkülönösebben magyar nyelvbeli tanulmányokat; mind az altaji nemzetek szellemi sajátosságát kitüntető mondákat, hitregéket, közmondásokat stb.; mind végre azon nemzetek őstörténeteit, az összehasonlító nyelvészeti alapján nyomozó értekezéseket.

III. A' hellén és latin nyelvekre nézve ad értekezéseket azok tudományának fejlődéséről külföldön, 's tudósaink munkáiról és vizsgálódásairól, melyek számba veszik azt, mit külföldön nagy erővel folytatnak. Értekezik tankönyvekről és a' tanításról, 's a' nálunk e' körül tapasztalható nehézségekről vagy előnyökről.

IV. Nyelvtudományi munkákat részint meg fog ismertetni, részint megítelni. Történeti és más tudománybeli munkák is, ha és mennyiben nyelvészeti adatokon alapulnak, tárgyai lesznek az ismertetésnek vagy ítéletnek.

V. Közlend apró tudósításokat is akármely nyelvfaj köréből; tudós férjfiakról, leginkább nyelvészetről; a' birodalom tudós intézeteiről, mindig fő tekintettel a' nyelvtudományra; 's könyvjelentéseket.

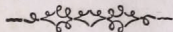
Megjelen a' Magyar Nyelvészeti 2 1/2 ívnyi tíz 8-r. füzetében. A' részvét arányában az iver száma lehetőleg szaporodni fog.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzeket az előfizetési név-, cím-, lakhely's utolsó posta jegyzékével Müller Gyula pesti könyvtárhoz bérmentesen be-
küldendők.

A' példányok pontosan fognak szétküldetni.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

PEST, 1856.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

TARTALOM.

	Lap
A' finn nyelv ismertetése. (Folytatás.) F á b i á n I s t v á n t ó l. . .	332
Száz finn és száz magyar néptalány. P h i l o f e n n u s t ó l.	365
Könyvismertetés.	377

A' finn nyelv ismertetése.

(Folytatás.)

B) A' magábatérő ige (verbum reflexivum) ragozása.

Fenebb, az igeképzésről szólván, látók, hogy a' szuomiban magokbatérő igék alkottatnak:

a) u, y jellembetük által, ezek a' szerint, a' mint az az al vagy felhangúak sorába tartozik, az átható igetőhez toldatván. *) Igy lesznek a' muutan változtatok, másítok, käännän fordítok, lisään szaporítok, pesen mosok átható igékből a' muutaun változom, változtatom magamat, kääntäyn fordulok, lisäyn szaporodom, növekedem, peseyn mosom magamat, magokbatérő igék.

Jegyzet. Az u, y, t, vagy beszuratván az n orrhang, nt-vel párosulva, utu (yty), untu (ynty)-vé hosszabbíthatatik, p. o. antaudun, antaunnun adom magamat (ich gebe, begeben mich),

*) Boller az u, y jellem vagy képzőbetűt, mely eredetileg u, bu volt, 's mellynek csak gyakorító idoma o-l, va-l él a' szuomi, 's magyar nyelvben (olin valék) tartja egyeztethetőnek ez értelemmel: sein, werden, 's szerinte átható igék magokbatérőkké az által lesznek, hogy a' lét vagy segédige a' fő ige cselekvését, mely az alanytól ered, ugyan arra, mint tárgyra visszaviszi; muutaun tehát am. én (n), vagyok (u) tárgya a' változásnak (mutta), változom, változtatom magamat (ich bin ändernd, werde das Object des Aenderns (l. Sitzungsberichte B. XIII. 496. l.)

muuttaitkoon, muuttaitkaamme, muuttaitta; a' feltételes mód isi végzete előtt s-re, miszerint ez utóbbi módban muuttaitisin lesz muuttaitiin helyett.

c) A' közönséges igető a, ä, i, e köthangzói, a' cselekvő idom jelentő módjának végzetlen multjában, az i előtt a' szokott módon elváltoznak, de nem a' többi módban. Így a' muutta magábatérő idoma: muutti, a' jelentő mód végzetlen multjában muuttii, muuttiit, muuttiin; de a' jelen időben: muuttain, muuttait, muuttai stb.

d) A' végzetlen mult i betűje kiesik, ha a' magábatérő ige i raga az előző hangzóval diphthongust képez, mi mindig megtörténik az igéknél, melyeknek köthangzója nem változik; valamint az összetett igéknél is, p. o. riisun vetközöm, salaan rejtezem, riisuin, salain. Három i közül is kiesik egyik, midőn t. i. az köthangzójú igék végzetlen multjában három illyennek kellene találkoznia, minő péld. a' revin tépek, szagगतok, mellynek magábatérő idoma: repi-i (repiin), a' végzetlen multban repiün helyett csak repiün.

C s e l e k v ő i d o m.		S z e n v e d ő i d o m.
Igető :	kätkei	kätkei tä
J e l e n t ő m ó d	Egyes: kätkein elrejttem magamat stb.	kätkeitään külhatás által indítatom, stb.
	jelen idő kätkeit kätkäikse (kätkeihen) Többes: kätkeimme kätkeitte kätkeivät	minua sinua häntä meitä teitä heitä

C s e l e k v ö i d o m.		S z e n v e d ő i d o m.
Igető:	kätkei	kätkeittä
Jelentő mód.	<p>E g y e s :</p> <p>kätkiin rejtezém, elrejtém magamat stb.</p> <p>kätkiit kätkiikse (kätküihen)</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>kätküimme kätküitte kätküivät</p>	<p>kätkeittiin külhatás által indíttatám, hogy stb. minua sinua stb.</p>
Foglaló mód.	<p>E g y e s :</p> <p>kätkeinzen hogyan elrejtezzem, él, ék v. elrejtsem m.</p> <p>kätkeinnet kätkeinnee</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>kätkeinzenne kätkeinette kätkeinnevät</p>	<p>kätkeittänzen hogyan külhatás által indíttassam, hogy stb. minua stb.</p>
Feltételes mód.	<p>E g y e s :</p> <p>kätkeisisin elrejtezném, v. elrejteném magamat</p> <p>kätkeisisit kätkeisisi</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>kätkeisisimme kätkeisisitte kätkeisisivät</p>	<p>kätkeittäisin külhatás által indíttatnám, hogy elrejtezzem minua stb</p>

Cselekvő idom.		Szenvedő idom.
Igető:	kätkei	kätkeittä
Ohajtó mód	Egyes: kätkeitkön vajha elrejtezzem stb.	kätkeittäköön vajha indittassam, hogy elrejtezzem minua
	jelen idő kätkeitkös kätkeitköön	v. kätkeittä'ön kätkeittä'ös kätkeittäköön
	Többes: kätkeitköömm kätkeitköötte kätkeitkööt	kätkeittäköömm kätkeittäköötte kätkeittäkööt
Parancsoló mód	Egyes: (kätkeitkän)	kätkeittäkään minua v. (kätkeittäkän) külhatás által inditassál, hogy stb.
	jelen idő kätkei' rejtezzél, rejtse el m. kätkeitkään	kätkeittä kätkeittäkään
	Többes: kätkeitkäämm kätkeitkäätte kätkeitkää	kätkeittäkäämm kätkeittäkäätte kätkeittäkää
Dolognévi mód	törzs: (kätkeittä) elrejtezni a' végett, hogy elrejtezzem stb.	(kätkeittää) külhatás által indítani, hogy stb.
I. határozatlan változtató	kätkeittä kätkeittäksi	kätkeittää kätkeittääksi
II. behagyó eszközölő	törzs: (kätkeitte) midön elrejtezem, elrejtezve kätkeitessä kätkeiten	(kätkeittäte) midön külhatás által indítottik, hogy stb. kätkeittäessä kätkeittäen

Cselekvő idom.			Szenvedő idom.
Dolgozni mód.	III.	törzs: (kätkeimä)	(kätkeittämä)
	IV.	törzs: (kätkeimise)	(kätkeittämise)
	V.	törzs: (kätkeimäise)	(kätkeittämäise)
Tulajdonságnévi mód.	I.	kätkeivä rejtező	kätkeittävä a' ki kül- harás által indít- tatik, hogy elrejt- se m.
	II.	törzs: (kätkeinehe) kätkeinnyt a' ki elrejtet- zett	kätkeitty a' ki indít- tatott, hogy el- rejtse m.

C) Tagadó ige, 's igeragozás (verbum negativum, et coniugatione negativa).

Minden finntörzsi nyelvekkel közös a' szuominak azon tulajdonsága, miszerint ebben a' tagadó szócska, mely a' magyar nem, ne, lat. non, ne tagadóknak megfelel, az ige természetét ulti fel, 's ige módjára a' személyragokat magához veszi. Illy tagadó ige kettő van a' finnben: eläh vagy äläh, mely a' parancsoló módban, e, mely a' többi módokban használtatik.

E' tagadó ige kétféle, I. feltétlen, mely noha mód- és idő-külömbiséget nem ismer, minden módban egyaránt használtatik; 's II. feltételes, mely csak a' jelentő, foglaló, 's feltételes módokban fordul elő. Többire a' három első módban mindkettőnek egy idoma van. Ragoztatnak pedig imígyen:

	I.		II.	
Feltételes, foglalo, jelentő módok.	E g y e s :		E g y e s :	
	en	én	ellen	én
	et	te	ellet	te
	ei	ő	ellei	ő
	T ö b b e s :	nem	T ö b b e s :	ha v. talán nem
Ohajtó mód	emme	mi	ellemme	mi
	ette	ti	ellette	ti
	eivät (eihe)	ők	elleivät	ők
	E g y e s :		vajha nem én, te, ő stb.	
	ellön	állön		
Parancsoló mód	ellös	állös		
	elkөөn	állös		
	T ö b b e s :			
	elkөөmme	alkөөmme		
	elkөөtte	alkөөtte		
	elkөөt	alkөөt		
	E g y e s :			
	(elkän)	(alkän)	(én)	
	elä	älä	te	
	elkään	alkään	ő	
	T ö b b e s :		ne	
	elkäämme	alkäämme	mi	
	elkäätte	alkäätte	ti	
	elkäät	alkäät	ők	

E' személyragozott tagadó szócskát tagadó igeragozásban kíséri maga az ige, melyről a' tagadás kimondatik, személyrag nélkül (melly hehezet által pótoltatik); de a' megfelelő módok és idők szerint, az ige minden idomában; kivévén a' végzetlen mult időt, mely a' cselekvő idomban a' tulajdonságnévi mód egyes és többes számu, a' szenvedő idomban pedig csupán a' mondott mód egyes számu alakjából képeztetik. Láttatjuk ezt is következő mintán.

K ö z ö n s é g e s i g e r a g o z á s.

			Cselekvő	Szenvedő
J é g z e t l e n m u l t. ő d. m ó d.	V é g z e t l e n m u l t. ő d. m ó d.	J é l e n ő. d.	I. E g y e s : en et ei T ö b b e s : emme ette eivät	en et ei emme ette eivät
			muuta? nem másítok stb.	muuteta? nem másítottam, -ol, -ik stb.
			II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät	ellen ellet ellei ellemme ellette elleivät
			muuta? ha nem másítok stb.	muutteta? ha nem másítta- tom, -ol, -ik stb.
J é g z e t l e n m u l t. ő d. m ó d.	V é g z e t l e n m u l t. ő d. m ó d.	J é l e n ő. d.	I. E g y e s : en et ei T ö b b e s : emme ette eivät	en et ei emme ette eivät
			muuttanut, nem másíték stb.	muuttatam, nem másítottam stb.
			muuttaneet nem másítánk stb.	muuttatottam, nem másítottunk stb.
			II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät	ellen ellet ellei ellemme ellette elleivät
			muuttanut ha nem másí- tok stb. muuttaneet.	muuttatottam, ha v. talán nem másítottam stb.

K ö z ö n s é g e s i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
F e l t é t e l e s m ó d.	j e l e n i d ő	I. E g y e s : en et ei T ö b b e s : emme ette eivät	en et ei emme ette eivät
		muuttané nem másítsak stb.	muutettané'
		II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät	ellen ellet ellei ellemme ellette elleivät
		muuttané' ha nem másítsak stb.	muutettané'
F e l t é t e l e s m ó d.	j e l e n i d ő	I. E g y e s : en et ei T ö b b e s : emme ette eivät	en et ei emme ette eivät
		muuttaisi nem másítanék stb.	muutettaisi nem másítatnám
		II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät	ellen ellet ellei ellemme ellette elleivät
		muuttaisi ha v. talán nem másíttatnám	muutettaisi ha v. talán nem másíttatnám stb.

K ö z ö n s é g e s i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
Parancsoló mód	jelen idő	Egyes: (elkőn) ellős elkőön	elkőn ellős elkőön
		Többes: elkөөмме elkөөtte elkөөт	elkөөмме elkөөtte elkөөт
	jelen idő	Egyes: (elkän muuttaka) elä muuta', ne másíts elkään muuttaka'	(elkän muutettaka') elä muuteta' ne másítassál elkään muutettaka
		Többes: elkääмме elkäätte elkääт	elkääмме elkäätte elkääт

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
Jelentő mód.	jelen idő	I. Egyes: en et ei	ei muuttaita'
		Többes: emme ette eivät	külhatás által nem okozta- tik, hogy változtassam ma- gamat stb.

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
J e l e n t ő m ó d.	jelen idő	II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät muuttai' ha nem változ- tatom magamat stb	ellei muuttaita' = ha vagy talán külha'ás által nem okoztatik , hogy megváltoz- tassam magamat stb.
	Végzetlen múlt	I. E g y e s : en et ei T ö b b e s : emme ette eivät muutta- innut nem vált. stb. muutta- inneet	ei muuttaitu külhatás által nem okoztaték hogy stb.
		II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät muuttain- nut, ha nem vált. m. stb. muuttainneet	ellei muuttaittu ha külhatás által nem okoz- taték hogy stb.
Foglaló mód.	jelen idő.	I. E g y e s ; en et ei T ö b b e s : emme ette eivät muuttainne'	ei muuttaittane'

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
O h a j t ó m ó d.	jelen idő	<p>II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät</p>	<p>ellei muuttaitane'</p>
	jelen idő	<p>I. E g y e s : en et ei T ö b b e s : emme ette eivät</p>	<p>ei muuttaittaisinen nem okoztatnék, hogy stb.</p>
	jelen idő	<p>II. E g y e s : ellen ellet ellei T ö b b e s : ellemme ellette elleivät</p>	<p>ellei muuttaittái ha vagy talán nem okoztatnék, hogy stb.</p>
F e l t é t e l e s m ó d.	jelen idő	<p>muuttaitko' vajha ne változ- tassam magamat stb.</p>	<p>elköön muuttaitko' vajha ne okoztassék, hogy stb.</p>
	jelen idő	<p>muuttaitaisi nem változtat- nám magamat stb.</p>	
F o g l a l ó m ó d.	jelen idő	<p>muuttaitne'</p>	
	jelen idő		

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
Parancsoló mód.	jelen idő	E g y e s : elkän muuttaitka elä muuttai' ne változtasd magadat elkään muuttaitka'	elkään muuttaitaka' ne okoztassék, hogy stb.
		T ö b b e s : elkääme muuttait- elkäätte ka' elkääät	

1. Jegyzet. A' tagadó ige, szenvedő idombán, gyakran használtatik személytelenül, mikoron a' hosszú zárszótag összevonatni szokott. Így a' személyes: en kirola, et kirola, emme kirola stb. (melly nem igen divatos) mellett használtatik az: ei minua (sinua, häntä, meitä, teitä, heitä), kirola = én (te, ő, mi, ti, ök), nem átkoztatom (átkoztatol, átkoztatik, átkoztatunk) kirottu = nem átkoztattam (káromoltattam, szidattam), kirottane, kirottaisi; elköön kirottako, elkään kirottaka stb., mi főleg benható (közép v. reflexiv) igéknél van divatban, ezek, érteményöknél fogva, a' szenvedő idomban csak személytelenül állhatván.

2. Jegyzet. A' tagadó szócska maradványa lévén egy igének, mellynek dolog és tulajdonságnévi módidomai hiányzanak, nem használtatik e' módokban *), helyette azomban a' dolognévi mód III-ik alakjának távolító (abessivus) esete (muuttamatta) van divatban, vagy az ebből képzett ton, tön (maton, matön) végzetű tagadó (fosztó) értelmű tulajdonságnév (muuttamaton, a' mi nem

*) Ha mégis a' tagadó ige, a' névi módokban, néha előfordul, ez inkább viszonyzócska (részeeske, particula) alakjában történik, 's az igen semmi változást nem hoz elő: sinun tulee laulaah, ei lukea = neked énekelned kell, nem olvasnod; muistin kulkeissani en maatessani = emlékezém utaztomban, nem aludtomban; otan syödekseni, en myydäkseni = vettem (a' célra) hogy megegyem, nem hogy eladjam (enninek, nem eladuinak).

másít, muuttamaton, a' mi nem másított, muuttamaton a' mi nem változik, magát nem másítja, muuttaittamaton, a' minél külhatás által nem okoztatott, hogy változzék, magát megmásítsa). Azon esetekben, hol a' dolognévi mód I. és II-ik alakjai lennének szükségszerűleg használandók, körülírás tétetik az olen igével, és a' távolító esettel, p. o. olla syömättä on paha = lenni evés nélkül rossz (sein ohne zu essen, ist übel), ollessa syömättä = midőn, mikor van az ember evés nélkül; ollen syömättä = léve evés nélkül (durch das Sein ohne zu essen).

A' lét-igéről, 's az összetett időkről.

I. A' finnben ugyanazon létige találatik, mely a' magyarban, 's mint ebben, ugy abban két gyökü idoma dívik, sőt rendhagyó természetére nézve is osztozik a' magyarral némileg. Finnben a' létige egyik idoma olen, mi a' magyar val, vol-nak *) felel meg; a' másik monnó nyelvből len (e' mellett a' finnben: lien is).

Eltérnek egymástól e' rokon idomok: a) használatukra nézve, miszerint például a' magyarban a' parancsoló mód a' len (légy, legyen), a' finnben az ol idomból (ole', olkaan) kerül elő stb., b) hogy a' finn létigének cselekvő és szenvedő (személytelen) idoma van, mi a' magyarnak nincsen.

Ragoztatik pedig a' finn létige ekképen:

*) A' val, vol gyök l betűje a' jelen időben gy-re, n-re változik: vagy-ok, vagy, van. A' szuomiban a' jelen idő egyes harmadik személyében szintén on (olee helyett), a' többesben ovat (olevat helyett). Mindkét segédige fenn van a' sürjänben: vyijym (vagyok) a' mult időben völi (völy) és loa lenni; 's cseremiszből: olam vagyok, és liäm leszek. Az olam, elam, ilam (eläm, iläm) a' közbeszédben, néha elvetvén önhangzóját, a' cseremiszből összeköttetik a' mondománnyal, p. o. ätjäläm, ätjät, ätjä = én atya vagyok, vagy, van, mintegy (atya-ul-ok) atyulok, atyulsz, atyul stb. (l, Elem. Gramm. Tschermisssa a M. A. Castrén p. 45.) Ily értelem lévén a' fás-ul-ok, barnulok stb. igéinkben, bennök az ul képző nem az ol = val-ból van-e vége?

		Igenlő ragozás.		Tagadó ragozás.
Jelentő mód.	jelen idő.	<p>E g y e s : olen vagyok olet vagy on van</p> <p>T ö b b e s : olemme vagyunk olette vagytok olevat *) vannak</p>		<p>E g y e s : en nem vagyok et ole " vagy ei " van</p> <p>T ö b b e s : emme nem vagyunk ette ole " vagytok eivät " vannak</p>
	végtetlen mult	<p>E g y e s : olin valék olít valál oli vala</p> <p>T ö b b e s : olimme valánk olitte valátok olivat valának</p>		<p>E g y e s : en nem valék et oli " valál stb. ei " "</p> <p>T ö b b e s : emme nem valánk st. ette oli " " eivät " "</p>
	jelen idő.	<p>E g y e s : lienen legyek lienet légy lienee **) legyen</p> <p>T ö b b e s : lienemme legyünk lienetten legyetek lienevat legyenek</p>		<p>E g y e s : en ne legyek stb. et liene " " ei " "</p> <p>T ö b b e s : emme ne legyünk st. ette liene " " eivät " "</p>
Feltételes mód.	jelen idő.	<p>E g y e s : olisin volnék olisit volnál olisi volna</p> <p>T ö b b e s : olismme volnánk olisitte volnátok olisivat volnának</p>		<p>E g y e s : en nem volnék st. et olisi " " ei " "</p> <p>T ö b b e s : emme nem volnánk ette olisi " " eivät " "</p>

*) A' keleti finnek a' létigét, a' jelentő mód jelen idejében, így ragozzák: oon, oot, oo, oomme; ootte, oovat.

**) Így is: lien, liet, lie stb., de divatban van a' foglaló módban: ollen, ollet, ollee, sőt: ollenen, ollenet, ollenee is stb. (l. Eurénél 100. l. a' 2-ik jegyzetben).

		Igenlő ragozás.	Tagadó ragozás.
Ohajtó mód.	jelen idő	E g y e s : (ollon) olloos olkoon vajha légy legyen T ö b b e s : olkoomme olkootte olkoot vajha legyünk legyetek legyenek	en olisi stb. vajha nem le- gyek stb.
		E g y e s : (olkan) olé' olkaan légy legyen T ö b b e s : olkaamme olkaatte olkaat legyünk legyetek legyenek	E g y e s : älä ole alkään olko ne légy ne legyen T ö b b e s : älkäämme olkoo ne legyünk ne legyetek ne legyenek

D o l o g n é v i m ó d.	I. határozatl. változtató	olla' ollaksi	lenni a' végett, hogy legyen
	II. benhagyó eszközlő	ollessa ollen	midőn, mikor van léve (g. essendo)
	III. birtoki benhagyó kiható beható veszteglő távolító nélkülöző	oleman olëmassa olëmasta olëmaan olëmalla olëmalta olëmatta	t ö r z s : olema E g y e t : T ö b b e s : olemissa olemissa olemista olemilla olezilla olemilla olezilla olemilla olezilla
	IV. nevező határozatlan	oleminen olemistä	t ö r z s : olemise E g y e s : T ö b b e s : lenni oleमित lenni oleमित többször is-mételve lenni.

Dolognévi mód.	V. benhagyó	E g y e s :		T ö b b e s :	
		—	—	olamaisissa	midőn is- mételve van, létezik stb.
	kiható	—	—	olemaisista	
	veszteglő	—	—	olemaisilla	
	távolító	—	—	olemaisilta	
Tulajdonság- névi mód		I. cs. oleva	levő, leendő		
		II. cs. ollu'	volt (a' ki volt).		

II. Az összetett idők (végzett jelen = perfectum, — mely a' jelenben bevégzett cselekvényt, — 's végzett mult = plusquam perfectum, — mely a' multban bevégzett cselekvényt fejezi ki —) a' létigéből, 's a' tulajdonságnévi mód II-ik alakjából (az igenév-szó multjából) képeztetnek, a' személyragok a' létigéhez járulván. Így olen sanonut szoltam (saj. vagyok szolt = szolott = a' ki szolott), olet sanonut szoltál, on sanonut szolt, olemme sanoneet szoltunk (vagyunk szoltottak = a' kik szoltottak), olette sanoneet szoltatok, ovat sanoncet szoltak, egészen mint a' latinban: sum locutus, es locutus, est locutus, sumus locuti, estis locuti, sunt locuti; mert a' sanoneet épen olly többese a' sanonut-nak, mint a' locuti a' locutus-nak, mely esetben a' létige jelentő módbeli jelen ideje (olen) szerepel a' tulajdonságnévi mód II. alakja mellett; míg a' végzett mult kifejezésére annak végzetlen multja (olin vala) használtatik: olin sanonut szoltam vala (saj. valék szolott = a' ki szolott) olit sanonut szoltál vala, oli sanonut szolt vala, olimme sanoneet szoltunk vala, olitte sanoneet szoltatok vala, olivat sanoneet szoltak vala. Továbbá csak a' jelentő módban lévén a' létigének végzetlen mult ideje kiképezve, csak is e' módban képeztethetik a' végzett mult, míg a' foglaló (concessivus) feltételes, (conditionalis), ohajtó (optativus), 's parancsoló (imperativus) módokban ez, a' mondott oknál fogva, nem lehetséges.

1. Jegyzet. Mint látók, a' végzett jelen 's végzett mult idők képzésénél a' tulajdonságnévi mód II-ik alakja, vagy is az ige számanak megfelelőleg, egyes vagy többes számban fordul elő, — de helyette állhat a' cselekvő idom egyes száma

állapoti esetében is. Igy olen muuttanut másítottam, olin muuttanut másítottam vala, olemme muuttaneet másítottunk, olimme muuttaneet másítottunk vala helyett állhat: olen muuttanunna (rövidítve: muuttanna) másítottam = vagyok másítottul; olin muuttanunna (rövidítve muuttanna) másítottam vala, = saj. valék másítottul; olemme muuttanunna (muuttanna) másítottunk (vagyunk másítottakul), olimme muuttanunna (muuttanna = valánk másítottakul):

2. Jegyzet. A' tagadás csupán a' létigéhez járul: en ole sanonut = én nem szoltam (non = e, ego n, sum ole, locutus sanonut), emme olleet sanoneet nem mi szoltunk (non e, nos = mme, sumus olleet, locuti sanoneet).

Szükségesnek ítéljük itt is mintákkal felvilágosítani a' mondotakat.

K ö z ö n s é g e s i g e r a g o z á s .

		Cselekvő	Szenvedő
J e l e n t ő m ó d .	végtelen jelen idő	E g y e s :	
		olen	kätkenyt én, te, ő
		olet	elrejtettem
		on	
		T ö b b e s :	
		olemme	kätkeneet
	végzett múlt	olette	kätketyt mi, ti, ök
		ovat	elrejtöttük
		E g y e s :	
		olin	kätkenyt
	végzett múlt	olít	elrejtöttem
		oli	vala
		T ö b b e s :	
		olimme	kätkeneet
		olitte	elrejtöttük
		olivat	vala

kätketyt én, te, ő elrejtettem
vala

kätketyt mi, ti, ök elrejtettünk
tettünk vala.

K ö z ö n s é g e s i g e r a g o z á s.

	Cselekvő	Szenvedő
Foglaló mód.	<p>E g y e s :</p> <p>lienen kätkenyt el-</p> <p>lienet rejtöttem le-</p> <p>lienee gyen</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>lienemme kätkeneet el-</p> <p>lienette rejtöttük le-</p> <p>lienevät gyen</p>	<p>kätketty hogy én, te, ő</p> <p>elrejtetem legyen</p> <p>kätketyt mi, ti, ők elrej-</p> <p>tettük legyen</p>
Feltételes mód.	<p>E g y e s :</p> <p>olisin kätkenyt el-</p> <p>olisit rejtöttem</p> <p>olisi volna</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>olisimme kätkeneet el-</p> <p>olisitte rejtöttük</p> <p>olisivat volna</p>	<p>kätketty elrejtetem</p> <p>volna</p> <p>kätketyt elrejtettünk</p> <p>volna</p>
Ohajtó mód.	<p>E g y e s :</p> <p>(ollon) kätkenyt</p> <p>ollos vajha elrejtöt-</p> <p>olkon tem legyen</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>olkoomme kätkeneet</p> <p>olkootte vajha elrejtöt-</p> <p>olkoot tük legyen</p>	<p>kätketty vajha elrejtetem</p> <p>legyen (möchte ich verbor-</p> <p>gen sein).</p> <p>kätketyt vajha elrejtettük</p> <p>legyen</p>
Parancsoló mód.	<p>E g y e s :</p> <p>(olkan) kätkenyt</p> <p>ole' elrejtöttem le-</p> <p>olkaan gyen (valamit)</p> <p>T ö b b e s :</p> <p>olkaamme kätkeneet</p> <p>olkaatte elrejtöttük</p> <p>olkaat legyünk</p>	<p>kätketty elrejtetem legyek</p> <p>(ich soll verborgen worden</p> <p>sein)</p> <p>kätketyt elrejtettünk</p> <p>legyünk</p>

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
J e l e n t ő m ó d.	végzett jelen idő	E g y e s : olen kätkeinnyt stb. elrejteztem T ö b b e s : olemme kätkeinneet elrejteztünk	on kätkeitty külhatás által okoztatott, hogy magát elrejtse
	végzett mult	E g y e s : olin kätkeinnyt elrejteztem vala T ö b b e s : olimme kätkeinneet elrejteztünk vala	oli kätkeitty külhatás által okoztatott vala, hogy magát elrejtse
F o g l a l ó m ó d	végz. jel. idő	E g y e s : lienen kätkeinnyt hogy elrejteztem legyen T ö b b e s : lienenme kätkeinneet elrejteztünk legyen	lienee kätkeitty, külhatás által okoztatott legyen, hogy magát elrejtse
	végz. jel. idő	E g y e s : olisin kätkeinnyt elrejteztem volna T ö b b e s : olisimme kätkeinneet elrejteztünk volna	olisi kätkeitty, külhatás által okoztatott volna, hogy magát elrejtse
O h a j t ó m ó d	végz. jel. idő	E g y e s : ollos kätkeinnyt vajha elrejteztél legyen T ö b b e s : olkoomme kätkeinneet elrejteztünk legyen	olkoon kätkeitty vajha külhatás által okozta- tott legyen, hogy magát el- rejtse

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

	Cselekvő	Szenvedő
Parancsoló m.	E g y e s : ole kätkeinnyt elrejtetted legyen maga- dat T ö b b e s : olkaamme kätkeinneet	olkaan kätkeitty, külhatás által okoztassék, hogy magát elrejtette legyen

Hason módon képeztetnek a' tagadó idom összetett idői is, melyeknek rövidség okáért, csupán egyes és többes első személyeit (a' parancsoló mód egyesében a' másodikat) emeljük ki.

K ö z ö n s é g e s t a g a d ó i g e r a g o z á s.

	Cselekvő	Szenvedő
Jelentő mód.	E g y e s : en ole kätkenyt nem rejtettem el T ö b b e s : emme ole kätkeneet nem rejtettük el	en ole kätketty nem rejtettem el emme ole kätkettyt nem rejtettünk el.
Jelentő mult	E g y e s : en ollut kätkennyt el nem rejtettem vala T ö b b e s : emme olleet kätkeneet el nem rejtettük vala	en ollut kätketty el nem rejtettem vala emme olleet kätkettyt el nem rejtettünk vala
Foglaló mód.	E g y e s : en liene kätkenyt, hogy el nem rejtettem legyen T ö b b e s : emme liene kätkeneet, hogy el nem rejtettem legyen	en liene kätketty, hogy el nem rejtettem legyen emme liene kätkettyt, hogy el nem rejtettünk legyen

K ö z ö n s é g e s i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
Feltételes mód	végzett jelen	E g y e s : en olisi kätkenyt el nem rejtettem volna T ö b b e s : emme olisi kätkeneet el nem rejtettük volna	en olisi kätketty el nem rejtettem volna emme olisi kätketty el nem rejtettünk volna
Ohajtó mód	végzett jelen	E g y e s : ellön, állon olko kätkenyt vajha el nem rejtettem le- gyen T ö b b e s : elköömmé, älköömmé olko kätkeneet, vajha el nem rejtettük legyen	ellön, ällön olko kätketty vajha el nem rejtettem le- gyen elköömmé, älköömmé olko kätketty vajha el nem rej- tettünk legyen
Parancsoló m.	végzett jelen	E g y e s : elä', älä' ole kätkenyt el ne rejtetted legyen T ö b b e s : elkäämmä, älkäämme olko kätkeneet	elä', älä' ole kätketty, el ne rejtettél légy elkäämme, älkäämme olko kätketty

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
Jelentő mód.	végzett j. idő	E g y e s : en ole kätkeinnyt nem rejteztem el T ö b b e s : emme ole kätkeinneet nem rejteztünk el	ei ole kätkeitty nem okoztatott, hogy el- rejtse magát
	végzett mult	E g y e s : en ollut kätkeinnyt el nem rejteztem vala T ö b b e s : emme olleet kätkeinneet el nem rejteztünk vala	ei ollut kätkeitty nem okoztatott vala, hogy elrejtse magát

M a g á b a t é r ő i g e r a g o z á s.

		Cselekvő	Szenvedő
Foglaló mód.	végzett jelen	<p>E g y e s : en liene kätkeinnyt hogy el nem rejteztem legyen</p> <p>T ö b b e s : emme liene kätkeinneet, hogy el nem rejteztünk legyen</p>	<p>ei liene kätkeitty nem okoztatott legyen, hogy elrejtse magát.</p>
Feltételes mód	végzett jelen	<p>E g y e s : en olisi kätkeinnyt el nem rejteztem volna</p> <p>T ö b b e s : emme olisi kätkeinneet el nem rejteztünk volna</p>	<p>ei olisi kätkeitty nem okoztatott volna, hogy elrejtse magát</p>
Ohajtó mód.	végzett jelen	<p>E g y e s : ellön, állon olko kätkeinnyt vajha el nem rejteztem le- gyen</p> <p>T ö b b e s : elköömme, älkoomme olko kätkeinneet vajha el nem rejteztünk legyen</p>	<p>elköön, älköön olko kätke- itty, vajha ne okoztatott legyen, hogy elrejtse magát</p>
Parancsoló mód	végzett jelen	<p>E g y e s : elä, älä' ole kätkeinnyt el ne rejtetted légy ma- gadát</p> <p>T ö b b e s : elkäämme, älkäämme olko kätkeinneet</p>	<p>elköön olko' kätkeitty, ne okoztatott legyen, hogy rejtette legyen magát, (es soll nicht veranlast worden sein, sich zu verbergen)</p>

Jegyzet. A' jelen és végzetlen mult idők, a' létige 's tulajdonságnévi mód I-ső idomával körülírva, szinte összetettekké válhatnak, de e' körülírt idők (tempora periphrastica) is csak azt fejezik ki, mit az egyszerű jelen és végzetlen mult, p. o. olen sanova szóló vagyok vagy lesznek (am. sanon) olin sanova szóló valék am. szólék (sanoin), lienen sanova szóló legyenek am. szóljak (sanonen)

olkoon sanova szóló legyen = szóljon (sanokoon) stb. (l. Eurén Finsk Spraklära. 100 l.)

A' személytelen és hiányos igékről.

I. Sajátlag úgynevezett személytelen ige (verbum impersonale), melly csak az egyes szám harmadik személyében használtatik, a' szuomiban nincsen; de vannak némelly személyes igék, mellyek az egyes számú harmadik személyben, vonatkozás nélkül az alanyra, tehát személytelenül használatnak. Illyenek: pidän, täydyn, tulen, kelpaan, sovin, autan, tarvitsen (ez értelemben: kell, illik, oportet, opus est, necesse est, convenit) stb., mellyek mind rendesen ragasztatnak, de az egyes számú harmadik személyben, 's birtokalanynyal összekötve, személytelenül állnak, p. o. hänen pitää tuleman = kell jönie (oportet eum venire), ei minun sopii sanoa = nem illik szólanom.

Némelly, főkép műveltető igék, mellyek érzéki állapotokat fejeznek ki, határozatlan esettel, szinte az egyes számú 3-ik személyben, minden vonatkozás nélkül az alanyra, jönnek elő. Illyenek: minua unettaa (álmosodom), janottaa (szomjazom), rasittaa (nehezemre esik), kuoittaa (undoroszom), rapistaa (reszketek), pelottaa (félek), szinte, mint ezek a' németben is személytelenül mondatnak, v. ö. es eckelt mir, es grauet mir stb.

Jegyzet. Hogy a' benható és közép igék a' szenvedő idomban szinte csak az egyes számú harmadik személyben, vagyis személytelenül használatnak, már fenebb látók, p. o. isotaan man ist hungrig, isotiin man war hungrig stb. Így a' létige is személytelenül használva előfordul: ollaan van (man ist), oltiin vala (man war), on oltu v. ollaan oltu volt (man ist gewesen), oli oltu vagy oltiin oltu volt vala (man war gewesen), on oltava lenni kell (man muss sein), ollaan olevat leend (man wird sein), oltaneen legyen (man sei), oltaisen volna (man wäre), oltava lenni kellő, oltu volt; tagadólag: ei olla nincs (man ist nicht), ei oltu nem volt, ei oltane man sei nicht, ei oltaisi man wäre nicht, elköön ottako, elkään ottaka stb.

II. A' hiányos igékről (verba defectiva). Csak egy két iginél hiányzik némelly idő, vagy mód. Illyen: a) a' lien lenni, melly

csupán a' foglaltó módban dívik: lienen, lienet, lienee, lienemme lienette, lienevät, a' szenvedő idomban: lieteneen, lieteneet, lietenee stb., b) a' seh és heh, mellyek csupán a' parancsoló mód egyes számu harmadik személyében fordulnak elő: seh, sehkäät (se, sekäät) heh, hehkäät. Jelentésük: ne (neh, nesze, nehsze) nehtek = accipe, accipite! (da, nimm), 's vele főleg ebek szólitatnak.

Száz finn és száz magyar néptalány.

A' nyelv, melly magában foglalja az öntudatot és értelmet, összeköti a' multat a' jelennel, 's ezt a' jövővel; miszerint a' nyelv legjobb tolmácsa az ősvilág elenyészett műveltségének is.

Ha a' nyelvekben az emberi szellem működése- 's fejlődésének felismerhetése végett adatok után buvárkodol, többi közt ott leled a' műveletlen népeknél is a' tudományok, 's azon művészetek csiráit, mellyeknek a' nyelv közlőnyül szolgál.

A' népek közmondásaiban a' bölcsészet, népdalai és talányaiban a' költészet, mondái és hitregéiben a' vallás és történeten elemei rejlenek; e' szellem, t. i. saját egyedisége, 's részletes tapasztalásai szerint eszmélkedett, költött és hitt jóval előbb, sem mint az eszmék általánosságára emelkedve, a' tudomány rendszereit megalkothatta volna.

A' héberék bölcsészete ott van a' misle-ben, más régi népeké is a' közmondásokban (*γνώμη, παραβολή, παροιμία*, sententia, parabola, proverbium) minden bölcséleti rendszer előtt. — A' legrégibb korban lett, nem csináltatott, a' homéroszi eposz, a' finn Kalevala (azon módon, mint lettek 's lesznek e' népeknél 's egyebütt a' népdalok, népénekek, a' népek költői szellemének e' virágai), mielőtt a' költészet műdarabokat állított volna elő. Mondákkal kezdődik végre a' történetírás, jelesül minden nép eredete, 's hitregékkel a' vallás.

Ez ősnépi bölcsélet, költészet 's hit és történeten fenmaradt művei kiváló becsüek a' vizsgálódóra nézve, mert azok a' népek sajátságos felfogása szerint egyediesítve, nemzetiesítve levén, miszerint azok ezeknek szellemi sajátságát is híven kitüntetik, egyzersmind kijelölik az utat, mellyet minden népnek művelődésében kell követnie. Ezenkívül a' közmondások az élet minden ügyeibe avatkozva, az igazat ezer sugárzataiban tartalmazzák, 's

azért az élet elé mindenütt tiszta tükröt tartanak, hogy a' téveknél kitett ember abban az igaznak képét közvetlen szemlélhesse, minden viszonyaiban.

Innen minden, a' műveltség útjára kelt népeknél a' népies közmondások (bölcészlet), dalok, énekek, talányok (költészet), — mondák, hitregék méltánylása; 's ezért ma már mindenkinek egész irodalma vagyon a' világirodalom-történet lapjain. Mi itt csak a' magyar és rokon finnekről kiadott e' czimű gyűjteményeket említjük: „M. népdalok és mondák III. k.“ „M. közmondások könyve“, a' Kisfaludy-társaság megbízásából kiadta Erdélyi János (Pest 1847. 's 1851.) „Kalevala“ (Kalevala toinen painos Helsingissä suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainossa, 1849.); „A suomi nép közmondásai“ (Suomen kansan sanalaskuja. Helsingissä 1842); „Kanteletar“ (Kanteletar, taikka suomen kansan vanhoja lauluja, ja virsiä = a' szuomi nép régi énekei 's versei Helsingissä 1840); végre „A' szuomi nép talányai, 189 viro talánynyal együtt“ (suomen kansan Arvoituksia, ynnä 189 Viron arvoituksien kanssa. Helsingissä második bővített kiadás 1851-ben).

Mint ebből látszik, az altaji nemzetek közül csak kettőről van tudomásom, hogy eddiglen e' nemzeti ereklýéket a' tudomány számára felmutatta. A' finn nemzet, gyűjteményeinek belbecsére úgy, mint bőségére nézve sokban tulhalada, megelőze minket magyarokat. Reánk olly eposz, minő a' Kalevala, nem maradt örökségül. Néptalányainkat pedig még gyűjteni is alig, vagy meg sem kezdők *), sőt róluk annyira megfélekedtünk, hogy a' népszokások gyűjtése végett utazó egyik hazánkfia, terjedelmes utasításából, ezeket szinte kifelelte.

E' körülményben, figyelem ébresztésül, mi a' néptalányokról akarunk tenni egy két szót.

A' finn néptalányokat 1783-ban Ganander, akkorban Frantsilai káplán, kezdé először gyűjteni. (Aenigmata Fennica. In solo meo patrio, Ostrobotnia, usitatissima ac tritissima, quae inter confabulationes vespertinas Fenni nostri, ad acuendum ingenium

*) Edvi Illés Pál oskolai kézi könyvébe vett fel néhány talányt. Egy kettő a' naptárakban elszórva találtatik. Kulcsár is „Hasznos mulatságok“ czimű lapjában közölt egy két találos mesét, de azokat többnyire mértékre szedvén, eredetiségökből kivetköztetve.

iuvenile, more veterum Gothorum, solvenda proponunt. Kijött Vasában) 's ennek, 's egyebeknek Finnland külön vidékein szerzett gyűjteményét a' fenemlített könyvben legközelebb a' Szuomi tudós társaság adta ki, Lönnrot Illés előbeszédével.

Van e' (XVI. és 221. lapon) könyvben számra 2224 finn, 's 53 a' viro (eszt) nép között gyűjtött új talány, ez utóbbiak a' finn nyelv által értelmezve.

A' néptalányokat más szempontból ítélte az őskor, másból a' mai, de ma ismét másképp tekinti azokat a' pillanatnyi gyönyört élvezni kereső közönség, másból a' tudomány. E' szempontokat különválasztani megkísértjük.

Talányt a' legrégibb korban lelhetni. Az ó-szövetségi könyvekben (Birák 14, 12—15) olvassuk, hogy Sámson a' filiszteusoknak e' talányt adta fel: az evőből étek jöve ki, az erősből édes-ség? (értvén az általa leölt oroszlányt, melynek szájában mézet talált), 's a' megfejtőnek reá 30 gyolesing, 's annyi köntös vala kitéve. A' görög Oedipus a' Sphinx-től feladott talány (micsoda állat az, melly reggel négy lábon, délben kettőn, estve három jár?) megfejtésére Theba királyságát nyerte. A' góthokról is azt mondja Ganander, hogy a' hőslő ifjunak három vagy több talányt adtak fel, *) 's csak, ha ezeket megfejtette, nyerte el a' kért leány kezét. Ugyan ő állítja a' juutokról (dánokról), mikint ezek halálra ítélt foglyaiknak három—kilencz talányt adtak fel, kik, ha ezeket megfejtették, a' haláltól fölmentettek. Tehát nagybecsű jutalmak: bájos lány kezének, királyi trónnak, 's az életnek birhatása függött a' talányok megfejtésétől az őskorban!

A' közönség ma az elmésség könnyű és szempillanatnyi közvetlen gyönyörködést okozó játékaiknak nézi a' talányokat; a'

*) E' szokás menyegzők alkalmával feladni talányokat, a' mi népünknel sem épen divatlan. Némelly vidéken, különösen Rábaközben, midőn a' menyasszony a' vőlegény házához átvitetik, a' násznép a' násznagy vezérlete alatt kiindul, 's megérkezvén a' menyasszony szüleinek házához, ott a' kiadó által zárt ajtóval fogadtatik, ki a' zörgetésre kérdezi utjok célját, 's miután érté, hogy olly járatban vannak, mint Jákob volt, mikor Lia és Rachelért messze földre utazott, a' menyasszony átadása úgy ígértetik, ha némelly kérdések mepfejtetnek, mire talányok, vagy inkább talányszerű, többnyire bibliai feladatok megfejtése után beeresztetnek.

minthogy nem is egyebek azok villanykáknál, a' kézi munka alatt szunyátoló lélek felvillanyozására szolgáló szellem-szikráknál, vagy a' gondoszlato kedv élesztésére való fűszernél. Irva van, hogy Sámson víg lakodalomban, a' görögök, góthok is vendégeik 's multságuk közben adtak fel talányokat. A' finnek, mint Ganander mondja „inter confabulationes vespertinas . . . solvenda proponunt . . . aenigmata.“ És kik gyermekségük óta érintkeznek a' néppel, tudják, hogy téli hosszú estéken: kukoricza-morzsolás, kukoricza-és tollfosztás, menyekzők alkalmával, és fonóházakban kerülnek elő a' találós mesék a' magyar népnél is.

Mind ezt, mint fenebb érintők, máskép veszi a' tudomány. Ez bennök is, mint a' szellem minden egyéb műveiben, az alkotó szellemet törekszik felismerni; tekintetbe veszi a' vonatkozásokat a' nép történetére, szokásaira, nyelvére stb., mi által a' buvár szellem előtt e' talányok is mondhatlan fontosságot nyernek.

E' rövid tájékozás után mutatványt adunk a' nevezett könyv nyomán a' szuomi, 's saját gyűjteményünk után a' magyar néptalányokból.

A' finn nép talányai.

1. Reggel négy lábon, délben két lábon, estve három lábon jár? (1) *)
- 2) Kamra alul, malom fölül, sűrű bokor malom fölött, sűrű bokorban evetkék? (8)
- 3) Alul teli, fölül üres? (28)
- 4) Folyvást vízben hever, még sem ázik át soha? (37)
- 5) Előre hátra jár? (52)
- 6) Előre hátra pörög? (54)

*) A' talányok után álló számok az „Arvoituksia“ czimű könyvbeni számokat mutatják.

M e g f e j t é s : 1) ember, ki csecsemő korában négykézláb mász, férfi korában két lábon, vénségében bot segítségével mintegy három lábon jár. E' talány a' minden nyelvekbe átment Sphinxé: quodnam est animal, mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes? 2) ember, hasa, szája, haja 's ebben eleven állatkák. 3) kalap. 4) kő, nyelv, jég a' jeges tengerben. 5) szántó, eke, ajtó, ablaktábla stb. 6) köszörűkő.

- 7) Nincsen esze, nincsen nyelve, mégis mindig igazságot tesz? (64) vagy mond? (851)
- 8) Nem merül a' nagy tengerbe, de elmerül a' föld hasadéka? (67)
- 9) Líg lóg, földre még sem esik? (69)
- 10) Nagyobb lesz ha elvesznek belőle, kisebb, ha hozzá tesznek? (80)
- 11) Előbb él, aztán meghal, holta után testet és lelket hordoz? (91)
- 12) Elsőben bőrét nyuzzák, aztán gyapját nyírik? (93)
- 13) Foga van, de soha sem eszik vele? (113)
- 14) Ezüst gyöngy, arany hintóban? (124)
- 15) Lelkes alul, lelkes fölül, közöttük lelketlen? (126)
- 16) A' ló fut, gyeplője áll, minden szerszáma zörög? (135)
- 17) A' ló befér, de farka nem fér be az istállóba? (141)
- 18) Vas ló, kender hám, réz istálló? (143)
- 19) Urak csemegéje, királyok étele, se késsel nem metszik, se tálon nem adják? (153 és 154)
- 20) Iczeg biczeg, feje piros, töve szőrös? (185)
- 21) Ajka fekete, nyelve piros? (194)
- 22) Az ökröt levágják, szarvait földre vetik, bőrét megesszik, vérét eladják, husát elégetik? (215 és 1163)
- 23) Tollas vánkoslál mi puhább? (223 és 926)
- 24) Bár mindig hordozzák, csak egyszer másszor szükséges? (223)
- 25) Üres, szőrös, abba dugják a' meztelent? (244)
- 26) Maga meztelen, ruhája belében? (280)
- 27) Ha minden kutya, anya és úr meghalna, mi lenne nagyobb kár? (289)

7) mérleg, mázsa. 8) zsír, olaj. 9) füst. 10) gödör, verem. 11) csizma. 12) előbb lehuzzák a' csizmát, aztán a' harisnyát. 13) fésű. 14) harmat a' virág kelyhén. 15) ló és lovag közt a' nyereg. 16) rokka, csermely, folyam, partjai közt. 17) kalán's nyele, vagy sütő lapát. 18) tű, fonál benne, 's tűtartó. 19) anyatél. 20) eper, málna stb. 21) kemencze szája's láng. 22) fenyű, mellynek ágait földre hánnyák, héját liszt közé keverve kenyérnek használják, gyántáját eladják, fáját elégetik. 23) az édes anyának öle, kebele. 24) kard. 25) keztyű. 26) gyertya. 27) ha a' kutyák megdöglének, mert lányokból anyákat, a' pórfiukból urakat lehetne venni.

- 28) Ha minden pap meghalna ugyanazon időben, hol lehetne kapni másokat? (289)
- 29) Kétszer születik, egyszer hal meg? (326)
- 30) Két kutya fut, egyik sem kerüli el a' másikat? (539)
- 31) Két keze, két feje, négy szeme, hat lába? (346)
- 32) Kettő fekszik, kettő áll, egy előre hátra evez? (351)
- 33) A' király hall, ritkán lát, az Isten soha sem lát, a' pór mindig lát? (588. és 1062)
- 34) Ha nyel, fulad; ha pök, tüzet röpit? (578).
- 35) Ha fölkelhetne, éigig érne; ha keze 's lába volna, a' rablót megfogná; ha szeme szája volna, ugy mindent beszélné? (579)
- 36) Juhok az öbölre futnak, együtt esznek, együtt isznak, ezüst csészéből, arany pohárból? (669)
- 37) A' tehén csontot borjazik, a' csont borjút ellik? (692)
- 38) Röpi a' madár szárny nélkül, fára ül láb nélkül, jön a' leányka száj nélkül, megeszi a' madarat száj nélkül, megsüti tűz nélkül? (700)
- 39) Husos hust eszik hus edényből? (718)
- 40) Hus istálló, csont tehenek? (720)
- 41) Inog binog, husban lógg?
- 42) Csont istálló, vas tehenek? (768 és 769)
- 43) Fekvék éjjel, nem földön, sem fán; mosta szemeit, nem verítékkal, nem vízzel; törle szemeit, nem szövött, sem fonott kendővel? (826)
- 44) Erdőn nyöl, parton születik, vízben él, tűzben meghal? (846)
- 45) Erdőn született, erdőn nőtt, falon áll, szegen lógg, ölben énekel, asztalon hangicsál? (847)
- 46) Mi nem látható a' fürdő-szobában? (976)

28) növendékpapokból, tanulókból. 29) hal, tyúk, madár a) mint tojás, b) mint hal, csibe, madár, ha kikél. 30) szántalpak. 31) lovag és ló. 32) küszöb, belfák, ajtó. 33) magához hasonlót. 34) ágyu, puska. 35) országut. 36) áldozó hívek az ur vacsorájánál. 37) a' tyúk tojik, a' tojásból csibe jő ki. 38) hópelyhek a' fa ágán, és a' verőfény. 39) a' gyermek szopja anyja emlőjét. 40) száj 's fogak. 41) fülfüggő, csercselye. 42) varró vánkös, tűtartó, benne tehenek a' tűk. 43) szárán fekszik a' virág, mossa szemeit harmattal, törülközik verőfényvel. 44) hajó. 45) kantele vagyis hárfaszerű hangszer a' finneknél. 46) Isten 's a' meleg.

- 47) Zebedeus fiainak apját hogy hitták? (1003)
- 48) Mi jár az ember gondolatja körül? (1030)
- 49) Mikor hallatszott az egész világon a' kakasszó? (1034)
- 50) Mikor legvastagabb a' tehén? (1034)
- 51) Miért nem látja a' sertés a' csillagokat? (1053)
- 52) Miért fut a' nyúl az uton? (1054)
- 53) Miért van a' rokának hosszú farka? (1056)
- 54) Miért néz hátra a' farkas? (1059)
- 55) Mi nélkül szűkölködik az, kinél a' test és lélek elvált? (1074)
- 56) Mit csinál a' varju, midőn hat éves? (1078)
- 57) Hány bötü van az egész bibliában? (1082)
- 58) Fekete ürü akolba megy, kihajtja onnan a' vörös juhokat? (1120)
- 59) Fekete pásztor, tarka nyáj? (1132)
- 60) Folt hátán folt, nincs összevarrva? (1281)
- 61) Pásztor juhai közt legel? (1284)
- 62) Ünge alul, bőre fölül, ünge fölött a' nap süt? (1287)
- 63) A' pap zsebébe dugja, a' paraszt földhez vágja? (1296)
- 64) A' család eszik, az asztal énekel (gajdol)? (1304)
- 65) Kisebb az Istennél, nagyobb egy királynál? (1311)
- 66) Kisebb egy sertésnél, nagyobb egy lónál? (1315)
- 67) Kis kamra, teli karókkal? (1351)
- 68) Kis madár, kender a' farka, falon is átröpül? (1356)
- 69) Kis kamra, rajta több ablak, mint a' király várán? (1359)
- 70) Piros mint a' rózsa, fehér mint a' gyöcs, levelei vannak, farka is van? (1408)
- 71) Vörös istálló, csont tehenek? (1413)
- 72) Piros ménló pej kanczát nyal? (1414)

47) Zebedeusnak. 48) tetű a' fej körül. 49) Noe bárkájában. 50) mikor farát nyalja. 51) mert nem nézhet fölfelé. 52) mert nem futhat el alatta. 53) mert nem kapott rövidebbet. 54) mert hátul nincsenek szemei. 55) nyugalom, étel, ital nélkül a' szülő asszony. 56) a' hetedikbe megy. 57) annyi, mennyi az ábéczében. 58) pemét, kuruglya, sütőlapát. 59) pap és hivei. 60) káposztafej. 61) pap 's hivei együtt veszik az urvacsorát. 62) égő gyertya, vö. 26. 63) takony. 64) a' malaczkok szopják az emedisznót, mely rőfög. 65) a' halál. 66) nyereg. 67) száj 's fogak. 68) tű, czérna, vászon. 69) gyűszű. 70) leveles répa. 71) száj 's fogak, vö : 40. 72) tűz nyalja a' fazokat.

- 73) Fejem keresztülvágva, belem kivéve, még ajkam is elmetszve, háborukat támasztok, békét csinállok, királyokat, urakat szolgálók? (1496)
- 74) Vas eke, kő föld (kivinen peltó = szántóföld), cser kéreg, belé a' vető mag? (1517)
- 75) Seregélyfészek a' fürdőszobában? (1515)
- 76) Vas föld, vaj tenger, benne zab hajó? (1524)
- 77) Vas szájú fát eszik? (1529)
- 78) Svédhon fát vág, forgácsai ide röpülnek? (1549)
- 79) Teste 's lelke elvált, még sem halott? (1554)
- 80) Szeme van, füle van, se nem lát, se nem hall? (1630)
- 81) Szája hátán, farka homlokán, oldalbordái bőre fölött? (1708)
- 82) Kityeg kotyog csont lakat mögött? (753)
- 83) Télen futkároz, nyáron hever? (1738)
- 84) Három éve: a' kancza megdöglött, hasában még is csikó rúg? (1740)
- 85) Lába nincs, mégis sebesen fut, szárnya nincs, mégis röpül? (1774)
- 86) Fiu jöve Pohjolából (éjszokról, éjszaki tartományból) Untamolának (álomhonnak — uni, unonen álm) behunyt szemű fia, ez tüzet gyujta a' szobában; fiu jöve Päivölából (a' mythuszi naphonból = délszokról) a' nap aranyruhájú fia, ez elüzte Pohjola gyermekét, eloltá a' tüzet a' szobában? (1824)
- 87) Töve fölül, hegye alul? (1867)
- 88) Fejér föld, fekete mag, szántja a' ki tudja, a' ki nem tudja nem szántja? (1914)
- 89) Öt testvér egy ajtón megy be, külön szobában laknak? (1981)
- 90) Egy lábú két lábút hordoz? (2021)
- 91) Egy tölgynek tizenkét ága, minden ágán négy fészek, minden fészekben hét tojás, minden tojásban huszonnégy fi, 's ezek mindenike meghal, miután hatvan lépést tesz? (2055. vö 1744)

73) író toll. 74) tüzszer szám: acél, tüzkő, tapló. 75) kályha előtt lyuk, ebben parázs. 76) serpenyű, ebben vaj, ebben zabliszt. 77) fűrés, furó, vésű stb. 78) pénzverde, nyomda stb. 79) szülő asszony. 80) két fülű edény. 81) hordó. 82) nyelv. 83) szán. 84) kovácsműhelyben a' fújtató. 85) szó, szél. 86) a) éj, ősz, b) nap, tavasz. 87) lófark. 88) papír, tonta, író. 89) keztyű öt uj. 90) szószék. 91) év, hónapok, hetek, napok, órák, percek.

- 92) Egy hordó kétféle sörrel teli? (2060)
 93) Két edény hájjal teli? (2123)
 94) Mellyik legkisebb hal a' vízben? (2149)
 95) Miért hunyja be szemét a' kakas mikor énekel? (2156)
 96) Hol van a' halban legtöbb hus? (1157)
 97) Fekete mag, fehér föld? (2165)
 98) Lábak alul, koporsó fölül, koporsó fölött horgas, horgas fölött erdő, erdőben madarak? (285)
 99) Anya szópja gyermekeit? (2096)
 100) Ülve nagyobb, állva kisebb? (255)

A' magyar néptalányai.

- 1) Erdőn terem, réten hízik, minden háznál pofon verik?
 2) Két lábon áll egy kis hordó, e' hegyett a' terjegető, e' hegyett a' tátogató, e' hegyett a' hortyogató, e' hegyett a' pillogató, pillogató hegyett a' sűrű erdő?
 3) Egy erdő tele van vörös tehénnel; ha a' fekete közibe megy, a' vörös mind kifut?
 4) Kiesi hordó, kétféle bor van benne, mindenik színét el lehet változtatni?
 5) Oh én piczi állat — feketében járok — nincsen olyan szűz leány — kivel én nem hálók?
 6) Sír, sír a' vércse, miért sír a' vércse? azért sír a' vércse, mert nincs pénz a' bögyiben?
 7) Magas Miklós mennybe néz?
 8) Nekem olly öreg anyám van, hogy hatvanhat szeme van?
 9) Négy embernek egy kalapja van?

92) tojás. 93) orrlyukak. 94) a' mellyiknek fejéhez legközelebb a' farka. 95) mert kívülről is tudja. 96) feje és farka között. 97) könyv, levél. 98) ember, dereka, szája, orra, feje, haja, vő: 2. 99) tenger vagy tó a' folyókat. 100) kutya.

1) szita. 2) ember, dereka, szája, orra, szeme, szája, vő: finn 2, és 58. 3) kemencze, teli lánggal és parázszzsal, ha a' pemét, kuruglya be-megy, mind kihuzatik vő: finn 58. 4) tojás, vő: finn 92. 5) bolha. 6) hegedű. 7) kémény. 8) szemes kályha. 9) asztal.

- 10) Kiesi mint az egér, magas mint egy ház, keserű mint az epe, eszik az urak mindenfelé?
- 11) Kityeg kotyog a' szobában, ragyog nappal, éjjel a' holdvilág-nál, mint a' tükör?
- 12) Mezőn áll, hosszú lábú, piros szoknyája, fekete sipkája?
- 13) Ha felveszik is sír, ha leteszik is sír, sokszor száz a' szeme, de soha sem lát vele?
- 14) Nyolcz lába van, ha vizen átmegy, négy ázik, négy nem?
- 15) Ha feldobom fehér, ha leesik sárga? (vö: 4.)
- 16) Piczi állat, ha a' pinczébe dobom, hat ökör sem húzza ki?
- 17) Uton megy: tipe topa; hátán viszi: genye, gunya; füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy?
- 18) Uton megy terebile, hátán viszi keczebicze, füle négy, szeme négy, körme pedig huszonnégy?
- 19) Földön fölül fa, fán fölül víz, vizen fölül kő, kövön fölül vas, vason fölül eleven hús?
- 20) Fekete kiesi, jaj, jaj, jaj!
- 21) Hány szál szőr van egy ökrön?
- 22) Az ökröknek mellyik felén van több szőr?
- 23) Mikor van az ökrön legtöbb szőr?
- 24) Mikor legvastagabb az ökör?
- 25) Az Isten mindenhol van, hát hol nem volt még?
- 26) Hol terem a' jó bor?
- 27) Mi nélkül nem lehet el a' szán-tó vető ember?
- 28) Uton viszi pöndörét, hátán viszi kenderét, ha meggyújtja kenderét, elégeti a' pöndörét?
- 29) Tíz atyafinak egy segge van?
- 30) Két szőrös között egy meztelen?
- 31) Hegye piros, töve szőrös?

10) dió. 11) óra. 12) mák, pipacs. 13) láncz. 14) poczos tehén, melyben a' borjú lábai nem áznak. 15) tojás. 16) gombolyag. 17) lovag (ló és katoná). 18) ugyanaz. 19) köszörűkő. 20) tüske. 21) egy bőrről. 22) a' mellyikre a' farkát csapja. 23) mikor a' másíknak hegyibe ugrik. 24) mikor a' farát nyalja. vö: finn 50. 25) az utolsó íteleten. 26) magján kívül, héján belül. 27) a' szán ló, a' tó viz, a' vető mag nélkül. 28) birka. 29) kerek-küllők az agyban. 30) két ló között a' kocsirúd. 31) eper, vö: finn 20.

*) V á j k ó tájszó, a' nyakszirt alatti völgyeletet, kupát jelenti.

- 32) Feje tetején a' szája, vájkójába *) a' füle, minden ember csókolja?
- 33) Mit csinál az Isten, mikor az eső esik?
- 34) Erdőn terem, falun ugat?
- 35) Fán jár, nem madár, fekete, nem ördög?
- 36) Ut fut, minden házba befut?
- 37) Minél többet tesznek hozzá, annál kisebb, minél kevesebbet tesznek hozzá, annál nagyobb?
- 38) Erdőn nyöl, utczán kiáltoz, szegre akasztják?
- 39) Nyáron leány, télen vén asszony?
- 40) Nekem is van, neked is van, a' vén tuskónak is van, de Istennek nincsen?
- 41) Nem születik, nem is hal meg, Istennek szolgált, még sem üdvözült?
- 42) Hogyan hívják a' talicskát?
- 43) Ki kakasa szól elsöben a' faluban?
- 44) Mellyik fa nem ég meg a' tűzön?
- 45) Miért hunyja be szemét a' kakas, midőn kukorékol?
- 46) Miért tarka a' szarka?
- 47) Minek van a' vásárban feje tetején a' füle?
- 48) Mi áll három lábon a' vásárban?
- 49) Mikor kecske a' kecske?
- 50) Ha egy kecskéken minden szál szőrén egy kakasharang volna, hogyan üzhetné meg azt a' bak úgy, hogy ne zörögjenek a' harangok?
- 51) Fa a' fazoka, hús a' földője?
- 52) Két szőrös, összeverik?
- 53) Gyere mellém, tolj belém, fordíts egyet, nyulj belém?
- 54) Inas hús, velős csont, ingasd bingasd belebb csúsz?
- 55) Ágas bogas András, négy fülű Mátyás?

32) füles korsó. 33) sárt. 34) tiló, kendervágó. 35) sarutlan vagy faczipós barát. 36) út. 37) gödör, verem, vő: finn 10. 38) ostor. 39) kályha. 40) árnyéka. 41) szamár, melly nem születik, hanem csikóztatik, nem hal meg, hanem döglik, 's Isten fiának szolgált. 42) nálunk nem hívják, hanem tolják. 43) a' tikoké (tyúkoke). 44) a' tréfa. 45) mert betéve is tudja, vő: finn 95. 46) mert kétféle tolla van. 47) a' földőnek. 48. a' lábas. 49) ha egyedül van, másképp kecskének. 50) vízbe kellene vezetni. 51) árnyek-szék. 52) a' szempillákat. 53) láda. 54) lábszárak, csizma. 55) vánkös.

- 56) Cserfa csattan, ezer ága harsan, ezer ágán ezer fészek, annak is csak egy széke van?
- 57) Kerten átnyúlok, mákot merítek?
- 58) Tiz tolja, tiz húzza, fehér eb utána?
- 59) Kertben kátyó, házon mátyó, szegen szittyom?
- 60) Az urak zsebbe dugják, a' parasztok földhez vágják?
- 61) Erdőn terem, vizen jár, lelket hord a' palotán?
- 62) Ángyom asszony letelepedik, bátyám uram beleereszkedik?
- 63) Mióta a' világ van, mindig volt, míg a' világ világ lesz, mindig lesz, még sem lesz esztendő?
- 64) Meddig megy a' nyúl az erdőbe?
- 65) Miért megy a' nyúl az uton keresztül?
- 66) Hol vagyunk, ha sem ittben nem vagyunk, sem ottkűnn nem vagyunk?
- 67) Mit csinál az asszony, mikor bab ázik?
- 68) Mi az, a' mi hátán viszi a' házat?
- 69) Minek a' hangja megy előszer a' templomba?
- 70) Mi megy a' templomba fejtetőn?
- 71) Fejér a' születése, licskes licskos a' temetése?
- 72) Se ajtaja, se ablakja, mégis négyen laknak benne?
- 73) Vászón a' hasa, bársony a' nyaka, muzsika a' szája, villa a' farka?
- 74) Tréfás ember fanadrágban?
- 75) Kis fekete elvesztette a' szőrösét, a' likasnéra fogta, a' likasné atkozódik: az ő likjának senki hasznát ne vehesse, ha ő látta?
- 76) Egy fa felnőtt töve nélkül, madár rá száll szárnya nélkül, meg is eszi száj nélkül?
- 77) Vas csikó csontréten legel?
- 78) Hegyen hó, völgyben tó, harminczkettő közül egy sem jó?
- 79) Egy kalap alatt ezren is laknak?

56) nap, ha süit, ennek ezernyi sugárai. 57) hangya. 58) tű, utána fehér czérna. 59) káposzta, macska, szita. 60) takony; vö: finn 63. 61) hajó. 62) kút, kankalek, vödör. 63) hold. 64) közepeig, aztán kifelé megy. 65) mert alatta nem mehet el, vagy mert végire nem kerülhet, vö: finn 52. 66) a' küszöbön. 67) hagyja a' babot ázni. 68) csiga. 69) a' kulcsé. 70) patkószeg. 71) hó. 72) dió. 73) fecske. 74) bor a' hordóban. 75) az orsó torka, melynek lyukjából, ha elszakad a' fonál, kiesik 's elbonyolódik. 76) gyertya 's láng, melly azt fogyasztja. 77) borotva. 78) ősz ember, kinek szemei könyűznek, fogai rozsak. 79) mák, pipacs.

- 80) Belül a' héja, kívül a' husa ?
 81) Télen nyáron fülük, senki sem melegszik mellette ?
 82) A' király ritkán lát ollyat, az Isten soha sem lát ollyat, a' paraszt mindennap lát ollyat ?
 83) Tavasszal virágzik, nyáron húsít, ősszel táplál, télen melegít ?
 84) Míg életben voltam, — gyászos volt a' ruhám — míg birtam magamat — ékes volt palotám — holtom után pedig piros volt a' ruhám — ezt mondd meg énnékem — akkor lészesz komám ?
 85) Szarka röpül a' Dunán, kutya ül a' farkán, holt ember fekszik a' hátán, hordóbor az oldalán ?
 86) Belül egy nagy lik, kívül sok kicsiny ?
 87) A gazdának sem volt, a' szolgának sem, még is a' szolga adott a' gazdának, azután úgy adott vissza a' gazda a' szolgának ?
 88) Az én szőrösöm a' szomszéd puposa alá ment ?
 89) Hanyatt fekszik, hassal bökődik ?
 90) Mellyik a' legjobb nóta ?
 91) Két anya, egy gyermek ?
 92) Hogy lehet egy ludat három felé hajtani ?
 93) Hol láttál fél embert ?
 94) Ha egy férfi, 's egy nőstény kecske csak ketten volnának e' világon : hogyan tudnának eleven állatot szaporítani ?
 95) Se szeme, se szája, mégis sírva jó a' világra ?
 96) Micsoda fának nincs vége ?
 97) Fekete fényes förtelmes, gyere elő ! most kellesz ?
 98) Hol nem élnek emberek a' földön ?

80) a' szárnyasok zuzája. 81) pipa. 82) magához hasonlót, vö : finn 33. 83) gyümölcs — almafa. 84) rák. 85) szarka, kutya, ember, hordó. 86) gyűszű. 87) ker. sz. János keresztelte meg Krisztus urunkat, azután úgy keresztelte meg Krisztus sz. Jánost. 88) az én disznóm a' szomszéd asztagja alá. 89) dagasztó teknő. 90) a' banknóta. 91) öreg anyó, ennek leánya, ennek gyermeke. 92) úgy, hogy ha arra hajtjuk, honnét szemközt jó három lud. 93) a' templomban, hol a' pap a' szószeken állván, annak csak fele (övig) látszik. 94) a' fejős kecske tejéből turót kellene csinálni, mellyben kukacz terem. 95) szél a' hasból. 96) a' gümbölyű fatányérnak. 97) vasfák, üst. 98) a' koporsóban.

98) Mikor megy a' hegy a' nyulnak?

100) Madarak jönnek szárnyak nélkül, fára szállnak lábak nélkül,
egy ember jó láb nélkül, mind megeszi száj nélkül?

PHILOFENNUS.

Könyvismertetés.

Görög elemi nyelvtan gyakorlatokkal. Két folyam-
ban, az algymnasium számára. Dr. Capellmann Alajos után írta 's nézetei
szerint átdolgozta Dr. Liebhardt Lukács Sz. Fehérvári nagygyim-
nasiumi tanár. Első folyam. Pest, 1856. Kiadja Heckenast Gusztáv. Nyom-
matott Wigand Fridrik Károlynál Posonyban.

Szerző, vagy illetőleg átdolgozó úr, azt hiszi, úgymond, hogy, mi-
dön ezen görög elemi nyelvtant iskolai használatra sajtó alá bocsátja, nem
egészen fölösleges és hálátlan munkát szolgáltat magyar ajku ifjuságunk
kezeibe, addig legalább, míg fölsőbb rendeletek értelmében annyira meg-
honosul a' német nyelvben, hogy majd annak idején német könyvekből
fogja tanulhatni a' görög nyelvet. — Mi meg arról vagyunk meggyőződve,
hogy Liebhardt úr fáradtsága még továbbra is gyümölcsözni fog,
mintsem gondolja; mert először mindig lesznek ifjak, kik magyaroknak
születvén, csak később teszik annyira sajátukká a' német nyelvet, hogy
azon tanulhassák a' tudományokat; 's mert másodszor nekünk a' magyar
irodalomban örökre szükségünk van minden tudományra, kiváltkép a' gö-
rög tudományra, még ha kivetnék is az iskolákból, melyekben azelőtt sem
volt törvény kényszerűségével. Azt már is tapasztaltuk, hogy változik
ezen külső kényszerűség: de az emberi nem feladata, melly kisebb na-
gyobb mértékben mindenik nemzetnek is feladata, mindig az: a' természet
és a' szellem tanulása, 's az által amannak okos czélaira felhasználása, eme-
nek tovább tovább fejlesztése. Amde ép erre valamennyi történeti esemény
egy-egy eszköz, és egy-egy tőke: a' görög nyelv és irodalom és művé-
szet pedig olly roppant esemény, hogy annak tudása és tanulása nélkül,
még pedig saját nemzeti eszközökkel való tanulása nélkül, europai mivelt
nemzet nem is gondolható.

Az előttünk levő tankönyv, mellyen mindenütt nagy gond és szor-
galom látszik meg, a' szükséges előzmények után, tárgyalja az első és má-

99) mikor nyársra huzzák. 100) hópelyhek és nap, vagy verőfény,
vö: fnn 38.

sodik névragozást, az εἶναι és ἔχειν főbb időjít, az előre és hátrasimulókat, 's ad erre gyakorlatokat 23—29. lapon. Következik a' 3-ik névragozás. 31—52. l. a' közönséges ige jelen és félmultja mind cselekvő mind szenvedő idomban 53—56., 's megint gyakorlatok 56—66. — A' melléknév, névmás, számnév, meg az ige jövő és határozatlan időjje 66—92 l. után az erre szánt gyakorlatok 93—114 l. terjednek. — Az igeragozás 114—185, 's az előljárók stb. ismertetése 193. lapig a' többi gyakorlatokat igényli 193—234, mellyek között mindenütt bő és jó jegyzetek vannak. Befejezi a' könyvet I. görög-magyar szótár 236—266. és II. magyar-görög szótár 267—284.

Többféle példány után készített görög nyelvtanaink lévén már, nem fog ártani azokat részint tan-úti, részint tárgyi tekintetből összevetni egymással, hogy ezzel is gyarapodjunk. Itt most a' jelen könyvről néhány külsőleges észrevétel.

Ha szerző Halder úr a' Magyar Nyelvészet II. füzetében megjelent „Figyelmeztetéseit“ szemügyre veszi vala, talán több műszót helyesebben választ meg. Az aoristust p. o. nehezen mondja határozatlan időnek, 's a' félmultat is megforgatja vala. Minthogy a' helyes műnyelv nagyon alkalmas eszköz a' tudomány előadására, következő észrevételeket bátorlakodok tenni.

Személyes, birtokos névmás talán nem jó, jobbnak hiszem a' személyt, birtokit. — Állítmány több mint praedicatum; az assertio, behauptung; mondomány ártatlanabb, 's már nem szokatlan. — A' névmásokat így nevezném el:

relativum visszavivő, nem: visszahozó,
 reflexivum magáravivő, nem: visszatérő,
 reciprocum egymásvivő, nem: kölcsönös viszonyos,
 correlativum megfelelő, nem: viszonyos,

már azért sem, hogy a' casus obliquust helyesen nevezi szerző viszonyos-nak.

De az áthangzás, mellyet szerző több helyütt említ (p. o: 48. §. 49. §. a' 120. l. 54. §. 179. l.) nyilván rossz magyarítás. A' német írók a' gunát = hangöregbedést, nevezik Umlaut-nak, minélfogva gyöngye hangzó öreg hangzová változik, p. o. i-ből, u-ból lesz ai vagy ê, és ô, sôt âi és âu. Ellemben Ablaut a' német nyelvtanban a, o, u-nak változása â, ô, ü-re. P. o. Umlaut-ok wissen-bül weisz, ἴδω-bul εἶδον, οἶδα: ablautok vater-bol väter, mutter-bol mütter, kohle-bul köhler. — Míg az egybehasonlító nyelvészet útján világosan meg nem tudjuk, mifélek a' hangzók cseréje az egyes nyelvekben, umlautok-e vagy ablautok? legjobb hangzót változatnak nevezni azokat; de nem áthangzásnak, mi hamis képzeletet költ a' dologról.

hangzóatváltozás?

hangzóelváltozás?

MAGYAR NYELVÉSZET.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

KIADJA

MÜLLER GYULA.

X. FÜZET.

—széles—

ELŐFIZETÉSI FÖLHIVÁS

A'

MAGYAR NYELVÉSZET

MÁSODIK ÉVI FOLYAMÁRA.

A' MAGYAR T. TÁRSASÁG PÁRTFOGÁSÁVAL.

Az ezen füzettel befejezett első évi folyamban kevesebb változatosság lehetne, mint tán némelyek ohajtották, mivel jónak találtuk a' finn nyelv ismertetését bővebben adni, hogy ezentul rája hivatkozni lehessön. Az új folyam felényi tért fog a magyar, tehát az altaji nyelvészetre; felényit pedig a' görög és latin, 's közvetve némileg az ind germán nyelvtudományra szánni, mi által a' tudós iskolák és a' remek nyelvtudománynyal foglalkozók érdekeit is határozottabban reményli elősegíteni. Hogy mindkét irányban többet tehesünk, az új folyam iv-számát nagyobbítjuk, **25 iv helyett 30-at** adván a' régi előfizetési árt.

A' tárgyak természete azomban inkább nagyobb, hogysem sűrűbben megjelenő kisebb füzeteket látszik követelni. Azért 5 ivnyi HAT 8-r. füzetben fog megjelenni a' Magyar Nyelvészeti új folyama; az első füzet szeptember végén adatik ki, 's a' többi mind az iskolai év folytában következik.

Előfizetési ára: postai bérmentes szétküldéssel 5 pfrt.

Az előfizetési pénzek az előfizetési név-, cím-, lakhely- 's utolsó posta jegyzékével **Eggenberger Ferd. magy. akadémiai könyvtáruhoz** bérmentesen beküldendők.

Minden 10 példány után 1 tiszteletpéldány adatik.

Pesten, 1856. július hava 20-kán.

HUNFALVY PÁL

szerkesztő-kiadó.

—széles—

PEST, 1856.

MÜLLER EMIL KÖNYVNYOMDÁJA SERVITATÉR 1. sz.

MAGYAR NYELVÉSZET.

HUMÁNY TÁJ. A MAGYAR NYELVÉSZET.

A MAGYAR NYELVÉSZET.

ELŐSZÓ.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

MAGYAR NYELVÉSZET.

T A B L E

TARTALOM.

	Lap
Könyvismertetés Torkos Sándortól	377
Ragaszték a' 381 és 388. laphoz.	390
A' finn nyelv ismertetése. (Folytatás.) Fábrián Istvántól. . .	392

Könyvismertetés.

Die Grundzüge der finnischen Sprache mit Rücksicht auf den Uralaltaischen Sprachstamm, von H. Kellgrén. Berlin. F. Schneider et Comp. 1847.

Míg korunkban — egy Gyarmathi, egy Sajnovics fölszólásai mint kiáltó szó a' pusztában elhangozván — a' finn nyelv kevés kivétellel, csak annyiban méltattatott figyelemre, mennyiben annak a' magyarrali egybehasonlítása, azon többfelől hallatott, de tudósaink önérzetét sértő állításának, t. i. hogy nemzetünk a' finn népektől származik — megezáfolására szükségesnek találtatott; — 's míg e' szerint az e' téren — többnyire csak történetírók által nem mindig legnagyobb nyelvész belátással, de néha tán előítélettel tett nyomozásokbul a' magyar nyelvészet nagyon kevés, vagy éppen semmi hasznót sem húzott: addig a' finn, svéd és német nyelvészek (mint: Stralmann, Lönrott, Castrén, Gabelentz, Schott, Grimm, Pott, Kellgrén, 's legujabban Boller) részrehajlatlan tudományos tapintatának és fáradhatatlan kutatásainak sikerült az uralaltaji nyelvek egybefüggésének 's rendszerének megállapításával a' magyar nyelvre is nem csekély világot deríteni, — 's midőn mi nem régen nyelvészeti nagy tennivalóinkra figyelmetessé tétetvén, a' rokon nyelvek tanulásához kezdtünk fordulni, — a' külföldiek helyettünk már sokat megtettek azon téren, a' hol a' vezérséget nekünk kell megragadnunk.

Azon munkák között, mellyek itt tekintetbe jönnek, legnyomósabbak Kellgrén értekezése a' finn nyelv alapvonalai felől, másik Boller urnak a' bécsi cs. akademiában olvasott értekezései a'

finn nyelvekről, azok declinációjáról és conjugációjáról. Jelen soraimban az első munkára kívánnám a' t. olvasó figyelmét irányozni, mely már 1847-ben jelenvén meg, ha egyrészt a' haladó tudomány által némi részleteiben tán túlszárnyaltatott volna is, másrészt azonban, különösen előttünk annyival érdekesebb lehet, minthogy abbul a' külföldi tudomány nyelvünk rokonsága feletti ítéletét tanuljuk megismerni olly korból, midőn mi még éppen nem tudtunk abban megállapodni, milly nemzettől eredeztessük nemzetünket 's nyelvünket.

Kellgrén H. 95 lapra terjedő értéközése eredetileg a' német-keleti társulat által kiadott folyóirat számára volt írva, de az anyag sokasága miatt annyira megnölvén, hogy azon folyóirat amúgy is csekély terét igénybe venni nem lehetett, szerző által külön adatott ki. (Előbeszéd 1. lap.)

Ebben szerző nem akarja a' finn nyelvet nyelvtanilag előadni, hanem csak azon általános nyelvtörvényeit akarja kiemelni, melyek benső életét föltételezik, 's neki saját jellemet adnak. Úgy akarja azt előtűntetni, mennyiben ezen nyelvtörzs minden nyelveiben uralkodó általános nyelvjellem kifejezésének tekinthető. (2. lap). Ennélfogva az egybehasonlítás lévén vezér-eszméje értéközésének, a' magyar, török, mongol és mandsu nyelveket is körébe vonta ugyan, mégis főfigyelmét a' finn nyelvre fordította azon reményben, mint mondja — hogy élesön kinyomott, jellemteljes vonásai, rokonainak fölismerését és kikutatását nagyon megkönnyítheti. — „Mert, ugymond K. ha az uralaltaji nyelvcsalád egyik nyelve a' többi jellegeül és az egész közös jellemének tökéletes kinyomataul felállítható: akkor csakagyan a' finn nyelvnek kell odaitélni ezen kitűntetést.“ Ez fejthető ki ugyanis legnagyobb szellemét, mert hisz a' magyarok örökös harcz és háború közt különböző nemzetek egyik nagy küzdterén lakván, nem fejthetők ki nyelvüket tisztán minden idegen elemek befolyása nélkül; — a' törökök pedig, egy idegen műveltség hatalma által legyőzetvén, nyelvük kifejlődése 's ereje már első csírájában meggátoltatott 's megrontatott. — „Egyedül a' finn nép fejthető ki — országának fekvése által védve — honának mély homályos erdeiben 's csendes tavainál — háborítatlanul 's létezősen apáinak danái által megszentelt 's védett nyelvét.“ (3. lap).

Ezen bevezetés után szerző I. a' hangtanon kezdve 1. a' szó-

törzsök, gyökök és tagokrul beszél. A' finnben, ugymond, a' gyök az egyszerű szótörzsszel nem azonos, külső idomára nézve. — A' gyök ugyanis, mint minden nyelvben, egytagu, — a' törzs ellemben kéttagu. *) — A' törzs első tagján hangsúly van, a' másikon nincs, — 's így az elsőnek utóhangjául tekintetvén, vele a' nyelv bizonyos közönyösséggel bánik; ez t. i. változhatik, meggyengül, sőt néha el is marad; mi nem történhetnék, ha a' gyök lényeges alkatrésze volna, mert a' gyök a' finnben változást nem szenvedhet. Az egyszerű törzs utóhangjai tehát csak széphangzati toldalék, melly a' finn nyelvnek a' lejtő hangesés iránti előszeretetéséből származik; 's olly nyelvekben, mellyek idegenekkel jöttek érintkezésbe, gyakran elmarad, de a' finnben annyira szükséges, hogy még más nyelvekből átvett egytagu szókat is kéttagúakká teszi, közönségösen i-t toldván hozzájuk, p. o. rot = raati, säck = säkki, hatt = hattu (mint a' magyarban: lajbi = Leib, klázli = Glas, stb.)

A' mandsu és mongol nyelvben hasonlót venni észre; ellemben a' magyar nyelv szótörzsei egytaguak és külsőleg nem különböznek a' gyököktől. — Hogy azomban a' magyar egyszerű szótörzsök idoma nem lehet az eredeti, kitünik következő észleletekből.

1. Kási kéz, sata száz, vesi víz, veri vér, sana szó, tyvi tő, kivi kő satb. Itt egy kéttagu szótörzsnek rövid gyökszótaggal megfelel egy hosszúhangzós szótag, miből tudván a' finn nyelv előszeretetését a' hosszú hangzók iránt, azt kell következtetni, hogy a' gyöktag ezen szókban rövid, 's a' magyarban csak az utóhang beleolvadása által (hangpótlás) lett hosszú.

2. Oksa ág, pelke fél, harva gyér, vanha vén stb. Ezen szótörzsöknél a' gyök második mássalhangzója a' magyarban elmaradt, noha lényegösnek kell lennie, másképp megfoghatatlan volna, hogy került a' finn gyökbe; az azomban nagyon könnyen megfogható, miért maradt el a' magyarban, ha felvesszük, hogy a' szükséges utóhang kimaradt, mert a' nélkül a' gyököt kimondani nem lehet.

3. Több a' finnben alhangu gyök a' magyarban felhangu,

*) Lásd Magyar Nyelvészet. II. 77. és 78. lap.

mit csak az által magyarázhatunk meg, hogy a' szótörzs közép-hangu utóhangja a' gyökbe beleolvadt és az alhangu hangzót felhanguvá változtatta (váltó hang) p. o. talvi tél (ta + i + l, v elmarad, l. 2.); puoli fél, tuli tűz (tuil = tül = tűz), nuoli nyíl, kaksi két.

Eredeti kéttagúságra mutat még szerző szerint a' gyökök végén olly sokszor előforduló j és y félhangzók, p. o. muna mony, marja mogy(óró, bogyó), miniä meny stb., valamint a' k többes jel előtt előforduló hangzók, mellyek eleinte a' törzshöz tartoztak, melly fölvétel által a' magyar nyelvtenban sok látszólagos rendhagyások földerítettnek. Tudni fognók p. o. miért mondjuk fák és töv-ek, ha tudjuk, hogy ezeknek megfelelő törzsök finben: puu, több. puut, tyve több. tyvet, — és miért mondjuk kut-a-k, 's nem kut-o-k (noha kalap-o-k), ha tudjuk, hogy finnül kut = haut-a több. haud-at (11. lap).

A' szó gyöke a' finben csak ezen utóhang által különbözik az egyszerű szótörzstül, és olly merev 's változhatatlan, hogy sem gunát *), sem más erősítést vagy változást nem szenvedhet, legfőlebb utolsó mássalhangzója módosulhat. Ez uralkodik a' szó minden tagja fölött, ez után alkalmazkodnak a' többi tagok. A' gyök ezen merevsége 's változhatatlansága a' magyar, török, mongol és mandsu-ban is fenforogván, ez az uralaltaji nyelvek egyik fő-törvényének tartható (12. lap).

A' gyök ezen merevségével összefüggésben van a' szótag fölfogása. Annak elemei az ön- és mássalhangzók egyként szükségesek- és jogosítottatnak tekintetnek, — 's ebben különbözik a' finn nyelv különösen a' sémi nyelvektül. — Ezek szerint a' dolog természetében fekszik, hogy a' nyelv arra törekszik, miszerint a' szótagban az ön- és mássalhangzónak egyensúlyát föntartsa. Ezen törekvésbül sok sajátságos törvény keletkezik, ugyanis: finn szókban egy tag sem kezdődhetik több mássalhangzóval **); ha pedig egy mássalhangzóval végződő tag sem a' hangsúly, sem a' magánhangzó ereje által a' mássalhangzók túlnyomósága ellen

*) G u n a; hangerősítés a' szanszkrit, görög, német stb. nyelvekben, miszerint a' gyök hangzója bizongos idomokban öregbedik, p.o. λιπ- λείπω, wiss- ich weisz = ἰδ- εἶδον, οἶδα.

H. P.

**) Magyar nyelvészet II. 79. l.

nem védetik, akkor annak előhangja meggyengítettetik, úgy hogy kettős előhang egyessé, néma előhang a' megfelelő hangzó más-salhangzóvá válik, vagy egészen elmarad, p. o. uk-ko, uk-on (ük) ös; seppä, sepän kovács, tupa tu-van szoba, sata, sadan vagy sa'an száz. *)

Hasonló történik a' törökben 's mandsuban is, p. o. csibuk, csibugun, pipa; kurt, kurdun farkas; (mongol) chuvarak pap, chu-varagod papok; (kalmuk) bicsik levél, bicsigin és bicsigod levelek (l. 16. lap).

Ezen fejtegetések után szerzünk II. a' hangsúly és mennyiségre térvén, azzal együtt előadja a' hangvonzás, szótag-rhythmus és bötü áthasonítás törvényeit, melyeknek — a' nyelv külső széphangzatán kívül még azon belső céljuk van, hogy a' gyököt minél inkább kiemeljék, 's a' többi szótagokat attul függővé tegyék.

Első szabály e' tekintetben az, hogy a' gyök mindig a' szó elején áll, miért is a' finn nyelv semmi nemű előragot meg nem tűr. Ezen gyökön fekszik mindig a' főhangsúly: minthogy azomban a' finn nyelv lejtí járatu, a' 3-ik, 5-ik stb. tagnak is van, de kisebb, hangsúlya — úgynevezett széphangzati hangsúly (euphonischer accent) míg az elsőt főhangsúlynak nevezhetjük. 'S úgy megszokta a' nyelv a' főhangsúlyt a' szó első tagjára tenni, hogy a' magyarban, hol létegtelenül előragok is fejlődtek ki, ezen előagra esik a' hangsúly **) (19. l.). A' mongol szinte nem tűr előragot, 's a' főhang abban is a' gyökön, azaz: a' szó első tagján fekszik; kivételt csak a' török látszik képezni, minthogy abban a' nyelvészek szerint, a' főhangsúly az utolsó, 's néha a' végmásodik szótagon fekszik. Lehet

*) Magy. Nyelvészet II. 80. l.

**) A' göcseji nyelvjárásruli értéközésében a' magyar nyelv létegtelen kifejlődésének példájaul felhozott igehatározók vagy viszonyítók értetnek itt is. Ezekről későbbben bővebben szól K. az igéknél, 's azért e' helyen t. szerkesztő urnak a' M. Ny. 224 l. hozzám intézett fölszólítására csak azt bátorkodom röviden megemlíteni, hogy a' névhatározót vagy névelőt szinte azért tartom a' magyar nyelvben létegtelenül kifejlődöttnek, mint a' főnebb említett előragokat, mert az egy rokon nyelvben sem fordul elő, 's idegen nyelveknek befolyását tanúsítja. **)

**) De előfordul a' m o r d v i n ben, lásd a' czikkely ragasztékát.

azomban, hogy ez csak véghehezet, 's hogy ez által idegen fül előtt az első tag hangsúlya elnyomatott.

III. Hangvonzás (Vocalharmonie) alatt érti szerzőnk az uraltaji nyelvek azon törvényét, mely szerint az önhangzók al, fel és közlő hangúakra osztatván, egy szóban kétféle magánhangzók össze nem jöhetnek. *)

A' törökben tapasztalt azon sajátság, mellyen Schott annyira csudálkozik, hogy t. i. kétféle mássalhangzók fordulnak elő, melyeknek egy része csak al, másika csak felhangúakkal ejtethetik, — 's hogy e' szerint a' nyelvtanban kemény, puha és közönyös mássalhangzók különböztetnek meg, — szinte főnebbi törvény által magyarázható. A' törökök ugyanis az arab bötüket vevén át, minthogy azok közt az önhangzókra jegy épen nincs, a' mássalhangzókra pedig fölösleges is találtatott, 's minthogy a' törökben, mint minden áltaji nyelvben az önhangzók is nagyon fontos szerepet játszanak, azoknak pontos kifejezésére mássalhangzókat használtak úgy, hogy azokon és azok által fejezik ki a' következő önhangzót. E' szerint tehát a' mássalhangzók fenemlített felosztása a' törökben nem hangtani, hanem egyedül csak írási, 's oka azon igyeközet, a' török hangrendszerhöz alkalmazott kötüik hiányát pótolhatni.

IV. A' szótagok rhythmusa Kellgrén szerint azon törvények összege, mellyek a' szótagok egymásközi egyenlőségének föntartását tárgyazzák, 's egy gyengébb súlytalan szótagot a' következő erősebb hangsúlyos tag általi elnyomatástul megóvni igyekeznek. A' finn szavakban előforduló sok sajátszerű könnyítések 's erősítések ezen törvényeken alapulnak, 's ezek által magyaráztathatnak meg. A' nyelv eljárása e' tekintetben egészen hasonló a' fennebbi, a' szótagokróli fejezetben előadotthoz, a' magánhangzónak a' mássalhangzók tulnyomósága elleni megóvására nézve. E' szerint, hogy a' második súlytalan szótag az utána következő 's széphangzati hangsúlylyal ellátott rag által el ne nyomassék, vagy a' második szótag a' rag előhangjának megkettőztetése által megerősítettetik, — vagy a' harmadik szótag — a' rag előhangjának elhagyása vagy lágyítása által meggyengítettetik. P. o. henke lélelta, tá raggal vagy hen-get-tä, vagy hen-ke-ä, de soha sem hén-

*) Magy. Nyelv. II. lap és IV.

ke-tä; tómu por, tálo ház, vagy tómutta, tálotta, vagy tómuu, táloa, de soha tálota, tómuta. A' többes i-je nem erősíti a' második szótagot annyira, hogy a' ta ragot megbirhassa, 's azért a' többes nem: taloita, hanem: talo-j-a. Többtagu szóknál ezen szabályok a' 4-ik, 6-ik szótagnál ismétlődnek. Ide tartozik még a' kihagyás és összevonás. *) A' szavak utóhangja lehet mássalhangzó, de ritkán fordul elő, 's akkor is csak egy e kihagyásával támadt; — lehet magánhangzó, a' minthogy többnyire az is, e azomban háromtagúaknál kihagyatik, hogy a' szó kéttagu legyen; kéttaguaknál i-re változik. Ezek után szerző a' 39—41. lapon a' bötük föl-osztását 's változásait adja elő, mire nézve bátorodom a' t. olvasót a' Magy. Nyelvészet II. 92. lap, 's követk. utalni.

Az értékőzésnek II. része „hajlításban“ (Flexionslehre) cím alatt szól a' nyelv külső idomulásáról 's az idom és szókötésben legáltalánosabb szabályairól. Itt már nagyobb különbséget vehetünk észre — úgymond K. — mint a' hangtanban, minthogy a' nemzetek még olly korban válván el egymástól, midőn a' nyelv olly szegény volt idomokban, mint volt az elme fogalmakban — minden nyelv önállólag fejlődött, bár nem mindig híven az első öröklött csírához. — Schott a' felázsiai nyelvcsaládot nem számítja a' hajlító nyelvek közzé, minthogy szerinte ezekben csak adhaesio, nem pedig cohaesio tapasztalható. Azomban, ha tekintetbe vesszük, hogy az uraltaji nyelvekben a' ragok a' gyökhöz simulnak (hangvonzás), hogy a' gyök utóhangja sokszor elváltozik, vagy áthasonul a' ragok erősebb hozzákapcsolása végett: — meg kell vallanunk, hogy itt is van hajlítás — flexio — sőt a' finn nyelv e' tekintetben inkább többet tesz, mint kevesbet. — Igaz ugyan, hogy a' gyök meg nem változik, mint az árjai nyelvekben, — ám ott a' rag merevebb. — 's ha közönségesebb az, hogy a' gyök olvad a' raggal össze a' hajlításban: azért nem tagadhatni mindjárt a' hajlítás létezését ott, hol nem ugyan a' gyök, de a' rag változása létesíti az összeolvadást. „Általában nem lehet idegen nyelvet más nyelv szabályai szerint ítélni meg, nem új dolgot régi mértékkel mérni“ — mint a' nyelvtanárok szokták, kik a' finn nyelveknél is, megijedve viszonyítóik sokaságátul, egy-kettőt

*) A' hangsúly hasonló hatású a' magyarban, l. Magy. Nyelvészet V. 177. lap, köv.

eseteknek elfogadtak, a' többit pedig utóragoknak keresztölték, 's mintha minden nyelvnek ugyanazon szókötési szabályokat kellene követni, — a' finn-nek accusativust, magyarnak genitivust adtak, — noha a' finn a' tárgyat 3 féleképen fejezheti ugyan, de olly viszonyítóval — melly az árjai nyelvek accusativusával megegyezne — nem bír; — a' magyar pedig a' genitivus viszonyát szófűzés által fejezi ki, mint a' német közbeszédben hallhatni: dem Vater sein Sohn. *)

Ezen előzmények után a' névre és ennek ragozására térvén, megjegyzi K. hogy a' finnek 15 ejtése van. **) A' nominativusnak nincs külön végzése; ***) a' többi ejtések közül 7 egyszerű, 7 pedig ezekből összetett.

E g y s z e r ű :

- 1) a' birtoki — n
- 2) határozatlan — ta, tä
- 3) nélkülöző — tta, ttä
- 4) állapoti — na, nä
- 5) társító — ne
- 6) eszközlő — n
- 7) beható — h—n.

Ö s s z e t e t t :

- 1) a' benhagyó — ssa (s + na (állapoti)
- 2) kiható — sta (— s + ta határozatlan)
- 3) veszteglő — lla (— l + állapoti na)
- 4) távolító — lta (— l + határozatlan ta)
- 5) közelítő — lle (— l + beható he)
- 6) mellékező — tse (határozatlan ta + beható he, se)
- 7) változtató — ksi (határozatlan ta + beható he, se)

melly ragok közül csak a' birtokos n hasonlít a' török 's mongol ning, un, nun, n-höz; a' többi azomban első pillanatra a' rokon nyelvek viszonyítóihoz épen nem látszik hasonlónak. ****) A'

*) L. Hunfalvy P. Török-magyar szók egybehasonlítása 79. lap.

**) Magy. Nyelvészet III. 97 lap követk.

***) Lásd mégis a' ragasztékot.

H: P:

****) Lásd ellemben Hunfalvy P. Tájékozás a' magyar nyelvtudományban 78 lap:

melléknév úgy ragoztatik, mint a' főnév, főnév mellett azomban nem áll ragozatlan, mint a' magyarban. Minden uraltaji nyelvek között csak a' finnek van közép és felső-, 's a' magyarnak közép fok *) (57. lap).

II. A' többesnek ninesen külön végzése, hanem csak jegye, melly után az egyes ragjai függesztetnek. Ezen jegy finben t és i, mellyek a' rokon nyelvekben a' hangtan törvényei szerint különbfélekép változtak. — A' mongolban od, öd; a' mandsuban ta, sa, si, ri; a' magyarban k. Az i többes jegy feltalálható a' törökben és magyarban a' birtokragos szavaknál. Ha t. i. egy birtokragos szó többesbe tétetik, az nem a' közönséges k jeggyel történik, hanem i raggal; p. o. hibám többese nem hibá-k-om, hanem hibá-i-m, szinte mint a' finben, p. o. hibá-nk vika-mme, hibá-i-nk vika-i-mme. **) Ezen i azomban már egészen csak a' névmásra szoritkozott a' magyarban, annyira, hogy a' harmadik személyben már nem is tétetik ki a' birtokrag, p. o. hibá-i, mibül a' többesben egy nagyon különös idom származik, minthogy ezen szónak: hiba, többeséhez (hibá-i) még egy többes jegy (k) tétetik, mint ragja egy olly birtokragnak, melly ki sem fejeztetik, és így két többes jegy áll egymásután, így: hibá-i-k (60. lap).

E' helyen szerző nézete ellenében bátorkodom megjegyezni, hogy a' harmadik személy birtokragja régente általában, nyelvjárásilag még most is i lévén, ezen személyrag rejlik a' szerző által olly különöseknek tartott idomokban, melly szerint hibá-i összevonás volna hibá-i-i és hibá-i-k, hibá-i-ik idomokból. ***)

Az i többes jelt találja K. a' mi és ti-ben ****), 's én úgy vélekedöm, hogy ha: én, te személyszók többese: miv, tiv = mü, tü volt is eredetileg, mégis a' hangtan szabályai szerint könnyen meg lehet egyeztetni ezen két végzést (v=ü=i).

A' törökben hasonlókép csak a' névmásoknál találtatik az i többes képző, melly után azomban még többször — mintegy lá-

*) L. Magy. Nyelvészet III. 114. lap.

**) R é v a y Elaborator Gram. Hung. I. p. 375 ezt „Pluralis constructus“nak nevezi.

***) „In primordiis háza-i-ö, képe-i-ö, deinde, háza-i-i, képe-i-i contractaque házai, képei.“ R é v a y Elaborátor gram. Hung. I. pag; 376. 3.

****) Magyar Nyelvészet IV. 147. lap.

gyulása a' finn t-nek — tétetik, úgy, hogy itt is illy formákban, mint: bi-z, szí-z stb. tulajdonképen két többes van. — Ezek szerint tehát a' két többes rag, u. m. t és i közös tulajdona volt az uralaltaji nyelvcsaládnak, azomban a' török: lar, ler, mongol: nar, ner, idegenszerű. *)

A' többes ragok származása 's jelentése iránt fölhozza K. Pott 's Lönrott vélelmeit, mirül nem rég bőven értéközött Riedl Sz. ur. **)

III. 1) Az eredeti személyes névmások a' finnben: me és te, melly tiszta gyökök azomban csak a' többes nominativusában fordulnak elő; az egyes nevezőjében az e szabályszerűleg i-vé, 's az i előtt a' t sz-é változik, így: mi, si. Azonkívül ezen gyökök a' nevezőben nã, a' többi esetekben: nu szótaggal megtoldatnak (minã, sinã, mi-nu-lle, si-nu-lle, stb.), melly utóhang tán változása a' me-nek, mint a' mongol: ma és da az esetek végzése előtt (tsi = te, dat. tsi-ma-dur), azomban a' gyökhöz semmi esetre nem tartozik, mert az ejtegetésben kihagyatik, meggyengítettik, elváltoztattatik, — mit a' finn nyelv gyökökkel soha sem tehet. Nã, nu e' szerint jelenthet tán szinte én-t, úgy hogy minã = én, én, sinã = te, én, mintegy: második én, hasonlóul tãmã — ezen, mintegy ez-én. A' finn névmások többnyire rendesen ejtegettetnek, csak a' magyarok mutatnak e' részben nagy sajátságot. — A' birtokos nevezőben már különös az, hogy a' személy szó a' birtokos rag (é) után önmagának ragja lesz, így: eny-é-m, ti-éd (ich mein, du dein); a' többi esetek képzése pedig még föltünőbb, 's azt lehet mondani, hogy azok tulajdonkép nem is léteznek, mint-hogy az eset ragja (viszonyító) önálló gyöknek tekintetik, 's ehhez függesztetik a' személyszó mint utórag. „Ez egészen megfordított eljárás, 's a' helyett, hogy: én-nál (mint hal-nál) ejtetnék — úgy mondatik: nálam, nálad (70. lap).

Ámbár szerző azt mondja, hogy ezen „visszás eljárásnak“ a' rokon nyelvekben hasonlata nem találtatik, mégis bátorkodom a' t. olvasó figyelmét következő tényekre fordítani.

*) Lásd ellemben: Hunfalvy Pál: Török, magyar 's finn szók egybe-hasonlítása 78. lap.

**) L. Magyar Nyelvészet IV. 137. lap, követk.

A' szürjän nyelvben ugyanis a' személyragok következőleg ejtegettetnek: *)

Nom.	me	te	Töb b e s	mi	ti
Genit. (n)	me-n-am	te-n-ad		(mijan	tijan)
Carit.(täg)	me-täg-ä	te-täg-yd		mi-täg-num	ti-täg-nyd
Allat.(lanj)	me-lanj-ä	te-lanj-yd		mi-lanj-num	ti-lanj-nyd
Iness.	me-a-m	te-a-d		mi-a-num	ti-a-nyd

mi egészen megegyező a' magyar: én-től-em, te-től-ed, mi-től-ünk, ti-től-etek, — én-hoz-(z)ám, te-hoz-(z)ád, mi-hoz-(z)ánk, ti-hoz-(z)átok stb. idomokkal, minthogy a' szürjän birtokragok ezek: 1) ä-m, 2) d-yd, 3) s; többesben: 1) num, nym, 2) nyd, 3) nys.

Meglehet tehát, hogy a' magyarban sem áll az, hogy a' viszonyító önállólággal ragoztatik, hanem tán itt is azon szabály van, mint a' szürjänben, hogy t. i. a' személyszók, ejtegetésüknel a' viszonyító után még önnön ragjaikat is fölveszik, 's a' személyszók elhagyogatása tán csak későbbi időkbe esik, mit a' személyszók birtokos nevezője is világosan mutat. Mert: eny-é-m, ti-é-d, mi-é-nk, ti-é-tek, az: én-é, te-é, mi-é, ti-é-bül idomultak, hozzájuk járulván az m, d, nk, t-k személyragok. **) — A' személyszók tárgyi esetét pedig ezen szabály szerint lehet megmagyarázni, ha t. i. fölveszszük, hogy a' gyökhöz, a' t viszonyító után járultak még a' személyragok (én-t-em, té-t-ed), 's hogy aztán a' t viszonyító g-vé változott (mint sög = söt, ismég = ismét, tehát = tehát (Sylvesternél) 's a' közéletben pamuk = pamut stb.) ***) A' többes szám itt kivételt képez, minthogy a' viszonyrag a' személyrag után tétetik (mi-nk-et, ti-tek-et), a' harmadik személy pedig általában más szabályokat követ.

2) A' személyragok K. szerint a' személyszókból eredtek, 's az uralaltaji nyelvek egyik sajátágát képezik, minthogy itten ezek pótolják a' birtokos névmások hiányát. A' finn személyragok használata csak annyiban különbözik a' magyaroké-

*) Castrén Gramm. Syrj. 57. §. Hasonló ejtegetést tapasztalni a' mordvinban, p. o. Genit: mon-ä, ton-äd, son-ese; többes: mänä, täned, sänese.

**) L. Hunfalvy P. Török, magyar, finn szók egybehasonlítása 85. l.

**) L. Révay Elabor. Gramm. I. pag. 399. sq.

tul, hogy azok az ejtegetett főnévnel a' viszonyrag után állanak, míg a' magyarban a' személyragos név viszonyítatik. Figyelmet érdemel, hogy a' finn személyragok nem annyira „suffixok — mint csak affixoknak“ tekintetnek, 's a' szóban nem idéznek elő bötüváltozást, tehát henke lélek, henke-mme lelkünk, henke-nsä lelke, 's nem hengemme, hengensä.

3) Birtokos névmások az uraltaji nyelvekben nincsenek, hiányát pótolják, mint mondatott, a' személyragok és az önálló birtokos nevező a' magyarban, a' finnben a' genitivus, mely a' személyragos szók előtt is kifejeztetik: hibásan mondja azonban szerző, hogy ez a' magyarban is megtörténik, (a' 75. lapon „er ist sein Vater“ heist: ez van enyém atyám.“).

IV. A' finn, magyar 's török igék fölötté hajlékonyak 's idomíthatók, általuk a' cselekvénynek, és a' tárgynak a' személyhözi viszonyának számtalan finom, 's majdnem a' szórszálhasgatásig menő módosulásai 's különbségei is kifejeztethetnek, 's más nyelvek e' tekintetben messze állanak az uraltajiaktul. A' finn ezen módosulásokat stb. egyedül utóragok által fejezi ki, — a' magyarra 's öszhangzatos kifejlődésére azonban „olly idegen nyelvek, mellyekkel soká szoros érintkezésben állott, nagyon káros befolyást gyakorolván“ — ezen czél elérésére azon „egész nyelvtani szerkezetével ellenkező szokást vette föl, hogy az ige-törzsök elibe előragokat állit.“

Ebbül aztán következik, hogy megszokván már a' nyelv a' szó első tagját megnyomni, a' hangsúly a' gyökszótagról a' kevésbbé nyomós előragra tétetik — mi „ezen egész nyelvtörzs természetével össze nem férő eljárás.“

„Hogy pedig az előragok (ige határozók — viszonyítók) használata létegtelen 's kívülről hozatott be, kitünik azoknak az ige törzséveli laza összeköttetésébül. Elválasztatik ugyanis attul, 's utána tétetik, továbbá közzibe nyomul a' tagadó: nem és sem, — sőt, mi több, ha a' mondat hangsúlyos igéje mellett egy előraggal összetett 's dolognévi módban álló ige van, akkor az előrag attul elválasztatik 's a' hajlított igéhez tétetik, mi által olly mondat támad, mint: „ich an wollte jemanden reden“ (meg akartam valakit szólítani). — A' finnek, idegen létegetű nyelvekkel érintkezés által elomlott nyelvjárásai is felvették részint az előragok használatait.“ (78. lap).

Különös a' magyar nyelvben, folytatja K., az igék szenvedő idoma, mert noha az ige tat, (tet), at, (et), (melly megegyez a' finn ta, mongol da képzővel), végzés által már szenvedő idomot nyer, mégis a' görög 's latin nyelv példájára — a' személyek ragja által másodszor is kifejeztetik a' szenvedő idom (vár-at-ik).

Sajátságos továbbá a' magyar nyelvben, hogy két hajtogatása van: határozatlan 's határozott. Hogyan támadhatott e' két hajlítás? nehéz meghatározni; több személyragnak olly idegenszerű idoma van, hogy tán a' magyarbul magából ki sem is lehet magyarázni. Schott azon nézetben van, hogy eleinte mindkét hajtogatás egy érvényű volt, 's csak később kezdtek az egyiket más értelemben használni. Nem lehet azomban fölvenni, hogy egy nyelvben eredetileg olly sok egészen jelentőség nélküli idomok léteztek volna, 's a' határozott hajtogatásban tán a' mordvinban létező határozotthoz hasonló hajtogatás romjait kell keresnünk. A' mordvinban ugyanis abból áll ezen hajtogatás, hogy az ige minden személyen keresztül egy személyi tárgyat foglal magában, mi a' magyar l-ak végzésben is világosan felismerhető (81. lap). *)

Ezen általános bevezetés után K. 1) a' finn hajtogatásról; 2) az igék módjai- és idomairól; 3) a' dolognévi módról (modus substantivus, mely alatt a' supinumokat, gerundiumot 's infinitivust érti); 's 4) nemleges hajtogatásról beszél, mely fejezeteket, minthogy szerző már részletekbe nem igen bocsátkozik, csak röviden megemlítendőknek tartok, annyival inkább, mert ezekben a' magyar nyelv, azon okból, minthogy az igékről tanban leginkább eltér a' finntől, 's e' részben általában nagyon bonyolódott (77. lap) — majdnem egészen mellőztetett.

TORKOS SÁNDOR.

*) L. Magyar Nyelvészet V. 190. lap.

Ragaszték a' 381. és 388. laphoz.

Úgy hiszem, érdeklí majd ismertetőt és valamennyi társunkat, mit eddig az igeviszonyítók- és névhatározóul tapasztaltam, különösen a' d a k o t a nyelv segítségével.

Azt gondoljuk, hogy az ige csak az indgermán nyelvekben veszi föl a' viszonyítókat; 's minthogy ezt a' magyar ige is teszi, abban idegen befolyást látunk. Azomban egy éjszak-amerikai nyelv, a' d a k o t a, szintén fölveszi a' viszonyítókat, mellyek különben ott is a' névszóhoz toldatnak, vagy utána szoktak járni: 's erre nézve megegyez az indgermán és a' magyar nyelvekkel. Tehát megvan a' nyelvekben azon törekvés, a' viszonyítók jelölését az igeszóhoz is vonni, hogy ennek fogalmát világosan irányozza, ennél fogva i s m é t e l n i a' j e l e l ő k e t. A' szómi nyelv látszólag nem csatolja még a' viszonyítókat az igékhez: de ha szorosabban tekintjük eljárását, látnunk kell, hogy csakugyan ő is oda teszi az igékhez a' viszonyító változtatóját, ha szükségít érezi, p. o. l a s k i a l a s m a a h a n, letett a' földre. Ebben az a l a s és h a n ugyanazon jelölés ismétlése, melly van a' l e és r e-ben. 'S ezzel csak térviszonyt fejez ki: de kezd már idő-, tehát szellemi viszonyt is kifejezni, p. o. l ä h e t t i o m a n p o i k a n s a m a a i l m a t a p e l a s t a m a a n, j a i h m i s i ä J u m a l a k a n s s a j ä l l e n s o v i t t a m a n = küldé maga fiját a' világot szabadítani, 's az embereket istennel megegyeztetni. Nagy hasonlatosság van a' m e g és j ä l l e n között, noha ez inkább igemellék. — A' magyar nyelvnek eljárása tehát, hogy a' viszonyítókat az igékhez is csatolja, külső befolyás nélkül, belszükségbül fejlődhetett, mint a' d a k o t a nyelvben, 's mint némileg a' szómiban is, melly azomban viszonyítói nagyobb bősége, 's dolognévi módjainak nagy száma mellett, nem szorul reá annyira, mint a' magyar.

A' d a k o t a nyelvben meg van a' n é v h a t á r o z ó is. Erre nézve azt sejtem, hogy a' melly nyelvben a' nevezőnek ragja világos, p. o. a' szanszkrita, görög, latinban, abban ez maga a' névhatározó. Elbágyadván ennek tudása, lassánt a' nyelv a' mu-

tató névmással újra ki kezdte fejezni azt, mire az előtt a' nevezőnek ragja elég volt. A' s z ó m i vagy f i n n nyelvben a' nevezőnek ragja jelentéssel világos még, mert többnyire más a' nevező, más a' törzs, annál inkább, mert van határozatlan, osztó nevezője is; a' nyelv nem szorul tehát a' mutató névmás általi ismétlésre a' határozásnak. — A' magyarban nincsen határozatlan nevező, itt tehát az egyetlen nevező korán szorult meghatározásra, mit a' mutató névmás: az, ez szolgált. 'S ebben nem áll maga az altaji nyelvfajban; a' mordvin vagy erszá nyelvnek is megvan ezen határozója, csak hogy utána ragasztja a' névszónak, mint a' svéd és oláh, 's mint a' dakota, melly azt az egész mondat végére tolja. 'S úgy hiszem, a' magyar nyelvről a' névhatározásra, ha Amerikában fejlődik is vala, ellenkező okból, mint a' mellyből nem szorul arra a' szómi nyelv. Nekem úgy látszik, hogy ő ἄνθρωπος, az ember, csak olyan ismétlése a' jelölésnek, mint „látom az embert“, mellyben az m-ben rejlik már a' tárgy jelölése, 's mégis újra kiteszi a' nyelv a' t ragban. Sőt a' jelölések ismétlése, úgy látszik nekem, az indgermán, sémi és altaji nyelvek közös sajátysága, melly által azok némelly amerikai és az egytagu nyelvektől különböznek, — ha bővebb tudomás meg nem czáfolja véleményömet. — E' nyomós tüneményekről, 's azok lehető törvényeiről méltó lesz gondolkodnunk.

H. P.

A' finn nyelv ismertetése.

(Folytatás.)

A' finn viszony szók ról.

Viszonyzóknak neveztetik a' nyelvben azon szók osztálya, melly szók és mondatok közelebbi viszonyainak kifejezésére szolgál, 's közönségesen részecskék (particulae) nevezete alatt ismeretes, (szóviszonyítók = prae-postposit. — mondatviszonyítók = conjunct.)

A' viszonyszók közt csak kevés eredeti találtatik (magyar: ma, de, ha stb., finn: ja és, jo már, nyt most stb.), legtöbbször a' beszéd egyéb részeiből, kivetköztetvén többé kevesbbé névi jellemökből, kölcsönözvék, vö: lat. verum, causa; ném. statt, anstatt stb. Különösen a' finn és magyar nyelvekben kölcsönöztettek viszonyszók a) névszók és névmásokból, ezeknek némelly helyi esetei használtatván, miszerint ezek nem egyebek ragozott névszók, 's névmásoknál; b) igeszókból (finn: istualleen ülve, seisoalleen állva, az istuin ül, seison áll, igéktől; magyar: mulva a' múlik igétől, és oltua a' finn olla = lenni, oltua oltva = volta multjából *); c) végre származtak viszonyszók összetétel által is (finn: sentähden az iránt, azért — a' se az, és tähden nézve, iránt; tänäpänä ma, a' tämä ez, és päivä nap; magyar nélkül a' nál-kül, holnap a' hol és nap, hajdan a' ha és idő szóktól).

Jegyzet. Abból, hogy a' viszonyszók legtöbbször a' beszéd egyéb részeiből kölcsönözvék, következtethetni, hogy azok emezeknél később koriak, hogy hát a' nyelvfejlődés magasabb fokán

*) L. A' magyar, finn, török nyelvek leírásá-t az 1853-ki új m. Muz. III. v. decemberi füz. (a' közlöny 100 lap).

jöttek létre. Bizonyítja ezt azon tapasztalat is, miszerint fejletlen 's durva nyelvekben a' viszonzyszók főleg hiányzanak, és, tekintvén a' nyelvnek egyénekneli fejlődését, hogy a' gyermek azokat eleinte egészen nélkülözi, a' közönséges ember azokkal kevesse él, 's a' beszéd minden egyéb részei közül ezeket használja legügyletebbül (l. Geseniusnál Hebr. Gramm. 11. Aufl. Halle. 1834. 183. lap).

Használatuk különbözőségére nézve feloszlanak a' viszonzyszók: A) névviszonyítókra, B) igemellékekre, és C) kötszők vagy mondat-viszonyítókra.

A) N é v v i s z o n y í t ó k.

Igy neveztetnek azon szócskák, melyek az indgermán nyelvekben előljáró szók (praepositiones) nevezete alatt ismeretesek; de az altaji nyelvekben a' névszó különféle viszonyainak kifejezése végett a' nevek mellé, közönségesen azoknak utána tétetnek (ezért a' finn és magyar nyelvekben névutóknak — postpositiones mondathatnak), a' nélkül, hogy velők egybeolvadnának. Rendeltetésök tehát a' nyelvben ugyan az, mi a' viszonyragoké, 's a' nyelv tovább fejlődése 's előhaladása szakában a' végett találtattak fel, hogy a' mely névviszonyok az esetragok által ki nem fejeztetnek, körülírás által jelöltessenek meg. E' szerint a' viszonyragok és névviszonyítók közti különbség csak abban áll, hogy ezek ragos, vagy ragatlan névszók után állnak, amazok pedig velők összeforrnak.

Jegyzet. Azon viszonyok jelölésére, melyekben a' névszó a' mondat egyéb szavaihoz áll, némely nyelvek az eseteket (casus) és előljárókat (praepositiones) felváltva használják, p. o. a' latin, görög. Az újabb nyelvek főleg praepositiókkal élnek, p. o. a' francia. Az altaji nyelvek (tehát a' szuomi és magyar is) sokféle esetragaikat használják e' végre, 's. csak, hol ezek elkerülhetlenek, használják a' viszony kifejezésére a' körülírást.

Eredetere nézve a' finn névviszonyítók közül, legtöbb a' tiszta névszó. Használatukban pedig 1) némelyek közülük elváltoznak, 2) némelyek nem változnak.

1) Azoknak tőszavai, melyek a' hol? hová? honnan? kérdésekre elváltoznak, következők:

Nevező eset: birtok eset:

ali	alen	al, alja
esi	eden	el, elő (eleje)
jälki	jälen)	jel, út, után (saj. lábnyom)
	jäljen)	
keski	kesken	köz (köze)
luo	luon	mellett való
pää	pään	föl (saj. fej, fő)
seka	sean	vegyült valami
sisä	sisän	belség, bensőség
taka	taan	mögött való (saj. hát)
tykö	tyvön	mellett való (tüg v. tügy)
ympäri	ympärin	körül való
vaihet	vaiheen	közepett való
väli	välin	közepett való

Ezeket viszonyítókul használván, a' hol? hová? honnan? kérdésekre a' finn, rendes esetragokkal toldja (az egymáshoz különös viszonyban álló veszteglő, közelítő — továbbá a' benhagyó, beható, kiható — végre az állapotí, változtató, 's határozatlan esetragokkal); a' magyar pedig az ezeknek megfelelő viszonyítókat, noha az érintett eseteknek megfelelő rendes nál (nél), val (vel), ban (ben) — on (ön) nak (nek) — tól (től), ből (ből), ról (ról) ragok némelyikével szinte alkothatna, 's alkot is viszonyzókat (vö: éjjel, nappal, télen, nyáron, délbén, hajnalban, újból stb.) mégis ez esetben eltérőleg, a' hol? kérdésre tt (ott, ött), a' hová? kérdésre á é (vá vé), a' honnan? kérdésre ól, öl raggal felel. A' felsorolt tőszók tehát így állanak:

a' finnben:			a' magyarban:		
hol?	hová?	honnan?	hol?	hová?	honnan?
kérdésekre:					
alla ¹⁾	allen ²⁾	alta ³⁾	alatt	alá	alól

¹⁾ összevonva ebből: allalla.

²⁾ ebből: allalle.

³⁾ ebből: alalta.

edellä)	edellen)	edeltä)	előtt	elé	elől
edessä)	eteen)	edestä)			
	esiin)				
jälellä)	jälkeen)	jäleltä)	után)	möge	mögöl
jäljellä)	jäljelleh)	jäljeltä)	mögött)		
jäljessä)		jäljestä)			
keskellä	keskeen	keskeltä	között	közé	közöl
luonna	luoksi	luonta ⁴⁾	mellett	mellé	mellöl
päällä	päällen	päältä	fölött	föle	fölöl
			hegyett)		
seassa	sekaan	seasta	között	közé	közöl
sisässä	sisään	sisästä	benn	belé	belöl
takana	taaksi ⁵⁾	takaa ⁶⁾	mögött	möge	mögöl
tykönä ⁷⁾	tykö	tyköä	mellett	mellé	mellöl
ympärillä	impärin	ymperiltä	körött)	köré	köröl
			körül)		
vaiheella	vaiheellen	vaiheelta	között	közé	közöl
välillä	valiin	väliltä	között	közé	közöl

E' finn viszonyítók épen úgy felveszik a' személyragokat, mint a' magyar nyelv viszonyítói. Mondja tehát a' finn: allani, al-
las, allansa mint mi mondjuk: alattam, alattad, alatta; allamme,
allanne, allansa, alattunk, alattatok, alattok; allení, alles, allensa,
alám, alád, alája; allemme, allenne, allensa, alámk, alátok, alájok;

⁴⁾ ebből: luonalta.

⁵⁾ a' taaksi összv. taas.

⁶⁾ a' takaa helyett divik: taan vagy taa is.

⁷⁾ Hunfalvy Pál a' magyar, finn és török nyelvek leírásában (új magyar Muzeum 1852. évi III. vagy decemberi füzetében 103. l.) megjegyzi, hogy a' tykö meg volt hajdan a' magyar nyelvben is: „de ha ki csapand tégedet jog (jobb) tügüdre (tügöd v. tügyödre ?) tartsad annak a' másikat es“ levén olvasható a' tatrosi másolat 25. l. (l. régi m. nyelveml. III. k.) Tehete hát mellett, oldalt, 's belöle a' finn viszonyító úgy lett, mint nálunk a' mellett a' mell-bül. Ezen kívül a' felsorolt viszonyítók rendében anyagilag is azonosak még az: ali ali = al, esi = elő, keski = köz és paa = fel (fej, fő): A' taka megfelel a' m: hát dorsum 's mint viszonyító a' mögött szónak: A' sisä jelentése am: bél, bele valaminek (intimum rei) miszerint a' sisässä, sisään, sisästä szorosán a' belett, belé, belöl-nek felelne meg, de belett helyett nálunk benn divik, honnét bennem, ed, e (l. az idézett új m. Muzeumban a' 103. lapon).

altani, altas, altansa, alólam, alólad, alóla; altamme, altanne, altansa, alólunk, alólatok, alólok stb. stb.

2) a) A' nem változó viszonyítók részint az elszámlált viszonyítókból, részint más névszóból lesznek. Így az alaitse (alaitse, alitse, alatte, alitte, alin), editse, keskitse, vältitse, päälitse, taatse *) (taitsen, taatten, taitti) az ali, esi, keski, väli, pää, taka szóból lettek.

Az utóbbiak leginkább következőktől erednek:

a'	läpi birt.	lävin lyuk névszóból	läpitse (lävitse, läpitten összehúzva: läpih) át, által (per medium).
ohi	ohen	szél, oldal	ohitse (ohitten összehúzva: ohih, ohi) mellett
poikki)	poiken)	törött, ketté vált, poikitse keresztül el	
poikki)	poijen)		
yli	ylen	fönn levő	ylitse (ylih, yli) fölött át (superne trans-eundo) fölül.
kansa	kansan	nép	kanssa **) vele
kausi	kauden	szak (időszak)	kautta által (per, ope)
kera	keran	kíséret (Gefolge)	keralla vele, egyetemben
perä	perän	far, alj, fenék	perestä után, szerint
suhdet	suhteen	mérték, arány	suhteen nézvest, aránt
puoli	puolen	fél (halb)	puolesta miatt (halben, halber) 's helyett
vasta	vastan	ellen való	vastaan ellen, szemközt
jälki	jäljen	lábnyom, jel	jälestä után
muka	muan	hozzá illő	mukaan szerint
vieri	vieren	szél, part, oldal	vieritse mellett el

Ezek is, kivéven a' läpitse, ylitse viszonyítókat, felveszik a' személyi ragokat: alaitseni, alaitses, alaitsen, alattam, alattad, alatta (át v. el); alaitsemme, alaitsenne, alaitsensä, alattunk, alat-

*) Az itse ite (itsen, iteh, itteh) mellékező (prolativus) rag jelentése: mellett, hosszant (neben bei, längst, lat: secundum), tehát alaitse am: alatt hosszában el, p. o. meni pöydän alaitse, az asztal alatt hosszában átment, veden päälitse am: a' viz felszínén hosszant el, át:

**) Összevonva ebből: kansassa néppel, sereggel, társasággal, innét vele (ném: mit, zugleich, auch).

totok, alattok (át v. el), ohitseni mellettem, poikitseni keresztül rajtam, sivutseni mellettem, kanssani velem, kaulttani általam, keralanil velem, perästäni utánam, suhteeni rám nézvest, puolestani helyettem, miattam, vastaani ellenem, velem szemközt, jälestäni utánam stb., miszerint e' tekintetben tökéletesen egyeznek a' nekik megfelelő magyar viszonyítókkal, melyek közül az át, keresztül, 's nézvest a' nyelvszokás szerint nem ragoztatnak.

b) Épen nem változnak, azaz: a' személyragokat sem veszik fel ezek:

vasten (összevonva ebből: vastaten, mely a' vastaan vi-szonzok, ellenállók igétől ered) = ellen, lat. opposite, entgegen.

varten (összevonva ebből: varraten, mely a' varton, varron figyel, néz igétől ered) = nézve (lat. eius respectu, ob, propter).

tähden (összevonva ebből: tähdeten, mely a' tähtään vagy tähdän czélozok, irányzok igétől ered) = iránt. lat. respectu v. gratia eius, aztán ért, causa ob v. propter (vö: az iránt jöttem v. a' végett jöttem = azért jöttem)

kohden)

kohtaan) felé (versus) átellenben, 's iránt (erga)

vuoksi, Renvall szerint változtató esete a' vuo flumen, fluxus aquae rapidus szónak, tehát ős jelentése: a' dolog menetére, folyására nézve (respectu v. ratione habita rei) innét = ért, miatt (ob propter).

myöden (myöten, myöen, myyen) a' myösi hajló, hajlékony, kész tulajdonságnévnek birtoki esete levén, jelentése am. szerint (iuxta, secundum, convenienter).

asti am. íg, iglen (usque).

saaden (saaten) saakka a' saan kapok, nyerek, elérek ige határozatlanam am. íg, iglen (usque).

hamaan a' hama fogó (fogásra való eszköz) névszónak beható esete am. -tól fogva — ig (weit weg — nach — hin).

ilman állapoti esete (ilmana), az ilma levegő 's ür (vacuum) névszónak am. nélkül (lat. sine, absque) kívül (ausser).

paitsi ritkábban paitse am. nélkül 's kívül.

Jegyzet. Idegen, különösen német-svéd befolyástól ered, hogy a' szuomiban a' viszonyítók, eredeti rendeltetésükön kívül, a' szók alapértelmének, 's ezek többféle szinezeteinek körülményesebb meghatározása végett, összetételekben is használatnak,

p. o. esihuonet Vorhaus (vestibulum), ylöskirjottaa aufschreiben, ulosjuoda austrinken, edesantaa vorgeben stb., de ez, noha írói nyelven sem szokatlan, úgy látszik, kevéssé egyez a' szuomi nyelv geniuszával, mi abból tetszik ki leginkább, hogy a' német-svéd nyelvek több illy kifejezéseit a' finn egy szóval, vagy körülírással adja helyesen. Így a' német-svéd: Einweihung, Kircheneinweihung, inviga, kirkkoinvigning, a' szuomiban csak: vihkii, kirkkon vihkii, nem: sisälle (be) vihkii (szentelés); az Auferziehung, Kinderauferziehung, upfostra, barnan upfostran csak kasvatus, lasten kasvatus, nem ylös (auf) kasvatus (erziehung); az aufschreiben, uppskrifva csak kirjoittaa, nem ylös (auf) kirjoittaa; az austrinken (ett glas) nem ulos (aus) juoda (trinken), hanem: juoda pohjaan fenékiig inni körülírással adatik a' szuomiban helyesen.

A' legrégibb nyelvemlék (a' halotti beszéd) a' magyar nyelvre nézve hasonlót mutat, mert ebben az igék, ha az egyetlen meg-et kivesszük (míge zocoztia vala = megszakasztja vala) azon határozók (el, fel, ki, le, meg stb.) nélkül állnak (holz, tilotua, bulsassa, zoboducha, mente, ilezie), mellyek nélkül ma, ugyanazon esetekben, már nem mondatnak, t. i. amaz őskorban a' nyelvnek, mint „a' m. nemz. irodalom történeté” nek írója megjegyze (100-ik lap) benső élete hatályosabb volt, 's akkor még annyi erő volt az igékben is, hogy e' határozókat nélkülözheték.

E' tűnemény nyelvünkben is kül befolyásból, 's épen nem, mint vélnők, a' nyelv magasbra fejlődéséből látszik eredni, mert, hogy a' szokás, igéket határozókkal összekötni, nyelvünknek létegeében nem gyökerezik, sőt avval ellenközik, következőkből sejtetni: a) nyelvünkben, mint Kellgren szerint átalán az altaji nyelvekben (l. die Grundzüge der finn. Sprache, von Kellgren. Berlin 1847.) a' hangsúly mindig a' szó első tagján (a' gyökön) nyugszik, mi által annak uralma a' rag és képzőszókon megállapítatik, 's minek következtében e' nyelvekben semmiféle előszócskák nem türetnék. Nyelvünk azon nyelveknek, mellyekkel érintkezésbe jött, utánzására, határozókat kötven az igék mellé, e' főszabály ellenére elvonta a' hangsúlyt a' gyökszóról, 's átvivé a' kevesbbé jelentés határozóra, mi által a' nyelv harmoniája lön megzavarva. b) Erre mutat azon laz összeköttetés is, mellyben a' határozó és ige allnak, miszerint az ennek utána is tétetik, 's az is, nem, sem, ne se szócskák, 's határozott ige által tőle egészen

el is választatik; példák: elmegy, menj el, el nem megy, el sem megy, el ne menj, el se menj, el is megy, el akar menni, el akar velem a' vásárra menni, jönni. (Lásd mégis a' 390. l.)

B) I g e m e l l é k e k (adverbia).

Az igemellék alatt azon szók osztályát értjük, mely az ige-nek különféle hely — idő — szám és módbeli viszonyait közlelbről kifejezi. A' finn nyelvészek ez osztályba foglalják azon szócskákat is, melyek az igeék után járulván, velök összeformnak. (l. Eurénél Finska Spraklära 103. l.). Vannak tehát a' szuomiban 1) rag- és 2) önálló igemellékek.

I. A' ragigemellékek (anhangspartiklar) a) többnyire két idomuak (al és felhangúak), b) a' szónak, melyhez függednek, végbetűjét elváltoztatják, különösen a' t és h betűket áthasonítják. Így a' sanot szólasz ige végbetűjét a' pa rag p-vé, a' ko k-vá változtatván, lesz: sanoppa, sanokko; c) az n végbetű p és m előtt átváltozik m-re. Így például: pä rag járulván az en-nem én szóhoz, lesz empä, és en-me-ből emme = nem mi, d) mindennemű szókhöz függednek. A' szuomi nyelv e' ragasztékai következők:

a) ka, kä névmásokhoz, 's egyéb egytagú szókhöz toldatik nyomatéku, 's hogy, a' szuomi nyelv szokása szerint, a' szó kéttagúvá váljék, miért el is hagyatik gyakran, ha ragozás közben a' szó kéttagúvá lett, p. o. kuka (ku-ka) = ki, mikä (mi-kä) = mi, de már a' benhagyó esetben kussa, nem kussaka, missä, nem missäkä. Összetéve a' pa, pä raggal: kapa, kápä.

b) kan, kän (kaan, kään, vagy kahan, kähän) tagadó jelentü am. sem, se (auch nicht, nicht einmal, lat. ne quidem) en minäkään én se, ei kukaan senki. Tájszólásilag megfordítva: n a k, n ä k is előfordul, ei mitänäk = ei mitäkän.

c) han, hän: nyomosító ereje van, mit mi: hisz, ugyan stb. szócskákat használva fejezünk ki, p. o. otithan sinä hisz' te kaptál, syöthän hisz' eszel stb.

d) pa, pä szinte nyomosító erővel bir: minäpä olen, hisz én vagyok, kalaapa syöpi hisz' ő halat eszik, jopa (jo-pa) hisz már (van), jospan (jos-pa-n) ha, oh ha én, jospas (jos-pa-s) ha te, jospa ha ő stb. Össze is tétetik a' han, hän-nel: pahan, pähän, p. o.

jopahan (jo-pa-han), vagy jopähän am. már ugyan, már valóban.

e) ki, kin am. a' magyar is, lat. etiam, quoque, imo, p. o. minäkin összehúzva: minäin = én is, kirkossakin = a' templomban is. Keleti Finnlandban a' ki, kih megfordítva (ik) is előfordul: uuestaik = udestakin újból is.

f) — s = sta stä kérdésekben figyelem ébresztésül használatik, p. o. mitäs v. mitästä; kuinkas vagy kuinkasta hogyan? stb.

Jegyzet. A' névmásokról szólván, megemlítők, hogy az ige jelen és foglалó módbeli egyes harmadik személyéhez, ha ez hosszú önhangzón végződik, pi, vi ragok járulnak, p. o. sanoopi, sanoovi, seuraapi, seuraneevi. Szinte divatban van a' ma, mä első, 's sa, sä második (keleti Finnlandban mä, sä = minä én, sinä te), nemkülömben az —n első —s második tökéletlen személyragokat a' név 's viszonyszókhöz toldani, p. o. maallama elän a' földön élek, maallasa eläs a' földön élsz: kyllämä, kylläsä, koskan (koska-n) mikor én, koskas (koska-s) mikor te; ettän (että-n = että minä) hogy én, että (ettö-s = että sinä) hogy te stb.

II. Az önálló igemellékek 1) eredetiek, azaz: α) olyanok, melyek valamely névszóhoz v. névmáshoz vissza nem vitethetnek, β) vagy ezeknek esetei; vagy 2) képzettek, származottak.

a) Tiszta igemellékek: nyt most, jo már, ehkä ámbár, heti hetihi legitt, iki igen, perki egészen, aina, ainian mindig, eilän v. eilein tegnap, asti = ig (usque) poikki keresztül, át; paki épen, vielä még, toki bizonynyal, biz (tulehän toki = ő biz eljön). A' magyarban tiszta igemellékek: ma, most, már, hamar, tege stb.

b) névszók 's névmások következő esetekben használatnak igemellékszókul:

α) a' nevezőben: kyllä elég.

β) a' határozatlanban: salaa titkon (clam, furtim, tacite) totta igazán, valóban, takaa hátról: a' sala elrejtett valami, tosi igaz, taka hát szóktól.

γ) a' behatóban: varmaan erősen (firmiter) tarkkaan élesen, pontosan (accurate) a' varma erős, tarkka éles tulajdonságnevektől.

δ) a' távolítóban: koolta ko'olta, kosolta dúsan, bőven, a' koko összegyűjtött, egész szótól.

ε) a' mellékezőben: samate (samatse) ugyan úgy, azonképen, hasonlóképen.

ζ) a' változtatóban: kauaksi (összevonva: kauas) messze, soká (longe, procul, diu, auf lange Zeit), kylläksi eléggé, elegendőképen.

η) az állapotiban: kotona hon (otthon, odahaza), kaukana távol stb.

θ) az eszközlőben: aivan liian, varsin, kovin igen, tosin igazán, bizonyosan stb. az aiva tiszta, esupa, merő, mind, liika dag, csomó, varsi nyél (honnét varsin am. nyelestül, azaz egészen) kova kemény, durus (honnét: kovin nagyon, igen, azaz: duriter, vehementer, magnopere) szóktól.

Jegyzet. A' magyar nyelv igemellékszói is, legnagyobb részt névszók eseteiből kerülnek ki. Különösen igemellékül a' névszók következő esetei használtatnak: α) a' nevező: hon, haza; β) tárgyi (accusativus adverbialis) többet amplius, kicsit (parum) nagy részt, oldalt, éjtnap stb.; γ) társító: reggel, nappal; δ) változtató: kissé, kevesse, többé, örökké; állapot: ebül, emberül, jól, rosszul; ε) beható: hébe korba, ζ) benhagyó: valóban, hajdanában, iziben; η) végező: sokáig (diu) mindig stb. θ) állapító; ingyen, korán, későn; i) felható: jobbra, balra, paraszt módra stb. esetekben.

i) A' finn névmások esetei mind, igemellékül is használtatnak. Így a' tämä ez, se az, tuo amaz mutató névmások benhagyó esete: tässä am. itt (saj. ebben) siinä am. ott (saj. abban), tuossa am. amott (saj. amabban); kiható esete: tästä am. innen (saj. ebből), siitä am. onnan (saj. abból) tuosta am. amonnan (saj. amaból), beható esete: tähän ide (saj. ebbe), siihen oda (saj. abba), tuohon amoda (saj. amabba) a' többes számú eszközlő esetben: näin am. így, niin am. úgy, noin am. amúgy. Így szinte a' kuka ki, mikä mi benhagyó esete: kussa, missä am. hol (saj. kiben, miben) kiható esete: kusta, mistä am. honnét (saj. miből), beható esete: kuhun, mihin hová (saj. mibe), kuin am. hogy, kuiten am. hogyan stb.

Jegyzet. A' névmásokból lett finn igemellékeknek nyelvünkben megfelelnek az: itt, ide, innen, így, úgy, amúgy, ott, oda, onnan, amott, amoda, amonnan, hol, hogy, hogyan. Ezek elemeztetvén szinte a' mutató az, ez, amaz névmásokhoz vezetnek

vissza, miszerint gyökeik i, a, u a' mutató az, ez, a' visszavivő 's kérdő ho, a' m. ki (szuomi: ku, szürjän kii v. kö, török ha) névmások mellé sorozódnak (l. Hunfalvy Pálnak ez észrevételét az új m. Muz. 185 . V. vagy febr. füz. illetőleg a' közlőny 117. l. 's magyar nyelvészet IV. füzetében a' 159. l.) Már fenebb érintők, hogy a' magyar, eltérvén az egyszerű ragozás rendétől, igemellékeket a' behagyó esetben t helyi raggal alkot, 's így lettek az itt (ez-t), ott (az-t) amott; a' beható ide, oda = ez-de az-da elemekre oszlanak, a' de, Hunfalvy Pál szerint, a' törökből vétetvén, am. ba, be, ban, ben, tehát ide (ez-de) épen am. a' szuomi tähän (ebbe), oda (az-da), am. siihen = abba. Az innen am. ezenen (mint mondjuk: mindenün-nen), onnan am. az-nan. Az így, úgy elemezve ez-gy, az-gy szinte mint a' finn: näin, niin. A' hol, hon, am. ho-l ho-n az l és n helyi, 's állapító ragok levén, tehát kussa, missä; a' hová am. ho-vá, mint mondjuk: Győr-ré, Győr-be, tehát: kuhun; a' honnan am. ho-nan, tehát kusta; a' hogy, hogyan e' szerint am. kuin, kuiten qualiter, mint mondjuk: szépen.

k) Az ige dolognévi módjának III-ik idomában az eszközlő eset szinte gyakran használtatik igemellékül, p. o. nimittäin (ebből nimittä, nimittäte, nimittäen) névszerint, nevezetesen, tudniillik. Ide tartoznak ezek is: yksittäin egyenkint, kannuttain kannánkint, kapottain köblönkint.

Jegyzet. A' magyarban igékből lett igemellékek: nézve, nézvést, fogva, fogvást, mulva, olta.

2) Igemellékek képeztetnek a' szuomiban névszókából.

a) =sti raggal, α) névszókából, 's az ige tulajdonságnévi módjából: tarkasti élesen, seuravaasti következőleg, taitavasti ügyesen, okosan, kauhiasti borzasztóan, a' tarkka éles, seuraava következő, taitava tudó, okos, kauhia borzasztó szókából; β) számevekből: kahdesti kétszer, kolmasti háromszor stb.

b) =nne raggal helyjelentő igemellékek névmásokból: minne hová (a' mi, mikä-ből), kunne hova (ku, kuka, ki-ből), sinne = oda (a' se az-ből), tänne ide (a' tämä ez-ből), jonne, kunne valahová.

c) =lloin =llöin raggal időjelentő igemellékek szinte névmásokból: milloin mikor, kulloin mikor (a' mikä 's kuka mi, ki névmásból), silloin akkor (a' se az-ből), tällöin ekkor, most (a'

tämä ez-ből), jolloin kulloin valamikor (a' joku valaki, valami névmásból).

Jegyzet. Igy képeztetnek igemellékek a' magyarban is st, est (bizvást, örömet, kívált hajdan igen gyakran), lag, leg (kö-rösleg, szolgálilag), an, en (nagyon, okosan, bölcsen), ánt, ént, gyanánt, képesínt, részínt stb. stb. ragok által.

Az igemellékek értelmökre nézve:

1) Helyjelentők (adverbia loci), melyek a' kussa, missä (t.i. paikassa, mi helyben), hol? kérdésre helyben lételt, állapodást; a' kuhun (kuhunka összevonva kunka) vagy mihin (mihinkä, minkä t. i. paikkaan = mi helybe v. helyre), kunne, minne = hova? kuhunka päin v. kunka päin, v. kunka käsin merre, mi felé? kérdésekre helybe mozdulást, a' kusta, mistä (t.i. paikasta mi helyből?) helyből mozdulást jelentenek. Illyenek:

a) a' knssa hol? kérdésre: tässä v. täällä itt, siinä v. siellä ott; tuossa v. tuolla amott, alaalla, alhaalla vagy összevonva alla alatt; yllä, ylhäällä v. yllä fönt; sisällä v. sisässä benn, bent; ulkona künn, künt; ulkopuolen kívül v. kívül (ausserhalb); sisällä puolen belül; toisiaalla v. toisaalla másutt, máshol; takana hátul; jossa kussa valahol; oikialla jobbrul (a dextra); puolella kädellä jobb kéz felül; vasemmalla balrul (a sinistra); kussa ikänä v. ikänänsä, kussa hyvänsä akarhol, bárhol; kaikkialla v. kaikin paikkoin mindenütt, mindenhol; kotona honn, otthonn; kaukana távul; etäällä messze; lähellä v. läsnä közel; ei kussakaan v. ei missäkään sehol, sehutt, sehunt (saj. nem, miben sem).

b) a' kuhun v. mihin, kunne v. minne hova? kunkapäin mifelé, merre? kérdésekre: tähän v. tänne ide; siihen vagy sinne oda; tuohon v. tuonne amoda; alahallen v. alas, ales alá: alapäin aláfelé; ylös, yles v. ylle föl; ylös v. ylespäin fölfelé; sisällen, sisään v. sisäksi be, befelé; ulos v. ulvos ki, kifelé; toisiallen v. toisa, toissa és muualle, muaksi máshová; toissapäin másfelé; johon kuhun v. jonne kunne valahová; edes (edeksi) előre; edespäin eléfelé; taaksi v. taas, taasen hátra; takaperin hátra, vissza, visszafelé; oikialle jobbra; vasemmalle balra; kotiin haza; etää, etäällä v. etääksi messze (messzire); lähes v. läheksi közelre; kauvas v. kauvaksi távolra; kaikkiallen mindenüvé; ei mihinkään sehová (saj. nem, mibe sem) stb.

c) a' kusta, mistä honnan? kérdésre: tästä v. täältä innen,

siiltä v. sieltä onnan, tuosta v. tuolta amonnan; alhaalta v. alaalta, összehuzva: alta alulról; yltä fölülről; sisältä belülről, ulolta és ulkoa kívülről; edäältä előlről, takaa hátulról; oikialta (ti: kädeltä) jobbról, jobb kéz felől; vasemmalta balról, bal kéz felől; kotoa hazulról; likeeltä, läheeltä közélről; eteeltä messziről; kaukaa távolrul; jostakusta valahonnan; mualta másunнан; kaikialta mindenünнен, ei kustakaan v. mistäkään sehonnon (saj. nem miből sem) stb.

2) Időjelentök a) e' kérdésre: koska v. kulloin, milloin mikor? Illyenek: tällöin ekkor, silloin akkor, silloin tällöin, és välillä, välistä v. välisti és nykyisin, nykyisesti néha (zuweilen saj. akkor, ekkor), sillöin kulloin hébekorba; ihen valaha, eilän vagy eiläin tegnap, äsken, äsköin, äskältäin minap, multkor; nyt hiljain nem rég, imént, eilen tegnap, jo már; tuonain v. tuonan imént; ennen előbb; ennen tätä ezelött; mainoin v. muinain, muinen hajdan; tänäin v. tänäpänä (saj. täna päivänä e' napon = ma, v. ö. lat. hodie — hoc die) nyt most; juuri nyt v. ihäpäivänä épen most; tällä hetkällä e' perczben v. pillanatban; ikeen kohta, kohdastansa, yhtä äkkiä, kohta sillänsä tüstént, mindjárt, azonnal; siltänsä azonnal legott; huomenna (huomenena) holnap; yli huomenena holnap után; lähessä majd; muulloin v. muunansa máskor; toisten v. toisti, toisesti máskor (alias), jolloin kulloin valamikor; vaikka milloin, és koska ikänänsä akármikor; yöllä éjjel; päivällä nappal; yötä ja päivää v. öin ja päivin éjjel nappal (diu noctuque), syänyöllä éjféiben, éjféikor, aamulla v. aamuna reggel, keski vagy puolipäivänä délben; iloilla, ilalla v. illoin v. ehtolla v. ehtoona este (vesperi), kävällä tavaszzsal; suvella v. kesällä nyáron; syksyllä v. syksin őszszel; talvilla v. talvin télen, télent; suvin nyarant, suvintalvin v. kesällä talvilla télen nyáron; varhain v. aikasin v. aikasesti korán, idejében; myöhään v. hiljain v. hiljaan későn; paraikaa (saj. parasta aikaa optimo tempore) jókor; välistänsä azonközben v. azalatt; niin pian mihelyt; jälistä azután, későbben; ikänänsä akármikor; aina ainijan mindenha semper; ei millonkaan semmikor, soha (saj. nem mikor sem); ei päivänänsä soha napján.

b) e' kérdésre: mihen hamaan v. hamaanko meddig? tänne suakka eddig; siihen v. sinne asti addig; huomeneen asti holnapig; äljän sokaig; alati alinomati (ali és oma saját, tulajdon

szókból) folyvást, mindig, állandóul; loppumata szünetlenül (in-desinenter), iäksi vagy ijäksi örökké, örökre (in perpetuum).

3) Számjelentők:

a) A' kuinka paljoin, minkän verran hányan? kérdésre: tämän verran ennyen (ennyien), sen varran annyan (annyian), saman v. yhden verran ugyan annyan; katesin v. kahden verran ketten 's duplän; paljoin sokan; vähin kevesen; kolmen härman, yhdeksin kilenczen; kymmensin tizen; sadoin százan; tuhansin ezren; yksinään egyedül.

b) a' monesti, monta kertaa hányszor? kérdésre; kerta v. keralla v. kerran egyszer; kahdesti kétszer; kolmasti háromszor; sata kertaa százszor; monin v. monen kerran v. monta kertaa többször; monestellen néhányszor; usein gyakran; harvoin ritkán stb.

c) A' monin miehen hányankint? 's miten hogyan? kérdésekre: yksittäin egyenként; kaksittain kettenként; parittain páronként; osittain részenként; sadottain százanként; välittäin koronként (saj. közben-közben, mintegy idő-közönként), vähittäin lassanként, kicsinyenként; päivittäin naponként; viikottain viikausittain hetenként; kuukauaittain havonként (s. hószakonként), vuosittain évenként stb.

d) A' kuinka monesti bányadszor? ensimmäiseksi esin, esisti v. ensin v. ensisti először; toiseksi másodszor; kolmanneksi harmadszor; perimäiseksi, v. viimeiseksi utólszor stb.

4) Módjelentők a' kuin, kuinka, kuten, kutenka, miten, mitenkä? mint, hogyan, miképen, mittään muotoa mi módon? kérdésekre: näin így; niin úgy; noin nuin amúgy; toisin és muutoin máskép; hyvin, hivästi jól; pahoin pahasti rosszúl; suoriin egyenesen; väärin ferdén; erinomaisesti különösen; salaa titkon; sala kättä titkon, kéz alatt; ilmeisesti nyilván; julki julkisesti nyilván; nähtävästi szemlátomást; pian hamar; kiiresti v. kiiruusti hamar; rikenesti rögtön; suihkaan sebesen; äkisti hirtelen, véletlen; hiljän, hiljoin lassan; kokonan egészen; kaikin, kaikisti mindenképen; moninaisesti sokféleképen; yhdellä muotoa egyformán, ugyanazonképen; monella muotoa v. muodolla sokféleképen; kaikella muotoa mindenképen; ei millään muotoa semmi módon; jotakin, joksikin némiképen, némileg; kautta altansa átalán, átalában; takaperin visszarul, visszásan; sikisoki össze-

vissza, vaktában; hukkaan hasztalan; tyhjästi hiába (incasse) stb. Végre: juuri (saj. gyökerestül = gyök); juuri varsin épen (saj. nyelestül a' varsin = nyél-től); aivan, sangen, vallon (a' valta hatalom szótól); kovan v. kovin (a' kova kő 's kemény); liian, liioin, liiaten, liiatenki (a' liika — dag, csomó, aztán minden, mi sok, fölös szótól), am. igen, nagyon; tyvin egészen saj. tövestül, szárazstul; verratoin hasonlíthatlanul; tykkänänsä, tykkänään egészen saj. darabostul; peräti igen-igen.

5) A' kérdők.

a) Helykérdők: kussa, missa hol? kuhun, mihin v. kunne, minne hova? kusta, mista honnan? kuhunka v. kunka päin v. kunka käsin merre? kunne saakka meddig?

b) Időkérdők: millon mikor? kuinka kauvan meddig (quam diu).

c) Számkérdők: kuinka paljo mennyi? montako mennyi? minkän kerran, 's monesti hányszor? mennyiszer?

d) Módkérdők: kuitenka, mitenkä, kuinka hogy, hogyan? miksi mért? minkän tähden mi iránt, miért? minkän vuoksi minek? miksei mért, miért? mire nézve? mitä varten mire?

6) Tagadók, 's tiltók: en, et, ei, emme, ette, eivät, nem én, nem te, nem ő, nem mi, nem ti, nem ők (l. a' tagadó igeragozást), ei, eikä se, elvászto mondatokban ei — eikä, eikä — eikä se se.

7) Állítok: ja igen; niin úgy; ratki niin úgy, épen úgy; tosin (totta todella) igazán; viisin bizonyly, bizonyára; varmaan (erösen) valóban, igen is; tuiki valóban; epeilämätä két-ségkivül.

8) Kétkedők: tuskin alig, lat. aegre (a' tuskä nyomor, szükség, baj szótól), töin v. työlänsä (a' työ dolog, nehézség, baj szótól) nehezen, bajosan; napisti alig saj. szüken (a' nappi — ném. knapp szük, szoros szótól), piukasti szüken, szorosan, alig (a' piukka kifeszített, szoros, szük tulajdonságnévtől) ainostansa csak, egyedül (ainoa unicu8 solus), juuri kuin mintha, ac si, quasi; kuka tiesi talán (kuka tiesi ki tudja), vagy taitaa (a' taidan possum, scio igétől), mitä maks (saj. mitä maksaa — was gilts?)

9) Gyűjtők: yhteen együtt; myötäns együtt; kaikin mindenestül; kaikiensa, kaikkia8taan összesen, együtt véve.

Az igemellékek a' szuomiban szinte fokoztatnak, mint a' magyarban. Azok, mellyek tulajdonságnevekből képeztetnek, a' má-

sod fokon a' birtoki eset a betűjét e-re változtatják, a' harmad-fokon pedig a' sti igemellékképzőt megtartják. Például a' paha-rosz, pahempi rosszabb, pahin legrosszabb birtoki esete pahan, a' másod fokon pahemman, a' harmad fokon pahimman, tehát a' pa-hasti rosszul igemellék másodfoka pahemmin rosszabbul, pahim-masti legrosszabbul. Így a' hyvä jó, parempi jobb, parhain legjobb birtoki esete paremman, parhaiman, tehát hyvin v. hyvästi jól, ha-sonlítva a' másod fokon parammin jobban, parhaimmasti legjob-ban; iloinen vig, iloisempi vigabb, iloisin legvigabb birtoki esete iloisen, iloisemman, iloisimman, tehát ebből az iloisesti vígan, örö-mest, iloisemmin vigabban, iloisimmasti legvigabban stb.

A' többiek fokoztatásának példáiul ezeket hozzuk fel:

alaksi)	alémaksi)	alimmaksi)	} legalább
alas) alá	alemma)	alimma)	
alalta) alól	alemmalta)	alimmalta)	} legalól
alta) alulról	alempaa)	alimma)	
	alemmalla)		} leg-
alalla (alatt	alempana)	alimmana)	
(alant	alemma)	alinna)	} alantabb
ylös)	ylämmäksi)		} fölebb
ylöksi) föl	ylämmäs)		
ylällä)			} fönt
yllä)	ylämmällä föntebb	ylämmällänsä legföntebb	
ylältä) fölől	ylemmältä)		} fölebből
yltä) fölülről	ylempä)		
taaksi)	taammaksi)		} hátrább
taas) hátra	taammas)		
takana hátul	taampana (remotior a tergo)		} (remotior a tergo)
takaa hától, hátulról	taampaa (ex loco remotiore postico).		
eteen)	edemmäksi)		} elébb
esiin) elé	edemmä)		
edellä)			} edemmällä előtte (távolabb) longius abest ante
edessä) előtt			
edeltä) elől	edemmältä tovább előlről		} tovább előlről
edestä) előlről			
lähin közel (van)	lähemällä közelebb		} legkö-
		lähinnä)	
			zelebb

lähes)	közelre	lähemmäksi közelebbre
läheksi)		
läheltä)	közelről	lähemmeltä közelebbről
lähestä)		
		kauemma)
kaukana	messze	kauempana) messzebb
		kauvempana)
kauvaksi)	kauvemmaksi)
kauvas) messzire	kauemma) messzebbre
kaukaa	messziről	kaukempaa	messzebbről
pian	hamar	pihemmin	hamarabb
kiirusti	hamar	kiirumpi	hamarabb
liian)	liempi)
liika) igen	lijempi) inkább (magis)
		tänemmäksi)
tänne)	tänemmäs)
tühän) ide	täkemmäs) idébb
		tänemmä)
		täkemmä)
		sinnemmäksi)
sinne)	sikemmäksi)
sinnen) oda	sinnemmäs)
siihen)	sikemmäs) odább
		sinnemmä)
		sikemmä)
		tuonemmaksi)
tuonne)	tuonemmas)
tonne) amoda	tuonemma) amodább
tuohon)	tuonempana)
		tuonnempaa)
sitten)		
sitte) azután postea, sittemmin	posterius	
		varhaimmin)
varhain	korán	varaimmin)
		varhemmin) korábban
		vareemmin)
myöhän)		
myöhäin) későn	myöhemmin	későbbén stb.

C) Kötőszók v. mondatviszonyítók (coniunctiones).

Kötőszóknak neveztetnek a' nyelvben azon szócskák, melyek szóknak vagy mondatoknak, kölesönös viszonyaikhoz képest, összefoglalása, vagy kötésére szolgálnak. Ezek:

1) Kapcsolók: ja és sekä myös (myöskin) is (etiam); vielä még; vieläki v. vieläkin mégis; niin samoin ismét, megint; taas taaskin ismét; että v. kutta hogy.

2) Föltételezők: jos, joska, jahka (j akka) ha.

3) Elválasztók: a) állítólag: eli, elikä, tahi, taikka, tai, vai = vagy, tahi — tahi, taikka — taikka, joko — tahi v. taikka v eli vagy — vagy; eli näin — eli niin vagy így — vagy úgy; kun — niin ha — úgy (wenn — so); b) tagadólag: eikä — eikä sem — sem; ei ainoastaan — mutta myöskin nemcsak — hanem (is) c) tiltólag: enkä — etkä — eikä, se én — se te — se ő.

4) Gyűkötők: sekä — että (vagy sekä) = mind — mind.

5) Hasonlítás-kötők: niin — kuin úgy — mint, miképen — azonképen; mitä (jota) — sitä minél — annál; sitä myötän (myöden) — kuin a' szerint — mint; niin hyvin — kuin myös valamint — úgy (is) sowohl — als auch; muuna — muuna hol — hol, majd — majd; niin — että, úgy, ollyan — hogy; paremmin kuin, inkább — mint.

6) Okkötők: sillä mert; koska minthogy, mivel; sitä varren, senvuoksi, sentähden, sen suhteen — että azért, a' végett — hogy; tagadólag: etten, ettet, ettei, hogy nem én, te, ő stb.

7) Ellenkötők: mutta, mut de; vaan hanem; kuitenkin még is; sitä vastaan ellenben; kyllä, ehkä, ehkä kuinka, vaikka ámbár jöllehet; toki, kumminkin még is; ei kuitenkaan, ei kumminkin, még sem.

8) Időkötők: sinä aikana az alatt (eo tempore, interea); sillä välillä azonközben; ennen kaikkia mindenek előtt; sinne addig, kunne míg; sinne, kunne addig, míg; sitte, siiten azután (tagadólag: ei sittenkään azután sem); tästäälähin ezután; sitäälähin azután, majd; edespäin továbbá (saj. előre, előfelé), viimein, viihdoin végre, elvégre.

9) Ráhangyók: saanni csak, bárcsak; vaikka sangen habár, etiamsi, ehkä ámbár, bárcsak.

10) Kivételezők: aivan, aivastansa csak, csupán; ainoastansa csak; paljaastansa (a' paljas sima, meztelen tulajdonságnévtől) csupán.

11) Zárkötők: siis azért, hát; sentakia, sentautta, sentähden azért, arra nézve, tehát; seuraavaisesti következőképen, következőleg.

12) Magyarázók: nimittäin névszerint, nevezetesen (a' nimittän nevez igétől); esimerkiksi például, példának okáért; niinkuin úgymint; se on azaz (das ist).

12) Felfüggesztők: siksi — kuin addig — míg; jahka — niin midőn, mihelyt, akkor, úgy, azonnal, tüstént; sinne, kunne, addig; míg; jos ha; jollen, jollet, jollei, ha nem én, nem te, nem ő stb.

14) Nagyítók: vielä még; vieläkin még is; ennen, enemmin inkább (saj. előbb); parahitten, parahiten leginkább saj. optime (paras optimus) potissime; ennen, kuin inkább, mint; enä, kuin több, mint (plus — quam).

15) Kérdéskötők: ko, kö, melly a' magyar é kérdőnek felel meg, 's szinte, mint ez, a' szóhoz kapcsoltatik: enkö? én-é? etkö? te-é? eikö? ő-é? näinkö? így-é? niinkö? úgy-é? noinkö? amúgy-é? stb. néha ösze is köttetik a' han hän-nel (l. a' ragigemellékek közt c) alatt); mi által a' kérdés nyomosító erőt nyer, p. o. tuleekohan (tulee-ko-han), ugyan jön-é? menetköhän (menet-kö-hän). hát mégysz-é v. ugyan mégysz-é? személyraggal: sinäkös oli? te vagy-é?

16) Számsorkötők: ensin először; sitte v. sitten azután; sitälähin v. sitälikin azután, erre, majd (saj. ahhoz közel), siinä sivussa e' mellett; edespäin tovább; viimeiseksi végre, perimäiseksi utolszor, utoljára stb.

FÁBIÁN ISTVÁN.

Könyvjelentés.

A' magyar nyelv sajáttságairól. Irta Gyergyai Ferencz. Kolosvárott 1856.

Míg ezen figyelemre méltó munkát megismertetjük, addiglan legalább tartalmát jegyezzük ide szárazröviden. Az 1—44 lapig beszéll a' szerző a' névvizonyítók vonzatáról és különbségéről; a' 46—64 lapig a' szóvonzathoz tartozó némelly esetről, névszerint az a' sajáttságáról, hol lehet kihagyni, hol nem; több tagadó szóról; a' határozott és határozatlan igevonzatról stb. A' 65—94 lapig értéközik néhány képző és rag sajáttságáról. A' szórend és mondatrend 95—116 l. befejezik a' munkát.

Homeros u. die Homeriden-Sage von Chios. Von Dr. Emm. Hoffmann, Wien 1856. 8r. 101. lap.

Szerző, úgymond az előszóban, a' latin és görög szóalkotásban előforduló előragokrul vizsgálódván, 's a' közben a' Homérosz névre is jutván, Curtius iratkája által (l. a' 173. lap) megindíttaték, hogy Homérosz és a' khioszbeli homeridákra vonatkozó vizsgálatait külön adja ki.

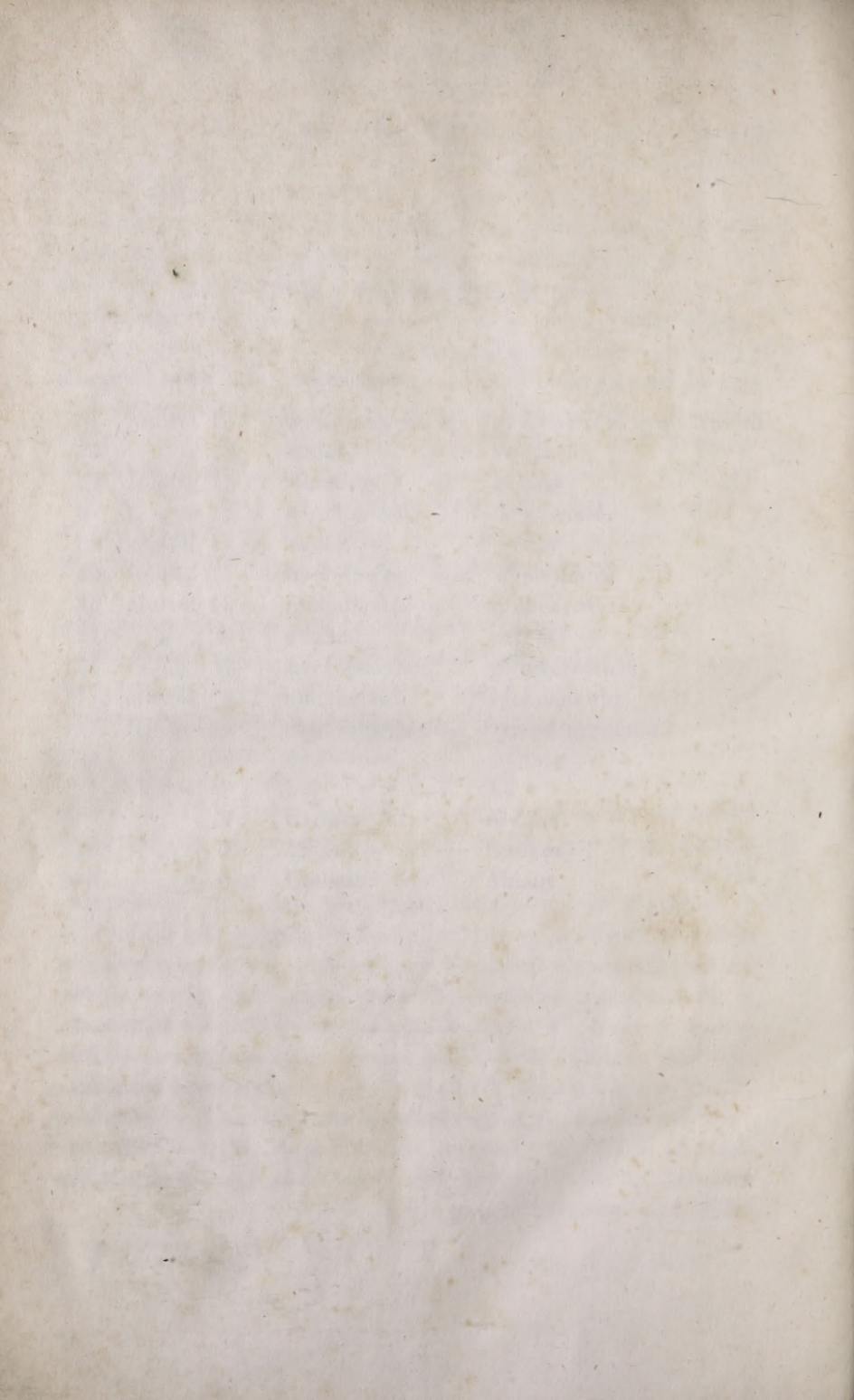
Vergleichende Bearbeitung der Griechischen u. Lateinischen Partikeln, von Dr. Ernst Aug. Fritsch. I. Theil. Die Adverbien. Giessen 1856. 8r. 194. l.

Az előttünk levő rész tárgyalja a' hely, idő, fokozat igemellékeit, továbbá az okkötő, ellenkötő, foglaló, 's kérdőket. A' munka különösen megérdemli figyelmünket, Azt megismertetvén, jó alkalom lenne, az altaji nyelvekbeli igemellékek által a' nyelvszellem hasonló, 's mégis mindig sajátyszerű eljárását felmutatni, mire az e' füzetben közlött finn ismertetés jól szolgálna. — Mind Hoffmann, mind Fritsch a' rokon nyelvek használásával vizsgálódnak, 's megértésökre a' szanszkritának némi tudása okvetlen szükséges. Annyira vagyunk már, hogy a' klasszikus nyelvész az illető nyelvek alkotásáról nem igen merhet többé szólni, ha a' szanszkritát nem tudja.

Könyvjelentés.

Sajtóhibák:

Lap.	sor	helyett	olvasandó:
31	alulról 11	nyelvészet valódi	nyelvészet a' nyelv valódi
31	" 7	emlék,	emlék is,
32	fölülr. 15	illetőleg	illőleg
37	" 18	képzelődését	képződését
38	alulról 11	vádok	védok
40	fölülr. 21	nyelvtanító	nyelvtaníró
46	alulról 19	atóhehentés	utóhehentés
124	" 8	érzelmi	értelmi
127	fölülr. 12	nyelvészetnek	nyelvérzetnek
147	alulról 9	idomnélküli	idomnélkülít
129	fölülről 4	összefüggésénél	összefüggésének
129	" 10	nyelvészet	nyelvérzet
150	alulról 5	hol	ha
376	" 9	Umlaut	Ablaut
376	" 7	Ablaut	Umlaut
376	" 6	Umlaut	Ablaut

308.407

.. 200

100